

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
KARŞILAŞTIRMALI TARİH PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA DOĞRU YOL PARTİSİ

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nedim YALANSIZ

2009
İZMİR

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Türk Siyasal Yaşamında Doğru Yol Partisi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Hüseyin ÇAVUŞOĞLU
Anabilim Dalı : Tarih
Programı : Karşılaştırmalı Tarih
Tez Konusu : Türk Siyasal Yaşamında Doğru Yol Partisi
Sınav Tarihi ve Saati :...../...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

- * Bu halde adaya 6 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	☐	Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐	
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐	
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐	

JÜRİ ÜYELERİ

.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red

ÖZET
Doktora Tezi
TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA DOĞRU YOL PARTİSİ

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Karşılaştırmalı Tarih Programı

Demokrat Parti-Adalet Partisi çizgisinin devamı olarak, 12 Eylül Askeri Müdahalesi'nden sonra 23 Haziran 1983'te kurulan Doğru Yol Partisi, millet iradesinin üstünlüğüne inanan, milliyetçi, muhafazakar, demokrat, laik, liberal ve serbest piyasa ekonomisi taraftarı olmuştur. DYP'nin, 1946'da başlayan halk hareketinin devamı olduğu genel kabul görmektedir. 1982 Anayasası'yla siyasetçilere getirilen siyasi yasakların, 6 Eylül 1987 tarihli halk oylamasıyla kalkmasından sonra, DYP Genel Başkanlığa Süleyman Demirel seçildi. DYP III. Büyük Kongresi'yle başlayan değişim hareketi çerçevesinde, parti yönetiminde genç ve yeni isimlere görev verildi. Bu değişim hareketiyle 1991 seçimlerine giren DYP, %27.03'lük oy oranıyla birinci parti oldu. 20 Ekim 1991 seçimleri sonrasında kurulan DYP-SHP ve DYP-CHP koalisyon hükümetleri, özellikle demokrasi, ekonomi alanında beklenen adımları atamadılar. Turgut Özal'ın vefatı, ardından da Süleyman Demirel Cumhurbaşkanlığı merkez sağ siyasetin kırılma noktasıdır. 24 Aralık 1995 seçimleri sonrasında DYP, ANAYOL ve REFAHYOL koalisyon hükümetlerinde yer almıştır. Demirel'in Cumhurbaşkanlığı sonrasında DYP ve ANAP liderlerinin birbirlerinin siyasetten silmek için izledikleri siyaset anlayışı, merkez sağda önemli bir gerilemeye neden oldu. Bunun dışında merkez sağda gerilemeye yolsuzluk, yozlaşma, güvensizlik gibi etkenlerin önemli payı oldu. DYP 1987 genel seçimlerinde %19.1, 1991'de %27.03, 1995'te %19.13, 1999'da %12.01, 2002'de ise %9.54 oranında oy aldı. DYP, DP ve AP'nin geleneksel oy tabanının güçlü

olduğu illerde başarılı oldu. DYP'nin kırsal kesimdeki oy potansiyeli daha yüksektir. DYP oylarının tarım sektörüyle pozitif ilişkide olması, DYP'ye en önemli desteğinin kırsal kesimden geldiğini göstermektedir. Bunun nedeni de, köylü ile en sıcak ilişkiyi kuran, Süleyman Demirel'e duyulan vefadır. DYP'nin toplumsal tabanını köylüler, çiftçiler, küçük esnaf ve tüccarlar oluşturmaktadır. 3 Kasım 2002 seçimleri sonucunda, Çiller'in istifası sonrasında genel başkanlığa Mehmet Ağar seçildi. DYP, 2007 seçimleri öncesinde "Demokrat Parti" adını aldı. DP, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde oyların %5.42'sini alarak Meclis dışında kaldı.

Anahtar Kelimeler : 1) Türk Siyasal Yaşamı, 2) Siyasal Partiler, 3) Doğru Yol Partisi, 4) Süleyman Demirel, 5) Merkez Sağ

ABSTRACT

Doctoral Thesis

The True Path Party in Turkish Political Life

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of History
Comparative History Program**

Continuing the way of Democrat Party(DP)- Justice Party(JP), the True Path Party(TPP) founded in 23 June 1983 after the Military Intervention of 12 September has become nationalist, conservative, democrat, secular, liberal and a supporter of free market economy and believes the superiority of the nation's willpower. It is generally accepted that TPP has continued the public movement having started in 1946. After the political bans imposed on the politicians by the Turkish Constitution of 1982 were abolished by referendum dated 6 September 1987 Suleyman Demirel was elected as the General Leader of TPP. Within the framework of the changing movement having commenced with TPP III General Congress, new and young people were assigned duties at the management of the party. Participating in the election of 1991 with this changing movement, TPP became the first party with the vote ratio of 27.03 %. TPP-SDPP (Social Democratic Populist Party) and TPP-RPP (Republican People's Party) coalition governments formed after the election of 20 October 1991 could not take the expected steps, particularly in the fields of democracy and economy. Decease of Turgut Ozal and the Presidency of Suleyman Demirel are the breaking points of the centre right politics. Following the election of 24 December 1995, TPP took part in "Anayol" and "Refahyol" coalition governments. After the presidency of Suleyman Demirel, the sense of politics of TPP and MP (Motherland Party) leaders to eliminate each other from the politics caused a serious decline in the centre right. Besides, some factors such as corruption, fraud and distrust played a role in deterioration of the centre right. TPP's vote ratio was 19,1%, 27.03 %, 19.13 %, 12.01 % and 9.54 % in the general elections of 1987, 1991, 1995, 1999 and 2002 respectively. TPP became successful in the cities where the traditional

vote base of DP and JP were strong. The vote potential of TPP was higher in the rural area. Positive relation of TPP votes with the agriculture sector pointed out that the greatest support to TPP was given by the rural area because of the loyalty to Süleyman Demirel, who has established the closest relation with the villagers. The social base of TPP consists of villagers, farmers, small business owners and merchandisers. As a result of the election of 3 November 2002, pursuant to the resignation of Ciller, Mehmet Agar was elected as the leader of the party. TPP got the name of “Democrat Party” before the election of 2007. DP got out of the Parliament by getting 5.42 % of the votes in the election of 22 July 2007.

Key Words : 1) Turkish Political Life, 2) Political Parties, 3) True Path Party, 4) Süleyman Demirel, 5) Center Right

İÇİNDEKİLER
TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA DOĞRU YOL PARTİSİ

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XIII
TABLolar LİSTESİ	XIV
EKLER LİSTESİ	XVI
GİRİŞ :Çok Partili Yaşama Geçişten Büyük Türkiye Partisi'nin Kuruluşuna Türkiye'nin Siyasal Yaşamı	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK TÜRKİYE PARTİSİ'NİN KURULUŞU

1.1. BÜYÜK TÜRKİYE PARTİSİ	7
1.1.1. BTP'nin Kuruluş Çalışmaları	7
1.1.2. BTP'nin Kuruluşu	9
1.1.3. BTP'nin Feshedilmesi ve Zincirbozan Günleri	13

İKİNCİ BÖLÜM

DYP'NİN KURULUŞU VE YILDIRIM AVCI DÖNEMİ

2.1. DYP'NİN KURULUŞ DÖNEMİ	18
2.1.1. DYP'nin Kuruluş Çalışmaları	18
2.1.2. DYP'nin Kuruluşu	19
2.1.3. DYP Tüzüğü	21
2.1.3.1. Büyük Kongre	21
2.1.3.2. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun Kuruluşu ve Çalışması	22
2.1.3.3. Partiye Üyelik	23
2.1.3.4. Partinin Finansmanı	23

2.1.4. DYP Programı	24
2.1.4.1. Ekonomik Düzen	24
2.1.4.2. Sosyal Politikalar	25
2.2. YILDIRIM AVCI DÖNEMİ	25
2.2.1. 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimleri Öncesi DYP'nin Yaşadığı Vetolar	25
2.2.2. Avcı Döneminde DYP'ye Katılımlar	31
2.2.2.1. 1983 Yılında DYP'ye Katılımlar	31
2.2.2.2. 1984 ve 1985 Yılında DYP'ye Katılımlar	32
2.2.3. DYP Birinci Büyük Divan Toplantısı (4 Şubat 1984)	33
2.2.4. 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri	35
2.2.4.1. DYP'nin Seçim Kampanyası	35
2.2.4.2. Seçim Sonuçları	37
2.2.5. DYP Hakkında Kapatılma ve İhtar İstemi	40
2.2.6. DYP Büyük İstişare Toplantısı (16 Aralık 1984)	42
2.2.7. DYP Küçük Kongresi (13 Ocak 1985)	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSAMETTİN CİNDORUK DÖNEMİ

3.1. DYP BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1985)	48
3.2. DYP-MDP BİRLEŞME ÇALIŞMALARI	56
3.3. DYP KÜÇÜK KONGRESİ ve AP'NİN KURULUŞU'NUN 25.YILDÖNÜMÜ (11 ŞUBAT 1986)	58
3.4. CİNDORUK DÖNEMİNDE DYP'YE KATILIMLAR	60
3.5. DYP'NİN İLK MECLİS GRUBUNU OLUŞTURMASI	63
3.6. DYP KÜÇÜK KONGRESİ (23 HAZİRAN 1986)	64
3.7. 28 EYLÜL 1986 MİLLETVEKİLİ ARA SEÇİMLERİ	66
3.8. DYP KÜÇÜK KONGRESİ (11 ŞUBAT 1987)	71
3.9. DYP TEMSİLCİLER MECLİSİ KONGRESİ (23 HAZİRAN 1987)	72
3.10. SİYASİ YASAKLARIN KALDIRILMASI	74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİ

4.1.	DYP BİRİNCİ OLAĞANÜSTÜ KONGRESİ ve SÜLEYMAN DEMİREL'İN GENEL BAŞKANLIĞI	83
4.2.	29 KASIM 1987 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	85
	4.2.1. DYP'nin Seçim Kampanyası	87
	4.2.2. Seçim Sonuçları	89
4.3.	DYP İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1988)	91
4.4.	25 EYLÜL 1988 TARİHLİ HALK OYLAMASI ve DYP'NİN TUTUMU	97
4.5.	26 MART 1989 YEREL SEÇİMLERİ	98
4.6.	DYP GENİŞLETİLMİŞ TEMSİLCİLER MECLİSİ TOPLANTISI (3 HAZİRAN 1989)	103
4.7.	TURGUT ÖZAL'IN CUMHURBAŞKANLIĞI ÖNCESİ DYP'NİN TUTUMU	104
4.8.	DYP ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ (1990)	105
4.9.	DEMOKRATİK MÜCADELE PARTİSİ'NİN DYP'YE KATILIMI	110
4.10.	DYP-SHP İŞBİRLİĞİ	111
4.11.	AP'NİN KURULUŞ YILDÖNÜMÜ (11 ŞUBAT 1991)	112
4.12.	DEMOKRAT MERKEZ PARTİSİ'NİN DYP'YE KATILIMI	113
4.13.	20 EKİM 1991 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	115
	4.13.1. DYP'nin Seçim Kampanyası	116
	4.13.2. Seçim Sonuçları	119
4.14.	DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (DEMİREL-İNÖNÜ KOALİSYONU)	121
4.15.	ADALET PARTİSİ'NİN DYP'YE KATILIMI	140
4.16.	SÜLEYMAN DEMİREL'İN CUMHURBAŞKANLIĞI	142

BEŞİNCİ BÖLÜM
TANSU ÇİLLER DÖNEMİ

5.1.	DYP İKİNCİ OLAĞANÜSTÜ KONGRESİ ve TANSU ÇİLLER'İN GENEL BAŞKANLIĞI	146
5.2.	DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-İNÖNÜ KOALİSYONU)	155
5.3.	DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-KARAYALÇIN KOALİSYONU)	160
5.4.	DYP DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ (1993)	170
5.5.	27 MART 1994 YEREL SEÇİMLERİ	174
5.6.	DYP-CHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-ÇETİN KOALİSYONU)	181
5.7.	DYP AZINLIK HÜKÜMETİ	186
5.8.	DYP-CHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-BAYKAL KOALİSYONU)	189
5.9.	24 ARALIK 1995 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	193
	5.9.1. DYP'nin Seçim Kampanyası	196
	5.9.2. Seçim Sonuçları	197
5.10.	DYP-ANAP AZINLIK HÜKÜMETİ	199
5.11.	REFAHYOL HÜKÜMETİ DÖNEMİ	207
5.12.	DYP BEŞİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1996)	229
5.13.	18 NİSAN 1999 GENEL VE YEREL SEÇİMLERİ	234
	5.13.1. 18 Nisan 1999 Genel Seçim Sonuçları	236
	5.13.2. 18 Nisan 1999 Yerel Seçim Sonuçları	238
5.14.	DYP ALTINCI OLAĞAN KONGRESİ (1999)	241
5.15.	3 KASIM 2002 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	246

ALTINCI BÖLÜM
MEHMET AĞAR DÖNEMİ

6.1.	DYP YEDİNCİ OLAĞAN KONGRESİ ve MEHMET AĞAR'IN GENEL BAŞKANLIĞI	250
6.2.	28 MART 2004 YEREL SEÇİMLERİ	253
6.3.	DYP SEKİZİNCİ OLAĞAN KONGRESİ (2005)	257
6.4.	DP ÇATISI ALTINDA DYP-ANAP BİRLEŞMESİ	260
6.5.	22 TEMMUZ 2007 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ	262

YEDİNCİ BÖLÜM

DYP'NİN İDEOLOJİK-SOSYAL TEMELLERİ

7.1.	DYP'NİN İDEOLOJİK TEMELİ	264
7.2.	DYP'NİN SOSYAL TEMELLERİ	274
7.2.1.	DYP'nin Oy tabanı	274
7.2.1.1.	DYP Oylarının İllere Göre Dağılımı	274
7.2.1.2.	Kent Büyüklükleri Sıralamasına Göre DYP'nin Oy Dağılımı	284
7.2.1.3.	DYP Oylarının Bölgelere Göre Dağılımı	285
7.2.2.	DYP'nin Oy Kaynağı	288
7.2.2.1.	DYP Oy Kaynağının İşlevsel Bölünmelerle İlişkisi	288
7.2.2.1.a)	DYP Seçmen, Üye ve Yandaşlarının Mesleki Dağılımları	288
7.2.2.1.b)	DYP Milletvekili ve Milletvekili Adaylarının Mesleki Kökenlerinin Dağılımları	291
7.2.2.2.	DYP Oy Kaynağının Etnik-Dinsel Bölünmelerle İlişkisi	296
7.3.	DYP-ANAP ARASINDAKİ FARKLAR	300
	SONUÇ	306
	KAYNAKLAR	316
	EKLER	332

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DM	: Danışma Meclisi
DMP	: Demokrat Merkez Parti
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GİK	: Genel İdare Kurulu
HDP	: Hür Demokrat Parti
HP	: Halkçı Parti
IDP	: Islahatçı Demokrasi Partisi
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları	37
Tablo 2: 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları	38
Tablo 3: Referandumda Evet-Hayır Oylarının İllere Göre Dağılımı	79
Tablo 4: 26 Mart 1989 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları	99
Tablo 5: 26 Mart 1989 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları	101
Tablo 6: 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları	119
Tablo 7: 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları	176
Tablo 8: 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları	178
Tablo 9: 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde DYP'nin Kazançları	180
Tablo 10: 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde DYP'nin Kayıpları	181
Tablo 11: DYP-SHP ve DYP-CHP Hükümetleri Dönemine İlişkin Ekonomik Veriler	192
Tablo 12: 18 Nisan 1999 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları	238
Tablo 13: 18 Nisan 1999 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları	240
Tablo 14: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları	255
Tablo 15: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları	256
Tablo 16: 1977 ve 1987 Seçimlerinde AP ve DYP'nin Seçmen Desteği	275
Tablo 17: DYP'nin 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 Seçimlerinde En Yüksek Oy Aldığı 10 İl	278
Tablo 18: DYP'nin 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 Seçimlerinde En Düşük Oy Aldığı 10 İl	279
Tablo 19: 1987–1991, 1991–1995, 1995–1999, 1999-2002 Seçimlerinde DYP Oylarının En Fazla Arttığı 5 İl	280
Tablo 20: 1987–1991, 1991–1995, 1995-1999, 1999-2002 Seçimlerinde DYP Oylarının En Fazla Azaldığı 5 İl	281
Tablo 21: Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Gruplarında DYP'nin 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 Seçimlerinde Oy Dağılımı	283
Tablo 22: DYP Oylarının Kent Büyüklüklerine Göre Dağılımı	284
Tablo 23: DYP Oylarının Bölgelere Göre Dağılımı	285

Tablo 24: 1995 ve 1999 Seçimlerinde Genç Oyların Dağılımı	290
Tablo 25: DYP Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerinin Dağılımı	291
Tablo 26: DP ve AP Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerinin Dağılımı	293
Tablo 27: DYP Milletvekili Adaylarının Mesleki Kökenlerinin Dağılımı	295
Tablo 28: DYP'nin 1987, 1991, 1995 ve 1999 Seçimlerinde Kentsel ve Kırsal Alandaki Oy Ortalamaları	299

EKLER	332
EK 1- MGK’NİN 79 SAYILI KARARI	333
EK 2- DYP’NİN 1984 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	335
EK 3- DYP’NİN 1987 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	336
EK 4- DYP’NİN 1989 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	337
EK 5- DYP’NİN 1991 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	338
EK 6- DYP’NİN 1994 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	339
EK 7- DYP’NİN 1995 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	340
EK 8- DYP’NİN 1999 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	341
EK 9- DYP’NİN 1999 YEREL SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	342
EK 10- DYP’NİN 2002 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	343
EK 11- DYP’NİN 2004 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	344
EK 12- DP’NİN 2007 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	345
EK 13- DYP AMBLEMLERİ	346
EK 14- FOTOĞRAFLAR	348

GİRİŞ: Çok Partili Yaşama Geçişten Büyük Türkiye Partisi'nin Kuruluşuna Türkiye'nin Siyasal Yaşamı

Türkiye'de iki köklü siyasi hareket var olmuştur. Bu iki köklü siyasi hareketten biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri de Demokrat Parti'dir. Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da eski CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan tarafından kuruldu. Mahmut Celal Bayar, İttihat ve Terakki'nin "Galip Hocası" idi. Atatürk'ün son Başbakan'ı olan Celal Bayar, Ekonomi, İmar ve İskan Bakanı olarak da görev almıştı. DP'nin kurucularından Celal Bayar, Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşlarından ve İş Bankası'nın fikir babasıydı. Adnan Menderes ise 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın İl Başkanı'ydı. Atatürk'ün önerisiyle 1931'de CHP'den Meclis'e girmişti.¹ Edebiyat Fakültesi profesörü olan Fuat Köprülü CHP Kars milletvekili olarak; İstiklal Mahkemesi eski savcısı, eski Konya Valisi olan Refik Koraltan da CHP Konya milletvekili olarak Meclis'e girmişlerdi.²

14 Mayıs 1950 seçimlerinde CHP'nin seçimi kaybetmesi, tek parti döneminin sona ermesi anlamına gelirken; DP'nin seçimi kazanması ise çok partili yaşamının zaferi anlamına gelmekteydi.³ Tek parti döneminde yaşanan sıkıntılardan etkilenen kesimler, 1950 seçimlerinde CHP'ye karşı cephe aldılar. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında toplumun geniş kesiminin yaşadığı zorluklar, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu ve güvenlik güçlerinin bazı görevlilerinin halka karşı uyguladıkları baskılar CHP'ye karşı bir tepkiye yol açtı. Ayrıca DP'nin yurt çapında kurduğu ocak-bucak örgütleriyle halkla bütünleşmenin sağlanması ve basının önemli bir bölümünün DP'yi desteklemesinden dolayı, 1950 seçimlerinden DP zaferle çıktı.⁴ DP'nin iktidara gelmesi arkasındaki halk desteğiyle olmuştur. DP'liler önceki siyasi propaganda yöntemlerinden farklı olarak, seçmenin desteğini alabilmek için köy köy dolaşmışlardır.⁵

¹ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 45.

² Recep Şükrü Apuhan, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 72.

³ İlker Sarier, "Zaferden Hezimete", **Sabah**, (Yazı Dizisi: 21-24 Nisan 1999), 21 Nisan 1999, s. 23.

⁴ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 178-179.

⁵ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 51.

Demokrat kelimesi halk için yabancı bir kelimeydi. Bundan dolayı halk arasında “demokrat” yerine “demir kırat” denmişti. DP’den “Demir Kırat Partisi” olarak bahsedilmekteydi.⁶ Çok partili yaşama geçişle birlikte DP, toplumun hassasiyetleri doğrultusunda modernleşme fikrine bağlı olarak siyasi temsil yerini belirledi. DP, Cumhuriyet devrimine yönelik dinsel tepkileri, temsil ve bunları belirtme iddiasıyla gündeme getirerek siyasallaştırırken, diğer taraftan da tepkileri kontrol altına aldı. DP’nin Cumhuriyete yönelik tepkileri sistemin içine çektiği ifade edilebilir. DP lider kadrosunun büyük bir oranda ortak özelliği, yaşam tarzları ve dünyaya bakış açıları dikkate alındığında Cumhuriyet’in kültür devriminin taşıyıcıları olmalarıdır. DP tabanı ise büyük ölçüde, Cumhuriyet’in kültür devrimine karşıydı.⁷

DP’nin ekonomi politikası, liberal ekonomi ilkelerine dayanmakla beraber, özel girişimciliğe her şeyin üstünde önem veren iktisat politikası biçimindedir. Konjonktürel olarak devletçiliğin ağır bastığı bir süreçte DP eğilim olarak liberal ekonomiye geçme düşüncesinde olsa dahi uygulamada bunu gerçekleştiremedi. Bu duruma teorik bakımdan bir açıklama yapabilmek için karma ekonomi denildi. Uygulamada ise kamu iktisadi teşebbüslerinin yoğun yatırım yaptığı bir süreç yaşandı ve kamudaki istihdam arttı. Çünkü 1930’lu yıllarda olduğu gibi yeterli sermaye birikimi olmadığından dolayı kamu kaynaklarıyla sanayileşme zorunluluğu bu dönemde de devam etti.⁸

DP’nin temel ideolojisi Batılılaşmak olarak saptanmış ve programında bu amaca yönelik olarak ilkelere yer verilmiştir. DP tabanı geniş ve çok farklı çıkar gruplarının meydana getirdiği bir görünüme sahiptir. Büyük toprak sahiplerinin önemli bir bölümü, ticaret burjuvazisine ek olarak esnaf ve sanatkarlar, nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan küçük toprak sahipleri DP’yi desteklediler.⁹ DP ve AP toplumun geniş kesimlerinden destek almıştır. DP ve AP’nin kitleleri harekete geçirebilme gücü, ideolojik olmaktan ziyade Türkiye’nin toplumsal yapısındanadır.¹⁰

⁶ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 34; Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 21.

⁷ Nuray Mert, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 20-21.

⁸ Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

⁹ Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 25.

¹⁰ Ümit Cizre Sakallıoğlu, “Çiller’in Doğru Yolu: Otoriter Popülizm”, **Milliyet**, 28 Kasım 1995, s. 16.

27 Mayıs sonrasında DP kapatıldı. 12 Ocak 1961’de siyasi partilerin kuruluşuna izin verilmesiyle, DP’nin devamı olarak kurulan AP’nin¹¹ genel başkanlığına 27 Mayıs sonrası Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilip, daha sonra emekliye sevk edilen Ragıp Gümüşpala, Yeni Türkiye Partisi’nin (YTP) genel başkanlığına Ekrem Alican, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin (CKMP) genel başkanlığına Osman Bölükbaşı geldi. Yassıada duruşmaları sonucunda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam cezasına çarptırılırken, diğer DP’lilere 4-15 yıl arasında değişen hapis cezaları verilmişti. 1961 seçimlerinde DP’nin miras kavgası yapıldı. 1961 seçimleri sonucunda CHP oyların %36.7’sini, AP %34.7’sini, CKMP %13.9’unu, YTP %13.7’sini aldı. DP tabanının büyük bir kısmı AP’de toplanmıştı¹²

6 Haziran 1964’te AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala hayatını kaybetmesi AP’de genel başkanlık sorununu doğurdu. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın ölümü üzerine, 27 Kasım 1964’te yapılan AP İkinci Büyük Kongresi’nde Genel Başkanlığa Süleyman Demirel seçildi. 1669 delegenin 1072’sinin oyunu Demirel aldı. Saadettil Bilgiç 552, Tekin Arıburun 39, Ali Fuat Başgil ise 4 oy aldılar.¹³

1949 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Su bölümünden mezun olan Süleyman Sami Demirel, İnşaat Yüksek Mühendisi unvanını kazandı. 1949 ile 1955 yılları arasında Elektrik İşleri Etüd İdaresi’nde yüksek mühendis olarak çalıştı. Demirel, “Eisenhower Exchange Fellow Ship” bursiyeri olarak Ekim 1954’ten Temmuz 1955’e kadar Amerika’da bazı kuruluşlarda araştırmalarda bulundu. 1955-1960 yılları arasında Devlet Su İşleri Genel Müdürü olarak görev yapan Demirel, 1960-1961 arası DPT’de askerlik görevini yerine getirdi. Demirel, DSİ Genel Müdürü olarak DP döneminde Bakanlar Kurulu

¹¹ AP, 11 Şubat 1961’de kuruldu. AP Kurucular Heyeti 3 eski demokrat, 4 eski Köylü Partili ve 4 asker olmak üzere 11 kişiden oluşmaktaydı. AP kurucularının isimleri şöyledir: Ragıp Gümüşpala, Mehmet Yorgancıoğlu, Cevdet Perin, Kamuran Evliyaoğlu, Necmi Öktem, Şinasi Osma, Tahsin Demiray, Ethem Menemencioğlu, Muhtar Yazır, İhsan Ünal, Emin Acar. Mehmet Yorgancıoğlu, **Politikannın İbret Dolu Seyir Defteri**, Dönence Yayınları, İstanbul, 2000, s. 45; Salih Akkaş, **Adalet Partisi ve İdeolojisi**, Ankara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989, s. 51; Yassıada duruşmaları devam ederken “Adalet” sözünün alınması oldukça anlamlıydı. Bu dönemde aranan adaletti. Tekin Erer, “Adalet Partisi”, **Tercüman**, 23 Şubat 1988, s. 8; AP kurulmadan önce düşünülen isimler arasında Türkiye Adalet Partisi (TAP) ismi vardı, Fikret Şahoğlu, **AP’nin İç Yüzü**, Ersa Kollektif Şirketi Matbaası, İstanbul, 1965, s. 53.

¹² Cengiz Kuşçuoğlu, “1946’dan Bu Yana Bitmeyen Senfoni: Demokrasi Mücadelesi”, **Milliyet**, (Yazı Dizisi: 13-18 Ekim 1991), 15 Ekim 1991, s. 15.

¹³ Özdemir Kalpakçioğlu, **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar**, 1. Cilt, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 110; Tekin Erer, **Lider Demirel**, Ceylan Matbaası, 1977, s. 20.

toplantılarına sık sık çağrılmaktaydı. Demirel'den ülkenin su ve elektrik sorunu hakkında görüşleri alınmaktaydı. Bir toplantı sonrası Adnan Menderes, bakan arkadaşlarına şunları söyledi: “*Bu çocuğa dikkat edin, geleceğin Başvekilidir.*” Demirel, 1962-1964 yılları arasında müteahhit-müşavir ve ODTÜ’de Mühendislik Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak görev aldı.. “*Asker olmasam AP’nin kuruluşunu ben gerçekleştirdim*” diyen Demirel, 1962 yılında yapılan AP I. Büyük Kongresi’nde GİK üyeliğine seçildi ve Teşkilat Başkanlığı’na getirildi. Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevi’nden çıktığı 23 Mart 1963 günü AP Genel Merkezi taşlandı. Bu olay sırasında genel merkezde olan Demirel, AP GİK üyeliğinden istifa ederek siyasete ara verdi. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın ölümü üzerine 27 Kasım 1964’te yapılan AP II. Büyük Kongresi’nde genel başkanlığa adaylığını koymuştu.¹⁴

AP II. Büyük Kongresi öncesinde, Kayseri Cezaevinde aralarında DP lideri Celal Bayar ve Bahadır Dülger’in yer aldığı üst düzey DP yetkililerinden oluşan bir grup, kongredeki aday isimlerini dikkate almadan bir parti liderinde ve Başbakanlıkta olması gereken nitelikleri 19 madde de topladılar. Daha sonra kongredeki adaylara bu maddeleri ölçüt olarak puan verdiler. Bu değerlendirme neticesinde Süleyman Demirel büyük bir farkla birinci oldu. Bu haber AP tabanına gönderilerek Demirel, büyük bir oy farkıyla AP Genel Başkanlığı’na seçilmiş oldu.¹⁵ Bu mesajın yanında Demirel’in kongreyi kazanmasında başarılı bir mühendis olması ve basının da desteklemesi etkili oldu.¹⁶ Partinin muhafazakar kanadının temsilcisi olan Saadettin Bilgiç’e karşı Demirel, askeri kesimin ve büyük sermayenin de desteğini almıştı. Ayrıca, kongrede delegelere Demirel’in ABD Başkanı Lyndon Johnson ile çekilmiş fotoğrafları da dağıtılmıştı.¹⁷

Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın idam edilmelerini bir cinayet olarak niteleyen Demirel, Adnan Menderes asılmasaydı siyasete girmeyecekti.¹⁸ Demirel’in siyasete girmesinde Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi gerektiğine olan inancı da etkili

¹⁴ Hulusi Turgut, **Demirel’in Dünyası**, Cilt: 1, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 11-216.

¹⁵ Taha Akyol, “Çağlar’dan Sonra”, **Milliyet**, 24 Mayıs 1993, s. 13.

¹⁶ Taha Akyol, “Sağın Kalın Çizgileri AP ve Sonrası”, **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 13-16 Şubat 1988), 14 Şubat 1988, s. 7.

¹⁷ Tanıl Bora, “Süleyman Demirel”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 550-576.

¹⁸ Turgut, a.g.e., s. 384; **Doğru Söz**, Yıl: 13, Sayı: 152, Eylül 1988, s. 50.

olmuştur.¹⁹ 10 Ekim 1965 seçimlerinde AP oyların %52.9'unu alarak, 240 milletvekili çıkararak tek başına iktidara geldi. AP'nin ülke çapında örgütlenmesinde ve partinin hızla gelişmesinde en büyük katkı DP'lilerden geldi.²⁰ Demirel, 1965 seçimlerinden sonra Başbakan olarak Başbakanlık masasına oturduğu zaman “*Hayal gibi önümde dünya kadar idam sehvası gördüm*” demesi, Demirel'in Menderes'in idamından ne kadar etkilendiğini göstermektedir.²¹

Siyasi istikrarın olduğu bir ortamda, ekonomide önemli kararların alınması ve uygulanması mümkündür. Menderes iktidarı bu hususta Türkiye'ye önemli bir tecrübe yaşatmıştı. Ekonomik kalkınmanın birinci koşulu, siyasi istikrar, güçlü iktidardır. Menderes'ten sonra ikinci önemli kalkınma dalgası 1965-1971 yılları arasında Demirel iktidarı döneminde yaşandı. Ereğli Demir Çelik, Keban Barajı ve Boğaz Köprüsü gibi önemli yatırımlara imza atılmıştı. Bu dönemde Türkiye'de enflasyon %5, kalkınma hızı %7 idi. Bu kalkınma hızı Japonya'dan sonra petrol ülkeleri dışında, dünyanın ikinci yüksek kalkınma hızıydı. Bu dönemde Türkiye, artan nüfusuna rağmen kendi yiyeceğini ve giyeceğini karşılayan az sayıda ülkelerden biri durumundaydı. Cumhuriyet döneminde, ülkemizde 7 adet su bendi bulunurken “Barajlar kralı” olarak adlandırılan Süleyman Demirel'in iktidarında, baraj sayısı 73'e çıkarken, 56 yeni barajın da projelendirilip inşaatına geçilmişti.²² “Büyük Türkiye” AP'nin en önemli sloganlarından. “Büyük Türkiye” vurgusunun özelliği, Türkiye'nin herkesin asgari bir refah seviyesine sahip olduğu bir ülke haline getirilmesidir. AP, bu amaca ulaşabilmek için kamu yatırımlarına ağırlık vermiştir.²³

1970'li yıllarda meydana gelen gelişmeler, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'yla beraber Türk siyasi yaşamını olumsuz bir biçimde etkiledi. Demokratik Parti'nin Adalet Partisi'nden kopuşu ile ortaya çıkan merkez sağdaki çözülme, sağda yer alan diğer siyasi partileri ön plana çıkardı. AP'deki bölünmenin sebebi AP'nin kuruluş yıllarındaki ilkelerden sapmaların olmasıydı. AP, DP'nin devamı bir partiydi. Fakat sonradan DP'nin felsefesi, kadroları, hatıralarının ikinci

¹⁹ Çankaya'da 7 Yıl Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in 7 Yıllık Etkinlikleri, Cumhurbaşkanlığı, Ankara, 1999, s. 7.

²⁰ Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 35; Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-1999**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002, s. 325.

²¹ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2008.

²² İlker Sarier, “Zaferden Hezimete”, **Sabah**, (Yazı Dizisi: 21-24 Nisan 1999), 22 Nisan 1999, s. 16.

²³ Tanel Demirel, “Adalet Partisi”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 568; Demirel, a.g.e., s. 273.

plana atılması bölünmeye neden oldu. Demokratik Parti, toplumsal değerlerin korunmasında ve eğitim alanında AP'den daha muhafazakar bir kimlikteydi.²⁴

DP döneminden başlayarak merkez sağ politikalar aşırı sağın eleştirileriyle karşılaştı. Fakat sağ kesimin merkez dışında partileşmesi 27 Mayıs'tan sonra oldu. 1970'lere doğru aşırı milliyetçilik MHP çatısı altında, dinci sağ ise MNP ve MSP çatısı altında örgütlendi. Bu durum sağ siyaset anlayışının merkezin dışına çıkması anlamına gelmekteydi. Sağ siyaset anlayışının merkezin dışına çıkması, merkez sağın politikalarında sıkıntılara neden oldu. Bu dönemde Türkiye'de merkez sağın destek alacağı liberal, şehirli, ılımlı bir toplumsal yapı yoktu. Bundan ötürü de merkez sağ ile diğer sağ partiler arasında toplumsal destek açısından belirgin bir fark yoktu. Bu sebeple, 1970'li yıllarda kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetleri yalnızca TBMM'de kurulan birliktelik olarak değil, ideolojik birliktelik olarak değerlendirilmelidir.²⁵

Türkiye'de özellikle 1970'li yılların sonlarında artan terör olayları, çatışmalar ülkedeki birlik ve beraberliğin bozulmasına neden olmuştu. Askeri yönetimin 12 Eylül 1980'de yönetime el koymasından sonra 16 Ekim 1981'de siyasi partiler kapatılmış, 24 Nisan 1983 günü yürürlüğe giren Siyasi Partiler Kanunu ile siyasi parti kurma çalışmalarının 16 Mayıs 1983'ten itibaren başlayabileceği belirtilmişti.²⁶

²⁴ Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

²⁵ Nuray Mert, "Türkiye'de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu", **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, (Ed. Stefanos Yerasimos ve diğerleri), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 50-51; Mert, a.g.e., s. 47-48.

²⁶ İrem Karakoç, **Türkiye'de Siyasal Parti Kimliği**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2000, s. 120.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK TÜRKİYE PARTİSİ'NİN KURULUŞU

1.1 BÜYÜK TÜRKİYE PARTİSİ

1.1.1. BTP'nin Kuruluş Çalışmaları

“Büyük Türkiye” AP'nin sloganıydı ve Demirel bu ifadeyi sıkça kullanmıştı. Bundan dolayı bu isim benimsenmişti. BTP'nin kuruluş çalışmalarını İstanbul'da Hüsamet Cindoruk, Ankara'da Mehmet Gölhan yürüttü. Fakat Gölhan, en başta parti kurma hazırlıklarında Cindoruk'un yanında değildi. Demirel'in isteğiyle Gölhan BTP'nin kuruluş çalışmasına katıldı.¹ Turgut Özal, BTP'nin kuruluşundan önce Gölhan'a kuracağı partinin genel başkan yardımcılığını önermişti. Gölhan, bu öneriyi kabul etmedi.²

Demirel, Hüsamet Cindoruk'tan İstanbul'da Celal Bayar ile görüşmesi için bir buluşma tertip etmesini istedi. 4 Mayıs 1983 günü yapılan bu görüşmede Bayar, Demirel ve Cindoruk'un dışında Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy ve Ahmet Gürsoy da bulunmaktaydı. Demirel, Bayar'a kurulacak partinin genel başkanlığını önerdi. Ayrıca, Celal Bayar'a Ankara'ya ayda bir kez gitmesinin yeterli olduğu, konforlu bir biçimde götürülüp getirileceği, adının, tecrübesinin, partide yer almasının önemli olduğu söylendi. Bayar, bu öneriyi kabul etti. Bir gün sonra Cindoruk ve Saadettin Bilgiç, Celal Bayar'ı ziyaret ettiler ve programı okudular. Bayar, Merkez Bankası ile ilgili maddeye itiraz ederek bu maddenin daha da liberalleştirilmesini söyledi. Ertesi gün Cindoruk, Bayar'ı ziyaret etti. Bu ziyarette Bayar, parti çalışmasının enerji, dinamizm istediğini, gençlerin bu harekette yer almasını söyleyerek genel başkanlıktan vazgeçti.³ Bu geceden bir birkaç gün sonra İstanbul Valisi Nevzat Ayaz, Celal Bayar'a bu işlerle meşgul olmasın diye askeri yönetim tarafından gönderilmişti.⁴

¹ Hüsamet Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

² Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

³ Cindoruk, görüşmemizde Bayar'ın işitme sorunu olduğunu, teklifi tam anlamamış olabileceğini belirtti, Hüsamet Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007; Demirel, Bayar'ın teklifi 12 Mayıs'ta reddettiğini belirtmektedir, Yavuz Donat, “Bir Sürgünün Hikayesi Zincirbozan”, **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 30 Mayıs-5 Haziran 1986), 1 Haziran 1986, s. 12; Demirel, Bayar'a genel başkanlık teklifi yapacağını yalnız Nahit Menteşe'ye söyledi, Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

⁴ Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

BTP kurulmadan önce Mehmet Dülger de Celal Bayar ile görüşmüştü. Bayar, askeri yönetime karşı bir partinin kurulmasına karşıydı. Çok nazik bir kişi olmasına karşın Bayar, bu konuda şiddetli tepki göstermişti. Bayar'ın Mehmet Dülger'e söylediği sözler usta politikacıyı doğrulamaktaydı. Eski ittihatçı olan Bayar “*Hiç farkında olmadığınız bir şey var. Bir ihtilalcinin gündeminin birinci maddesi daima kendi emniyetidir. Emniyetini tehlikede göreceği bir durum olursa çok şiddetli tepki verir*” diyerek BTP'nin kuruluşundan sonraki gelişmeleri tahmin eder gibiydi.⁵

BTP'nin kuruluş aşamasında Hüsamettin Cindoruk, Demirel ile her zaman temas halindeydi. Fakat, Cindoruk parti kurma çalışmalarında Demirel ile temaslarını çok dikkatli yapmaktaydı. Demirel, 68 kişilik kurucu listesi ortaya çıkınca, Cindoruk'a haber göndererek, partinin genel başkanı olmasını istedi. Cindoruk, genel başkanlık konusunda hem halkın hem de teşkilatın nabzını yokladı. Kurucular arasında yer alan emekli General Ali Fethi Esener, genel başkanlık için halk ve teşkilat tarafından istenmekteydi. Ayrıca halk Esener'i, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala gibi görmekteydi. Ali Fethi Esener de politikadan anlamadığını söyleyerek, Cindoruk'un genel başkan olmasını istemekteydi. Cindoruk ise halkın ve teşkilatın eğiliminin Esener'den yana olduğu için genel başkanlık teklifini kabul etmedi.⁶

BTP kurucu listesini Süleyman Demirel hazırladı. Cindoruk, Demirel'e kurucu listesi için yeni isimler önerdi. Fakat Demirel, dengeyi sağlamak için çok uğraştığını belirterek listeye dokunmamasını söyledi. Cindoruk, listedeki kişileri tek tek çağırarak kuruluş beyannamesini imzalattırdı. Yalnızca, Hasan Celal Güzel kurucu listesine bakarak, programı okumadan BTP'ye kurucu olmayı kabul etmedi.⁷ Ali Fethi Esener, BTP kuruluş aşamasında yapmaması gereken bir davranış sergiledi. Esener, BTP ilk kurucular listesini Kenan Evren'e gösterdi. Kurucular arasında Hilmi Fırat, Vecihi Akın ve Emin Alpkaya gibi asker kökenli olan önemli kişiler bulunmaktaydı. Evren, “*Askeri karargah mı kuruyor sunuz?*” şeklinde itirazını

⁵ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

⁶ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007; Kurucu listesi 40 kişiydi. Esener'in istekleriyle bu sayı 60'ın üzerine çıktı, Cevdet Aykan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

⁷ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

belirtti. Bu isimler BTP'nin kurucu listesinden çıkarıldılar.⁸ MGK'nın kurucuları arasında 4 orgeneral bulunan bir partiyi kapatması zor olurdu. Bundan dolayı Kenan Evren, Esener'i ikna ederek, diğer 3 orgenerali kurucu listesinden çıkarttı.⁹

12 Eylül'den sonra ilk kurulan parti 16 Mayıs 1983 günü Milliyetçi Demokrasi Partisi'dir. MDP lideri Turgut Sunalp'e, Hüsamettin Cindoruk tarafından BTP Genel Başkanlığı teklif edildi. Sunalp, düşünme aşamasında Kenan Evren ile görüşeceğini belirtmesiyle Sunalp ile yollar ayrılmış oldu. Cindoruk'un BTP kuruluş çalışmalarında görüştüğü diğer bir isim de Turgut Özal'dı. Özal, 12 Eylül sonrasında kurulan Bülent Ulusu hükümetinde Başbakan Yardımcılığı görevinde bulundu. Özal, görüşmede Cindoruk'a parti kurmamalarını, kendi kuracağı partiye katılmalarını söyledi. Ayrıca Özal, Cindoruk'a kuracakları partinin kapatılacağını da belirtti.¹⁰ Ekrem Ceyhun, BTP'nin kuruluşu öncesinde Turgut Özal ile görüşen diğer bir siyasetçiydi. Özal, Ekrem Ceyhun'a da askerlerin kendilerine parti kurdurtmayacaklarını söyledi.¹¹ Demirel, Ekrem Ceyhun aracılığıyla Turgut Özal'dan parti kurmamasını istemişti. Turgut Özal, Demirel'in GİK'te 5 kontenjan teklifini kabul etmedi ve ayrı bir parti oluşumuna gitti.¹²

1.1.2. BTP'nin Kuruluşu

BTP'nin program ve tüzüğünü hazırlamak için Demirel'in yönlendirmesiyle Necmettin Cevheri, Ekrem Ceyhun ve Cevdet Aykan'dan oluşan 3 kişilik bir komite oluşturuldu. BTP'nin program ve tüzüğünün hazırlanmasında Cevdet Aykan'ın katkısı daha fazladır.¹³ BTP programı 5 bölüm, 75 maddeden; BTP tüzüğü ise 118 maddeden oluşmaktaydı. Programda, milli irade ve demokrasi kavramlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. BTP programı, AP programına benzer bir programdır.¹⁴

⁸ Doğan Sümer, "Demokrasinin 3 Generali", **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 20-28 Mayıs 1988), 26 Mayıs 1988, s. 6; Esener'e inanmayan Hilmi Fırat, Kenan Evren ile görüşmesinde aynı yanıtı Evren'den aldı, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁹ Nazlı Ilıcak, "12 Eylül Kavşağında Siyaset ve Partilerimiz Yeni Demokrasinin Perde Arkası", **Tercüman**, (12 Eylül-16 Ekim 1985), 6 Ekim 1985, s. 2.

¹⁰ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

¹¹ Ekrem Ceyhun ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007; Cindoruk, Ceyhun ile Özal'ın sabaha kadar konuştuklarını ve anlamadıklarını söyledi, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

¹² "Mesut Yılmaz Anlatıyor Son On Yılın Perde Arkası", Yazan: Yılmaz Çetiner, **Milliyet**, (Yazı Dizisi: 5-22 Kasım 1994), 7 Kasım 1994, s. 20.

¹³ Cevdet Aykan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007; Cevdet Aykan, **Demokratik Süreç ve Anılar (1946- 2000)**, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 377.

¹⁴ **Büyük Türkiye Partisi Programı**, Ankara, 1983; **Büyük Türkiye Partisi Tüzüğü**, Ankara, 1983; Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

20 Mayıs 1983 günü Ali Fethi Esener başkanlığında Büyük Türkiye Partisi, Turgut Özal başkanlığında ANAP, Necdet Calp başkanlığında da Halkçı Parti kuruldu.¹⁵

Büyük Türkiye Partisi'nin 68 kurucusu şu isimlerden oluşmaktaydı:

Ali Fethi Esener (Emekli Orgeneral), Halil Akaydın (DM üyesi), Aykut Kuranel (Sanayici), Erdoğan Akdağ (DESİYAB eski Genel Müdürü), Rıza Akdemir (Samsun eski Valisi), Necip Güngör Kısaparmak (Ortaöğretim eski Genel Müdürü), Hasan Cemil Akın (Tarım Bakanlığı eski Genel Müdürü), Reşat Akkaya (Emekli Vali), Alaattin Aksoy (DM üyesi), Tevfik Fikret Alpaslan (DM üyesi, Emekli Korgeneral), Nadir Yüzbaşıoğlu (Eski Cumhuriyet Savcı Yardımcısı), Aydın Arat (Şeker Şirketi eski Genel Müdürü), Mehmet Ahçıoğlu (Avukat), Cevdet Aykan (Sağlık eski Bakanı), Mehmet Ali Aytaç (Emekli General), Erdoğan Bayık (DM üyesi), Mahmut Nedim Bilgiç (DM üyesi), Ali Bozdoğan (Eski milletvekili), Prof. Emin Bilgiç (DTCF eski Dekanı), Hüsamettin Cindoruk (Avukat, eski İl Başkanı), Şeref Cevheri (Çiftçi), Nazmi Çengelci (Eski Vali), Bekir Sami Daçe (DM üyesi), Kemal Demiralay (Eski milletvekili), Orhan Demir Sorguç (Sendikacı), Mustafa Derin (Elektrik mühendisi), Dr. Ali Rıza Dikmen (Emekli Tabip Albay), Mehmet Dülger (Tercüman Gazetesi Genel Müdürü), Ömer Eken (Eski milletvekili), Orhan Erdem (Avukat), Melih Esenbel (Emekli Büyükelçi ve Dışişleri eski Bakanı), Mehmet Gölhan (Sanayi eski Bakanı), Oğuz Gökmen (Emekli Büyükelçi), İhsan Göksel (DM üyesi), İbrahim Göktepe (DM üyesi), Aziz Gümüş (SEKA eski Genel Müdürü), Doğan Gürbüz (DM üyesi), Turan Güven (DM Üyesi), Refik Işıttan (Emekli General), Selçuk Kantarcıoğlu (DM üyesi), Kenan Koratan (Emekli General), Ahmet Küçükkel (Doçent), Orhan Mentеше (Yüksek mühendis, İzmir Sanayi Odası Başkanı), Mustafa Rüştü Naiboğlu (Emekli Korgeneral), Abdullah Nişancı (Milli Eğitim eski Müsteşarı), Arslan Üner (Emekli Tümgeneral), Fahri Öztürk (DM üyesi), Vehbi Parlar (Emekli Tümgeneral), Atilla Peynircioğlu (Başbakanlık eski Müşaviri), Nezihe Sönmez (9 Eylül Üniversitesi eski Rektör Yardımcısı), Refaaddin Şahin (Beden Terbiyesi eski Genel Müdürü), Ramazan Tekeli (Tarım Bakanlığı eski

¹⁵ *Cumhuriyet*, *Milliyet*, 21 Mayıs 1983; *Yeni Düşünce*, 27 Mayıs 1983, Yıl: 3, Sayı: 86, ss. 6-9; Hasan Cemal, *12 Eylül Günlüğü Demokrasi Korkusu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 322-323; Ceyhan Altınyelek, "12 Eylül 1980-1983 Üç Yıllık Muhasebesi", *Tercüman*, 11 Eylül 1983, s. 8.

Müsteşarı), Baki Tuğ (Emekli Hakim Albay), Hasan Türkay (Sendikacı), Yusuf Vardar (Ege Üniversitesi eski Rektörü), Cahit Vural (Emekli Albay), Fuat Yılmaz (DM üyesi), Fuat Azgür (DM üyesi), Cevdet Aydın (Çiftçi), Osman Yavuz (DM üyesi), Mehmet Güler (Sanayici), Kamil Özsarıyıldız (Müteahhit).¹⁶

BTP kurucu listesini incelediğinde, ağırlıklı olarak Danışma Meclisi (DM) üyesi ve asker kökenli kişilerin sayısının fazla olduğu görülmektedir. DM üyelerinin ve askerlerin sayıca çok olması, geçiş döneminin kazasız atlatılmak istenildiğini göstermekteydi. Partinin başına bir şey gelmemesi için, askeri yönetimle irtibat sağlanması amacıyla asker kökenli kişiler, kurucular arasında ağırlıklı olarak yer almıştı.¹⁷ Ayrıca BTP'nin kurucu listesinde Necmettin Cevheri, Nahit Menteşe, Ali Naili Erdem'in yakınlarının yanı sıra Melih Esenbel, Ege Üniversitesi eski Rektörü Yusuf Vardar ve 9 Eylül Üniversitesi eski Rektör Yardımcısı Nezihe Sönmez gibi isimler de bulunmaktaydı.¹⁸ BTP kurucuları arasında Mehmet Dülger ön sıralarda yer almaktaydı. Süleyman Demirel'in eski baş müşaviri olan Mehmet Dülger'in BTP'nin kurucuları arasında yer alması AP tabanına bir işaretti.¹⁹

Bazı BTP kurucuları, AP'nin önemli isimlerinin yakınlarının kurucu listesinde yer almamasını istemekteydiler. BTP'nin kurucuları arasında yer alan Refaiddin Şahin bu durumu onaylamadığı için kuruculara bir öneri getirdi. Şahin, aynı zamanda AP'nin eski Gençlik Kolları Genel Başkanıydı. Şahin'in yeni bir liste hazırlayıp bu listeyi İçişleri Bakanlığı'na teslim edelim önerisi, kurucuların büyük bir bölümü tarafından kabul edildi. Fakat Esener, bu öneriyi kabul etmedi.²⁰

BTP amblemi için arı figürü seçildi. Demirel'in rozeti diye düşünülmüştü. Bunun yanında halkın da bunu kabul edeceği öngörülmüştü. ANAP'ın da amblemi arıydı ve ANAP, BTP'den daha önce kuruluş dilekçesini verdiği için, BTP amblemini değiştirmek zorunda kaldı. BTP'nin amblemi DP'yi hatırlatır düşüncesiyle el olarak seçildi.²¹ Arı amblemi, BTP'nin AP'nin devamı olduğunu dair bir işaretti. Süleyman Demirel, milletvekili rozetini hiç takmazken, mezunu olduğu İstanbul Teknik Üniversitesi'nin amblemi olan arı rozetini yakasından hiç

¹⁶ Hulusi Turgut, **12 Eylül Partileri**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 240-241.

¹⁷ Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

¹⁸ Turgut, a.g.e., s. 240-241.

¹⁹ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

²⁰ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

²¹ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

çıkarmazdı.²² Turgut Özal, BTP'nin de ambleminin “arı” olduğunu öğrenmişti. İçişleri Bakanlığı'na kuruluş dilekçesini önce BTP verecekti. Çünkü BTP'nin randevusu ANAP'tan önceydi. Bunun üzerine Turgut Özal, İçişleri Bakanı'nı arayarak ANAP'ın randevusunu öne aldı.²³

BTP Kurucular Kurulu toplantısında genel başkanlık seçimine tek aday olarak katılan Ali Fethi Esener, oylamaya katılan 65 kurucu üyenin 62'sinin oyunu alarak BTP Genel Başkanlığı'na seçildi. Oylamada 2 oy boş kullanılırken, 1 kurucu üye ise oylamaya katılmadı.²⁴ Mehmet Dülger, asker kökenli bir kişinin siyasi partinin genel başkanlığı'na gelmesine karşı olduğu için oylamada boş oy kullanmıştı.²⁵

BTP'nin kuruluşundan bir gün sonra İhsan Sabri Çağlayangil ve 140 eski politikacının törenle BTP'ye katılımı, BTP tarihinin en önemli gelişmesidir. BTP'ye katılan 26 eski bakanın isimleri şöyleydi: İhsan Sabri Çağlayangil, Ekrem Ceyhan, Atıf Benderlioğlu, Seyfi Öztürk, Sümer Oral, Esat Kıratlıoğlu, Turgut Toker, Turhan Bilgin, Ali Şevki Erek, Muhammet Kelleci, Rıfki Danışman, Metin Musaoğlu, Yılmaz Ergenekon, Tefik Koraltan, Avni Akyol, Enver Akova, Mustafa Kemal Erkovan, Orhan Dengiz, Köksal Toptan, Adnan Karaküçük, Yusuf Ziya Önder, Ahmet Çakmak, Ragıp Üner, Halil Başol, Bahri Dağdaş, Cemal Külahlı.²⁶

27 Mayıs sonrasında, başta AP lideri Ragıp Gümüşpala olmak üzere diğer parti yöneticileri tedbirli ve temkinli hareket etmişlerdi. Fakat 12 Eylül'den sonra ise BTP'nin kuruluşundan bir gün sonra eski AP kökenli siyasetçiler BTP'ye katıldılar. İsmet Sezgin, bu katılımı “bir takım taşkınlık” olarak niteledi. Sezgin bu katılımın daha yavaş, itidalli, korkuya, endişeye yol açmadan yapılması taraftarıydı. İsmet Sezgin dışında Yıldırım Avcı, Mehmet Dülger, Refaiddin Şahin de bu katılımı taraftar değillerdi.²⁷ BTP'nin kuruluşundan bir gün sonra gerçekleşen büyük katılım

²² Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

²³ Mehmet Barlas, “Turgut Özal'ın Anıları”, **Sabah**, (Yazı Dizisi: 2-19 Temmuz 1994), 5 Temmuz 1994, s. 13.

²⁴ **Tercüman**, 21 Mayıs 1983.

²⁵ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

²⁶ **Tercüman**, 22 Mayıs 1983; Süleyman Demirel, bu katılımı yönlendirici görevindeydi, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

²⁷ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007; Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme 20 Aralık 2006, Mehmet Dülger ile yapılan görüşme 3 Ekim 2007; Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

askeri yönetimi korkuttu. Asker, AP kadrolarının eskiye oranla daha büyük bir güçle iktidara geleceği düşüncesiyle tedirgin oldu.²⁸

1.1.3. BTP'nin Feshedilmesi ve Zincirbozan Günleri

BTP, 31 Mayıs 1983 günü MGK'nın 79 sayılı kararıyla²⁹ kapatıldı. Bunun yanında 79 sayılı kararla Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Gölhan'ın dışında 14 siyasetçi Zincirbozan'da³⁰ mecburi ikamete tabii tutuldular. Ali Fethi Esener, BTP'nin feshedilmesini öğrendikten sonra yaptığı açıklamada, kararın ülke için hayırlı olmasını dilediğini ifade etti. Esener'in itiraz dahi etmemesine Demirel ve Cindoruk üzüldüler. Cindoruk, Esener'in bu açıklamasıyla ilgili olarak, yanlış seçim yaptıklarının anlaşıldığını söyledi.³¹ Mehmet Dülger'e göre, Ali Fethi Esener'in BTP'nin kapatılmasına hiçbir tepki de bulunmamış olması dehşet bir durumdu.³² 31 Mayıs günü BTP GİK genel merkezde toplandı. Toplantıda, kapıları kapatıp partiyi teslim etmeme kararı alınmıştı. Fakat Esener, bu zamanda böyle bir hareketin yanlış olacağını belirterek karşı çıktı.³³ Kenan Evren ise 16 kişinin Çanakkale'de mecburi ikamete tabii tutulmalarıyla ilgili şunları söylüyordu: “*Ümit ederiz ki, Çanakkale'den karşıda Birinci Cihan Harbinde Atatürk'ün komutasında gerçekleştirilmiş Çanakkale muharebelerinin o sahalarını seyrederler ve Atatürk'ün ruhu onların kalplerini biraz olsun belki aydınlatabilir.*”³⁴

Askeri yönetim, BTP'nin kuruluşundan bir gün sonra eski AP parlamenterlerinin kitle halinde BTP'ye katılımlarını “Bir meydan okuma” olarak algıladı. 30 Mayıs günü gerçekleştirilen Konsey toplantısı biraz daha genişletilerek,

²⁸ Esat Kıratlıoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

²⁹ MGK'nın 79 sayılı kararı Resmi Gazete'de yayımlanmadı, Mehmet Semih Gemalmaz, “12 Eylül Rejimi”, **CDTA**, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 993; Turgut, a.g.e., s. 246; MGK'nın 79 sayılı kararının metni ektedir.

³⁰ Zincirbozan'da Cindoruk ve Gölhan dışında Süleyman Demirel, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhan, Saadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil, Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç, Yüksel Çakmur mecburi ikamete tabii tutuldular, Yurdakul Fincancıoğlu, **Süleyman Demirel: Demokraside Duraklama Yılları**, Buke Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 147-148; Nimet Arzık, **Zincirbozan Bir Yaz Boyunca**, Mızrak Yayınevi, Eskişehir, 1986, s. 133; Yavuz Donat, **Buyruklu Demokrasi (1980-1983)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 370; **Tercüman, Yeni Asır**, 1 Haziran 1983; Muammer Yaşar, **Paşalar Politikası**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 159; Füsün Özbilgen, “DYP Biga Asfaltında Doğdu”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1990, s. 7.

³¹ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

³² Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

³³ Esener, partiyi teslim etmeme kararının alınmaması için çok ısrar etti, Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

toplantıya MGK üyesi olmayan yüksek rütbeli subaylar da katıldı. Toplantıda herkes BTP'nin kapatılması konusunda hem fikirdi. BTP'ye halktan olan ilginin MGK'da farkındaydı. MGK'nın korkusu, BTP'nin iktidara geldiğinde kendilerinden intikam alacağıydı. Bundan dolayı, MGK'nın BTP'nin feshedilmesi yönünde karar aldığını Kenan Evren, Süleyman Demirel'e 13 Haziran 1988'deki görüşmelerinde söyledi.³⁵ Yıldırım Avcı, Demirel'i ziyaretinde BTP'nin MGK tarafından kapatılacağı görüşünü belirtirken Demirel, MGK'nın BTP'yi kapatamayacağını dile getirmekteydi. Avcı'nın bu kanaate varmasında, Avcı'nın komşusu olan Danışma Meclisi üyesi 2 MDP kurucusunun, BTP kurulduğundaki şaşkınlıklarının, birkaç gün sonra neşeye dönüşmesi etkendi.³⁶

Ali Fethi Esener, ordunun ve halkın çok sevdiği bir komutandı. Ali Fethi Esener, BTP'nin kuruluşundan önce ülke yönetimine el koyan askerlerle yaptığı görüşmelerde, kendisinin parti kurmasına müsaade edileceği doğrultusunda görüş almıştı.³⁷ BTP'nin kurulmasından sonra BTP'nin kapatılacağına yönelik haberler basında yer aldı. Bunun üzerine Adnan Yetiş'in özel arabasıyla Ali Fethi Esener, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde Kenan Evren ile görüştü. Evren, Esener'e BTP'nin kapatılmayacağına dair asker sözü vermişti.³⁸

Askeri kanattan, BTP'nin kapatılmasının hata olduğu görüşünü paylaşanlar da bulunmaktaydı. 12 Eylül'ün mimarlarından biri, birinci hatalarının 16 Ekim 1981'de bütün siyasi partileri kapatmak olduğunu, ikinci hatalarının da BTP'nin kapatılması olduğunu açıklamaktaydı.³⁹ BTP'nin kapatılmasından sonra aralarında Refaiddin Şahin ve Baki Tuğ'un yer aldığı 8 BTP kurucusu bir deklarasyon yayımladı. Basına da yansıyan bu deklarasyon, Kenan Evren'e de gönderildi. Deklarasyonda kapatma kararının haksız, adaletsiz, demokratik olmadığı belirtildi. MGK, deklarasyonda imzası bulunan 8 kişi hakkında herhangi bir işlem yapmadı.⁴⁰

2 Haziran 1983 günü başlayan Zincirbozan'daki zorunlu ikamet, 6 Kasım 1983 genel seçimlerinden sonra TBMM Başkanlık Divanı'nın oluşmasına kadar

³⁴ Baskın Oran, **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s. 143.

³⁵ Cüneyt Arcayürek, **Namı 864 Rakımlı Tepe Çankaya**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s. 58.

³⁶ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

³⁷ Cevdet Aykan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007; Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

³⁸ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

³⁹ Rauf Tamer, "Dağınık Sağ veya Dağıtılmış Sağ", **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 28 Mart-5 Nisan 1986), 1 Nisan 1986, s. 8.

sürecekti. Ancak, 30 Eylül 1983 günü MGK'nın 166 sayılı kararıyla mecburi ikamet sona erdirildi.⁴¹ Süleyman Demirel, Zincirbozan olayını “*Çağın Bekirağa bölüğüdür*”⁴² benzetmesiyle tanımlamıştır.⁴³ Zincirbozan'da mecburi ikamete tabii tutulanlar, bu haksızlığa bir reaksiyon gösterme kararı aldılar. Demirel, dilekçelerin gönderilmesi için 45 günlük sürenin geçmesini istedi. Demirel'in düşüncesi, bir kişi kanuna göre sorgusuz sualsiz 30 gün, hakim kararı ile de 15 gün daha tutuklu kalabilmekteydi. İlk olarak Cindoruk ve Gölhan birlikte yazdıkları itiraz yazısını MGK'ya gönderdiler. İkisi de BTP'nin organizatörü diye mecburi ikamete alınmışlardı. Geriye kalanlar ise ayrı ayrı hazırladıkları itiraz yazılarını⁴⁴ MGK'ya gönderdiler. İtiraz yazılarını incelemek için Cindoruk, Ali Naili Erdem ve Celal Doğan'dan oluşan bir hukukçular komisyonu kurulmuştu.⁴⁵ İlk önce 16 imzalı bir ortak müracaatın yapılması düşünülmüştü. Böyle bir başvurunun toplu hareket izlenimi vereceğinden dolayı vazgeçildi. Bunun üzerine 16 ayrı başvurunun yapılmasına karar verildi.⁴⁶

Zincirbozan'daki günleri değerlendirmek için seminerler düzenlendi. Seminerlerin düzenlenmesi önerisi, Demirel'den geldi. Oturum Başkanlığı, Yiğit Köker'e verildi. İlk semineri Ali Naili Erdem 24 Haziran günü sundu. Erdem, Türkiye'nin içinde bulunduğu buhranların sebebini anlattı. Deniz Baykal, Japon modelini, Japon kalkınmasının nedenleri ve sonuçları üzerine bir sunum yaptı. Demirel'in bir sunumu olmadı. Ama Demirel, 19 Temmuz günü Osmanlı ve İslam anlayışını ayrıntılı bir biçimde anlattı.⁴⁷ İhsan Sabri Çağlayangil, sosyalist dünyadaki gelişmelere ilişkin bir sunum gerçekleştirdi. Ekrem Ceyhun, Türkiye'nin tarım

⁴⁰ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

⁴¹ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 363; **Resmi Gazete**, 1 Ekim 1983, Sayı: 18178; İhsan Sabri Çağlayangil, yurt dışında olduğu için Zincirbozan'a geç katıldı. Tahliye kararına ilişkin tebliği Demirel ve birçok kişi okumadan imzaladılar. Deniz Baykal, tebliğdeki “*Zincirbozan günlerini hiçbir surette eleştirmeyeceğiz*” ibaresinden ötürü tebliği imzalamadı. Daha sonra radyoda okunan tahliyeyi belirten bir metni herkes imzaladı, İhsan Sabri Çağlayangil, **Anılarım**, (Yayına Hazırlayan: Tanju Cılızoğlu), Güneş Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 217-258.

⁴² Bekirağa bölüğü, Osmanlı'da padişahların önemli siyasetçileri hapsedtiği yer, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

⁴³ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 156.

⁴⁴ MGK'ya gönderilen dilekçelerin örnekleri için Bkz. Sırrı Atalay, **Bir Ömür Politika Kars'tan Zincirbozan'a**, (Yayına Hazırlayan: Hikmet Bila), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 249-349.

⁴⁵ Muammer Yaşar, **Zincirbozan Günleri**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 51-52.

⁴⁶ Yavuz Donat, “Bir Sürgünün Hikayesi Zincirbozan”, **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 30 Mayıs-5 Haziran 1986), 4 Haziran 1986, s. 12.

⁴⁷ Yaşar, a.g.e., ss. 60-82.

sorunlarını; Mehmet Gölhan, Türkiye'nin sanayileşmesini sundular. Seminer notları Ekrem Ceyhun'un odasında saklandı.⁴⁸ Yüksel Çakmur'un konusu Türkiye'de ve dünyada gençlik sorunları ve çözüm yollarıydı.⁴⁹ Seminerlerin düzenlenmesinin bir nedeni de Zincirbozan'daki hayatı anlamlı kılmaktı. Düzenlenen seminerlerde siyasi, sosyal, ekonomik boyutlarla Türkiye'nin sorunları, Türkiye'nin geleceği ele alındı. Seminerlere iyi hazırlanmak için kitaplar getirildi.⁵⁰

9 Ağustos 1983 günü The Times gazetesinde Edward Mortimer "Tutuklu Liderler Seçimlerin Düzmeden İbaret Olduğunu Söylüyorlar" başlıklı bir yazı yayımladı. Bu yazı Zincirbozan'daki seminerlerde belirtilen görüşlerin bir özeti idi. Mortimer, yazının altında bulunan 16 kişinin isminden yola çıkarak, bu yazıyı bir muhtıra şeklinde sundu.⁵¹ Bu yazı Zincirbozan'dan Doğan Ersoy aracılığıyla çıkarılmıştı. Ayrıca Ersoy, yazıyı bazı gazetecilere de ulaştırmıştı. Bu yazı herkesin ortak fikriydi. Amaç ise haksızlığı anlatmaktı. 16 siyasetçi Zincirbozan'da unutulmuştu. Siyasi partiler kurulmuş, demokrasiye dönülmüş fakat siyasetin esas aktörleri mecburi ikamet adı altında tutukluydular.⁵²

Askeri savcı, İngiltere'de yayınlanan yazıyla ilgili herhangi bir işlem yapmadı. Fakat MGK'ya gönderilen itiraz yazılarından ötürü Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Gölhan, Sırrı Atalay, Yiğit Köker, Nahit Menteşe ve Metin Tüzün hakkında soruşturma açıldı. İstanbul Sıkıyönetim Askeri Savcılığı 28 Aralık 1983 tarih ve 1983/350 sayılı kararında dilekçe sahipleriyle ilgili bir soruşturmaya gerek olmadığına karar verdi.⁵³

Zincirbozan bir askeri tesis, söndürülmüş bir radar üssüydü. Buradaki koşullar özellikle yaşlı ve hastalar için çok da olumlu değildi. Örneğin, şeker hastası olan Demirel ve Saadetin Bilgiç için şartlar zordu. Sırrı Atalay da kalp hastasıydı. Bir de askeri disiplin, özellikle yaşlılar için büyük sıkıntılara neden oldu.⁵⁴ Zincirbozan'da kalan 16 politikacı sağlıksız koşullar altında yaşamlarını sürdürdüler.

⁴⁸ Atalay, a.g.e., ss. 183-221.

⁴⁹ Yüksel Çakmur ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2007; Hüsamettin Cindoruk, MGK'ya gönderdiği dilekçeyle, Metin Tüzün 24 Ocak kararlarıyla, Ferhat Aslantaş Köy Enstitüleriyle ilgili sunum yaptılar, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

⁵⁰ Yüksel Çakmur ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2007.

⁵¹ Nazlı Ilıcak, "12 Eylül Kavşağında Siyaset ve Partilerimiz Yeni Demokrasinin Perde Arkası", **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 12 Eylül-16 Ekim 1985), 13 Ekim 1985, s. 2.

⁵² Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

⁵³ Turgut, a.g.e., s. 269-270; Doğan, a.g.e., s. 350.

⁵⁴ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

Cindoruk'a göre, bu sağlıksız koşullar CHP milletvekili Sırrı Atalay'ın ölümüne neden oldu.⁵⁵ Makalenin yayınlanmasından sonra telefon görüşmeleri kesildi, ailelerin ziyaretlerine yasak konuldu. Zincirbozan'a gelen aileler geri gönderildiler. Bu durum Sırrı Atalay'ı da etkiledi. Sırrı Atalay, son günlerde odasına kapanarak yalnız bir yaşam sürdürmekteydi. Bütün bu birikimlerden dolayı Sırrı Atalay son gün kalp krizi geçirdi.⁵⁶

Zincirbozan'daki en anlamlı gelişmelerden biri, 9 Eylül günü yaşandı. Zincirbozan'daki CHP'liler, en güzel kıyafetlerini giyerek CHP'nin kuruluş yıldönümünü kutladılar. Toplanan kır çiçekleri Atatürk büstüne bırakıldı. Saygı duruşuna gelindiğinde, Demirel ve arkadaşları da takım elbiseyle törene katıldılar. Başta Demirel olmak üzere herkes konuşmalar yaptılar.⁵⁷ Zincirbozan'da gerçekleştirilen aktivitelerden biri de yüzmeydi. Saadettin Bilgiç'in boğulma tehlikesi geçirmesi unutulmayan olaylardan biriydi. Bilgiç, Metin Tüzün ve Yüksel Çakmur tarafından kurtarıldı.⁵⁸ Bu olay müthiş bir özveri, fedakarlık ve duygu dayanışmasının bir anısı olarak hatırlanmaktadır. Zincirbozan'da AP ve CHP'nin yöneticileri, birbirleriyle dayanışma içinde olan, yardımlaşmayı çok seven, içtenlikli davranan mutlu bir aile hayatı yaşadılar. Aynı duygu, sevinç ve hüzünleri paylaştılar. Birbirine karşı saygılı, içten sevginin var olduğu, yapmacık olmayan ilişkiler yaşandı. Zincirbozan'daki mecburi ikamet, 30 Eylül 1983'te sona erdi.⁵⁹

⁵⁵ Kurtul Altuğ, **Demokrasinin Yaralı Yılları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 116; Kurtul Altuğ, "Demokrasinin Yaralı Yılları", **Sabah**, (Yazı Dizisi: 27 Kasım-16 Aralık 1992), 9 Aralık 1992, s. 9.

⁵⁶ Yüksel Çakmur ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2007.

⁵⁷ Yüksel Çakmur ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2007.

⁵⁸ Yavuz Donat, "Bir Sürgünün Hikayesi Zincirbozan", **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 30 Mayıs-5 Haziran 1986), 31 Mayıs 1986, s. 13.

⁵⁹ Yüksel Çakmur ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2007.

İKİNCİ BÖLÜM

DYP'NİN KURULUŞU VE YILDIRIM AVCI DÖNEMİ

2.1. DYP'NİN KURULUŞ DÖNEMİ

2.1.1. DYP'nin Kuruluş Çalışmaları

Demirel, Zincirbozan'a gitmeden bir gece önce İsmet Sezgin ve Necmettin Cevheri'yi evine çağırarak, yeni bir partinin kurulması için hazırlıklara başlanmasını söyledi. Demirel, Sezgin ve Cevheri dışında Yılmaz Ergenekon, Aydın Menderes ve Önel Şakar'ın da çalışmalara katılmasını istedi. Fakat Aydın Menderes ve Önel Şakar bu çalışmaya katılmadılar.¹ Demirel, aynı gece Yılmaz Ergenekon ve İbrahim Göktepe'yi de evine davet etti. Demirel'in talimatıyla yeni kurulacak parti için Ergenekon, program; Göktepe de tüzük üzerinde çalışmalarına başladılar.²

Demirel, 2 Haziran günü Zincirbozan'a giderken, yanında arabada Necmettin Cevheri, Saadettin Bilgiç, Nahit Menteşe ve İsmet Sezgin bulunmaktaydı. Yaklaşık 9 saat süren bu yolculukta partide kimlerin görev alacağı, kimlerle görüşüleceği, program ve tüzük ile ilgili çalışmaların nasıl yapılacağı belirlendi. Ayrıca, partinin amacının, hedefinin ne olacağı üzerine değerlendirmeler de yapıldı.³ Saadettin Bilgiç, yeni kurulacak parti için "Milli İrade Partisi" ismini söyledi. Bu isimden vatandaşların telaffuzda zorlanacakları düşünülerek vazgeçildi. Demirel, "Doğru Yol" ismini söyledi. Doğru Yol, yeni bir isim olduğu için yadırgandı ve hiç kimse bir görüşte bulunmadı. Doğru Yol ismi, Zincirbozan'da benimsendi.⁴ "Doğru Yol" Demirel tarafından bulunduğundan dolayı, DYP'den uzun bir süre Demirel'in Yeni Partisi (DYP) diye bahsedildi.⁵

DYP'nin amblemi olarak, doğru yolda yürüyen adam figürü benimsendi. DYP amblemi, atı elinden alınmış, tek başına kalmış bir insanın bile inandığı yolda yürümesi gerektiğini sembol etmekteydi.⁶ Doğru Yol'da yürüyen adam amblemi Zincirbozan'da Nahit Menteşe tarafından önerildi. Demirel'in kafasında ayçiçeği amblemi vardı. Ayçiçeği daima ışığa bakan bir bitkidir. Bundan dolayı, Demirel bu

¹ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007; Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

² Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

³ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007; Bekir Coşkun, "Baba Geldi", **Sabah**, (Yazı Dizisi: 18-25 Kasım 1991), 23 Kasım 1991, s. 9.

⁴ Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

⁵ Yavuz Donat, "Resimli DYP Tarihi", **Milliyet**, 10 Ekim 1994, s. 12; M. Serhan Yücel, **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s. 70.

⁶ Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

amblemi istemekteydi. Ayçiçeği amblemi bir başka parti tarafından kullanıldığı için alınamadı.⁷

DYP'nin kuruluş çalışmaları devam ederken, her türlü çalışma çeşitli yöntemlerle Zincirbozan'a gönderildi. Aynı zamanda Zincirbozan'dan da yapılacak çalışmalarla ilgili bilgiler alınmaktaydı. Zincirbozan ile teması sağlamada en çok yardımcı olan kişi Yiğit Köker'in eşi Necla Köker ve Hacı Ali Demirel'di. Ayrıca, telefonda şifreli konuşmalarla bilgi alışverişi de yapılmaktaydı.⁸ DYP'nin kuruluş çalışmalarında büyük bir gayret gösterenlerin başında Orhan Keçeli gelmektedir. Keçeli, İhsan Sabri Çağlayangil'in yeğeni olarak Zincirbozan'a girmektedir. Keçeli, DYP'nin İstanbul İl Teşkilatını kuracaktı. Bunun yanında Keçeli, Zincirbozan'da Demirel'i haftada 3 gün ziyaret ederek, aldığı talimatları ilgili kişilere aktardı. Keçeli, belgeleri tenis raketinin içine saklayarak Zincirbozan'dan çıkardı.⁹

Orhan Keçeli, Necla Köker, Hacı Ali Demirel dışında Doğan Ersoy ve Feyyaz Altınorak da sahte akrabalar olarak, Zincirbozan'a gelerek Demirel'den aldıkları bilgileri parti kurma çalışmalarıyla görevli kişilere, bu kişilerden aldıkları dokümanları da Zincirbozan'dakilere ulaştırdılar. DYP'nin örgütlenmesinde çok büyük sıkıntıların yaşandığı ortamda, Ersoy ve Altınorak'ın çalışmaları da önemli bir yere sahiptir.¹⁰

2.1.2. DYP'nin Kuruluşu

BTP'nin kapatılması üzerine DP-AP çizgisinin devamı olarak, 23 Haziran 1983 günü Doğru Yol Partisi kuruldu.¹¹ MGK üyeleri, hükümet üyeleri ve İçişleri Bakanlığı başta olmak üzere DYP'nin kurulmasını istemediler. DYP'nin il ve ilçe başkanları, askeri idarenin mensupları tarafından parti kurma çalışmalarına katılmamaları konusunda tehdit edildiler.¹²

⁷ Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

⁸ Esat Kıratlıoğlu ve Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

⁹ Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007; Demirel'in İzmir teşkilatında görev almasını istediği kişilerin isimlerini yazdığı liste, kibrit kutusuna konularak Zincirbozan'dan çıkarıldı, Necmi Doğan, **Doğru Yol Partisi İzmir'de 20 Ekim 1991'e Nasıl Geldi**, Cumhuriyet Matbaası, İzmir, 1993, s. 12.

¹⁰ Emin Çölaşan, **Sor Bakalım**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 292.

¹¹ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 24 Haziran 1983; Hatice Erol, **Türk Siyasal Partilerinde Örgütlenme ve Liderler Oligarşisi**, DEÜ, S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997, s. 110; İlhami Soysal, "12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri", **CDTA**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2137.

¹² Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

DYP'nin kurucular listesinde Şu isimler yer almıştı: Ahmet Nusret Tuna (Kastamonu eski Senatörü, Tarım eski Bakanı), Orhan Dengiz (UŞak eski milletvekili, Milli Eğitim eski Bakanı), İsmail Dokuzoğlu (Emniyet eski Genel Müdürü, eski Vali), İsmail Heral (Ticaret Bakanlığı eski Müsteşarı), Mehmet Yardımcı (İstanbul eski milletvekili, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Cerrahi Bölümü eski Başkanı), Ali Rıza Yaradanakul (Ankara eski Valisi), Abidin Coşkun (Emekli Vali), Vefa Tanır (Bayındırlık ve Sağlık eski Bakanı, Konya eski milletvekili), Rağıp Cengizdoğlu (Emekli Tümgeneral), Yıldırım Avcı (Danışma Meclisi üyesi), Ahmet Sanver Doğu (Danışma Meclisi üyesi), Sedat Akay (Kocaeli eski milletvekili, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Üyesi), Rasim Giray (Elazığ eski senatörü), Ömer Lütfi Hocaoğlu (Trabzon eski senatörü, Doç. Dr. Atatürk Üni. Eski Öđ. üyesi), Mujgan Dericioğlu (Bonn Büyük Elçiliği eski Eğitim Baş Müşaviri), Reşit KurŐun (Ziraat Odaları Birliği Başkan Vekili), Enver Kaya (Türk-İŞ Yönetim Kurulu eski üyesi), Galip Onursan (Yargıtay Onursal üyesi), Lütfi Erdemir (Yargıtay Onursal üyesi), Sezgin TaŐkıran (Hukukçu, Ticaret Bakanlığı eski Müsteşar Yardımcısı), Turgay Üçöz (Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu eski Başkanı), Hasan Fuat Uyar (Belediye eski Başkanı), Kemal Kestelli (Avukat), Tuğrul Toklucu (Avukat), Orhan Üçok (Kıbrıs Türk Hava Yolları eski Genel Müdürü), Fatih Özgür (Sanayici, idareci), Hüseyin Gökçen (Sanayici, hukukçu), Yusuf Ulusoy (Tokat eski milletvekili), Hacı Doğan Develioğlu (Elektrik mühendisi), Kenan Kolkısa (Ortaöğretim eski Genel Müdürü), Erkut Şenbaş (Tuzcuoğlu Nakliyat Genel Müdürü), Muktedir Ballı (Hukukçu, Aka Turizm Ltd. Őti. yöneticisi), Halil Ünalp (Yüksek mühendis, müteahhit), Ziya Hepbir (Eski sendikacı).¹³

¹³ **DYP Anayasa Mahkemesinde**, DYP Yayınları No: 5, Ankara, 1985 s. 9; **DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984)**, DYP Yayınları No: 3, Ankara, s. 4-5.

2.1.3. DYP Tüzüğü

1983 tarihli DYP tüzüğü 13 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda (genel Esaslar) partinin kuruluşu, amacı ve anlayışına değinilmiştir. Partini temel kuruluşlarına dördüncü kısımda yer verilmiştir. Partini temel teşkilatı şöyledir:¹⁴

1) İLÇE TEŞKİLATI

- a) İlçe Kongresi
- b) İlçe Başkanı
- c) İlçe Yönetim Kurulu

2) İL TEŞKİLATI

- a) İl Kongresi
- b) İl Başkanı
- c) İl Yönetim Kurulu
- d) İl Disiplin Kurulu

3) MERKEZ TEŞKİLATI

- a) Büyük Kongre
- b) Genel Başkan
- c) Merkez Karar ve Yönetim Kurulu
- d) Merkez Disiplin Kurulu
- e) Küçük Kongre

2.1.3.1. Büyük Kongre

Büyük kongre, seçilmiş üyeler ve tabii üyelerden oluşmaktadır.

a) Seçilmiş Üyeler: Seçilmiş üyeler, TBMM üye tam sayısının iki katından fazla olmamak üzere il kongrelerince seçilen delegelerdir. Her ilin büyük kongreye katılacak delege sayısı Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca tespit edilerek, il kongreleri başlamadan önce il başkanlıklarına bildirilir.

b) Tabii Üyeler: Tabii üyeler, Büyük kongrenin toplandığı tarihte görevde bulunan Genel Başkan, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyeleri, Merkez Disiplin Kurulu

¹⁴ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, DYP Yayınları, Ankara, 1983, ss. 3-16.

üyeleri, parti üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir.

c) Büyük Kongrenin Görev ve Yetkileri: Büyük kongrenin görev ve yetkileri şunlardır:

- 1) Parti Genel Başkanını, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyelerini, Merkez Disiplin Kurulu üyelerini seçmek.
- 2) Partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak.
- 3) Partinin gelir-gider kesin hesabını kabul, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nu ibra etmek veya etmemek, yıllık bütçe tasarılarını inceleyerek karara bağlamak.
- 4) Kanunlar ile partinin tüzük ve programı çerçevesinde toplumu ve devleti ilgilendiren konularda veya kamu faaliyetleri hakkında Siyasi Partiler Kanunu'nun 14. maddesinde yazılı esaslar dahilinde görüşme yaparak kararlar almak.
- 5) Partinin genel politikası hakkında temenni veya bağlayıcı kararlar almak.
- 6) Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun teklifi üzerine disiplin cezalarını affetmek.
- 7) Kanunlarda veya partinin tüzüğünde verilen diğer görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak.

d) Büyük Kongre'nin Toplantıları, Gündemi: Büyük kongrenin normal toplantıları en az iki yılda bir Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun tespit edeceği yer ve zamanda yapılır. Olağanüstü toplantılar ise gerekli gördükleri zaman partinin Genel Başkanı, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca veya büyük kongre delegelerinin en az beşte birinin yazılı isteğiyle büyük kongre olağanüstü toplantıya çağrılabilir. Olağanüstü toplantılarda seçim yapılmaz.¹⁵

2.1.3.2. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun Kuruluşu ve Çalışması

Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, parti genel başkanının başkanlığında 20 üyeden oluşur. Asil üye sayısı kadar da yedek üye seçilir. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu en az 15 günde bir toplanır. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun görev ve yetkileri arasında önemli olan maddeler şöyledir:

- 1) Parti Genel Başkanlığı'nın herhangi bir sebeple boşalması halinde, en yaşlı Genel Başkan Yardımcısı partiyi temsil eder ve genel başkanlık görevini, yenisi seçilinceye kadar yürütür. Yeni genel başkanı seçmek üzere 45 gün içinde büyük kongreyi toplar.

¹⁵ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, ss. 35-37.

- 2) Hükümet kurma, hükümete katılma veya çekilmeyle ilgili kararları verir.
- 3) Gerekli gördüğünde tüzüğün 37. maddesinde (Büyük Kongrenin Kuruluşuyla ilgilidir) yazılı yetkilerini kullanır.
- 4) Partinin menfaatlerine uygun gördüğü ve kanunlar ile parti tüzüğünün yasaklamadığı her türlü kararı alır.

Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, seçimden sonra yapacağı ilk toplantıda üyeleri arasından gizli oyla üç Genel Başkan Yardımcısı, bir genel sekreter ve bir genel muhasip seçer. Genel başkan, Genel Başkan Yardımcılarından birini teşkilat işleri, birini propaganda işleri, birini de seçim işleriyle görevlendirir.

Tüzüğün 79. maddesine göre, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'ndan, parti genel başkanı dahil 6 kişi hükümette görev alabilir. Bu sayı aşıldığı takdirde, genel başkanca uygun görülenler kuruldaki görevlerini bırakırlar. Çekilenlerin yerine sırasıyla yedeklerden alınır. Çekilenler Genel Başkan Yardımcısı veya genel sekreter ise Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca yerlerine yenisi seçilir.¹⁶ Tüzük ve programda değişiklik yapılması, büyük kongrenin kararına bağlıdır. 1983 tarihli DYP tüzüğünde 1985, 1988, 1990, 1996, 1999 ve 2007 tarihlerinde yapılan değişikliklere ilgili bölümlerde değinilmiştir.

2.1.3.3. Partiye Üyelik

DYP tüzüğünde, partiye Türk kültürünü benimseyen, partinin tüzük ve programını imzalayacağını giriş beyannamesiyle kabul eden, partiye aidat ödemeyi kabul eden, 21 yaşını bitiren, siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip olan her Türk vatandaşının üye olabileceği belirtilmiştir.¹⁷

2.1.3.4. Partinin Finansmanı

Bir partinin finans kaynağı, partinin özerkliği açısından önemlidir. Finans kaynakları bakımından, gelirini az sayıda üyenin bağışlarıyla sağlayan bir parti, gelirini çok sayıda üyenin küçük orandaki aidatlarından sağlayan bir partiye göre daha az özerktir.¹⁸

¹⁶ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, ss. 43-71.

¹⁷ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, ss. 5-6.

¹⁸ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, çev: Ergun Özbudun, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, ss. 101-103.

DYP'nin finansman kaynaklarına baktığımızda partinin gelirleri; parti üyelerinden alınan giriş ücreti ile yılda bir defa ya da ayda bir defa ödenebilen üyelik ücreti, milletvekili aday adaylarından alınan ücret, partinin milletvekillerinden alınan milletvekilliği ücreti, parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri satışlardan elde edilen gelirler, parti yayınlarının satış bedelleri, üye kimlik kartları ile partinin defter, makbuz ve kağıtlarının sağlanması karşılığında elde edilen gelirler, partinin düzenlediği konser, balo, eğlence gibi faaliyetlerden elde edilen gelirler, partinin mal varlığından sağlanan gelirler ve kanuna uygun olarak kabul edilen bağışlardan oluşmaktaydı.¹⁹

2.1.4. DYP Programı

1983 tarihli DYP programı V bölüm, 51 maddeden oluşmaktadır. DYP programının başlangıç bölümü olan Temel Görüşler” bölümünde, DYP'nin kuruluş amaçlarına, hukukun üstünlüğü ve egemenlik kavramlarıyla ilgili partinin görüşlerinin yanı sıra milliyetçilik, laiklik kavramlarıyla ilgili değerlendirmelere de yer verilmiştir. DYP'nin kuruluş amaçları arasında, milli iradeyi üstün kılmak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, milli ve manevi değerlerin savunucusu olmak, kalkınmayı, sosyal adaleti gerçekleştirmek, refahı tabana yaymak, halka hizmet etmek yer almaktadır. Programın onuncu maddesinde, Türk milliyetçiliğinin milli birlik ve beraberliğimizi sağlamak, milli ve manevi değerlere saygı göstermek ve yeni nesilleri bu doğrultuda yetiştirmek olarak anlaşıldığı ifade edilmektedir. Onbirinci madde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olduğu belirtildikten sonra, laikliğin her insanın bağlı olduğu dinin gereklerini yerine getirmede serbest olduğu şeklinde anlaşıldığına vurgu yapılmıştır.²⁰

2.1.4.1. Ekonomik Düzen

DYP ekonominin, hür teşebbüs ve serbest piyasa ekonomisini esas alan bir düzende geliştirileceğine inanmaktadır.²¹ Programda, DYP'nin karma ekonomiyi benimsediği belirtilmektedir. DYP, devletin ekonomik yaşamdaki ağırlığının belirli

¹⁹ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, ss. 63-65.

²⁰ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, ss. 75-80.

²¹ **DYP'nin Doğru Görüşünden Parçalar (Ekonomi)**, DYP Ekonomi ve Mali İşler Başkanlığı, Ankara, 1983, ss. 18-20.

ölçüler içinde kalmasını savunmaktadır. Kalkınmanın plana bağlanarak gerçekleştirileceğinin altı çizilmiştir. Küçük sanayinin korunması, genişletilmesi, modernleştirilmesi, kredi ve benzeri yardımların sağlanmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, tarıma dayalı sanayinin yaygınlaştırılacağına, köye ve köylüye şehirdeki gibi gelişmiş yaşam koşullarının getirileceğine değinilmiştir.

2.1.4.2. Sosyal Politikalar

DYP göre, sosyal devlet, bir hizmet devletidir.²² Eğitimin ülkenin bir numaralı sorunu olduğu belirtilmiştir. Kişiyi iş, meslek sahibi yapan bir eğitim sisteminin uygulanmasının gerekli olduğunun altı çizilmiştir. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının, devletin görevi olduğuna vurgu yapılmıştır. Sağlık alanında ise halkın sağlığını tehdit eden her türlü tehlikelere karşı önlemler alınmasının önemine değinildikten sonra, koruyucu hekimlik uygulamasının devletin öncelikli görevlerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Yaşlı, kimsesiz, muhtaç insanların yaşamlarını sürdürmelerini sağlamanın da bir görev olduğu belirtilmiştir.²³

2.2. YILDIRIM AVCI DÖNEMİ

2.2.1. 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimleri Öncesi DYP'nin Yaşadığı Vetolar

DYP'nin 34 kurucusununun 30'u, 7 Temmuz 1983 günü MGK tarafından veto edildi.²⁴ Veto edilenler arasında DYP Genel Başkanı Ahmet Nusret Tuna'nın dışında DM üyesi Ahmet Sanver Doğu'da bulunmaktaydı. İlk kez MGK, DM üyelerinden birini veto etti. Kenan Evren, Ahmet Sanver Doğu'ya "Benim Maliye Bakanım" diye hitap etmekteydi. MGK tarafından veto edilenlerle ilgili her hangi bir gerekçe açıklanmadı.²⁵ Veto edilmeyen 4 kurucu üyenin isimleri şöyledir: Yıldırım Avcı (Danışma Meclisi üyesi), Hacı Doğan Develioğlu (AP Kırıkkale İlçesi Gençlik Kolları eski Başkanı), Erkut Şenbaş (AP Gençlik Kolları eski Başkanı), Halil Ünalp (AP İzmir eski İl Başkanı).²⁶

²² **DYP Niçin Vardır? Ne İster? DYP'nin İleri Hedefleri**, DYP Basın ve Propaganda Başkanlığı, Ankara, 1987, s. 11.

²³ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, ss. 86-106.

²⁴ Süleyman Coşkun, **Türkiye'de Politika (1920-1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 330.

²⁵ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

²⁶ Hasan Taşkın, **Demirel'in Kara Kutusu Orhan Keçeli**, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 38.

Genel Başkan Ahmet Nusret Tuna'nın veto edilmesiyle genel başkanlık sorunu ortaya çıktı. Genel Başkanlık için bazı isimler üzerinde duruldu. Bu isimlerden biri de AP'nin eski İzmir İl Başkanı Halil Ünalp'ti. Diğer bir isim ise AP'nin eski Kırıkkale Belediye Başkanı Doğan Develioğlu'ydu. Develioğlu'ndan genç ve bu işin üstesinden gelemeyeceği düşünülerek vazgeçildi. Diğer bir isim de AP'ye yakınlığıyla bilinen dönemin Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar'dı. Eski Milli Eğitim Bakanlarından Orhan Dengiz aracılığıyla genel başkanlık teklifi Yazar'a iletildi. Yazar genel başkanlık teklifini kabul etti. Fakat, Yazar'ın "*Bu durumu bir de MGK ile görüşeyim*" demesiyle Yazar'dan vazgeçildi. Veto edilmeyenler arasında yer alan DM üyesi Yıldırım Avcı'ya genel başkanlık teklif edildi. Avcı, bu öneriyi politikadan anlamadığını ve bu görevin üstesinden gelemeyeceğini belirterek kabul etmedi. Fakat ısrarlar sonucu Yıldırım Avcı, genel başkanlık teklifini kabul etti.²⁷

Yılmaz Ergenekon, 8 Temmuz 1983 tarihinde vefat etti. Bunun üzerine Süleyman Demirel, Turgut Toker, Esat Kırathlıoğlu, Selahattin Kılıç'ı da Sezgin ve Cevheri'ye DYP'nin kuruluş çalışmalarında yardım etmesi için görevlendirdi.²⁸ Demirel, Zincirbozan'dan bu talimatı Yiğit Köker'in eşi Necla Köker aracılığıyla gönderdi.²⁹

DYP'nin ikinci kurucular listesi 11 Temmuz günü İçişleri Bakanlığı'na ve Cumhuriyet Başsavcılığı'na verildi. DYP'nin ikinci kurucular listesinde yer alan 30 kişinin isimleri şöyledir: Celal Kaya Can (Emekli Vali), Talat Akgül (Gençlik ve Spor Bakanlığı eski Müsteşar Vekili), Refik Sunol (İktisatçı), Enver Şenerdem (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı eski Müsteşarı), Niyazi Bicioğlu (Emekli Vali), Zahit Akdağ (Çiftçi), Nevzat Özkan (Maliye Bakanlığı eski Müşaviri), Zekeriya Akçalı (İş Bankası eski Genel Müdür Yardımcısı), Enver Kazanoğlu (Emekli Vali), Haşim Bingöl (Tüccar), Ergün Kızılbey (İmar ve İskan Bakanlığı eski Müşaviri),

²⁷ Esat Kırathlıoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007; Zincirbozan'dan gelen isim Halil Ünalp'ti. Fakat Avcı'nın ismi İçişleri Bakanlığı'na bildirilmişti, Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007; Demirel'in istediği isim Halil Ünalp'ti. Demirel, Ünalp'e "Halil abi" diye hitap ederdi. Ünalp, genel başkan olmak istemedi, Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007; Halil Ünalp, Yıldırım Avcı Danışma Meclisi üyesi olduğu için Avcı'nın genel başkan olmasını istemekteydi, Doğan, a.g.e., s. 9; Mehmet Yazar, böyle bir teklifi hatırlamadığını söyledi, Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.

²⁸ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007; Süleyman Demirel, **Devran 50 Yıl**, (Editör: Hulusi Turgut), ABC Medya Ajansı, İstanbul, 2006, s. 796.

²⁹ Esat Kırathlıoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

İsmail Kıral Göğüş (Deniz Nakliyat Genel Müdür eski Yardımcısı), Turan Çelebi (Avukat), Yener Kalyoncu (Maliye Bakanlığı eski Mali Müşaviri), Mehmet Muhsinoğlu (Başbakanlık eski Basın Müşaviri), Vasıf Yazıcı (Ziraat Bankası eski Hukuk Müşaviri), Mehmet Kartaloğlu (Tariş İplik Fabrikası eski Müdürü), Özden Özbilun (Avukat), İhsan Akın (Devlet Üretme Çiftlikleri eski Genel Müdürü), İsmail Köse (Eski Emniyet Müdürü), Bener Özcan (Eczacı), Hamdi Üçpınarlar (Makine mühendisi), Zeki Hatipoğlu (Avukat), Aydın Gündez (Ağaç İşleri Federasyonu Başkanı), Ali Kayalar (Avukat), Nurhan Güven (Avukat), Orhan Aziz Onuk (Sümerbank eski Hukuk Müşaviri), Rıza İrfanoğlu (İnşaat mühendisi), Halis Kaleli (Emekli hakim), Reşit Ayhan (Mühendis).³⁰

İkinci veto 30 Temmuz günü geldi. DYP'nin 30 kurucu üyesinin 15'i daha veto edildi. MGK tarafından veto edilen kurucular şunlardır: Mehmet Muhsinoğlu, Celal Kaya Can, Haşim Bingöl, Enver Kazanoğlu, İsmail Kıral Göğüş, Turan Çelebi, Hamdi Üçpınarlar, Aydın Gündez, Ergün Kızılbey, Enver Şenerdem, Reşit Ayhan, Vasıf Yazıcı, İsmail Köse, Yener Kalyoncu, Talat Akgül.³¹ Böylece DYP'nin onaylanan kurucu üye sayısı 19 oldu.

DYP'nin üçüncü kurucular listesi 1 Ağustos günü İçişleri Bakanlığı'na ve Cumhuriyet Başsavcılığı'na verildi. DYP'nin 15 kişiden oluşan üçüncü kurucular listesinde şu isimler yer almaktaydı: Gökberk Ergenekon (Hariciyecisi), Hayri Ürgüplü (İktisat Doktoru), Orhan Daut (Tariş eski Genel Müdürü), Hanefi Ulutekin (Sigortacı), Sırrı Gültekin (Tüccar), İhsan Aslan (Çiftçi), Fevzi Kutay (Köyışleri Bakanlığı eski Müsteşar Yardımcısı), Sabahattin Şerifoğlu (Ziraat Bankası eski Genel Müdürü), Türkan Aksu (Türk Anneler Derneği Başkanı), Ali Tabanlı (İş ve İşçi Bulma Kurumu eski Genel Müdürü), Yaşar Tekşen (Avukat), Mehmet Toprak (YSE eski Bölge Müdürü), Şükrü Akkan (Tüccar, çiftçi, İzmir eski milletvekili), Yusuf Mergen (Boks Federasyonu eski Başkanı), Kazım Şahin (Tüccar).³²

³⁰ DYP I. Büyük Kongre Vesikaları, DYP Yayınları No: 6, Kurtuluş Ofset, Ankara, 1985, s. 47-48; DYP Anayasa Mahkemesinde, s. 13; DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), s. 9-10.

³¹ DYP Anayasa Mahkemesinde, s. 15; DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), s. 14.

³² DYP Anayasa Mahkemesinde, s. 16; DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), s. 15.

MGK'nın üçüncü vetosu 19 Ağustos günü geldi. DYP'nin 15 kurucu üyesinden 9'u daha veto edildi. Veto edilen kurucuların isimleri şöyledir: Hayri Ürgüplü, Mehmet Toprak, Yusuf Mergen, Yaşar Tekşen, Sabahattin Şerifoğlu, Orhan Daut, İhsan Aslan, Şükrü Akkan, Kazım Şahin.³³

DYP, dördüncü kurucular listesini 22 Ağustos günü İçişleri Bakanlığı'na ve Cumhuriyet Başsavcılığı'na verdi. 6 Kasım 1983 seçimlerine, partilerin katılabilmesi için, 24 Ağustos 1983'e kadar 30 kurucunun MGK tarafından onaylanması ve bu tarihe kadar da 34 il ile bunlara bağlı ilçelerin en az üçte birinde teşkilatını kurma koşulunu yerine getirmiş olması gerekmektedir.³⁴ DYP, 34 ilden fazla yerde örgütünü kurmuştu. MGK dördüncü kurucular listesiyle ilgili kararını 8 Eylül günü açıkladı. Böylece DYP 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılmaya hak kazanamadı. 9 kişiden oluşan dördüncü kurucular listesinde şu isimler vardı: İbrahim Çetinkaya (Türk Eczacılar Birliği eski Genel Başkanı), Cevat Kerpiççi (İnşaat yüksek mühendisi), Erman Yerdelen (Ekonomist), Sevil Erman (Diş doktoru), Şükrü Sezar Aygen (Yüksek mühendis), Münir Özden (Şeker Fabrikaları eski Genel Müdür Muavini), Mehmet Aydın (Yüksek mühendis), Altan Savacı (Avukat), Şinasi Sunbas (Yüksek mühendis).³⁵ MGK'nın dördüncü vetosu 8 Eylül günü geldi. DYP'nin 9 kurucu üyesinden 3'ü daha veto edildi. Veto edilen kurucuların isimleri şöyledir İbrahim Çetinkaya, Münir Özden, Şinasi Sunbas.³⁶ Böylece DYP'nin 31 kurucusu MGK tarafından onaylandı. Ancak kuruculardan Rıza İrfanoğlu bağımsız aday olmak için istifa ettiğinden DYP'nin kurucu üye sayısı 30'a düştü.³⁷

25 Ağustos 1983 günü de Yüksek Seçim Kurulu seçim döneminin başlangıcına dair aldığı kararda, 6 Kasım 1983 genel seçimlerine ANAP, MDP ve HP'nin katılacağını açıkladı.³⁸ YSK'nın 265 sayılı karar şöyleydi:

³³ DYP Anayasa Mahkemesinde, s. 17; DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), s. 16-17.

³⁴ Şeyda Belhan, Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi, DEÜ A.İ.İ.T.E., İzmir, 2005, s. 58.

³⁵ DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), s. 17.

³⁶ Günaydın, Cumhuriyet, 9 Eylül 1983; DYP Anayasa Mahkemesinde, s. 19.

³⁷ Tercüman, Hürriyet, 9 Eylül 1983.

³⁸ Murat Pira, 1980 Sonrası Siyasi Partilerde Örgüt İçi İletişim Kalitesinin Geliştirilmesinde Halkla İlişkilerin Rolü, Ege Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000, s. 6.

“Yüksek Seçim Kurulu’ndan bildirilmiştir:

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 36 ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun geçici 2. maddeleriyle Milli Güvenlik Konseyi’nin 99 sayılı kararı uyarınca seçim döneminin başlangıcı olan 24 Ağustos 1983 Çarşamba günü saat 17.00’ye kadar kuruluşlarını tamamlamış, en az 30 kurucu üyesi Milli Güvenlik Konseyi’nce uygun görülmüş ve 34 il merkezi ile bunlara bağlı ilçelerin en az üçte birinde teşkilatlarını kurmuş bulunan Anavatan Partisi ve Halkçı Parti ile Milliyetçi Demokrasi Partisi’nin 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacak milletvekili seçimine katılmaya hak kazandıklarına 25 Ağustos 1983 tarihinde 265 sayıyla karar verilmiştir. Siyasi partilere, ilgililere ve yurttaşlara duyurulur.” YSK, DYP’nin seçime katılma şartlarını sağladığına yönelik 24 ve 26 Ağustos günü yaptığı müracaatlarını reddetti.³⁹

DYP beşinci kurucular listesi 14 Eylül günü İçişleri Bakanlığı’na verdi. DYP’nin beşinci kurucular listesinde Tarık Kaya Kuşan (TMO eski Genel Müdürü), Çetin Erkaya (Müteahhit), Osman Bedrettin Ergül (Emekli eğitimci) yer almaktaydı. MGK 29 Eylül günü yalnız Tarık Kaya Kuşan’ın kuruculuğunu uygun gördü.⁴⁰ Böylece DYP’nin kurucu sayısı 31’e çıktı.

DYP’nin 5 kurucu listesindeki toplam 91 kurucunun 59’u reddedilirken 32’si onaylandı. Yalnız Rıza İrfanoğlu bağımsız aday olmak için istifa etmişti. 5 listenin sonunda DYP’nin onaylanan kurucularının isimleri şöyledir: Yıldırım Avcı (Danışma Meclisi üyesi), Hacı Doğan Develioğlu (Elektrik mühendisi), Erkut Şenbaş (Tuzcuoğlu Nakliyat Genel Müdürü), Halil Ünalp (Yüksek mühendis, müteahhit), Refik Sunol (İktisatçı), Niyazi Bicioğlu (Emekli Vali), Zahit Akdağ (Çiftçi), Nevzat Özkan (Maliye Bakanlığı eski Müşaviri), Zekeriya Akçalı (İş Bankası eski Genel Müdür Yardımcısı), Mehmet Kartaloğlu (Tariş İplik Fabrikası eski Müdürü), Özden Özbilun (Avukat), İhsan Akın (Devlet Üretme Çiftlikleri eski Genel Müdürü), Bener Özcan (Eczacı), Zeki Hatipoğlu (Avukat), Ali Kayalar (Avukat), Nurhan Güven (Avukat), Orhan Aziz Onuk (Sümerbank eski Hukuk Müşaviri), Rıza İrfanoğlu (İnşaat mühendisi), Halis Kaleli (Emekli hakim), Gökberk Ergenekon (Hariciyecisi), Hanefi Ulutekin (Sigortacı), Sırrı Gültekin (Tüccar), Fevzi Kutay (Köyişleri Bakanlığı eski Müsteşar Yardımcısı), Türkan Aksu (Türk Anneler Derneği Başkanı),

³⁹ DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), s. 18.

⁴⁰ DYP Anayasa Mahkemesinde, s. 20-21.

Ali Tabanlı (İş ve İşçi Bulma Kurumu eski Genel Müdürü), Cevat Kerpiççi (İnşaat yüksek mühendisi), Erman Yerdelen (Ekonomist), Sevil Erman (Diş doktoru), Şükrü Sezar Aygen (Yüksek mühendis), Mehmet Aydın (Yüksek mühendis), Altan Savacı (Avukat), Tarık Kaya Kuşan (TMO eski Genel Müdürü).⁴¹

DYP'nin kuruluş çalışmaları için iller Cevheri, Sezgin, Kırathoğlu, Toker ve Kılıç arasında bölüştü. Herkes kendisine ait olan illerde, DYP'nin teşkilatlanması için çalışmalarını yaptı. İllerden gerekli olan evraklar, itimat edilen otobüs şoförleri vasıtasıyla, DYP'nin kuruluş çalışmalarında görevli olan kişilere gönderilmekteydi. Bu kişiler, bizzat kendileri bu evrakları teslim almaktaydılar.⁴²

DYP'nin örgütlenme çalışmaları devam ederken, DYP'nin kapatılma ihtimaline karşı yedek bir parti kurulması kararı alındı. 8 Temmuz 1983 günü emekli Korgeneral Mithat Ceylan başkanlığında “Bizim Parti” kuruldu.⁴³ Bizim Parti'nin kuruluş çalışmalarını Hacı Ali Demirel yönetti.⁴⁴ Bizim Parti'nin kurulması sıkıntılara neden oldu. DYP'nin yurt çapında örgütlenmesi için çalışanlar “*Biz burada DYP için çalışıyoruz. Ne oluyor Bizim Parti*” şeklinde tepki gösterdiler.⁴⁵

6 Kasım 1983 seçimlerine partilerin katılabilmesi için 30 kurucunun MGK tarafından 24 Ağustos 1983'e kadar onaylanması gerekmektedir. 24 Ağustos 1983 günü Yıldırım Avcı, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i aradı. Köşkten yapılan açıklamada Evren'in Erzurum'a seyahate çıktığı, döndükten sonra Avcı'yı arayacağı belirtildi. Avcı, Evren'e DYP'nin kuruluş amaçlarını belirtecekti.⁴⁶

24 Ağustos 1983 gününe kadar DYP'nin 30 kurucu üyesi MGK tarafından onaylanmadığından ötürü DYP, 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılamadı. DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, bu duruma tepki olarak DM üyeliğinden istifa etmek istedi. Avcı'nın gerekçesi, itimat edilip DM üyesi olmuştu fakat genel başkan

⁴¹ **DYP Anayasa Mahkemesinde**, ss. 9-22.

⁴² Esat Kırathoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

⁴³ Yavuz Donat, “Demirel'in Yokluk Yılları”, (Yazı Dizisi: 15 Mayıs-4 Haziran 1993), **Milliyet**, 24 Mayıs 1993, s. 18.

⁴⁴ Necmettin Cevheri ve Esat Kırathoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

⁴⁵ Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

⁴⁶ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006; DYP'nin 1. Kuruluş yıldönümü dolayısıyla Cumhurbaşkanını ziyaret istekleri de kabul edilmedi. Gerekçe olarak, bu dönemde DYP'nin Anayasa Mahkemesi'nde kapatma davası olduğu için, ziyaretin sakıncalı görüleceği gösterildi, Muammer Yaşar, “Yazar mı? Zor Zor Çok Zor”, **Yeni Asır**, 9 Şubat 1985, s. 8.

olduğu parti seçime sokulmamıştı. Necmettin Cevheri ve İbrahim Göktepe, Avcı'yı istifa kararından vazgeçirdiler.⁴⁷

6 Kasım 1983 genel seçimlerine ANAP, MDP ve HP katıldı. ANAP 6 Kasım 1983 genel seçimlerinde oyların %45.1'ini alarak 211 milletvekiliyle tek başına iktidara geldi. HP %30.5 oy oranıyla 117, MDP ise %23.3 oy oranıyla 71 milletvekili çıkardı.⁴⁸ 1983 seçimlerinde ANAP %45.1 oranındaki oy oranıyla Meclis'te %52.75, HP %30.5 oy oranıyla %29.25, MDP %23.3 oy oranıyla %17.75 oranında temsil edilmişlerdir.⁴⁹

2.2.2. Avcı Döneminde DYP'ye Katılımlar

2.2.2.1. 1983 Yılında DYP'ye Katılımlar

DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, DYP'ye katılmalarında fayda gördüğü 1500 kişiye kendisinin hazırladığı bir mektup gönderdi. Avcı, mektubu gönderdiği kişilerden DYP saflarına katılmalarını istedi.⁵⁰ Avcı, mektubunu Büyük Türkiye Partisi kurucularına, eski parlamenterlere ve örgütte her zaman etkinliği olan kişilere gönderdi. Bu girişimden sonra yapılan yazılı açıklamayla “*MGK'nın 79 sayılı kararının yürürlükten kalkması üzerine DYP'nin 'haklarında siyaset yapma yasağı kalkan dava arkadaşları ile bütünleşme programını yürürlüğe koyduğu*” kamuoyuna duyuruldu.⁵¹

Avcı'nın mektubu ve DYP'nin kamuoyuna yaptığı açıklamadan sonra 10, 12, 18 ve 30 Aralık 1983'te DYP'ye önemli katılımlar oldu. İlk olarak, 10 Aralık 1983'te 21'i eski bakan, 80'i de eski milletvekili ve senatör olmak üzere toplam 101 eski parlamenter DYP'ye katıldı. Katılan 21 bakanın isimleri şöyledir: Turgut Toker, Köksal Toptan, Esat Kırathoğlu, Ekrem Ceyhun, Sümer Oral, Muhammet Kelleci, Ahmet Çakmak, Cemal Külahlı, Hüsamettin Atabeyli, Turhan Bilgin, Seyfi Öztürk, Ahmet Karahan, Cavit Erdemir, Adnan Karaküçük, Metin Musaoğlu, Halil Başol, Ali Şevki Erek, Orhan Dengiz, Ömer Ucuzal, Cevdet Aykan, Bahri Dağdaş.⁵²

⁴⁷ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

⁴⁸ **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, (Editörler: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 169; **Bugünkü Türkiye (1980-1995) Türkiye Tarihi 5**, Sina Akşin vd., Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 57; http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9 (20.12.2008)

⁴⁹ Saadettin Bilgiç, “Uygun Seçim Kanunu Arayışı”, **Milliyet**, 26 Aralık 1993, s. 19.

⁵⁰ **Doğru Yol Partisi Neyin Mücadelesini Yapıyor?**, DYP Yayınları No: 1, Onur Ofset, Ankara, 1983, ss. 13-15.

⁵¹ **Milliyet**, 9 Aralık 1983.

⁵² **Hürriyet, Günaydın**, 11 Aralık 1983.

12 Aralık 1983 günü kapatılan BTP'nin 21 kurucusu DYP'ye katıldı. DYP'ye katılan 21 kurucunun isimleri şöyledir: Tevfik Fikret Alpaslan, Mehmet Aşçıoğlu, Abdullah Uraz, Atilla Peynircioğlu, Rıza Akdemir, Refaiddin Şahin, Mahmut Nedim Bilgiç, Fahri Öztürk, Doğan Gürbüz, Selçuk Kantarcıoğlu, Osman Yavuz, Erdoğan Bayık, Turhan Güven, Aykut Kuranel, Mehmet Dülger, Melih Esenbel, Nadir Yüzbaşıoğlu, Baki Tuğ, Kenan Kortan, Alaattin Aksoy, Mustafa Derin. Ayrıca DYP'nin veto edilen 37 kurucusunun partiye giriş kayıtları yenilendi.⁵³ 18 Aralık 1983'te aralarında Hüsamettin Cindoruk'un da yer aldığı kapatılan BTP'nin kurucuları, eski parlamenterler, eski il, ilçe ve gençlik kolu başkan ve yönetim kurulu üyeleri, eski belediye başkan ve meclis üyeleri olmak üzere, 128 kişi DYP'ye katıldı.⁵⁴

30 Aralık 1983 günü İhsan Sabri Çağlayangil ve 21 eski parlamenter DYP'ye katıldı. DYP'ye katılan 21 parlamenterin isimleri şöyledir: Rıfki Danışman, İsmail Yeşilyurt, İbrahim Tevfik Kutlar, Nuri Ademoğlu, Şükrü Abbasoğlu, İbrahim Topuz, Ahmet Çimbek, Hamdi Özer, Cemalettin Köklü, Halil Ağar, Bilal Taranoğlu, Halil Yurtsever, Müfit Bayraktar, Ahmet Gürkan, Kemal Demirer, Kemal Demiralay, Şevket Bohça, Cenap Aksu, Yakup Çağlayan, Kamil Özsarıyıldız, Erol Yavuz.⁵⁵ AP'nin önemli isimlerinin DYP'ye katılımlarıyla, DYP'nin AP'nin devamı olduğu mesajı, kamuoyuna verilmekteydi.

2.2.2.2. 1984 ve 1985 Yılında DYP'ye Katılımlar

3 Şubat 1984 günü BTP'nin kurucularından Mehmet Gölhan, eski milletvekillerinden Memduh Erdemir, Nihat Karal, Mustafa Cesur, Ömer Eken, Rıza

⁵³ **Cumhuriyet, Tercüman**, 13 Aralık 1983.

⁵⁴ **Tercüman**, 19 Aralık 1983.

⁵⁵ **Milliyet, Hürriyet**, 31 Aralık 1983; Diğer katılımlar ise şöyledir: DYP Manisa İl Merkezi'nde düzenlenen törenlerle 4 gün içinde 5000 kişinin kaydı yapıldı. Katılanlar arasında eski parlamenterlerden Mehmet Korcan, Yahya Uslu ve Oral Karaosmanoğlu da bulunmaktaydı, **Tercüman**, 19 Aralık 1983; Kocaeli'nde 173 eski parti üyesi, Eskişehir'de de 3 eski parlamenter ve 140 kişi; Bursa'da aralarında eski AP'li 7 parlamenter, 14 il başkanı, 11 il idare kurulu üyesi ve 18 belediye başkanının bulunduğu 250 kişi; 21 Aralık'ta Antalya'da aralarında eski parlamenterlerden İhsan Ataöv, Kaya Çakmakçı ve Galip Kaya'nın bulunduğu yaklaşık 7000 kişi; Kütahya'da 2046 kişi; İzmir'de aralarında Şinasi Osma, Şükrü Akkan, Orhan Daut'un yer aldığı 25 eski parlamenter, 24 eski belediye başkanı; Tekirdağ'da da aralarında eski bakanlardan Halil Başol ve eski milletvekili Nihan İlgün'ün bulunduğu 247 eski politikacı DYP'ye katıldı, **Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman**, 20-22 Aralık 1983; Ayrıca, MDP Elazığ il ve ilçe örgütü üyeleri partilerinden istifa ederek DYP'ye katıldılar, **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1983.

Gençoğlu ve eski senatörlerden Metin Taş, DYP'ye katıldılar.⁵⁶ “İkinci Yıldırım hareketi” ismiyle Ümraniye’de düzenlenen toplantıda 890 kişi, Sarıyer’de 306 kişi DYP'ye katıldı.⁵⁷ MDP'nin Eyüp İlçe Başkanı Recep Akar, Sarıyer İlçe Başkanı Tayfur Ermetin, Silivri İlçe Başkanı Mehmet Albayrak ile örgüt yöneticilerinin tümü ve Eminönü İlçe Başkanı Şemsettin Demirel partilerinden istifa ederek, DYP'ye katıldılar. DYP İstanbul İl Merkezi’nde düzenlene törende DYP'ye katılan 100 kadar eski MDP'li arasında MDP İstanbul il örgütü kurucularından emekli Tümgeneral Kazım Avdan’da bulunmaktaydı.⁵⁸ İlçe Başkanları yayınladıkları ortak deklarasyonda “*Büyük Türkiye idealini gerçekleştirecek DYP saflarına katılmaktan şeref duyuyoruz*” denildi.⁵⁹ Ankara’nın Çubuk İlçesinin HP ve MDP'nin ilçe başkanları ve yönetim kurulu üyeleri istifa ederek, DYP'ye katıldılar.⁶⁰ 12 Eylül sonrası AP tabanı ANAP, DYP ve MDP’de toplanmıştı. MDP, 6 Kasım 1983 seçimlerinde beklediği başarıya ulaşamadı. Bunun sonucunda, özellikle 6 Kasım seçimlerinden sonra, MDP tabanından DYP'ye katılımların olduğu görülmektedir.

2.2.3. DYP Birinci Büyük Divan Toplantısı (4 Şubat 1984)

DYP Birinci Büyük Divan Toplantısı, 4 Şubat 1984 günü Ankara’nın Gölbaşı Sineması’nda yapıldı. Toplantıya DYP Kurucular Kurulu üyeleri, 67 il ve 565 ilçe başkanı, BTP Kurucular Kurulu ve yöneticileri, 182 eski parlamenter ve 25 eski bakan katıldı.⁶¹ Toplantının başlamasından bir saat kadar önce, Gölbaşı Sineması’nın balkonu ve salonu tıklım tıklım doldu. Bundan dolayı çok kişi toplantıyı ayakta takip etmek zorunda kaldı. Toplantı salonu “*Doğru yol haktır*”, “*Eserlere eser katacağız*”, “*Boğaziçi Köprüsü-Keban Barajı yapan belli satan belli*” şeklinde pankartlarla doluydu.⁶²

Toplantıya katılan eski bakanlar arasında Turgut Toker, Esat Kırathlıoğlu, Seyfi Öztürk, Ekrem Ceyhun, Ahmet Nusret Tuna, Orhan Dengiz, Ahmet Çakmak, Halil Başol, Mustafa Kemal Erkovanlı, İlyas Karagözoğlu, Ahmet Karahan ve Adnan Karakucak vardı. Danışma Meclisi üyelerinden kapatılan BTP kurucularından Tevfik

⁵⁶ **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1984.

⁵⁷ **Tercüman**, 19 Şubat 1984; **Milliyet**, 5 Şubat 1984.

⁵⁸ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1985.

⁵⁹ **Milliyet**, 9 Mart 1985.

⁶⁰ **Tercüman**, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1985.

⁶¹ **Hürriyet**, 5 Şubat 1984.

⁶² **Tercüman**, 5 Şubat 1984.

Fikret Alpaslan ve DM Başkan Vekili Turan Güven de toplantıdaydı. Hüsametdin Cindoruk, eski büyükelçi ve BTP kurucusu Melih Esenbel ön sırada yerlerini almışlardı.⁶³ Bu isimlerin dışında, salonda Sümer Oral, Bahri Dağdaş, İhsan Ataöv, Ali Elverdi ve Mehmet Gölhan bulunmaktaydılar. İlk sözü Genel Sekreter Refik Sunol aldı. Refik Sunol, salonda TRT görevlilerinin olmamasına dikkat çekti. Sunol'un bu sözleri salondakilerin TRT'yi protestolarına sebep oldu. Toplantıda Yıldırım Avcı, DYP'nin ilk Genel Başkanı Ahmet Nusret Tuna, DYP Genel Başkan Yardımcısı Gökberk Ergenekon, Sümer Oral ve İhsan Sabri Çağlayangil söz aldılar.⁶⁴

DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, toplantıyı açarken yaptığı konuşmada, DYP'nin 1946'da milletin hakkı, hürriyeti, haysiyeti ve refahı için yakılan meşaleyi söndürmemek için, demokratik cumhuriyet rejimini sonsuza kadar yaşatma azmi ve inancıyla kurulduğunu söyledi.⁶⁵ Anayasaya aykırı bazı kanunların yürürlüğünün devam ettiğini belirten Yıldırım Avcı, ANAP iktidarının antidemokratik nitelikteki bu yasaları düzeltmek için herhangi bir girişimde bulunmadığını belirtti. Avcı sözlerini, DYP'nin milliyetçi, hürriyetçi, muhafazakâr, kalkınmacı, gerçek adaletçi, demokratik büyük Türkiye'nin mimarı ve hizmetkârı olduğunu söyleyerek tamamladı.⁶⁶

İhsan Sabri Çağlayangil ise konuşmasında, demokrasinin öncülüğünü DYP yaptığından dolayı DYP'de bulduklarını, hiçbir kimsenin iktidar alternatifi olma haklarını ellerinden alamayacağını ifade etti.⁶⁷ Çağlayangil'den önce konuşan genç bir partili DYP'nin sloganlarını sayarken şunları söylemişti: İlk sloganımız “Yeter, söz milletin” idi, ikincisi “Gözlerime bak, anlarsın.” Şimdiki sloganımız “Maziye bak, ne söylediğimi anlarsın” oldu.⁶⁸ Ahmet Nusret Tuna konuşmasında 25 Mart 1984'te yapılacak yerel seçimlere değinerek, seçimlerin DYP için var olma ya da yok olma seçimi olduğunu, ANAP'ın kapatılan MSP'nin kısmen bir devamı olabileceğini söyledi.⁶⁹

⁶³ Rafet Genç, “Toplantının Gözdesi Çağlayangil'di”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1984, s. 11.

⁶⁴ **Tercüman**, 5 Şubat 1984.

⁶⁵ **Yeni Asır**, 5 Şubat 1984.

⁶⁶ **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1984.

⁶⁷ **Milliyet**, 5 Şubat 1984.

⁶⁸ Rafet Genç, “Toplantının Gözdesi Çağlayangil'di”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1984, s. 11.

⁶⁹ **Tercüman**, 5 Şubat 1984.

DYP Birinci Büyük Divan Toplantısı'nda ilk büyük mitingin nerede gerçekleştirileceği konusunda tartışmalar yaşandı. İlk mitingin Isparta'da yapılmasını isteyenlere karşı Aydın İl yöneticileri, ilk mitingin "Demokrasi Mitingi" adıyla Aydın'da düzenlenmesini talep ettiler. İlk mitinge Kütahyalılar da talip olunca karar parti yönetimine bırakıldı.⁷⁰

DYP Birinci Büyük Divan Toplantısı sonrasında bir bildiri yayınlandı. Bildiride, DYP'nin milli iradeye olan bağlılığına, her türlü şahıs ve zümre hakimiyetinin karşısında yer aldığına, 25 Mart 1984 yerel seçimlerine bütün kadrosu ile hazır olduğuna ve DYP'nin Atatürk'ün kayıtsız şartsız millet hakimiyeti esasına dayandırdığı cumhuriyet rejiminin savunucusu olduğuna değinildi.⁷¹

2.2.4. 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri

2.2.4.1. DYP'nin Seçim Kampanyası

Yerel seçimlerin 25 Mart 1984 günü yapılmasını ve TBMM'de temsil edilmeyen partilerin katılımını sağlayan yasa önerisi 5 Ocak 1984'te kabul edildi. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 11 Ocak'ta yerel seçim yasasını bir daha görüşmek üzere TBMM'ye geri gönderdi. Yerel seçimlerin 25 Mart'ta yapılmasını öngören yasa, TBMM'de 7.5 saat süren görüşmeden sonra 112'ye karşı 205 oyla kabul edildi.⁷² MGK üyesi ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer tarafından 5 Eylül 1983 günü, 6 Kasım 1983'te yapılacak genel seçimlere giremeyen siyasi partilerin, yapılacak ilk yerel seçimlere de katılmamalarına ilişkin bir yasa önerisi, Danışma Meclis'i Başkanlığı'na verilmişti. 29 Eylül günü Anayasa Komisyonu, Tümer'in "6 Kasım genel seçimlerine katılmayan partilerin, ilk mahalli seçimlere de katılmamasını" öngören yasa önerisini oybirliğiyle reddetmişti. Tümer'in bu girişimi, yasa önerisini geri almasıyla noktalanmıştı.⁷³

Yankı dergisi seçimden önce, 51 ilde ANAP'ın 2956, DYP'nin 2245, HP'nin 1476, MDP'nin 1099, RP'nin 672, SODEP'in 2017 belediye meclisi adayını inceledi. DYP'nin belediye meclisi adaylarının %60.89'u (1367) eski AP kökenli kişilerden oluşmaktaydı. Politikaya yeni girenlerin oranı ise %33.23 (746) idi.

⁷⁰ **Milliyet**, 5 Şubat 1984.

⁷¹ **Tercüman**, 6 Şubat 1984.

⁷² **Cumhuriyet**, 6-18 Ocak 1984.

⁷³ **Cumhuriyet**, 6-30 Eylül 1983; **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1983.

ANAP'ta belediye meclisi adaylarının %39.14'ü (1157) eski AP kökenli kişilerdi. Politikaya yeni girenlerin oranı ise %42.26 (1249) idi.

Ayrıca Yankı dergisi 47 ilde ANAP'ın 510, DYP'nin 468, HP'nin 387, MDP'nin 232, RP'nin 185, SODEP'in 495 il genel meclisi adayını inceledi. DYP'nin il genel meclisi adaylarının %60.04'ü (281) eski AP kökenli kişilerdi. Politikaya yeni girenlerin oranı ise %31.21 (146) idi. ANAP'ta ise il genel meclisi adaylarının %47.26'sı (241) eski AP'lilerden oluşmaktaydı. Politikaya yeni girenlerin oranı ise %33.13 (169) idi.⁷⁴

Yankı dergisinin 47 ilde, ilçeleriyle birlikte belediye başkanlığına aday olanlarla ilgili yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre de eski AP'lilerin büyük bir bölümü DYP'de ve dikkat çekici oranda da ANAP'ta toplandıkları görülmekteydi. DYP'de eski AP'lilerin sayısı: 136, eski MHP'liler: 6, eski CHP'liler: 2, eski MSP'li: 1 iken, ANAP'ta eski AP'lilerin sayısı: 60, eski CHP'liler: 12, eski MHP'liler: 11, eski MSP'liler: 3 şeklindeydi.⁷⁵

DYP, 25 Mart 1984 yerel seçim kampanyasını ANAP üzerine oturttu. DYP, kampanya boyunca ANAP'ın köylü, esnaf ve çiftçiyi ezdiğini, sağ bir parti olmadığı yönünde eleştirilerde bulundu.⁷⁶ DYP 25 Mart 1984 yerel seçimleri propagandasına, 13 Mart günü Isparta'da gerçekleştirdiği "Milli Hakimiyet" mitingiyle başladı. Isparta'dan sonra sırasıyla Burdur, Kütahya, Eskişehir, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Samsun, Giresun, Ordu, Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Ankara, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, İstanbul, Sakarya, İzmit, Zonguldak'ta mitingler yapıldı.⁷⁷ Bu mitinglerden önce de DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı "Süvari Yeniden Yolda" adı verilen Ege illerini kapsayan bir gezi gerçekleştirdi. Süvari adı verilen seçim otobüsüyle çıkılan Ege gezisinde, ilk durak Afyon'du. Afyon'dan sonra Aydın, İzmir, Manisa, Uşak, Bursa'ya yaptığı gezilerde DYP lideri büyük bir ilgiyle karşılandı.⁷⁸

DYP'nin Isparta mitingi büyük bir gövde gösterisine sahne oldu. Isparta'da Yıldırım Avcı'nın dışında, Süvari seçim otobüsünde Dışişleri eski Bakanı İhsan

⁷⁴ Yankı, 19-25 Mart 1984, Sayı: 677, ss. 4-6.

⁷⁵ Yankı, 27 Şubat-4 Mart 1984, Sayı: 674, ss. 4-6.

⁷⁶ Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999, Birgül Ayman Güler (Proje Yöneticisi), Oya Çitçi (ed.), Örsan Ö. Akbulut, Sonay Bayramoğlu, Mustafa Şener, Hüseyin Yayman, TODAİE Yayını No: 306 YYAEM No. 14, Ankara, 2001, s. 143-144.

⁷⁷ Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman, 14-24 Mart 1984.

⁷⁸ Cumhuriyet, Tercüman, 6-13 Mart 1984.

Sabri Çağlayangil ve Ulaştırma eski Bakanı Seyfi Öztürk de bulunmaktaydı. Çağlayangil konuşmasında, Turgut Özal'ın “Mühür bizde” sözüne “*Mühür bizde demek, mühür kimdeyse Süleyman odur demekse, burası Isparta. Süleyman'ın kim olduğunu siz Özal'dan daha iyi bilirsiniz*” şeklinde cevap verdi.⁷⁹ DYP'nin 17 Mart'ta Samsun'da düzenlediği mitingte “Büyük Türkiye Mitingi Beyannamesi” yayımlandı. Beynamede, 25 Mart yerel seçimlerinin ilk meşru zemin sayıldığı, işsizlik ve yoksullukla DYP'nin mücadele edeceği belirtildi.⁸⁰ Propaganda döneminde Yıldırım Avcı Manisa'da yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “*Türk demokrasi tarihinin beyaz sayfalarında iki kara sayfa vardır. Bunlardan birisi 1946 seçimleri, diğeri de Yüksek Seçim Kurulu'nun yarattığı 6 Kasım 1983 seçimleridir. Hata beşer icabıdır. Fakat hatada ısrar etmemek lazımdır. Millet bu hatanın tashihini kısa zamanda yapacaktır.*” Bu sözlerinden ötürü Bergama'da Cumhuriyet Savcılığı'nda askeri savcı tarafından ifadesi alındı.⁸¹

2.2.4.2. Seçim Sonuçları

Tablo 1: 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları

İL GENEL MECLİSİ ÜYELİĞİ SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 20. 187.978

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 18.379.917

Seçime Katılma Oranı: %91.05

Geçerli Oy Sayısı: 17.691.253

Seçimi Yapılan Asil Üyelik Sayısı: 2.306

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı:277

Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Üye Sayısı	Oranı
ANAP	7.338.200	%41.48	1.420	%61.58
DYP	2.344.131	%13.25	188	%8.15
HP	1.548.654	%8.75	58	%2.52
MDP	1.255.070	%7.09	99	%4.29
RP	778.622	%4.40	14	%0.61
SODEP	4.139.139	%23.40	506	%21.94
Bağımsızlar	287.437	%1.63	21	%0.91
Toplam	17.691.253	%100	2306	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 26 Mayıs 1984, Sayı: 18412.

⁷⁹ Muammer Yaşar, “Doğru Yol Isparta'da”, **Yeni Asır**, 14 Mart 1984, s. 4.

⁸⁰ **Tercüman**, 18 Mart 1984.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 23 Mart 1984.

DYP il genel meclisi seçimlerinde⁸² en yüksek oy oranını Isparta’da (%34.6) elde etti. Isparta’yı Denizli (%26.3), Gümüşhane (%23.4), Kayseri (%23.0), Muş (%21.9), Burdur (%21.8), Nevşehir (%21.0), Adıyaman (%20.5) izlemiştir. DYP 8 ilde %20’nin üzerinde, 52 ilde (10 ila 20), 6 ilde de %10’un altında oy almıştır. DYP Tunceli’de seçimlere katılmamıştır. DYP en az oy oranını Hakkari’den (%2.7) almıştır. Hakkari dışında DYP’nin %10 ve altında oy aldığı iller şunlardır: İzmir (%10.0), Giresun (%9.9), Ankara (%8.4), Malatya (%7.6), İstanbul (%5.3), Sivas (%5.3) tır. DYP’nin 3 Büyükşehir de oy ortalamasının oldukça düşük olduğu görülmektedir. DYP en yüksek oy ortalamasını Akdeniz Bölgesi’nden (%17.8) almıştır. Akdeniz’i Ege (%16.6), Güneydoğu Anadolu (%16.2), Karadeniz (%15.0), İç Anadolu (%14.0), Marmara (%13.6), Doğu Anadolu Bölgesi (%12.7) izlemiştir.⁸³ DYP nüfus kategorisinde en yüksek oyunu %15.23 oy oranıyla (250.001-500.000) diliminde alırken, en düşük oyu ise %9.69 oy oranıyla (1.000.001 ve üstünde) almıştır.⁸⁴

Tablo 2: 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 12.341.328

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 10.559.948

Seçime Katılma Oranı: %85.57

Geçerli Oy Sayısı: 9.952.848

Seçimi Yapılan Başkanlık Sayısı: 1.701

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı: 1.991

Başkanlık Seçiminde Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Başkan Sayısı	Oranı
ANAP	4.296.399	%43.17	883	%51.91
DYP	1.179.082	%11.85	238	%13.99
HP	775.123	%7.79	94	%5.53
MDP	542.091	%5.44	106	%6.23
RP	372.948	%3.75	16	%0.94
SODEP	2.469.334	%24.81	284	%16.70
Bağımsızlar	317.871	%3.19	80	%4.70
Toplam	9.952.848	%100	1701	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 26 Mayıs 1984, Sayı: 18412.

⁸² DYP’nin 1984 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

⁸³ **Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları 25.3.1984**, DİE, Yayın No: 1109, Ankara, 1984.

⁸⁴ Oya Çitçi, **Yerel Seçimler Coğrafyası 1963-1999**, TODAİE Yayını No: 329, YYAEM No: 18, Ankara, 2005, s. 282.

DYP Belediye Başkanlığı seçiminde en yüksek oy oranını %14.82 ile Akdeniz Bölgesi'nden, en düşük oy oranını ise %9.10 ile Marmara Bölgesi'nde almıştır. Nüfus kategorisinde DYP en yüksek oyu %17.94 ile (5.001-10.000) diliminde, en düşük oyu ise %4.50 ile en üst dilimden (1.000.000 ve üstü) almıştır. Belediye Meclisi seçimlerinde de DYP, Belediye Başkanlığı'nda olduğu gibi en yüksek oyu (%15.36) ile Akdeniz Bölgesi'nden, en düşük oyu da (%9.09) ile Marmara Bölgesi'nden almıştır.⁸⁵

Seçim sonuçlarına göre, 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılan ve parlamentoda bulunan ANAP, MDP ve HP yerel seçimlerde geçerli oyların %57.32'sini oluşturan 10 milyon 141 bin 924 oy alırken, ilk kez seçime giren partiler ise oyların %41.05'ini oluşturan 7 milyon 261 bin 892 oy aldılar. 3 büyük şehirde (İstanbul, Ankara, İzmir) ANAP oyların %50.18'ini alarak, büyükşehir belediye başkanlıklarını kazandı. SODEP %28.99'unu, HP %7.92'sini, DYP %4.50'sini, MDP %4.31'ini, RP %3.72'sini aldı.⁸⁶ DYP'nin İstanbul adayı Hüsamettin Cindoruk Ankara adayı ise Mehmet Gölhan'dı. Mehmet Gölhan'ın aday olma gibi bir niyeti yoktu. Cindoruk'un Demirel'e "Mehmet Gölhan da Ankara'dan aday olsun" isteğiyle Gölhan aday oldu.⁸⁷

25 Mart 1984 yerel seçimleriyle ANAP, gücünü kanıtlamış oldu. Merkez sağda tek parti olduğunu gösterdi. Yerel seçimler, TBMM'de yer alan HP ve MDP'nin tabanlarının ne kadar zayıf olduğunu ortaya çıkardı. "12 Eylül'ün icazetli partileri" olarak adlandırılan MDP (%7.09) ve HP (%8.75), yerel seçimler sonrasında dağılma sürecine girdiler.⁸⁸ ANAP lideri Turgut Özal, 6 Kasım 1983 seçimlerinde elde ettiği güç dururken, yıpranmamışken, partilere hazırlanma imkanı vermeden yerel seçimlere gitti. DYP'nin yerel seçimlerde bu sonucu almasında, zaman darlığının önemli bir etkisi vardı. Fakat daha önemli bir neden de DYP'nin baskılardan dolayı 700'e yakın yerde seçimlere katılamamasıydı. Diğer bir sebep de partilerin bazı yerlerde kendi aralarında anlaşmış olmalarıydı. Ayrıca, ANAP birçok belediye başkanına para teklif ederek, partiye katılımlarını gerçekleştirmişti.⁸⁹

⁸⁵ Çitçi, a.g.e., s. 253-269.

⁸⁶ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1984.

⁸⁷ Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

⁸⁸ Taha Parla, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 141-143; **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, s. 170.

⁸⁹ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

25 Mart 1984 yerel seçim sonuçları incelendiğinde, ANAP ve DYP'nin dayandığı toplumsal taban arasındaki fark açıkça görülmektedir. ANAP'ın oy oranı şehirlerde, DYP'nin ise kasabalarda en yüksektir. ANAP şehir belediyelerinin %81'ini, ilçe belediyelerinin %55'ini, kasaba belediyelerinin de %53'ünü kazandı. DYP ise hiçbir şehir belediyesi kazanamazken ilçe belediyelerinin %10'unu, kasaba belediyelerinin %13'ünü kazandı. DYP'nin kırsal kesimde oy oranı yüksek, şehirlerde oy oranı azdır. ANAP ise DYP'nin tam tersi bir görünüm sergilemektedir. Bunun yanında ANAP'ın en yüksek oranda oy aldığı 10 ilde, ücretli çalışanların oranı %31.9 gibi yüksek bir düzeydeyken, DYP'nin en yüksek oy aldığı 10 ilde ücretli çalışanların oranı %23.9'dur.⁹⁰

2.2.5. DYP Hakkında Kapatılma ve İhtar İstemi

Cumhuriyet Başsavcısı, 6 Nisan 1984'te DYP'nin, AP ve BTP'nin devamı olduğunu beyan ve iddia ettiği, MGK'nın 99 sayılı kararına aykırı tutum, beyan ve davranışta bulunduğu için, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 96. maddesinin 2. fıkrası ve 97. maddesine aykırı davrandığı iddiasıyla, DYP'nin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne dava açtı.⁹¹

Anayasa Mahkemesi, Doğru Yol Partisi hakkında Cumhuriyet Başsavcılığı'nca kapatma isteğiyle açılan davayı 28 Eylül 1984 günü oybirliğiyle reddetti. Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Hamdi Boyacıoğlu, 5 ay 22 gün süren davanın karara bağlanmasından sonra gerçekleştirdiği açıklamada şunları ifade etti:

"Dayanakları gerekçeli kararında ayrıntılı olarak gösterileceği üzere Doğru Yol Partisi'nin kapatılmış bulunan Adalet Partisi ile Büyük Türkiye Partisi'nin devamı olduğunu beyan etmek ve böyle bir iddiada bulunmak suretiyle, 22 Nisan 1983 günü 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 96. maddesi 2. fıkrasına, Milli Güvenlik Konseyi'nin 26 Temmuz 1983 günlü 99 sayılı kararına karşı tutum, beyan ve davranış içinde bulunmak suretiyle Siyasi Partiler Kanunu'nun 97. maddesine aykırı davrandığı 6 Nisan 1984 günlü 8-1984/42 Hazırlık sayılı iddianamede ileri sürülerek aynı kanununun 101/b bendi göz önünde tutulmak suretiyle adı geçen partinin temelli kapatılmasına karar verilmesi istenmişti.

⁹⁰ Yankı, 29 Nisan-5 Mayıs 1985, Sayı: 735, s. 66.

⁹¹ Cumhuriyet, 7 Nisan 1984; Hüseyin Gül, **Türkiye'de 1982 Anayasası Döneminde Siyasi Partilerin Denetimi ve Kapatılması: Refah Partisi Örneği**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2001, s. 105.

Evrak üzerinde yapılan inceleme sonunda gereği görüşülüp, düşünüldü;

1) Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (b) bendinde sayılan konuları bu bende yollama yapılan kimi maddelerinin hükümlerine aykırı kararlar aldıkları, bildiriler yayınladıkları veya karar alınmaksızın aynı hükümlere aykırı faaliyette buldukları ve anılan bentte belirtilen kişilerin de yine sözü edilen hükümlere aykırı sözlü ve yazılı beyanda buldukları sübuta ermediğinden,

2) Siyasi Partiler Kanunu'nun 97. maddesine aykırı biçimde Milli Güvenlik Konseyi' nin 99 sayılı kararına karşı olduğu iddia edilen tutum, beyan ve davranışları adı geçen partinin genel seçimlere katılmak için yaptığı başvurular hakkında Yüksek Seçim Kurulu'nca verilen kararlar üzerine bu kurula yönelik bulunduğu anlaşıldığından DYP'nin temelli kapatılması hakkında açılan davanın reddine oybirliğiyle karar verilmiştir."⁹²

DYP'nin kapatılma davası Anayasa Mahkemesi'nde yaklaşık 6 ay sürdü. Bu zaman içinde DYP bir bekleme safhasına girdi ve hiçbir şey yapamadı. Tıpta "Agoni" ölümden evvelki hal olarak tanımlanmaktadır. DYP, kapatılma isteminin yaşandığı dönemde "Agoni" halindeydi. Bundan ötürü de DYP'nin Büyük İstişare Toplantısı davadan sonraya bırakılmıştı.⁹³

DYP kapatılma davası sürerken partinin kapanacağını düşünen, DYP'den umidini kesen bazı kişiler partiden ayrıldılar. Örneğin Üsküdar eski Belediye Başkanı Necmettin Öztürk ve Zeytinburnu eski Belediye Başkanı Muzaffer Çavuşoğlu ANAP'a katıldılar.⁹⁴

19 Aralık 1984'te ise Cumhuriyet Başsavcılığı, BTP kurucularının bir bölümünün DYP'de kurucu ve yönetici olmalarını Anayasa'ya ve Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı bularak, DYP'ye ihtar verilmesi istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyordu.⁹⁵ DYP'ye ihtar verilmesi talebi görüşülürken, Cumhuriyet Başsavcısı Firuz Çilingiroğlu Anayasa Mahkemesi'ne gönderdiği ek dilekçede, Siyasi Partiler Kanunu'nun 95. maddesinin de dikkate alınmasını istiyordu. 21 Mart günü Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın DYP'ye ihtar verilmesi istemini oybirliğiyle reddediyordu.⁹⁶

⁹² **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1984.

⁹³ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

⁹⁴ Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

⁹⁵ **Cumhuriyet, Günaydın**, 20 Aralık 1984.

⁹⁶ **Tercüman**, 5-22 Mart 1985.

2.2.6. DYP Büyük İstişare Toplantısı (16 Aralık 1984)

DYP Büyük İstişare Toplantısı'ndan önce, 11 ve 25 Kasım 1984'te yapılan DYP Kurucular Kurulu toplantısında tartışmalar yaşandı. DYP, ANAP'a karşı sağda bir alternatif, güç olmak için kapatılan BTP'nin yöneticilerini kendi bünyesine kattı. BTP'lilerin DYP'ye katılımı hiç de kolay olmadı. DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı'nın BTP'lilerin katılımına tepkisi "Genel başkanlıktan istifa ederim" şeklinde oldu. Avcı'nın istifası bir gün sürdü. Avcı'yı kararından vazgeçirmek için birçok kişi çalıştı. Avcı BTP'lilerin katılımına karşı değildi ama katılanların iyice araştırılmasını istedi ve birkaç isme itiraz etti.⁹⁷ DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, kendisine danışılmadan katılacak olan BTP'lilerin belirlenmesine, Nazif Kocayusufpaşaoğlu'nun kurucular arasına alınmasına karşı çıkmıştı. Çünkü, Kocayusufpaşaoğlu DYP kurulurken, kendisine yapılan kuruculuk teklifini kabul etmemişti.⁹⁸ BTP kurucularının önemli isimlerinden 35'i DYP yönetiminde yer aldılar. DYP yönetimine girenler arasında Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Dülger, Atilla Peynircioğlu, Mehmet Gölhan, Mukadder Sezgin, Abdullah Uraz, Nazif Kocayusufpaşaoğlu ve Melih Esenbel gibi önemli kişiler vardı.⁹⁹ BTP kurucularından Selçuk Kantarcıoğlu da BTP'lilerin katılımına tepki göstererek, DYP'den istifa etti.¹⁰⁰

İlk büyük kongre toplanıncaya kadar, partinin tüzük ve programında değişiklik yapmaya ve Siyasi Partiler Kanunu'nun 14. maddesinde yazılı diğer konularda karar almaya kurucular kurulu yetkiliydi.¹⁰¹ 11 Kasım 1984'te DYP Kurucular Kurulu, parti tüzüğünde değişiklik yaparak 21 olan Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üye sayısını 38'e, Merkez Disiplin Kurulu üye sayısını da 9'dan 39'a çıkardı.¹⁰² 25 Kasım 1984'te yapılan DYP Kurucular Kurulu toplantısında da genel başkan yardımcılıkları sayısı 3'ten 5'e çıkarıldı.¹⁰³ Yapılan tüzük değişikliğiyle kurucu üye sayısı 80'den 115'e çıkarıldı.¹⁰⁴

⁹⁷ Yalçın Doğan, "ANAP'la DYP'nin Rekabeti", **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1984, s. 11; Bazı BTP kurucularının konuşmaları DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı'yı rahatsız etmişti, Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

⁹⁸ Muammer Yaşar, "DYP'de Avcı Olayı", **Yeni Asır**, 28 Kasım 1984, s. 6.

⁹⁹ Muammer Yaşar, "Doğru Yol-Büyük Türkiye Birleşmesi", **Yeni Asır**, 27 Kasım 1984, s. 6.

¹⁰⁰ **Nokta**, 3-9 Aralık 1984, Sayı: 41, s. 24; **Hürriyet**, 28 Kasım 1984.

¹⁰¹ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, s. 72-73.

¹⁰² **Hürriyet**, 12 Kasım 1984.

¹⁰³ **Hürriyet, Tercüman**, 27 Kasım 1984.

¹⁰⁴ **Günaydın**, 27 Kasım 1984.

DYP Büyük İstişare Toplantısı, 16 Aralık 1984 günü Ankara Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda yapıldı. Hava şartları elverişli olmamasına karşın, yurdun dört bir köşesinden gelen vatandaşlar salonu doldular.¹⁰⁵ İstişare toplantısına 200'e yakın eski parlamenter ve milletvekili katıldı. Dikkat çekenler arasında AP'nin eski Kocaeli milletvekili Sedat Akay, AP'nin kurucularından Şinasi Osma ve Hacı Ali Demirel bulunmaktaydı.¹⁰⁶ Toplantıda MDP'yi Genel Başkan Yardımcıları Arif Atalay ile Vecihi Akın, SODEP'i Genel Başkan Yardımcısı Cezmi Kartay temsil etti.¹⁰⁷ Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu, sabahın erken saatlerinde Isparta'nın ünlü gülsuyu ile yıkandı. Salonda yer alan pankartlardan bir kaç şunlardı: “*Dağ nice yüksek olsa, yol onun üstünden aşar*”, “*Suskun değil, konuşan Türkiye*”, “*Doğru yol milli bütünlüktür*”, “*Yolumuz doğru yoldur*”, “*Biz doğru olmayan yola sığmayız*”, “*Köprü doğru yoldur.*”¹⁰⁸

Toplantıda DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, İhsan Sabri Çağlayangil, Mehmet Dülger ve Nazif Kocayusufpaşaoğlu söz aldılar. DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı konuşmasında, 6 Kasım 1983 seçimleri neticesinde, Türk demokrasisinin onarılmaz bir yara aldığını, ülke idaresinin yanlış ellere geçtiğini belirttikten sonra sözü kapatma davasına getirerek, Anayasa Mahkemesi'nde açılan kapatma davası sebebiyle, DYP çalışmalarının 6 ay aksamaya uğradığını söyledi.¹⁰⁹

Toplantıda en büyük ilgiyi, kendini DYP'nin bir eri olarak nitelendiren Dışişleri eski Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil gördü. Salondakilerin “Ata yadigarı” biçiminde gösteri yaptıkları Çağlayangil konuşmasında, gündemde olan DYP-SODEP işbirliğiyle ilgili olarak, ateş ile su birleştiği zaman DYP ile SODEP'in işbirliği içine gireceğini söyledi.¹¹⁰ Konuşmasının bir bölümünde, Rize'de Demokrat Parti, Adalet Partisi, DYP döneminde de İl Başkanının Yusuf Tiryaki olduğunu, bunun nedeninin davaya inanç olduğunu belirten Çağlayangil, DYP'nin bu misyonu temsil ettiğini belirtti.¹¹¹

¹⁰⁵ **Yankı**, 24–30 Aralık 1984, Sayı: 717, s. 4.

¹⁰⁶ **Hürriyet**, 17 Aralık 1984.

¹⁰⁷ **Yeni Asır**, **Hürriyet**, 17 Aralık 1984.

¹⁰⁸ Engür Türer, “Köprü ve Gülsuyu: İşte DYP”, **Yeni Asır**, 17 Aralık 1984, s. 2.

¹⁰⁹ **Hürriyet**, 17 Aralık 1984.

¹¹⁰ **Yeni Asır**, 17 Aralık 1984.

¹¹¹ Engür Türer, “Köprü ve Gülsuyu: İşte DYP”, **Yeni Asır**, 17 Aralık 1984, s. 2.

Mehmet Dülger de konuşmasında, Çağlayangil gibi DYP-SODEP yakınlaşmasına değindi. Mehmet Dülger, 25 Mart 1984 yerel seçimleri sonucunda ortaya çıkan tabloda, milletin yarısının TBMM’de temsil edilmediğini, DYP ile SODEP’in program ve hedeflerinin farklı olduğunu söyledi.¹¹² DYP Genel Başkan Yardımcısı Nazif Kocayusufpaşaoğlu ise ANAP hükümetinin ekonomi alanındaki uygulamalarını eleştirdi. Kocayusufpaşaoğlu, ANAP’ın fiyatlarda %70 ile %100’lere varan zam yaptığını, Turgut Özal’ın halkı değil birkaç holdingi dikkate aldığını, halktan aldığını holdinglere verdiğini ifade etti.¹¹³ Toplantıda konuşmacıların ekonomik tabloya ilişkin belirttikleri bazı veriler şöyleydi: İşsizlerin miktarı 3,5 milyona ulaştı. Türk lirası geçen 5 yıl içinde %700 değer kaybetti. Köylünün devletten 120 milyar lira alacağı vardır. Enflasyon %50’e yaklaştı. 1976’nın aylık işçi ücreti 66 bin lira iken, 1984’te bu ücret 33 bin liraya düştü.¹¹⁴

DYP’nin Büyük İstişare Toplantısı bir günlük gövde gösterisine sahne oldu ve Başbakan Turgut Özal tarafından da yakından takip edildi.¹¹⁵ DYP Büyük İstişare Toplantısı, DYP’nin gücünü göstermesi ve partiye yüksek moral kazandırması bakımından önemliydi. DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı’ya göre, istişare toplantısı DYP’nin nasıl sevildiğinin, nasıl desteklendiğinin açık bir göstergesiydi. Toplantıya katılmayanlar telefon ve telgrafla partiye olan bağlılıklarını, desteklerini gösterdiler.¹¹⁶

İstişare toplantısı son yılların en dinamik toplantılarından biriydi ve TRT bunu görmezden geldi. Büyük bir olasılıkla, hükümetten olmaz yanıtı olarak, 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde 2.5 milyon oy alan bir partinin toplantısına ekranda yer vermedi.¹¹⁷ DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, TRT Genel Müdürü Tunca Toskay’a bir mektup göndererek, DYP Büyük İstişare Toplantısı’na ilişkin haberin TRT’de verilmemesinin sebebini sordu. Mektupta, TRT kurumunun bu dönemde olduğu kadar kasıtlı, taraflı ve keyfilik içinde hiçbir dönemde olmadığı belirtildi.¹¹⁸

DYP’nin Büyük İstişare Toplantısı, DYP’nin 2 temele dayandığını ortaya çıkardı. Birincisi, siyasi sadakatti. Toplantı salonunda yer alan pankartlardan, atılan

¹¹² **Hürriyet**, 17 Aralık 1984.

¹¹³ **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1984.

¹¹⁴ Teoman Erel, “Selim Sırrı’daki Yüksek Nabız”, **Milliyet**, 17 Aralık 1984, s. 6.

¹¹⁵ **Yankı**, 24–30 Aralık 1984, Sayı: 717, s. 4.

¹¹⁶ Muammer Yaşar, “Bizi Tanıyorsunuz Bizi Biliyorsunuz”, **Yeni Asır**, 18 Aralık 1984, s. 6.

¹¹⁷ Yalçın Doğan, “Sağın Sağa Alternatifi”, **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1984, s. 11.

¹¹⁸ **Hürriyet**, 18 Aralık 1984.

sloganlardan, bütün konuşmacıların misyon olarak adlandırdığı mesajlar, bu sadakati göstermekteydi. İkincisi ekonomik durumdu. DYP'nin bu konuda siyasi sadakat kadar aktif olmadığı görülmekteydi.¹¹⁹ İstişare toplantısı “Bir gece ansızın gelebilirim” şarkısıyla kapatıldı.¹²⁰

2.2.7. DYP Küçük Kongresi (13 Ocak 1985)

DYP, 16 Aralık 1984'teki Büyük İstişare Toplantısı'nın ardından gerçekleştirdiği küçük kongreyle 1985'in ilk gövde gösterisini yaptı.¹²¹ Küçük kongre, Ankara'da DYP Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyeleri, Kurucular Kurulu üyeleri ve İl Başkanları'nın katılımıyla gerçekleştirildi. DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, küçük kongreyi açış konuşmasında, DYP'nin sağlam temele oturduğunu, Köyceğiz seçimlerinde halkın ANAP hükümetini cezalandırdığını belirtti.¹²²

DYP Küçük Kongresi, durum muhakemesi yapmak ve ilerleyen günler için DYP'nin neler yapabileceğini bir programa bağlamak amacıyla toplandı.¹²³ DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, sağda birleşme çalışmalarına değinerek, sağdaki birleşmeye itiraz etmenin mümkün olmadığını fakat hukuki ve uygulanma imkanı olmayan formüllerle zaman harcamanın anlamsız olduğunu söyledi.¹²⁴

Kongredeki konuşmasında DYP Genel Başkan Yardımcısı Nazif Kocayusufpaşaoğlu, ANAP iktidarının ekonomik uygulamalarından dolayı toplumun büyük bir bölümünün sıkıntı çektiğine değindi. Turgut Özal'ın 1984'te enflasyonu %25'e indireceğini vaat ettiğini, fakat fiyat artışlarının %54 olduğunu söyledi. Kocayusufpaşaoğlu konuşmasında, çiftçi ve köylünün sıkıntılarını da dile getirdi. Kocayusufpaşaoğlu, iktidara geldiklerinde hesap soracaklarını, devr-i sabık yaratacaklarını söyleyince uzun süre alkışlandı.¹²⁵ Devr-i sabık deyimini ilk kullanan Demokrat Parti kurucularıydı. İsmet İnönü, iktidarı Celal Bayar'a devrederken “Hayatımız teminat altında mıdır?” diye sormuştu. Bayar'ın İnönü'ye cevabı ise “Biz devr-i sabık yaratmayız” şeklindeydi. Bu deyimle, geçmiş döneme ilişkin kimseden

¹¹⁹ Taha Akyol, “DYP Nereye?”, **Tercüman**, 19 Aralık 1984, s. 6.

¹²⁰ **Hürriyet**, 17 Aralık 1984.

¹²¹ **Yeni Asır**, 14 Ocak 1985.

¹²² **Milliyet**, 14 Ocak 1985.

¹²³ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1985.

¹²⁴ **Tercüman**, **Hürriyet**, 14 Ocak 1985.

¹²⁵ **Hürriyet**, 14 Ocak 1985.

hesap sorulmayacağı, eski dönemle uğraşılmayacağı kastedilmekteydi.¹²⁶

DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Gölhan ise konuşmasında, demokratik rejimin temelini hür seçimlere dayandığını ifade ederek, vatandaşın ihalelerde yaşanan yolsuzluklardan, milyarlarca liralık hayali ihracatlardan, yolsuzluk ve rüşvet olaylarından şikayetçi olduğunu söyledi.¹²⁷

Küçük kongrede il başkanları, her ilde ayda bir büyük istişare toplantılarının yapılmasını, Büyük Kongre'nin DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs'ta yapılmasını istediler. Daha sonra kapalı olarak süren kongrenin sonunda, sağda birleşmenin tabanda gerçekleştirilmesi görüşü benimsendi.¹²⁸

Küçük kongre sonrasında yayınlanan bildiride muhafazakar, milliyetçi, demokrat inanç sahiplerinin bir araya gelmesi için mümkün olan her yola başvurulacağı belirtildi. DYP küçük kongresi sonrası verilen yemeğe Yıldırım Avcı, Genel Başkan Yardımcıları Gökberk Ergenekon, Baki Tuğ, Mehmet Gölhan ve Nazif Kocayusufpaşaoğlu katıldılar. Avcı ve Genel Başkan Yardımcıları DYP'nin mutlaka iktidar olacağını belirttiler. Yemekte defalarca geç saatlere kadar "Bir gece ansızın gelebilirim" şarkısı söylendi.¹²⁹

Yıldırım Avcı, DYP Genel Başkanı olduğu dönemde partinin büyüklerinin hazırladığı bazı beyanatları vermedi. Çünkü bu beyanatlar partinin kapatılmasına neden olabilirdi. Yıldırım Avcı döneminde, DYP-MDP birleşmesi kamuoyunda özellikle 25 Mart 1984 yerel seçimleri sonrasında gündeme geldi. Fakat DYP ve MDP arasında bu dönemde birleşme konusunda hiçbir girişim olmadı. DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, MDP ile birleşmeyi istemiyordu. Çünkü, MDP 12 Eylül askeri yönetiminin güdümünde kurulan bir partiydi. Birleşmede en önemli sorun birleşmenin hangi partide ve kimin başkanlığında olacağıydı.¹³⁰

Avcı genel başkanlığı süresince Süleyman Demirel'i telefonla aramadı ve hiç ziyaret etmedi. Demirel ile Avcı DYP'nin AP'nin devamı olduğunu kamuoyuna duyurmak amacıyla sık sık nikah şahitliği yaptılar.¹³¹ Yıldırım Avcı'nın Genel Başkanlık dönemi, DYP'nin siyasi yaşamının devam etmesi çabalarıyla geçti. Bu

¹²⁶ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1985.

¹²⁷ **Hürriyet**, 14 Ocak 1985.

¹²⁸ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1985.

¹²⁹ **Tercüman**, 15 Ocak 1985.

¹³⁰ Avcı görüşmemizde, DYP-MDP birleşmesi için "Bugün bile içimden gelmiyor" değerlendirmesini yaptı, Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

¹³¹ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006.

dönemde Avcı'nın şahsi mahkemelerinin yanı sıra DYP'nin Anayasa Mahkemesi'nde kapatılma istemiyle açılan davası da bulunmaktaydı.¹³² Yıldırım Avcı, 14-15 Mayıs 1985 tarihlerinde yapılan DYP I. Büyük Kongresi'nde genel başkanlığa adaylığını koymayacak ve bu kongreden sonra DYP tarihinde yeni bir dönem başlayacaktı.

¹³² Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 16 Ocak 2007.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSAMETTİN CİNDORUK DÖNEMİ

3.1. DYP BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1985)

DYP I. Büyük Kongresi'nde genel başkanlık için Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Yazar aday oldular. İlk olarak, Hüsamettin Cindoruk 10 Mayıs'ta DYP Genel Başkanlığına aday olduğunu açıkladı. Yıldırım Avcı'nın kardeşi Fuat Avcı, Denizli'den AP milletvekili olarak Meclis'e girmişti. Yıldırım Avcı ile kendisinin aynı kökenli aileden geldiğini belirten Cindoruk, TOBB Başkanlığı'na Demirel'in desteğiyle gelen Mehmet Yazar'ın, Demirel'e rağmen aday olduğunu söylüyordu.¹ 1985'in Ocak ayında Demirel, Alaattin Ceceli'nin evinde Mehmet Yazar ile bir araya gelmişti. Bu görüşmede Demirel, Yazar'ın DYP Genel Başkanlığı'na destek konusunda söz vermemişti.²

Kongre öncesinde de Demirel ile Mehmet Yazar arasında yaklaşık 50–60 kişi aracı olmuştu. Fakat bu girişimlerin son noktası, Mehmet Yazar'ın İhsan Sabri Çağlayangil ile yaptığı görüşmeydi. Çağlayangil'in evinde gerçekleşen görüşmede, Çağlayangil, Yazar'a iki soru yönelmişti. Sorulardan önce Çağlayangil, Demirel ve arkadaşlarının genel kanaatini söyledi. Demirel ve arkadaşlarına göre de DYP'yi iktidara taşıyacak, sağı bütünleştirecek kişi Mehmet Yazar'dı. Daha sonra Çağlayangil sorularını yöneltti. Birinci soru, siyasi yasakların kaldırılmasıyla ilgiliydi. Yazar, genel başkan olduğunda siyasi yasakların kaldırılması için çalışacağını belirtti. İkinci soru ise yasakların kaldırılmasından sonra eski siyasilerin durumuyla ilgiliydi. Yazar, demokratik kurallar içinde yapılacak olan kongrede, bu sorunun çözüleceğini söyledi. Oysa Yazar'dan siyasi yasakların kaldırılmasından sonra emanetin eskilere teslim edileceğine yönelik bir yanıt beklenmekteydi. Bundan dolayı Yazar'a kongrede destek verilmedi.³ Cindoruk'a göre, Mehmet Yazar DYP Genel Başkanlığı'na 12 Eylül'ü yapanlar tarafından yönlendirilmişti. 12 Eylül'ü yapanlar, bütün siyasi partileri kendi eğilimleri doğrultusunda tutmak istemişlerdi. Mehmet Yazar'ın DYP Genel Başkanlığı ile DYP'yi kontrol edeceklerini

¹ Güneş, *Milliyet*, 11 Mayıs 1985.

² Yavuz Donat, *Demirel'in Yokluk Yılları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 143.

³ Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.

düşünmüşlerdi.⁴ Mehmet Yazar ise Cindoruk'un bu değerlendirmesine, Odalar Birliği Başkanı olduğu dönemde Kenan Evren ile temasının olduğunu, Evren ile ilişkilerinin her dönemde resmi bir düzeyde olduğunu belirterek cevap veriyordu.⁵

Mehmet Yazar aday olmasaydı, Cindoruk da genel başkanlığa adaylığını koymayacaktı. DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, siyasetten gelmeyen biriydi. Yazar'ın adaylığı söz konusu olunca Demirel, Avcı'nın Yazar ile baş edemeyeceğini düşünüyordu. Bunun için Demirel, DP'den itibaren siyasetin içinde yer alan Hüsamettin Cindoruk'un aday olmasını "Artık buradan kaçamazsın" diyerek istiyordu.⁶ Mehmet Yazar'ın DYP Genel Başkanlığı'na adaylığı, DYP kurmaylarının önlem almalarına sebep olmuştu. Yazar'ın DYP Genel Başkanlığı'na adaylığı hafife alınacak bir durum değildi. Bundan dolayı davaya sahip çıkan, siyasi kimliği güçlü olan bir adayın Yazar'ın karşısına çıkarılması uygun görüldü. Böylece, Hüsamettin Cindoruk'un adaylığı konusunda ittifak sağlandı.⁷ Hüsamettin Cindoruk, DYP Genel Başkanlığı'na aday olduğunu delege ve dava arkadaşlarına gönderdiği yedi sayfalık metinle açıkladı. Cindoruk, mesajında DP, AP, BTP'den geldiğini, bir köprü görevine talip olduğunu, dünü yarına bağlamak istediğini, dünü olmayanların geçmişi geleceğe bağlayacak köprü görevi yapamayacaklarına inandığını ve bundan ötürü DYP Genel Başkanlığı'na talip olduğunu belirtti.⁸

Mehmet Yazar, DYP Genel Başkanlığı için adaylığını 12 Mayıs'ta açıkladı. Halka hizmetin, hakka hizmet olduğuna inandığı için genel başkanlığa adaylığını koyduğunu belirten Mehmet Yazar, DYP kadrolarının tecrübeli, dürüst, demokrasiye, Türk milliyetçiliğine, manevi değerlere bağlı olduğu için DYP'yi seçtiğini söyledi.⁹ Yazar, kongre öncesinde Hüsamettin Cindoruk'un, Yalım Erez aracılığıyla ilettiği, DYP'nin ikinci adamı olma teklifini kabul etmemişti.¹⁰

Mehmet Yazar, 6 yıl süren TOBB Başkanlığı'ndan istifa ederek DYP'den siyasete katıldı. 1978 yılında Ankara Sanayi Odası Başkanı oldu. Yazar, DYP Genel

⁴ Emin Çölaşan, **Sor Bakalım**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 290; Kenan Evren bu dönemde Odalar Birliğine egemendi. Mehmet Yazar ile arası iyiydi. Yazar ilk başta hevesli ve kararlı değildi. Yazar, etrafındakilerin teşvikiyle aday oldu, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁵ **Tercüman**, 8 Mayıs 1985.

⁶ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁷ Muammer Yaşar, "Yazar'a Karşı Cindoruk", **Yeni Asır**, 2 Mayıs 1985, s. 6.

⁸ **Güneş, Milliyet**, 9 Mayıs 1985.

⁹ **Hürriyet**, 13 Mayıs 1985; Mehmet Yazar, adaylığını açıklarken yanında Tercüman gazetesi yazarları Nazlı Ilıcak ve Fahir Armaoğlu da bulunmaktaydı, **Sabah**, 13 Mayıs 1985.

¹⁰ Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

Başkanlığı'na adaylığı için eski AP'li siyasetçilerden ve orta sınıftan destek almıştı.¹¹ Kongre'de Mehmet Yazar'ı destekleyen en önemli isim, Afyon'lu iş adamı Yusuf Özer idi.¹²

DYP'nin Birinci Büyük Kongresi, Demirel'in AP Genel Başkanlığı'na seçildiği 1964 yılındaki kongresine benzetilmekteydi. Demirel 1964 yılındaki kongrede Saadettin Bilgiç'e karşı seçilmişti. Mehmet Yazar da Cindoruk'a karşı seçilebilirdi. Fakat 1964'ün siyasi şartları 1985'ten farklıydı. Çünkü 1964'teki kongre, bir genel başkanlık mücadelesiydi. DYP kongresinde ise sadece genel başkan aranmamakta, DYP kendi siyasi inancı ve demokrasi anlayışı doğrultusunda mücadele vermekteydi.¹³

DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, genel başkanlığa adaylığını koymadı. Avcı'nın kongreyle ilgili bir önerisi olmuştu. Avcı, DYP kongresinden iki ay kadar önce Necmettin Cevheri ve İsmet Sezgin'e bu önerisini iletmışti. Bu öneri, kendisinden sonra genel başkanlık için biri düşünülüyorsa, kongrenin bir kısmını kendisinin, bir kısmını da düşünülen kişinin yapmasını içermekteydi. Avcı'nın önerisine cevap gelmedi. Demirel, Mehmet Dülger aracılığıyla Yıldırım Avcı'ya 10 maddeden oluşan kendi imzasının yer aldığı bir not göndermişti. Avcı da bu nota cevabını Demirel'e göndermişti. Bir gün sonra Avcı ile Demirel, Nahit Menteşe'nin evinde buluştular. Avcı, Demirel'e bu görüşmede genel başkanlığa aday olmayacağını söyledi. Avcı'ya kongreden önceki gece çekilmemesi halinde, türlü vaatleri içeren telefonlar gelmişti. Ayrıca, o gece Nazlı Ilıcak da Avcı'yı aramışti. Avcı, çekilmeyeceğini belirttikten sonra Ilıcak, il başkanlarıyla yaptıkları ankette kendisine %42, Yazar'a %9, Cindoruk'a %7 oy çıktığını söyledi.¹⁴

DYP'nin 30 il başkanı aldıkları karar doğrultusunda kongrede Cindoruk'u destekleme kararı aldılar. Bu karardan sonra, 30 il başkanı bu dönemde "Bir Bilen" olarak adlandırılan Süleyman Demirel'i ziyaret ettiler. Yaklaşık bir saat süren görüşmeden sonra açıklama yapan Bülent Şimşek Özçelik, kongrede Cindoruk'u destekleyeceklerini açıkladı.¹⁵ DYP Ankara İl Başkanı Bülent Şimşek Özçelik'in

¹¹ Hatice Erol, **Türk Siyasal Partilerinde Örgütlenme ve Liderler Oligarşisi**, DEÜ, S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997, s. 114.

¹² **Günaydın**, 19 Nisan 1985.

¹³ Muammer Yaşar, "Kongrenin Özünde ne Var?", **Yeni Asır**, 10 Mayıs 1985, s. 6.

¹⁴ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 16 Ocak 2007.

¹⁵ **Milliyet**, **Yeni Asır**, 11 Mayıs 1985.

“Meseleyi kongreden önce bitireceğiz. 66 il başkanı kongre başkanlığına önerge verecekler. Ancak, il başkanlarımız buraya delegelerinin imzalarını da ceplerinde getiriyorlar.” şeklindeki sözleri kongrenin boşuna toplandığı, delegelerin bir bakıma figüranlık yapmak için kongreye geldikleri yönünde eleştirilere yol açmaktaydı.¹⁶

DYP Birinci Büyük Kongresi 14–15 Mayıs 1985 tarihlerinde yapıldı. İlk gün Genel Başkanlık seçimi yapıldı. Ankara Atatürk Spor Salonu’nda yapılan kongreye 5 binin üzerinde kişi katıldı. Kongreyi izleyenler arasında SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü, SODEP Genel Başkan Yardımcısı Cezmi Kartay, HP Genel Başkan Yardımcısı Özer Gürbüz, HP Genel Sekreteri Yılmaz Hastürk, Cumhuriyet Başsavcısı Firuz Çilingiroğlu, TBMM Başkanvekili Halil İbrahim Karal, Türkan Arıkan, İskender Cenap Ege, Cafer Tayyar Sadıklar da bulunmaktaydı. Salonda davetliler için ayrılan bölümde, AP’li parlamenterlerden Saadettin Bilgiç, Necmettin Cevheri, Nahit Menteşe, İsmet Sezgin, Münif İslamoğlu, Önel Şakar, Hüseyin Özalp yer almaktaydı.¹⁷ Kongreyi izleyenler arasında ABD’nin Ankara Büyükelçisi Strausz-Hupe; Kanada, Almanya, Bulgaristan, Fransa, Belçika büyükelçileri; MDP Genel Sekreteri Ülkü Söylemezoğlu; Refah Partisi Genel Başkanı Ahmet Tekdal da vardı.¹⁸

Salonda yer alan pankartlardaki sloganlar ise şöyleydi: “Doğru yol demokrasi demektir. Doğru yol adalet demektir.”; “Gençlik kolu, Yassıada, Zincirbozan işte Genel Başkan.”; “Doğru yol büyük Türkiye demektir.”; “Doğru yol milliyetçi, muhafazakar, hürriyetçidir. Hürriyet, güvenlik, refah hepsi birden milletimizin hakkıdır.”; “Hak, hukuk, adalet ve eşitlik milletimizin hakkıdır.”; “Konuşan, gelişen, büyüyen, güçlenen Türkiye istiyoruz.”; “Milli, manevi değerlerimize sahibiz.”; “Milletimiz Doğru Yol’u mutlaka iktidar yapacaktır.”; “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.”; “Yolumuz doğrudur, biz doğru olmayan yola sığmayız.”¹⁹ Kongreye, kırmızı güllerden yapılmış ortasına kalp resmi işlenmiş bir çelengin Demirel’den geldiğini anlayan delegeler “Demirel, nerede biz oradayız” diye slogan attılar.²⁰

Genel Başkan Yardımcısı Baki Tuğ’un 66 il başkanının verdiği önergeyi oylamasıyla, Divan Başkanlığı’na AP milletvekili Turgut Toker oybirliğiyle seçildi.

¹⁶ Taha Akyol, “Yol Ayrımında DYP”, **Tercüman**, 11 Mayıs 1985, s. 6.

¹⁷ **Son Havadis**, 15 Mayıs 1985.

¹⁸ **Hürriyet**, 15 Mayıs 1985.

¹⁹ **Son Havadis**, 15 Mayıs 1985.

²⁰ **Günaydın**, 15 Mayıs 1985.

Kongrede, eski Cumhurbaşkanlarından Celal Bayar'ın gönderdiği telgraf uzun süre alkışlandı.²¹ DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı salona girerken, omuzlara alındı. Avcı kongredeki konuşmasında, DYP'nin millet iradesinin üstünlüğüne inanan dava, hizmet partisi olduğunu belirttikten sonra genel başkan adayı olmayacağını açıkladı.²² Avcı'dan sonra kürsüye İhsan Sabri Çağlayangil geldi. Çağlayangil, konuşmasında ANAP'ın ekonomideki başarısızlığına vurgu yaparak, orta direğin çöktüğünü, vatandaşın geçim sıkıntısından belini doğrultamadığını belirtti. Siyasi yasaklarla ülkede birlik ve beraberliği sağlamanın zorluğuna değinen Çağlayangil, konuşmasına her umudun barış ortamında daha güzel gerçekleşeceğini belirterek son verdi.²³

Cindoruk, konuşmasına DP'den, Yassıada'daki masum insanları savunmaktan, AP'den, BTP'den, Zincirbozan'dan geldiğini söyleyerek başladı. Cindoruk, konuşmasını DYP Genel Başkanlığı'na seçildiği taktirde, inançları doğrultusunda çalışacağını, seçilemediği taktirde DYP'de hizmete devam edeceğini belirterek noktalandı.²⁴ Yazar ise kongredeki konuşmasında, kongrenin alacağı kararla yalnızca DYP'nin geleceğinin değil, Türkiye'nin de geleceğinin tayin edileceğini söyledi. Hükümetin kaynakları yanlış yönlendirdiğini, dış politikada görevini yerine getiremediğini belirten Yazar, siyasi yasaklarla ilgili olarak da Anayasanın geçici 4. maddesinin kaldırılmasını istediğini belirtti.²⁵ Mehmet Yazar konuşmasını, Demirel'e şükranlarını ifade ederek tamamladı. Bunun üzerine salondakiler, "Demirel, nerede biz oradayız" şeklinde tezahüratta bulundular. Yazar da "Siz, nereadayseniz ben de oradayım" sözleriyle salondakilere yanıt verdi.²⁶ İsmet Sezgin, kongre salonunun yönetim odasından Süleyman Demirel'i arayarak, kongrenin gidişatıyla ilgili bilgiler veriyordu.²⁷

Cindoruk, 60 il başkanının imzasını taşıyan önergeyle genel başkanlığa adaylığını koydu. Trabzon, Sakarya, Aydın, Gümüşhane, Artvin ve Çankırı il başkanları bu önergeyi imzalamadılar. Tunceli teşkilatı, il kongresini yapmadığı için kongreye katılmadı. Mehmet Yazar da 17 il delegesinin imzasını taşıyan bir

²¹ **Hürriyet**, 15 Mayıs 1985.

²² **DYP I. Büyük Kongre Vesikaları**, DYP Yayınları No: 6, Kurtuluş Ofset, Ankara, 1985, ss. 31-34.

²³ **Son Havadis**, 15 Mayıs 1985.

²⁴ **Cumhuriyet, Tercüman**, 15 Mayıs 1985.

²⁵ **Hürriyet**, 15 Mayıs 1985.

²⁶ **Yeni Asır**, 15 Mayıs 1985.

önergeyle aday gösterildi. Yazar'ı teklif edenler arasında il başkanı olarak kimse bulunmadı.²⁸

Hüsamettin Cindoruk, oyların 626'sını alarak DYP'nin Genel Başkanı oldu. Mehmet Yazar, 262 oyda kaldı. 919 delegeden 904'ünün katıldığı seçimde, 2 oy boş çıktı. 14 oy da geçersiz sayıldı. Kurucu üyelerden 89'u Cindoruk'a, 25'i Yazar'a oy verdi.²⁹ Oylama sırasında, İstanbullu 72 delegenin oy kullandıkları adayın ismini zarfa koyduktan sonra sandığa atmadan önce Yaşar Keçeli'ye göstermeleri, Mehmet Yazar taraftarlarınca tepkiyle karşılandı.³⁰ Demirel'e rağmen kongreyi Mehmet Yazar kazansaydı, başka bir parti kurulacaktı.³¹

Teşekkür konuşması için kürsüye gelen Cindoruk, emaneti kimseye teslim etmeyeceğini, sadece sahibine teslim edeceğini söyledi. Cindoruk'un bu sözlerine salondakiler "Muhteşem Süleyman" tezahüratıyla cevap verdiler. Cindoruk, DYP'nin siyasi yasakların kaldırılması için bundan sonra daha çok çalışacağını belirtti. DYP kongresinde yaşanan tek olumsuz olay, Nazlı Ilıcak'a bazı kişiler tarafından gösterilen tepkiydi. Bazı delegeler, Ilıcak'a yuh çekerken, bazıları da üstüne yürüdüler. Tercüman gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak, Demirel'in "Bir Bilen" sıfatıyla güncel konularda görüşlerini ifade etmesini sağlamıştı.³² Mehmet Yazar'ın adaylığına destek vermesinden dolayı Ilıcak'a, tasvip edilmeyecek bir biçimde tepki gösterilmişti.

Kongrenin ikinci gününde Yıldırım Avcı, Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Yazar birlik gösterisi yaparak delegeleri selamladılar. Yazar konuşmasında, kongrede alınan sonuca bütün gönlüyle saygı duyduğunu, bundan sonra da ebediyen DYP'li olarak kalacağını, sağ kesimin birleşmesine inandığı belirten Yazar, konuşmasının sonunda Cindoruk'a başarılar diledi. Yıldırım Avcı ve kuruculara da hizmetlerinden dolayı teşekkür etti.³³ DYP kongresinin, geçmiş yıllardaki kongrelerden, ANAP ve SODEP'in kongrelerinden en önemli farkı; sık sık demokrasiden, partinin misyonundan söz edilmesi ve yapılan konuşmalarda iktidarın

²⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1985.

²⁸ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 15 Mayıs 1985.

²⁹ **Hürriyet**, 15 Mayıs 1985.

³⁰ **Yankı**, 20–26 Mayıs 1985, Sayı: 138, s. 6.

³¹ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

³² **Yeni Asır**, 15 Mayıs 1985.

³³ **Tercüman, Son Havadis**, 16 Mayıs 1985.

çok fazla eleştirilmemesiydi.³⁴

Demirel, kongre öncesinde delegelerle yaptığı görüşmelerde “*Ben bugüne kadar hayatımda sizden bir şey istemedim. Bu hayatımın belki de sizden son isteği olacak*” sözleriyle kongrede Hüsamettin Cindoruk’un desteklenmesini delegelerden istedi. Böylece, tabanın Yazar’a verdiği destek engellenmişti. Yazar’a göre, kendisine verilen bu destek engellenmeseydi, Türkiye’deki bugünkü siyasi yapı, siyaset anlayışı çok daha güzel olacaktı.³⁵ Ayrıca Demirel, bazı yakın arkadaşlarını da kongre öncesinde delegelerle görüşmeleri için görevlendirdi. Yazar’a DYP tabanından verilen destek küçümsenecek oranda değildi. Nahit Mentеше’nin “*Ben delegeleri büroya çağırıyorum. Konuşuyorum adeta kavga ediyorum. Hep Yazar diyorlar. Taban Yazar diyordu*” sözleri DYP tabanının Mehmet Yazar’a verdiği desteği gözler önüne sermektedir.³⁶ Örneğin, Refaiddin Şahin de kongrede oyunu Cindoruk’a değil Mehmet Yazar’a verecekti. Demirel ile görüşmesinden sonra oyunu Cindoruk’a verdi.³⁷ DYP, demokratik disiplini ön planda olan bir partidir. Bundan dolayı da tabanın gözü devamlı olarak partinin üst yönetimindedir. DYP’de, taban kendi kendini değil, tavan tabanı yönlendirmektedir.³⁸ Hüsamettin Cindoruk’a göre, Mehmet Yazar’ın genel başkanlığı DYP’yi DP-AP çizgisinden uzaklaştırırdı. Sağı birleştiriyorum sloganıyla DYP, ANAP’a iltihak edecekti. Buna halktan ve örgütten de sempati duyanlar olabilirdi. Çünkü AP tabanı iktidar partisine alışmış bir tabandı. Cindoruk, bunu önlediklerini söylüyordu.³⁹

Kongre sonunda, DYP Merkez Yönetim Kurulu şu isimlerden oluştu: Mehmet Gölhan, Ahmet Nusret Tuna, Nazif Kocayusufpaşaoğlu, Mehmet Dülger, Gökberk Ergenekon, Baki Tuğ, Tefvik Fikret Alpaslan, Kemal Demiralay, Melih Esenbel, Özden Özbilun, Ömer Lütfi Hocoğlu, Bülent Şimşek Özçelik, Mustafa Derin, Orhan Cemil Keçeli, Nezihe Sönmez, Orhan Mentеше, Aziz Gümüş, İsmail Heral, Mukadder Sezgin, Abdullah Nişancı, Aydın Arat, Abdullah Uraz, Bekir Sami Daçe, Yusuf Ulusoy, Erkut Şenbaş, Orhan Üçok, Mehmet Aşçıoğlu, Sezgin Taşkiran, Erman Yerdelen, Kemal Kestelli, İhsan Akın, Mahmut Nedim Bilgiç,

³⁴ Yalçın Doğan, “Demokrasinin Gözyaşları”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1985, s. 11.

³⁵ Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.

³⁶ Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

³⁷ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

³⁸ **Son Havadis**, “DYP’nin Sahipleri”, 2 Mayıs 1985, s. 3.

³⁹ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

Aykut Kuranel, Orhan Aziz Onuk, Fethi Akkoç, Turan Çelebi, Hacı Doğan Develioğlu, Ahmet Küçekel, Hamdi Üçpınarlar, Refaiddin Şahin.⁴⁰

BTP'nin 68 kişiden oluşan kurucu listesinden 18 isim, DYP'nin 40 kişiden oluşan Merkez Yönetim Kurulu'nda yer aldı. Merkez Yönetim Kurulu'na giremeyen İsmail Köse, Muktedir Ballı ve Altan Savacı, İlçe Seçim Kurulu'na itiraz ettiler. Seçim Kurulu bu 3 kişinin ve listenin sonunda yer alan Fethi Akkoç'un oylarını yeniden saydı. Bunun sonucunda Fethi Akkoç liste dışı kalırken; İsmail Köse, Merkez Yönetim Kurulu'na girdi.⁴¹

DYP tüzüğünde, Büyük Kongre'nin görev ve yetkilerinde değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikle, Büyük Kongre'ye Merkez Karar Kurulu'nun 70 asıl ve 10 yedek üyesini, Merkez Yönetim Kurulu'nun 40 asıl ve 10 yedek üyesini, Merkez Disiplin Kurulu'nun 15 asıl ve 5 yedek üyesini seçme hakkı verilmiştir. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, Merkez Karar Kurulu ve Merkez Yönetim Kurulu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Merkez Karar Kurulu 70, Merkez Yönetim Kurulu 40 üyeden oluşmuştur. Büyük Kongre'den sonra DYP'nin en yüksek karar organı Merkez Karar Kurulu olmuştur. Genel Başkan Yardımcılarının sayısı 3'ten 5'e çıkarılmıştır.⁴²

DYP Merkez Yönetim Kurulu toplantısında Mehmet Gölhan (40), Baki Tuğ (37), Mehmet Dülger (36), Mustafa Derin (33), İsmail Heral (27) oyla genel başkan yardımcılığına seçildiler. Genel Sekreterliğe Gökberk Ergenekon (28), Genel Muhasipliğe Özden Özbilun (38) oyla seçildi.⁴³ Gölhan teşkilattan; Tuğ, Sosyal İşlerden; Dülger, Basın ve Propagandadan; Derin, Sosyal İşlerden; İsmail Heral, Ekonomik İşlerden sorumlu genel başkan yardımcılığı görevlerine geldiler.⁴⁴

Hüsamettin Cindoruk, DYP Genel Başkanı olduktan sonra yurt çapında gezilere çıktı. Cindoruk, ilk yurt gezisini Konya'ya yaptı.⁴⁵ Konya'dan sonra 5 Temmuz 1985 günü DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, "vatan turu" ismini verdiği gezisine Karadeniz'den başladı. Samsun, Ordu ve Giresun'da halka hitap etti. Cindoruk, 7 Ağustos günü de 4 günlük "Demokrasiyi ve ekmeği arama" gezisine

⁴⁰ **Tercüman**, Güneş, 16 Mayıs 1985; **Son Havadis**, 17 Mayıs 1985.

⁴¹ **Hürriyet**, 19 Mayıs 1985.

⁴² **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, DYP Yayınları, Ankara, 1985, ss. 32-43.

⁴³ **Yankı**, 27 Mayıs–2 Haziran 1985, Sayı: 739, s. 7; **Son Havadis**, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1985;

⁴⁴ Hulusi Turgut, **12 Eylül Partileri**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 371; **Tercüman**, **Son Havadis**, 24 Mayıs 1985.

çıktı. Konya, Tarsus, Antalya, Burdur ve Afyon'a gitti. 20 Ağustos günü, üç gün süren Trakya gezisine çıktı. Bunun dışında Cindoruk, "Vatan gezisi", "Konuşan Türkiye", "Konuşan köylü, konuşan köy" ve "Demokrasi ve ekmek gezisi" adıyla gerçekleştirdiği gezilerde, vatandaşlarla bire bir temas kurarak, dertlerini dinledi ve ANAP iktidarına eleştirilerini yöneltti.⁴⁶ Cindoruk, Temmuz 1985'te Anadolu gezisinde Turgut Özal ve ANAP'a yüklendi. Özal için "*Demirel'in çırağıdır diyorlar, bizim ustamızın böyle beceriksiz çırağı yoktur*"; "*Özal sıradan bir bürokrattır, ehliyetsizdir, yeterli düzeyi yoktur. Ona acemi plakası takmalı*" gibi sert ifadeler kullanırken, ANAP'ın 4 eğilimi için de "*Bohçacı kadın*" benzetmesinde bulundu.⁴⁷

3.2. DYP-MDP BİRLEŞME ÇALIŞMALARI

30 Ekim 1985 günü DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk ile MDP Genel Başkanı Ülkü Söylemezoğlu yaptıkları görüşmede, DYP ile MDP'nin birleşmesi için ortak komisyon kurularak çalışmalara başlanması yönünde görüş birliğine vardılar. Görüşme sonrası yapılan ortak açıklamada, solun birleşmeye gittiği vurgulanarak, sağın bütünleşmesinin tarihi ve milli bir vazife olduğu belirtildi.⁴⁸

8 Kasım 1985'te DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, MDP Genel Başkanı Ülkü Söylemezoğlu'nu TBMM'deki odasında ziyaret etti. Cindoruk ile Söylemezoğlu arasında gerçekleşen ikinci görüşme 15 dakika sürdü. Görüşme sonrası yapılan ortak açıklamada, her iki partiden 11'er temsilcinin katılımıyla 22 kişilik ortak bir komisyon oluşturulduğu, bu komisyonun sağda bütünleşmenin nasıl gerçekleştirileceği konusunda çalışmalar yapacağı açıklandı.⁴⁹

15 Kasım 1985 günü, DYP ile MDP'nin bütünleşme ilkelerini belirlemek üzere oluşturduğu 22 kişilik komisyon, DYP Genel Merkezi'nde toplandı. DYP Genel Başkanı Cindoruk ve MDP Genel Başkanı Söylemezoğlu, komisyon toplantısının başlangıç bölümüne kısa bir süre için katıldılar. Komisyon başkanları

⁴⁵ **Son Havadis**, 16 Haziran 1985.

⁴⁶ **Tercüman**, 6 Temmuz-14 Ekim 1985.

⁴⁷ Nedim Yalansız, "Merkez Sağda Turgut Özal Dönemi (1983-1993)", **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim 2008**, Isparta, 2008, s. 362.

⁴⁸ **Tercüman**, **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1985.

⁴⁹ **Milliyet**, **Günaydın**, 9 Kasım 1985.

olarak MDP'den Arif Atalay ile DYP'den Ahmet Nusret Tuna'nın imzalarıyla yayınlanan ortak açıklamada, sağda birleşmenin en kısa sürede gerçekleştirilmesi için DYP'den 3, MDP'den 3 kişi olmak üzere 6 kişilik bir Ana Prensipler Komisyonu'nun kurulduğu ifade edildi.⁵⁰ Ana Prensipler Komisyonu'na DYP'den Kemal Demiralay, Abdullah Nişancı, Bekir Sami Daçe, MDP'den de Ayhan Sakallıoğlu, Abdurrahman Kara ve Turgut Sera Tirali seçildi.⁵¹

Bu görüşmenin sonrasında Söylemezoğlu'nun makam şoförü, karşıdan karşıya geçmekte olan DYP Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyesi Aydın Arat'a çarptı. Ülkü Söylemezoğlu bu duruma çok üzülmüştü. Hüsamettin Cindoruk, bu kazanın iki parti arasında soğukluk yarattığını ve bazı arkadaşlarının bu kazayı uğursuzluk saydığını söyledi.⁵²

28 Kasım 1985 günü, DYP ile MDP'nin birleşmesini sağlamak için oluşturulan 22 kişilik komisyon, her iki partiden 3'er kişinin katılımıyla oluşturulan Ana Prensipler Komisyonu'nun hazırladığı raporu görüştü.⁵³ Toplantı sonrasında komisyon başkanları Ahmet Nusret Tuna ile Arif Atalay imzalarıyla yapılan ortak açıklama şu şekildeydi: *"28 Kasım Perşembe günü saat 13.30'da toplanan komisyonumuz her iki partinin görüşlerini müzakere etmiştir. Yapılan bu görüşmeler sonunda DYP, birleşmenin DYP'nin esas alınarak onun çatısı altında olmasını, MDP ise birleşmenin MDP esas alınarak onun çatısı altında gerçekleşmesini savunmuşlardır. Müzakereler sonunda maalesef müşterek bir noktaya ulaşamamıştır. Gerektiğinde açıklamalar genel merkezler tarafından yapılacaktır"*.⁵⁴

MDP Genel Başkanı Ülkü Söylemezoğlu, 29 Kasım 1985 günü bir basın toplantısı düzenleyerek, iki partinin bütünleşme şansının kalmadığını ve sorumluluğun MDP'de olmadığını söyledi. DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk yurt gezisinde olduğu için, Ahmet Nusret Tuna düzenlediği basın toplantısında iki partinin dost olarak ayrıldığını belirtti. Tuna, DYP feshedilsin MDP'de birleşilsin; MDP feshedilsin DYP'de birleşilsin; DYP ve MDP feshedilsin yeni bir parti kurulsun; MDP ve DYP işbirliği yapsın biçiminde MDP'nin 4 seçenek

⁵⁰ **Cumhuriyet, Tercüman**, 16 Kasım 1985.

⁵¹ **Tercüman**, 21 Kasım 1985.

⁵² Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁵³ **Milliyet, Cumhuriyet**, 29 Kasım 1985.

⁵⁴ **Günaydın, Milliyet**, 29 Kasım 1985.

sunduğunu söyledi. Tuna, görüşmeler sonunda her iki tarafın da kendi partisinde birleşmede ısrar ettiğinden ötürü anlaşmaya varılamadığını açıkladı.⁵⁵ Görüşmelerde DYP, MDP'nin kendini feshedip DYP'ye katılması durumunda, parti isminin "**Milliyetçi Doğru Yol Partisi**" olarak değiştirilebileceğini teklif etmişti.⁵⁶

Demirel, DYP ile MDP'nin birleşmesini istiyordu. Bu doğrultuda DYP-MDP görüşmelerinde Cindoruk, Söylemezoğlu'na Demirel'in "*Ülkü'yle görüş, ne istiyorlarsa o şekilde bir protokol yap*" mesajını iletliyordu.⁵⁷ Cindoruk görüşmemizde, Demirel'in "Bir protokol yap" demediğini söyledi. Ayrıca, Cindoruk, MDP'nin çok da güçlü bir hareket olmadığını ifade etti.⁵⁸

3.3. DYP KÜÇÜK KONGRESİ ve AP'NİN KURULUŞU'NUN 25.YILDÖNÜMÜ (11 ŞUBAT 1986)

Küçük kongre, DYP'nin 67 il başkanının katılımıyla yapıldı. Kongre, DYP'nin teşkilatlanma ve ara seçim stratejisini belirlemek amacıyla düzenlendi. Kongrenin bütün üyelerinin akşam yapılacak olan Demirel'in resepsiyonuna davetli olmaları, kongre tarihinin rastlantı olmadığı konusunda söylentilere neden olmuştu.⁵⁹ Kongredeki konuşmasında DYP'nin milliyetçi, sağcı, muhafazakar ve demokrat bir parti olduğunu söyleyen DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, 25 yıldır yaşanan ihtilal, muhtıra ve darbelerin milli onuru küçük düşürücü hale getirdiğini iddia ederek, Türk milletinin Uganda halkı gibi muamele görmesinin ayıp olduğunu ifade etti.⁶⁰

Kongrenin basına kapalı bölümünde 21 üye söz almıştı ve ağırlıklı olarak ara seçim üzerinde durulmuştu. Toplantıya katılanlar, Mehmet Yazar'ın ya ihraç edilmesini ya da bazı olumsuz davranışlarının önlenmesini istediler. Cindoruk, kongrenin basına kapalı bölümünde yaptığı konuşmada, AP ile DYP ortaklığının ortaya çıktığını fakat bunun DYP'nin AP'nin devamı olduğu manasına gelmediğini, DYP'nin AP'nin bıraktığı boşluğu doldurmuş olması biçiminde anlaşılması gerektiğini söyledi.⁶¹

⁵⁵ **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1985.

⁵⁶ **Tercüman**, 23 Nisan 1986.

⁵⁷ Taha Akyol, "DYP-MDP Birleşmesi", **Tercüman**, 28 Kasım 1985, s. 6.

⁵⁸ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁵⁹ **Milliyet**, 12 Şubat 1986.

⁶⁰ **Hürriyet**, 12 Şubat 1986.

⁶¹ **Milliyet**, 12 Şubat 1986.

Küçük kongre sonrası bir bildiri yayımlandı. DYP'nin milli bir uzlaşmanın sivil siyasi çevrelerce sağlanmasının gerekliliğine inandığı, herkesin demokrasi, milli hakimiyet ve refah üçgeninden oluşan büyük Türkiye emelinde birleşmeye davet edildiği belirtilen bildiriye, DYP'nin siyasi bir demokrasi, sivil bir cumhuriyet istediğine yer verildi.⁶²

Demirel, AP'nin 25. kuruluş yıldönümü dolayısıyla Ankara Dedeman Oteli'nde bir resepsiyon verdi. "Muhteşem Süleyman", "Yasaklar kalksın" sloganlarıyla karşılanan Demirel çifti, otele zorlukla girdiler. İzdiham sebebiyle otelin giriş kapısındaki camlar kırıldı.⁶³ Demirel davetlilere gönderdiği mektubunda şunları söylemişti: "*Milletimizin hak, hukuk, adalet, hürriyet ve refah davasına büyük hizmeti geçen siz değerli arkadaşlarımı, bu müstesna günde selamlamanın sevinci içindeyim. Milliyetçi, muhafazakar, hürriyetçi, kalkınmacı düşüncenin milli ve manevi değerlerimize sahiplik şuuru içinde büyük Türkiye'yi yapma yolunda aldığı neticeler göz önündedir. Millet iradesi üstünlüğüne dayanan hür ve demokrat Türkiye'yi mutlaka sonsuza kadar var etmek vazgeçilmez hedeftir. Bu düşünce ile size en iyi dileklerimi sunarım.*"⁶⁴

Resepsiyona Cumhurbaşkanı eski vekillerinden İhsan Sabri Çağlayangil, eski bakanlardan Saadettin Bilgiç, Necmettin Cevheri, Köksal Toptan, Nahit Menteşe, İsmet Sezgin, Turgut Toker, Ahmet Çakmak, Nurettin Ok, Seyfi Öztürk ve Sümer Oral da katıldı.⁶⁵ Bu isimler dışında resepsiyonda Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhan, Münif İslamoğlu, Barlas Kuntay, Selahattin Kılıç, Sabit Osman Avcı, Şevket Demirel, Hacı Ali Demirel de bulunmaktaydı.⁶⁶

DYP Genel Başkanı Hüsametdin Cindoruk, AP'li eski il başkanları adına, Demirel'e üzerinde 1983 yılında MGK'ya yazdığı mektubun kazındığı şildi takdim etti.⁶⁷ AP'li eski bakanlar adına İsmet Sezgin ve Turgut Toker, Demirel'e üzerinde "*AP'nin hürriyet, demokrasi ve refah mücadelesinin 25. yılında davanın lideri Demirel'e arkadaşlarının saygı ve şükranı*" yazılı büyük bir gümüş tabak hediye

⁶² **Tercüman**, 14 Şubat 1986.

⁶³ **Günaydın**, 13 Şubat 1986.

⁶⁴ **Tercüman**, 11 Şubat 1986.

⁶⁵ **Günaydın**, 13 Şubat 1986.

⁶⁶ **Milliyet**, 12 Şubat 1986.

⁶⁷ **Hürriyet**, **Tercüman**, 12 Şubat 1986; **Günaydın**, 13 Şubat 1986.

ettiler.⁶⁸ Demirel'in AP'nin 25. kuruluş yıldönümündeki çıkışı, gücünü açık seçik belli etmesi, politikadaki varlığını ve ağırlığını hatırlatması olarak değerlendiriliyordu. Demirel'in bundan sonraki hedefi, ara seçimlerde DYP'nin başarısı için çaba sarfetmektir.⁶⁹ Demirel, bu gecenin değerlendirmesini yaparken, bir yanlış dava, bir yanlış hedef için yılları kaybetmediklerinin bir kez daha görüldüğünü ve davalarının Türk milletinin hürriyet ve refah davası olduğunu ifade etti.⁷⁰

3.4. CİNDORUK DÖNEMİNDE DYP'YE KATILIMLAR

Cindoruk döneminde ilk önemli katılım, 21 Temmuz 1985 günü gerçekleşti. 21 Temmuz 1985 günü, Halkçı Parti'nin eski Ankara İl Başkanı Ceyhun Kılıç ve 600 şoför esnafı DYP'ye katıldı. Katılım sebebiyle düzenlenen törende yaptığı konuşmada, ANAP liderini eleştiren DYP Genel Başkanı Hüsametdin Cindoruk, Türkiye'nin holdinglerin çıkardığı bir Başbakan tarafından yönetildiğini söyledi.⁷¹

Askeri kesimden de önemli katılımlar DYP'ye oldu. 5 Ekim günü "Zincirbozan komutanı" olarak tanınan Tuğamiral Atilla Erkan, 26 Ekim 1985 günü de Hamzakoy eski komutanı Albay Hamdi Esen, DYP'ye katıldı.⁷² Askeri kesimden en önemli katılımlardan biri, 24 Nisan 1986 günü gerçekleşti. 24 Nisan 1986 günü, DYP Genel Merkezi'nde gerçekleştirilen törenle emekli 4 general ile 8 albay DYP'ye katıldı. DYP'ye üye olanların isimleri şöyledir:

Hayri Gülseni (Emekli Hava Tümgeneral), Muzaffer Yanar (Emekli Tuğgeneral), Emin Şifa (Emekli Hava Tuğgeneral), Necmettin Erdem (Emekli Tuğgeneral), Özümit Ünlü (Emekli Kurmay Albay), İbrahim Gelişen (Emekli Hava Albay), Abdullah Oymar (Emekli Hava Albay), Fikret Kantaroğlu (Emekli Hakim Albay), İsmet Volkan (Emekli Albay), Tahsin Benli (Emekli Albay), Ali Ümit Duransoy (Emekli Hava Albay), Şener Görgün (Emekli Sağlıkçı Albay).⁷³ DYP'nin öncülü AP'ye de askeri kesimden önemli katılımlar olmuştu. 12 Mart döneminin önemli isimlerinden İzmir Sıkıyönetim komutanı Cemal Süer; Milli Güvenlik Kurulu

⁶⁸ **Tercüman**, 12 Şubat 1986.

⁶⁹ Sadun Gökçe, "Demirel'in Hesabı", **Günaydın**, 19 Şubat 1986, s. 4.

⁷⁰ AP'nin kuruluş yıldönümü gecesine 3780 kişi katılmıştı ve 11 milyon 340 bin lira harcama yapılmıştı, **Milliyet**, 13 Şubat 1986.

⁷¹ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1985. ANAP'tan ayrılan 121 kişi DYP'ye katıldı, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1985.

⁷² **Tercüman**, 6-27 Ekim 1985.

Genel Sekreteri Kemal Gökakın; Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idam kararını veren Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı Ali Elverdi AP'ye katılmışlardı.⁷⁴

Askeri kesimin yanı sıra bürokrasiden de DYP'ye katılımlar gerçekleşti. 30 Ekim 1985 günü DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Genel Başkan Yardımcıları Baki Tuğ ve Mehmet Gölhan'ın da yer aldığı törende, DYP'ye 22 eski bürokrat katıldı. DYP'ye katılan 22 eski bürokratin isimleri şöyledir:

Naci Ünver (Sosyal Güvenlik Bakanlığı eski Müsteşarı), İlhan Sözgen (Emekli Vali), Beyhan Özbay (Köyİşleri Bakanlığı eski Müsteşar Yardımcısı), Kemal Işık (Petrol Ofisi eski Genel Müdürü), Yılmaz Kurt (Yargıtay emekli hakimi), Ziya Çağlar (Bağ-Kur eski Genel Müdür Yardımcısı), Mithat Özer (Sümerbank eski Genel Sekreteri), Bedri Yurttaş (Etibank eski Daire Başkanı), Nadir Turan (Toprak-Su eski Daire Başkanı), Mehmet Emin Altınkanat (Eski Milli Eğitim Müdürü), Gürel Tandoğan (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı eski Bakan Müşaviri), Macit Ülger (İller Bankası eski Şeflerinden), Mehmet Ali Erkmen (Diyanet İşleri Başkanı eski Daire Başkanı), Ali Rıza Kalaycı (DESİYAB eski uzmanı), Celalettin Apaydın (Emekli subay-tüccar), Feridun Özyurt (Avukat), Engin Dinçmen (Ekonomist), Erdoğan Özsandık (Emekli ekonomist), Recai Tosyalı (Emekli Vali), Abdülhalik Gürcan (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı eski Müsteşar Yardımcısı), Burhanettin Çakar (Emekli Vali), Kaya Uyar (Emekli Vali).⁷⁵

Askeri kesim ve bürokratların dışında, milletvekillerinden de DYP'ye katılımlar oldu. 28 Eylül 1986 ara seçimleri öncesinde 2 milletvekili DYP'ye katıldı. 27 Haziran 1986 günü, HP kökenli İstanbul bağımsız milletvekili Yılmaz Hastürk ve Tokat bağımsız milletvekili Cemal Özdemir DYP'ye katıldılar.⁷⁶

28 Eylül 1986 ara seçimleri sonucunda, 11 milletvekilliğinden 4'ünü DYP kazanmıştı. 28 Eylül 1986 ara seçimleri sonrasında, DYP'ye katılımlar daha da arttı.

⁷³ **Cumhuriyet, Tercüman**, 25 Nisan 1986.

⁷⁴ Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 67.

⁷⁵ **Hürriyet, Milliyet**, 1 Kasım 1985.

⁷⁶ **Tercüman, Yeni Asır**, 28 Haziran 1986. Ayrıca, Ankara'da aralarında ANAP kurucularından Hacı Biçer'in yer aldığı 155 ANAP'lı; Tarsus'un Kargılı Köyü'nden 300'den fazla kişi; Ankara Çankaya'da 150 kişi; DYP'nin Kartal ilçe binasının açılışında yaklaşık 2 bin kişi; feshedilen MDP'nin İzmir merkez İlçe örgütüne bağlı 82 üye; 1 Haziran 1986 günü 1500 eski MDP'li törenle DYP'ye katıldı. 1 Haziran günü DYP'ye katılan MDP yöneticileri arasında genel merkez idare kurulu üyeleriyle İstanbul il yönetim kurulu üyeleri ve ilçe başkanları da vardı. **Tercüman**, 25 Kasım 1985;

HP kökenli bağımsız Aydın milletvekili Osman Esgin Tipi; feshedilen HDP'den Trabzon milletvekili Osman Bahadır, İzmir milletvekili Ahmet Süter ve Muğla milletvekili Muzaffer İlhan; Van bağımsız milletvekili Fevzi Erdinç; İçel bağımsız milletvekili Ali İhsan Elgin DYP'ye katıldılar.⁷⁷

1987 yılında da DYP'ye katılımlar sürdü. 10 Ocak günü İzmir'de 2 tümgeneral, 3 albay'ın yer aldığı 20 kişi; 21 Ocak 1987 günü Deniz Kuvvetleri eski komutanlarından ve aynı zamanda kontenjan senatörlüğü görevinde de bulunan Oramiral Hilmi Fırat; 22 Nisan'da Vatandaş Partisi Genel Başkanı Vural Arıkan ile HP kökenli Yozgat bağımsız milletvekili Selahattin Taflıoğlu, 29 Nisan'da SHP'den istifa eden Konya milletvekili Salim Erel, 12 Mayıs'ta Konya bağımsız milletvekili Vecihi Akın ve Adıyaman bağımsız milletvekili Arif Atalay, 23 Mayıs'ta ANAP'tan istifa eden Kırşehir milletvekili İsmet Ergül, 24 Mayıs'ta da ANAP'tan istifa eden Hakkari milletvekili Lezgin Önal DYP'ye katıldılar.⁷⁸ 12 Eylül sonrasında, 16 Ekim 1981'de bütün siyasi partiler kapatılmasından sonra AP tabanında bölünme yaşandı. Siyasi parti kurma çalışmalarına izin verilmesiyle, AP kökenli bazı kişiler, hem ANAP'ta hem de MDP'de görev almışlardı. Özellikle 28 Eylül ara seçiminde, 11 milletvekilliğinden 4'ünü DYP'nin kazanmasından sonra, DYP'ye katılımların arttığı

Tercüman, 7 Aralık 1985, **Tercüman**, 12 Ocak 1986; **Tercüman**, 17 Şubat 1986; **Milliyet**, 6 Mayıs 1986; **Tercüman**, 2 Haziran 1986.

⁷⁷ **Tercüman**, 8 Ekim 1986; **Tercüman**, 6-27 Aralık 1986. Ayrıca, MDP'nin Çamlıdere eski ilçe başkanı Bekir Özdemir ve 215 kişi, Erzurum ve 13 ilçesinde ANAP, MDP ve HP ilçe teşkilatlarından yaklaşık bin kişi; ANAP Beşiktaş İlçe Merkezi eski yöneticileriyle 400 kişi; Denizli'nin Tavas ilçesinde MDP'nin eski ilçe yönetim kurulu üyeleriyle 25 Mart yerel seçimlerinde MDP'den adaylığını koyan Ramazan Köylü'nün yer aldığı 700 kişi; İstanbul İl Genel Meclisi'nin ANAP'tan istifa eden 11 üyesi, İzmir'de 928, Konya Kadınhanı'nda da 176 kişi, İzmit'te de ANAP, HDP ve feshedilen MDP'den 1237 kişi; Ankara Büyükşehir Belediyesi Meclis Başkanvekili Faruk Dinçer, Çankaya Belediyesi Meclis üyesi Nazmi Uzun ve ANAP'ın Ankara'daki bir numaralı üyesi Perihan Dinkçi ile 90 ANAP'lı; feshedilen MDP'nin Yalova İlçe Başkanı Fikri Turgut, Çınarcık'ın ANAP'lı Belediye Başkanı Turgut Kurt ve Belediye Meclisi'nden 8 üyenin yer aldığı 200 kişi; HDP Altındağ İlçe Başkanı Şevket Aydın ile 150 HDP ve 5 ANAP üyesi; Ankara'da 3'ü il genel meclisi üyesi toplam 110 kişi; Konya'nın çeşitli ilçelerinden ANAP'tan 13, HDP'den 9, SHP'den 3, 1'i de bağımsız olmak üzere toplam 26 belediye meclis üyesi, 2 il genel meclisi üyesi, MDP'nin 40 yöneticisi ve Konya Sarayönü Başhöyük'ün bağımsız Belediye Başkanı Kazım Tekel DYP'ye katıldılar. **Tercüman**, 21-30 Ekim 1986; **Tercüman**, 2-27 Kasım 1986; **Tercüman**, 5 Aralık 1986.

⁷⁸ **Tercüman**, 11-22 Ocak 1987; **Tercüman**, 23 Nisan-25 Mayıs 1987. Ayrıca 24 Ocak 1987 günü Kırıkkale'de ANAP'tan istifa eden 3 belediye meclis üyesiyle 500 ANAP'lı 1500 kişi; 30 Ocak'ta SHP ve ANAP'tan ayrılan 150 kişi, 15 Şubat'ta 312 kişi, 26 Şubat'ta da kapanan MDP'nin Konya il ve ilçe teşkilatlarından 280 kişi; 1 Mart'ta DYP'nin Mamak İlçe Teşkilatı'na 850 kişi, 15 Mart'ta Erzurum'da 2321 kişi ve Dumlu, Tekman'da da 5 ANAP yöneticisi 700 kişiyle, 28 Mart'ta İstanbul'da çeşitli partilerden 1500 dolayında kişi; 13 Haziran'da 300 eski bürokrat ve bazı vatandaşlar; 2 Ağustos'ta Ankara'da 250 kişi; 27 Ağustos'ta da ANAP Kadıköy İlçe Başkanı Ogün Altıparmak DYP'ye katıldılar. **Tercüman**, 25 Ocak-28 Ağustos 1987.

görülmektedir. Ayrıca MDP ve HDP'nin fesih kararı almasından sonra da MDP ve HDP'den, DYP'ye katılımlar olmuştur.

3.5. DYP'NİN İLK MECLİS GRUBUNU OLUŞTURMASI

4 Mayıs 1986 günü yapılan MDP Olağanüstü Kongresi'nde fesih kararı alınmıştı. 423 delegenin katıldığı oylamada, 354 delege fesih yönünde oy kullanırken, 55 delege de ret oyu kullanmıştı.⁷⁹ MDP'nin feshi sonrasında, 8 Mayıs günü 13'ü MDP, 5'i de SHP kökenli olmak üzere toplam 18 bağımsız milletvekili ANAP'a katıldılar.⁸⁰ 9 Mayıs 1986'da Mehmet Yazar Başkanlığı'nda Hür Demokrat Parti kuruldu. Kurucular arasında 21 MDP eski milletvekili, Profesör Fahir Armaoğlu, DYP'nin eski genel Sekreteri Refik Sunol, eski DP Bakanlarından Mükerrerem Sarol bulunmaktaydı.⁸¹

Turgut Özal'ın MDP'yi bölmesinden DYP de yararlandı. ANAP'a gitmek istemeyenler DYP'ye katıldı. Murat Sökmenoğlu'nun DYP'ye gelmesiyle diğer milletvekillerinin katılımı gerçekleşti.⁸² 15 Mayıs 1986 günü DYP'ye katılan 20 milletvekilinin isimleri şöyledir: Murat Sökmenoğlu (Hatay), Feyzullah Yıldırım (Gaziantep), Abdürrezzak Ceylan (Siirt), Mahmut Altunakar (Diyarbakır), İskender Cenap Ege (Aydın), Memduh Yaşa, Namık Kemal Şentürk, Doğan Kasaroğlu, Sabit Batumlu, Necla Tekinel (İstanbul), Musa Öğün (Kars), Ahmet Sarp (Diyarbakır), Ali Ayhan Çetin (Çorum), Fehmi Memişoğlu (Rize), Ali Mazhar Haznedar (Ordu), Turgut Sera Tirali (Giresun), Mustafa Çorapçioğlu (Balıkesir), Cafer Tayyar Sadıklar (Çanakkale), Abdullah Nejat Resuloğlu (Ankara), Süleyman Çelebi (Mardin).⁸³ 20 milletvekili için DYP Genel Merkezi'nde bir tören düzenlenmişti. Katılım töreninde, DYP Genel Merkezi'nde bayram havası yaşanmıştı. Salonda Demirel'in fotoğrafı ve altında "Yasaklar kalksın" pankartı dikkat çekmekteydi.⁸⁴ MDP'nin 4 önemli ismi, Memduh Yaşa, Namık Kemal Şentürk, Doğan Kasaroğlu ve Musa Öğün, Demirel ile Güniz Sokak'ta yaptıkları görüşme sonucunda DYP'ye katılacaklarını

⁷⁹ **Hürriyet, Yeni Asır**, 5 Mayıs 1986; MDP'nin TBMM'de 52 milletvekili bulunmaktaydı, **Hürriyet**, 5 Mayıs 1986.

⁸⁰ **Hürriyet, Milliyet**, 9 Mayıs 1986.

⁸¹ **Milliyet**, 10 Mayıs 1986; Muammer Yaşar, "Yazar'la Yeni Ufuklara", **Yeni Asır**, 10 Mayıs 1986, s. 6.

⁸² Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁸³ **Hürriyet**, 16 Mayıs 1986.

⁸⁴ Yalçın Malgıl, "Mebusları Demirel Karşıladi", **Tercüman**, 16 Mayıs 1986, s. 12.

açıklamışlardı.⁸⁵

16 Mayıs günü DYP'ye katılan Tevfik Güneş, aynı gün DYP'den istifa etti. 22 Mayıs günü Turgut Yaşar Gülez'in katılımıyla DYP'nin milletvekili sayısı 21'e çıktı. 27 Mayıs günü 16.00 da törenle DYP'ye giren Salih Güngörmez, 18.00'de istifa etti.⁸⁶ Cindoruk, daha önceki bir demecinde MDP'yi "Devrim muhafızı" olarak nitelemişti. Cindoruk, 12 Eylül ihtilalinin düşüncesini savunanlar için bu deyimini kullanmıştı. Cindoruk, DYP'ye katılan MDP'li milletvekillerinin, demokrasi ve DYP'nin ilkelerini benimseyen kişiler olduklarını söylüyordu.⁸⁷

MDP'nin eski Genel Başkanı Turgut Sunalp, milletvekillerinin DYP'ye katılımları için çok uğraştı. Sunalp, İmren Aykut ve Işıl Saygın ile konuşup DYP'ye katılımları konusunda tamam yanıtını almıştı. Fakat İmren Aykut ve Işıl Saygın ANAP'a katıldılar. Aykut ve Saygın'ın kararlarından dönmelerinde, Turgut Özal'ın rolü vardı.⁸⁸

DYP yöneticileri, TBMM'de grup kurabilmek için olağanüstü bir gayret sarfetmişlerdi. Meclis'te grubu bulunan parti, TRT'de yer almaktaydı. Bu dönemde partilerin en önemli propaganda aracı televizyondur. TRT ile partiler, büyük bir seçmen kitlesine ulaşmaktaydılar. Süleyman Demirel'in de belirttiği gibi, DYP'nin grup kurmasının en önemli nedeni TRT idi. Bu neden DYP'ye katılanları kırmamak için söylenmemişti.⁸⁹ Bunun yanında DYP'nin grup kurması partinin yerleşmesi, moral ve devlet yardımı açısından da önemliydi.⁹⁰

3.6. DYP KÜÇÜK KONGRESİ (23 HAZİRAN 1986)

DYP'nin kuruluş yıldönümü dolayısıyla toplanan küçük kongreye 40 Merkez Yönetim Kurulu, 70 Merkez Karar Kurulu, 15 Merkez Disiplin Kurulu üyesiyle, milletvekilleri, 67 il başkanı ve DYP'nin II. Genel Başkanı Yıldırım Avcı katıldılar.⁹¹

⁸⁵ **Hürriyet**, 15 Mayıs 1986.

⁸⁶ **Hürriyet, Tercüman**, 17-28 Mayıs 1986.

⁸⁷ Emin Çölaşan, "Cindoruk: ANAP Çıkar Sağladı", **Hürriyet**, 17 Mayıs 1986, s. 16.

⁸⁸ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁸⁹ Yavuz Donat, **Özal'lı Yıllar 1983-1987**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 304.

⁹⁰ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

Cindoruk kongredeki konuşmasında ANAP iktidarını eleştirdi. Ülkenin ekonomik ve siyasi yönden iyi idare edilmediğini, memur aylığının bir haftada bittiğini, enflasyonun durmadığını, hayali ihracat dışında dış ticarete yalnızca tüketim malı ithalatının yükseldiğini belirten Cindoruk, ekonominin özürlü bir iktidara ve Başbakan'a bırakıldığı söyledi.⁹² Cindoruk, konuşmasında sağ kesime çağrı yaparak, kendileri gibi düşünen bütün demokratları, demokrasiden başka rejim istemeyenleri, geçmişi bir tarafa bırakarak DYP'ye katılmalarını, Menderes-Demirel halk hareketinde birleşmeye çağırdı.⁹³

Küçük kongrede Cindoruk dışında Memduh Yaşa, İsmail Heral ve Mehmet Gölhan söz aldılar. Kongrede konuşan DYP Grup Başkanı Memduh Yaşa ise milletvekili sayıları az olmasına rağmen, siyasi yasakların kaldırılması için mücadele edeceklerini belirtti.⁹⁴ DYP Genel Başkan Yardımcısı İsmail Heral kongrede yaptığı konuşmada, Cindoruk gibi ANAP iktidarının ekonomi alanındaki uygulamalarını eleştiriyordu. Heral, enflasyonun 7 yıldan beri devam ettiğini, özellikle son 2.5 yılda en yüksek seviyeye ulaştığını belirtiyordu. Heral, ülkemizde bulunan 750 bin otomobilin, 160 bininin devlette olduğunu, bundan dolayı da otomobil kullanımının adeta devletleştirildiğini söylüyordu. DYP Genel Başkan Yardımcı Mehmet Gölhan, en büyük avantajlarının tabanını kaybetmiş ve milletten kopmuş olan bir iktidarın olması olduğunu ifade etti. Gölhan, 6 Kasım 1983 seçimlerine DYP'nin sokulmadığından dolayı ANAP'ın AP tabanından destek aldığını söyledi.⁹⁵ Küçük kongrede, Sakarya bağımsız milletvekili Turgut Sözer ile Tekirdağ bağımsız milletvekili Selçuk Akıncı DYP'ye katıldı. Bu katılımla DYP'nin milletvekili sayısı 23'e ulaştı.⁹⁶

DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Dülger, bir basın toplantısıyla küçük kongre bildirisini açıkladı. Köylünün işçinin, memurun, emeklinin ve esnafın perişan olduğu, pahalılığın dayanılmaz boyutlara ulaştığı, keyfi idarenin hakim olduğu belirtilen bildiride, erken seçim isteği dile getirilirken, Menderes-Demirel

⁹¹ **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1986.

⁹² **Hürriyet**, 24 Haziran 1986.

⁹³ **Tercüman, Cumhuriyet**, 24 Haziran 1986.

⁹⁴ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 24 Haziran 1986.

⁹⁵ **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1986.

⁹⁶ **Milliyet, Hürriyet**, 24 Haziran 1986.

modeline dayalı bir kalkınma programı da önerildi.⁹⁷

DYP'nin 3. kuruluş yıldönümü sebebiyle bir kokteyl verildi. Kokteyle Süleyman Demirel, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, SHP Genel Başkan Yardımcıları İbrahim Önen ve Yiğit Gülöksüz, eski MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp, DSP Genel Sekreteri Nuri Korkmaz, Osman Bölükbaşı ve ABD Büyükelçisi Strauss Hupe katıldılar.⁹⁸ Demirel'i çok sayıda partili "Yasaksız Türkiye", "Yasaklar kalksın", "Muhteşem Süleyman", "Barajlar kralı", "GAP'ın mimarı", "Babamız Süleyman" sloganlarıyla karşıladı.⁹⁹ Eski MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp, kokteyilde yaptığı açıklamada demokratik rejim adına DYP'nin TBMM'de grup kurması için destekte bulunduğunu söyledi.¹⁰⁰

3.7. 28 EYLÜL 1986 MİLLETVEKİLİ ARA SEÇİMLERİ

ANAP lideri Turgut Özal, ANAP'ın en üst karar organı MKYK'da ara seçim tarihine ilişkin herkesin görüşünü öğrenmek istemişti. 33 kişiden oluşan MKYK'de 1986 yılındaki ara seçime 22 kişi hayır, 11 kişi de evet yönünde görüşlerini belirtmişti. MKYK'de çoğunluk Eylül 1986'da ara seçime taraftar değildi. Fakat ANAP lideri Özal ara seçimin 28 Eylül 1986 günü yapılmasına karar vermişti.¹⁰¹ Ara seçimlerin 28 Eylül 1986'da yapılmasını öngören yasa TBMM'de 29 karşı 346 oyla kabul edildi.¹⁰²

28 Eylül 1986 ara seçimleri öncesinde Süleyman Demirel, Hür Demokrat Parti Genel Başkanı Mehmet Yazar'ı arayarak DYP-HDP birleşmesinin gerçekleşmesini istedi.¹⁰³ Cindoruk ve Saadetin Bilgiç, önce İbrahim Çetinkaya ile temas kurdular. Birkaç gün sonra Mehmet Yazar'ın evinde Cindoruk, Bilgiç ve Çetinkaya buluştular. Bu görüşmenin özü, sağın bütünleşmesini tekrar harekete geçirebilmektir. Öncelikle eşit şartlarda birleşmenin olması konusunda mutabakata varılmıştı. Fakat liderin kim olacağı konusunda iki taraf arasında görüş farklılığı ortaya çıkmıştı. Cindoruk ve Mehmet Yazar, liderin kim olacağı hususunda görüş

⁹⁷ **Tercüman**, 25 Haziran 1986.

⁹⁸ **Milliyet**, 24 Haziran 1986.

⁹⁹ **Yeni Asır**, 24 Haziran 1986.

¹⁰⁰ **Tercüman**, 24 Haziran 1986.

¹⁰¹ Hasan Cemal, **Özal Hikayesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 200.

¹⁰² **Yeni Gündem**, 14-20 Temmuz 1986, Yıl: 3, Sayı: 19, s. 24.

¹⁰³ Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007; Yalçın Doğan, "Seçimden Yarına Ne Kaldı?", **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1986, s. 8.

bildirmediler. Bu görüşmede, taraflar birleşme görüşmelerinin gizli yapılmasında görüş birliğine varmışlardı. Fakat bu görüşmeden birkaç gün sonra Hüsamettin Cindoruk “HDP bize iltihak ediyor” şeklinde basına beyanat vermişti. Bu beyanat, HDP’de sıkıntılara neden oldu ve DYP-HDP birleşme görüşmeleri sona erdi.¹⁰⁴

DYP, 16 Temmuz 1986 günü amblem değişikliğine gitti. DYP’nin amblemi, yolun sağından sağ adımını atarak yürüyen adam figürüydü. DYP’nin yeni amblemi, kırmızı zemin üzerine beyaz renklerle, şahlanan bir ata binmiş süvari olarak benimsendi.¹⁰⁵ DYP’nin yürüyen adam amblemi kötü çizilmiş olduğundan topal zannedilmekte ve bundan dolayı da DYP’ye “Topalın Partisi” de denilmekteydi.¹⁰⁶ DYP’nin yeni amblemi seçilirken, Atatürk’ün Samsun’daki şaha kalkan at heykelinden esinlenilmişti. Bu yeni amblemi Gökhan Evliyaoğlu çizdi. Amblemin değişmesinden sonra DYP yöneticileri de söylemlerinde “*Eskiden kırat yürüyordu şimdi şaha kalktı*” ifadesini sıkça kullanmaya başlamışlardı.¹⁰⁷

Süleyman Demirel, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde DYP’nin seçim gezilerine katıldı. Seçim programına 11 Eylül günü Samsun ile başlayan Süleyman Demirel, daha sonra sırasıyla Ankara, Niğde, İstanbul, Burdur, Zonguldak, Bingöl, Gaziantep, İzmir ve Manisa’da DYP’ye destek için halka hitap etti. Demirel, bütün illerde halkın büyük sevgi gösterileriyle karşılandı.¹⁰⁸ Demirel, ilk mitingini yaptığı Bafra Cumhuriyet Meydanı’nda ilginç bir kürsüden halka hitap etti. Asma köprü ve barajı temsil eden büyük kürsünün önünden su akmaktaydı. Kürsünün üstünde ise “Satılık değildir” yazısı asılıydı. Demirel, ilk kez “*Kıratın böğrüne vurun damgayı*” sözüyle açık bir biçimde DYP’ye oy istedi. Samsun Ladik’te ise Demirel’e Saadettin Bilgiç, İhsan Sabri Çağlayangil ve Aydın Menderes eşlik etmişti.¹⁰⁹ Demirel’in yanında yer alan Menderes, Bilgiç, Çağlayangil, DYP’nin DP-AP çizgisinin devamını olduğunu simgeliyordu.¹¹⁰

103 sayfadan oluşan DYP Seçim Beyannamesinin kapağı’nda “*Cumhuriyet medeniyetinin üç temeli: Hürriyet, güven ve refah. Dün üçü de beraberdi. Yine*

¹⁰⁴ Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet, Tercüman**, 17 Temmuz 1986.

¹⁰⁶ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007; Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

¹⁰⁷ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

¹⁰⁸ **Tercüman, Cumhuriyet, Milliyet**, 12-26 Eylül 1986.

¹⁰⁹ Hasan Cemal, **Demokrasi Notları Tarihi Yaşarken Yakalamak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, ss. 263-265.

beraber olacak” ifadesi yer almaktaydı. DYP’nin ara seçim beyannamesi Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Dülger tarafından açıklandı.¹¹¹

DYP Seçim Beyannamesi’nde, askeri rejimlerden sonra iktidarların sorumsuz oldukları iddia edilerek, ülkenin yaşadığı sorunların esas olarak, ülkenin hür ve demokrat olmamasından ve devletin işlememesinden kaynaklandığı ifade edildi. Türkiye’nin “siyasi fetret” içinde olduğu, askeri müdahalelerin değil, demokratik rejimin asıl olduğu vurgulanan DYP Seçim Beyannamesi’nde “İşte Hemen Yapacaklarımız” başlığı adı altında şu görüşlere yer verildi.

“Türkiye bir ‘yasaklar ülkesi’ olmaktan çıkarılacak, vatandaşın zihin ve vicdanını baskı altında tutan, adalet ve eşitlik hislerini zedeleyen, çağdaş topluma uymayan kanuni zorlamalar ortadan kaldırılacaktır.(Anayasanın geçici 4. ve geçici 15. maddeleri, 2969 sayılı kanun, bir ‘fevkalade dönemde’ mahkeme kararı olmadan, üniversitelerden ve kamu hizmetlerinden uzaklaştırılanların haklarının iadesi.)

Devletin güvenliğini, görevleri Anayasa’da yazılı olan ve TBMM’ye tabi devletin güvenlik kuvvetleri temin edecektir. Devletin adalet mekanizması bağımsız olacaktır. Devletin ilim müesseseleri hür ve çağdaş olacak, Türk milletinin vatandaşlarını çağdaş toplum icaplarına göre yetiştirecektir. (Çağdaş toplum: açık toplum+ sivil toplum+ refah toplumu.)

Eski rekabet ve tekelcilik tasfiye edilecek. Tarım ve sanayi güçleninceye kadar korunacak ve desteklenecektir. Dar gelirli vatandaşlardan veraset vergisi kaldırılacaktır. Gelir vergisi nispetleri yarı yarıya indirilecek, imtiyazlar lağvedilecektir, ihracat, gemicilik, okul ve hastane teşebbüsleri vergiden muaf tutulacaktır. KDV nispetleri yeniden tanzim olunacak, zaruri hizmetler ve zaruri ihtiyaç maddeleri bu vergiden muaf tutulacaktır. Sağlık ve eğitim hizmetleri yaygınlaşacak, fakir ve dar gelirliden ücret alınmayacaktır.

Sosyal Dayanışma Fonu yeniden ele alınacak ve özellikle 65 yaşın üstündeki fakir ve kimsesizler ile vakitsiz ölen veya çalışamaz hale gelen, anne veya baba yüzünden dağılma tehlikesi gösteren aileler öncelikle desteklenecektir. Faiz anarşisi ortadan kaldırılacaktır. Üniversite harçları kaldırılacaktır. Çalışma hayatı yeniden tanzim edilecek, sendikal haklar, grev, toplu sözleşme yeni esaslara bağlanacak, 2821,2822 sayılı kanunlarda gerekli değişiklikler yapılacaktır.

¹¹⁰ Hasan Cemal, “Hayatın Gerçekleri”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1986, s. 11.

Emeklilik yaşı ve kıdem tazminatı fonu konularında sendikalarla işbirliği yapılarak, ülke bünyesine uygun değişiklikler getirilecektir. Devletin radyo ve televizyonunun iktidarın sesi olmaktan çıkarılması maksadı ile TRT Kanunu'nda, siyasi partilerin aldıkları oy oranında ekran ve mikrofonlardan muayyen zamanlarda yer almalarını sağlayan değişiklikler yapılacaktır."¹¹²

28 Eylül 1986 ara seçimlerinde ANAP %32.1'lik oy oranıyla birinci parti olurken, DYP %23.5 oy oranıyla ikinci, SHP %22.7'lik oy oranıyla üçüncü parti oldu.¹¹³ 28 Eylül 1986 ara seçimleri sonucunda ANAP 6, DYP 4, SHP 1 milletvekili çıkardı. TBMM'ye giren 11 milletvekilinin isimleri şöyledir: Hüsamet Cindoruk (DYP, Samsun), Köksal Toptan (DYP, Zonguldak), Sümer Oral (DYP, Manisa), Ümit Canuyar (DYP, Manisa), Vahit Halefoğlu (ANAP, Ankara), Mahmut Sönmez (ANAP, Bingöl), Sait Ekinci (ANAP, Burdur), Hasan Celal Güzel (ANAP, Gaziantep), Akın Gönen (ANAP, Niğde), Hüsnü Doğan (ANAP, İstanbul), Erdal İnönü (SHP, İzmir).¹¹⁴ Aslında DYP'de hiç kimse böyle bir sonucu beklemiyordu.¹¹⁵

6 Kasım 1983 genel seçiminde, 11 seçim çevresinde ANAP %43.5 oy alırken, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde ANAP'ın oyları %32'ye geriliyordu.¹¹⁶ ANAP'ın tarımdaki yanlış politikaları, kırsal kesimde oy kaybetmesine sebep olmuştu. ANAP'lılara göre diğer nedenler de, mahalli adaylara yer verilmemesi ve bazı belediyelerin açıktan DYP'yi desteklemeleriydi. ANAP'lılar, Samsun Belediye Başkanı Vehbi Gül ve Malatya Belediye Başkanı Ertuğrul Dayıoğlu'nun, Süleyman Demirel'in bölgeye yaptığı gezilerde, DYP'ye destek olduklarını belirtiyorlardı.¹¹⁷

28 Eylül 1986 ara seçim sonuçları, çok net bir biçimde ANAP'a verilen AP oylarının DYP'ye döndüğünü göstermekteydi. 28 Eylül ara seçimleri sonrasında, ANAP üyeliğini bırakıp, DYP'ye katılanların sayısında gözle görülür bir artış yaşandı. Ankara'da ANAP'lı 6 belediye meclis üyesinin DYP'ye geçmesi, Mersin, Antalya, Adana, Manisa'da ANAP'lı üyelerin kayıtlarını sildirmeleri, bunun bir

¹¹¹ Günaydın, Tercüman, 8 Eylül 1986.

¹¹² Cumhuriyet, 8 Eylül 1986; DYP 1986 Ara Seçim Beyannamesi, Ankara, 1986, ss. 97-100.

¹¹³ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000), Cilt: 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 165.

¹¹⁴ Cumhuriyet, Tercüman, 29 Eylül 1986; Mehmet Yazar'ın genel başkanı olduğu HDP, 28 Eylül ara seçimlerinde %1.3 oranında oy aldı. Bu sonuçtan sonra HDP 30 Kasım'da kendini feshederek, ANAP'la birleşme kararı aldı. HDP'li 11 milletvekili 2 Aralık'ta ANAP'a katıldı, Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000), s. 166.

¹¹⁵ Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

¹¹⁶ Hasan Cemal, "Seçmenin Mesajı", Cumhuriyet, 30 Eylül 1986, s. 12.

¹¹⁷ Cumhuriyet, 5-6 Ekim 1986.

göstergesi olarak değerlendirilmekteydi.¹¹⁸

Hüsamettin Cindoruk'a Samsun'dan aday olması yönünde ısrar edenlerin başında Hüseyin Özalp gelmekteydi. Cindoruk, Hüseyin Özalp'e güvendiği için Samsun'dan adaylığını koymuştu. DYP'nin Niğde adayı Niğde Aksaray Belediye Başkanı Taki Tatlıpınardı. Tatlıpınar, Esat Kırathoğlu'nun kayınbiraderiydi. Niğde İl Başkanı Doğan Maral'da aday olmak istedi fakat olamadığı için üzüldü. Niğde ile Aksaray arasındaki çekişmeden ötürü, Aksaray adayına Niğde kasaba ve köyleri oy vermedi. Bundan dolayı, DYP çok az bir farkla Niğde'de de seçimi kaybetti.¹¹⁹

1986 ara seçimleri, DYP teşkilatı için bir onur mücadelesiydi. Ara seçim yapılacak her ilin seçmen listeleri incelendi. DYP'ye oy verebilecek kişiler belirlendi. Sokak sokak bu kişiler tespit edilip evlerine gidildi. Seçmenlere daha önceden yardımcı olan kişilerle beraber evlerine gidilip oy istendi. Yapılan program çerçevesinde, sorumlular tespit edildi ve seçim günü tek tek bütün seçmenler evlerinden alınıp, oylarını kullandıktan sonra tekrar evlerine götürüldü. Manisa'da ara seçimlerde bu şekilde bir çalışma stratejisi izlendi. Daha sonra bu çalışma metodu, siyasi yasakların kaldırılmasında İzmir'de de uygulandı. Bu çalışma şekline dolaylı, DYP ara seçimlerde istediği başarıyı elde etti.¹²⁰ DYP yöneticileri, il ve ilçe başkanlarıyla sürekli temas halindeydiler. DYP örgütü, vatandaşların her türlü sorunlarıyla yakından ilgilenmekte ve sorunların çözümü için gerekli olan çalışmayı yapmaktaydılar.¹²¹

Ekrem Ceyhun'a göre, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde DYP'nin 11 milletvekilliğinden 4'ünü kazanması, 12 Eylül ihtilalinin ne kadar haksız yere yapıldığını bir işaretiydi. DYP'nin kazandığı bu başarı, aynı zamanda Süleyman Demirel'e ve DYP'ye olan güvenin de bir göstergesiydi.¹²²

Samsun'da ara seçimi DYP'nin kazanacağı kesin olduğundan Refaidddin Şahin Samsun'daki çalışmalarını bırakıp, Köksal Toptan'ın çağrısı üzerine Toptan'a destek için Zonguldak'a gitti. Şahin, 1961-1968 arası AP Gençlik Kolları Başkanı'ydı. Tabanla çok iyi bağlantısı olan Şahin'i vatandaşlar da tanımaktaydı.

¹¹⁸ Yalçın Doğan, "Çorap Söküğü", *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1986, s. 13.

¹¹⁹ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007; Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

¹²⁰ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

¹²¹ Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

¹²² Ekrem Ceyhun ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

Köy köy, mahalle mahalle, kahve kahve dolaşarak seçim çalışmaları yapıldı. Toptan'ın seçimi kazanmasında, Şahin'in seçim sonuçlarına itirazı önemli bir paya sahipti. Şahin'in itirazı üzerine oylar yeniden sayıldı ve DYP lehine yanlış düzeltildi. Köksal Toptan, Zonguldak milletvekili olarak Meclis'e girdi. 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde DYP'nin başarısında AP kökenlilerin katkısı büyüktür. Ara seçimlerdeki başarı, siyasi yasakların kaldırılmasının önünü açmıştır.¹²³

28 Eylül 1986 ara seçiminden önce 4 kez ara seçime gidilmişti. 1951'de 17 ilde yapılan ara seçimlerde DP 15, CHP ise 2 milletvekili çıkarmıştı. 5 Haziran 1966'da Hatay'daki 1 milletvekilliği için yapılan seçimi AP kazanmıştı. 12 Ekim 1975'te 6 ilde yapılan ara seçimlerde AP 5, CHP ise 1 milletvekilliği kazanmıştı. 14 Ekim 1979'da 5 ilde yapılan ara seçimde AP 5 milletvekilliğini de kazanmıştı.¹²⁴ Ara seçimlerde DP-AP çizgisinin başarılı olduğunu görmekteyiz.

Süleyman Demirel'in, 28 Eylül ara seçimlerinden sonra Antalya ve Isparta'ya yaptığı gezilerde, Cumhuriyet Meydanı'nda konuşmasına izin verilmedi. Antalya'da güvenlik güçleri el ele tutuşarak, konvoyu güvenlik çemberine almışlardı ve barikatlar kurulmuştu.¹²⁵ 18 Mart 1986'da eski maliye ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan'ın genel başkanlığında Vatandaş Partisi (VAP) kurulmuştu. 28 Eylül ara seçimlerinden başarısızlıkla çıkan VAP, 2 Aralık günü kendini feshedip, DYP'ye katıldı.¹²⁶ VAP'ın 21 kurucusu da DYP'ye katıldı.¹²⁷

3.8. DYP KÜÇÜK KONGRESİ (11 ŞUBAT 1987)

AP'nin kuruluş yıldönümüne denk getirilen DYP Küçük Kongresi'ne DYP'nin 67 il başkanı, 645 ilçe başkanı, 236 belediye başkanı, 35 milletvekili, parti yönetim kurulları üyeleri ve eski AP'li parlamenterler katıldı.¹²⁸ Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda yapılan DYP Küçük Kongresi'ne üç bine yakın kişi katıldı. Kongrede, DYP eski Genel Başkanı Yıldırım Avcı dışında eski Bakanlardan Turgut Toker, Esat Kırathlıoğlu, İsmet Sezgin ve Necmettin Cevheri de hazır bulundular.¹²⁹

¹²³ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

¹²⁴ **Tercüman**, 10 Temmuz 1986.

¹²⁵ **Cumhuriyet, Tercüman**, 27-28 Ekim 1986.

¹²⁶ **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000)**, s. 167.

¹²⁷ **Yankı**, 15-21 Aralık 1986, Sayı: 820, s. 10.

¹²⁸ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1987.

¹²⁹ **Tercüman**, 12 Şubat 1987.

Kongredeki konuşmasında Cindoruk, Anayasa'nın geçici 4. maddesinde yer alan siyasi yasaklara değindi. Siyasi yasakların kalkması durumunda, Süleyman Demirel'in DYP Genel Başkanı olacağını belirten Cindoruk, kendisinin emanetçi genel başkan olduğunu bir kez daha yineledi.¹³⁰ Konuşmasında Türkiye'nin ANAP iktidarıyla çağdaş medeniyet seviyesini yakalayamayacağını belirten Cindoruk, ANAP hükümetini gerçekleştirdiği politikalardan dolayı sert bir biçimde eleştirdi.¹³¹ Siyasi yasakların kaldırılmasının demokrasinin ilk koşulu olduğunu belirten Cindoruk, "*DYP'nin AP'nin şahdamarından fışkırdığını*" söyledi.¹³²

Eski bakanlardan Nuri Bayar'ın salondaki kalabalığı inceledikten sonra, bütün küskünlerin kongrede bulunduğunu söylemesi dikkate değerde. Küçük kongre, AP'nin DYP'de devam ettiğini gösteren bir siyasi gösteriydi.¹³³ DYP Küçük Kongre bildirisi, DYP Genel Başkan Yardımcı Mehmet Dülger tarafından açıklandı. DP, AP ve DYP'nin mimarının millet, milletin hür iradesi olduğu belirtilen bildiriye, seçimlerin eşit şartlarda, en kısa zamanda yapılması istendi.¹³⁴ Siyasi yasakların kaldırılmasının istendiği bildiriye, ANAP iktidarı döneminde toplumun bütün kesimlerinin fakirleştiği, Türk lirasının değerinin kalmadığı belirtildi. Ayrıca, bildiriye Türk halkının Süleyman Demirel kadrosunu ve fikrini yapılacak ilk seçimde iktidar yapacağı ifade edildi.¹³⁵

3.9. DYP TEMSİLCİLER MECLİSİ KONGRESİ (23 HAZİRAN 1987)

DYP'nin kuruluş yıldönümü sebebiyle düzenlenen Temsilciler Meclisi Kongresi, Ankara Atatürk Spor Salonu'nda yapıldı. Yedibinbeşyüz kişilik salonda, yirmibinden fazla kişi bulunmaktaydı.¹³⁶ DYP lideri Hüsamettin Cindoruk, kongredeki konuşmasında Turgut Özal ve ANAP hükümetini sert bir şekilde eleştirirken; Süleyman Demirel referandum, demokrasi, insan haklarına ağırlık verdi ve demokrasinin yerleşmesi için birlik çağrısında bulundu.¹³⁷ DYP'nin resmi bir toplantısında ilk kez konuşan Süleyman Demirel, siyasi yasakların kalkması için 6

¹³⁰ **Milliyet**, 12 Şubat 1987.

¹³¹ **Hürriyet, Yeni Asır**, 12 Şubat 1987.

¹³² **Tercüman**, 12 Şubat 1987.

¹³³ Muammer Yaşar, "Demirel ve AP Kongresi", **Yeni Asır**, 12 Şubat 1987, s. 6.

¹³⁴ **Tercüman**, 13 Şubat 1987.

¹³⁵ **Milliyet, Yeni Asır**, 13 Şubat 1987.

¹³⁶ Nîmet Arzık, **Yasaklı Liderin Dönüşü ve Özal**, Mızrak Yayınevi, Eskişehir, 1987, s. 156.

¹³⁷ **Yeni Asır**, 24 Haziran 1987.

Eylül'de yapılacak halkoylmasının halkı evetçiler ve hayırcılar olmak üzere ikiye böldüğünü belirtti.¹³⁸ DYP Temsilciler Meclisi Kongresi'ne DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un çağrısı üzerine katıldığını söyleyen Demirel, AP seçmeninin büyük bir bölümünün 6 Kasım 1983 seçimlerinde mecburiyetten ANAP'a oy verdiklerini belirttikten sonra, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde çatlayan testinin 6 Eylül referandumunda kırılmasını istedi.¹³⁹ DYP Temsilciler Meclisi Kongresi'nde ANAP'tan istifa eden Niğde milletvekili Mustafa Sabri Güvenç DYP'ye katıldı.¹⁴⁰

Referandumda "Evet" pusulasının rengi maviydi. Bu nedenle Atatürk Spor Salonu mavi renge büründüğü için Temsilciler Meclis'i Kongresi "Mavi Kongre" diye anıldı.¹⁴¹ Siyasi yasaklarla partileri değil, halkın cezalandırıldığını, halka yasak konulduğunu belirten Cindoruk, Turgut Özal'ı demokrasi düşmanı olarak adlandırdığı konuşmasında şunları söyledi: *"Dinleyiniz, Turgut Özal'ın sesini tanıyacaksınız. Bu ses 27 Mayıs 1960 sabahı, saat 03.00'te 'Dikkat dikkat' diyen sestir. Bu ses Yassıada Mahkemesi'nden 'Sanıklar getirilsin' diye radyolarda çınlayan sestir. Bu ses 22 Şubat'ta, 21 Mayıs'ta radyolarda devlete el koyduğunu söyleyen sestir. Yasaklar sürsün diyen Özal'ın cümleleri de tanındıktır. Menderes'in, Zorlu'nun, Polatkan'ın idam gerekçesinde bu sefil cümleler var. 12 Mart Muhtırası'ndan, 12 Eylül Beyannamesi'ne kadar bütün ihtilal belgelerinde aynı fikir, aynı iddia yer alır. Aynı mantık ileri sürülür. Demokrasiye, hukuka karşı yapılan her hareketin yazılı gerekçesinde tarih Özal'a bir imza yeri açacaktır. Turgut Özal, bir demokrasi düşmanıdır. Darbecilerin dostu, darbelerin devamıdır."* Temsilciler Meclis'i Kongresi'nde DYP ve AP'nin Büyük Kongreleri'nde görülmeyen çok sayıda bayan delegenin salonda yer alması dikkat çekti.¹⁴²

Atatürk Spor Salonu'na asılan afişlerden göze çarpanlar şunlardı: *"Nereden nereye? 1946'dan 14 Mayıs'a. 14 Mayıs'tan Yassıada'ya. Yassıada'dan 12 Eylül'e. 12 Eylül'den Zincirbozan'a. Zincirbozan'dan Doğru Yol'a ve sıra iktidarda";*

¹³⁸ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 24 Haziran 1987.

¹³⁹ **Tercüman**, 24 Haziran 1987.

¹⁴⁰ **Yeni Asır, Tercüman**, 24 Haziran 1987.

¹⁴¹ **Yankı**, 29 Haziran-5 Temmuz 1987, Sayı: 848, s. 12.

¹⁴² **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1987.

“*Hesap sormak için evet, milleti ezenlere ders vermek için evet.*”¹⁴³ 6 Eylül 1987’de yapılacak referandum için evet kampanyası, bu kongreyle başladı. Temsilciler Kongresi’nde, referandumda evet oyu verilmesini öngören önerge “*Yasaksız Türkiye*”, “*Özal Devrine Son*” ve “*Muhteşem Süleyman*” sloganları arasında kabul edildi.¹⁴⁴

3.10. SİYASİ YASAKLARIN KALDIRILMASI

28 Eylül 1986 ara seçimleri sonrasında Turgut Özal’ın rahatsızlığı dolayısıyla Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Gölhan ve İsmail Heral, Özal’ı ziyaret etmişlerdi. Bu ziyaret, Cindoruk ile Özal arasında olumlu bir havanın oluşmasına neden olmuştu. Bir ay sonra Cindoruk, Başbakan Özal ile yaptığı görüşmede siyasi yasakların kaldırılmasını teklif etti. Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in kabul etmesi halinde, bu konunun konuşulabileceğini belirtti. Evren, Cindoruk’a 28 Eylül 1986 ara seçimleriyle siyasi hayatın rayına oturduğunu ve siyasi yasakların kalkmaması için bir engel kalmadığını söyledi. Cindoruk, Başbakan Turgut Özal ile konuştuktan sonra tekrar Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile görüştü. Evren, Anayasa değişikliği için referandum istediğini belirtti. Özal da Anayasa değişikliği için referandum istemekteydi. Cindoruk, ortaya çıkan bu anlaşmayı Süleyman Demirel’e aktardığında Demirel’in tepkisi “*Bizim yasağımızı halka tasdik ettirmek istiyorlar. Ama çıkarım, çarpışırım*” şeklinde oldu.¹⁴⁵

2 Nisan 1986’da TBMM’de kabul edilen tasarıyla eski siyasiler, ülkenin iç ve dış politikasını yönlendirebilecek açıklamalarda bulunma hakkını elde etmişlerdi.¹⁴⁶ Buna dayanarak Süleyman Demirel birçok yerde parti propagandası yaptı. 17 Mayıs 1987 günü TBMM’de, Anayasa’nın geçici 4. maddesiyle getirilen siyasi yasakların referanduma sunulmasına ilişkin Anayasa değişikliği, 56 ret oyuna karşı 315 oyla kabul edildi. Referandum tarihi için de 6 Eylül 1987 günü belirlendi.¹⁴⁷ 28 Eylül 1986 ara seçim sonuçları, siyasi yasakların kaldırılmasını gündeme getirmişti. Ara seçimlerdeki başarı, siyasi yasakların kaldırılmasının önünü açmıştı. Özal’ı siyasi

¹⁴³ İsmet Solak, Rahmi Özyazgan, “Kır At’ın Mavi Gömleli Süvarisi”, **Hürriyet**, 24 Haziran 1987, s. 21.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1987.

¹⁴⁵ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

¹⁴⁶ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1986.

¹⁴⁷ **Cumhuriyet, Tercüman**, 18 Mayıs 1987.

yasakların kalkmasına cephe almaya yönelten ilk gelişme, 28 Eylül 1986 ara seçim sonuçlarıydı.¹⁴⁸

Süleyman Demirel, referandum kampanyasını 13 Haziran 1987'de Erzurum'dan başlattı. Erzurum'dan sonra Demirel, Kars, Ağrı, Çorum, Çankırı, Kastamonu, Elazığ, Kütahya, Ankara, Niğde, Nevşehir, Kırıkkale, Kahramanmaraş, Adıyaman, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Kocaeli, Bursa, Zonguldak, Balıkesir, Afyonkarahisar, Uşak, Denizli, Aydın, Kayseri, Eskişehir, Diyarbakır, Samsun, Ordu, Giresun, İstanbul, Adana ve İzmir'de düzenlenen mitinglerde halka hitap etti. Demirel'e bazı mitinglerde DYP Genel Başkanı Hüsametdin Cindoruk, Saadettin Bilgiç, İhsan Sabri Çağlayangil, Ekrem Ceyhun ve Aydın Menderes de eşlik ettiler. DYP Genel Başkanı Hüsametdin Cindoruk, referandum kampanyasını 30 Haziran günü Yozgat'ta açtı. Cindoruk, Türk bayrağına sarılı Kur'an-ı Kerimi öperek başına koydu. Yozgat'tan sonra Cindoruk Van, Hakkari, Adana, Şanlıurfa, Gaziantep ve Sinop'ta da halka hitap etti. Başbakan Turgut Özal da kampanya sürecinde Konya, Çorum, Kırıkkale, Malatya, Elazığ, Denizli, Aydın, Van, Balıkesir, Bursa, Adana, Gaziantep, Zonguldak, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Kayseri, Kahramanmaraş, Trabzon'da halka seslendi.¹⁴⁹

Referandum kampanyasını Erzurum'dan başlatan Süleyman Demirel, tek başına iktidara geldiği 10 Ekim 1965 seçim kampanyasını da Erzurum'dan başlatmıştı.¹⁵⁰ TRT Demirel'in Erzurum gezisinin tamamını kayda aldı. Oysa, TRT mitinglerden birkaç dakika görüntü kaydederdi. Emniyetin kamerası da Demirel'in mitingini baştan sona kaydetti.¹⁵¹ Demirel'in gezisine ait görüntüler, mitingin bitiminden birkaç saat sonra Güneş Taner'in evinde izlenilmekteydi. Bu dönemde, bu kadar hızlı veri akışını yalnızca TRT sağlayabilirdi. Şunu söyleyebiliriz ki, Başbakan Özal devlet imkanlarını kullanarak Demirel'i takip ettiriyordu.¹⁵²

Demirel, "Yasaksız bir Türkiye" sloganıyla çıktığı kampanya gezilerinde vatandaşların büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Gittiği her yerde halktan aynı sevgi ve ilgiyi gördü. Hükümetin ekonomik uygulamalarını eleştirdi. Devletin sosyal

¹⁴⁸ Yavuz Gökmen, "Şirket'ten Parti'ye ANAP", **Hürriyet**, (Yazı Dizisi: 1-4 Aralık 1992), 2 Aralık 1992, s. 9.

¹⁴⁹ **Cumhuriyet, Tercüman**, 14 Haziran-6 Eylül 1987.

¹⁵⁰ Nazlı Ilıcak, "Demirel'in Güvendiği Dağlara Kar Yağmadı", **Tercüman**, 14 Haziran 1987, s. 11.

¹⁵¹ **Tercüman**, 14 Haziran 1987.

¹⁵² Nazlı Ilıcak, "Rekabet Kızışıyor Politika Çirkinleşiyor", **Tercüman**, 16 Haziran 1987, s. 10.

devlet olmaktan çıktığını yineledi. 6 Eylül’de demokrasi için vatandaşlardan evet oyu vermelerini isteyen Demirel, evet ve hayır olmak üzere ülkenin ikiye bölündüğünü tekrarladı. Demokratik bir ülkede hak ve hürriyetlerin ancak kişilerin suç işlemesiyle kısıtlanabileceğini söyledi. Referandum kampanyası boyunca yaptığı konuşmalarda, TV ve radyo da yapılan propaganda konuşmalarında, eski siyasilere söz hakkı verilmemesini eleştirdi. DYP’nin hazırladığı referandum şarkısının ismi “Mavi Sana Yakışır” idi. 6 Eylül referandumunu, Demirel-Özal mücadelesine dönüştü. Özal, Demirel’in siyasete dönmesini referandumla önlemeye çalışıyordu. Kampanya döneminde Demirel ve Özal Zonguldak ve Afyonkarahisar’da karşı karşıya geldi. Demirel, Özal dan daha fazla kalabalık toplamıştı. Demirel takım elbise, kravat, şapka geleneğiyle gezilerini sürdürürken, Özal ise sürekli kıyafet değiştiriyordu. 2 Ağustos’ta Kırıkkale mitinginde, sıcağın dolayısıyla Demirel’in başında su toplamaktan kaynaklanan yumrular çıktığı görülmekteydi. Demirel, konuşmalarında referandumun bir seçim olmadığını da altını çiziyordu.¹⁵³

Hiçbir demokratik ülkede temel hak ve hürriyetler konusunda halkoylaması yapılmamıştır.¹⁵⁴ Siyasi yasaklarla ilgili Anayasa’nın geçici 4. maddesi TBMM’de ANAP’lıların desteğiyle kalkmıştı. Fakat, ANAP milletvekilleri yasakların kalkmaması için köy köy dolaşarak propaganda yapıyorlardı. Demirel’e göre bu tutum ikiyüzlülüktü.¹⁵⁵

ANAP kurmayları referandumda, Demirel’in 12 Eylül’ü eleştireceğini, askerlere yükleneceğini ve bu durumdan halkın rahatsız olacağını düşünüyorlardı. Fakat, Demirel referandum kampanyasında 12 Eylül’ü hedef almadı.¹⁵⁶ Demirel, referandumunu ANAP iktidarından kurtulmanın anahtarı olarak görüyordu. Bundan dolayı da referandumunu, ANAP’a, Özal’a bir güven sorununa dönüştürüyordu.¹⁵⁷ Demirel, kampanya döneminde gazetecilerle yaptığı bir görüşmede “Sırtımda beş bıçak var” diyordu. Demirel’in sırtındaki bıçaklardan biri de siyasi yasaklardı.¹⁵⁸

ANAP lideri Özal, mitinglerde yaptığı konuşmalarda hayır kelimesini söylememiştir. Fakat, miting alanları turuncu bezlerle donatılmış ve turuncu tişörtler

¹⁵³ **Cumhuriyet, Tercüman**, 13 Haziran-2 Eylül 1987.

¹⁵⁴ Taha Akyol, “Özal ve Referandum” **Tercüman**, 9 Ağustos 1987, s. 11.

¹⁵⁵ Nazlı Ilıcak, “Pijamalı Demokrasi”, **Tercüman**, 15 Haziran 1987, s. 7.

¹⁵⁶ Taha Akyol, “Büyük Hesaplaşma”, **Tercüman**, 31 Ağustos 1987, s. 7.

¹⁵⁷ Cüneyt Arcayürek, “Demirel’in Stratejisi”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1987, s. 10.

¹⁵⁸ Cüneyt Arcayürek, “Beş Bıçak”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1987, s. 13.

hazırlanmıştı. Güneş Taner'in üzerinde "No" (Hayır) yazan turuncu tişörtlerle basında yer alması, kampanyanın unutulmayan olaylarındandı. Özal, bir mitingte "Mavi mavi masmavi" diye bağırarlara "Yunan bayrağının da rengi mavidir ama..." şeklinde yanıt vermişti. Özal, 5 Eylül günü televizyonda yaptığı konuşmada "Ertesi günü sandığa giderek turuncu renkte hayır oyu" kullanacağını söylemekle siyasi yasaklara bakışını göstermişti.¹⁵⁹

Özal referandum kampanyasını, yasaklar kalktığı takdirde ülkenin 12 Eylül öncesine döneceği üzerine oturttu. Özal'ın vurguladığı diğer bir noktada, referandumda evet denildiği takdirde Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkeş ve bazı aşırı sol parti liderlerinin siyasete dönecek olmasıydı. Bu Özal'ın afişlerine de yansiyordu. Bir afişte ANAP lideri Özal, halka şöyle sesleniyordu: "Yarın Necmettin Erbakan'a, Alpaslan Türkeş'e, Süleyman Demirel'e Bülent Ecevit'e, ve 1980 öncesine Evet mi? Hayır mı?" ANAP lideri Özal, 12 Eylül öncesinde Başbakan Demirel'in müsteşarıydı. Özal, referandum boyunca 12 Eylül öncesini kötülemektedir. Demirel de Özal'ın bu sözlerine "Madem ben kötüysem, o gün benim yanımda ne işin var dı?" diye soruyordu.¹⁶⁰

Demirel, kampanya döneminde 20 Haziran günü AP'de görev yapan 60 eski bakanla buluştuktan sonra, 29 Haziran'da da 35 ilin eski DP, AP ve DYP milletvekillerine bir yemek verdi. Ayrıca Demirel, DP, AP ve DYP'li parlamenterlere gönderdiği mektupta "İki haneli köye kadar gidilmesini" istedi. Başbakan Özal da 22 Haziran günü 43 eski DP ve AP'li parlamenterle bir toplantı yaptı. Özal, Isparta'daki konuşması sırasında protesto edildi. Olay çıkardıkları gerekçesiyle gözaltına alınan 19 kişiden 13'ü de tutuklandı. ANAP lideri Özal, Isparta olaylarından ders alınması gerektiğini yaptığı konuşmalarda dile getiriyordu.¹⁶¹

Başbakan Özal, mitinglerde Demirel'e olan yoğun sevgi gösterileriyle ilgili olarak "...Bu mitingler beş parasız partiler tarafından yapılamaz. Belki de bu mitinglerin arkasında yem boruları kesilen kaçakçılar, karaborsacıların desteği vardır" suçlamasında bulunuyordu. Bu suçlamaya DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk "...Türk siyasi hayatına siyasi Hacıhüsrev ailesini getiren Başbakan'ın

¹⁵⁹ Cemal, a.g.e., s. 215-216.

¹⁶⁰ **Cumhuriyet, Tercüman**, 14 Haziran-5 Eylül 1987.

¹⁶¹ **Tercüman**, 21 Haziran-26 Ağustos 1987.

bizim partiden hesap sormaya ne hakkı vardır” şeklinde sert tepki veriyordu.¹⁶² ANAP iktidarı, siyasi yasakların kaldırılmasının öncesinde Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın İmralı Adası’ndaki mezarlarının naklini ele aldı. ANAP’ın bu tavrı tesadüf değildi. Cindoruk’a göre, Özal’ın bu durumu siyasi bir yatırım olarak kullanması hakkıydı.¹⁶³

Özal, Demirel’i Demokrat Parti’lilerin affını 14 sene geciktirmekle suçluyordu. Demirel’e yönelik olarak *“Beni karşısına almakla hata etti”* diyen Özal, referandumda hayır sonucu çıkması durumunda, Demirel’in siyasi hayatının sona ereceğini de dile getiriyordu. Özal, GAP gezisinde *“Benim vatandaşım zekidir. Leb demeden leblebiyi anlar. Türkiye 1980 öncesi karanlık günlere dönmeyecek. Siz ne yapacağımızı bilirsiniz”* diyordu. Avrupa Topluluğu’na tam üyelik için yapılan başvurudan dolayı da Özal, hayır için açıkça bir tavır alamıyordu. ANAP’ın önemli isimlerinden Mustafa Taşar da Demirel’in yasağının kalkması durumunda askeri darbe olacağını dile getiriyordu. Özal, milletvekillerine seçim bölgelerine gitme talimatı da vermişti.¹⁶⁴

YSK, 20 Ağustos’ta referandum konuşmaları için TV ve radyoda yasaklı liderlerin konuşma yapmayacağına karar vermişti. Oysa, kararın alındığı günün ilk saatlerinde YSK Başkanı Muammer Elçin *“Bu konuda bir şey söylemek istemiyorum, bu konuda biz karar vermeyeceğiz. Siyasi partiler kimi konuşturur? O kendi konulardır”* demişti.¹⁶⁵

Önemli sivil toplum kuruluşlarından biri olan TÜRK-İŞ, siyasi yasakların kalkmasına destek vermiştir. TÜRK-İŞ’e bağlı 32 sendika başkanıyla 5 yönetim kurulu üyesinin katılımıyla yapılan başkanlar kurulu toplantısında, 6 Eylül referandumunda evet oyu verilmesi kararlaştırıldı. TÜRK-İŞ 6 Eylül referandumunda evet kampanyası kapsamında 33 ilde konferanslar düzenledi.¹⁶⁶

¹⁶² **Tercüman**, 15-17 Haziran 1987.

¹⁶³ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

¹⁶⁴ **Cumhuriyet**, **Tercüman**, 17 Haziran-29 Ağustos 1987.

¹⁶⁵ Taha Akyol, “Ekran Yasağı”, **Tercüman**, 22 Ağustos 1987, baş sayfa.

¹⁶⁶ Hasan Cemal, “Türk-İş’in Evet Kampanyası”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1987, s. 14.

Tablo 3: Referandumda Evet-Hayır Oylarının İllere Göre Dağılımı

İller	Evet Sayısı	Hayır Sayısı	Evet Oranı	Hayır Oranı
ADANA	408.229	331.473	%55.19	%44.81
ADİYAMAN	71.350	79.347	%47.35	%52.65
AFYON	141.337	156.868	%47.40	%52.60
AĞRI	59.912	66.754	%47.30	%52.70
AMASYA	80.156	90.691	%46.92	%53.08
ANKARA	752.674	777.758	%49.18	%50.82
ANTALYA	242.971	204.041	%54.35	%45.65
ARTVİN	65.751	45.127	%59.30	%40.70
AYDIN	197.141	200.998	%49.52	%50.48
BALIKESİR	261.980	275.392	%48.75	%51.25
BİLECİK	41.945	46.805	%47.26	%52.74
BİNGÖL	35.805	38.574	%48.14	%51.86
BİTLİS	30.294	50.724	%37.39	%62.61
BOLU	106.834	156.411	%40.58	%59.42
BURDUR	59.186	73.689	%44.54	%55.46
BURSA	367.631	385.718	%48.80	%51.20
ÇANAKKALE	115.780	128.813	%47.34	%52.66
ÇANKIRI	44.947	70.274	%39.01	%60.99
ÇORUM	121.225	158.294	%43.37	%56.63
DENİZLİ	177.861	170.127	%51.11	%48.89
DİYARBAKIR	170.160	113.816	%59.92	%40.08
EDİRNE	132.879	79.198	%62.66	%37.34
ELAZIĞ	108.912	85.629	%55.98	%44.02
ERZİNCAN	47.886	69.489	%40.80	%59.20
ERZURUM	121.340	202.021	%37.52	%62.48
ESKİŞEHİR	157.057	168.747	%48.21	%51.79
GAZİANTEP	223.239	159.989	%58.25	%41.75
GİRESUN	90.960	124.465	%42.22	%57.78
GÜMÜŞHANE	35.145	71.359	%33.00	%67.00
HAKKARİ	35.152	20.334	%63.35	%36.65
HATAY	235.680	178.674	%56.88	%43.12
ISPARTA	128.188	51.890	%71.18	%28.82
İÇEL	254.219	218.306	%53.80	%46.20
İSTANBUL	1.458.789	1.460.610	%49.97	%50.03
İZMİR	729.255	523.438	%58.21	%41.79
KARS	130.254	124.080	%51.21	%48.79
KASTAMONU	108.040	121.108	%47.15	%52.85
KAYSERİ	139.986	245.422	%36.32	%63.68
KIRKLARELİ	95.889	66.622	%59.00	%41.00
KIRŞEHİR	42.840	58.292	%42.36	%57.64
KOCAELİ	229.164	151.655	%60.18	%39.82
KONYA	313.557	460.323	%40.52	%59.48
KÜTAHYA	131.271	149.735	%46.71	%53.29
MALATYA	76.229	189.638	%28.67	%71.33

MANİSA	307.705	254.984	%54.68	%45.32
K.MARAŞ	151.254	146.165	%50.86	%49.14
MARDİN	136.886	67.183	%67.08	%32.92
MUĞLA	151.229	123.094	%55.13	%44.87
MUŞ	38.144	61.976	%38.10	%61.90
NEVŞEHİR	59.868	67.785	%46.90	%53.10
NİĞDE	110.294	117.324	%48.46	%51.54
ORDU	136.261	178.617	%43.27	%56.73
RİZE	102.505	69.385	%59.63	%40.37
SAKARYA	148.856	160.205	%48.16	%51.84
SAMSUN	271.040	246.017	%52.42	%47.58
SİİRT	93.842	61.678	%60.34	%39.66
SİNOP	70.318	59.416	%54.20	%45.80
SİVAS	122.045	191.851	%38.88	%61.12
TEKİRDAĞ	128.471	91.605	%58.38	%41.62
TOKAT	133.660	167.342	%44.41	%55.59
TRABZON	159.642	172.631	%48.05	%51.95
TUNCELİ	45.130	12.197	%78.72	%21.28
ŞANLIURFA	130.125	133.422	%49.37	%50.63
UŞAK	63.772	76.606	%45.43	%54.57
VAN	78.407	94.230	%45.42	%54.58
YOZGAT	74.238	148.889	%33.27	%66.73
ZONGULDAK	312.625	192.201	%61.93	%38.07
İLLER TOPLAMI	11.605.417	11.497.531	%50.23	%49.77
GÜMRÜK KAPILARI TOPLAMI	106.044	138.864	%43.30	%56.70
TÜRKİYE TOPLAMI	11.711.461	11.636.395	%50.16	%49.84

Kaynak: **Resmi Gazete**, 12 Eylül 1987, Sayı: 19572.

Referandum sonucunda siyasi yasaklar çok az bir farkla kalktı. Evet oylarının oranı %50.16 iken, hayır oylarının oranı ise %49.84'te kaldı. Evet oylarının hayır oylarından fazla olduğu il sayısı 27 iken, hayır oylarının evet oylarından fazla olduğu il sayısı ise 40'tır. Evet oylarının hayır oylarından fazla olduğu iller sırasıyla İzmir, Zonguldak, Kocaeli, Adana ve Isparta'dır. Bu fark İzmir'de 205.817, Zonguldak'ta 120.424, Kocaeli'nde 77.509, Adana'da 76.756, Isparta'da 76.298'dir. Türkiye toplamında, evet oylarıyla hayır oyları arasındaki fark 75.046'tır. Bu fark düşünüldüğünde, siyasi yasakların kalkmasında İzmir'in önemi ortaya çıkmaktadır.

Hayır oylarının evet oylarından fazla olduğu iller ise sırasıyla Konya, Malatya, Kayseri, Erzurum ve Yozgat'tır. Bu fark Konya'da 146.766, Malatya'da 113.409, Kayseri'de 105.436, Erzurum'da 81.681, Yozgat'ta 74.651'dir.¹⁶⁷

DYP İzmir İl Başkanı Rıfat Serdaroğlu, siyasi yasakların kaldırılmasından önce araştırma ve çalışma grupları kurmuştu. Grupların çalışması neticesinde, yasakların kalkmasının çok zor olduğu sonucu ortaya çıkmıştı. Siyasi yasağın kalkmasını Demirel, Ecevit, Türkeş, Erbakan gibi eski siyasiler istiyorlardı. Fakat, her partide diğer liderlerden nefret edenlerin sayısı oldukça fazlaydı. Örneğin, DYP'liler Demirel'in yasağının kalkmasını istiyorlardı. Fakat Ecevit'ten nefret ediyorlardı. Bu durumdan dolayı siyasi yasakların kalkması oldukça zor gözüküyordu. İzmir'de 3'er kişiden oluşan 60 propaganda ekibi oluşturuldu. DYP İzmir teşkilatı, siyasi yasakların kalkması için SHP İzmir İl Başkanı Şeref Bakışık'a beraber çalışma teklifi götürdü. Bu öneri SHP tarafından kabul edildi ve 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde DYP'nin Manisa'da gerçekleştirdiği seçim stratejisi uygulandı. İzmir'deki çalışmada SHP İl Başkanı Şeref Bakışık'ın çok büyük emeği geçmiştir. Bundan dolayı İzmir'de evet'lerin sayısı hayır'lardan fazla olmuştur.¹⁶⁸

DYP, siyasi yasakların %60-65 arasında bir oy oranıyla kaldırılmasını beklemekteydi. Bülent Ecevit'in tahrik edici konuşmalarından dolayı birçok SHP'li, Ecevit'in siyasi yasağının kalkmasını istememekteydi. Böylece, SHP'nin kuvvetli olduğu çoğu illerde evet oyu az çıktı. DYP'nin Karadeniz Bölgesi'nde bir ilde düzenlediği mitingte, o ilin SHP İl Başkanı'nın Hüsamettin Cindoruk'a "*Bizim örgüt evet oyu kullanmayacak, hayır oyu kullanacak. Ecevit'e söyleyin tahrik edici konuşmalarını kessin*" sözleri bu durumu açıklayan bir örnektir.¹⁶⁹ Kampanya döneminde Demirel'e verilen raporlarda da SHP'nin aktif olarak olmasa da, yasakların kalkmamasını istediği görülmekteydi. Yasaklar kalktığında, Bülent Ecevit'in DSP'si, SHP'nin oylarını bölecekti. Aynı şekilde yasaklar kalktığında, ANAP'tan şikayetçi olanlar DYP'ye kayacaklardı. Yasaklar kalkmadığında ise, solun tek temsilcisi SHP olacaktı ve ANAP'tan memnun olmayanlar SHP'ye yöneleceklerdi. Bu durumu SHP'liler, tabanlarına anlatmışlardı.¹⁷⁰

¹⁶⁷ **Resmi Gazete**, 12 Eylül 1987, Sayı: 19572.

¹⁶⁸ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

¹⁶⁹ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

¹⁷⁰ Taha Akyol, "Referandum Kavgası", **Tercüman**, 16 Haziran 1987, s. 10.

6 Eylül 1987 referandumuyla siyasi yasaklar kaldırıldı. Referandum sonucu incelendiğinde, evet ve hayır oyları arasındaki fark oldukça azdır. Bundan dolayı Demirel büyük hayal kırıklığına uğradı. Demirel, bu kadar az farkı beklemiyordu. Siyasi yasakları Turgut Özal TBMM’de kaldırsaydı, bu Demirel’i çok büyük bir sıkıntıya sokacaktı. Çünkü Özal, Demirel’e “*Siyasi yasaklarını ben kaldırdım*” diyecekti. Bu Demirel için tahammül edilemez bir durumdu.¹⁷¹ Demirel, biraz önce de belirttiğimiz gibi bu sonuca çok üzülmüştü. Seçim gecesi İzmir İl Başkanı Serdaroğlu’nu 5 defa telefonla arayıp, seçim sonuçlarının gidişatıyla ilgili bilgi aldı. Herkesi çalışmalarından ötürü tebrik eden Demirel, Serdaroğlu’na son telefon görüşmesinde “Oradaki kapıcı, temizlikçi bütün arkadaşları benim için öp” sözleriyle insana vermiş olduğu değeri de gösteriyordu.¹⁷²

Hayır oylarında etkili olan gruplarla ilgili şu noktaları belirtebiliriz: Bülent Ecevit’in siyasete dönmesini istemeyenler, Türkeş ve Erbakan’ı ülkedeki anarşi ve irticadan sorumlu tutanlar, 12 Eylül öncesindeki terör günlerine dönüleceğinden korkanlar, aşırı sol parti liderlerinden korkan muhafazakar kesim, istikrarsızlıktan korkanlar, ANAP hükümetinden ilçe olma vaadi ve hizmet sözü alanlar.¹⁷³

Hüsamettin Cindoruk’un DYP Genel Başkanlığı döneminde en büyük sorun siyasi yasaklardı. Cindoruk ve DYP yöneticileri demokratik bir ülkede olması gereken siyasi yasakların kalkması için çalıştılar. Cindoruk’un genel başkanlığı döneminde “Yasaksız Türkiye” ve “Konuşan Türkiye” sloganları ön plandaydı. Bunun yanında bir ekonomik programın oluşturulması için de uğraşıldı.¹⁷⁴

¹⁷¹ Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, **The Özal Bir Davanın Öyküsü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2003, s. 294-295; Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 241-242; Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

¹⁷² Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

¹⁷³ Taha Akyol, “Sandıktan Çıkan”, **Tercüman**, 8 Eylül 1987, s. 11.

¹⁷⁴ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİ

4.1. DYP BİRİNCİ OLAĞANÜSTÜ KONGRESİ ve SÜLEYMAN DEMİREL'İN GENEL BAŞKANLIĞI

Siyasi yasakların kalkmasıyla DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, 8 Eylül 1987'de istifa etti. DYP GİK'te alınan karar uyarınca, yeni genel başkanın 24 Eylül'de yapılacak olan Olağanüstü Kongre'de seçilmesi kararı alındı.¹ Hüsamettin Cindoruk, Demirel'in haberi olmadan görevinden istifa etti. Demirel, seçimlere kadar Cindoruk'un devam etmesini istemekteydi.² Cindoruk, istifası sonrası Demirel'i ziyaret etti. Demirel, Cindoruk'a sitemini dile getirdi. Demirel, Cindoruk'a çok acele ettiğini, kendisini emrivaki içinde bıraktığını belirtti. Cindoruk ise Demirel'e, "*Size geldiğini bildiğim bazı spekülasyonları önlemek için bu kararları*" aldığını söylüyordu.³

DYP I. Olağanüstü Kongresi 24 Eylül 1987'de yapıldı. DYP'nin Olağanüstü Kongresi tam bir gövde gösterisine sahne oldu.⁴ Kongrede Divan Başkanlığı'na Zonguldak milletvekili Köksal Toptan oybirliğiyle seçildi. Toptan, kısa konuşmasında, seçim gününü Türkiye'nin doğum günü olacağını söyledi. Toptan, Türkiye'yi susan Türkiye'den konuşan Türkiye'ye getirmede büyük katkısı olan diye nitelendirdiği Hüsamettin Cindoruk'u kürsüye davet etti. Cindoruk, konuşmasına "Size tekmil veriyorum: Görev yapılmıştır" diye başladı. Turgut Özal'ın Berlin'deki utanç duvarının kaldırılmasını istediğini hatırlatan Cindoruk, asıl utanç duvarının seçimlerde uygulanan barajların olduğunu söyledi. Cindoruk'un konuşmasından sonra genel başkanlık seçimine geçildi.⁵

Tek gündem maddesiyle toplanan DYP Olağanüstü Kongresi'nde 67 il başkanı genel başkanlık için Demirel'i önerdi. Seçime 927 delegeden 864'ü katıldı. Seçime katılan delegelerin tümünün oyunu alan Süleyman Demirel, DYP Genel

¹ **Milliyet**, 9 Eylül 1987.

² Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007, Cindoruk, görüşmemizde, Demirel'in alınan bu karara fazla ısrar etmediğini söyledi.

³ **Yankı**, 8 Kasım 1987, Sayı: 867, s. 13; Hüsamettin Cindoruk, görüşmemizde, bu diyalogu doğruladı, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

⁴ Demirel, salona girerken DYP Genel Başkan Yardımcısı Baki Tuğ kalp krizi geçirerek hastaneye kaldırıldı, **Günaydın**, 25 Eylül 1987.

⁵ **Hürriyet**, 25 Eylül 1987.

Başkanlığı'na seçildi.⁶ Demirel, konuşmasının ilk bölümünde DYP'nin nasıl kurulduğuna değindi. DYP'nin BTP'nin kapatılmasından sonra Zincirbozan'a giderken, 2 Haziran günü bir otomobilin içinde kurulduğunu söyledi. Demirel, DYP'nin Genel Başkanları Ahmet Nusret Tuna, Yıldırım Avcı ve Hüsamettin Cindoruk'a hizmetleri için teşekkür etti. Demirel, DYP'nin DP'nin felsefesini savunan AP'nin kadrolarıyla kurulduğunu, DYP'nin 1946'daki siyasi ses olduğunu ifade etti.⁷

Demirel konuşmasında, Turgut Özal'a yüklendi. Özal iktidarının ülkeyi çok gerilere götürdüğünü, vatandaşın yoksulluktan zor günler geçirdiğini, 6 Eylül'ün Türkiye için yeni bir devrin başlangıcı, kendisi içinde yeniden doğuş olduğunu belirten Demirel, kimseye kırgın, dargın olmadığını söyledi.⁸ Demirel'in konuşmasında, gerçek demokrasiyi kurup yaşatmaktan, demokrasiyi eksiksiz olarak uygulamaktan, geriye değil, ileriye bakmaktan söz etmesi dikkat çekti. Demirel'in konuşması, 12 Eylül'ü tartışmak gibi bir niyetinin olmadığını da göstermekteydi.⁹ Demirel, konuşmasının ilerleyen bölümünde seçim yasasını da eleştirdi. Demirel, lider hakimiyetinin ihtilal gerekçesi yapıldığı bir ortamda, ön seçim olmadan milletvekili adaylarının tespitinin yanlışlığına değindi.¹⁰

DYP Genel Merkezi'ndeki kutlamaları Hüsamettin Cindoruk ile kabul eden Demirel, Cindoruk'a dönerek "*Yanlışı anlaşılmasın. Ben senin koltuğunu almadım. Sen verdin*" diye şakalaştı. Cindoruk da Demirel'e "*Biz ikibuçuk yıldır bunun için uğraşıyoruz*" cevabını verdi.¹¹ Özal, Demirel'i DYP Genel Başkanlığı'na seçilmesi dolayısıyla kutladı. Özal'ın Demirel'e gönderdiği kutlama mesajı şöyleydi: "*DYP Genel Başkanlığı'na seçilmenizden ötürü sizi en içten duygularıyla kutluyorum. Siyasi hayatınızın bu yeni döneminin şahsınıza, partinize ve memleketimize hayırlar getirmesini cenab-ı haktan diliyor, saygılarımı sunuyorum.*"¹²

⁶ **Milliyet, Cumhuriyet**, 25 Eylül 1987.

⁷ **Zaman**, 25 Eylül 1987.

⁸ **Günaydın**, 25 Eylül 1987.

⁹ Oktay Ekşi, "Ve Sahnede Demirel", **Hürriyet**, 25 Eylül, 1987, s. 3.

¹⁰ **Hürriyet**, 25 Eylül 1987.

¹¹ **Tercüman**, 25 Eylül 1987.

¹² **Hürriyet, Milliyet**, 25 Eylül 1987.

4.2. 29 KASIM 1987 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

ANAP lideri Turgut Özal, 6 Eylül referandum oylarının sayımına başlanmadan önce bir basın toplantısı düzenleyerek, erken seçim kararı aldığını açıklamıştı. ANAP'ın erken genel seçimin, 1 Kasım günü yapılmasını öngören yasa önerisi, TBMM'de 100 ret oyuna karşı 246 oyla kabul edilmişti. 10 Eylül sabahı, TBMM'de kabul edilen erken seçim yasasını Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 11 Eylül günü onayladı. Evren'in bu yasayı çok kısa bir sürede onaylamasına, muhalefet partileri tepki gösterdiler. Evren'in yasayı, erken genel seçimin 1 Kasım'a yetişmesi için, bu kadar kısa sürede onayladığı yorumları yapılmaktaydı. 16 Eylül'de SHP, erken seçim yasasının iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyordu. TBMM Başkanı Necmettin Karaduman ise muhalefet partilerinin erken seçim yasasıyla ilgili verdikleri olağanüstü toplantı çağrılarını 1 ve 6 Ekim'de reddediyordu. 9 Ekim günü Anayasa Mahkemesi, SHP'nin başvurusu üzerine yaptığı incelemede, erken seçim yasasının önseçimle ilgili 8. maddesini 5'e karşı 6 oyla iptal ediyordu. Böylece seçimin 1 Kasım'da yapılması imkansız duruma geliyordu.¹³

Turgut Özal'ın seçim öncesinde memur kesime yönelik icraatı seçim yatırımı olarak değerlendirildi. CHP, 1940'larda seçim öncesinde, memur kesime Sümerbank'tan kumaş dağıtmıştı. Ekim ayında, ay ortasında maaş uygulamasına geçilmesiyle Turgut Özal, memura Ekim ayına mahsus olmak üzere çift maaş veriyordu.¹⁴

Anayasa Mahkemesi'nin kararından sonra, 10 Ekim günü bir araya gelen DYP, SHP, CHP liderleri TBMM'nin seçim yasası ve seçim tarihini belirlemek için olağanüstü toplantıya çağrılmaması durumunda, seçimlere katılmayacaklarını açıkladılar. ANAP'ın TBMM'nin olağanüstü toplanmasına ilişkin önergesi üzerine, ANAP önergesiyle muhalefet partilerinin verdiği önerge birleştirilerek, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman 15 Ekim'de TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırıyordu. Bu arada, YSK Başkanı Muammer Elçin de en erken seçim tarihinin 29 Kasım olduğunu açıklıyordu. 16 Ekim'de erken seçim yasasının 29 Kasım'da yapılmasını öngören ANAP'ın yasa önerisi, 132 ret oyuna karşı 238 oyla kabul ediliyordu.¹⁵

¹³ **Cumhuriyet, Tercüman, Yeni Asır**, 7 Eylül-10 Ekim 1987.

¹⁴ Yalçın Doğan, "Görev Evren'de", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1987, s. 13.

¹⁵ **Cumhuriyet, Tercüman**, 11-17 Ekim 1987.

SHP lideri Erdal İnönü, Turgut Özal ile görüşükten sonra DYP lideri Süleyman Demirel ve DSP lideri Bülent Ecevit ile görüştü. Demirel ve Ecevit erken seçimi boykot etmek istiyorlardı. İnönü, ise boykottan yana olmadığını belirtiyordu. SHP'li milletvekilleri de İnönü'yü seçimleri boykot etmesi için zorlamışlardı.¹⁶ İnönü, boykotun halka anlatılamayacağı ve daha büyük sorunlara yol açabileceği için istemedi. Ayrıca İnönü, Demirel ve Ecevit ile aynı cenahta görünmemek içinde boykota yanaşmamış olabilirdi.¹⁷ İnönü, önseçime olanak sağlayacak bir tarihte, 1987 yılında erken genel seçimin yapılması istemişti. Bundan dolayı, DYP ve DSP'nin, seçimin 1988 yılının bahar aylarına kalmasına yönelik isteğini kabul etmemişti.¹⁸

Turgut Özal'ın erken seçimi en kısa sürede istemesinin nedenleri vardı. Bunlardan biri, 6 Eylül halkoylamasıyla yakalamış olduğu ivmeyi, bir an önce oya dönüştürmekti.¹⁹ Özal'ın erken seçim istemesinin en önemli nedenlerinden biri de ekonomiydi. Enflasyon %50'ye yaklaşmıştı. Oysa Özal'ın 1988 yılı için enflasyon tahmini %20 idi. Bütçe açığı, geçen yılın aynı dönemine göre %60 artmıştı. Ekonomik göstergeler, Özal'ı bu kararı almaya zorlamıştı.²⁰ Özal, erken seçim kararıyla ülkenin gündemini değiştirdi. Özal, eski liderlerin toparlanmalarına, hazırlanmalarına imkan vermemek için erken seçimin yapılmasını istemekteydi. Özal, referandumun sonuçları üzerine tartışmaları da önemsiz hale getirmek istiyordu.²¹ ANAP, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde, kırsal kesimde önemli bir oy kaybına uğramıştı. Turgut Özal, kırsal kesimin 1987 seçiminde desteğini alabilmek için, Merkez Bankası kanalıyla çiftçiye, 9 Ekim 1987 tarihine kadar 1 trilyon 23 milyarlık destek sağladı.²²

DYP'nin "*Büyük Türkiye programı hürriyet, güvenlik ve refah için el ele*" başlığıyla yayınlanan 1987 seçim beyannamesi incelendiğinde, Demirel'in kaleme aldığı Önsöz bölümünde, 6 Eylül 1987'de siyasi yasakların kaldırılmasının önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. 1983-1987 arasında ANAP iktidarı dönemindeki siyasi ve ekonomik sorunlara değinilen bölümde, vatandaşın alım gücündeki düşüş

¹⁶ Yalçın Doğan, "Muhalefet Dağıldı", **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1987, s. 11.

¹⁷ Hasan Cemal, "Özal İstedliğini Elde Etti Ama", **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1987, s. 11.

¹⁸ Yalçın Doğan, "Kilit İnönü", **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1987, s. 11.

¹⁹ Osman Ulugay, "Erken Seçim Özal İçin Neden Çok Önemli?", **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1987, s. 9.

²⁰ Cafer Tayyar Sadıklar, "Ekonomi ve Erken Seçim", **Yeni Asır**, 14 Eylül 1987, s. 7.

²¹ Oktay Ekşi, "Niçin Erken Seçim", **Hürriyet**, 7 Eylül 1987, s. 3.

²² **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1987.

rakam bazında örneklerle verilmiştir. “Büyük Türkiye” kavramına vurgu yapılan beyannamede, ekonomik ve sosyal konulara da geniş yer ayrılmıştı. Sosyal refah toplumunun oluşmasının DYP için temel hedef olduğu, bu hedefe de bir ekonomik kalkınmanın başarılmasıyla gerçekleşeceği savunulmuştu.

Ekonomi, sanayi, ticaret, tarım, hayvancılık, ormancılık, turizm, sağlık, milli eğitim ve çevre politikasının anlatıldığı bölümde ise, milli kültürün korunmasına ve aile kurumunun Türk toplumunun temeli olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca kadın ve gençlerin refahının artırılmasına yönelik politikaların izleneceği belirtilmiştir. Çağrılar başlığı adı altındaki son bölümde ise işçi, memur, emekli, esnaf ve sanatkarlar, köylü, çiftçi ve gençlerin sorunlarını DYP’nin çözeceği belirtilerek, DYP’ye destek istenmiştir. DYP’nin seçim beyannamesi “*Büyük Atatürk’ün gösterdiği akılcı yol ve ‘Büyük Hedef’e’ DOĞRU YOL’dan ulaşalım. Allah milletimizle ve onun hizmetinde olanlarla beraberdir. Cenab-ı hak hepimizin yardımcı olsun.*” cümleleriyle son bulmuştur.²³

4.2.1. DYP’nin Seçim Kampanyası

DYP, 1987 seçim kampanyasına 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde 2 milletvekili çıkardığı Manisa’dan başladı. Demirel, 14 Kasım’da Manisa’dan başladığı seçim kampanyasında sırasıyla Manisa, Adana, İçel, Hatay, Bursa, Sakarya, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Antalya, Isparta, Burdur ve İstanbul’da halka hitap etti.²⁴

Demirel seçim gezilerinde büyük, coşkulu kalabalıklar tarafından ve vatandaşların yoğun sevgi gösterileriyle karşılandı. Demirel, seçim otobüsü “Süvari”nin üzerinde konuşmalarını yaptı. Demirel konuşmalarında, Türkiye’nin sorunlarını sıraladı ve DYP’nin iktidar olması halinde getireceği çözümleri anlattı. Demirel, konuşmalarının büyük bir bölümünü ANAP iktidarı Başbakan Turgut Özal’ın uygulamalarını eleştirmeye ayırdı. ANAP döneminde işçinin, köylünün ve dar gelirlinin pahalılık altında ezildiğini vurgulayan Demirel, Turgut Özal’a yönelik en sert eleştirisini “*Bunlara oy vermek ahlaksızlığa, yolsuzluğa, hırsızlığa oy vermektir*” şeklinde Sinop’ta yaptı.²⁵

²³ **Doğru Yol Partisi 1987 Seçim Beyannamesi**, DYP Yayını, Ankara, 1987, ss. 3-121.

²⁴ **Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman**, 15–27 Kasım 1987.

²⁵ **Tercüman**, 24 Kasım 1987.

TRT, DYP'nin seçim gezilerine ilişkin haberlere yer vermemektedir. Oysa TRT, iktidar partisi olan ANAP'a ekranda büyük propaganda yapma olanağı sağlamıştı. Seçim konuşmalarında TRT'nin bu tutumunu sert bir dille eleştiren Demirel'e göre, TRT hükümetin güdümündeydi ve radyo, tek parti iktidarı döneminde bile bu dönemde olduğu kadar taraflı değildi.²⁶ Demirel'in Adana, İçel ve Hatay'ı kapsayan 4 günlük gezisinde, ilgi ve coşkunun giderek arttığı ve gün geçtikçe Demirel'in insanları daha çok etkilediği görülmektedir. Demirel konuşmalarını, konuştuğu yörelerin ekonomik özelliklerini dikkate alarak yapmaktaydı.²⁷

26 Ekim 1986'da Antalya Cumhuriyet Meydanı'nda konuşurulmayan Demirel, 25 Kasım 1987'de görkemli bir şekilde karşılandı ve büyük bir kalabalığa seslendi. Daha önceki illerdeki seçim gezilerine katılmayan AP'nin önemli isimlerinden İhsan Sabri Çağlayangil'in de Demirel ile beraber Antalya'ya gelmesi dikkat çeken bir gelişmeydi.²⁸ Cumhuriyet Meydanı'nda kadınların ve gençlerin sayısı az iken; kasketli insanların sayısı fazlaydı. Cumhuriyet Meydanı'nı baştan başa çeviren iki büyük afişte şunlar yazılıydı: "*Muhteşem Osmanlının mimarı Sinan, Türkiye'nin mimarı İslamköylü Süleyman; Sensiz olmuyor gel gayri.*" Demirel'in Antalya'daki gövde gösterisini TRT yayımlamadı.²⁹

29 Kasım 1987 genel seçimlerinde aday listesi çok zor yapıldı. 6 Eylül 1987'de yapılan referandumla siyasi yasaklar kaldırıldıktan sonra Cindoruk, DYP Genel Başkanlığı'ndan istifa etmişti. 24 Eylül'de yapılan Olağanüstü Kongre'de Süleyman Demirel, DYP Genel Başkanı seçilmişti. Cindoruk, Demirel'e oranla bu zaman kadar DYP'ye çok büyük emek veren kişilerin neler yaptıklarını daha iyi bilmekteydi. Demirel genel başkan olunca eski-yeni tartışması da yaşandı. Demirel zor durumda kalmıştı. Aday listesine giremeyenler isyan ettiler. Bundan dolayı Cindoruk'un istifası DYP'ye zarar verdi. Mehmet Dülger'e göre, eğer Cindoruk'un Genel Başkanlığı'nda DYP 1987 seçimlerine girseydi, DYP daha yüksek oranda oy

²⁶ **Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman**, 15–27 Kasım 1987.

²⁷ Celal Başlangıç, "Şapkasını Aldı mı Gider", **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1987, s. 13.

²⁸ **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1987.

²⁹ Hikmet Çetinkaya, "Kim Kavga İstiyor?", **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1987, s. 14.

alırdı.³⁰ Bu noktada şunu hatırlatmak gerekir ki, Demirel de Cindoruk'un seçimlere genel başkan olarak girmesini istemekteydi.³¹

1987 seçimleri öncesinde aday listeleri belirlenirken, Dülger'in de belirttiği gibi sert tartışmalar olmuştu. Dülger gibi Merkez Karar Kurulu üyesi olan Bekir Sami Daçe'nin sözleri yaşanan sıkıntıyı göstermektedir. Daçe'nin toplantıyla ilgili sözleri şöyledir: *"MKK üyesi 26 arkadaş toplanmışlar. Bayrak, Kuran, silah üzerinde beraber hareket etmek için yemin etmişler. Genel Başkan Demirel 'Aday tespitini mümkün görmüyorum' dedi. Ben müdahale ettim. Beş dakika ara istedim. Sonra Demirel, 26 arkadaşın yerlerine dokunmamak şartıyla adayları belirledi. O gece Demirel, bu ara vermeden sonra, siyasi hayatına tekrar döndü."*³² Aday belirleme toplantısında, Kemal Kestelli'nin kalp krizi geçirmesi toplantının nasıl bir gerilimli ortamda geçtiğini göstermektedir.³³ Demirel, seçimde çalışacak olan teşkilat mensuplarının isteklerine göre listenin hazırlanmasını istemekteydi.³⁴ GİK üyelerinin bu tutumuna, DYP İzmir İl Başkanı Rıfat Serdaroğlu "DYP'yi kırk haramiler sardı" şeklinde tepkisini dile getirmişti.³⁵

4.2.2. Seçim Sonuçları

29 Kasım 1987 seçimlerinde ANAP oyların %36.3'ünü alarak 450 milletvekilinden 292'sini alarak tek başına iktidara geldi. ANAP'ın aldığı oy sayısı 8.704.335'tir. ANAP 6 Kasım 1983 seçimlerinde %45.1 oy alarak 400 milletvekilinden 211'ini elde etmişti. ANAP'ın aldığı oy sayısı 7.833.148 idi. SHP ise oyların %24.8'ini alarak 99 milletvekiliyle 2. parti oldu. SHP'nin aldığı oy 5.931.000 idi. DYP oyların %19.1'ini alarak 59 milletvekiliyle³⁶ 3. parti oldu.

³⁰ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

³¹ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.

³² Cevdet Aykan, **Demokratik Süreç ve Anılar (1946-2000)**, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 417.

³³ Hasan Taşkın, **Demirel'in Kara Kutusu Orhan Keçeli**, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 89.

³⁴ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

³⁵ Bu açıklamasından dolayı Serdaroğlu, Haysiyet Divanı'na kesin ihraç istemiyle sevk edildi. Demirel'in ağırlığını koymasıyla Serdaroğlu, 1 yıl süreyle DYP'den ihraç edildi, Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008; 1987 seçimlerine girebilmek için DYP'nin 54 il, 104 ilçe başkanı görevlerinden istifa etmişti, **Tempo**, 31 Ocak-6 Şubat 1988, Sayı: 9, s. 21.

³⁶ DYP'nin 29 Kasım 1987 seçimlerinde çıkardığı milletvekillerinin isimleri şöyledir: Mehmet Halit Dağlı, M. Selahattin Kılıç, Orhan Şendağ (Adana), Abdullah Ulutürk, Baki Durmaz (Afyonkarahisar), Zekeriya Bahçeci, Hasan Namal, İbrahim Demir, Adil Aydın (Antalya), Hasan Ekinci (Artvin), Mustafa Tosun Çorapçıoğlu (Balıkesir), Haydar Baylaz (Bingöl), Turgut Yaşar Gülez (Bolu),

DYP'nin³⁷ aldığı oy sayısı 4.587.062 idi. 1987 seçimleri sonucunda TBMM'ye 3 parti girdi. 1987 seçimlerinde DSP %8.5, RP ise %7.2 oy alarak TBMM'ye giremediler. DSP 2.044.576 oy alırken, RP 1.717.425 oyda kaldı.³⁸ DYP 67 ilin 37'sinde milletvekili çıkaramadı. DYP'nin milletvekili çıkaramadığı iller Adıyaman, Ağrı, Amasya, Ankara, Aydın, Bilecik, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Edirne, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, İçel, İstanbul, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Malatya, Muş, Ordu, Rize, Sivas, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat'tır.³⁹

1987 seçimlerinde TBMM'ye giremeyen DYP'nin bazı önemli isimleri şunlardır: Baki Tuğ, İsmet Sezgin, Nahit Mentеше, Mehmet Dülger, İskender Cenap Ege, İbrahim Yaşar Dedelek, Ayvaz Gökdemir, Memduh Yaşa, İlhan Kesici, Ekrem Ceyhun, Saadettin Bilgiç, Hüsamettin Cindoruk, Vural Arıkan, Turan Arınç, Emre Gönensay, Refaiddin Şahin.⁴⁰ Cindoruk, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde Samsun'dan Meclis'e girmişti. Cindoruk'un 1987 seçimlerinde Samsun yerine İstanbul Bakırköy'den aday gösterilmesi, bir vefasızlık örneğiydi.⁴¹ Mehmet Dülger'e göre, Cindoruk, Celal Bayar ve Saadetin Bilgiç taraftarıdır. Siyasi yaşamı boyunca Bayar ile Bilgiç'e yakın olmuştur. Cindoruk'un İstanbul'dan aday gösterilmesi Demirel-Cindoruk çekişmesinin bir sonucudur.⁴² Süleyman Demirel, 15 Aralık 1987'de DYP milletvekillerine ve GİK üyelerine bir yemek verdi. Yemeğe, Hüsamettin

Abdülkadir Cenkçiler, Cavit Çağlar, Beytullah Mehmet Gazioğlu (Bursa), Esat Yıldırım Avcı (Denizli), Ferit Bora (Diyarbakır), Ali Rıza Septioğlu, Ahmet Küçükkel, Mehmet Tahir Şaşmaz (Elazığ), İsmail Köse (Erzurum), Mustafa Murat Sökmenoğlu (Hatay), Süleyman Demirel, Abdullah Aykon Doğan, İbrahim Gürdal, Ertekin Durutürk (Isparta), Fuat Kılıcı (İzmir), Ahmet Uncu, Atilla İmamoğlu (Kahramanmaraş), Alaettin Kurt (Kocaeli), Vefa Tanır, Ömer Şeker (Konya), Hüseyin Cavit Erdemir, Mehmet Korkmaz (Kütahya), Önel Şakar, Ümit Canuyar, Sümer Oral (Manisa), Süleyman Çelebi (Mardin), Latif Sakıcı (Muğla), Esat Kırathoğlu (Nevşehir), Doğan Baran, Mahmut Öztürk (Niğde), Mehmet Gölhan, Ahmet Neidim (Sakarya), Hüseyin Özalp, Cemal Alişan, Nafiz Kurt, Ali Eser, İrfan Demiralp (Samsun), Mehmet Abdurrezzak Ceylan, Zeki Çeliker (Siirt), Yaşar Topçu (Sinop), Mehmet Çakıroğlu (Trabzon), Köksal Toptan, Ömer Barutçu, Güneş Müftüoğlu, Tevfik Ertüzün (Kontenjan, Zonguldak), Şinasi Altınar (Zonguldak), **Resmi Gazete**, 9 Aralık 1987, Sayı: 19659; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987**, T.C Başbakanlık DİE Yayını No: 1280, Ankara, 1988; **18. Dönem TBMM Albümü**, TBMM, Ankara, 1988, ss. 24-172.

³⁷ DYP'nin 1987 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

³⁸ **Bugünkü Türkiye (1980-1995) Türkiye Tarihi 5**, Sina Akşin vd., Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, ss. 57-73; Mehmet Turgut, **18 Nisan 1999 ve 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Değerlendirmesi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 17-18.

³⁹ **Resmi Gazete**, 9 Aralık 1987, Sayı: 19659; **18. Dönem TBMM Albümü**, ss. 23-172.

⁴⁰ **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987**.

⁴¹ Belig Beler, **Yazamadıklarım: Bayar-Demirel Kavgasında Tarihe Işık Tutacak Bir Eser**, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1993, s. 85.

⁴² Dülger, Bakırköy'deki Demirel-Cindoruk çekişmesini "Eski husumetin devamı" olarak değerlendirdi, Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

Cindoruk'un gönderdiği kutlama mesajı tartışmaya neden oldu. GİK üyelerinden Abdullah Uraz, Cindoruk'a çok ağır hakaret içeren ifadeler kullandı. Bunun üzerine Erman Yerdelen, Uraz'ın üzerine yürüdü. Araya giren milletvekilleri olası bir kavgayı önlediler. Demirel ise bu tartışmaları görmezlikten geliyordu.⁴³

Demirel'in hedefi 1987 seçimlerinden sonra DYP Genel Başkanı olup, bir sonraki genel seçimlere hazırlanmaktı. Cindoruk'un bu emrivakisi Demirel'i kızdırmıştı. Cindoruk'un istifasıyla DYP, genel başkanlık seçimi için olağanüstü kongreye gitmek zorunda kalmıştı. Seçime hazırlanılması gereken bu dönemde, DYP'nin kongreye gitmek zorunda kalması, DYP'nin 87 seçimleri için iyi bir propaganda dönemi geçirememesine neden olmuştu. Ayrıca, ANAP seçim propagandasını eski liderler Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş üzerine oturtmuştu. Bu 4 liderin tekrar Meclis'e girmeleri durumunda 1980 öncesine dönüleceği propagandasını yapmıştı. Bu seçmen üzerinde oldukça etkili olmuştu. DYP'nin %19.1 oy almasında ANAP'ın izlediği bu seçim stratejisi etken olmuştur.⁴⁴ 1987 seçim sonuçları incelendiğinde, DYP'nin kentlerde oy oranının az olduğu, DYP'nin kırsal kesimlerden ve kasabalardan oy aldığı görülmektedir.⁴⁵

4.3. DYP İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1988)

DYP'nin II. Büyük Kongresi 14–15 Mayıs 1988 tarihlerinde Ankara Atatürk Spor Salonu'nda yapıldı. Kongrede divan başkanlığı'na TBMM eski Başkanlarından ve İzmir İl Başkanı Sabit Osman Avcı seçildi. Kongrede 1086 delegeden 963'ü oy kullandı. Demirel, oyların tamamını alarak yeniden DYP Genel Başkanlığı'na yeniden seçildi.⁴⁶ Kongrede divan başkanlığına AP'li bir milletvekilinin seçilmesi DYP'nin AP'nin devamı olduğunu göstermekteydi. Kongreyi ANAP'tan Genel Başkan Yardımcısı İlker Tuncay, SHP Genel Sekreter Yardımcıları Fikret Ünlü ve Ali Dinçer, Merkez Yürütme Kurulu üyeleri Seyfi Oktay, Ayhan Fırat ile İstanbul milletvekili Mustafa Sarıgül izlediler.⁴⁷

⁴³ **Milliyet**, 16 Aralık 1987.

⁴⁴ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

⁴⁵ İlhan Tekeli, Gencay Şaylan, "Seçim Sonuçlarının Toplumsal Profili", **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1987, s. 7.

⁴⁶ **Güneş, Zaman**, 15 Mayıs 1988.

⁴⁷ **Güneş, Hürriyet**, 15 Mayıs 1988.

Kongredeki konuşmasına değerli dava arkadaşlarım diye başlayan Demirel, siyasi partilerin daha 5 yaşını doldurmadıklarını, bu durumun ülkemizde çok partili siyasi yaşamın yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını ifade etti. Demirel, 6 Eylül 1987 halkoylamasında DYP'nin büyük fark beklediğini fakat referandumun çok az bir farkla kabul edilmesinin hayal kırıklığına neden olduğunu söyledi. Aday listeleri ve ön seçim kargaşasına rağmen 29 Kasım 1987 seçimlerinde 5 milyona yakın oy aldıklarını belirtti.⁴⁸

Demirel, 6 Kasım 1983 seçimleri sonucunda ANAP'ın iktidar olması sebebiyle AP kadrolarının bir kısmını elde ettiğini, DYP'nin 29 Kasım 1987 seçimlerinde başarılı olamamasının, dönemin özelliklerinden kaynaklandığını ifade etti. Demirel, 1986 Mayıs'ta DYP'nin MDP'den katılımlarla oluşturduğu Meclis grubunun da beklenen ilgiyi görmediğini açıkladı.⁴⁹ Demirel'in konuşması sık sık "Özal istifa etsin, muhteşem Süleyman", "*İslamköylü Başbakan*", "*İhtilalsiz Türkiye*" sloganlarıyla kesildi.⁵⁰ Demirel, konuşmasında 12 Eylül ile ilgili görüşlerini de açıkladı. Demirel, siyasi partilerin kapatılmasının ülkedeki siyasi yapıyı parçaladığını, ülkenin içinde bulunduğu çalkantıların sebebinin de bu olduğunu ifade etti. Demirel, 12 Eylül sonrasındaki siyasi yapılanmanın, Anayasa da ifade edildiği gibi halka bırakılması durumunda, tahribatın bu kadar büyük olmayacağını belirtti.⁵¹

Kongrenin ikinci günü gerilimli başladı. Komisyon raporlarının okunmasından sonra Genel İdare Kurulu, Merkez Disiplin Kurulu ve Merkez Karar Kurulu üyelikleri için seçim yapıldı. İl başkanlarının hazırladığı ve Demirel'in desteğini alan listeye karşı, DYP milletvekilleri farklı bir liste çıkardı. Delegelemlerden doğan anlaşmazlıklardan dolayı Demirel'in önünde tartışılar. Hüsamettin Cindoruk, eski İstanbul İl Başkanı Yaşar Keçeli'nin iki listede aday gösterilmesinden dolayı Kongre Divanı'na gönderdiği bir bildiriyle adaylıktan çekildiğini açıkladı. Oy sayımı sonucu il başkanlarının hazırladığı liste çoğunluğu sağladı. GİK adaylığından çekilen Cindoruk'a 830 oy çıkmıştı.⁵²

⁴⁸ **Yeni Asır**, 15 Mayıs 1988.

⁴⁹ **Milliyet**, 15 Mayıs 1988.

⁵⁰ **Günaydın**, 15 Mayıs 1988.

⁵¹ **DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Kongre Açış Konuşması: 14-15 Mayıs 1988 DYP Olağan Büyük Kongresi**, DYP Yayınları, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1988, s. 8; **Milliyet**, 15 Mayıs 1988.

⁵² **Günaydın**, 16 Mayıs 1988.

Kongre öncesinde Cindoruk, Demirel'i Güniz Sokak'ta ziyaret etmişti. Cindoruk, Yaşar Keçeli'nin listeye konmasına karşıydı. Demirel, Yaşar Keçeli'yi il başkanlarının istediğini söyledi. Kongreden önce Zonguldak, Manisa, Bursa ve Samsun il başkanları Demirel'in düşüncesinin değişmediğini Cindoruk'a belirttiler. Listede hem Cindoruk, hem de Yaşar Keçeli yer alacaktı. Cindoruk, adaylıktan çekilme dilekçesini ve delegeye duyurusunu sabah erkenden kongreye göndermişti.⁵³ Cindoruk, İstanbul il başkanlığının aile arasında el değiştirdiği, bu kadroyla DYP'nin İstanbul'da birinci parti olmasının imkansız olduğu düşüncesindeydi. Cindoruk, kendisi hakkında yazılan sövgü dolu bir mektubu, Demirel'e gönderen ve bunu basına sızdıran kişinin, İstanbul il yönetim kurulu üyeliğiyle ödüllendirildiğini açıklıyordu.⁵⁴

Demirel, DYP II. Büyük Kongresi ile ilgili Yavuz Donat'a yaptığı açıklamada, kongrenin kadroyu birleştirme kongresi olduğunu belirtti. Kadroda GİK, TBMM grubu, 1980 öncesi parlamenterlerle parti yöneticileri ve yönetimin dışındakiler olmak üzere 4 grup vardı. Demirel açıklamasında, listeyi genellikle kendisinin yapmadığını fakat yanlış istikamete kayma, dengesizlik gördüğünde müdahale ettiğini açıkladı.⁵⁵ Demirel, 16 Mayıs'ta bir basın toplantısı düzenleyerek, DYP'nin kongreden tavan ve tabanda birleşmeyi sağlayarak çıktığını ifade etti. Demirel, Cindoruk'un adaylıktan çekilmesiyle ilgili olarak, Cindoruk'un İstanbul teşkilatı ile bir sorunu olduğunu, parti yönetimiyle bir sorunu olmadığını söylüyordu.⁵⁶ Demirel, Cindoruk'un adaylıktan çekilmesine çok üzülmişti. Demirel, Cindoruk'un GİK adaylığından çekilmesini beklemiyordu.⁵⁷

Kongre öncesinde Cindoruk, "Yeni çizgi" kavramını ortaya atıyordu. Cindoruk, kişilere bağlı siyaset anlayışını tasvip etmediğini söylüyordu. Cindoruk, yeni çizgi kavramıyla "*Eski çizginin devamı bir yeni çizgi, yeni bir çevre, daha nitelikli, kültürlü bir yönetim ve kadroları*" kastediyordu.⁵⁸ Seçmen değişmekte, seçimlerde gençlerin önemi artmakta ve eğitim düzeyi yükselmekteydi. Yeni çizgi bu noktaları göz önüne alarak, geçmişin deneyimli, başarılı yönetim ve icraatlarını çağın

⁵³ Betül Uncular, "Üçüncü Kongre Bekleniyor", **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1988, s. 7

⁵⁴ **Hürriyet**, 16 Mayıs 1988; Emin Atasagun sövgü dolu mektubu yazan kişinin kendisi olduğunu fakat basına kendisinin sızdırmadığını açıkladı, **Tercüman**, 16 Mayıs 1988.

⁵⁵ Yavuz Donat, "Kongre Delegenindir", **Tercüman**, 15 Mayıs 1988, s. 3.

⁵⁶ **Yeni Asır, Günaydın**, 17 Mayıs 1988.

⁵⁷ **Milliyet**, 16 Mayıs 1988.

⁵⁸ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan röportaj, **Nokta**, 29 Mayıs 1988, Yıl: 6, Sayı: 21, s. 18.

gerekleleriyle doğrultmayı amaçlamaktaydı.⁵⁹ Cindoruk'a göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, DYP'nin yeni bir siyasi yapıyı benimsemesi, yeni bir çizgiyi izlemesi gerekmektedir. Cindoruk, görüşmemizde yeni çizginin günümüzde çokça söylenen globalizm olduğunu söyledi.⁶⁰ Cindoruk'a yakın isimlerden Murat Sökmenoğlu yeni çizgiyi "*Büyük kentlerde DYP'nin aydın kesime hitap edememesinden doğan bir yenileşme ihtiyacı*" olarak tanımlamıştır.⁶¹

DYP II. Büyük Kongresi'nin en önemli anlamı, DP'nin 14 Mayıs 1950'de iktidara gelişinin 38. yılında gerçekleştirilmesiydi. Diğer bir anlamı ise, Demirel'in tabiriyle "diriliş" kongresiydi. Ankara, İstanbul ve İzmir il başkanlarının kura dışı bırakılmasıyla, 64 il arasında kura yoluyla oluşturdukları komitenin, geleceğinin yönetimini belirlemesi önemli gelişmelerden biriydi.⁶²

DYP II. Büyük Kongresi'nde, DYP GİK'e seçilen 40 üyenin tamamı üniversite mezunuydu. GİK'e seçilen üyelerin yaş ortalaması 53.6, en genç üye 35 yaşındaki Gökberk Ergenekon, en yaşlı üye ise 80 yaşındaki İhsan Sabri Çağlayangildi. GİK'te 12 hukukçu, 12 mühendis ve 4 doktor yer aldı. Diğer üyeler ise işletmeci, iktisatçı ve sanayiciydi.

GİK'e seçilen üyelerin isimleri şöyledir: Nuri Bayar (61), Saadettin Bilgiç (68), Necmettin Cevheri (58), Ekrem Ceyhun (61), İhsan Sabri Çağlayangil (80), Mehmet Gölhan (59), Münif İslamoğlu (71), Selahattin Kılıç (67), Esat Kıratlıoğlu (58), Nahit Mentеше (56), Hüseyin Özalp (65), İsmet Sezgin (60), Turgut Toker (65), Ahmet Nusret Tuna (72), Cemal Alişan (37), Doğan Baran (59), Ömer Barutçu (46), Halit Dağlı (43), Cavit Çağlar (43), Süleyman Çelebi (44), Hasan Ekinci (49), İsmail Köse (47), Ahmet Küçükkel (52), Yaşar Topçu (44), Ahmet Uncu (43), Aydın Arat (46), M. Nedim Bilgiç (49), Mustafa Derin (47), Gökberk Ergenekon (35), Bekir Sami Daçe, Mehmet Dülger, Aziz Gümüş, Kemal Kestelli, Özden Özbilun, Refaiddin Şahin, Erkut Şenbaş, Hamdi Üçpınarlar, Erman Yerdelen.⁶³ Cindoruk'un GİK adaylığından çekilmesinden sonra GİK'e Halit Dağlı girmişti.⁶⁴ DYP kongresinin en önemli sonucu partinin liberal geleneğinin kanıtlanmasıydı. DYP

⁵⁹ Feyzi Hepşenkal, "Doğru Yol'da Aklın Yolu", **Yeni Asır**, 16 Mayıs 1988, s. 5.

⁶⁰ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1990.

⁶² **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1988.

⁶³ **Tercüman**, 20 Mayıs 1988.

⁶⁴ Hatice Erol, **Türk Siyasal Partilerinde Örgütlenme ve Liderler Oligarşisi**, DEÜ, S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997, s. 116.

kongresinde seçilen üyeler, büyük bir oranda daha önce AP'ye liberal bir içerik ve görüntü vermek için siyasete girmiş kişilerdi.⁶⁵

Tüzük değişikliğiyle, partinin amblemi süvarili şaha kalkmış at olarak değiştirilmiştir. Partinin temel teşkilatında, ilçe teşkilatından önce belde teşkilatı oluşturulmuştur. Belde teşkilatı belde kongresi, belde başkanı ve belde yönetim kurulu olmak üzere 3 alt başlığa ayrılmıştır. Büyük kongreye katılacak delege miktarı o ilin TBMM'ye göndereceği parlamenter sayısının 2 katı iken, yapılan değişiklikle delege miktarı, partinin son seçimde yurt genelinde aldığı oy sayısının 900'e bölünmesiyle oluşacak katsayıya, o ilde alınan oy miktarının bölünmesiyle hesaplanmıştır. Küçük Kongre toplantıları, Temsilciler Meclisi toplantıları olarak değiştirilmiştir. Aynı şekilde isim değişikliği Merkez Yönetim Kurulu'nda yapılmıştır. MKK'nın yerine GİK oluşturulmuş ve tüzükteki ifadeler buna göre değiştirilmiştir. Milletvekili aday tespitinde ön seçim, aday yoklaması, merkez yoklamasından bir veya birkaçının yapılabileceği belirtilmiştir. Daha önce Merkez Yönetim Kurulu'nda genel başkan dahil 6 kişi hükümette görev alabilirken; 1988'deki değişiklikle GİK'te genel başkan dahil 10 kişi görev alabileceklerdi.⁶⁶

25 Mayıs günü yapılan DYP GİK'te genel başkan yardımcıları belirlendi. Mehmet Gölhan, Teşkilat işlerinden sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı'na; Selahattin Kılıç, Mali ve ekonomik işlerden sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı'na; Esat Kıratlıoğlu, Seçim işlerinden sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı'na; Mehmet Dülger, Basın ve propaganda işlerinden sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı'na; Ömer Barutçu, Sosyal işlerden sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı'na seçildiler. Genel başkan yardımcılığı seçimlerinde Mehmet Dülger 33, Selahattin Kılıç 31, Mehmet Gölhan 30, Ömer Barutçu 28, Esat Kıratlıoğlu 22 oy aldılar.⁶⁷ Dülger, Kılıç, Gölhan ve Kıratlıoğlu ilk turda seçilmişlerdi. Yaşar Topçu ile Baki Tuğ arasındaki çekişme 9 tur devam etti. İki aday da gerekli oyu sağlayamadıklarından dolayı çekildiler. 10 ve 11. turda çekişme, Ömer Barutçu ve Mustafa Derin arasında sürdü. 11. turda 28 oyla Ömer Barutçu genel başkan yardımcılığına seçildi. Genel Sekreterliğe Gökberk Ergenekon, Genel muhasipliğe de Özden Özbilun seçilmişti.

⁶⁵ Coşkun Kırca, "DYP Genel Kongresi", **Hürriyet**, 21 Mayıs 1988, s. 5.

⁶⁶ **Doğru Yol Partisi Tüzüğü ve Programı**, DYP Yayınları, Ankara, 1988, ss. 8-82.

⁶⁷ **Güneş, Tercüman**, 26 Mayıs 1988.

Böylece DYP Başkanlık Divanı, 4 yeni-3 eski, başka bir ifadeyle 4 DYP'li-3 AP'li üyeden oluşmuştu.⁶⁸

27 Mayıs 1988'de Cumhurbaşkanı Kenan Evren, DYP İkinci Kongresi'yle oluşan DYP GİK üyelerini, Çankaya Köşkü'nde kabul etti. GİK üyelerinden Baki Tuğ, Aydın Arat, Selahattin Kılıç, Hüseyin Özalp, Aziz Gümüş, Yaşar Keçeli ve Cavit Çağlar katılmadılar. Demirel'in, GİK üyelerini Evren'e tek tek tanıtırken, heyecanlı olduğu görülmekteydi.⁶⁹ DYP GİK üyelerinden İhsan Sabri Çağlayangil, 12 Eylül öncesinin Cumhurbaşkanı Vekili, AP hükümetlerinin Dışişleri Bakanı; Saadetin Bilgiç, Demirel hükümetlerinin Milli Savunma ve Ulaştırma Bakanı; Münif İslamoğlu, DP milletvekili, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı; Nuri Bayar, AP Genel Başkan Yardımcısı, Sanayi ve Teknoloji Bakanı'ydı.⁷⁰ 12 Eylül sonrasında, AP'nin devamı olarak DYP kurulmuştu. DYP GİK listesine baktığımızda, AP kökenli siyasetçilerin önemli ölçüde yer aldığı görülmektedir. DYP Başkanlık Divanı da 4 DYP'li-3 AP'li üyeden oluşmuştu.

DYP GİK üyelerinden Kemal Kestelli, ziyaretin 27 Mayıs'ın 28. yıldönümüne rastlamasıyla ilgili olarak, 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra 170 gün hapiste kaldığını, 12 Eylül'den sonra parti kurucusu olduğunu fakat veto edildiğini ifade ettikten sonra “*Şimdi ne garip tecelli ki, bir 27 Mayıs sabahında Cumhurbaşkanının huzurundayız*” diyordu.⁷¹ 27 Mayıs 1988 tarihinin Cumhurbaşkanlığı tarafından randevu günü olarak verilmesi de ilginçtir.

⁶⁸ **Cumhuriyet, Tercüman**, 26 Mayıs 1988.

⁶⁹ **Güneş, Hürriyet**, 28 Mayıs 1988.

⁷⁰ Kenan Evren'i ziyaret eden diğer GİK üyelerinin isimleri şöyledir: Ekrem Ceyhun (AP Devlet Bakanı), Necmettin Cevheri (AP Adalet Bakanı), Esat Kırathoğlu (AP Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı), Nahit Menteşe (AP Ulaştırma Bakanı), İsmet Sezgin (AP Maliye, Gençlik ve Spor Bakanı), Turgut Toker (AP Bayındırlık-İskan Bakanı), Ahmet Nusret Tuna (AP Senato grubu Başkanı, DYP'nin ilk Genel Başkanı), Cemal Alişan (Samsun milletvekili), Ömer Barutçu (AP GİK üyesi), Mahmut Nedim Bilgiç (DM üyesi), Doğan Baran (Niğde milletvekili), Halit Dağlı (Adana milletvekili), Süleyman Çelebi (Mardin milletvekili), Bekir Sami Daçe (DM üyesi), Mustafa Derin (DYP eski Seçim İşleri Başkanı), Mehmet Dülger (Başbakanlığı sırasında Demirel'in başdanışmanı), Hasan Ekinci (Artvin milletvekili), Gökberk Ergenekon (DYP Genel Sekreteri), Mehmet Gölhan (DYP Teşkilat Başkanı), Kemal Kestelli (DYP GİK üyesi), İsmail Köse (Erzurum milletvekili), Ahmet Küçükkel (Elazığ milletvekili), Özden Özbilun (DYP Genel Muhasibi), Refaiddin Şahin (Beden Terbiyesi eski Genel Müdürü), Erkut Şenbaş (DYP GİK üyesi), Yaşar Topçu (Sinop milletvekili), Hamdi Üçpınarlar (AP Gençlik Kolları Başkanı), Ahmet Uncu (Kahramanmaraş milletvekili), Erman Yerdelen (DYP GİK üyesi), **Hürriyet**, 28 Mayıs 1988.

⁷¹ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1988.

4.4. 25 EYLÜL 1988 TARİHLİ HALK OYLAMASI ve DYP'İN TUTUMU

25 Eylül 1988 tarihli halk oyması yerel seçimlerin 1 yıl öne alınmasına ilişkin idi. ANAP'ın yerel seçimlerin öne alınması için Anayasa'nın 127. maddesinin değiştirilmesi önerisi, 6 Ağustos günü 95'e karşı 284 oyla TBMM'de kabul edilmişti. Referandumda, muhalefet partileri hayır kampanyalarını hükümete karşı bir güvenoyuna dönüştürdüler. Hayır kampanyasına Türk-İş de destek verdi.⁷²

DYP lideri Süleyman Demirel referandum kampanyasına 4 Eylül günü Kırıkkale'den başladı. Demirel Kırıkkale'den sonra sırasıyla Çanakkale, Aksaray, Nevşehir, Eskişehir, Ankara, Samsun, Antalya, Bursa, Kütahya, Erzincan, Kars, Erzurum, Manisa, Muğla, Kahramanmaraş, Adana, Şanlıurfa, Gaziantep, Trabzon, Rize, Mardin, Siirt, Diyarbakır, İzmir, Kayseri, Sivas ve İstanbul'da halka hitap etti.⁷³ DYP, halkoylamasında kampanyasını Demirel üzerine kurmuştu. DYP mitingleri, TRT'de o gün içinde halka ulaşması için erken saatlerde yapılmıştı. TRT, DYP mitinglerine ilişkin görüntüleri aktarıırken, Demirel'in hırslı tavrını ön plana çıkarmıştı. TRT'nin bu tutumu, DYP'nin mitinglerden beklediği etkiyi almasını engellemişti.⁷⁴

Başbakan Turgut Özal, 18 Eylül günü televizyonda yaptığı konuşmasında *"Bu referandumdan çıkacak sonuca göre, Başbakanlıktan ve politikadan ayrılacağım"* tehdidinde bulunmuştu.⁷⁵ 25 Eylül 1988 tarihli halk oylamasında, %35 evet, %65 hayır sonucu çıktı.⁷⁶ Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'ın birlikte oy kullandığı Çankaya İlkokulu'ndaki 1141 numaralı sandıkta 117 hayır, 111 evet oyu çıktı. 3 oy da geçersiz sayıldı.⁷⁷

Türkiye'de ilk kez bir halkoylamasından hayır sonucu çıktı. 1961 Anayasası'nda %61.73, 1982 Anayasasında %91.37, 6 Eylül 1987 tarihli siyasi yasakların kaldırılmasıyla ilgili halkoylamasında %50.16 oranında evet oyu çıkmıştı. ANAP 1987 seçiminde %36.29 oranında oy elde etmişti. Bu halkoylamasıyla karşılaştırıldığında, ANAP'ın %1.29 oranında gerilediği görülmektedir. ANAP'ın daha büyük bir oranda oy kaybı Turgut Özal'ın halkoylamasının sonucuna göre

⁷² *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 232.

⁷³ *Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet*, 5-24 Eylül 1988.

⁷⁴ Oktay Ekşi, "Taktik Kavgası", *Hürriyet*, 24 Eylül 1988, s. 3.

⁷⁵ *Milliyet, Hürriyet*, 19 Eylül 1988.

⁷⁶ *Doğru Söz*, Ekim 1988, Yıl: 13, Sayı: 153, s. 13; *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000)*, s. 232.

⁷⁷ *Yeni Asır*, 26 Eylül 1988.

görevinden ayrılacağını açıklamasıyla önlenemedi.⁷⁸

4.5. 26 MART 1989 YEREL SEÇİMLERİ

DYP, 26 Mart 1989 yerel seçim kampanyasının ilk mitingi 4 Mart'ta Samsun'da yaptı. Samsun'dan sonra sırasıyla DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel Bursa, İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Adana, Antalya, Isparta, Afyon, Kütahya, Çorum, Yozgat, Ankara, Sakarya, Niğde, Kırşehir, İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, Elazığ, Muğla, Konya ve Eskişehir'de halka seslendi.⁷⁹ Demirel, seçim kampanyasının ilk durağı olan Samsun'da yoğun bir ilgiyle karşılandı. Demirel'e Samsun gezisinde DYP'nin II. Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk da eşlik etti. Demirel Samsun'da özellikle kadınların yoğun ilgisiyle karşılaştı.⁸⁰

Demirel, seçim propagandası süresince katıldığı çoğu mitingte 26 Mart yerel seçimlerinin ülkenin geleceği için önemli bir dönüm noktası olduğunu, yerel seçimlerin ülkenin içinde bulunduğu zorluklardan kurtulması için önemli bir fırsat olduğunu belirtti. Demirel, seçim meydanlarında AP'yi iktidara getiren 1965 ve 1979 seçimlerindeki coşkunun görüldüğünü söylemekteydi.⁸¹

26 Mart seçim kampanyası sürecinde, DYP'nin seçim gezileri yeterince TRT'de yer almadı. Demirel, seçim gezisi boyunca mitinglerde yaptığı konuşmalarda meydanları dolduran vatandaşların ekranlarda gösterilmemesini sert bir dille eleştirdi. DYP yerel seçimler için 9 ayrı kitapçık hazırladı. Ayrıca, DYP Bursa örgütü, şehrin çeşitli noktalarında, yerel yayın organının dağıtımını gerçekleştirmek için 10 adet yeşil çadır kurmuştu.⁸²

26 Mart 1989 yerel seçimleri sonucunda, partilerin il genel meclisi üyeliği ve belediye başkanlığı seçimlerinde aldıkları oylarla, kazandıkları üye sayıları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir

⁷⁸ Hikmet Sami Türk, "Halkoylamasından Öğreneceklerimiz", *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1988, s. 2.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 5-25 Mart 1989.

⁸⁰ *Hürriyet*, 5 Mart 1989.

⁸¹ *Milliyet*, 20 Mart 1989.

⁸² *Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999*, Birgül Ayman Güler (Proje Yöneticisi), Oya Çitçi (ed.), Örsan Ö. Akbulut, Sonay Bayramoğlu, Mustafa Şener, Hüseyin Yayman, TODAİE Yayını No: 306 YYAEM No. 14, Ankara, 2001, s. 178-179.

Tablo 4: 26 Mart 1989 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları

İL GENEL MECLİSİ ÜYELİĞİ SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 28.077.317

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 22.877.723

Seçime Katılma Oranı: %81.481

Geçerli Oy Sayısı: 22.147.749

Seçimi Yapılan Asil Üyelik Sayısı: 2.637

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı: 120

Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Üye Sayısı	Oranı
ANAP	4.828.871	%21.803	617	%23.398
DSP	1.998.897	%9.025	79	%2.996
DYP	5.565.657	%25.130	863	%32.727
IDP	208.775	%0.943	2	%0.076
MÇP	916.436	%4.138	34	%1.289
RP	2.170.365	%19.799	155	%5.878
SHP	6.354.888	%28.693	877	%33.257
Bağımsızlar	103.860	%0.469	10	%0.379
Toplam	22.147.749	%100	2.637	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 28 Mayıs 1989, Sayı: 20178.

DYP İl genel meclisi seçimlerinde⁸³ en yüksek oyunu Isparta'dan (%56.0) almıştır. Isparta'yı Antalya (%38.8), Kütahya (%38.4), Çankırı (%37.5), Bursa (%35.4), Bolu (%34.8), Balıkesir (%34.5), Aydın (%33.7), Afyonkarahisar (%33.5), Samsun (%33.4), Kastamonu (%33.1), Denizli (%32.9), Manisa (%32.3), Muğla (%32.3), Burdur (%32.1) izlemiştir. DYP 18 ilde %30'un üzerinde, 34 ilde (20 ila 30), 13 ilde (10 ila 20) 2 ilde de %10'un altında oy aldı. DYP Malatya'da (%9.1), Tunceli de ise (%2.3) oranında oy aldı. DYP en yüksek oy ortalamasını Akdeniz Bölgesi'nde (%31.6) aldı. Akdeniz'i Ege (%31.1), Marmara (%27.9), Karadeniz (%26.6), İç Anadolu (%23.7), Güneydoğu (%21.8), Doğu Anadolu (%17.5) Bölgesi takip etti. 1984 ve 1989 yerel seçim sonuçları karşılaştırıldığında, DYP 1989'da yalnızca 4 ilde oylarını artıramamıştır. Bu iller Kayseri (%23.0-%22.2), Muş (%21.9-%19.1), Siirt (%14.7-%12.6), Yozgat (%16.2-%15.5) tır.⁸⁴

⁸³ DYP'nin 1989 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

⁸⁴ **Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları 26.3.1989**, DİE Yayın No: 1393, Ankara, 1989.

Nüfus kategorisinde DYP oyları 1.000.001 ve üstü (%23.40), 100.101-250.000 (%23.70), 500.001-1.000.000 (%26.06), 250.001-500.000 (%28.18) oranındadır. DYP, Alevi nüfusun yoğun olduğu Çankırı (%37.45), Elazığ (%23.26), Nevşehir (%30.93), Kahramanmaraş'ta (%20.97) birinci parti olmuştur. Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde Türkiye ortalamasının altında oy almıştır. Yalnızca Van'da (%23.84) birinci parti olmuştur. DYP, 1977 seçimlerinde AP gibi 25 ilde il genel meclisi seçimlerinde birinci parti olmuştur. DYP'nin il genel meclisi seçimlerinde birinci parti olduğu iller; Afyonkarahisar, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı, Denizli, Elazığ, Erzurum, Isparta, Kastamonu, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Trabzon, Van, Zonguldak'tır. Bu illerin 17'siyle, AP'nin 1977 seçimlerinde birinci parti olduğu iller aynıdır. DYP'nin AP'nin güçlü olduğu Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Bursa, Çankırı, Erzurum, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Rize, Sakarya, Samsun'da üstün olduğu görülmektedir.⁸⁵

ANAP'ın 29 Kasım 1987 genel seçimlerinde %36.3 olan oy oranı, 26 Mart 1989 il genel meclisi seçiminde %21.8'e düştü. Bu düşüş göz önüne alındığında, diğer partilerin ANAP'tan aldıkları oy oranları şöyledir: DYP %44.46, SHP %23.25, RP %17.10, MÇP %9.57, DSP %4.78, IDP %0.68.⁸⁶

⁸⁵ Oya Çitçi, **Yerel Seçimler Coğrafyası 1963-1999**, TODAİE Yayını No: 329, YYAEM No: 18, Ankara, 2005, ss. 334-337.

⁸⁶ **Milliyet**, 29 Mart 1989.

Tablo 5: 26 Mart 1989 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 18.090.657

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 14.107.146

Seçime Katılma Oranı: %77.980

Başkanlık Seçiminde Geçerli Oy Sayısı: 13.432.841

Seçimi Yapılan Başkanlık Sayısı: 1.976

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı: 680

Başkanlık Seçiminde Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Başkan Sayısı	Oranı
ANAP	3.178.504	%23.662	565	%28.593
DSP	870.408	%6.480	38	%1.923
DYP	3.155.324	%23.490	552	%27.935
IDP	67.189	%0.500	6	%0.304
MÇP	406.120	%3.023	24	%1.215
RP	1.175.976	%8.754	74	%3.745
SHP	4.402.700	%32.776	650	%32.895
Bağımsızlar	176.620	%1.315	63	%3.188
Toplam	13.432.841	%100	1.972	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 28 Mayıs 1989, Sayı: 20178.

Belediye Başkanlığı seçimlerine DYP 1655 yerde katılmıştır. DYP 68 ilçe merkezi ve 261 belde de seçimlere katılmamıştır. DYP en yüksek oy oranını Akdeniz Bölgesi'nden (%27.73) almıştır. Akdeniz Bölgesi'ni Karadeniz (%25.88), Ege (%25.80), İç Anadolu (%22.53), Güneydoğu (%22.40), Doğu Anadolu (%21.62) ve Marmara (%20.95) izlemiştir. DYP Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı Amasya (%30.21), Çankırı (%37.13), Çorum (%24.55), Elazığ (%25.32), Erzincan (%27.33), Nevşehir (%34.08), Tokat'ta (%26.72) oranında oy almıştır. DYP Çankırı, Elazığ ve Nevşehir'de birinci parti olurken, Çankırı ve Nevşehir'de belediye başkanlığını kazandı. Kürt nüfusun yoğun yaşadığı illerde ise sadece Muş (%28.41) ve Van'da (%26.86) başarı gösterirken, yalnızca Muş'ta belediye başkanlığını kazandı. Yerleşme türlerine göre DYP, en az oyunu Büyükşehir de (%17.84) almıştır. En yüksek oylarını ise il merkezi (%26.82), ilçe merkezi (%26.70), beldeden (%25.69) almıştır. Nüfus kategorisinde DYP en az oyunu 500.000 ve üzerindeki nüfus dilimlerinde almıştır. 500.001-1.000.000 diliminde oyu (%14.52), 1.000.001 ve üstü diliminde oyu (%12.67) iken, 20.001-50.000 diliminde (%27.32), 50.001-100.000 diliminde ise (%27.44) tür. DYP, Büyükşehir belediye başkanlığı'nda yalnızca

Bursa'da birinci oldu. Ayrıca DYP Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım Büyükşehir ilçeleri, 15 il merkezi, 193 ilçe merkezi, 338 belde de birinci parti oldu. DYP'nin Isparta (%68.70) ve Kütahya (%53.16) il merkezlerinin de yer aldığı 182 yerleşimde oy oranı %50'nin üzerindedir. ANAP'tan kopan oyların büyük bir bölümü DYP'ye gelmiştir. DYP Bitlis, Diyarbakır, İçel, Kars, Malatya, Siirt, Sinop, Sivas, Tunceli, ve Yozgat il merkezlerinin aralarında olduğu 180 yerde %10'un altında oy elde etmiştir. DYP'nin belediye başkanlığı kazandığı iller Afyon, Amasya, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çankırı, Erzurum, Gümüşhane, Isparta, Kütahya, Manisa, Muş, Nevşehir, Rize ve Tokat'tır.⁸⁷

8 büyük şehirde SHP oyların %38.373'ünü alarak 6 ilde, DYP oyların %17.842'sini alarak 1 ilde, RP oyların %9.037'sini alarak 1 ilde belediye başkanlıklarını kazandılar. ANAP oyların %23.624'ünü, DSP oyların %8.738'ini, MÇP oyların %1.924'ünü, IDP ise oyların %0.416'sını aldı.⁸⁸ SHP 8 büyük şehirden İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Kayseri, Gaziantep; DYP, Bursa; RP de Konya Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı kazandılar.⁸⁹

26 Mart 1989 yerel seçimleriyle merkez sağ seçmenin ANAP ve DYP arasında ikiye bölündüğü görülmektedir. Yerel seçimde ANAP şehirlerden, DYP ise küçük yerleşmelerden en büyük desteği almıştır.⁹⁰ 1989 yerel seçimleri, ANAP tabanının DYP'ye kaydığını, merkez sağın parçalandığını ve DYP'nin yükselişe geçtiğini göstermektedir.⁹¹

Yerel seçim sonuçlarının netleşmeye başlamasından sonra Güniz Sokak'ta gazetecileri kabul eden Demirel, seçim sonuçlarından çok memnun olduğunu belirttikten sonra düşüncelerini "*Yasaksız Türkiye'den ANAP'sız Türkiye'ye geldi. Yaşasın halkım*" şeklinde dile getirdi.⁹² 26 Mart yerel seçimleri sonrasında siyasi ortam gerginleşmiş, 29 Mart günü Meclis'te çok üzücü bir olay yaşanmıştı. Siirt bağımsız milletvekili Zeki Çeliker ile ANAP Siirt milletvekili Zeki Arıkan TBMM'de sert bir tartışmaya girdiler. Silahını çeken İdris Arıkan'ın önüne DYP

⁸⁷ Çiççi, a.g.e., ss. 307-315.

⁸⁸ **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1989.

⁸⁹ Ethem Kadri Pektaş, **Büyük Kent Belediyelerinin Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Siyasal Parti İdeolojilerinin Yansımaları**, DEÜ, S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997, s. 141.

⁹⁰ Çiççi, a.g.e., s. 301.

⁹¹ Ümit Cizre Sakallıoğlu, "1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası", **CDTA**, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1251; Ahmet Tan, "26 Mart Doğurdu", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1989, s. 7.

⁹² **Milliyet**, 27 Mart 1989.

Siirt milletvekili Abdurrezzak Ceylan geçti. Göğsünden yaralanan Ceylan, tüm müdahalelere rağmen kurtarılamadı. Ceylan TBMM’de silahla öldürülen ikinci milletvekiliydi. 1925 yılında Afyon milletvekili Ali Çetinkaya, Ardahan milletvekili Halid Paşa’yı tabancayla öldürmüştü.⁹³

4.6. DYP GENİŞLETİLMİŞ TEMSİLCİLER MECLİSİ TOPLANTISI (3 HAZİRAN 1989)

DYP Genişletilmiş Temsilciler Meclisi Toplantısı, DYP’nin iktidara yürüdüğünü kitlelere göstermek, partinin oyunu artırmak, parti örgütüne doğrudan seçime hazırlaması çağrısını duyurmak ve örgütü iktidar için motive etmek amacını taşımaktaydı.⁹⁴

Genişletilmiş Temsilciler Meclisi Toplantısı Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu’nda yapıldı. Süleyman Demirel, tam bir gövde gösteri halinde geçen Genişletilmiş Temsilciler Meclisi Toplantısı’nda yaptığı konuşmada ANAP ile birleşme söylentilerini yalanladı.⁹⁵ Süleyman Demirel, Genişletilmiş Temsilciler Meclisi Toplantısı’nda ANAP tabanını DYP’ye katılmaya çağırdı. Konuşmasında 3 Haziran’ın DYP için yeni bir seçimin başlangıç tarihi olduğunu, genel seçimde iktidar istediğini belirten Demirel, ANAP’tan DYP’ye katılacak kişilere ikinci sınıf partili gözüyle bakılmayacağını söyledi.⁹⁶

Demirel, Cumhurbaşkanlığı seçimine de değindiği konuşmasında, Çankaya kimsenin babasının çiftliği değildir diyerek, Turgut Özal’ı Çankaya’ya çıkma konusunda hevese kapılmaması konusunda uyarıda bulundu. Ayrıca Demirel konuşmasında, erken seçim tarihinin Temmuz’da belli olacağını söylerken, seçim tarihini “G günü” olarak ifade etti ve parti örgütüne “G gününe hazır olunuz” emrini verdi. DYP Genişletilmiş Temsilciler Meclisi Toplantısı’nın bir amacı da Turgut Özal’ın üzerindeki baskıyı biraz daha artırmaktı.⁹⁷

⁹³ **Doğru Söz**, Nisan 1989, Yıl: 14, Sayı: 158, s. 6; **Cumhuriyet**, 30 Mart 1989.

⁹⁴ Cüneyt Arcayürek, “Eller İşte Gözler Oynaşta”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1989, s. 10.

⁹⁵ **Hürriyet**, 4 Haziran 1989.

⁹⁶ **Cumhuriyet, Tercüman**, 4 Haziran 1989.

⁹⁷ Muammer Yaşar, “G Günü”, **Yeni Asır**, 4 Haziran 1989, s. 5.

4.7. TURGUT ÖZAL'IN CUMHURBAŞKANLIĞI ÖNCESİ DYP'NİN TUTUMU

26 Mart 1989 yerel seçimleriyle iktidar partisi ANAP, 3. parti konumuna düşmüştü. 1989'un Ekim ayında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi için olası en güçlü aday tek başına iktidar olan ANAP lideri Turgut Özal'dı. DYP, ANAP lideri Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığına adaylığı engellemek için imkanı yoktu. DYP kamuoyunu harekete geçirmek için yurdun dört bir yanında "Çek Git" ve "Çankaya Milletindir" mitinglerini düzenledi. DYP lideri Süleyman Demirel, çek-git mitingini ilk olarak 12 Mayıs 1989 günü Bursa'nın İnegöl ilçesinden başlattı. Demirel, mitinge seçim otobüsü Süvari ile katıldı. Demirel mitinglerde yaptığı konuşmalarda, 26 Mart 1989 yerel seçimleriyle 3. parti konumuna düşen ANAP'ın iktidar olamayacağını yineledi. Demirel, başlatmış olduğu bu kampanyayla ANAP lideri Özal'ı seçime çağırıyordu.⁹⁸ Demirel, Bursa'da ilk günde tam 17 saat dolaşmıştı. DYP'nin Bursa örgütü oldukça güçlüydü. Bursa'nın 746 köyünde DYP, bütün mahallelerde beşer kişilik komiteler kurmuştu. Bursa'nın 15 ilçesinde ise DYP'nin 20 bin aktif üyesi bulunmaktaydı.⁹⁹ Demirel'in erken seçimi zorlamasının temel nedeni, Ekim ayındaki Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Demirel, Eylül'de seçim olmadığı takdirde, Ekim ayındaki Cumhurbaşkanlığı seçiminde DYP'nin TBMM'ye katılmayacağını da söylüyordu.¹⁰⁰

Süleyman Demirel, Bursa'dan sonra, 26 Mart yerel seçimlerinde DYP'nin belediye başkanlığını kazandığı Polatlı'da 4 Mayıs'ta, 20 Mayıs'ta Antalya'da, 29 Mayıs'ta Üsküdar'da, 10 Haziran'da Lalahan ve Hasanoğlan'da, 18 Haziran'da Kızılcakham da çek-git mitingleri düzenledi.¹⁰¹

Süleyman Demirel, bayram dolayısıyla çek-git mitinglerine Temmuz'da ara vermişti. 27 Ağustos günü İstanbul Kartal mitingi "Lütfen git" (please go) olarak basın tarafından isimlendirilmişti. "Lütfen git" sözü İngiltere'de Başbakan Chamberlain'e karşı söylenmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusu yenilgiler alınca, Muhafazakar parti milletvekilleri, partilerinin başkanı olan Chamberlain'e "Please go" (Lütfen git) demişlerdi. Böylece Chamberlain yerine Churchill,

⁹⁸ **Cumhuriyet, Tercüman**, 13 Mayıs 1989.

⁹⁹ Yavuz Donat, "Seçim Gezisi", **Tercüman**, 14 Mayıs 1989, s. 3.

¹⁰⁰ Cüneyt Arcayürek, "Yol Boyu", **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1989, s. 10.

¹⁰¹ **Tercüman**, 5-30 Mayıs 1989; **Tercüman**, 11-19 Haziran 1989.

Başbakan olmuştu.¹⁰²

Demirel, 6 Eylül günü çek git kampanyası için memleketi Isparta'ya gitti. Demirel, 5 günlük gezisinin ilk gününde Isparta da büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. En sert konuşmalarından birini yapan Demirel şunları söyledi: “*Özal'ı meşru yollardan Çankaya'ya çıkarmamak, çıkarsa da indirmek boynumuzun borcu olsun.*” Demirel, Isparta'dan sonra 4 günlük Karadeniz ve Doğu Anadolu gezisine 21 Eylül günü Trabzon'dan başladı. Rize, Artvin, Erzurum, Gümüşhane ve Bayburt'ta halka hitap etti.¹⁰³ DYP lideri Süleyman Demirel 14 Ekim'de İzmit'te, 19 Ekim'de Karabük'te, 23 Ekim'de İzmir'de, 25 Ekim'de Çankırı'da, 26 Ekim'de Samsun'da, 27 Ekim'de İstanbul'da, 28 Ekim'de Kayseri'de düzenlediği “Çankaya milletindir” mitinglerinde halka seslendi.¹⁰⁴

Cumhurbaşkanlığı'na adaylığını koyan ANAP lideri Turgut Özal 31 Ekim'de yapılan 3. tur oylamada 263 oyla Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı seçildi. Muhalefet partileri DYP ve SHP oylamalara katılmayarak, Turgut Özal'ın adaylığını protesto ettiler.¹⁰⁵

4.8. DYP ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ (1990)

Hüsamettin Cindoruk, 14-15 Mayıs 1988 tarihlerinde yapılan DYP II. Büyük Kongresi'nde GİK üyeliğinden çekilmiş ve Demirel ile araları açılmıştı. Demirel ile Cindoruk arasındaki soğukluk, 28 Ekim 1990 günü yapılan DYP Temsilciler Meclis'i toplantısına, Cindoruk'un katılmasıyla ortadan kalkmış oldu.¹⁰⁶ 11 Kasım 1989'da yapılan Temsilciler Meclis'inde Eylül 1990'da DYP III. Büyük Kongresi'nin yapılmasına karar verilmişti. DYP'nin III. Büyük Kongresi 1 yıl öne alınmıştı. 29 Eylül günü kongrenin yapılması için hazırlıklara başlanmıştı. Fakat 2 Ağustos günü başlayan “Körfez bunalımı” sebebiyle DYP kongresi 24 Kasım'a ertelendi.¹⁰⁷

¹⁰² Nazlı Ilıcak, “Please Go”, **Tercüman**, 30 Ağustos 1989, s. 9.

¹⁰³ **Cumhuriyet**, **Tercüman**, 7-25 Eylül 1989.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, **Tercüman**, 15-29 Ekim 1989.

¹⁰⁵ Yalçın Toker, **Cumhuriyet Kavgaları ve Türk Cumhurbaşkanları**, Toker Yayınları, İstanbul, 1994, s. 202-203; **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000)**, s.272; **Demokrasinin 50 Yılı Cilt: 2 (1971-1995)**, Aydın Kitaplar, İstanbul, 1995, s. 978.

¹⁰⁶ **Hürriyet**, 29 Ekim 1990.

¹⁰⁷ **Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in DYP III. Büyük Kongresi'ni Açış Konuşması 24-25 Kasım 1990**, DYP Yayınları, Ankara, 1990, ss. 1-3.

DYP III. Büyük Kongresi öncesinde, DYP'nin yenileşme ve gençleşme hareketinin bir parçası olarak, Tansu Çiller ve Ersin Faralyalı DYP'ye katıldılar. TOBB ve EBSO eski başkanlarından Ersin Faralyalı, 13 Kasım 1990 günü DYP Genel Merkezi'nde düzenlenen törenle DYP'ye katıldı.¹⁰⁸

Boğaziçi üniversitesi öğretim üyesi Tansu Çiller, 23 Kasım 1990'da törenle DYP'ye katıldı. Törende Demirel, Tansu Çiller'i "Yüzme derin suda öğrenilir" diyerek ikna ettiğini söyledi. Demirel, kongreden bir gün önce Aydın Menderes'i evinde ziyaret ederek, Aydın Menderes'i DYP'ye davet etti. Bir saat süren baş başa görüşmede Menderes, Demirel'e siyasete dönme kararının değişmediğini belirtti.¹⁰⁹ Tansu Çiller, ülke sorunlarını çözmek için siyasete atıldı.¹¹⁰ Çiller, DYP'ye girerken tek istediği, kendisinin düşündüğü kişilerle kuracağı uzmanlar kadrosunun kabul edilmesiydi. Bu ekiple DYP için bir taslak program, bir açılım programı hazırlanması ve yeni bir imaj çizilmesi isteği de uygun bulundu.¹¹¹ Tansu Çiller, 1983'te Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden teklif almıştı. Turgut Sunalp adına Profesör Memduh Yaşa, Çiller ile görüşerek kendisini MDP'ye davet etmişti. Çiller, teklifi kabul edeceğini ama Ticaret Bakanlığı'nı istediğini söylemişti. Yaşa ise bu sözü kendisine veremeyeceğini belirtmişti.¹¹²

Demirel'in Menderes'i ziyaretinden önce eski Sağlık Bakanlarından Münif İslamoğlu da Menderes'i DYP'ye çağırılmış ve olumsuz yanıt almıştı. Demirel, Menderes'in vereceği cevabı bildiği halde ziyaretine giderek, kendisini DYP'ye çağırmişti. Demirel, Menderes'i DYP'ye davet ederek, Menderes'in DYP'ye dönmesini isteyenlerin "*Demirel davet etseydi, Menderes DYP'ye gelecekti*" şeklindeki eleştirilerin önüne geçmiş oldu.¹¹³

DYP III. Büyük Kongresi 24–25 Kasım 1990 tarihlerinde Ankara Atatürk Spor Salonu'nda yapıldı. Demirel'e kongre salonuna gidişinde, Antalya il örgütünün sağladığı 150 motosiklet ve 10 otomobilden oluşan bir konvoy eşlik etti. 6-7 kilometrelik yolu 1.5 saatte tamamlayan konvoyu vatandaşlar büyük ilgi gösterdiler. Demirel'in çevresindeki kalabalıktan ötürü, kongre salonuna geldiği şapkasını

¹⁰⁸ **Sabah, Hürriyet**, 14 Kasım 1990.

¹⁰⁹ **Sabah, Yeni Asır**, 24 Kasım 1990.

¹¹⁰ Celalettin Çetin, "Politikaya Soyunan Kadınlar", **Hürriyet**, (Yazı Dizisi: 22-25 Eylül 1991), 24 Eylül 1991, s. 11.

¹¹¹ Güneri Civaoglu, "Ama Neden Anneciğim", **Sabah**, 22 Kasım 1990, s. 19.

¹¹² Muammer Yaşar, "Doğru Yol'daki Viraj", **Yeni Asır**, 23 Kasım 1990 s. 5.

¹¹³ Muammer Yaşar, "İkna Edemedim Hanımefendi", **Yeni Asır**, 24 Kasım 1990, s. 5.

sallamasından anlaşıldı.¹¹⁴

Kongredeki en güzel konuşmayı divan başkanlığına seçilen Hüsamettin Cindoruk yaptı. Cindoruk, ülkemizde bir diktatörün hazırladığı Anayasanın uygulandığını, bir diktatörlüğün temelini oluşturduğu bir iktidarın iş başında olduğunu söyledi. Salondakilerin Özal istifa sözlerine ise Cindoruk “*Thatcher ile karıştırdınız, bu istifa etmez*” biçiminde yanıt verdi. Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilirken Başbakanlık koltuğunu da Çankaya’ya taşıdığını söyleyen Cindoruk, sözlerini Atatürk yaşasaydı “*Ey Türk gençliği, ikinci vazifen benim Çankaya mı ve benim cumhuriyetimi bu insanlardan kurtarmaktır derdi*” şeklinde noktaladı.¹¹⁵

DYP Genel Merkez yöneticileri, DYP’nin III. Kongresi için divan başkanlığı’na Bursa İl Başkanını düşünmüşlerdi. Bu önerilerini Demirel’e iletmışlerdi. İl başkanları ise Cindoruk’un divan başkanı olmasını Demirel’den istemişlerdi. Demirel, Cindoruk’u tercih ederek, bu durumu parti içi probleme sebep olmadan çözmüştü.¹¹⁶

Demirel kongredeki konuşmasında, ANAP iktidarını ve Kenan Evren’i sert bir biçimde eleştirdi. Ülkenin bugünkü durumuna gelmesine ANAP iktidarının neden olduğunu söyledi.¹¹⁷ DYP’nin DP’nin son evladı olduğunu, DP, AP ve BTP’nin demokrasi dışı müdahalelerle şehit edildiğini belirten Demirel, müdahalelerin millet iradesini yok ettiğini belirtti. Demirel, DYP iktidarı döneminde hukuk devletinin yeniden kurulacağını, ekonomide istikrarın sağlanacağını, anayasa reformunun yapılacağını, sosyal devletin kurulacağını, özelleştirmeye de devam edileceğini ifade etti.¹¹⁸ Demirel’in konuşmasından sonra Tansu Çiller kürsüye gelirken salonda coşkuyla karşılandı. Çiller’in inanç ve ibadet özgürlüğüne ilişkin sözleri salondan büyük alkış aldı.¹¹⁹

DYP III. Büyük Kongresi’nde Süleyman Demirel, oylamaya katılan 951 delegenin tümünün oyunu alarak yeniden genel başkanlığa seçildi. Demirel, genel başkanlığa seçildikten sonra yaptığı konuşmada, ittifakla seçilmesinin kendisini memnun ettiğini, Türkiye’yi halkın devleti, halka mutluluk veren sosyal devlet

¹¹⁴ Engür Türer, “Doğru Yol Panayırı”, **Yeni Asır**, 25 Kasım 1990, s. 5.

¹¹⁵ **Sabah, Yeni Asır**, 25 Kasım 1990.

¹¹⁶ Muammer Yaşar, “İktidar Gösterisi”, **Yeni Asır**, 25 Kasım 1990, s. 5.

¹¹⁷ **Sabah, Hürriyet**, 25 Kasım 1990.

¹¹⁸ **Zaman**, 25 Kasım 1990.

¹¹⁹ **Hürriyet**, 25 Kasım 1990.

yapacaklarını söyledi.¹²⁰ Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve aynı zaman da DYP GİK üyesi İhsan Sabri Çağlayangil, kongrede aktif siyasi yaşamını noktaladığını açıkladı.¹²¹ Demirel, kongre öncesi yaptığı açıklamada, DYP'yi bu noktaya kadar getirenlerin onurlarını kırmadan, onları incitmeden bu değişimin, nöbet değişikliğinin gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemişti. Demirel, değişim hareketi içinde Cem Boyner'i de DYP'ye davet etmişti. Fakat Cem Boyner, siyasete hazır olmadığı gerekçesiyle bu daveti kabul etmemişti.¹²²

GİK'e giremeyenler arasında Saadettin Bilgiç, İsmet Sezgin, Nahit Menteşe, Turgut Toker gibi isimler vardı. Demirel, bu kişilerin de seçilmesini istemişti. Demirel, listede daha fazla ağırlık koyması durumunda sayı olarak galip geleceğini fakat, kamuoyunda ise mağlup olacağını düşünmekteydi. Demirel, kongreyi bölen kişi durumuna düşmek istememişti.¹²³ Demirel, GİK listesi için il başkanlarına 7-8 isim vermiş ve bu kişilerin GİK'te yer almalarını istemişti. Geriye kalan isimler ise il başkanlarınca örgütün eğilimlerine göre belirlenmişti.¹²⁴ Vitrin değişikliğiyle DYP'nin kazanacağı ivmenin Türkiye'nin iç dinamiklerini de harekete geçireceği umulmaktaydı. DYP'deki vitrin değişikliğinin, bir anlamda Türkiye siyasetinde demokratik bir darbenin habercisi olduğu yorumları da yapılmaktaydı. Hüsamettin Cindoruk, Tansu Çiller, Ersin Faralyalı, Tunç Bilget, Memduh Yaşa'yı birbirine bağlayan ortak nokta ise laiklikti. DYP'de laiklik, partinin bir anlamda temel taşlarından biri durumuna gelmişti.¹²⁵

DYP III. Kongresi'nde, GİK'e seçilen 40 üyenin isimleri aldıkları oylar doğrultusunda sırasıyla şöyledir: İsmail Köse, Tansu Çiller, Ersin Faralyalı, Tunç Bilget, Cemal Alişan, Memduh Yaşa, Haydar Baylaz, Refaiddin Şahin, Köksal Toptan, Hasan Ekinci, Yaşar Topçu, Mahmut Nedim Bilgiç, Mehmet Dülger, Baki Tuğ, Hamdi Üçpınarlar, Mehmet Gölhan, Cavit Çağlar, Mustafa Derin, Hüsamettin Cindoruk, Necmettin Cevheri, Ali Şevki Erek, Ayvaz Gökdemir, İlhan Kesici,

¹²⁰ **Milliyet**, 25 Kasım 1990.

¹²¹ **Yeni Asır**, 26 Kasım 1990; Yakın çevresi tarafından "Ekselans" olarak isimlendirilen Çağlayangil, 30 Aralık 1993'te vefat etti. Çağlayangil, Yozgat, Antalya, Çanakkale, Sivas ve Bursa valiliği görevlerinde bulundu. 1961'de AP'den Bursa senatörü olarak siyasete girdi. 1965'ten 12 Mart Muhtırası'na kadar Dışişleri Bakanı olarak görev aldı. Çağlayangil, Nisan 1980'den 12 Eylül 1980'ne kadar Cumhurbaşkanlığı'na vekalet etti, **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000)**, s. 400.

¹²² Fatih Çekirge'nin Süleyman Demirel ile yaptığı röportaj, **Hürriyet**, 24 Kasım 1990, s. 21.

¹²³ Muammer Yaşar, "Kırmızı Mercedes", **Yeni Asır**, 27 Kasım 1990, s. 5.

¹²⁴ Güneri Civaoglu, "Çağlayangil ve Yeni DYP", **Sabah**, 27 Kasım 1990, s. 17.

¹²⁵ Yalçın Doğan, "DYP'de Yeni Coğrafyanın Tarihsel Tanıkları", **Milliyet**, 24 Kasım 1990, s. 10.

Gökberk Ergenekon, Ekrem Ceyhun, Özden Özbilun, Uğur Gümüştekin, Ferit Bora, Sait Kemal Mimaroglu, Baki Durmaz, Erman Yerdelen, Erkut Şenbaş, Ahmet Küçükkel, Esat Kırathloğlu, Selahattin Kılıç, Münif İslamoğlu, Halit Dağlı, Ömer Barutçu, Tevfik Ertüzün, Ömer Şeker.¹²⁶ 24 GİK üyesi değişmezken, 16 yeni isim GİK'e girmiştir.¹²⁷ GİK'in yaş ortalaması 52, en genç üyesi 37, en yaşlı üyesi ise 73 yaşındaydı. GİK üyelerinin 35'i yüksek, 3'ü lise, 1'i ortaokul, 1'i de ilkokul mezunuydu. GİK üyelerinin mesleki dağılımı ise şöyleydi: Hukukçu (10), İktisatçı (9), mühendis-mimar (9), siyasal bilimler (1), eğitimci (3), doktor (2), serbest meslek (2), müteahhit (1), eczacı (1), sanayici (1), ticaret (1), çiftçi (1).¹²⁸

Tüzük değişikliğiyle, partinin amblemi sağ ön ayağı havaya kalkmış kırat olarak değiştirilmiştir. 1990'da Büyük Kongre'nin görev ve yetkilerinde değişikliğe gidilmiştir. Yapılan değişiklikle, Büyük Kongre'ye Genel İdare Kurulu'nun 40 asıl ve 20 yedek üyesini, Merkez Karar Kurulu'nun 70 asıl ve 20 yedek üyesini ve Yüksek Haysiyet Divanı'nın 21 asıl ve 5 yedek üyesini seçme hakkı tanınmıştır. Olağanüstü Kongre'nin toplanması için en az beşte birinin yazılı istemi gerekiyordu. Değişiklikle imzaların noter huzurunda atılmış olması şartı getirilmiştir. GİK'e Haysiyet divanlarınca verilen disiplin cezalarını affedebilme yetkisi verilmiştir.¹²⁹ Yapılan tüzük değişikliğiyle genel başkan yardımcılıkları sayısı sekize yükseltildi. Eklenen genel başkan yardımcılıkları Sosyal işler ve münasebetler, yerel yönetim işleri, kadın ve gençlik işleridir. Merkez Disiplin Kurulu'nun yerini Yüksek Haysiyet Divanı almış ve bu ifade değişiklikleri tüzükte yapılmıştır.¹³⁰

İl başkanlarını hazırladığı ve üzerinde 5 yıldız olan listeki 40 adaydan 38'i seçimi kazandı. Aziz Gümüş ile Cevdet Aydın yeterli oyu sağlayamadı. Bu kişilerin yerine Halit Dağlı ve Tevfik Ertüzün listeye girdiler.¹³¹ Demirel, DYP III. Kongresi'nin sonuçlarını Ersin Faralyalı'nın da katıldığı basın toplantısında değerlendirdi. Kongre'den DYP'nin daha da güçlenerek çıktığını, önemli olanın davaya hizmet etmek olduğunu belirten Demirel, görevi bırakanlara teşekkür etti.¹³²

¹²⁶ **Hürriyet, Milliyet**, 27 Kasım 1990.

¹²⁷ Erol, a.g.t., s. 116.

¹²⁸ **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1990.

¹²⁹ **Doğru Yol Partisi Tüzüğü ve Programı**, DYP Yayınları, Ankara, 1990, ss. 10-55.

¹³⁰ **Doğru Yol Partisi Tüzüğü ve Programı**, s. 56.

¹³¹ **Zaman**, 27 Kasım 1990.

¹³² **Yeni Asır**, 27 Kasım 1990.

3 Aralık günü toplanan GİK toplantısında Genel Başkan Yardımcılığı'na Hüsamettin Cindoruk, Tansu Çiller, Mehmet Dülger, Hasan Ekinci, Ali Şevki Ereğ, Ersin Faralyalı, Mehmet Gölhan, Yaşar Topçu seçildiler. Genel sekreterliğe Gökberk Ergenekon, genel muhasipliğe de Özden Özbilun seçildiler.¹³³

4.9. DEMOKRATİK MÜCADELE PARTİSİ'NİN DYP'YE KATILIMI

ANAP'tan istifa ederek Demokratik Mücadele Partisi'ni kuran Kayseri milletvekili Servet Hacıpaşaoğlu, Zonguldak milletvekili Veysel Atasoy, Samsun milletvekili İlyas Aktaş, İzmir milletvekili Akın Gönen, Kastamonu milletvekili Nurhan Tekinel ve Aydın milletvekili Nabi Sabuncu 8 Aralık 1990 günü yapılan bir törenle DYP'ye katıldılar.¹³⁴ Bu altı milletvekili ANAP'tan istifa ettikten sonra DYP'ye katılacaklardı. Fakat o zaman ANAP, Anayasa'nın 84. maddesini işletip, Meclis kararıyla üyeliklerine son verebilirdi. Bundan dolayı "hülle partisi" kurmuşlardı. Partiyi kurmadan önce, Demirel ile yaptıkları görüşmede, hülle yolunun seçilmesi konusunda anlaşmışlardı. Servet Hacıpaşaoğlu, İlyas Aktaş, Nurhan Tekinel ve Nabi Sabuncu eski AP'lilerdi. Bu katılımın sağlanmasında Cavit Çağlar büyük bir çaba harcamıştı.¹³⁵

Bu katılımlarla DYP'nin TBMM'deki milletvekili sayısı 60'a yükseldi. Törende, Veysel Atasoy'un ellerini başının üstüne kaldırarak ANAP selamı vermeye çalışması ve son anda el sallamaya başlaması dikkat çekmişti.¹³⁶ Törende yaptığı konuşmada, DYP'ye katılan milletvekillerini öven DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, iktidar partisinden ayrılmanın cesur bir davranış olduğunu söyledi.¹³⁷ DEMP Genel Başkanı Servet Hacıpaşaoğlu ise ilk genel seçimde millete huzur, refah ve istikrar getirecek milliyetçi bir iktidarın oluşması için DYP'ye katıldıklarını ifade etti.¹³⁸

¹³³ **Hürriyet, Zaman**, 4 Aralık 1990.

¹³⁴ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1990; Ayrıca DEMP'nin 38 kurucusu da DYP'ye katıldı, **Cumhuriyet, Yeni Asır**, 9 Aralık 1990.

¹³⁵ Muammer Yaşar, "Hülleden Doğru Yol'a", **Yeni Asır**, 7 Kasım 1990, s. 5.

¹³⁶ **Hürriyet**, 9 Aralık 1990.

¹³⁷ **Yeni Asır**, 9 Aralık 1990.

¹³⁸ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1990.

4.10. DYP-SHP İŞBİRLİĞİ

DYP lideri Süleyman Demirel, ANAP'ı erken seçime zorlamak için 6 Aralık 1990 günü yaptığı sine-i millet çağrısıyla, SHP'yi de bu öneriye ortak olmaya çağırdı. 7 Aralık'ta SHP Merkez Yürütme Kurulu yaptığı toplantıda Demirel'in sine-i millet çağrısını değerlendirdi. Toplantıda, sine-i millete dönmek dahil olmak üzere, erken genel seçim için Demirel ile görüşme talebinde bulunulması kararı alındı. SHP Merkez Yürütme Kurulu toplantısından sonra Hikmet Çetin "*İstifalar bizim cebimizde de hazır*" diyerek Demirel'e yanıt veriyordu. Hikmet Çetin ile Gökberk Ergenekon görüşmesi sonucunda, Demirel ile İnönü'nün 12 Aralık günü bir araya gelmelerine karar verildi.¹³⁹

12 Aralık günü DYP lideri Süleyman Demirel ile SHP lideri Erdal İnönü sine-i milleti görüşmek için bir araya geldiler. 2 saat süren görüşmeden sonra sine-i millet girişiminden başka, erken genel seçimi sağlayacak tüm alternatiflerin denenmesine karar verildi.¹⁴⁰ İki lider görüşmede, sine-i millete dönüşten daha etkin olabilecek önlemlerin tartışılması için bir komisyonun kurulması konusunda da anlaştılar. Bu komisyon, DYP Genel Başkan Yardımcısı Hüsametdin Cindoruk ile SHP Genel Sekreteri Hikmet Çetin başkanlığında kuruldu. Bu görüşmede, komisyonun hazırlayacağı çözüm ve seçenekleri görüşmek üzere, 26 Aralık günü, Demirel ile İnönü'nün bir araya gelmeleri kararı alınmıştı. Komisyon 18, 21 ve 25 Aralık'ta olmak üzere 3 kez toplandı. Komisyonun ilk toplantısı 18 Aralık günü SHP Grup Yönetim Kurulu Salonu'nda yapıldı. Cindoruk ve Çetin başkanlığında yapılan toplantıya, SHP'den Ertuğrul Günay, Hasan Fehmi Güneş, Onur Kumbaracıbaşı DYP'den ise Hasan Ekinci, Vefa Tanır ve Köksal Toptan katıldı. Toplantıda, toplumsal muhalefetin yükseltilerek, erken genel seçimin sağlanması, bu durumun gerçekleşmemesi halinde, ara seçime gitmeye imkan vermeyecek biçimde sine-i millete dönme kararı alındı. Ayrıca, her iki partinin getirdiği öneriler incelemeye alındı. 21 ve 25 Aralık'ta yapılan toplantılarda ise seçimi zorlayacak formüller üzerinde duruldu.¹⁴¹

¹³⁹ Cumhuriyet, Hürriyet, 7-8 Aralık 1990.

¹⁴⁰ Oktay Ekşi, "Ne İçin Erken Seçim?", Hürriyet, 13 Aralık 1990, s. baş sayfa; Muammer Yaşar, "Babamın Yaptığını", Yeni Asır, 18 Aralık 1990, s. 5.

¹⁴¹ Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Asır, 13-26 Aralık 1990.

Toplantılar devam ederken, her iki partinin kurmayları da tarih vererek, sine-i millete dönme kararı aldıklarını açıklayabilirlerdi. Fakat, İki partinin bu kararı almamalarının en önemli sebebi, 1991'in Ocak ayında Irak Savaşı'nın başlama ihtimalinin yüksek olmasıydı. Savaşın başladığı bir ortamda, böyle bir kararın alınması, olumsuz sonuçlara neden olabilirdi.¹⁴²

26 Aralık günü bir araya gelen Demirel- İnönü görüşmesinden, erken seçimi zorlayabilecek için sine-i millete dönme kararı çıkmadı. İki lider de sine-i millete dönmemelerini Körfez'deki savaş olasılığına bağladılar. Yayınlanan ortak bildiriye, *“Savaş olasılığı göz önünde tutularak, yasama yılı sonuna kadar, erken seçime gidilmezse, sine-i millet dahil bütün gereklerin yerine getirilmesinin kararlaştırıldığı”* belirtildi. Toplantı sonunda bir gazetecinin *“Bu bildiri koalisyon beyannamesi gibi. Çok fazla konuda anlaşmışsınız”* sözlerine Demirel *“Şimdi başımıza iş çıkarma”* şeklinde yanıt veriyordu.¹⁴³ Ortak bildirin en önemli özelliği, merkez sağ ve merkez solda yer alan iki partinin, ülke sorunlarında ortak noktalarda anlaşmış olmalarıydı.¹⁴⁴

4.11. AP'NİN KURULUŞ YILDÖNÜMÜ (11 ŞUBAT 1991)

AP'nin 30. kuruluş yıldönümü, DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve DYP'nin eski GİK üyesi Saadettin Bilgiç'in düzenledikleri iki ayrı törenle kutlandı. DYP Genel Merkezi'nde düzenlenen törende, Demirel'in söz verdiği AP'nin ilk Genel Sekreteri Şinasi Osma, AP'nin kuruluş felsefesini ve ilk günlerini anlattı. Düzenlenen törenin aynı zamanda geleceğe sahip olma hareketi olduğunu belirten Demirel, DP, AP ve DYP çizgisinde fikir, felsefe, kadro açısından bir kesintinin olmadığını söyledi.¹⁴⁵ DYP Genel Merkezi'nde düzenlenen törene katılanlar arasında eski AP'lilerden İhsan Sabri Çağlayangil, Nahit Menteşe, Sabit Osman Avcı ve İsmet Sezgin de bulunmaktaydı.¹⁴⁶

Saadettin Bilgiç'in düzenlediği diğer kutlama töreni ise Sürmeli Oteli'nde gerçekleşti. Bilgiç, AP'nin kuruluşundan bugüne AP'nin siyasi yaşamına büyük katkısı bulunan partilileri, milletvekilleri ve senatörleri bir araya getirmek için bu

¹⁴² Cüneyt Arcayürek, “Muhalefet İnce Uzun Ama Doğru Yolda”, **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1990, s. 5.

¹⁴³ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 27 Aralık 1990.

¹⁴⁴ Cüneyt Arcayürek, “Havanda Su Dövdü Diyecekler Ama”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1990, s. 5.

¹⁴⁵ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1991.

¹⁴⁶ **Hürriyet**, 12 Şubat 1991.

törene düzenlediğini belirtti.¹⁴⁷ Saadettin Bilgiç'in Sürmeli Oteli'nde düzenlediği törene ANAP'tan bazı isimlerin katılması da dikkat çekti. ANAP'tan TBMM Başkanvekillerinden Yılmaz Hocaoğlu, Abdülhalim Aras, Adalet Bakanı Oltan Sungurlu ve Niğde milletvekili Haydar Özalp törene katılmışlardı.¹⁴⁸

4.12. DEMOKRAT MERKEZ PARTİSİ'NİN DYP'YE KATILIMI

20 Ekim 1991 seçimleri öncesinde, DYP-DMP (Demokrat Merkez Partisi) birleşmesi gündemdeydi. Bu bağlamda, 29 Ağustos 1991'de DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile Demokrat Merkez Parti (DMP) lideri Bedrettin Dalan İstanbul Yeşilköy'de bir araya geldiler. Bir saat kadar süren görüşmede, Hüsamettin Cindoruk ile DMP Genel Başkan Yardımcısı Rahmi Gümrükçüoğlu da bulundu. Demirel ve Dalan, 20 Ekim 1991 genel seçimleri öncesinde güç birliği yapmaları konusunda anlaştilar. Bu anlaşma çerçevesinde, Demirel DMP'nin kendini feshederek DYP'ye katılmasını önerirken, Dalan DYP'den seçimlerde 50 milletvekili için garanti istedi. Görüşmede, DMP'lilerin DYP listelerinde yer alacağı sayı konusunda da anlaşma sağlanabileceği yolunda görüş birliğine varıldı.¹⁴⁹

1 Eylül 1991 günü DYP'den Cindoruk, DMP'den Rahmi Gümrükçüoğlu'nun birleşmeye yönelik protokol çalışmalarından sonuç alınamamıştı. İki parti arasındaki anlaşmazlık, DMP'li bazı üst düzey yöneticilerin milletvekili aday listelerine yerleştirilmesinden kaynaklanmaktaydı. Görüşmelere genel başkanlara bilgi vermek üzere ara verildi. DMP lideri Dalan da bir sıkıntının var olduğunu kamuoyuna açıkladı.¹⁵⁰ DMP Başkan Yardımcısı Tınaz Titiz, DMP ile DYP'nin birleşmesine karşıydı. Titiz, birleşme yerine Dalan ve birkaç kişinin DYP'den aday olmalarının daha doğru olacağı görüşündeydi.¹⁵¹

Cindoruk sürdürülen girişimlerde aday tespitlerinde sıkıntıların bulunduğunu belirtirken, DMP Başkanı Dalan ise görüşmelerin tıkanığını söylüyordu. İki parti arasında görüşmelerin her an kopabileceğini söyleyen Dalan, birleşmenin kendisinin DYP'ye geçişi olmadığını belirtiyordu.¹⁵² 3 Eylül günü, İstanbul Altunizade'de bir

¹⁴⁷ **Milliyet**, 12 Şubat 1991.

¹⁴⁸ **Hürriyet**, 12 Şubat 1991.

¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1991.

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1991.

¹⁵¹ **Hürriyet, Milliyet**, 2 Eylül 1991.

¹⁵² **Yeni Asır, Milliyet**, 3 Eylül 1991.

büroda Cindoruk, Dalan, Yalım Erez, Rahmi Gümrükçüoğlu ve Doğanacan Akyürek 6 saatlik toplantının sonucunda DYP-DMP birleşmesi için anlaşmaya vardılar.¹⁵³

DYP ile DMP arasındaki birleşme görüşmelerinde, TOBB Başkanı Yalım Erez'in de katkısı bulunmaktadır. Cindoruk ile Dalan'ın ilk buluşması Yalım Erez kanalıyla Ankara Hilton'da Yalım Erez'in odasında gerçekleşmişti. Dalan'ın Ağustos'taki Van gezisinin organizasyonunu TOBB'nin danışmanı ve Demirel'in en yakınlarından Tahir Zengingönül yapmıştı. DMP'nin DYP'ye katılımı kolay gerçekleşmemişti. Dalan 900 milletvekili adayından yaklaşık 135 adayın DMP'ye verilmesini istemişti. Dalan'a bu rakamın kabul edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmişti. Dalan'ın bundan sonraki önerisi, 90 aday ve adayların mutlaka seçilmelerini sağlayacak yerlerden gösterilmesiydi. Erez, bu önerileri Demirel'e ilettiğinde Demirel, bu kadar adayın kabulünün teşkilata anlatamayacağını söyledi.¹⁵⁴

DMP, 4 Eylül 1991'de DYP ile birleşmek için 13-14 Eylül tarihlerinde büyük kongrenin yapılmasına karar verdi. Dalan, Merkez Karar Yönetim Kurulu toplantısından sonra yaptığı açıklamada, DYP ile anlaşmaya varılan mutabakatın oybirliğiyle onaylandığını belirtti. DYP ile birleşmeyi ANAP iktidarının zorunlu hale getirdiğini belirten Dalan, ülkenin geleceği konusundaki endişeleri olmasaydı, hiçbir gücün DYP ile DMP'yi bir araya getiremeyeceğini ifade etti.¹⁵⁵ Cindoruk ve Rahmi Gümrükçüoğlu başkanlığındaki heyetler 10 maddelik ön protokolü imzaladılar. DMP Başkanı Dalan da bu ön protokolü imzaladı. Ön protokole göre, DYP'nin bütün seçim çalışmalarına DMP'nin üst düzey 5 yöneticisinden oluşacak komitenin de katılması kararı alındı.¹⁵⁶

13 Eylül 1991 günü DMP Olağanüstü Kongresi toplanamadı. Kongreye 900 delegeden yalnızca 48'inin katılması üzerine, tüzük ve yasa hükümleri gereğince kongre aynı gündemle 14 Eylül'e ertelendi. Yasaya göre, kongrenin toplanabilmesi için yarıdan bir fazla delegenin kongreye katılması gerekiyordu.¹⁵⁷ 14 Eylül 1991'de yapılan DMP Olağanüstü Kongresi'nde, partinin feshedilmesi ve DYP'ye katılması kararlaştırıldı. DMP'nin Gaziosmanpaşa'daki merkezinde yapılan kongrede, divan başkanlığına genel başkan yardımcısı Doğanacan Akyürek seçildi. Kongredeki

¹⁵³ **Hürriyet**, 4 Eylül 1991.

¹⁵⁴ Yalçın Doğan, "DYP-Dalan Artık Bir Hayal", **Milliyet**, 3 Eylül 1991, s. 13.

¹⁵⁵ **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1991.

¹⁵⁶ **Milliyet**, 7 Eylül 1991.

¹⁵⁷ **Yeni Asır**, 14 Eylül 1991.

konuşmasında parti kapatmanın büyük cesaret istediğini söyleyen Dalan, “*Ülkem için partiyi değil, kellemi dahi veririm*” diyordu. DYP GİK, yazılı bir açıklama yaparak, DMP’nin aldığı birleşme kararının, DYP GİK’te oy birliğiyle kabul edildiğini duyurdu.¹⁵⁸ Kongrede, DYP ile birleşme kararı 61 ret oyuna karşı, 579 kabul oyuyla alındı.¹⁵⁹

16 Eylül 1991’de DMP’nin DYP’ye katılma protokolü Demirel ve Dalan tarafından imzalandı. DMP’nin DYP’ye katılma törenine Demirel ile Dalan el ele geldi. Demirel, bu katılımın Türkiye’ye siyasi istikrarın getirilmesi olarak görülmesi gerektiğini söyledi. Dalan ise Türkiye’nin şartlarının DMP ile DYP’yi birleştirme noktasına getirdiğini belirtti.¹⁶⁰ DMP’nin DYP’ye katılmasında hem Dalan hem de Demirel, aday listelerinde toplam 40 DMP adayının yer alması konusunda anlaşmışlardı.¹⁶¹ Demirel, DYP-DMP birleşmesinde bütün yetkiyi DYP adına Yalım Erez’e vermişti. DYP ve DMP 40 DMP adayının listede yer alması konusunda anlaşmışlardı. Fakat DYP GİK, bu karara uymadı. Çok az sayıda DMP’li aday listelere kondu.¹⁶²

4.13. 20 EKİM 1991 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

TBMM’de, 24 Ağustos 1991 günü erken genel seçimin 20 Ekim 1991’de yapılmasına ilişkin yasa önerisi kabul edilmişti.¹⁶³ “*21 Ekim Sabahı Yeni Bir Türkiye*” sloganıyla yayınlanan DYP’nin seçim beyannamesinin giriş bölümünde, dünyanın ve Türkiye’nin genel görünümüne değinilmiştir. 1987 seçim beyannamesinde “Büyük Türkiye” kavramına vurgu yapılırken, 1991’de ise “Demokrat Büyük Türkiye” kavramına vurgu yapılmıştır. 1991’de de 1987’de olduğu gibi ekonomik ve sosyal konulara geniş yer ayrılmıştır. Beynamede 500 gün programı ön plana çıkmıştır. Bir tedavi olarak belirtilen programda, DYP’nin 500 günlük zaman diliminde ülkenin acil ve önemli sorunlarını çözmeye kararlı olduğu belirtilmiştir.

¹⁵⁸ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1991.

¹⁵⁹ **Hürriyet**, 15 Eylül 1991.

¹⁶⁰ **Yeni Asır, Cumhuriyet**, 17 Eylül 1991.

¹⁶¹ Yalçın Doğan, “Dalan İstifadan Döndü”, **Milliyet**, 28 Eylül 1991, s. 6.

¹⁶² Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

¹⁶³ **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1991.

Sosyal politikalarda, 1987’de sosyal refah toplumunun önemi belirtilirken, 1991’de ise sosyal hukuk devletini Türk toplumuna kazandırmanın DYP’nin amacı olduğu vurgulanmıştır. 17 madde de toplanan DYP’nin yapacaklarının anlatıldığı bölümde ise, hukuk devletinin yeniden kurulması, ekonomik istikrarın sağlanması, eğitim sorununun çözülmesi, sosyal devletin kurulması, kalkınmanın sağlanması, terör sorununun çözülmesi öne çıkan maddelerdendir.

Toplumun tüm kesimlerine seslenildiği beyannamenin son bölümünde, 12 Eylül’den bu yana 11 yıllık zaman diliminde oluşan ülke sorunlarını DYP’nin çözeceği, demokrat büyük Türkiye’yi 21 Ekim sabahı DYP’nin gerçekleştireceği belirtilerek, DYP’ye oy istenmiştir.¹⁶⁴

4.13.1. DYP’nin Seçim Kampanyası

Süleyman Demirel, 20 Ekim 1991 seçim kampanyasını 10 Eylül günü Bafra’dan başlattı. Demirel, Bafra’dan sonra seçim kampanyasında Fethiye, Gebze, Rize, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Çorlu, Akhisar, Edremit, Bandırma, Lüleburgaz, Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kırıkkale, Karaman, Muğla, Aydın, Denizli, Merzifon, Tokat, Amasya, Konya Ereğli, Erzincan, Kastamonu, Çanakkale, Manisa, Samsun, Giresun, Ordu, Konya, Antalya, Bolu, Sakarya, Kocaeli, Elazığ, Malatya, Kayseri, Adana, Trabzon, Şanlıurfa, Zonguldak, Devrek, Karabük, Bartın, İstanbul’da Alibeyköy, Gaziosmanpaşa, Gültepe, Beşiktaş, Bayrampaşa ve Üsküdar, Mersin, İskenderun, Antakya, Gaziantep, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Çankırı, Van, Kars, Sivas, Balıkesir, İzmir, Eskişehir, Kütahya, Bursa, Nazilli, Afyonkarahisar, Burdur, Isparta ve Ankara’da halka hitap etti.¹⁶⁵ Süleyman Demirel’in seçim gezisine Bafra’dan başlaması tesadüf değildi. Demirel, siyasi yasakların kaldırılması için de ilk mitingini 11 Eylül 1986 günü Bafra’da yapmıştı ve 1987 genel seçimlerinde DYP Bafra’da başarılı olmuştu. Bundan dolayı, Bafra’dan daha uygun bir yer de düşünülemezdi.¹⁶⁶

Demirel, 20 Ekim 1991 seçimlerini “Turgut Özal’dan Kurtuluş Savaşı” olarak gördüğünden dolayı, seçim mitinglerine Samsun’dan başlamıştı. Seçim kampanyasına “21 Ekim günü yeni bir Türkiye” sloganıyla başlayan Demirel, seçim

¹⁶⁴ **DYP Seçim Bildirgesi**, DYP Yayını, Ankara, 1991, ss. 1-343.

¹⁶⁵ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 11 Eylül-20 Ekim 1991.

¹⁶⁶ Muammer Yaşar, “Seçim Meydanından”, **Yeni Asır**, 11 Eylül 1991, s. 5.

mitinglerine “DYP tek başına iktidar” ismini verdi. Demirel, Türkiye’nin sorunlarının tek başına iktidarla çözüleceğine inandığı için, seçim kampanyasını tek başına iktidar üzerine kurdu. DYP lideri seçim gezilerine ”Kırat”, “Baba” ve “Süvari” isimli seçim otobüsleriyle katıldı. Mitinglerde DYP’nin tek başına iktidara gelmesi için “ödünç oy” istemini tekrarladı. Birçok konuşmasında koalisyondan duyduğu sıkıntıyı dile getirdi. İzmir’deki Kordon toplantısında sarffettiği “*Yalvarıyorum, Allah aşkına beni koalisyona mecbur etmeyin*” sözleri bu sıkıntının ifadesiydi. Demirel, gittiği yerlerde 20 Ekim seçimlerinin önemini anlattı. Demirel’in ABD’li danışmanı Clifford Botway seçim stratejisinde Demirel’e yardımcı oldu. Meydan meydan dolaşarak seçim gezilerini sürdüren Demirel’in, gittiği her yerde büyük bir ilgi ve sevgiyle karşılandığı görüldü. Konuşmalarında DYP’nin iktidara gelmesi durumunda yapacaklarını anlattı. İktidara geldiklerinde 500 gün içinde halkın rahatlayacağını, Türkiye’de birçok şeyin yerine oturacağını belirtti. Bunun yanında birçok yerde Kuranı Kerim’deki ayetlerden örnekler vererek, birlik ve beraberlik çağrısında bulundu. Demirel, alanları tıklım tıklım dolduran, gençlerin ve kadınların çoğunlukta olduğu canlı bir topluluğa hitap etti. Yalnızca İstanbul’da Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa ve Alibeyköy’de küçük topluluklara konuştuğundan dolayı Demirel’in morali bozulmuştu.¹⁶⁷

DYP, 20 Ekim 1991 seçimleri için AX ajansı ile anlaştı.¹⁶⁸ AX Ajansının amacı, seçmen üzerinde DYP’ye ve Demirel’e güven imajını sağlamaktı.¹⁶⁹ DYP “21 Ekim günü yeni bir Türkiye” sloganının yanında seçim kampanyasını “Özal ve ANAP’tan hesap sorma” sloganı üzerine oturttu. ANAP iktidarlarının azınlık oyuyla çoğunluğu sağladığından dolayı illegal olarak nitelendiren Demirel, 20 Ekim seçimlerini halkın ANAP iktidarından kurtulmak için altın bir fırsat olduğunu, DYP iktidarında ANAP iktidarları dönemindeki çeşitli rüşvet ve suiistimallerin hesabının sorulacağını belirtti. Seçim kampanyası sırasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın da seçimle ilgili değerlendirmeleri oldu. Özal’ın “*1980 öncesine dönüş tehlikesi görüyorum*” sözlerine Demirel, “*12 Eylül diyenler ağlaya ağlaya gidecekler*” şeklinde Özal’a cevap verdi. Özal’ın seçim propagandası döneminde meydanlara

¹⁶⁷ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 4 Eylül-20 Ekim 1991.

¹⁶⁸ Seçim kampanyası için Bkz. Necati Özkan, **Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2004, ss. 125-135.

¹⁶⁹ Hıfzı Topuz, **Siyasal Reklamcılık Dünyadan ve Türkiye’den Örneklerle**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 51.

çıkmasını eleştiren Demirel, Özal'ı "Çankaya Partisi" olarak nitelendirdi. Özal'ın DYP'yi hedef alan diğer önemli açıklaması ise bir iddiaydı. Özellikle Özal'ın "*DYP etrafını kaçakçılar sardı*" sözlerine Demirel'in cevabı oldukça sert oldu. Demirel, "*Kaçakçılar ve devleti soyanlar Özal'ın etrafındadır. Bir daha ağzını açarsa pişman ederim*" diyerek tepkisini dile getirdi. DYP, seçim kampanyası sırasında Turgut Özal'ın geçmişte uyguladığı ve seçmen üzerinde etkili olan il vaadini uyguladı. Türkiye'deki il sayısının 101'e çıkarılacağını açıklayan Demirel, 101. ilin de Nazilli olacağını belirtmişti. Seçim öncesi vaat ettiklerini nasıl, hangi kaynaklarla yapacağını açıklayan ilk parti DYP oldu. Kamuoyunda "Herkes 2 anahtar" sloganıyla tanınan "Ulusal Dinamik Denge Modeli" (UDİDEM) DYP'nin tek başına iktidara gelmesi halinde uygulanacaktı. DYP'nin ekonomi programını 26 kişilik ekonomi uzmanı hazırladı.¹⁷⁰ DYP seçim kampanyası döneminde ANAP'ın alternatifi olduğunu gösterdi. Somut ekonomik bir modelle geniş halk kitlelerine ulaşmaya çalıştı. UDİDEM, ekonomik demokrasi ve dünya ile bütünleşme olmak üzere iki temele dayanmaktaydı.¹⁷¹

Seçim stratejisinde Clifford Botway'ın Demirel'e yardımcı olduğunu belirtmiştik. Ayrıca Demirel'in Merzifon'a yaptığı geziye ABD Başkanları Carter ile Reagan'a seçim kazandırdığı savunulan ABD'li danışman Browdy'de katıldı. Demirel, 20 Ekim seçimlerine bir hafta kala seçim çalışmalarını ve mitinglerini yoğunlaştırdı. Seçime bir hafta kala Demirel, 36 bin muhtara mektup göndererek DYP'ye destek olmalarını istedi. Demirel, Malatya ve Rize'de bazı tatsız olaylar yaşadı. 14 yıl aradan sonra geldiği Malatya'da 36 bin kişilik kalabalığa hitap eden Demirel, 50 kişilik bir grubun tepkisiyle karşılaştı. Demirel, seçim döneminde 2 defa Rize'ye geldi. DYP son seçim mitingini 19 Ekim günü Rize'de yaptı. Rize'de bir grup ANAP'lı ile DYP'liler arasında kavga çıktı. Aleyhte atılan sloganlardan ötürü Demirel, konuşmasını sık sık kesmek zorunda kaldı.¹⁷²

Türkiye, Demirel'in ilk Başbakan olduğu 1965 yılından bugüne oldukça değişmişti. Demirel, inişli çıkışlı siyasi hayatına rağmen Türkiye'de yeniden iktidar olabilmek için gerekli değişimi göstermişti.¹⁷³ 20 Ekim 1991 seçimlerinde

¹⁷⁰ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 4 Eylül-20 Ekim 1991.

¹⁷¹ Yalçın Doğan, "DYP: İşte Alternatif", **Milliyet**, 9 Eylül 1991, s. 12.

¹⁷² **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 4 Eylül-20 Ekim 1991.

¹⁷³ Osman Ulugay, "Dört Lidere Bir Bakış 1", **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1991, s. 13.

milletvekili aday listelerinin GİK'te belirlenmesinde Demirel'e yakınlıklarıyla bilinen Cavit Çağlar, Yaşar Topçu, Ömer Barutçu ve Erman Yerdelen etkili olmuştur.¹⁷⁴

4.13.2. Seçim Sonuçları

Tablo 6: 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Kayıtlı Seçmen Sayısı: 29.979.123
Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 25.157.089
Geçerli Oy Sayısı: 24.416.666
Seçime Katılma Oranı: %83.92

Oyların Partilere Göre Dağılımı		
Partiler	Geçerli Oy	Oranı
ANAP	5.862.623	% 24.01
RP	4.121.355	% 16.88
SP	108.369	%0.44
DYP	6.600.726	%27.03
DSP	2.624.301	% 10.75
SHP	5.066.571	% 20.75
Bağımsızlar	32.721	% 0.14

Kaynak: **Resmi Gazete**, 17 Kasım 1991, Sayı: 21054.

20 Ekim 1991 genel seçimlerinde¹⁷⁵ DYP 6.600.726 oyla oyların %27.03'ünü olarak birinci parti oldu. ANAP 5.862.623 (%24.01), SHP 5.066.571 (%20.75), RP 4.121.355 (%16.88), DSP 2.624.301 (%10.75) oy aldılar. 1991 seçimlerinde¹⁷⁶ DYP

¹⁷⁴ **Hürriyet**, 25 Eylül 1991.

¹⁷⁵ DYP'nin 1991 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

¹⁷⁶ DYP'nin 20 Ekim 1991 seçimlerinde çıkardığı milletvekillerinin isimleri şöyledir: M. Halit Dağlı, Bekir Sami Daçe, Ahmet Şanal, M. Selahattin Kılıç (kontenjan), Turgut Tekin, Orhan Şendağ, Ali Yalçın Öğütcan, Mustafa Küpeli, Uğur Aksöz (kontenjan), Veli Andaç Durak (Adana), İsmet Attila, Abdullah Ulutürk, Baki Durmaz (kontenjan), Ethem Kelekçi (Afyon), Cemil Erhan, Mikail Aydemir (Ağrı), M. Tınaz Titiz, M. Dursun Yangın, Sait Kemal Mimaroglu, İrfan Köksalan, Bilal Güngör, Orhan Kilercioğlu (kontenjan), Baki Tuğ (Ankara), Veysel Atasoy, Ali Karataş, Hasan Namal, Gökberk Ergenekon (kontenjan), Adil Aydın, Hayri Doğan (Antalya), Hasan Ekinci (Artvin), Nahit Mentese, İsmet Sezgin, Tunç Bilget (kontenjan), Ali Rıza Gönül (Aydın), Abdülbaki Ataç, Sami Sözat, Ekrem Ceyhun (kontenjan), Melih Pabuçcuoğlu, Ömer Lütfi Coşkun, Hüseyin Balyalı, Mehmet Cemal Öztaylan (Balıkesir), Bahattin Şeker (Bilecik), Haydar Baylaz (Bingöl), Necmi Hoşver, Nazmi Çiloğlu, Tevfik Türesin (Bolu), Mustafa Çiloğlu, Ahmet Sayın, Ahmet Şeref Erdem (Burdur), Cavit Çağlar, B. Mehmet Gazioğlu, Fethi Akkoç, Turhan Tayan, Yılmaz Ovalı, İbrahim Gürdal (kontenjan), Şükrü Erdem (Bursa), A. Hamdi Üçpınarlar, Rahmi Özer, Süleyman Ayhan, Nevfel Şahin (Çanakkale), Nevzat Ayaz (Çankırı), Arslan Adnan Türkoğlu (Çorum), Mehmet Gözlükaya, Nabi Sabuncu (kontenjan), M. Haluk Müftüler (Denizli), Mehmet Salim Ensarioğlu (Diyarbakır), Şerif Ercan, Evren Bulut (Edirne), Ali Rıza Septioğlu, Ahmet Küçükkel (Elazığ), İsmail Köse, Melik Fırat (Erzurum), Hüsamettin Cindoruk, İbrahim Yaşar Dedelek, M. Fevzi Yalçın (Eskişehir), Mehmet Batallı, Ayvaz Gökdemir, Hannan Özüberk, Mehmet Özkaya (Gaziantep), Mustafa Zeydan (Hakkari),

178, ANAP 115, SHP 88, RP 62, DSP 7 milletvekili çıkardı.¹⁷⁷ 20 Ekim 1991 seçimlerine MÇP ve IDP adayları RP'den, HEP ise SHP'den seçime girdiler.¹⁷⁸

Adıyaman'da 4 milletvekilliğini SHP kazanmıştı. Seçim sonuçlarına yapılan itirazlar sonucunda DYP ve RP birer milletvekili çıkardı. DYP'den Mahmut Nedim Bilgiç'in Meclis'e girmesiyle DYP'nin sandalye sayısı 179'a çıktı.¹⁷⁹ Türkiye'de milli gelirden en fazla pay alan en zengin 10 il ile en düşük pay alan en yoksul 10 ilde DYP'nin birinci parti olması, 20 Ekim 1991 genel seçimlerinin en çarpıcı sonuçlarındandı.¹⁸⁰ 20 Ekim 1991 seçiminde, DYP'nin başarılı olmasının temelinde dışa açılmacı, serbest piyasadana, rekabetten yana olan bir kadro ve programı benimsemiş olması yatmaktadır. Bu seçimle DYP'nin kırsal partisi kimliğinden uzaklaştığı görülmektedir.¹⁸¹ 11 Eylül 1980 günü AP milletvekili olarak görev alan parlamenterlerden 18'i, 20 Ekim 1991 seçimlerinde DYP'den Meclis'e girdi. Bu kişilerin isimleri şöyledir: M. Halit Dağlı, M. Selahattin Kılıç, Mikail Aydemir, Hasan Ekinci, Nahit Menteşe, İsmet Sezgin, Ekrem Ceyhun, Ahmet Sayın, Ali Rıza Septioğlu, Süleyman Demirel, Fevzi Arıcı, H. Cavit Erdemir, Sümer Oral, Esat

Bestami Teke, Nurettin Tokdemir, Abdullah Kınalı (Hatay), Süleyman Demirel, A. Aykon Doğan, Ertekin Durutürk, Mustafa Fikri Çobaner (Isparta), Asım Kaleli, Ahmet Bilyeli, Y. Fevzi Arıcı, Ali Su (İçel), Yıldırım Aktuna, Bedrettin Dalan, Doğançan Akyürek, Tansu Çiller, Coşkun Kırca (İstanbul), Yıldırım Avcı, Mehmet Köstepen, Ersin Faralyalı, Nevzat Çobanoğlu, Rıfat Serdaroğlu (kontenjan), Erkut Şenbaş, Mehmet Özkan (İzmir), Abdülkerim Doğru, M. Sabri Güner (Kars), Münif İslamoğlu, Nurhan Tekinel (Kastamonu), Ahmet Sezai Özbek (Kırklareli), Halil İbrahim Artvinli, M. Kazım Dinç, İsmail Kalkandelen, İsmail Amasyalı, Alaattin Kurt (Kocaeli), Osman Özbek, Vefa Tanır, Ömer Şeker, Ali Günaydın, Hasan Avşar, Mehmet Ali Yavuz (Konya), H. Cavit Erdemir, İsmail Karakuyu (Kütahya), Rıza Akçalı, Yahya Uslu, Ümit Canuyar, Akın Gönen, Sümer Oral, Cengiz Üretmen, Tevfik Diker (Manisa), Selahattin Karademir (Kahramanmaraş), Latif Sakıcı, İrfettin Akar, Muzaffer İlhan (Muğla), Esat Kırathoğlu, Osman Seyfi (Nevşehir), İbrahim Arısoy, Doğan Baran, Rıfat Yüzbaşıoğlu (Niğde), Refaiddin Şahin, Hasan Kılıç (Ordu), Mehmet Gölhan, Nevzat Ercan (kontenjan), Ahmet Neidim (Sakarya), İhsan Saraçlar, Cemal Alişan, Mehmet Çebi, İlyas Aktaş (kontenjan), Nafiz Kurt, Ali Eser, İrfan Demiralp (Samsun), Yaşar Topçu, Cafer Sadık Keseroğlu, Kadir Bozkurt (Sinop), Muhtar Mahramlı, Halil Başol, Fethiye Özver, Hasan Peker (Tekirdağ), Ali Şevki Ereğ (Tokat), Mehmet Ali Yılmaz (Trabzon), Necmettin Cevheri, F. Aydın Mirkelam, Abdurrezzak Yavuz, M. Fevzi Şihanlıoğlu, Sedat Edip Bucak (Şanlıurfa), Nadir Kartal, Mustafa Kaçmaz (Van), Güneş Müftüoğlu, Ali Uzun, Necdet Yazıcı (kontenjan), Ömer Barutçu, Şinasi Altiner, Adnan Akın (Zonguldak), Mahmut Öztürk, Halil Demir (Aksaray), Hacı Filiz, Abdurrahman Ünlü, M. Sadık Avundukoğlu (Kırıkkale), Köksal Toptan (Bartın), **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 20.10.1991 (Özel Tablolar)**, T.C Başbakanlık DİE Yayını No: 1522, Ankara, 1992.

¹⁷⁷ **Resmî Gazete**, 17 Kasım 1991, Sayı: 21054; **Bugünkü Türkiye (1980-1995) Türkiye Tarihi 5**, s. 87.

¹⁷⁸ Ahmet Demirel, "Türkiye'de Seçimler: 1983-2002 Barajla Yaşamaya Mecbur muyuz?", **İktisat Dergisi**, Kasım 2002, Sayı: 431, s. 43; **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, (Editörler: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 173.

¹⁷⁹ **Cumhuriyet, Milliyet**, 30 Ekim 1991.

¹⁸⁰ **Milliyet**, 8 Kasım 1991.

¹⁸¹ Ümit Cizre Sakallıoğlu, "Doğru Yol Partisi", **CDTA**, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1260.

Kıratlıoğlu, Ali Şevki Erek, Necmettin Cevheri, Ömer Barutçu, Köksal Toptan.¹⁸²

4.14. DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (DEMİREL-İNÖNÜ KOALİSYONU)

20 Ekim 1991 seçimleri sonucunda ortaya çıkan tabloda, DYP İl Başkanları ve yöneticileri SHP ile bir koalisyon hükümetinin kurulmasını istiyorlardı. Demirel de 23 Ekim'de Le Monde gazetesine verdiği demeçte, DYP'nin programına en yakın partinin SHP olduğunu, koalisyonun SHP ile kurulabileceğini açıklıyordu.¹⁸³ 23 Ekim günü TUSİAD Başkanı Bülent Eczacıbaşı, Tansu Çiller'i ziyaretinde, TUSİAD'ın ANAP ile DYP'nin koalisyon kurmasını istediğini ilettiler. DYP lideri Demirel ise TUSİAD'ın bu önerisini kabul etmedi. Ayrıca Sakıp Sabancı da ANAYOL hükümetinin kurulmasını istiyordu.¹⁸⁴ Turgut Özal'ın ANAP oylarıyla Cumhurbaşkanı olmasından sonra oluşan DYP-SHP yakınlığı, olası bir DYP-SHP koalisyonunun görüntüsünü vermekteydi.¹⁸⁵ Cindoruk genel seçimlerden sonra yaptığı açıklama, DYP'nin SHP ile koalisyona çok yakın olduğunu gösteriyordu. Cindoruk, sine-i millet komisyonunun çalışmaları sonucunda 26 Aralık 1990 günü DYP ve SHP liderlerinin ortak bildirisinin bir hükümet protokolü niteliğinde olduğunu, ANAP ve RP ile koalisyonun imkansız olduğunu söylüyordu.¹⁸⁶

Demirel, hükümeti kurma görevini almadan önce 4 Kasım günü Cumhurbaşkanlığı sorununu çözmek için DYP'nin hazırladığı Anayasa değişikliği önerisini görüşmek üzere ANAP, SHP, RP ve DSP liderleriyle görüştü. SHP ve RP Anayasa değişikliği önerisini prensipte benimserken, ANAP ve DSP ise bu değişikliği benimsemediler.¹⁸⁷

Demirel ile İnönü arasında ilk görüşme 11 Kasım günü gerçekleşti. Bu ilk görüşmede, Demirel, SHP'ye 4, SHP'de DYP'ye kendi görüşlerini içeren 1 metin verdi. SHP'nin metni Avrupa'daki koalisyon protokollerini içermekteydi. DYP'nin birinci metni her iki partinin programlarından, seçim vaatlerinden, seçim bildirgelerinden oluşmaktaydı. İkinci metin, hükümetin program taslağıydı. Üçüncü metin, koalisyon protokolünün taslağıydı. Dördüncü metin ise, ekonomik hedefleri

¹⁸² *Milliyet*, 24 Ekim 1991.

¹⁸³ *Milliyet*, 23-24 Ekim 1991.

¹⁸⁴ Yalçın Doğan, "Demirel'in SHP'ye Mantık Çağrısı", *Milliyet*, 24 Ekim 1991, s. 9.

¹⁸⁵ A. Şakir Demirtaş, *Türkiye'de 1991-1995 Dönemi Koalisyon Hükümetleri ve Siyasi Muhalefet*, Selçuk Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998, s. 84.

¹⁸⁶ Tunca Bengin'in Hüsametdin Cindoruk ile yaptığı röportaj, *Milliyet*, 31 Ekim 1991, s. 7.

¹⁸⁷ *Cumhuriyet*, *Milliyet*, 5 Kasım 1991.

ve Türkiye'nin sorunlarını içermektedir.¹⁸⁸ Hükümet programı ve koalisyon protokolünün taslağını DYP Ankara milletvekili Sait Kemal Mimaroglu hazırlamıştı.¹⁸⁹ SHP Grup Yönetim Kurulu ve Parti Meclisi 12 Kasım günü yaptıkları toplantıda İnönü'ye koalisyona katılmak için yetki vermişti. Toplantıda koalisyona 41 evet oyu çıkarken, 3 de hayır oyu kullanılmıştı. Baykal taraftarlarının önemli bir bölümü çekimser oy kullanmışlardı.¹⁹⁰

13 Kasım'da yapılan görüşmede DYP ile SHP, demokratikleşme ve ekonomi konularında iki ayrı komisyonun kurulması konusunda anlaşılabilir. Demokratikleşme komisyonu SHP'den Ertuğrul Günay, Mehmet Moğultay, Seyfi Oktay ve DYP'den Köksal Toptan; ekonomi komisyonu SHP'den Onur Kumbaracıbaşı, Abdülkadir Ateş DYP'den Tansu Çiller, İlhan Kesici'nin katılımıyla oluştu.¹⁹¹

17 Kasım günü DYP ile SHP arasında bakanlıkların paylaşımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıktı. DYP, SHP'ye 11 bakanlık önerirken, SHP lideri Erdal İnönü 14 bakanlık istemekteydi. Bu anlaşmazlıktan ötürü, Demirel'in hükümet listesini onaylatmak için Çankaya'dan aldığı randevu da iptal edilmişti. Cavit Çağlar ve Hikmet Çetin'in çabalarıyla 18 Kasım gecesi SHP'ye 12 bakanlığın verilmesi konusunda anlaşmaya varıldı.¹⁹² Koalisyon pazarlığında en önemli anlaşmazlık, Milli Eğitim Bakanlığı'nın hangi partide olacağıydı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın önemi 4 madde de açıklanabilir:

- Yaklaşık 560 bin personeliyle en büyük bakanlık olması.
- Genel bütçeden aldığı %15'lik payla, en fazla maddi olanağa sahip olması.
- Laiklik tartışmalarının odak noktası olması.
- 14 milyondan fazla öğrenci ve aileleriyle birlikte toplumun önemli bir bölümünü oluşturması.¹⁹³

DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin protokolü, 19 Kasım 1991 günü Demirel ve İnönü tarafından imzalandı.¹⁹⁴ Süleyman Demirel'in Başbakanlığı'nda kurulan DYP-SHP koalisyon hükümeti, 20 Kasım 1991 günü Cumhurbaşkanı Turgut Özal

¹⁸⁸ Yalçın Doğan, "Sıkı Hazırlanmış Metinler", *Milliyet*, 12 Kasım 1991, s. 12.

¹⁸⁹ Muammer Yaşar, "Hükümet Programı Protokol Taslağı", *Yeni Asır*, 13 Kasım 1991, s. 9.

¹⁹⁰ *Yeni Asır*, 13 Kasım 1991.

¹⁹¹ *Milliyet*, 14 Kasım 1991.

¹⁹² Cüneyt Arcayürek, *Bekleyen Adamın Gerçekleşen Düşü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 32.

¹⁹³ Güngör Mengi, "Sebebi Önemli", *Sabah*, 20 Kasım 1991, s. 3.

¹⁹⁴ *Mesaj*, 28 Kasım-4 Aralık 1991, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 6.

tarafından onaylandı. Kabinede DYP 20, SHP ise 12 Bakanlık aldı.¹⁹⁵ Demirel, 11 yıllık bir zaman zarfından sonra iktidara gelişinin mutluluğunu McArthur'un "*Hayatta, zaferin yerine konabilecek hiçbir şey yoktur*" cümlesiyle belirtiyordu.¹⁹⁶ Türkiye'nin merkez sağ ve merkez sol iki partisi, tam 30 yıl aradan sonra tekrar hükümet kurmuşlardı. Tam 30 yıl önce 20 Kasım günü AP ve CHP Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetini kurmuşlardı.¹⁹⁷ 20 Kasım 1991'de kurulan Demirel-İnönü hükümeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'teki ölümüne kadar sürdü.

Kabineyi incelediğimizde, Cavit Çağlar ve Akın Gönen, çalışmalarının karşılığını almışlardı. Kabine listesinde 5 DYP'linin yer almasının Demirel için hem siyasi hem de psikolojik nedenleri vardı. Bu 5 isim Ekrem Ceyhun, İsmet Sezgin, Necmettin Cevheri, Köksal Toptan ve Sümer Oral'dı. Bu 5 isim de 12 Eylül öncesinde Demirel'in son hükümetinin üyeleri idi. Demirel, 12 Eylül öncesinde örtülü ödeneği Devlet Bakanı olan Ekrem Ceyhun'a emanet etmişti. Cevheri, Sezgin, Toptan ve Oral, Demirel'in yasaklı olduğu zor günlerde hep yanında olmuşlar ve önemli hizmetlerde bulunmuşlardı.¹⁹⁸

Demirel, kabineyi kurarken 4 noktayı göz önüne almıştı. Birinci nokta, DYP kökenliler ile DYP'ye başka partilerden gelenlerdi. ANAP'tan gelen Akın Gönen ile DMP'den Doğançan Akyürek bakan oldular. İkinci nokta, bölgeler dengesi idi. Trabzon'dan Mehmet Ali Yılmaz, Sinop'tan Yaşar Topçu, Gaziantep'ten Mehmet

¹⁹⁵ Başbakan: Süleyman Demirel (DYP), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Erdal İnönü (SHP) Devlet Bakanı: Cavit Çağlar (DYP), Devlet Bakanı: Tansu Çiller (DYP), Devlet Bakanı: Ekrem Ceyhun (DYP), Devlet Bakanı: Akın Gönen (DYP), Devlet Bakanı: Güler İleri (SHP), Devlet Bakanı: Gökberk Ergenekon (DYP), Devlet Bakanı: Orhan Kilercioğlu (DYP), Devlet Bakanı: Mehmet Kahraman (SHP), Devlet Bakanı: İbrahim Tez (SHP), Devlet Bakanı: Ömer Barutçu (DYP), Devlet Bakanı: Mehmet Ali Yılmaz (DYP), Devlet Bakanı: Erman Şahin (SHP), Devlet Bakanı: Şerif Ercan (DYP), Devlet Bakanı: Mehmet Batallı (DYP), Adalet Bakanı: Seyfi Oktay (SHP), Milli Savunma Bakanı: Nevzat Ayaz (DYP), İçişleri Bakanı: İsmet Sezgin (DYP), Dışişleri Bakanı: Hikmet Çetin (SHP), Maliye ve Gümrük Bakanı: Sümer Oral (DYP), Milli Eğitim Bakanı: Köksal Toptan (DYP), Bayındırlık ve İskan Bakanı: Onur Kumbaracıbaşı (SHP), Sağlık Bakanı: Yıldırım Aktuna (DYP), Ulaştırma Bakanı: Yaşar Topçu (DYP), Tarım ve Köyişleri Bakanı: Necmettin Cevheri (DYP), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Mehmet Moğultay (SHP), Sanayi ve Ticaret Bakanı: Tahir Köse (SHP), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Ersin Faralyalı (DYP), Kültür Bakanı: Fikri Sağlar (SHP), Turizm Bakanı: Abdülkadir Ateş (SHP), Orman Bakanı: Vefa Tanır (DYP), Çevre Bakanı: Doğançan Akyürek (DYP), Türker Sanal, **Demirel Hükümetleri Koalisyon Protokolleri ve Programları**, Sim Matbaacılık, Ankara, 2000, s. 251-252; **Resmi Gazete**, 20 Kasım 1991, Sayı: 21057; Nedim Yalansız, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Buke Yayınları, İstanbul, 2006, s. 504; Türker Sanal, **Türkiye'nin Hükümetleri: Muvakkat Encümen'den 55. Hükümete**, Sim Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 187-188; **Türkiye'nin 77 Yılı (1923-2000)**, Tempo Yayınları, İstanbul, 2000, s. 397.

¹⁹⁶ Ertuğrul Özkök, "Demirel'le Sohbetten İzlenimler", **Hürriyet**, 27 Ekim 1991, s. 21.

¹⁹⁷ **Milliyet, Yeni Asır**, 21 Kasım 1991.

¹⁹⁸ Muammer Yaşar, "Kim Kimdir?", **Yeni Asır**, 22 Kasım 1991, s. 9.

Batallı, İzmir'den Ersin Faralyalı, Zonguldak'tan Ömer Barutçu, Edirne'den Şerif Ercan kabineye girdiler. Üçüncü nokta, seçimde çok başarılı olan yerlerdi. Bursa'da Cavit Çağlar, Manisa'da Akın Gönen, Bartın'da Köksal Toptan başarılarıyla bakan oldular. Dördüncü nokta, vefaydı. Necmettin Cevheri, İsmet Sezgin, Ekrem Ceyhun kabinede yer aldılar.¹⁹⁹ Bedrettin Dalan, İçişleri Bakanı olmak istemişti. Demirel'den olumsuz yanıt alan Dalan, hükümet dışı kalmıştı. Dalan, Demirel'den Doğançan Akyürek'in kabineye girmesini rica etti.²⁰⁰ Akyürek, Çevre Bakanı olarak kabine de yer aldı.

Türkiye'nin 49. hükümeti DYP-SHP koalisyon hükümeti 30 Kasım 1991'de güvenoyu aldı. Oylamaya 444 milletvekili katılırken 280 kabul, 164 ret oyu kullanıldı.²⁰¹ Oylamada DYP-SHP milletvekillerinin dışında Alparslan Türkeş ve 14 milletvekili de kabul oyu kullandı. MÇP kökenli milletvekillerinden Muhsin Yazıcıoğlu ve Esat Bütün, Ökkeş Şendiller ve Saffet Topaktaş oylamaya katılmadılar. Oylamada ANAP, RP ve DSP milletvekilleri ret oyu kullandılar.²⁰² DYP-SHP koalisyon hükümeti, DYP'nin %27.2 ve SHP'nin %20.8 olmak üzere toplam %48 oranında bir halk desteğine sahipti.²⁰³

DYP-SHP koalisyon hükümeti ilk gezisini Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine yaptı. İki günlük gezinin ilk durağı Diyarbakır'dı.²⁰⁴ Demirel ve İnönü Diyarbakır'da halk tarafından büyük bir sevgi ve coşku ile karşılandılar. Diyarbakır'da belediye meydanında düzenlenen mitingte Demirel ve İnönü, bölgede huzur ve güvenin sağlanacağını, devletin her zaman olduğu gibi vatandaşın yanında, emrinde olduğunu söylediler. Demirel, Türkiye'nin kürt realitesini tanıdığını ifade ederek, kürt realitesini tanımanın Türkiye'nin bütünlüğünü bozmaya engel olmadığını belirtti.²⁰⁵

Demirel ve İnönü, gezinin ikinci günü Mardin, Şırnak ve Batman'da incelemelerde bulundular. Bu geziyle Demirel'in ifadesiyle "Devlet ve halk kucaklaşmıştı." Demirel ve İnönü bu gezide halktan büyük sempati topladılar. Halkın

¹⁹⁹ Güneri Civaoglu, "Anatomi", **Sabah**, 21 Kasım 1991, s. 11.

²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1991.

²⁰¹ **MMTD**, B: 9, 30. 11. 1991, O: 1, s. 241.

²⁰² **Sabah**, **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 1 Aralık 1991.

²⁰³ **Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s. 3.

²⁰⁴ **Sabah**, **Milliyet**, 8 Aralık 1991.

²⁰⁵ **Yeni Asır**, **Sabah**, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1991.

gösterdiği ilgi, geziye katılanları şaşırtmıştı.²⁰⁶ DYP-SHP hükümeti yeni politika çerçevesinde, Türkiye’de kürtçe gazete çıkarılmasına, kürtçe özel ders almak isteyenlere de engel olunmamasına izin vermektedir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in Kürt Enstitüsü’nün kurulması hakkında getirdiği açıklık, hükümetin radikal bir değişimi başlattığının işaretiydi. Fakat hükümet, Türkiye’nin bütünlüğü konusunda kesinlikle taviz vermek niyetinde değildi. Hükümet yetkilileri, ülkenin üniter devlet yapısını bozacak bir tartışmanın içine girilmeyeceğini kesin bir dille belirtmekteydiler. DYP-SHP hükümeti kısa vadede kürtlere sağlanan kültürel haklarla, Güneydoğu’daki gergin atmosferin yumuşatılmasını, böylelikle kürt sorununun kesin çözümü için gerekli ortamın oluşturulacağını düşünmekteydi. Uzun vadeli çözüm olarak da bölgeyi ekonomik açıdan kalkındırmak görülmekteydi.²⁰⁷

25 Aralık 1991’de PKK hem İstanbul’da hem de Şırnak’ta saldırılarda bulundu. Olağanüstü Hal Bölge Valisi Necati Çetinkaya’nın kardeşlerinin İstanbul Bakırköy’deki mağazası teröristler tarafından ateşe verildi. Çıkan yangında 11 kişi hayatını kaybetti. Hayatını kaybedenler arasında Olağanüstü Hal Bölge Valisi’nin yeğeni Ahmet Çetinkaya da vardı.²⁰⁸ İstanbul ve Şırnak’ta meydana gelen terör olayları, hükümetin kürt konusuyla ilgili politikasının yaşama geçmesinden sonra meydana gelmişti. Demirel ve İnönü’nün, Güneydoğu gezisiyle açıklanan bu politikanın sonuçları görülmeye başlanmıştı.²⁰⁹

Koalisyon hükümetinin kurulmasından çok kısa bir süre sonra, HEP kökenli SHP milletvekillerinin konuşmaları, DYP kanadında tepkiye yol açıyordu. 26 Aralık 1991’de TBMM’de iç güvenlik konulu genel görüşme yapılırken kavga çıktı. SHP Grup Başkanvekillerinden Mahmut Alınak, kürsüde konuşurken “*Geçenlerde Digor’da 2 kardeşimiz öldü. Biri asker biri PKK’lı*” deyince bazı DYP’li milletvekillerince kürsüden zorla indirildi. Alınak’ın konuşması DYP’de tepkiyle karşılandı.²¹⁰

DYP’nin muhalif isimlerinden Münif İslamoğlu ve Coşkun Kırca HEP’siz DYP-SHP koalisyonu istemekteydiler. İslamoğlu ve Kırca Demirel’e verdikleri mektupta, bu görüşlerinin yanı sıra Güneydoğu meselesinin kürt kimliğini tanımakla

²⁰⁶ **Cumhuriyet, Sabah**, 9 Aralık 1991; **Yeni Asır**, 10 Aralık 1991.

²⁰⁷ **Milliyet**, 10 Aralık 1991.

²⁰⁸ Yalansız, a.g.e., s. 451; **Sabah, Cumhuriyet**, 26 Aralık 1991.

²⁰⁹ Altan Öymen, “Çok Ciddi Bir Durum”, **Milliyet**, 26 Aralık 1991, baş sayfa.

²¹⁰ **Sabah, Cumhuriyet**, 27 Aralık 1991.

çözülemediğini de belirttiler.²¹¹ DYP grubunun tepkileri bu dönemde artmıştı. DYP'li milletvekillerinin tepkisi HEP sorunu ve bazı DYP'li bakanların üzerinde yoğunlaşmıştı.²¹² DP'de de milletvekilliği yapmış olan muhalif grubun öncülerinden DYP Kastamonu milletvekili Münif İslamoğlu, Demirel'e yönelik en sert eleştirisini grup toplantısında şu cümlelerle dile getirmişti: “*Rahmetli Adnan Menderes'in yanında da Mükerrer Sarol vardı. Menderes, karizmatik bir insandı. Ama Menderes'in sonunu hazırladı. Şimdi Başbakan'ın yakın çevresinde de birileri var. Üstelik Sarol ile kabil-i kıyas mümkün değil.*”²¹³

Mahmut Alınak'ın çıkışından sonra, HEP kökenli SHP milletvekili Hatip Dicle, Viyana'da yaptığı açıklamada PKK terörünün haklı ve meşru olduğunu söylüyordu.²¹⁴ 6 Kasım 1991'de TBMM'de yemin törenindeki sözleri, davranışları tepkilere neden olan HEP kökenli Leyla Zana ve Hatip Dicle 16 Ocak günü SHP'den istifa ettiler.²¹⁵ 31 Mart günü de 14 HEP kökenli milletvekili SHP'den istifa etti. İstifa eden milletvekillerinin isimleri şöyledir: Ahmet Türk, Sırrı Sakık, Selim Sadak, Zübeyir Aydar, Orhan Doğan, Mahmut Kılınç, Nizamettin Toğuç, Remzi Kartal, Mehmet Sincar, M. Emin Sever, Sedat Yurtdaş, Naif Güneş, Ali Yiğit, Muzaffer Demir.²¹⁶

25 Ocak 1992'de SHP Kurultayı toplandı. 25 Ocak'ta yapılan SHP Kurultayı'nda genel başkanlığa yeniden Erdal İnönü seçilmişti. Demirel, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'yü makamında ziyaret ederek, genel başkanlığa seçilmesinden ötürü kutladı. İnönü, genel başkanlığa tekrar seçilmesiyle ilgili olarak “*Kurultay, bir anlamda hükümetin onaylanması oldu*” diyordu.²¹⁷ Demirel, SHP Kurultayı'nın koalisyon hükümetine zarar vermeden sona ermesinden dolayı memnundu. Demirel, İnönü dışında başka bir kişinin seçilmesi durumunda, koalisyonda bir değişikliğe gidilmesi gerektiğini düşünüyordu.²¹⁸

Koalisyon hükümeti, SHP Kurultayı'ndan önce ekonomide önemli bir adım attı. Tansu Çiller, “Ekonomide Dengeleme Üretim ve Atılım Programını” 18 Ocak

²¹¹ **Milliyet**, 30 Aralık 1991.

²¹² **Milliyet**, 17 Ocak 1992.

²¹³ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1992.

²¹⁴ **Milliyet**, 10 Ocak 1992.

²¹⁵ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1992.

²¹⁶ **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1992.

²¹⁷ Ahmet Tan, “Kurultay Vitesi”, **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1992, s. 5.

²¹⁸ Orhan Tokatlı, “Demirel Memnun”, **Milliyet**, 29 Ocak 1992, s. 18.

1992’de açıkladı. Pakette, tarım ile ilgili olarak yer alan önemli vaatler şöyleydi: Yatırımlar için arazi tahsis edilmesi. İlk işletme yılında elektriğin %50 indirimli verilmesi. Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerine özel kurumlar vergisinden 5 yıl muafiyetin sağlanması. Açıklanan pakette Güneydoğu ile ilgili olarak yer alan açılımlar şunlardı: Yatırımlara arazi tahsisinin yapılması. Kurumlar vergisinden 10 yıl muafiyet. Yeni yatırımlara kredi faizi sübvansiyonunun uygulanması. İlk işletme yılında elektriğe %75 indirimle gidilmesi. Ziraat Bankası kanalıyla 150 milyar tutarında kaynak transferinin gerçekleştirilmesi.²¹⁹

Türk halkının terörden büyük ızdıraplar çektiği bu dönemde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, PKK silah bıraktığı takdirde genel af çıkaracağını söylüyordu.²²⁰ Turgut Özal’ın bu açılımına karşı Başbakan Demirel, hem terörden dert yanıp hem de genel af konusunun gündeme getirilmesinin tutarsızlık olduğunu ifade ediyordu.²²¹ Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın af çıkışından sonra 27 Şubat 1992’de, Güneydoğu Anadolu’da tırmanan terör ve kürt sorununu çözümü için 49 milletvekilinin imzaladığı bir bildiri yayımlandı. HEP kökenli SHP milletvekillerince hazırlanan ANAP, DYP ve RP’lilerin de desteklediği açıklamada, Güneydoğu’da kan ve gözyaşının durdurulması istendi. 26 Şubat günü 27 milletvekili Demirel’i ziyaret ederek, Güneydoğu’da alınması gereken önlemleri belirtmişlerdi. Bildiriyi SHP’li 38, DYP’li 5, RP’li 3, ANAP’lı 2 ve 1’i de bağımsız olan 49 milletvekili imzalamıştı.²²²

DYP-SHP koalisyon hükümeti, 100 gün içinde yoğun bir çalışma temposu, uyumlu işbirliğiyle Meclis’i çalıştırmıştı. DYP-SHP hükümeti 100 günde 398 atama, 12 kanun kuvvetinde kararname, 33 TBMM’ye sunulan kanun tasarısı, 254 sonuçlanan Bakanlar Kurulu kararını gerçekleştirdi. 100 günle ilgili bir ayrıntıda, Çankaya’da bekleyen evrak sayısı 113’tü.²²³ Demirel-İnönü koalisyon hükümetinin 90 günlük icraatı değerlendirildiğinde, en çok Çankaya’da bekleyen kararnameler konusunda sıkıntıya düştüğü görülmektedir. Bunun dışında, enflasyon, terör, vergi affı, erken emeklilik, memur maaşları, YÖK, Olağanüstü Hal (OHAL) ve çekiç güç konularında da koalisyon hükümeti sıkıntı yaşamıştır.²²⁴

²¹⁹ **Sabah, Cumhuriyet**, 19 Ocak 1992.

²²⁰ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1992.

²²¹ **Milliyet**, 10 Şubat 1992.

²²² **Yeni Asır**, 28 Şubat 1992.

²²³ Yavuz Donat, “100 Gün”, **Milliyet**, 28 Şubat 1992, s. 2.

²²⁴ **Milliyet**, 18 Şubat 1992.

20 Şubat 1992’de TBMM’de kabul edilen vergi affi kanunu tasarısı, 6913 kişi için çıkartılmıştı. Koalisyon hükümetinin vergi affını, belirli kişiler için çıkardığı görülmektedir. Vergi affi kapsamına girenlere baktığımızda, vergi affi kapsamına giren toplam borç miktarı yaklaşık 15 trilyon liraydı. Vergi borcu 100 milyonun üzerinde 6913 kişi vardı. Bunların vergi borcu ise yaklaşık 11 trilyon liraydı. Toplam af içinde borç oranları %77 idi. Bundan dolayı, vergi affının 6913 kişi için çıkartıldığını söyleyebiliriz.²²⁵

Koalisyon hükümeti döneminde OHAL’in uzatılmasında sıkıntılar yaşandı. Olağanüstü halin uzatılması için, SHP Başkanı Erdal İnönü grup toplantısında yaptığı konuşmada, Olağanüstü hal uygulamasının uzatılmaması durumunda, hem DYP-SHP koalisyon hükümetinin bozulacağını hem de ülkede bir iç savaşın yaşanabileceği endişesini dile getirdi. Demirel, Olağanüstü halin uzatılması için TBMM’de yapılacak oylama öncesinde grup toplantısında, oylama gününü en önemli gün olarak tanımlayıp, DYP grubunun oylamada fire vermemesini istedi. Olağanüstü halin 4 ay daha uzatılması için 17 Mart 1992 günü TBMM’de oylama yapıldı. Oylamaya katılan 379 milletvekilinden 316’sı kabul, 58’i ret oyu kullandı. SHP’den 29 milletvekilinin ret oyu verdiği belirlenmişti. Aralarında Deniz Baykal’ın da yer aldığı 69 milletvekili de oylamaya katılmamıştı.²²⁶ SHP’de OHAL’in uzatılmasına karşı çıkan milletvekilleri vardı. SHP grubunda yapılan gizli oylamada 21’e karşı 31 oyla OHAL’in kalkması yönünde bir sonuç da çıkmıştı.²²⁷

DYP-SHP arasındaki önemli sıkıntılardan biri, Kültür Bakanlığı bütçesinin görüşmelerinde yaşandı. Kültür Bakanlığı bütçesi görüşülürken, bazı DYP’li milletvekillerinin tutumları, SHP’nin tepkisine yol açıyordu. 20 Mart günü TBMM’de Kültür Bakanlığı’nın bütçesi reddediliyordu. Oylamaya geçildiğinde, Kültür Bakanı Fikri Sağlar’ın atamalarından rahatsız olan Ayvaz Gökdemir’in etkisiyle bazı DYP’li milletvekilleri genel kurulu terk ettiler. Yaşanan bu durum, Demirel-İnönü koalisyon hükümetindeki sıkıntıyı gözler önüne sermekteydi.²²⁸

²²⁵ Yalçın Doğan, “Baba 6 Bin 913 Yükümlüyü Kucakladı”, **Milliyet**, 2 Mayıs 1992, s. 12.

²²⁶ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 9-18 Mart 1992.

²²⁷ Altan Öymen, “SHP Grubu”, **Milliyet**, 9 Mart 1992, baş sayfa.

²²⁸ **Milliyet**, 23 Mart 1992.

Nevruz öncesi, ülkemizde ortam iyice gerginleşmişti. Nevruz öncesi, PKK'ya bağlı ERNK tarafından dağıtılan bildirimlerde, halka ayaklanma çağrısı yapılmıştı. Bildirimde Nevruzda herkesin sokaklara çıkması, bütün kepenklerin kapatılması ve korucuların öldürülmesi çağrısı yapılmıştı.²²⁹ Korkulan oldu ve 21 Mart günü birçok vatandaşımız çıkan olaylarda yaşamını yitirdi. Şırnak'ta çıkan çatışmada 23 kişi öldü. Cizre'de göstericilerle güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada ise 12 kişi hayatını kaybetti.²³⁰ Nevruz olayları 22 Mart günü de devam etti. Mardin'in Nusaybin ilçesinde çıkan olaylarda 10 kişi öldü, 20 kişi yaralandı. Hakkari'nin Yüksekova ilçesinde meydana gelen olaylarda da 5 kişi hayatını kaybederken, 32 kişi de yaralandı.²³¹ PKK'nın nevrüz için taktiği, ne kadar çok kişi hayatını kaybederse, güneydoğu sorununa başka ülkelerin ve uluslar arası kuruluşların müdahale etme ihtimalinin artacak olmasıydı. Bunun neticesinde güneydoğu sorunu, Kuzey Irak'taki durumla beraber uluslar arası bir sorun olacaktı. Türkiye'nin iç sorununun uluslar arası örgütlerde tartışılmasıyla PKK taraf olacaktı.²³² Nevruz kutlamalarıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde başlayan olayları "Örtülü Savaş" olarak niteleyen Demirel, PKK terör örgütünün liderinin tehdidiyle ilgili bir soruya da "*Elinden geleni ardına koymasın. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile uğraşmaya kalkanın sonu hüsrandır*" yanıtını veriyordu.²³³

Nevruz olaylarından sonra Almanya hükümeti, Türkiye'ye yaptıkları silah yardımını Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, bu silahları kürt azınlığa karşı kullanılmadığını ispat edinceye kadar durdurduğunu açıkladı. Dışişleri Bakanı Genscher de Türkiye'yi sivil kürt halkına savaş açmakla suçladı.²³⁴ Demirel, Almanya'nın Türkiye'ye silah sevkiyatını durdurduğu yönündeki açıklamasından sonra sert bir yanıt veriyordu. Demirel, "*Almanya 1970'li yıllarda iç güvenliğini tehdit eden Baader Meinhoff çetesine nasıl karşılık verdiyse, Türkiye'nin de bu*

²²⁹ **Cumhuriyet**, 18 Mart 1992.

²³⁰ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1992; Şırnak ve Cizre'de 22 kişi hayatını kaybetti, **Sabah**, 22 Mart 1992; Nevruz olaylarında 1'i polis 23 kişi yaşamını yitirdi, **Milliyet**, 22 Mart 1992; Cizre ve Şırnak'ta çıkan olaylarda 30 kişi öldü, 65 kişi yaralandı, **Yeni Asır**, 22 Mart 1992.

²³¹ **Milliyet**, 23 Mart 1992; Mardin'in Nusaybin ilçesinde çıkan çatışmada 10 kişi öldü, 20 kişi yaralandı; **Sabah**, 23 Mart 1992, Mardin'in Nusaybin ilçesinde halkın arasına karışan PKK militanları güvenlik güçlerine saldırdı. Çıkan çatışmada 11 kişi öldü, 20 kişi yaralandı, **Yeni Asır**, 23 Mart 1992, Nusaybin, Yüksekova ve Van'da çıkan olaylarda 16 kişi yaşamını yitirdi, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1992.

²³² **Cumhuriyet**, 22 Mart 1992.

²³³ **Yeni Asır**, **Cumhuriyet**, 24 Mart 1992.

²³⁴ **Sabah**, 27 Mart 1992.

olaylara aynı biçimde yanıt verdiği” söylüyordu.²³⁵ İçişleri Bakanı İsmet Sezgin’e göre PKK’nın amacı, devletin bölgeye hizmet götürmesini önlemek ve böylelikle yöre halkının devletle olan ilişkilerini koparmaktı.²³⁶

Nevruz olaylarından sonra, Şırnak’ta 18 Ağustos gecesi tam anlamıyla bir savaş yaşandı. Şırnak olayında PKK’nın taktiğinin, bir bölgenin ele geçirilerek daha sonra burada iç savaşın çıkarılması olduğunu söyleyen Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Şırnak’ta PKK terör örgütünün, yabancı ülkelere Türkiye’de bir iç savaşın olduğu görüntüsünü vermeye çalıştığını ifade ediyordu.²³⁷ Artan terör olayları üzerine bölge halkına “Devletin vatandaşının yanında olduğu” mesajını vermek için Cumhurbaşkanı Turgut Özal, MGK ve Bakanlar Kurulu’nu 27 Ağustos günü Diyarbakır’da topluyordu.²³⁸

Demirel-İnönü koalisyon hükümeti döneminde yargı, üst rütbeli ordu mensuplarına ve basına yönelik bireysel saldırılar da gerçekleşti. En önemlilerinden biri, 6 Şubat 1992 günü gerçekleşti. 6 Şubat’ta, İstanbul DGM Başsavcısı Yaşar Günaydın silahlı saldırı sonucunda öldürüldü. 29 Temmuz 1992 günü ise Kıbrıs Barış Harekatının Deniz Kuvvetleri Komutanı, 12 Mart Muhtırası’na imza atan emekli oramiral, 1977–1980 döneminin CHP milletvekili Kemal Kayacan, evinde uğradığı saldırı sonucunda yaşamını yitirdi. Olaydan bir saat sonra bir gazeteyle telefon eden bir kişi, Dev-Sol Silahlı Devrim Birlikleri adına konuştuğunu belirterek, son zamanlarda artan işkence ve baskılardan ötürü Kayacan’ın cezalandırıldığını söyledi.²³⁹ Bunların dışında, 24 Ocak 1993 günü Uğur Mumcu otomobiline yerleştirilen bombanın patlaması sonucu yaşamını yitirdi.²⁴⁰

7 Haziran 1992’de yerel ara seçimler vardı. Yerel ara seçimler öncesinde KİT’lerin, belediyelerin, birliklerin, tarım kooperatiflerinin birbirlerine olan toplam 52 trilyonluk borçları karşılıklı silindi. Bu yasa “*Belediyelerin İller Bankası’na olan borçlarını siliyor, ayrıca belediyelerin İller Bankası’na daha önceden ödenmiş borçları varsa, bu paranın banka tarafından belediyelere geri verilmesini*” öngörüyordu. Böylece seçimler öncesinde belediyelere önemli bir kaynak sağlanmış

²³⁵ **Milliyet, Cumhuriyet**, 28 Mart 1992.

²³⁶ Taha Akyol, “Terör”, **Milliyet**, 30 Temmuz 1992, s. 11.

²³⁷ Yalçın Doğan, “Demirel’le 4 Eylül Yolculuğu”, **Milliyet**, 5 Eylül 1992, s. 7.

²³⁸ **Milliyet, Sabah**, 28 Ağustos 1992.

²³⁹ **Cumhuriyet**, 7 Şubat ve 30 Temmuz 1992.

²⁴⁰ **Cumhuriyet, Sabah**, 25 Ocak 1993.

oluyordu. Bu yasanın özelliği ise, DYP-SHP koalisyonununun iktidara geldiğinden bu yana çıkarmış olduğu en kapsamlı ve en ekonomik yasa olmasıydı.²⁴¹ 7 Haziran 1992’ de 341 yerde belediye başkanlığı için yerel ara seçim yapıldı. Seçimlerden DYP birinci parti olarak çıktı. DYP 173, SHP 70, ANAP 52, RP 26, MÇP 15, DSP 1, Bağımsızlar ise 2 başkanlık kazandı. DYP, 20 Ekim 1991 seçimlerine göre oylarını %5.25 artırdı.²⁴² 7 Haziran seçim sonuçları, halkın koalisyon hükümetine güven duyduğunu ve hükümetten umutlu olduğunu göstermekteydi.²⁴³

26 Haziran günü OHAL’in uzatılmasına ilişkin oylamada, koalisyon hükümeti zorlandı. OHAL, 36 ret oyuna karşı 222 evet oyuyla uzatıldı. Bu sonuçla koalisyon hükümeti, 226’nın altına düşmüştü. ANAP ve RP milletvekillerinin katılmadığı oylamada, SHP’den 20 milletvekili ret oyu vermişti. DYP’den de 9 milletvekili oylamaya katılmamıştı.²⁴⁴ TBMM, DYP-SHP koalisyon hükümetinin birinci yasama yılında ,vetolu yasalar dahil 71 tasarı ve teklifi yasalaştırdı. DYP’nin seçim vaatleri arasında yer alan vergi affı, çiftçi borçlarına ait faizlerin silinmesi, yeşil kart, yeni üniversitelerin kurulması gibi tasarılar yasalaştı.²⁴⁵

Eski siyasi partilerin açılmasına ait kanunun çıkmasıyla 9 Eylül 1992’de CHP’nin 25. Kurultayı yapıldı. Kurultay’da Deniz Baykal 679 oy alarak CHP’nin Genel Başkanlığı’na seçilirken, Erol Tuncer 452 oy da kalmıştı. CHP’nin açılmasından sonra, 16 Eylül günü SHP’li 12 milletvekili CHP’ye geçmek için istifa etti. İstifa eden milletvekillerinin isimleri şöyledir: İsmail Cem, Uluç Gürkan, İstemihan Talay, Ali Dinçer, Veli Aksoy, İbrahim Özdiş, Haydar Oymak, Zeki Naci Tarhan, Atilla Hun, Mustafa Doğan, Faik Altun, Fuat Çay. Bu istifalarla SHP’nin TBMM’deki sandalye sayısı 53’e, koalisyon hükümetinin Meclis’teki sandalye sayısı ise 230’a düşmüştü.²⁴⁶ SHP’de yaşanan istifalar sonrası 24 Eylül’de Demirel, Başbakanlık Konutu’nda ANAP lideri Mesut Yılmaz ile Güneydoğu sorununa yönelik bir görüşme yapmıştı. Bu görüşme, DYP ile ANAP’ın koalisyon kuracağı söylentilerine yol açmıştı. Demirel, ANAP ile bir koalisyon kurmayacaklarını

²⁴¹ Yalçın Doğan, “52 Trilyonluk Yasa”, *Milliyet*, 9 Mayıs 1992, s. 12.

²⁴² *Demokrasinin 50 Yılı Cilt: 2 (1971-1995)*, s. 1059.

²⁴³ Oktay Akbal, “Son Seçimin Anlamı”, *Milliyet*, 9 Haziran 1992, s. 12.

²⁴⁴ *Hürriyet*, 27 Haziran 1992.

²⁴⁵ *Sabah*, 5 Temmuz 1992.

²⁴⁶ *Cumhuriyet*, *Milliyet*, 10-17 Eylül 1992.

yineliyordu. Demirel, iki partinin birbirlerine çok itham ettiğini de vurguluyordu.²⁴⁷ Münif İslamoğlu ve Coşkun Kırca imzasıyla DYP-SHP koalisyon hükümetinin 1 yıllık dönemini anlatan, 14 sayfadan oluşan bir mektup Demirel'e verildi. Mektubun muhtıra görünümü vermemesi için diğer milletvekillerinin imza istekleri geri çevrilmişti. Mektupta durum saptaması yapıldıktan sonra, DYP ve SHP'li bazı bakanların tutumlarından duyulan rahatsızlık örneklerle belirtilmişti. SHP ile koalisyonla karşı olan muhalif milletvekillerinin bu mektubu, ANAP ile koalisyonun dilekçesi olarak adlandırılmıştı.²⁴⁸

PKK terör örgütü, en büyük katliamlarından birini 1 Ekim 1992 tarihinde gerçekleştirdi.²⁴⁹ PKK'nın bu katliamından sonra 16 Ekim 1992 günü Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Irak'ta savaş uçaklarıyla destekli sınır ötesi kara hareketine başladı. Güvenlik güçleri sınırdan 3–5 kilometre içeri girdi. Güvenlik güçleri Haftanın bölgesine kara hareketi başlattı.²⁵⁰ Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada, Kuzey Irak'ta 12 Ekim tarihinden bu yana devam eden operasyonlarda, yaklaşık 4500 PKK militanına zayıat verildiği, bunların %40'ının öldürüldüğü açıklandı. Operasyonlarda 234 güvenlik görevlisinin şehit olduğu, 96 güvenlik görevlisinin ise yaralandığı belirtildi.²⁵¹

Türkiye'de çekiç gücün varlığı, görev süresinin uzatılıp uzatılmaması tartışmalara neden olmuştu. Başbakan Süleyman Demirel, çekiç gücü ile ilgili bir anket yaptırmıştı. Anketin sonuçlarına göre, halkın %72,3'ü çekiç gücün görevinin sona ermesini istemekteydi. Görev süresinin devamını isteyenlerin oranı %20,8 iken, düşüncesi olmayanların oranı ise %6,8'di. Kuzey Irak hareketinden birkaç ay önce İncirlik'ten kalktığı tespit edilen bir uçak, PKK'nın bulunduğu bölgeye malzeme atıyordu. Kuzey Irak hareketinde pilotlarımız, bir helikopterin yaralı PKK'lı teröristleri alıp gittiğine de tanık oluyorlardı. Bu iki olayda ABD tarafından yalanlanıyordu.²⁵²

²⁴⁷ Hasan Cemal, "DYP-ANAP Koalisyonu Olabilir mi?", *Sabah*, 25 Eylül 1992, s. 11.

²⁴⁸ Ahmet Tan, "ANA-YOL Dilekçesi Demirel'e Verildi", *Sabah*, 6 Kasım 1992, s. 8.

²⁴⁹ Bitlis'in Cevizdalı köyünü basan bir grup PKK'lı terörist, 30 vatandaşımızı katletti. *Yeni Asır, Cumhuriyet*, 2 Ekim 1992; Bir gün sonra Cevizdalı köyünde hayatını kaybedenlerin sayısı 40'a yükseldi, *Yeni Asır, Cumhuriyet*, 3 Ekim 1992.

²⁵⁰ *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1992.

²⁵¹ *Cumhuriyet, Milliyet*, 6 Kasım 1992.

²⁵² Yalçın Doğan, "Bir İhanet de Çekiç Güçten", *Milliyet*, 31 Ekim 1992, s. 9.

Demirel-İnönü koalisyon hükümeti döneminde yasallaşan iki önemli yasa Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) ve ILO (International Labour Organization) sözleşmeleridir. 3 Kasım 1992 günü yapılan DYP grup toplantısında Demirel, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun değişmeden yasalaşması için ağırlığını koyarak, yasanın bir an evvel çıkarılması uyarısında bulunuyordu. Demirel, CMUK'un 20 Ekim 1991 seçimlerinin propaganda döneminde kullanılan "şeffaf karakol" sloganının karşılığı olduğunu belirtiyordu. 13 Kasım 1992 günü DYP ile SHP arasında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda anlaşma sağlandı. Anlaşmanın sağlanmasında Başbakan Demirel ile Başbakan Yardımcısı İnönü'nün partilerinde oluşturdukları ortam önemli rol oynadı. Özellikle Demirel'in grup toplantısında yaptığı konuşma, uzlaşmanın sağlanmasında etkili oldu.²⁵³ CMUK, TBMM'de 21 Mayıs 1992 tarihli oturumda yasalaşmıştı. Fakat, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından 8 Haziran 1992 günü bir kez daha görüşülmek üzere TBMM'ye gönderilmişti. 18 Kasım 1992 günü ikinci kez TBMM'de görüşülen Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu kabul edildi. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 30 Kasım 1992'de CMUK'u onayladı.²⁵⁴ 26 Ağustos 1992 günü CMUK'un TBMM'deki görüşmesinde DYP ve SHP arasında görüş ayrılığı yaşanmıştı. DYP'li milletvekillerinin oylamaya gelmemeleri üzerine CMUK komisyona geri çekilmişti.²⁵⁵ DYP'de demokrasiye yönelik yasal düzenlemelere duyarlı olan milletvekilleri bulunmaktaydı. Bu milletvekillerinin isimleri şöyleydi: Ayvaz Gökdemir, Baki Tuğ, Tunç Bilget, Mahmut Öztürk, Halil Demir, Selahattin Karademir, M. Dursun Yangın, İsmail Karakuyu, Rıza Akçalı, Adil Aydın, Necmi Hoşver, Osman Seyfi, İffetin Akar, Nabi Sabuncu, Doğan Baran, Mehmet Özkan, Cengiz Üretmen, Baki Durmaz, Nurettin Tokdemir, Ethem Kelekçi, Cemal Öztaylan, İsmail Köse, Sadık Avundukluoğlu.²⁵⁶

DYP-SHP arasında YÖK, MHP'nin malvarlığının Alpaslan Türkeş'e verilmesi, Sayıştay üyeliği seçimi ve 1 Mayıs'a ilişkin yasa önerisinde anlaşmazlık yaşanmıştı. Demirel-İnönü, DYP-SHP Grup Başkanvekilleri, bakanlar SHP'nin YÖK ile getirmiş olduğu öneri üzerinde anlaşmışlardı. Buna göre, üniversitelerde

²⁵³ **Cumhuriyet**, 4-14 Kasım 1992.

²⁵⁴ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 10 Kasım-1 Aralık 1992.

²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1992.

²⁵⁶ **Milliyet**, 3 Temmuz 1992.

öğretim üyelerinin gösterecekleri 3 adaydan biri Cumhurbaşkanı'nca rektör olarak atanacaktı. Böylece, YÖK devreden çıkmış oluyordu.²⁵⁷ YÖK ile ilgili bu teklif, DYP'li Ayvaz Gökdemir ve arkadaşlarının verdiği önergeyle değiştirildi. Bu önergeyle rektör adaylarının sayısı 3'ten 6'ya çıkarken, bu 6 aday arasından YÖK'ün 3 aday belirlemesi ve bu 3 aday arasından Cumhurbaşkanı'nın atama yapması kabul edildi. Böylece YÖK yeniden devreye sokulmuştu. Demirel ise TBMM'de bu konunun düzeltileceği güvencesini vermişti. Fakat TBMM'de yapılan görüşmede, DYP ve SHP Grup Başkanvekillerinin YÖK'ü yeniden devre dışı bırakan önergeleri, Ayvaz Gökdemir ve 21 arkadaşının muhalefetle işbirliği yapması sonucunda reddedildi. SHP'den de 33 milletvekilinin oylamaya katılmaması alınan sonuçta etkili olmuştu.²⁵⁸ 14 Temmuz 1992 günü 11 yıldır YÖK Başkanlığı görevinde bulunan İhsan Doğramacı istifa etti. Doğramacı, rektör seçimine ilişkin yasa sebebiyle görevinden ayrıldığını açıkladı.²⁵⁹

DYP, SHP ile anlaşmasına rağmen, son dakikada yaptığı bir değişiklikle MHP'nin malvarlığının Alpaslan Türkeş'e verilmesini sağlaması, SHP'de sıkıntıya neden olmuştu. Yine bir grup DYP milletvekilinin muhalefetle yaptıkları işbirliği sonucunda, rektör seçiminde YÖK yeniden devreye sokulmuştu. Erdal İnönü, bu duruma sinirlenmiş ve ciddi bir biçimde rahatsız olmuştu.²⁶⁰ DYP içerisindeki daha çok milliyetçi kanada mensup milletvekillerinin sayesinde bu değişiklikler yapılmıştı.

DYP-SHP arasında Sayıştay'da boş bulunan üyeliklere seçim yapılması konusunda da anlaşmazlık yaşanmıştı. SHP'nin karşı olmasına rağmen, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda Sayıştay'da boş bulunan 3 üyelik için DYP üyelerinin bir kısmının ANAP ve RP'li üyelerle işbirliğiyle seçim yapılması, DYP-SHP arasında gerginliğe neden olmuştu.²⁶¹

DYP-SHP arasındaki anlaşmazlıklardan biri de, 1 Mayıs'a ilişkin yasa önerisiyle ilgiliydi. TBMM'de 1 Mayıs'ın "Çalışanlar ve bahar bayramı" olarak kutlanmasına ilişkin yasa önerisi, DYP'nin muhalefetle yaptığı işbirliği sonucu

²⁵⁷ Yalçın Doğan, "YÖK Aslında SHP'nin Yenilgisidir", **Milliyet**, 3 Temmuz 1992, s. 12.

²⁵⁸ **Milliyet, Sabah**, 3 Temmuz 1992.

²⁵⁹ **Cumhuriyet, Milliyet**, 15 Temmuz 1992.

²⁶⁰ Hasan Cemal, "Bu Kez Üzülmedi Sinirlendi İnönü", **Sabah**, 3 Temmuz 1992, s. 11.

²⁶¹ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1992.

reddedildi.²⁶² Ercan Karakaş tarafından verilen 1 Mayıs'ın emekçi bayramı olarak kutlanması ve tatil günü olmasını öngören yasa önerisi, komisyonda bazı DYP'lileri ikna etmek için "Çalışanlar ve bahar bayramı" olarak değiştiriliyordu. Karakaş, ilk kez hükümetin verdiği bir yasa tasarısının reddedildiğini, SHP grubunun bundan sonra kendini hükümete bağlı hissetmeyeceğini söylüyordu.²⁶³

1 Kasım 1992'de 20 yerde belediye başkanı, 2 yerde il genel meclisi ve 1 yerde de belediye meclis üyelerini belirlemek üzere yerel ara seçimler yapıldı. RP %24.99'lük oy oranıyla birinci parti olmuştu. DYP 8, RP 5, ANAP 4, SHP 3 belediye başkanlığını kazanmıştı.²⁶⁴

Demirel-İnönü koalisyonunda yasallaşan diğer önemli yasa ILO sözleşmeleriydi. 19 Kasım 1992 günü TBMM'de ILO sözleşmeleri görüşülürken yapılan oylamada karar yeter sayısı sağlanamayınca, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mehmet Moğultay, "İstifa ediyorum" diyerek TBMM'yi terketmişti²⁶⁵ 25 Kasım 1992'de ILO sözleşmeleri 222 oyla TBMM'de kabul edildi. İşçi temsilcilerinin korunmasıyla ilgili 135 sayılı sözleşme ile memurlara sendika hakkı tanıyan 87 ve 151 sayılı sözleşmeler de onaylandı.²⁶⁶ 13 Aralık 1992'de Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ILO sözleşmesini veto etti.²⁶⁷ Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ILO sözleşmesini Fransa ve İspanya'nın imzaladığını hatırlatarak "Biz o kadar lüks müyüz?" sözüyle ILO sözleşmesine bakış açısını dile getiriyordu.²⁶⁸ ILO sözleşmeleri, memurlara sendika kurma hakkı, hükümeti ekonomik politikalar belirlemeden evvel işçiye, işçi ve işveren kesiminin katıldığı ortak bir konsey kurma hakkı vermektedir. 16 yaşından küçük çocukların çalıştırılması önlenmekte, geçerli bir neden olmadıkça işçinin işine son verilemeyeceği belirtilmektedir. Haksız olarak işine son verildiğine inanan bir işçinin, mahkemede hakkını arama fırsatı vermektedir. Özal, İspanya ve Fransa dışında hiçbir Avrupa ülkesinin bu sözleşmeyi imzalamadığını belirtmektedir. Fakat diğer ülkeler, ILO sözleşmesinin getirdiği kuralları yasalarında uygulamaktadırlar. Ayrıca, ILO sözleşmelerinin tamamı Kasım

²⁶² **Cumhuriyet**, 12 Mart 1993.

²⁶³ Bkz. Süleyman Demirel'in bu yasa tasarısı için İçişleri komisyonuna yazdığı yazı, Yalçın Doğan, "1 Mayıs Dönemecinde Koalisyon Lime Lime", **Milliyet**, 12 Mart 1993, s. 9.

²⁶⁴ **Sabah**, 2 Kasım 1992; **Demokrasinin 50 Yılı Cilt: 2 (1971-1995)**, s. 1070.

²⁶⁵ **Sabah**, 20 Kasım 1992; **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1992, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, Moğultay'ı ikna ederek istifadan vazgeçirdi, **Yeni Asır**, **Sabah**, 21 Kasım 1992.

²⁶⁶ **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1992.

²⁶⁷ **Sabah**, **Milliyet**, 14 Aralık 1992.

²⁶⁸ **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1992.

1983'te Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde imzalanmıştı.²⁶⁹ Başbakan Demirel, CMUK ve ILO'nun TBMM'de kabul edilmesiyle Türkiye'nin imajının düzeltilmesinde önemli iki adımın atıldığını belirtti.²⁷⁰

Demirel-İnönü hükümetinde, demokratikleşme ve özelleştirme ön plana çıkmıştı. TBMM'de ciddi bir muhalefetin olması ve DYP-SHP milletvekillerinin zaman zaman muhalefet partileriyle beraber hareket etmelerinden dolayı pek çok yasa çıkarılmadı. Bundan dolayı, demokratikleşmede önemli adımlar atılmadı ve hükümet programındaki ekonomik hedeflere ulaşılamadı. DYP-SHP hükümetinin kurulmasını, DYP'nin genç milletvekili grubu çok istemişti. Genç milletvekili grubu, merkez sağ ve merkez soldaki iki partinin koalisyonuyla, Demirel, İnönü gibi iki tarihi ismin önderliğinde demokratikleşme reformlarını gerçekleştirebileceklerini düşünmüşlerdi. Demokratikleşme, DYP'de sert tartışmalara neden oldu ama gerçekleşemedi. DYP ve SHP, anlaştığı konuları bile TBMM'den geçirmekte zorlandılar. SHP kanadı, DYP'nin gerçekleştirmek istediği özelleştirme konusunda, ciddi engellemeler çıkardı. 1992 yılının sonuna gelindiğinde, koalisyon hükümeti siyasi ve ekonomik alanda öngörülen hedeflere ulaşamadı. KİT reformu, vergi reformu, üniversite reformu gibi temel reformlar yıl boyunca tartışılmış fakat herhangi bir sonuç alınamamıştı.²⁷¹ Demirel-İnönü koalisyon hükümeti 1. yılının sonunda söz verdiği 80 temel vaatten yalnızca 11'ini gerçekleştirmişti. 15 vaat ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştı. 54 vaat ile ilgili ise hiç birşey yapılmamıştı. Ekonomi de ise 26 vaatten 5'i, anarşi-terör konusunda 8 vaatten 1'ini, demokratikleşme konusunda 32 vaatten 1'ini gerçekleştirmiş olması Rıfat Serdaroğlu'nun da belirttiği gibi, hükümetin birçok alanda istediği hedeflere ulaşamadığını göstermektedir.²⁷²

DYP-SHP koalisyon hükümetinin kurulmasına karşı olanlardan biri de eski ANAP'lı Bedrettin Dalan'dı. DYP milletvekili Bedrettin Dalan, DYP-SHP koalisyon hükümetine eleştirilerde bulunuyordu. DYP-SHP koalisyonunun yanlış kurulduğunu, icraat yapamadığını, TBMM'de en ciddi konularda ANAP ve DYP'nin koalisyon görüntüsü verdiğini belirten Dalan, Süleyman Demirel'e vefa borcu olduğundan

²⁶⁹ **Hürriyet**, 14 Aralık 1992.

²⁷⁰ **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1992.

²⁷¹ Rıfat Serdaroğlu, **Türkiye'de Sistem Sorunu**, Kanomat Matbaacılık, Ankara, 2001, ss. 390-392; Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

²⁷² **Sabah**, 21 Kasım 1992.

dolayı da istifa etmediğini söylüyordu.²⁷³

DYP ve SHP liderleri, tüm çabalarına rağmen milletvekillerinin parlamentoya devamını sağlayamadılar. Muhalefet partilerinin de engellemeleriyle Meclis çalışamaz duruma gelmişti. Kabinede istedikleri değişiklikler yerine gelmeyen DYP'li milletvekilleri pasif direniş sergileyerek, Meclis Genel Kurulu'na gelmemeye başlamışlardı. 23 Şubat 1993 günü DYP Meclis grubu salonunda boş sıraları görünce sinirlenen Demirel, konuşmasına "Sevgili misafirlerimiz" diye başlamıştı. Konuşmasında milletvekillerine Meclis'e devam etmedikleri için kızan Demirel, tepkisini elini burnuna götürerek "Şurama kadar geldi" sözleriyle dile getirmişti.²⁷⁴

22 Şubat 1993'te TBMM Başkanı Hüsamet Cindoruk'un çağrısı üzerine TBMM'de temsil edilen siyasal partilerin liderleri Anayasa'da yapılacak değişiklikleri görüşmek üzere bir araya geldiler. TBMM Başkanı Hüsamet Cindoruk, 3 saat süren toplantıdan sonra 1982 Anayasası'nda temelli değişiklikler yapılması konusunda düşünce birliğinin oluştuğunu söyledi.²⁷⁵ Parti liderleri 23 Şubat günü ikinci görüşmelerini gerçekleştirdiler. Görüşmede, DYP-SHP hükümetinin önerdiği, 5 maddelik Anayasa değişikliğinin genişletilmesi konusunda görüş birliğine varıldı. 3 Mart'a kadar parti liderlerinin yapılmasını istedikleri değişiklikleri Cindoruk'a bildirmeleri ve üçüncü görüşmenin 23 Mart'ta yapılmasına karar verildi.²⁷⁶ 23 Mart 1993 günü parti liderleri, Anayasa değişikliği için üçüncü defa bir araya geldiler. Partiler, 22 madde de görüş birliğine vardılar. Değişikliklerin yapılması için bir çalışma grubunun oluşturulmasına karar verildi. Partilerin temsilcilerinden oluşacak olan bu grubun çalışmalarını 23 Nisan'a kadar tamamlaması kararı alındı.²⁷⁷ Toplantıda her parti, programları, amaçları doğrultusunda istediği maddelerin öncelikle ele alınması görüşündeydi. Buna en iyi örnek, 3 saatlik toplantının 1.5 saatinde Necmettin Erbakan'ın laikliğin Anayasa'dan çıkarılması konusundaki düşüncelerini anlatmasıydı.²⁷⁸ Demirel-İnönü koalisyonu döneminde Anayasa değişikliğiyle ilgili çalışmalarda bir sonuca varılamadı.

²⁷³ **Milliyet**, 12 Kasım 1992.

²⁷⁴ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1992, **Sabah**, 21-24 Şubat 1993.

²⁷⁵ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 23 Şubat 1993.

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1993.

²⁷⁷ **Yeni Asır**, **Cumhuriyet**, 24 Mart 1993.

²⁷⁸ Taha Akyol, "Anayasa Toplantısı", **Milliyet**, 25 Mart 1993, s. 11.

26 Şubat 1993 tarihinde, ekonomik alanda önemli bir istifa yaşandı. 26 Şubat 1993'te Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı Tevfik Altınok görevinden ayrıldı. Tevfik Altınok'un Tansu Çiller ile 3 aydır hiç teması olmamıştı. Çiller, bu dönemde hazineyle olan ilişkilerini müsteşar yardımcılarını Yalçın Burçak ve Osman Ünsal kanalıyla yürütmüştü.²⁷⁹ Çiller, önemli toplantılara Tevfik Altınok yerine yardımcılarını çağırıyordu. Önemli bazı kararlardan Tevfik Altınok'un sonradan haberi olmaktaydı. Tansu Çiller'in devlet yönetimindeki deneyimsizliği sürtüşme noktalarından biriydi. Dövizle endeksli tahvil düşüncesi de Çiller ile Altınok arasındaki anlaşmazlıklardan biriydi.²⁸⁰

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın PKK'ya af çıkışından sonra, Özal ile Demirel'in arası açılmıştı. Turgut Özal ile Süleyman Demirel arasındaki ilişki, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Toplantısı'nda kopma noktasına gelmişti. İstanbul'da yapılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği toplantısı sonucu yayımlanacak anlaşmaya kimin imzalayacağı konusunda anlaşmazlık çıkması nedeniyle Turgut Özal zirveyi terk etmişti. Bu durum, Demirel-Özal arasında iplerin kopmasına neden olmuştu. Demirel, devletin tepesinde kavga çıkmaması için 6 ay sabrettiğini söylemişti.²⁸¹ Bu imza gerginliğinden sonra Cumhurbaşkanının bazı yetkilerinin sınırlandırılması öngören ve kamuoyunda by-pass yasası olarak bilinen yasa tasarısı, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile hükümet arasında gerginliğe neden oldu. Özal, by-pass uygulamasında ısrar edilmemesini istiyordu. Aksi takdirde, makamından ayrılmayı düşüneceğini belirterek istifa tehdidinde bulunuyordu. Demirel ise, Çankaya'nın çıkarmış olduğu zorluklardan dolayı bu yola başvurduklarını belirtiyordu.²⁸²

PKK lideri Abdullah Öcalan, 17 Mart 1993 günü Bekaa Vadisi'nde bir basın toplantısı yaptı. Toplantıya kürt lider Celal Talabani de katıldı. 20 Mart-15 Nisan 1993 tarihleri arasında tek yanlı geçici ateşkes ilan ettiğini açıklayan PKK lideri, "*Bu savaşa son verelim masaya oturalım*" çağrısında bulundu.²⁸³ 13 Nisan tarihli Cumhuriyet'te, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın PKK'ya af formülüne ilişkin haberinden sonra, SHP Diyarbakır milletvekili Fehmi Işıklar, İstanbul milletvekili Ercan Karakaş, Ankara milletvekili Mümtaz Soysal'ın yer aldığı SHP'li 36

²⁷⁹ Cumhuriyet, 27 Şubat 1993.

²⁸⁰ Hasan Cemal, "Hazine Müsteşarı'nın İstifası", Sabah, 28 Şubat 1993, s. 19.

²⁸¹ Yalansız, a.g.e., s. 453; Cumhuriyet, 27 Haziran 1992.

²⁸² Milliyet, 7-10 Mart 1993.

²⁸³ Cumhuriyet, 18 Mart 1993.

milletvekili bir bildiri yayınlayarak, hükümeti ve TBMM'yi göreve çağırdılar. Bildiride, operasyonlara, olağanüstü hale son verilmesi, Kürtçe eğitim ve yayının serbest bırakılması, şartsız genel af yasasının çıkarılması, bölgeden göçü durduracak ekonomik ve toplumsal adımların atılması istendi.²⁸⁴

Öcalan'ın 17 Mart'taki geçici ateşkes ilanından sonra, 16 Nisan 1993'te PKK lideri düzenlediği basın toplantısında, süresiz ateşkes kararı aldıklarını belirtirken, Türkiye'den de operasyonların durdurulmasını istedi. Toplantıya Celal Talabani, HEP Genel Başkanı Ahmet Türk ve HEP milletvekilleri Sırrı Sakık, Hatip Dicle, Orhan Doğan, Sedat Yurttaş ile Feridun Yazar katıldılar. PKK lideri, genel affın çıkarılmasını, halk üzerinde baskının kalkmasını ve kültürel hakların verilmesini de istedi. 17 Nisan günü Cumhurbaşkanı Turgut Özal, hayatını kaybetti. Özal'ın ölümünden sonra Abdullah Öcalan, Özal'ın kürt sorununun çözümü konusundaki girişimlerinin desteklenmesini istedi.²⁸⁵

DYP-SHP koalisyon hükümetinin aldığı ekonomik durum hiç de iç açıcı değildi. 1991 yılına ait ekonomik tabloyla ilgili veriler şöyleydi: 1991 yılında KİT'lerin toplam açığı, 35 trilyon. Hazinesinin nakit açığı 72 trilyon. Bütçenin açığı 32 trilyon. Türkiye'nin iç ve dış borç toplamı 470 trilyon.²⁸⁶ Süleyman Demirel ise, DYP-SHP koalisyon hükümetinin 500 gününde yaptığı değerlendirmede, enflasyonun %70'lerden 20 puan aşağıya çekildiğini, sıfır olan büyüme hızının 5-6 düzeyine çıkarıldığını, döviz rezervlerinin 4 milyar artırılarak 15 milyar dolara yükseldiğini, ihracatın %8-9 oranında artırıldığını, terörün büyük şehirlerden temizlendiğini ve Güneydoğu'da büyük başarı sağlandığını, demokratik adımlarla demokrasinin olgunlaştırıldığını ifade ediyordu.²⁸⁷

DYP ile SHP arasında bir takım anlaşmazlıklar çıkmasına rağmen, Demirel-İnönü koalisyonunun uyumlu çalışmasında, Demirel'in deneyimli bir siyaset adamı olması ve İnönü'nün uzlaşmacı kişiliğinin payı çok büyüktür.²⁸⁸ Demirel, siyasi yaşamı boyunca aralıklarla süren Başbakanlığı sırasında en büyük kamuoyu desteğine, DYP-SHP koalisyon hükümetiyle ulaştı. Böylesine bir desteği siyasi

²⁸⁴ **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1993.

²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 17-19 Nisan 1993.

²⁸⁶ Yalçın Doğan, "Demirel Enkaz Kaldırıyor", **Milliyet**, 17 Aralık 1991, s. 14.

²⁸⁷ **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1993; Bkz. Demirel'in 500 günde neler yaptıklarını anlattığı 12 sayfalık mektup için, **Sabah**, 8 Ağustos 1993.

²⁸⁸ Rabia Bahar Alpan, **Türkiye'de Koalisyon Yönetimleri ve DYP-SHP Örneği**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1994, s. 60.

hayatı süresince basından, derneklerden, sendikalardan görmemişti.²⁸⁹

4.15. ADALET PARTİSİ'NİN DYP'YE KATILIMI

AP X. Büyük Kongresi 19 Aralık 1992 günü Ankara Atatürk Spor Salonu'nda AP'nin yeniden açılması ya da AP'nin kapatılarak DYP'ye katılmasına karar vermek için toplandı.²⁹⁰ 14 Aralık 1992'de yapılan GİK toplantısında, söz alan ve büyük bir bölümü AP kökenli olan GİK üyeleri, AP misyonunun DYP'de sürdüğünü, iktidar olan DYP'nin kapanarak AP'ye katılmasının gereksiz olduğunu belirtmişlerdi.²⁹¹ DYP GİK'te, AP'nin DYP'ye katılması yönünde görüş birliğine varılmıştı.²⁹² Demirel, GİK toplantısında “*Bizim dışımızda parçalanmayan kimse kalmadı*” diyerek kongre nedeniyle kimi bölünmelerden kaygılandığını dile getirmişti.²⁹³ GİK'te belirttiği gibi Demirel'in en büyük kaygısı, AP açıldığı takdirde DYP'den kopmaların olabileceydi. DYP'de muhalif grupta yer alan ve koalisyondan memnun olmayanların sayısı fazlaydı. Bu grup, AP'nin açılmasıyla AP'ye katılıp, DYP'nin zayıflamasına neden olabilirdi.²⁹⁴ Bundan dolayı da Demirel, AP'nin açılmasını istemiyordu.

AP'nin önemli isimlerinden Saadettin Bilgiç ise AP'nin açılmasını istiyordu. Bilgiç, AP'nin açılmasının DYP'nin gelişimini engellemeyeceği, DYP-SHP koalisyon hükümetini de zor durumda bırakmayacağı düşüncesindeydi.²⁹⁵ Saadettin Bilgiç'e yakınlığıyla bilinen TBMM Başkanı Hüsametdin Cindoruk da AP'nin açılması taraftarıydı. Cindoruk, AP'de birleşme sağlandığı takdirde ANAP'tan bir kısım milletvekillerinin AP'ye katılacakları düşüncesindeydi.²⁹⁶ Cindoruk'un bu düşüncesi gerçekleşebilirdi. Çünkü Ahmet Buldanlı, Neşat Tanrıdağ gibi 12 Eylül 1980 darbesinden sonra askeri yönetimin desteklediği MDP'ye, daha sonraki dönemde ANAP'a katılanlar, DYP'nin AP ile bütünleşmesinden yanaydılar.²⁹⁷

²⁸⁹ Güneri Civaoglu, “Elleri Mahkum”, **Sabah**, 10 Temmuz 1992, s. 11.

²⁹⁰ **Sabah**, 20 Aralık 1992.

²⁹¹ **Yeni Asır**, 16 Aralık 1992.

²⁹² **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1992.

²⁹³ Cüneyt Arcayürek, “Yanlış Hesap”, **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1992, s. 17.

²⁹⁴ Emin Çölaşan, “Demirel Zorda”, **Hürriyet**, 17 Aralık 1992, s. 26; Demirel, kongre sonrası yaptığı değerlendirmede, AP delegelerinin bölünmeme kararı aldığını belirtti, **Hürriyet**, 21 Aralık 1992.

²⁹⁵ **Sabah**, **Yeni Asır**, 17 Aralık 1992.

²⁹⁶ Hasan Cemal, “Cindoruk'la Demirel”, **Sabah**, 16 Aralık 1992, s. 17.

²⁹⁷ Cüneyt Arcayürek, “Şablon”, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1992, s. 14.

Kongreden bir gün önce TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk, DYP Isparta milletvekili Ertekin Durutürk, Kütahya milletvekili Cavit Eldemir ve bir grup AP delegesiyle görüştü. DYP'li milletvekilleri, Cindoruk'a Demirel'in kongrede divan başkanlığına Ali Naili Erdem'i önermeyi düşündüğünü ifade ediyorlardı. Cindoruk, bunun gerçekleşmesi durumunda istifa edip, kongrede divan başkanlığı'na aday olacağını söylüyordu.²⁹⁸ Demirel, kongreden bir gün önce Ankara Oteli'nde bir kokteyl vermişti. DYP'nin kurmayları, 800 delegeye 4 önergeyi imzalattırdılar. Önergeler arasında AP'nin açılıp kapanması, AP'nin mal varlığının DYP'ye devredilmesi ve divan başkanlığına Ali Naili Erdem'in seçilmesi önergeleri vardı.²⁹⁹

AP X. Büyük Kongresi'ne katılanlar arasında ANAP Genel Başkan Yardımcısı Lütfullah Kayalar, TBMM İdare Amiri Burhan Kara, SHP Genel Sekreter Yardımcısı Mehmet Kerimoğlu, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, İhsan Sabri Çağlayangil, Aydın Menderes ve Rusya Büyükelçisi Albert Çernişev bulunmaktaydı.³⁰⁰ Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının hazırladıkları, AP'li sloganların yer aldığı pankartların asılması, bazı DYP'liler tarafından engellendi. Bilgiç ve arkadaşları bunun üzerine salonu terk ettiler. Bilgiç ve arkadaşları sakinleştikten sonra salona girebildiler.³⁰¹

Kongrede divan başkanlığı seçiminde, Saadettin Bilgiç'in adayı Vefa Poyraz 265 oy alırken, Demirel'in desteklediği aday Ali Naili Erdem 720 oy aldı. Bu sonuçla AP'nin DYP'ye iltihak kararı alacağı belli olmuştu.³⁰² Cindoruk, kongrede divan başkanlığına Ali Naili Erdem'in seçilmesi üzerine istifa etmek istemiş, fakat Aydın Menderes, Cindoruk'u ikna etmişti.³⁰³

Kongrenin açılışını AP'nin en yaşlı delegesi sıfatıyla Faik Türün yaptı. Faik Türün, 12 Mart 1971 askeri muhtırası döneminde İstanbul Sıkıyönetim Komutanıydı. Emekli bir orgeneral.³⁰⁴ Hastalığından dolayı toplantılara katılamayan Faik Türün, Demirel'in ısrarı üzerine kongreye katılmıştı. Türün'den sonra en yaşlı üye Hayrettin Erkmen'di. Demirel, Hayrettin Erkmen'in kongreyi açmasını istemediği için,

²⁹⁸ **Yeni Asır**, 19 Aralık 1992.

²⁹⁹ **Sabah**, 20 Aralık 1992.

³⁰⁰ İsmet Solak, "Kıratı Alan Süvariye Oturttu", **Hürriyet**, 20 Aralık 1992, s. 30.

³⁰¹ Canan Gedik, "İki Başlı Kırat", **Yeni Asır**, 20 Aralık 1992, s. 9.

³⁰² Oktay Ekşi, "Sorunlu Bir Zafer", **Hürriyet**, 20 Aralık 1992, s. 25.

³⁰³ **Yeni Asır**, 20 Aralık 1992; Mehmet Dülger, Cindoruk'u konutunda ziyaret etti. Cindoruk, Dülger'e Aydın Menderes'in kendisini istifa kararından vazgeçirdiğini söyledi, **Sabah**, 20 Aralık 1992.

³⁰⁴ Yalçın Doğan, "12 Eylül Kapattı 12 Mart Açtı", **Milliyet**, 20 Aralık 1992, s. 9.

Türün'e kongreye katılması için ısrar etmişti.³⁰⁵ Kongredeki konuşmasında DYP'nin AP'nin devamı olduğunu, tekrar bölünmenin yaşanmamasını istediğini belirten Demirel, delegelerden AP'nin DYP'ye katılarak devamı yönünde oy kullanmalarını talep etti.³⁰⁶ AP'nin açılmasını isteyen Saadettin Bilgiç, konuşmasına başlamadan önce kabul edilen önergeyle, konuşma süresi 10 dakikayla sınırlandı.³⁰⁷ Celal Bayar'dan bu yana yasaklı dönemlerde dahi konuştuğunu, sesinin kesilemediğini ifade eden Saadettin Bilgiç, "*Ben Celal Bayar'ın tahliyesinden sonra şapkamı alıp gitmedim*" deyince salondaki protestolar arttı.³⁰⁸ DYP'nin önemli kurmaylarından Necmettin Cevheri, İsmet Sezgin, Yaşar Topçu, Ömer Barutçu AP'li delegeleri ikna için çalışmışlardı.³⁰⁹

Yapılan oylamada, AP'nin tüzel kişiliğinin sona erdirilerek DYP'ye katılımına 909 delege destek verirken, 125 delege ise AP'nin devamını istedi. Böylece, AP X. Büyük Kongresi'nde, AP'nin malvarlığıyla beraber DYP'ye katılması kararı alındı. Kongrede, bütün AP üyelerinin DYP'li sayılması önerisi de kabul edildi.³¹⁰

DYP'nin kuruluşundan AP'nin X. Büyük Kongresi'nin yapıldığı güne kadar geçen süre içinde, DYP'nin bütün illerdeki teşkilatları yerleşmişti. Bu durumu göz önünde bulunduran Demirel ve arkadaşları, DYP'yi kapatıp AP'yi açmanın anlamsız olduğu görüşündeydiler. Böylece kongrede bu doğrultuda bir karar alınmıştı.³¹¹

4.16. SÜLEYMAN DEMİREL'İN CUMHURBAŞKANLIĞI

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın öldüğü gün Demirel, İsmet Sezgin ile Adnan Menderes Üniversitesi'nde bir törendeydi. Özal'ın ölüm haberini alan Demirel, İsmet Sezgin ile beraber yola çıktı. Yolculuk esnasında Sezgin'in "Size Cumhurbaşkanlığı yolu görüldü" değerlendirmesine Demirel'in yanıtı, Cumhurbaşkanlığı'nı ne kadar istediğini göstermekteydi. Demirel, Sezgin'e aynen şunları söyledi: "*İsmet birkaç*

³⁰⁵ Saadettin Bilgiç, **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 331.

³⁰⁶ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1992.

³⁰⁷ **Hürriyet**, 20 Aralık 1992.

³⁰⁸ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1992.

³⁰⁹ Canan Gedik, "İki Başlı Kırat", **Yeni Asır**, 20 Aralık 1992, s. 9.

³¹⁰ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1992.

³¹¹ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

*defa altın tepside Cumhurbaşkanlığını verdik. Bu defa da bunu kabul etmediğim taktirde buna başka bir kulp takarlar.*³¹²

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatından sonra Anayasa'ya göre TBMM'nin otuz gün içerisinde yeni Cumhurbaşkanı'nı seçmesi gerekiyordu. Cumhurbaşkanlığı adaylığı için en kuvvetli isim, DYP lideri Süleyman Demirel idi. Demirel'in Cumhurbaşkanı olabilmesi için SHP'nin desteği gerekiyordu. İlk başta İnönü'nün, Demirel'in Cumhurbaşkanlığına bakışı olumsuzdu. SHP lideri, Demirel Cumhurbaşkanı olduğu taktirde, rejimin zorlanacağı görüşündeydi.³¹³ İnönü, parti başkanlarının Cumhurbaşkanı adayı olmasını da benimsemişiyordu.³¹⁴

23 Nisan günü Demirel'i Cumhurbaşkanlığına aday gösteren önerge, DYP Meclis grubunda oybirliğiyle kabul edildi ve imzaya açıldı. DYP grup toplantısında, Demirel'i Cumhurbaşkanlığı'na aday gösteren önergeye imza toplanması, gerginliğe neden oldu. Bu durum, SHP'nin ve muhalefetin tepkisine yol açtı. Demirel de bir emrivakiyle karşı karşıya kaldığını söylüyordu.³¹⁵ SHP yönetimi için en önemli sorun, Demirel'in Cumhurbaşkanı olması durumunda, DYP-SHP koalisyon hükümetinin devam edip etmeyeceğiydi.³¹⁶

Demirel-İnönü arasında ilk görüşme, 25 Nisan'da Başbakanlık Konutu'nda bir saat sürdü. Görüşmede, Demirel, İnönü'nün "DYP içinden başka bir aday olsun" önerisini kabul etmiyordu. İnönü, ilk görüşmede Demirel'e destek sözü vermiyordu.³¹⁷ İnönü'nün Demirel'in adaylığını destekleyecek bir açıklamada bulunmaması, DYP liderini rahatsız ediyordu.³¹⁸ Bu arada, Demirel ile İnönü arasında Onur Kumbaracıbaşı arabuluculuk yapıyordu. Önce Demirel sonra da İnönü ile bir araya gelen Onur Kumbaracıbaşı, taraflar arasındaki gerginliği yumuşatıyordu.³¹⁹ Kumbaracıbaşı, yıllar sonra yaptığı açıklamada, Demirel ile yaptığı görüşmede, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı sonrasında DYP-SHP koalisyon hükümetinin durumunun görüşüldüğünü, hükümetin devamı konusunda Demirel'in

³¹² İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

³¹³ Fatih Çekirge, "İnönü'den Demirel'e İtiraz", **Sabah**, 22 Nisan 1993, s. 20.

³¹⁴ **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1993.

³¹⁵ Taha Akyol, "Demirel'in Takvimi", **Milliyet**, 30 Nisan 1993, s. 11.

³¹⁶ **Sabah**, 29 Nisan 1993.

³¹⁷ Taha Akyol, "Arapsacı", **Milliyet**, 27 Nisan 1993, s. 11.

³¹⁸ Derya Sazak, "İnönü'nün Adaylığı ve Cindoruk", **Milliyet**, 27 Nisan 1993, s. 10.

³¹⁹ Yalçın Doğan, "Güldürme Beni Ret Cephesi", **Milliyet**, 28 Nisan 1993, s. 9.

güvence verdiğini söylüyordu.³²⁰ İlk görüşmeden sonra SHP Genel Sekreteri Cevdet Selvi, SHP grubunun Erdal İnönü'yü Cumhurbaşkanlığı'na aday gösterebileceğini belirtirken; DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Dülger de Demirel'in Cumhurbaşkanı olmadığı takdirde, erken genel seçimin kaçınılmaz olduğunu, SHP'nin de erken seçimi göze alamayacağını söylüyordu.³²¹ DYP'li bir bakan da, Demirel'in adaylığına SHP'nin karşı çıkması durumunda, DYP-SHP koalisyonun bozulacağını söylüyordu.³²²

Karşılıklı açıklamalardan sonra, 28 Nisan günü Demirel ile İnönü, ikinci kez bir araya geldiler. Demirel, SHP'den destek istediğini yineledi. İki lider, "*İkili görüşmeleri ve partiler arası ilişkileri sıcak tutmayı*" öngören bir fikir birliğini benimsediler. ANAP ise Demirel'i seçtirmemek için İnönü ve Cindoruk'a aday oldukları takdirde destek vereceğini söylüyordu.³²³ SHP lideri Erdal İnönü, muhalefetin bu girişimlerinin hükümeti devirmeye yönelik olduğunu, buna ortak olmayacaklarını söylüyordu.³²⁴

2 Mayıs günü yapılan Demirel-İnönü görüşmesinde, İnönü'nün Demirel'e desteğini açıkça belirtmesiyle, DYP liderine Çankaya yolu açılmış oldu.³²⁵ İnönü, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı adaylığının desteklenmesi için SHP'li milletvekilleriyle tek tek yaptığı görüşmelerde, Demirel'in desteklenmesini istedi. İnönü, milletvekilleri dışında il başkanları, parti meclisi ve genel merkez yöneticileriyle de görüştü. İnönü, III. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulmasına sebep olmamak için Demirel'in Cumhurbaşkanlığı'na adaylığını destekledi.³²⁶ Bu gelişmelerden sonra 4 Mayıs günü Demirel, DYP grubunda Cumhurbaşkanlığı'na aday olduğunu açıkladı. Demirel, grup toplantısında yaptığı konuşmada adaylığını şu cümlelerle değerlendirdi: "*Olay, Zincirbozan'ın Çankaya'ya taşınması olayı da değildir. Zincirbozan'dan Çankaya'ya uzanan yolda evvela milletin aşılmazlığı, sonra da DYP'nin büyük ve şerefli misyonununun tescilidir. Olay, dünya siyaset haritasında Türkiye'yi ihtilaller ülkesi arasından çıkarıp, demokratik dünyanın*

³²⁰ Arcayürek, a.g.e., s. 376.

³²¹ **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1993.

³²² Taha Akyol, "Cumhurbaşkanı Demirel", **Milliyet**, 21 Nisan 1993, s. 11.

³²³ Cüneyt Arcayürek, "Önemli On Gün", **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1993, s. 17.

³²⁴ **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1993.

³²⁵ Yavuz Gökmen, "Türkiye'yi Sarsan 57 Gün Kapalı Kapılar Ardındaki Pazarlıklar", **Hürriyet**, (Yazı Dizisi: 15-20 Haziran 1993), 17 Haziran 1993, s. 9; Hasan Cemal, "İnönü'nün Siyasal Gerçekçiliği", **Sabah**, 4 Mayıs 1993, s. 19.

³²⁶ **Sabah**, 4 Mayıs 1993.

*onurlu, güvenilir, istikrarlı bir üyesi yapma olayıdır.*³²⁷

5 Mayıs günü, Demirel'i Cumhurbaşkanlığı'na aday gösteren, 180 milletvekilinin imzasını taşıyan önerge Meclis Başkanlığı'na verildi. Demirel dışında Cumhurbaşkanlığı'na ANAP'tan Kamran İnan, RP'den Lütfi Doğan, CHP'den İsmail Cem aday oldular. Anayasaya göre, ilk iki turda 300 oy şartı aranmaktaydı. 8 Mayıs günü yapılan ilk oylamada Demirel, 234, Kamran İnan 95, Lütfi Doğan 46, İsmail Cem 25 oy aldı. 12 Mayıs'ta yapılan ikinci turda ise Demirel 235, Kamran İnan 95, Lütfi Doğan, 49, İsmail Cem 25 oy aldı. 16 Mayıs günü yapılan üçüncü tur oylamada 226 oy gerekliydi. Üçüncü turda Demirel, 244 oyla Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı oldu.³²⁸ Demirel, Cumhurbaşkanı olarak verdiği ilk resepsiyona, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i özel uçak göndererek davet etmişti.³²⁹

³²⁷ Arcayürek, a.g.e., s. 397; **Sabah**, 5 Mayıs 1993.

³²⁸ **Milliyet, Sabah**, 6-17 Mayıs 1993.

³²⁹ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1993.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TANSU ÇİLLER DÖNEMİ

5.1. DYP İKİNCİ OLAĞANÜSTÜ KONGRESİ ve TANSU ÇİLLER'İN GENEL BAŞKANLIĞI

Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla DYP'de Genel Başkanlık sorunu ortaya çıktı. DYP Genel Başkanı, Olağanüstü Kongre ile belirlenecekti. Kongrenin önemi, DYP Genel Başkanı olacak kişinin aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin, Başbakan'ı olacak olmasıydı.

20 Mayıs günü, DYP Genel Başkanvekili'ni belirlemek üzere yapılan Genel İdare Kurulu ve Merkez Karar Kurulu ortak toplantısında, Mehmet Gölhan Genel Başkanvekili seçildi. Oylamada Cindoruk taraftarlarının desteklediği Mehmet Gölhan 60 oy alırken, Köksal Toptan, Cavit Çağlar ve arkadaşlarının desteklediği Esat Kıratlıoğlu ise 40 oy aldı. Esat Kıratlıoğlu da Teşkilat Başkanı Mehmet Gölhan'ın genel başkanvekili olması için çalışmaktaydı. Fakat oylamadan 2 gün önce Demirel'in kayınbiraderi Ali Şener, Kıratlıoğlu'nu arayarak genel başkanvekilliğine adaylığını koymasını istedi. Bunun üzerine Kıratlıoğlu, genel başkanvekilliğine adaylığını koydu. Demirel'in kayınbiraderi Ali Şener, Cavit Çağlar, Yaşar Topçu, Ömer Barutçu Kıratlıoğlu'nun genel başkanvekili seçilmesi için yoğun kuliste bulundular.¹

Kongrede adaylık için ismi geçenler arasında, Hüsamettin Cindoruk, Cavit Çağlar, Bedrettin Dalan, Tansu Çiller, İsmet Sezgin ve Köksal Toptan bulunmaktaydı. Bu isimler dışında Sümer Oral, Yaşar Topçu ve İsmail Köse de kongrede aday olduklarını açıklamışlardı. Daha sonra adaylıktan çekildiler.² İlk olarak Demirel'e yakınlığıyla bilinen Devlet Bakanı Cavit Çağlar, 22 Mayıs günü Bursa İl Kongresi'nde göz yaşları arasında yaptığı konuşmada “*Bu yarışta ben yokum*” diyerek aday olmadığını açıkladı.³ Bedrettin Dalan ise Demirel'in yakınları tarafından ortaya atılan bir isimdi. Dalan, kongreden bir gün önce adaylıktan İsmet Sezgin lehine çekildi. 1984'ten 1989'a kadar DYP, Dalan'a karşı bir siyaset anlayışı izlemişti. ANAP İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Dalan için DYP, 1989 yerel seçimlerinde “*Yalana, Talana, Dalan'a Son*” şeklinde bir propaganda

¹ **Sabah**, 21 Mayıs 1993; Esat Kıratlıoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

² **Milliyet**, 2-6 Haziran 1993; **Zaman**, 8 Haziran 1993.

³ **Cumhuriyet**, **Yeni Asır**, 23 Mayıs 1993.

yürütmüştü. Bundan dolayı Dalan'ın adaylığı tepkiyle karşılanmıştı.⁴ Demirel'in yakınları tarafından ismi ortaya atılan Dalan'ın, Demirel'e yakınlığıyla bilinen Sezgin lehine adaylıktan çekilmesi, Demirel'in yakın çevresinin Sezgin'in adaylığını desteklediklerini göstermektedir.

Demirel, Cumhurbaşkanlığı'na aday olduğunu açıklamasından sonra DYP grubu bir toplantı yapmıştı. Uzun tartışmalardan sonra sözcülüğünü Rıfat Serdaroğlu'nun yaptığı 7 milletvekilinden oluşan bir komite oluşturulmuştu. DYP grubu, komiteye Demirel ile görüşmek görevi vermişti. Görüşmede Demirel'e kongrede genel başkanlık için gönlünden geçen isim soruldu. Demirel ise tarafsız bir Cumhurbaşkanlığı yapmak istediğini gerekçe göstererek, hiçbir isim belirtmedi. Demirel'e görüşmede milletvekili grubunun Cindoruk'un genel başkan olmasını istedikleri de belirtildi. Demirel, buna da yanıt vermedi, sessiz kaldı.⁵

Demirel sonrasında DYP Genel Başkanlığı için en uygun isim, 1985-1987 yılları arasında DYP Genel Başkanlığı yapan ve adı "Emanetçi Genel Başkan'a" çıkan Hüsamettin Cindoruk'tu. Cindoruk'a kongrede aday olması için büyük baskı vardı. DYP'li 110 milletvekili Cindoruk'a genel başkanlık adaylığını teklif ettiler. Bunun üzerine Cindoruk, bu durumu konuşmak için Demirel ile görüştü. Görüşmede Demirel, Cindoruk'un üzerindeki baskıyı anladığını, bu baskıları atlatacağını ifade ederek Cindoruk'un TBMM Başkanı olarak görevini sürdürmesini söyledi. Demirel Cumhurbaşkanlığı'nın, TBMM Başkanlığı'nın ve Başbakanlığın DYP'de kalmasını istemekteydi. Çünkü Demirel, 1950-1960 arasındaki DP'nin avantajlarını DYP'nin de elde edeceğini düşünmekteydi. Böylece, Cindoruk kongrede genel başkanlığa adaylığını koymadı. Cindoruk Demirel'e rağmen adaylığını koysaydı DYP'de bölünme olabileceği endişesini taşımaktaydı. Çünkü, DYP'de bir grup hala Demirel'e bağlıydı ve Demirel Cindoruk'un aday olmasını istememişti. Buna rağmen Cindoruk adaylığını koyup genel başkan olduğunda, DYP'de parçalanma olabilecekti.⁶ Cindoruk, siyasi yaşamı boyunca Celal Bayar'a ve Bilgiç grubuna yakın olmuştur. AP, Yeminliler grubu ve Bilgiç grubu (Ilımlılar-Hışımlılar) diye ikiye ayrılmıştı. AP'de 1970 yılında yaşanan bölünmeyle Demokratik Parti

⁴ Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007; Hasan Taşkın, **Demirel'in Kara Kutusu Orhan Keçeli**, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 110.

⁵ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008; Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

⁶ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

kurulmuştu. DP'nin kurulmasında Bayar'ın desteği olmuştu. Cindoruk, Bayar'ı saydığı için, Bilgiç'in Demokratik Parti İstanbul İl Başkanlığı teklifini kabul etmişti. Bayar ile Demirel arasında uzlaşmanın sağlanmasından sonra Cindoruk AP'de görev almıştı. Demirel'in, bir dönem kendisine karşı cephe alan Cindoruk'a DYP Genel Başkanlığı için yeşil ışık yakması beklenemezdi. Demirel, DYP'yi Cindoruk'a teslim etmek istemedi.

Cindoruk, DYP Genel Başkanlığı'na aday olmamasının gerekçelerini yazılı açıklamayla duyurmuştu. Yazılı açıklamasında kullandığı bazı cümleler dikkat çekiciydi. Cindoruk, açıklamasında şöyle diyordu: “*Cumhurbaşkanı'nın etkilediği ve temel politikalarda yönlendirdiği bir hükümetin yeni bir yürütme organı kişiliği kazanması mümkün değildir... Bunun tek çözümü, Cumhurbaşkanlığı kurumunun ağırlığını, günlük siyasetle ilişkisini ve taraf olma durumunu gidermektir... Parlamenter sistemde hükümet etme işlevi sorumlu olmayan Cumhurbaşkanı ile paylaşılmaz.*” Cindoruk'un aday olmamasının gerekçelerinden biri de, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı'nda hükümeti yönlendireceğine, tarafsız kalmayacağına inanmasıydı.⁷

Hüsamettin Cindoruk, TBMM Başkanı olduktan sonra Demirel Başbakanlığı'nda kurulan DYP-SHP hükümetinin kabinesinin kurulmasında “5'li çete rol oynadı” şeklinde bir beyanat vermişti. Bu 5 isim Demirel'e yakın olan kişilerdi. Cindoruk'un adaylığı söz konusu olduğunda, bu 5 isim Cindoruk'un Genel Başkanlığı'nı kabul etmemesi için Demirel'e ricada bulundular.⁸ Demirel'e yakınlıklarıyla bilinen bu kişiler Cavit Çağlar, Ömer Barutçu, Yaşar Topçu, Mehmet Ali Yılmaz ve Mehmet Batallı idi.⁹ Bu 5 kişi her sabah Demirel'in kayınbiraderi Ali Şener'in Ankara'daki yazıhanesinde toplanıp görev paylaşımı yapıyorlardı.¹⁰ Bu 5 kişiden Cavit Çağlar, Yaşar Topçu ve Ömer Barutçu, Cindoruk taraftarlarının aday olan Gölhan'ın genel başkanvekili seçilmemesi için Kıratlıoğlu'nu desteklemişlerdi.

DYP grubu Cindoruk ile adaylık konusunu görüşmek için Rıfat Serdaroğlu ve Ümit Canuyar'ı görevlendirdi. Antalya'da olan Cindoruk'a, “DYP grubunun

⁷ Altan Öymen, “Cindoruk'un Bildiği Nedir?”, **Milliyet**, 28 Mayıs 1993, s. baş sayfa.

⁸ Bu iddia Cindoruk'a yakın bir kişiyi aittir, Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 16 Ocak 2007.

⁹ Cünayt Arcayürek, **Bekleyen Adamın Gerçekleşen Düşü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 34; Ensar Yılmaz, **Çankaya Savaşları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 249.

¹⁰ Cindoruk, 5'li çete deyimini kullanmadığını, bu ifadeyi gazetecinin eklediğini belirtti, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

kendisinin kongrede aday olmasını istediği” belirtildi. Cindoruk’un yanıtı “*Meclis Başkanı lojmanında 30 milletvekili ile karşılırsanız ben adayım*” şeklinde olmuştu. DYP grubu, 110 milletvekiliyle Cindoruk’u karşılamıştı. Fakat Cindoruk, kongrede genel başkanlığa adaylığını koymadı.¹¹ Dönemin TOBB Başkanı Yalım Erez, Cindoruk’un çok yakın bir dostuydu. Erez, Cindoruk’u çok iyi tanıdığı için kongrede aday olmayacağını biliyordu. Çünkü Cindoruk, Demirel’in “Geç genel başkan ol” demesini bekliyordu. Erez de Demirel’in böyle bir şey söyleyemeyeceğini biliyordu.¹²

Kongre öncesinde gündemde olan en önemli konu, Demirel’in bir adaya işaret verip, vermeyeceğiydi. Demirel, kongreye doğrudan müdahale etmedi. Fakat, Demirel kongreye hangi ölçüde karışacağını Yavuz Donat’a şu cümlelerle açıklamıştı: “*Mümkün olduğu kadar diyorum, zira senin de söylediğin gibi 30 yıldır peşime takılan insanlar var. Şimdi onlara kapılarımı demirleyemem ki...*”¹³ Demirel, kongrede bir adayın desteklenmesi için işaret vermemişti. İl Başkanları da zor durumda kalmışlardı. Mehmet Dülger’in bu durumla ilgili sözleri önemlidir: “*Perşembe gününe kadar il başkanları benim odamda ağladılar. Patron birini göstermiyor mu? Biz onu destekleyelim. Göstermeyince il başkanları da Çiller’i desteklemeye karar verdiler.*”¹⁴ DYP kongresine birkaç gün kala, Demirel’in Sezgin’e işaret verdiği yönünde haberler basında geniş yer aldı. Bunun üzerine Demirel, DYP kongresine karışmadığını, tarafsız kaldığını kesin bir dille kamuoyuna yaptığı iki açıklamayla duyurdu. İsmet Sezgin’i destekleyen ve Demirel’e çok yakın bir Bakan ise “*Hadi birincisini anladık. İkinci açıklamayı niye yapıyor? Madem böyle yapacaktı, madem karışmayacaktı bizi niye bu işin içine itekledi*” diyerek Demirel’e tepkisini dile getiriyordu.¹⁵ Demirel, tarafsız olduğunu açıklarken, Cavit Çağlar, Demirel’in yanından gecenin geç saatlerinde ayrıldıktan sonra “Adayımız İsmet Sezgin” diyordu. Ayrıca İsmet Sezgin adaylığını açıklarken

¹¹ Rifat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008; Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

¹² Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

¹³ Yavuz Donat, “Demirel’den Öğütler”, **Milliyet**, 11 Haziran 1993, s. 2.

¹⁴ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

¹⁵ Fatih Çekirge, “Bir Devir Kapanıyor”, **Sabah**, 13 Haziran 1993, s. 27.

yanında Demirel'in sırdaşı olarak bilinen DYP GİK üyesi ve THY Yönetim Kurulu Başkanı Erman Yerdelen de bulunuyordu.¹⁶

Ayrıca kongre öncesinde Demirel, bazı delege ve il başkanlarıyla Güniz Sokak'ta görüştü. Demirel, görüşmede “*Siz ne yapacağınızı bilirsiniz. Benim bir şey söylemem yakışık almaz*” diyerek herhangi bir adayı işaret etmemiştir.¹⁷ DYP'nin merkez sağdaki rakibi ANAP'tı. Daha doğrusu Mesut Yılmaz'dı. Demirel de Cumhurbaşkanlığı oylamasının üçüncü turundan bir gün önce bazı DYP milletvekilleriyle yaptığı görüşmede, bu noktayı hatırlatarak “*DYP'nin rakibi Mesut Yılmaz'dır. Ne yaparsanız yapın, bu ölçüyü gözardı etmeyin*” diyordu.¹⁸

13 Haziran 1993 günü yapılan DYP II. Büyük Olağanüstü Kongresi için ilk olarak Tansu Çiller, 8 Haziran günü adaylığını açıkladı. Aynı gün Çiller, Devlet Bakanlığı'ndan istifa etti ve mal beyanını açıkladı.¹⁹ İsmet Sezgin ve Köksal Toptan ise adaylıklarını 10 Haziran günü ilan ettiler. 9 Haziran günü, Köksal Toptan, Demirel'i ziyaret etmişti. Demirel, Toptan'a İsmet Sezgin ile anlaşması tavsiyesinde bulunmuştu. Bunun üzerine Toptan, Sezgin ile görüşmüş. Fakat, görüşmeden bir sonuç çıkmamıştı.²⁰

DYP'nin II. Olağanüstü Kongresi'ne Tansu Çiller, İsmet Sezgin ve Köksal Toptan aday oldu. DYP II. Olağanüstü Kongresi, DYP'nin daha önceki kongrelerinden çok farklı bir atmosferde yapıldı. Salonda köylü havası değil, kentli görünüm hakimdi. Halk türkülerinin yerine de Türk pop müziği parçaları çalınmaktaydı. Önceki kongrelerin aksine gençler çoğunlukta idi. DYP'yi saran değişim delegeleri de etkilemişti.²¹ Demirel'in yakın arkadaşlarından Ekrem Ceyhun'un kongredeki atmosfere bakarak “*Allah Allah, burası DYP kongresi mi?*” sözleri kongredeki değişimi gösteriyordu.²² DYP'nin ikinci Genel Başkanı Yıldırım Avcı'ya göre, “*Kongrede Çiller lehine öyle bir hava vardı ki Demirel aday olsaydı*

¹⁶ Muharrem Sarıkaya, “Özal Taktiği”, **Hürriyet**, 11 Haziran 1993, s. 8.

¹⁷ İsmet Solak, “Kırk Yıllık Kani”, **Hürriyet**, 13 Haziran 1993, s. 17.

¹⁸ Yavuz Donat, “Demirel'in İşareti”, **Milliyet**, 19 Mayıs 1993, s. 2.

¹⁹ Nursun Erel, Ali Bilge, **Tansu Çiller'in Siyaset Romanı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s. 126; Nursun Erel, Ali Bilge, “Tansu Çiller'in Bilinmeyen Siyaset Romanı 2”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1994.

²⁰ Sebahattin Önkibar, “Mesut Yılmaz: Demirel'in Müdahalesine İtirazımız Var”, **Türkiye**, 11 Haziran 1993, s. 10; Taha Akyol, “Başbakan Ararken”, **Milliyet**, 10 Haziran 1993, s. 13; Fatih Çekirge, “Demirel Devrede”, **Sabah**, 10 Haziran 1993, s. 13; Said Yüce, “Ankara'da Hızlı Saatler”, **Zaman**, 10 Haziran 1993, s. 8.

²¹ Taha Akyol, “Başbakan Tansu”, **Milliyet**, 14 Haziran 1993, s. 11

²² Muharrem Sarıkaya, “Çiller ve Demirel'e Şarkılı Sataşma”, **Hürriyet**, 14 Haziran 1993, s. 26.

zorlanırdı.²³

Demirel'in yakın çalışma arkadaşlarından Nahit Mentеше, Necmettin Cevheri ve Mehmet Gölhan kongrede Tansu Çiller'i desteklediler. Demirel'in yakın çalışma arkadaşları Çiller'in yanındaydılar.²⁴ Çiller'i destekleyen milletvekilleri arasında bölgelerinde etkili olan Mustafa Çiloğlu, İsmet Attila, İsmail Köse, Veysel Atasoy, Bahattin Şeker, Yaşar Dedelek, Kazım Dinç, Cemal Alişan, Nafiz Kurt, Nadir Kartal gibi kişiler bulunmaktaydı.²⁵ Demirel'e yakınlıklarıyla tanınan Ömer Barutçu, Yaşar Topçu, Ekrem Ceyhun, Gökberk Ergenekon, Bekir Sami Daçe ve Cavit Çağlar İsmet Sezgin'in yanında yer almışlardı.²⁶

İlk tur oylama sonucunda Tansu Çiller 574, İsmet Sezgin 320, Köksal Toptan ise 212 oy aldı. Çiller'in ilk turda aldığı oydan sonra Sezgin ve Toptan bir süre baş başa görüştüktan sonra çekilme kararı aldılar. İkinci turda 933 oy alan Tansu Çiller, DYP Genel Başkanı oldu.²⁷ Demirel, İsmet Sezgin'e değil de Köksal Toptan'a destek verseydi, Tansu Çiller, kongreyi rahat kazanamazdı.²⁸ İlk tur oylama sonuçları incelendiğinde, eski genel başkanlar, GİK üyeleri ve milletvekillerinin oy kullandığı 1 numaralı sandıkta Çiller: 46, Sezgin: 34, Toptan: 19; yalnızca milletvekillerinin oy kullandığı 2 numaralı sandıkta ise Çiller: 31, Sezgin: 37, Toptan 22 oy almıştı.²⁹

Tansu Çiller'in kongrede genel başkan seçilmesinde en büyük katkı dönemin TOBB Başkanı Yalım Erez'indir. Odalar Birliği Başkanı olan Erez'in delegeler üzerinde etkisi oldukça fazlaydı. Erez'in kongre öncesinde Çiller'e söylediği "*Cindoruk ben aday değilim diyene kadar adaylığını açıklamayacaksın*" ifadesi Erez'in Çiller üzerinde ne kadar etkili bir kişi olduğunu göstermektedir. Erez, Çiller'i desteklediğinden dolayı Demirel'in kendisine kırgın olduğunu düşünüyordu.³⁰

Çiller'in genel başkan seçilmesinde Yalım Erez, aralarında Rıfat Serdaroğlu, Refaiddin Şahin, Ayvaz Gökdemir'in yer aldığı genç-milliyetçi milletvekilleri ve Necmettin Cevheri'nin etkisi fazladır. Her ildeki bir il başkanı, sanayi odasının veya

²³ Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 16 Ocak 2007.

²⁴ Yavuz Gökmen, **Sarışın Güzel Kadın**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 66.

²⁵ Şakir Süter, **Beyaz Elbiseli Kadın**, Fast Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 59.

²⁶ İsmet Solak, "Tribün ve Sandık", **Hürriyet**, 14 Haziran 1993, s. 26.

²⁷ **Milliyet**, **Sabah**, 14 Haziran 1993; **Türkiye'nin 77 Yılı (1923-2000)**, Tempo Yayınları, İstanbul, 2000, s. 415; Süleyman Demirel, Tansu Çiller'in kongreyi kazanacağını tahmin etmiyordu, **Sabah**, 15 Temmuz 1993.

²⁸ Sebahattin Önkibar, "Çiller'in Zaferi", **Türkiye**, 14 Haziran 1993, s. 13.

²⁹ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 14 Haziran 1993.

³⁰ Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

ticaret odasının üyesiydi. Bu nokta göz önüne alındığında, TOBB Başkanı Yalım Erez'in kongredeki etkisi ortaya çıkmaktadır.³¹ TOBB Başkanı Yalım Erez, Türkiye çapındaki 310 oda ve borsa başkanı, Meclis Başkanları'yla Ankara'da tek tek yaptığı görüşmelerde, başkanlardan delegelerle temas kurmalarını istemişti. Erez'e yardımcı olan kişi ise, DYP teşkilatını çok iyi tanıyan İbrahim Mendilcioğlu'ydu.³² Kongre öncesinde, TOBB'un üst düzey bir yöneticisi de “*Bizim 310 oda başkanımız var. Her biri iki delege getirirse Çiller'in alacağı oy en az 620 eder*” şeklinde düşüncelerini açıklamıştı.³³

Necmettin Cevheri de delegeler üzerinde etkisi olduğunu kabul etmektedir. Cevheri'nin Tansu Çiller'in seçilmesini arzu etmesinin sebebi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın bir Başbakan çıkarmasını önemli görmesiydi. Türk tarihinde kadının lider olması ilk defa rastlanan bir olay olacaktı. Cevheri'nin düşüncesinin kaynağında bu vardı. Çiller, Başbakan olduktan sonra Bakanlar Kurulu Hakkari'de toplandı. Hakkari Dağ Komando Okulu'nda yenilen yemekte bir Yarbay'ın “*Atatürk Cumhuriyeti şimdi kuruldu*” demesi kadın bir Başbakan'a verilen desteğin en önemli göstergesiydi.³⁴ Demirel'in İsmet Sezgin'i tercih etmesine AP ve DYP'nin önemli isimlerinden Necmettin Cevheri üzülmüştü. Cevheri, Sezgin'e karşı Tansu Çiller'in yanında yer almıştı. Demirel, yakın çevresine Çiller'i desteklemesinden dolayı Cevheri'yi “*Sırtımdaki hançer*” olarak niteledi.³⁵

DYP üst yönetiminde ve tabanda Demirel'in yıllarca Başbakanlığı'ndan ve parti başkanlığından sıkıntı duyanlar vardı. Bu kişiler istedikleri yerlere gelememişlerdi veya geldikleri halde görevden alınmışlardı. Buna lidere duyulan bıkkınlıkta denilebilir. Kongredeki adayları incelediğimizde, Tansu Çiller yeni bir isimken, Köksal Toptan ve İsmet Sezgin Demirel tipolojisini temsil etmekteydiler. İkinci bir Demirel dönemi yaşamak istemeyenler Tansu Çiller'i desteklediler. Çiller'in kongreyi kazanmasına bir arayış, değişim ya da direniş de denilebilir.³⁶ DYP'nin genç milletvekilleri kendilerini ispat etmek istiyorlardı. Cindoruk'un da belirttiği gibi, ikinci bir Demirel dönemi yaşamak istemeyenler Tansu Çiller'i

³¹ Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

³² Said Yüce, “Yalım Erez Faktörü”, **Zaman**, 16 Haziran 1993, s. 8.

³³ Vedat Zeydanlı, “TOBB DYP'ye Başkan Seçiyor”, **Türkiye**, 12 Haziran 1993, s. 5.

³⁴ Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

³⁵ Cüneyt Arcayürek, **Etekli Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 122; Süter, a.g.e., s. 46.

³⁶ Cindoruk aday olsaydı Tansu Çiller aday olmayacaktı, Hüsametdin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

desteklediler. Sezgin, seçildiği taktirde genç milletvekilleri için değişen bir şey olmayacaktı. AP'ye de emekleri geçen bu genç milletvekilleri yüksek kademelerde görev almak, bakan olmak istiyorlardı. Çiller'in seçilmesinde büyük payı olan Rıfat Serdaroğlu'nun *"Ben namuslu adamım. Bir sürü sahtekar adam bakan olmuş. Niye ben olmayayım? O zaman bunu devirmem lazım. Devirdim orasını geçtim"* sözleri neden Çiller'in desteklendiğini ortaya koymaktadır.³⁷ Çiller, kurduğu kabinede, önceki koalisyon hükümetinde yer alan Necmettin Cevheri, Yıldırım Aktuna ve Nevzat Ayaz'a yer vererek, kabinedeki Demirel izini sildi.³⁸

Cindoruk'a destek veren 110 kişilik grup, Cindoruk'un aday olmayacağını açıklamasından sonra bölündü. Milletvekili grubunun büyük bir bölümü Çiller'i destekledi. Fakat Çiller, birçok kişi tarafından tanınmamaktaydı. Bundan dolayı Çiller'i çok iyi tanıyan Cindoruk'tan Çiller ile ilgili bilgi alındı. Cindoruk'tan Çiller'in dürüst bir insan olduğu yanıtı alındı. Cindoruk ile Çiller'in yakınlığını Cindoruk'un şu sözleri göstermektedir: *"Biz İstanbul dışına çıktığımızda kızlarımızı onlara bırakırız. Onlar yurt dışına gittiklerinde oğullarını bize bırakırlar. O kadar yakınız."* Cindoruk, Serdaroğlu'ndan Tansu Çiller'e destek olunmasını istiyordu. Çiller'i kongrede destekleyen ekipte Rıfat Serdaroğlu, Ayvaz Gökdemir, Refaiddin Şahin, Aytekin Durutürk bulunmaktaydı.³⁹ Cindoruk'un aday olmadığını açıklamasından sonra Çiller'i destekleyen milletvekili sayısı 75'e indi. Şahin'in Çiller'in adaylığını gösteren önermesine, 30-35 arasında milletvekili imza vermişti.⁴⁰

Çiller'in kongreyi kazanmasında, kadın seçmenin de büyük bir etkisi olmuştu. Kadınlar, DYP delegesi olan eşlerini etkilediler. Eşlerine verdikleri talimatta, Çiller'in desteklenmesini istediler.⁴¹ Kongrede 21 Isparta delegesinden 18'inin Tansu Çiller'in yanında yer alması Çiller'e olan desteğin önemli bir göstergelerindendir.⁴²

Kongredeki adaylardan İsmet Sezgin, adaylığını açıklamadan daha önce Süleyman Demirel'e kongrede aday olacağını belirtmişti. Fakat Demirel Sezgin'den beklemesini istedi. Kongre, Cumartesi günü yapıldı. Perşembe günü akşamı Demirel,

³⁷ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

³⁸ **Sabah, Türkiye**, 26 Haziran 1993.

³⁹ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

⁴⁰ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

⁴¹ Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007; Tufan Türeç, "Demokrasi Budur İşte", **Hürriyet**, 14 Haziran 1993, s. 25.

⁴² Rauf Tamer, "Şahsiyet Galip", **Hürriyet**, 14 Haziran 1993, s. 3; 21 delegeden 20'si Çiller'e oy vereceklerini Yahya Demirel'e belirttiler, Cüneyt Arcayürek, "Türkiye: Kolay Gelsin", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1993, s. 15.

Sezgin'e "*Hayırlı olsun İsmet. Sen bu işi başarırısın*" dedi. Sezgin oldukça geç kalmıştı. Sezgin'in deyimiyile "*Ben beklerken atı alan Üsküdar'ı geçmişti.*" Tansu Çiller'in eşi Özer Çiller de kongreden sonra "*Eğer İsmet Sezgin 15 gün önce adaylığını koysaydı biz aday olmazdık*" açıklaması da bu durumu gözler önüne sermektedir.⁴³

İsmet Sezgin'in kongreyi kaybetmesinde en önemli etken Türkiye'nin en sorunlu bakanlığının başında olmasıydı. PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği eylemlerden ötürü, özellikle İçişleri Bakanı İsmet Sezgin son derece yıpranmıştı. Bundan dolayı da Güneydoğulu delegelerin oyları da Tansu Çiller'e gitti.⁴⁴ Kongreden sonra Abdullah Öcalan'ın delegelere gönderdiği "*Sezgin bizim ırkımızı yok ediyor. Sezgin'e oy vermeyin*" şeklindeki talimatları ortaya çıktı. Bu mesaj delegeler üzerinde etkili oldu. Çünkü, daha önce Güneydoğulu birçok delege açıkça İsmet Sezgin'e kongrede oy vereceklerini söylemişlerdi.⁴⁵ İsmet Sezgin'i destekleyen eski bir milletvekili de, kongrede Doğulu delegelerin İçişleri Bakanı olduğu için Sezgin yerine Tansu Çiller'i destekleyeceklerini söylüyordu.⁴⁶

İsmet Sezgin'in kongrede beklediği sonucu almamasında, bazı kişilerin olumsuz açıklamalarının etkisi de vardı. Bunların en önemlisi, kongre öncesinde Cavit Çağlar'ın "*Kasım'a kadar İsmet abi*" şeklinde verdiği beyanattır.⁴⁷ Çağlar'ın bu açıklaması, Sezgin'in adaylığı üzerinde bir tereddüt yarattı.⁴⁸ Sezgin, Cavit Çağlar ve Yaşar Topçu'nun faydadan çok kendisine zarar verdiği görüşündedir.⁴⁹

Kongre öncesinde İsmet Sezgin mal beyanını açıkladı. Sezgin'in mal beyanında evinden başka önemli bir şey bulunmamaktaydı. İsmet Sezgin, bu maddi durumunun, kendisinin çok dürüst, namuslu bir kişi olmasının kongrede istediği sonucu alamamasında aleyhine etken olmuş olabileceği görüşündedir.⁵⁰

Köksal Toptan ise neden kongreyi kaybettiğini şu cümlelerle açıkladı: "*Demirel'e karşı tavır almadım. Alsaydım kongre benimdi. Sezgin aday olmasaydı*

⁴³ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

⁴⁴ Nuh Gönültaş, "Babalar ve Oğulları Yenildi", **Zaman**, 14 Haziran 1993, s. 8.

⁴⁵ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

⁴⁶ Taha Kıvanç, "Salon ve Sandık", **Zaman**, 14 Haziran 1993, s. 3.

⁴⁷ Taha Akyol, "Kasım Kadar", **Milliyet**, 12 Haziran 1993, s. 11.

⁴⁸ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

⁴⁹ **Sabah**, 18 Haziran 1993.

⁵⁰ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

da, kongre benimdi. Sezgin'i destekleyenler, kongreyi Çiller'e verdiler.”⁵¹

Turgut Özal'ın ölümü sonrasında Türk siyaseti gençleşme, yenileşme arayışına girdi. SHP lideri Erdal İnönü, siyasetten çekileceğini açıkladı. Türk halkının büyük bir çoğunluğu da değişim ve yenilik arıyordu. DYP delegeleri, Mesut Yılmaz liderliğinde ANAP'a karşı, özellikle şehirlerde başarılı olabilmek için Tansu Çiller'i desteklediler. Çiller'in milliyetçi, muhafazakar bir partinin başına bir kadın olarak gelmesi başarıydı. Tansu Çiller, büyük bir medya ve kamuoyu desteğini de arkasına aldı. DYP II. Olağanüstü Kongresi'nde tabanı kırsal, köylü kesime dayanan, Demirel'in köylü partisi olarak bilinen DYP'nin, Tansu Çiller'i Başbakan seçmesi, Türkiye'deki değişim ve yenileşme rüzgarının DYP'yi de etkilediğinin kanıtıdır.

5.2. DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-İNÖNÜ KOALİSYONU)

SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, 6 Haziran 1993 günü SHP Genel Başkanlığı'nı bırakacağını açıklamıştı. Erdal İnönü, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile yaptığı görüşmede, yeni hükümetin kurulması çalışmalarında fayda sağlaması durumunda istifa etmeyi önerdi. Fakat Demirel, yeni kabinenin kurulmasına kadar İnönü'nün görevinde kalmasını istedi.⁵² Erdal İnönü, DYP Olağanüstü Kongresi öncesinde Hüsametdin Cindoruk ile yaptığı görüşmede, “Çiller'in Başbakanlığı'nda çalışmam. Eğer siz hükümet kurarsanız, o hükümette yer alırsız, sizi destekleriz.” demişti.⁵³

13 Haziran 1993'te DYP Genel Başkanlığı'na Tansu Çiller'in seçilmesinden sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümeti kurmakla DYP Genel Başkanı Tansu Çiller'i görevlendirdi. Çiller ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü 16, 18 ve 22 Haziran'da bir araya geldiler. Ayrıca bu süreçte, DYP ve SHP kurmayları 21 Haziran günü yaklaşık 8 saat süren bir görüşme gerçekleştirdiler. Bu çalışmaların sonucunda Çiller ve İnönü, 24 Haziran 1993'te koalisyon protokolünü imzaladılar.⁵⁴ DYP özelleştirmeye çok önem veriyordu. Hükümet kurma çalışmalarında SHP özelleştirme konusunda uzlaşmacı bir tavır sergiliyordu. Bu konuda Çiller “Eğer SHP özelleştirme konusunda gerekli esnekliği göstermeseydi, koalisyonun kurulması

⁵¹ Yavuz Gökmen, “Türkiye’yi Sarsan 57 Gün Kapalı Kapılar Ardındaki Pazarlıklar”, **Hürriyet**, (Yazı Dizisi: 15-20 Haziran 1993), 20 Haziran 1993, s. 9.

⁵² **Sabah**, 7 Haziran 1993, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1993.

⁵³ Hüsametdin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

⁵⁴ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 17-25 Haziran 1993; **Türkiye**, 17-25 Haziran 1993.

çok zorlaşırdı, belki de kurulamazdı” diyordu.⁵⁵

Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı Tansu Çiller tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Hükümeti'ni, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 25 Haziran 1993'te onayladı.⁵⁶ Çiller, Demirel-İnönü koalisyonunda kabinede yer alan Cavit Çağlar, Ekrem Ceyhun, Akın Gönen, Gökberk Ergenekon, Orhan Kilercioğlu, Ömer Barutçu, Mehmet Ali Yılmaz, Şerif Ercan, Mehmet Batallı, Ersin Faralyalı, Vefa Tanır, Doğanacan Akyürek, Sümer Oral, Köksal Toptan, İsmet Sezgin, Yaşar Topçu'ya 50. hükümette yer vermedi. Böylece Tansu Çiller, kabinedeki Demirel izini silmiş oluyordu.⁵⁷ SHP, DYP içinde yer alan bazı milliyetçi milletvekillerinin kabinede yer almalarına sıcak bakmıyordu. DYP'den kabine listesinde Ayvaz Gökdemir ve İsmail Köse'nin yer almaması bunun göstergesidir.⁵⁸ Kabinenin açıklanmasından sonra DYP'de bazı istifalar yaşandı. Hükümetin onaylandığı gün DYP Manisa milletvekili Ümit Canuyar istifa etti. 1 gün sonrada DYP milletvekillerinden Tefvik Diker ve Nevzat Çobanoğlu istifa ettiler.⁵⁹ Canuyar ve Diker, DYP'nin Manisa milletvekillerindendiler. Manisa milletvekili Rıza Akçalı'nın Çevre Bakanlığı'na getirilmesinden dolayı istifa etmişlerdi. Canuyar, Akçalı'nın Nur tarikatının temsilcisi olduğunu söylüyordu.⁶⁰

Hükümet programını tartışmak ve oylamak için olağanüstü toplanan DYP grubunda, milletvekilleri kabinenin oluşumu ve hükümet programında bazı hedefler

⁵⁵ Hasan Cemal, “DYP'yle SHP Beraberliği Nereye Kadar Nasıl?”, **Sabah**, 3 Temmuz 1993, s. 19.

⁵⁶ Başbakan: Tansu Çiller (DYP), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Erdal İnönü (SHP), Devlet Bakanı: Necmettin Cevheri (DYP), Devlet Bakanı: Yıldırım Aktuna (DYP), Devlet Bakanı: Mehmet Gölhan (DYP), Devlet Bakanı: Bekir Sami Daçe (DYP), Devlet Bakanı: İbrahim Tez (SHP), Devlet Bakanı: Türkan Akyol (SHP), Devlet Bakanı: Güneş Müftüoğlu (DYP), Devlet Bakanı: Nafiz Kurt (DYP), Devlet Bakanı: Mehmet Kahraman (SHP), Devlet Bakanı: Cemil Erhan (DYP), Devlet Bakanı: Mustafa Çiloğlu (DYP), Devlet Bakanı: Erman Şahin (SHP), Devlet Bakanı: Ahmet Şanal (DYP), Devlet Bakanı: Şükrü Erdem (DYP), Adalet Bakanı: Seyfi Oktay (SHP), Milli Savunma Bakanı: Nevzat Ayaz (DYP), İçişleri Bakanı: Mehmet Gazioğlu (DYP), Dışişleri Bakanı: Hikmet Çetin (SHP), Maliye ve Gümrük Bakanı: İsmet Attila (DYP), Milli Eğitim Bakanı: Nahit Menteşe (DYP), Bayındırlık ve İskan Bakanı: Onur Kumbaracıbaşı (SHP), Sağlık Bakanı: Rıfat Serdaroğlu (DYP), Ulaştırma Bakanı: Mehmet Köstepen (DYP), Tarım ve Köyişleri Bakanı: Refaiddin Şahin (DYP), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Mehmet Moğultay (SHP), Sanayi ve Ticaret Bakanı: Tahir Köse (SHP), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Veysel Atasoy (DYP), Kültür Bakanı: Fikri Sağlar (SHP), Turizm Bakanı: Abdülkadir Ateş (SHP), Orman Bakanı: Hasan Ekinci (DYP), Çevre Bakanı: Rıza Akçalı (DYP), **Cumhuriyet, Türkiye**, 26 Haziran 1993; **Türkiye'nin 77 Yılı (1923-2000)**, s. 416.

⁵⁷ **Cumhuriyet, Sabah**, 26 Haziran 1993.

⁵⁸ Fehmi Kuru, “Hükümet”, **Zaman**, 26 Haziran 1993, s. 8.

⁵⁹ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 26-27 Haziran 1993; Nevzat Çobanoğlu 28 Haziran'da, Tefvik Diker'de 1 Temmuz 1993'te istifalarını geri aldılar, **Cumhuriyet, Sabah**, 29 Haziran-2 Temmuz 1993.

⁶⁰ Hikmet Çetinkaya, “Nurcu Bakan”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1993, s. 5.

konusunda, Tansu Çiller'e sert eleştiriler yönelttiler.⁶¹ DYP Grup Salonu'na girerken Tansu Çiller'i milletvekillerinin büyük bir bölümü alkışlamadı ve ayağa kalkmadı. Enerji Bakanı Veysel Atasoy ile Grup Başkanvekili Turhan Tayan arasında sert bir tartışma yaşandı. Bursa milletvekili Kadri Güçlü ve Antalya milletvekili Hasan Namal, Enerji Bakanı Veysel Atasoy'un üzerine yürüdüler.⁶² Toplantıda Kastamonu milletvekili Münif İslamoğlu'nun “*Bu kabine sizin kabineniz değil. Bu kabine Yalım Erez ve Necmettin Cevheri'nin kabinesidir*” sözleri ortalığı karıştırdı. Cevheri'ye yakınlıklarıyla bilinen Fevzi Şihanlıoğlu ve Salim Ensarioğlu, İslamoğlu'nun üzerine yürüdüler.⁶³ Bakan olamayan milletvekilleri ayağa kalkmayarak, alkışlamayarak Çiller'e tepkilerini gösterdiler. Listenin oluşmasında Rifat Serdaroğlu ve Yalım Erez'in önemli bir rolü olmuştur. Serdaroğlu, kendi yeri hariç listeyi Çiller ile beraber oluşturdu.⁶⁴ Kabinenin oluşumunda etkisi olduğunu kabul eden Yalım Erez, görüşmemizde kabineyle ilgili olarak “Çiller, fikrimi sordu. Ben de söyledim” yanıtını vermiştir.⁶⁵ Çiller'e gösterilen tepkiyi Demirel de yaşamıştı. Demirel, 1965 seçimlerinden sonra ilk kabinesini kurmuştu. Kabinenin oluşumundan sonra yapılan ilk grup toplantısına Demirel girerken, AP grubunun çoğu ayağa kalkmamıştı.⁶⁶

Hükümet programı için DYP grubunda yapılan gizli oylamada milletvekillerinden 67'si ret, 91'i kabul oyu kullanırken, 2 milletvekili çekimser kaldı. 19 milletvekili de oylamaya katılmadı. Tansu Çiller, grupta eleştirileri cevaplarken yumuşak bir üslup kullanmasaydı, 67 ret oyu daha da çoğalabilirdi.⁶⁷ DYP Meclis Grup Yönetmeliği'nin 31. maddesine göre, yapılan gizli oylamada hayır oyları, salt çoğunluğa yani 90'na ulaşsaydı, Tansu Çiller'in kurduğu hükümet, yönetmelik uyarınca geri çekilmek zorundaydı.⁶⁸

En önemli gelişmelerden biri, Çiller-İnönü koalisyon hükümetinin güven oylamasından önce yaşanıyordu. Sivas olaylarında 37 kişi hayatını kaybetti. Olaydan bir gün önce “cihat” çağrısı yapılan “Müslümanlar” imzalı bildirinin, Cuma namazından önce dağıtılması, Sivas olaylarının planlı bir eylem olduğunu

⁶¹ **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1993.

⁶² **Hürriyet**, 30 Haziran 1993.

⁶³ Sebahattin Önkibar, “Çiller ve İnönü'nün Zor Günü”, **Türkiye**, 30 Haziran 1993, s. 13.

⁶⁴ Rifat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

⁶⁵ Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

⁶⁶ Güneri Civaoglu, “Çiller ve Erbakan”, **Sabah**, 4 Temmuz 1993, s. 19.

⁶⁷ Cüneyt Arcayürek, “Oylamadan Sonra”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1993, s. 15.

⁶⁸ Derya Sazak, “Asılacak Kadın”, **Milliyet**, 30 Haziran 1993, s. 10.

göstermektedir. Göstericilerin “Şeriat istiyoruz”; “Müslüman Türkiye”; “Cumhuriyet burada kuruldu, burada yıkılacak”; “Dinsiz Vali istifa”; “Vali gidecek, şeriat gelecek” sloganları dikkat çekiciydi. Koalisyon hükümeti Sivas valisi, belediye başkanını ve emniyet müdürünü görevden aldı. DYP ve SHP kanadı, Sivas olaylarına farklı bir bakış açısıyla yaklaştılar. DYP, Aziz Nesin ve ortamın gerginliğini gerekçe gösterirken, Sivas Valisi Ahmet Karabilgin’i sorumlu tuttu. SHP ise yaşananları laikliğe karşı planlı bir saldırı olarak değerlendirdi ve SHP Genel Sekreteri Cevdet Selvi, SHP Grup Başkanvekili Ercan Karakaş, İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu’nun istifasını istedi. Ankara’da düzenlenen cenaze törenlerine, başta SHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü olmak üzere çok sayıda SHP’li katılırken, DYP’den hiç kimse törenlere iştirak etmedi.⁶⁹

Terör olaylarının yanı sıra ekonomideki gelişmeler de iç açıcı değildi. Çiller-İnönü koalisyon hükümeti onaylandıktan kısa bir süre sonra Dünya Bankası’nın Türkiye ile ilgili raporu açıklandı. Dünya Bankası, Türkiye ile ilgili hazırladığı raporda, KİT’lerin özelleştirilmediği ya da kapatılmadığı takdirde, Türkiye’nin 1970’lerin sonundakine benzer bir krize girebileceği belirtilmekte ve radikal bir KİT reformu önerilmekteydi.⁷⁰ Ekonomi alanında yaşanan diğer bir gelişme de Turgut Özal, Yıldırım Akbulut, Mesut Yılmaz ve Süleyman Demirel’in Başbakanlıkları döneminde, 6 yıldır Merkez Bankası Başkanlığı görevinde olan Rüşdü Saraçoğlu’nun 31 Temmuz 1993 günü görevinden istifa etmesiydi.⁷¹ Saraçoğlu, Başbakan Tansu Çiller ile görüşmeden görevinden ayrıldı. Saraçoğlu’nun istifasıyla ilgili açıklaması şöyledir: “Tansu Hanım’ın benimle çalışmak istemediği çok belliydi. Ama benim istifamın, Çiller’in Başbakanlığı ile ilgisi yok. Çok önceden alınmış ve Özal sağken kendisine söylenmiş bir karardı.”⁷² Çiller ile Saraçoğlu arasında ekonomide görüş ayrılıkları vardı. Çiller-Saraçoğlu arasındaki anlaşmazlık, reel ekonomiyle para politikaları arasındaki uyum ve uygulamadaki öncelik sorunlarından kaynaklanmaktaydı.⁷³

⁶⁹ Kemali Saybaşı, **DYP-SHP Koalisyonu’nun Üç Yılı**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 66-68; Muzaffer Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 255-256.

⁷⁰ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1993.

⁷¹ **Milliyet, Sabah**, 1 Ağustos 1993.

⁷² Derya Sazak, “Saraçoğlu Neden Çekildi?”, **Milliyet**, 1 Ağustos 1993, s. 10.

⁷³ **Milliyet**, 1 Ağustos 1993.

Çiller-İnönü koalisyon hükümetinin güven oylaması 5 Temmuz 1993 günü yapıldı. Oylamaya katılan 432 milletvekilinin 247'si kabul, 184'ü ret oyu kullanırken 1 milletvekili de çekimser kaldı. DYP'nin hiç fire vermediği oylamada, MHP kabul oyu kullandı.⁷⁴ Başbakan Tansu Çiller, ilk olarak 12 Temmuz 1993 günü muhalefet partilerinin liderleriyle PKK terörünün önlenmesi için görüşmelerde bulundu. Daha sonra 22 Temmuz 1993 günü Bakanlar Kurulu toplantısı Tansu Çiller başkanlığında Hakkari Polisevi'nde toplandı. Toplantıda, Hakkari ve Şırnak illerinin ağırlıklı olduğu Güneydoğu için hazırlanan ekonomik paket kabul edildi.⁷⁵ Devletin vatandaşının yanında olduğunu göstermek için, koalisyon hükümeti doğu illerini kapsayan gezilerine devam etti. Çiller ve İnönü, 21 Ağustos günü Van, Bitlis, Siirt ve Muş illerini kapsayan, ikinci Doğu gezisini gerçekleştirdiler.⁷⁶

Çiller-İnönü koalisyon hükümeti döneminde, Temmuz ve Ağustos aylarında terör olaylarında artış gözlemlendi.⁷⁷ Terör olaylarının dışında hükümet, toplu iş sözleşmelerine önem vermiştir. Ağustos ayına gelindiğinde, Türk-İş ile yapılan görüşmelerde bir sonuca varılamamıştı. Türk-İş ile hükümet arasında, bir aydır devam eden kamu kesimi toplu iş sözleşmelerine ilişkin görüşmeler, 12 Ağustos günü anlaşmayla noktalandı. Varılan anlaşmaya göre, ilk altı ay için %37, ikinci altı ay için %28 zam yapılması uygun görüldü.⁷⁸ DYP ile SHP arasında özelleştirme konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktaydı. 1 Eylül 1993 günü DYP ve SHP arasında sıkıntı yaratan PTT'nin telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesini öngören ve SHP'li bakanların 10 gündür imzalamadığı kararname, Merkez Bankası Başkanlığı'na Bülent Gültekin'in atanması konularında anlaşmaya varıldı.⁷⁹ DYP ve SHP arasındaki bu iki sorun, karşılıklı tavizlerle aşıldı. Merkez Bankası Başkanlığı'na Bülent Gültekin'in getirilmesi karşılığında, PTT'nin özelleştirilmesi

⁷⁴ MMTD, B: 122, 5. 7. 1993, O: 1, s. 29; **Sabah, Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1993.

⁷⁵ **DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin İlk Üç Ayı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1993, ss. 5-9; **Cumhuriyet, Milliyet**, 13-23 Temmuz 1993.

⁷⁶ **Sabah**, 22 Ağustos 1993.

⁷⁷ Temmuz ve Ağustos'ta meydana gelen bazı terör olayları şöyledir: Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar köyüne baskın yapan PKK'lı teröristler aralarında kadınlarında bulunduğu 28 kişiyi katlettiler ve 50 evi yaktılar, **Milliyet, Sabah**, 7 Temmuz 1993; Van'ın Bahçesaray ilçesine bağlı Sündüz yaylasına baskın düzenleyen PKK'lılar 14'ü çocuk, 8'i kadın, 4'ü erkek olmak üzere toplam 26 kişiyi kurşuna dizerek öldürdüler, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1993; Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Kavakbaşı ve Yenidoğan köyleri arasında yol kesen PKK'lılar 28 kişiyi kurşuna dizdiler. Saldırıda 15 kişi ölürken, 13 kişi de yaralandı, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1993.

⁷⁸ **Sabah**, 13 Ağustos 1993.

⁷⁹ **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1993.

konusunda SHP'nin istediği oldu.⁸⁰

SHP'nin IV. Olağan Kurultayı 11 Eylül 1993 günü yapıldı. Adaylardan Murat Karayalçın 559 oyla genel başkanlığa seçilirken, Aydın Güven Gürkan 403, Yüksel Çakmur 26, Tolga Yarman 2 oy aldı. 19 Eylül'de SHP'nin yeni Genel Başkanı Murat Karayalçın, Erdal İnönü'den Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı görevlerini devraldı.⁸¹ DYP lideri Tansu Çiller de SHP'nin IV. Olağan Kurultayı'nı Murat Karayalçın'ın kazanmasını istiyordu.⁸² Böylece, Çiller-Karayalçın koalisyon hükümeti dönemi başlamış oldu.

5.3. DYP-SHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-KARAYALÇIN KOALİSYONU)

DYP lideri Tansu Çiller ve SHP lideri Murat Karayalçın 19 Eylül günü Başbakanlık konutunda yaklaşık 2.5 saat süren bir görüşmede, DYP-SHP hükümetine devam etme kararı aldılar. Kabinede bir değişiklik olmamıştı.⁸³ Bu arada ANAP, seçim şartıyla DYP'ye koalisyon hükümeti kurulması teklifini götürmüştü. DYP Başkanlık Divanı'nda ANAP'ın bu önerisi kabul edilmemişti.⁸⁴

11 Eylül 1993 günü SHP'nin IV. Olağan Kurultay'ında Genel Başkanlığa Murat Karayalçın'ın seçilmesinden sonra, 16 Eylül günü önemli bir siyasi gelişme yaşanmıştı. 16 Eylül 1993 günü Anayasa Mahkemesi, koalisyon hükümetine ülkeyi bir yıl süreyle Kanun Hükmünde Kararnamelerle yönetme yetkisi veren 3911 sayılı Yetki Kanunu'nun tümünü Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti. Bu iptal kararıyla Yetki Kanunu'na dayanılarak çıkarılan KHK'lerde tehlikeye girdi.⁸⁵ Anayasa Mahkemesi, 6 Ekim 1993'te 3911 sayılı Yetki Yasası'na dayanılarak çıkarılan 8 ayrı Kanun Hükmünde Kararnameyi oy çokluğuyla iptal etti.⁸⁶ Anayasa Mahkemesi iptal kararını ANAP'ın başvurusu üzerine verdi. Kararlar oy çokluğuyla alındı. İptal edilen KHK'ler şunlardır: 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 68. maddesinde değişiklik yapılması hakkındaki KHK, İnsan Hakları Teşkilatı kuruluş ve görevleri hakkındaki KHK, Sosyal Sigortalar Kurumu ile Genel Kadro Kanunu'nda değişiklik

⁸⁰ **Milliyet**, 2 Eylül 1993.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 12-20 Eylül 1993.

⁸² Taha Akyol, "Sağ Memnun", **Milliyet**, 13 Eylül 1993, s. 15.

⁸³ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 20 Eylül 1994.

⁸⁴ Derya Sazak, "Çiller'in Gündemi", **Milliyet**, 24 Eylül 1994, s. 12.

⁸⁵ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1993.

⁸⁶ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 7 Ekim 1993.

yapılmasına ilişkin KHK, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve görevleri hakkındaki kanunda değişiklik yapılmasına ilişkin KHK, Kadın ve Sosyal Hizmet Müsteşarlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkındaki KHK, Adalet Bakanlığı teşkilat ve görevleri hakkındaki KHK, Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevlerinin kuruluş ve idaresine ilişkin KHK, Hakimler ve Savcılar Kanunu'nun hakim ve savcı adayları eğitim merkezi kuruluşu ve görevleri hakkında kanun ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu'nda değişiklik yapılmasına ilişkin KHK.⁸⁷

1993 yılının Ekim ayı terör olaylarının arttığı bir dönem olarak tarihe geçti. Artan terör olayları nedeniyle 24 Ekim 1993'te kabinede değişiklik yapıldı. İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu, Devlet Bakanlığı'na getirilirken, Milli Eğitim Bakanı Nahit Mentеше İçişleri Bakanı oldu. Mentеше'den boşalan Milli Eğitim Bakanlığı'na Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz getirildi. Ayaz'dan boşalan Milli Savunma Bakanlığı'na Devlet Bakanı Mehmet Gölhan getirildi. Fakat, PKK saldırıları kabine değişikliğinden sonra da devam etti.⁸⁸ DYP'de bazı il başkanları da SHP ile koalisyonun bozulmasını istiyorlardı. SHP'nin terörle mücadele konusundaki tavrından rahatsız olan il başkanları, Tansu Çiller ile Ekim ayında yaptıkları görüşmede, SHP ile koalisyonun sona erdirilmesini istediler. Çiller ise bu isteklere sessiz kaldı.⁸⁹

DYP, Terörle Mücadele Yasası'nda (TMY) devletin laik niteliğini hedef alan propaganda ve gösterilerin terör suçu olmaktan çıkarılmasını istemekteydi. SHP ise DYP'nin bu isteğine karşı çıkmaktaydı. SHP lideri Murat Karayalçın'ın laiklik konusunda, SHP'nin hassasiyetini ve bu ilkenin zarar görmesi durumunda, koalisyondan çekileceğini belirten açıklaması, DYP'de tepkiyle karşılandı. 24 Kasım 1993'te 25 DYP milletvekilinin imzaladığı bir deklarasyon yayımlandı. Bildiride, SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın'ın yetkili kişilerle görüşmeden, kamuoyu önünde yaptığı, koalisyondan çekilebiliriz biçimindeki açıklamaları sert bir biçimde eleştirildi. Ayrıca bildiride SHP ile koalisyonun bozulabileceği mesajı da verildi. Bildiriye imza atan milletvekillerinin isimleri şöyleydi: İsmail Köse, İsmail Amasyalı, Süleyman Ayhan, İbrahim Artvinli, Ethem Kelekçi, Ali Rıza Gönül, Şinasi Altın, Evren Bulut, İsmail Kalkandelen, Ali Uzun, Nazmi Çiloğlu, Bilal

⁸⁷ **Sabah**, 7 Ekim 1993.

⁸⁸ **Milliyet**, **Sabah**, 25 Ekim 1993; **Milliyet**, **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1993.

⁸⁹ **Sabah**, 28 Ekim 1993.

Güngör, Haluk Müftüler, Bestami Teke, Nurettin Tokdemir, Hasan Kılıç, Muhtar Mahramlı, Mustafa Kaçmaz, Cafer Keseroğlu, Abdürrezzak Yavuz, Sami Sözat, Ali Su, Asım Kaleli, Kadir Bozkurt, Halil Demir. DYP ile SHP arasındaki bu sorun, her iki partinin laiklik karşıtı propaganda ve gösterilerin “şiddet veya örgütlü eylem” içermesi şartıyla “terör suçu” kapsamına girmesi konusunda anlaşmalarıyla çözüldü.⁹⁰

Kısa bir süre sonra kabinede değişikliğin gündeme gelmesi üzerine, DYP-SHP hükümetinin DYP’li 20 Bakanı Tansu Çiller’in hükümette yeni düzenlemeleri rahat yapabilmesi için istifa ettiler.⁹¹ Bu gelişmeden sonra 28 Kasım 1993 günü Başbakan Tansu Çiller, Bakanlar Kurulu’nda değişikliğe gitti. Sağlık Bakanı Rıfat Serdaroğlu, Devlet Bakanları Mehmet Gazioğlu, Güneş Müftüoğlu, Mustafa Çiloğlu ve Ahmet Şanal kabine dışı kalırken, Devlet bakanlıklarına Abdülbaki Ataç, Ali Şevki Erek, Nurhan Tekinel, Mehmet Ali Yılmaz atandı. Sağlık Bakanlığı’na ise Kazım Dinç getirildi.⁹²

Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden’in açıklamaları, DYP’nin bazı milletvekillerinde rahatsızlık yaratmıştı. 24 Aralık 1993 günü 39 DYP milletvekili, dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden’in “*Demokrasilerde nasıl ki bölücülük, kumar, fuhuş ve esrar yasak ise şeriat da yasaktır*” sözlerini yayınladıkları bildiriyle kınadılar. Bildiride “*Şeriat din kurallarının bütünüdür. İnsanları yüceltmeyi amaçlar. Hiçbir demokratik ülkede, insanların din kurallarına uymaları yasak değildir. Din ve vicdan özgürlüğü beş kutsal haktan birisidir. Kumar, fuhuş, esrar ise toplumu kemiren, temelinden sarsan ve aynı zamanda yalnızca demokrasilerde değil, her rejim içinde yasaklanmış zararlı faaliyetlerdir. Hal böyle iken, Anayasa Mahkemesi gibi milli bir yüksek yargı organı başkanının şeriatla kumar, fuhuş ve esrarı aynı yasak kefesine koyması ve benzetmesi ülkemiz ve milli organımız açısından talihsizliktir*” denildi.⁹³ Bildiride şu milletvekillerinin imzası vardı: Ertekin Durutürk, Etem Kelekçi, Süleyman Ayhan, Sami Sözat, Asım Kaleli, Turgut Tekin, Yaşar Topçu, Fevzi Yalçın, Mustafa Kaçmaz, Cavit Erdemir, İsmail Amasyalı, Nabi Sabuncu, Ahmet Sayın, İsmail Köse,

⁹⁰ Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Buke Yayınları, İstanbul, 2006, s. 458-459; **Sabah, Cumhuriyet**, 25 Kasım 1993.

⁹¹ **Sabah, Yeni Asır**, 23 Kasım 1993.

⁹² **Sabah, Cumhuriyet**, 29 Kasım 1993.

⁹³ **Milliyet, Cumhuriyet**, 25 Aralık 1993.

Mahmut Öztürk, Abdullah Ulutürk, Alaaddin Kurt, Hacı Filiz, Hasan Kılıç, İbrahim Arısoy, Ali Su, Bestami Teke, Rahmi Özen, İrfettin Akar, Muzaffer İlhan, İsmail Kalkandelen, Nurettin Tokdemir, Ali Rıza Gönül, Osman Seyfi, Veli Andaç Durak, Mustafa Fikri Çobaner, Nemci Hoşver, Mustafa Çiloğlu, Ümit Canuyar, Şeref Erdem, Haydar Baylaz, Cemal Öztaylan, Abdullah Kınalı, Mustafa Dursun Yangın.⁹⁴ DYP bildirisine imza atan 39 milletvekili arasında, Süleymancı ve Nurcuların sayısının fazlaydı.⁹⁵

27 Mart 1994 yerel seçimleri öncesinde, Aralık 1993'te DYP'de istifalar süreci başladı. 9 Aralık'ta Adana milletvekili Uğur Aksöz istifa etti. Aksöz, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ile görüşükten sonra istifa dilekçesini TBMM Başkanlığı'na verdi. 14 Aralık'ta Bursa milletvekili ve eski İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu, 27 Aralık'ta da Devlet eski Bakanlarından Adana milletvekili Ahmet Şanal istifa ettiler. 27 Mart yerel seçimleri öncesinde, 28 Şubat 1994 günü Abdülmelik Fırat, 21 Mart'ta Hasan Namal istifa etti. 27 Eylül günü Hasan Namal, DYP'ye geri döndü. Çiller-Karayalçın döneminde istifa eden diğer milletvekilleri şunlardır: 15 Temmuz 1994 günü Nevzat Çobanoğlu, 19 Ağustos'ta Necdet Yazıcı, 13 Eylül'de İbrahim Özdemir.⁹⁶

Hem DYP yetkilileri hem de SHP yetkilileri yaptıkları açıklamalarda, koalisyon hükümetinin geleceğinin 27 Mart 1994 seçim sonuçlarına bağlı olduklarını belirtmişlerdi. SHP'nin 27 Mart 1994 yerel seçimlerden oy kaybına uğrayarak çıkması, DYP'de koalisyonun yeniden gözden geçirilmesi isteklerinin artmasına neden oldu. Bu bağlamda, SHP ile koalisyonun yeniden gözden geçirilmesi isteğiyle DYP'de “Şahinler” olarak nitelenen Coşkun Kırca, Münif İslamoğlu, Ertekin Durutürk, İsmail Amasyalı'nın hazırladığı ve 60 milletvekilinin imzaladığı metin, 31 Mart günü Tansu Çiller'e verildi. Çiller ise SHP ile koalisyonun devam etmesinden yanaydı. GİK'te, koalisyonla ilgili karar vermek için tam yetki alan Tansu Çiller'in, 3 Nisan günü Karayalçın ile Başbakanlık Konutu'nda yaptığı görüşmede, koalisyona devam kararı alındı.⁹⁷

⁹⁴ **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1993; 30 DYP milletvekilleri, Özden'e bir mektup daha gönderdiler, **Sabah**, 17 Ocak 1994.

⁹⁵ Hikmet Çetinkaya, “Din Sömürüsü”, **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1993, s. 5.

⁹⁶ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, **Sabah**, **Yeni Asır**, 10 Aralık 1993-14 Eylül 1994.

⁹⁷ **Cumhuriyet**, **Sabah**, 1-4 Nisan 1994.

DYP-SHP hükümeti için en önemli sorunların başında ekonomi gelmekteydi. 26 Ocak 1994'te %13.6 oranında devalüasyon yapılmıştı. 27 Mart 1994 yerel seçimleri sonrasında alınan "5 Nisan kararları" ile kamu kesimince üretilen malların fiyatlarına ortalama %50 oranında zam yapılmıştı. Bunun neticesinde de enflasyon %100'ün üstüne çıkmıştı.⁹⁸

Tansu Çiller'in açıkladığı "Olağanüstü İstikrar Tedbirlerinin", enflasyonu hızla düşürmek, ekonominin hızla istikrara kavuşturulması ve kamu açıklarının hızla düşürülmesi olmak üzere 3 temel amacı vardı. Bu amaçlara ulaşabilmek için hazırlanan "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı", istikrar programı ve yapısal önlemler olmak üzere 2 bölümden oluşmaktaydı.⁹⁹

5 Nisan'da açıklanan ekonomik istikrar paketi tasarruf önlemlerini, kamu açıklarının azaltılmasını, KİT ürünlerine zamları, TL'nin devalüe edilmesini içermekteydi. 5 Nisan kararlarındaki en önemli nokta, ücret ve maaşlara zam yapılamamasıdır. Ayrıca alınan tedbirlerde, özelleştirmenin gerçekleştirileceğine, bazı KİT'lerin kapatılacağına, prim gün sayısının kadınlarda 7200, erkeklerde 9000 işgününe çıkarılacağına yer verilmişti. Alınan tedbirlere bakıldığında, ekonomik sorunların çözümünde, sorumluluğun önemli bir bölümünün ücretlilerle yoksul kesime yüklendiği görülmektedir. Askeri harcamaların önemli miktarda çoğalması, kamu açığının daha da artmasına neden olmuştu.¹⁰⁰ PKK terörünün Türk ekonomisine bedeli oldukça ağır olmuştu. Ayrıca, Körfez Savaşı sonrasında, Irak'a uygulanan ambargo da ekonomimizi olumsuz yönde etkilemişti. Bu ekonomik krizin sonucunda, 417 bin kişi işsiz kalmıştı.¹⁰¹

SHP lideri Murat Karayalçın'ın "...1986 yılında 100 liralık vergi gelirimizin %43-46 lirası iç borcun ana para ve faizine gidiyordu... 1993 yılında 100 liralık vergi gelirimizin 104 lirası iç borcun ana parası için, faiz ödemeleri olarak kullanıldı..." sözleri ekonomideki kötü durumun bir göstergesiydi.¹⁰² SHP'nin programında "*Ekonomide ortaya çıkacak darboğazlara karşı, özellikle emeği ile*

⁹⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 438.

⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007, s. 352.

¹⁰⁰ Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995), İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 309-310.

¹⁰¹ Saybaşı, a.g.e., ss. 100-123.

¹⁰² Murat Karayalçın'ın 7 Nisan 1994 Tarihli TBMM SHP Grubunda Ekonomik Önlemler Uygulama Planı Üzerine Yaptığı Konuşma, SHP Yayınları, Ankara, 1994, s. 3'ten aktaran Rabia Bahar Alpan, Türkiye'de Koalisyon Yönetimleri ve DYP-SHP Örneği, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1994, s. 78.

geçinen kesimin korunması gerekmektedir.” sözlerinin bulunmasına karşın, SHP'nin 5 Nisan kararlarını kabul etmesi, bazı SHP'liler tarafından tepkiyle karşılanmıştı.¹⁰³

18 Mayıs 1994'te DYP ile SHP'nin anlaştığı demokratikleşme paketi, Çiller ile Karayalçın'ın ortak düzenledikleri basın toplantısında açıklandı. “Demokratikleşme ve Yeniden Yapılanma Uygulama Planı” adıyla açıklanan pakette 20'si öncelikli 62 yasa düzenlemesi öngörülmekteydi. Demokrasi paketinin işleyişine ilişkin kesin bir takvim verilmemesi dikkat çekmişti. Pakette, yalnızca yeni bir Anayasa taslağının 3 ay içinde hazırlanacağı sözü verilmişti. Öncelikli 20 yasa şunlardı: Anayasa'nın 67, 68, 69 ve 76. maddelerinin değiştirilmesi; 51, 52, 82, 84, 96 ve 135. maddelerini değiştirilmesi; 158 sayılı ILO sözleşmesi; güvenlik soruşturması yasa tasarısı; kamu görevlileri sendikaları, toplu sözleşme ve grev tasarısı; il idaresi yasa tasarısı; ekonomik ve sosyal konsey yasa tasarısı; Bağ-Kur yasa tasarısı; Olağanüstü Hal tasarısı; Patent Enstitüsü ve patent yasa tasarısı; rekabetin korunma tasarısı; tüketiciyi koruma tasarısı; YÖK yasa tasarısı; çocuk mahkemeleri; Adliye mahkemeleri ile üst mahkemelerin kuruluşu ve görevleri hakkında yasa tasarısı; hukuk yargılama usulü; ceza mahkemeleri usulü yasa tasarısı; iş mahkemeleri tasarısı; idari yargılama usulü; avukatlık tasarısı.¹⁰⁴ Çiller-Karayalçın koalisyonunda, demokratikleşme paketi üzerinde mutabakata varılamamıştı. Demokratikleşme paketi Çiller-Çetin koalisyon hükümeti döneminde 23 Temmuz 1995 günü TBMM'den geçti.

DYP-SHP arasında önemli anlaşmazlıklardan biri, RTÜK üyelerinin seçiminde yaşandı. TBMM'de Radyo Televizyon Üst Kurulu üyelerinin seçiminde, hiçbir SHP'li üyenin Üst Kurula seçilememesi SHP'de tepkilere yol açtı. Çiller ile Karayalçın daha önce yaptıkları görüşmede, SHP adaylarının desteklenmesi konusunda anlamışlar ve Çiller, SHP adaylarının desteklenmesi konusunda Turhan Tayan'a talimat da vermişti. Karayalçın'a göre bu oylamayla, DYP'den 70-80 kadar milletvekilinin SHP ile koalisyona karşı olduğu görülmüştü.¹⁰⁵ SHP'li adaylardan Aycan Giritlioğlu'na 155, Metin Şekercioğlu'na 106 oy çıkmıştı. Çiller'in adayı Hüseyin Metin Güven ise 86 oyda kaldı. Oylamada bu sonucun alınması, DYP'deki

¹⁰³ Alpan, a.g.t., s. 79-80.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 19 Mayıs 1994.

¹⁰⁵ Fatih Çekirge, “Karayalçın'dan Eyvah”, **Sabah**, 12 Mayıs 1994, s. 14.

parti içi muhalefetin Tansu Çiller'e başkaldırısı olarak yorumlanabilir.¹⁰⁶

27 Mart seçimlerinden sonra Tansu Çiller, ANAP'tan istifa eden Güneş Taner ile görüştü. Tansu Çiller, ANAP'tan istifa eden İstanbul milletvekili Güneş Taner'e ekonomiden sorumlu devlet bakanlığını teklif etmişti. Güneş Taner'in bu açıklamasına, TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk sert bir biçimde yanıt vererek, Tansu Çiller'i uyarıyordu. Cindoruk, Güneş Taner'in DYP'ye geçmesi durumunda, kendisinin içinde bulunduğu milletvekillerinin üyeliklerinin gözden geçireceklerini söylüyordu. Cindoruk'un bu tepkisiyle, Güneş Taner olayı kapanmış oluyordu.¹⁰⁷

Anayasa Mahkemesi, 5 Temmuz günü devlet teşkilatında ve kamu personel rejiminde 45 ayrı yasada hükümete KHK yetkisi veren 3990 sayılı Yetki Yasası'nı, 7 Temmuz günü de hükümete özelleştirme konusunda KHK düzenleme yapma yetkisi veren 3987 sayılı Yetki Yasası'nı iptal etti. Böylece, 21 Temmuz'da Anayasa Mahkemesi Özelleştirme Yetki Yasası'na dayandırılarak çıkarılan 530, 531, 532, 533, 536 sayılı KHK'leri oyçokluğuyla iptal etti.¹⁰⁸

DYP-SHP arasında en önemli kriz, Tansu Çiller'in malvarlığıyla ilgili olarak, ANAP tarafından verilen araştırma önergesine SHP'nin destekleyeceğini açıklamasıyla yaşandı. Bu kriz, oylamadan bir önceki gece Nahit Menteşe, Necmettin Cevheri ve Bekir Sami Daçe'nin SHP Grup Başkanvekili Nihat Matkap ile yapılan toplantıda aşıldı. SHP, ANAP'ın önergesine destek vermeyecek, *"1983'ten sonra kurulmuş grubu bulunan siyasi partilerin liderleri ile halen Meclis'te temsil edilen tüm parti liderlerinin ve birinci derecede yakınlarının malvarlıklarının araştırılması"* konusundaki önergede, SHP ve DYP birlikte hareket edeceklerdi. 14 Temmuz günü TBMM'de, ANAP'ın Çiller'in malvarlığıyla ilgili önergesi, SHP ve MHP'nin desteğiyle 187'ye karşı 203 oyla reddedildi. DYP'den Nevzat Çobanoğlu ve Tınaz Titiz, SHP'den de 13 milletvekili kabul oyu kullandı.¹⁰⁹ Yurt dışında olan MHP lideri Alparslan Türkeş, oylama öncesinde dönmüştü. 13 MHP milletvekili oylamada ret oyu kullandılar.¹¹⁰ Fakat, DYP-SHP'nin işbirliğiyle tüm siyasi liderlerin araştırma kapsamına alınmasını içeren önergenin kabul edilmesi, Demirel ile Çiller arasındaki iplerin kopmasına neden oldu. Önergenin kabul

¹⁰⁶ Yalçın Doğan, "Koalisyonun Hezimetine Karayalçın'ın Tepkisi", **Milliyet**, 12 Mayıs 1994, s. 13.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 1-2 Temmuz 1994.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 6-22 Temmuz 1994.

¹⁰⁹ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 15 Temmuz 1994.

¹¹⁰ Leyla Yaratın, "Çiller Erez'i Buduyor", **Yön**, 24 Temmuz 1994, Sayı: 8, s. 10.

edilmesi sonrasında, DYP’li Devlet Bakanı Mehmet Ali Yılmaz Bakanlıktan istifa etti. Yılmaz oylama öncesinde, Demirel ile 3 kez görüşmüştü. Yılmaz’ın istifası da Demirel ile Çiller arasındaki iplerin kopmasının bir işareti olarak değerlendirildi.¹¹¹ DYP lideri Tansu Çiller, önergeden birkaç saat önceki grup toplantısının naklen yayınlanmasını istemişti. Fakat TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk, buna izin vermemişti. Bundan dolayı DYP grubu Türkiye Elektrik Kurumu’nun (TEK) salonunda toplanmıştı. Bir partinin grup toplantısı, ilk kez bir kamu kurumunun toplantı salonundan naklen yayınlanarak yapılmıştı.¹¹² DYP-SHP işbirliğiyle tüm siyasi parti liderlerini önerge kapsamına alınmasına Cindoruk da sert tepki göstererek, yapılanın utanmazlık olduğunu söylüyordu.¹¹³

27 Temmuz 1994’te SHP kanadında kabine değişikliğine gidildi. Dışişleri Bakanlığı’na Mümtaz Sosyal, Devlet Bakanlığı’na Salih Sümer, Azimet Köylüoğlu, Fikri Sağlar ve Önay Alpago, Adalet Bakanlığı’na Mehmet Moğultay, Turizm Bakanlığı’na Halil Çulhaoğlu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na Nihat Matkap, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na Mehmet Dönen, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’na Mustafa Yılmaz, Kültür Bakanlığı’na Timurçin Savaş getirildi.¹¹⁴ DYP’de ise kabine değişikliği 14 Ağustos’ta oldu. Sağlık Bakanlığı’na Doğan Baran, Devlet Bakanlığı’na Ayvaz Gökdemir ve Esat Kıratlıoğlu getirildi.¹¹⁵

Çiller-Karayalçın koalisyon hükümeti 2 kez azınlık hükümeti konumuna düştü. İlk olarak 26 Eylül günü SHP Uşak milletvekili Ender Karagül’ün istifasıyla TBMM’deki sandalye sayısı 225’e düşen koalisyon hükümeti, 27 Eylül’de Hasan Namal’ın tekrar DYP’ye katılımıyla 226’ya ulaştı. 29 Eylül günü SHP Çorum milletvekili Cemal Şahin’in istifasıyla hükümetin sandalye sayısı 225’e indi.¹¹⁶

Özelleştirme, DYP ile SHP arasında en önemli anlaşmazlıklardan biriydi. SHP içinde özelleştirmeye karşı olanların sayısı oldukça fazlaydı. Dışişleri Bakanı Mümtaz Sosyal da özelleştirme için demokratikleşmenin ön koşul olduğunu belirtmekteydi. Sosyal’in “*Düşünce özgürlüğü tasarısı, özelleştirme yasası ile birlikte Meclis’e getirilmedikçe imzalamam*” sözlerine Tansu Çiller “*Hiç kimse*

¹¹¹ **Sabah**, 16 Temmuz 1994.

¹¹² **Milliyet, Sabah**, 15 Temmuz 1994.

¹¹³ Fatih Çekirge, “Bu Utanmazlıktır”, **Sabah**, 16 Temmuz 1994, s. 15.

¹¹⁴ **Sabah, Yeni Asır**, 28 Temmuz 1994.

¹¹⁵ **Milliyet, Sabah**, 15 Ağustos 1994.

¹¹⁶ **Cumhuriyet, Sabah, Yeni Asır**, 27-30 Eylül 1994.

grupların ve hükümetin önünde değildir” şeklinde cevap veriyordu. Böyle bir ortamda Tansu Çiller, 11 Ekim günü SHP’ye Özelleştirme yasa tasarısı için 24 saat süre tanıdığını açıkladı. Mümtaz Soysal ve SHP’nin diğer bakanları, 17 Ekim günü özelleştirme yasa tasarısını imzalamalarıyla hükümet arasındaki önemli bir kriz aşılmış oldu. Özelleştirme yasası 23 Kasım günü TBMM’de kabul edildi. Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal ise 28 Kasım günü Dışişleri Bakanlığı’ndan istifa etti.¹¹⁷ Soysal’ın istifasından sonra 12 Aralık günü de Fikri Sağlar, Terörle Mücadele Yasası’nın Meclis gündemine getirilmesi konusunda DYP’nin engelleyici tutumunu gerekçe göstererek, Devlet Bakanlığı’ndan istifa etti. Soysal’ın yerine 14 Aralık günü Dışişleri Bakanlığı’na Murat Karayalçın atandı.¹¹⁸

Ekim 1994’te DYP’de, SHP ile koalisyonun sona erdirilmesi daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştı. 11 Ekim günü eski Devlet Bakanı Mehmet Yılmaz’ın başını çektiği 37 muhalif milletvekilinin imzaladığı bir deklarasyon yayınlandı. DYP-SHP koalisyon hükümetinin kamuoyu desteğinin %70’lerden %20’lere düştüğünün belirtildiği deklarasyonda, DYP’nin yeni bir siyasi durum değerlendirmesi yapması ve SHP ile koalisyonun sona erdirilmesi istendi. Deklarasyona imza atan milletvekilleri şunlardır: Veli Andaç Durak, Orhan Kilercioğlu, İrfan Köksalan, Baki Tuğ, Tunç Bilget, Köksal Toptan, Nazmi Çiloğlu, Tevfik Türesin, Şeref Ercan, Cavit Çağlar, Kadri Güçlü, Yılmaz Ovalı, İbrahim Gürdal, Ahmet Şeref Erdem, Mehmet Batallı, Bestami Teke, Fikri Çobaner, Bedrettin Dalan, Yıldırım Avcı, Coşkun Kırca, Ersin Faralyalı, Cemal Tercan, Münif İslamoğlu, Cemal Özbilen, Vefa Tanır, Tevfik Diker, Ümit Canuyar, Akın Gönen, Ahmet Neidim, İlyas Aktaş, Cemal Alışan, Yaşar Topçu, Mehmet Ali Yılmaz, Abdurrezzak Yavuz, Nadir Kartal, Adnan Akın, Ömer Barutçu.¹¹⁹ 37’ler, SHP ile koalisyonun sona erdirilip ANAP ile bir koalisyon hükümeti kurulmasını istiyorlardı. 37’ler arasında yer alan Cavit Çağlar “*SHP ile koalisyona artık geçit yok...Bunun için de yeni koalisyon DYP ile ANAP arasında kurulacak*” diyordu.¹²⁰ 12 Ekim 1994 günü, Milli İrade Partisi Samsun milletvekili Hüseyin Özalp ile Çorum milletvekili Cemal Şahin partilerini feshederek DYP’ye katıldılar. Bu katılımıla DYP’nin

¹¹⁷ Yalansız, a.g.e., s. 462; **Cumhuriyet, Milliyet, Sabah**, 6 Ekim-29 Kasım 1994.

¹¹⁸ **Sabah, Yeni Asır**, 13-15 Aralık 1994.

¹¹⁹ **Milliyet, Sabah**, 12 Ekim 1994.

¹²⁰ Hasan Cemal, “DYP’de 37’ler Harekatı ve Bir Senaryo”, **Sabah**, 15 Ekim 1994, s. 33.

TBMM'deki milletvekili sayısı 178'e çıktı.¹²¹

DYP-SHP arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı, DYP-ANAP arasında bir koalisyonun kurulması gündeme geliyordu. TOBB'a bağlı 11 sanayi odası başkanının ANAYOL isteklerine, Sakıp Sabancı da katılıyordu. DYP ile ANAP arasındaki temas, Başbakanlık başdanışmanı Emre Gönensay ile ANAP Genel Başkan Yardımcısı Cem Kozlu arasında oluyordu.¹²² Ayrıca DYP'nin önemli isimlerinden Necmettin Cevheri ile ANAP Meclis Başkanvekili Mustafa Kalemler arasında da görüşmeler olmuştu. Cevheri ve Kalemler, Eylül ve Ekim aylarında muhtemel DYP-ANAP koalisyonunun koşulları için 4 defa bir araya gelmişlerdi. Sonuç aşamasına gelindiği noktada, Çiller'in erken seçim şartını kabul etmemesi ve SHP ile koalisyonun devam etmesini istemesinden dolayı, görüşmeler sona ermişti.¹²³ Cevheri-Kalemler dışında, Kamran İnan da Yalım Erez ile yaptığı görüşmelerde, DYP-ANAP koalisyonu için bir sonuç alamamıştı.¹²⁴

12 Ekim'de Milli İrade Partisi'nin DYP'ye katılımından sonra Bahattin Yücel, Hüseyin Aksoy, Ali Uyar ve Ateş Amiklioğlu "Söz milletindir" ismiyle kurdukları hülle partisinden ayrılarak, 16 Kasım 1994 günü DYP'ye düzenlenen bir törenle katıldılar. Bu katılımı DYP'nin TBMM'deki milletvekili sayısı 182'ye yükseldi.¹²⁵

DYP ile SHP'nin anlaşamadığı bir konu da ara seçimlerle ilgiliydi. İlk başta Tansu Çiller, ara seçimi istiyordu. 11 Ekim 1994 tarihindeki grup toplantısında yaptığı konuşmada Çiller, ara seçim kararını DYP'nin gündeme soktuğunu söylüyordu.¹²⁶ Daha sonra Tansu Çiller, ara seçime karşı cephe alıyordu. Karayalçın da Çiller ile aynı düşüncededeydi. Fakat, SHP MYK toplantısında alınan karar doğrultusunda, SHP ara seçimlerin 18 Aralık'ta yapılması için önerge verdi. Çiller, SHP'nin bu girişimiyle ilgili olarak, ara seçimin yapılmasına izin vermeyeceklerini söylüyordu. Ara seçim için tarih, 25 Aralık olarak değiştirildi. SHP'nin yasa

¹²¹ **Yeni Asır**, 13 Ekim 1994.

¹²² Taha Akyol, "ANAYOL'a Doğru", **Milliyet**, 11 Ekim 1994, s. 15; **Milliyet**, 27 Ekim 1994.

¹²³ **Sabah**, 27 Ekim 1994.

¹²⁴ **Milliyet**, 13 Ocak 1995.

¹²⁵ **Sabah**, 17 Kasım 1994.

¹²⁶ **Başbakan Tansu Çiller'in TBMM DYP Grubunda 11 Ekim 1994 günü Yaptığı Konuşma**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1994, s. 26.

önerisine ANAP ve RP’de destek verdi.¹²⁷ 25 Aralık’ta 22 boş sandalye için milletvekili ara seçimi yapılmasını öngören ANAP, SHP ve RP’ye ait yasa önerisi, 1 Aralık günü TBMM’de DYP, MHP, DSP’nin desteğiyle 182 kabul oyuna karşılık, 207 oyla reddediliyordu.¹²⁸ Demirel-İnönü koalisyonunda, haftada en az bir defa Bakanlar Kurulu toplanmaktaydı. Çiller-Karayalçın döneminde ise 1994’ün Aralık ayında Bakanlar Kurulu, 53 gündür toplanamıyordu. Hazırlanan kararnameler bakanlara elden imzalatırılıyordu. 17 aylık sürede 45 toplantı yapılmıştı. Demirel-İnönü koalisyonunda ise 111 toplantı yapılmıştı.¹²⁹

6 Kasım günü SHP tarafında önemli bir gelişme yaşanmıştı. SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın ile CHP Genel Başkanı Deniz Baykal iki partinin bütünleşmesini öngören protokolü imzaladılar. SHP ve CHP’nin 28 Ocak günü Genel Başkanlık sorunu aşamadığı için başarısızlıkla sonuçlanan bütünleşme kurultayından sonra, 18 Şubat günü ikinci kez yapılan bütünleşme kurultayında Hikmet Çetin, oybirliğiyle genel başkan seçildi. Daha sonra birleşmenin çatısı için yapılan oylamada ise delegelerin 1003’ü CHP için, 635’i ise SHP için oy kullandı.¹³⁰ SHP, 121’e karşı 508 oyla kendini feshederek CHP’ye katılma kararı aldı.¹³¹ Böylece birleşme CHP çatısı altında gerçekleşmiş oldu. Bu sonuçla, Çiller-Karayalçın liderliğinde kurulan DYP-SHP hükümeti sona ermiş oldu.

5.4. DYP DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ (1993)

DYP’deki muhalif grup, Hüsametdin Cindoruk’un genel başkanlığa adaylığının netleşmesi için DYP Dördüncü Büyük Kongresi’nin ertelenmesini istemekteydiler. Bu bakımdan 3 Kasım günü yapılacak olan GİK toplantısının önemi büyüktü.¹³² 3 Kasım 1993 günü yapılan GİK toplantısında 20–21 Kasım 1993 tarihlerinde yapılacak olan DYP IV. Büyük Kongresi, muhalif milletvekillerinin çabalarıyla iki günden bir güne indirilmişti. Kongrenin bir günde yapılması teklifi, devlet eski bakanı Cavit Çağlar’dan geldi. Muhalif grubun erteleme isteği sonuçsuz

¹²⁷ Çiller, bütünleşmenin CHP’de olması durumunda koalisyonun bozulacağını da söylemişti, Fatih Çekirge, “Çiller’den SHP’ye Rest”, *Sabah*, 20 Kasım 1994, s. 25.

¹²⁸ *Cumhuriyet*, *Sabah*, 2 Aralık 1994.

¹²⁹ *Sabah*, 11 Aralık 1994.

¹³⁰ *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Sabah*, 7 Kasım 1994 ve 19 Şubat 1995.

¹³¹ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya Muhalefeti*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 215.

¹³² *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1993.

kalmıştı.¹³³

DYP IV. Büyük Kongresi öncesinde, TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk'a iş çevrelerinden de baskılar yapılmıştı. Vehbi Koç, kongre öncesi Hüsamettin Cindoruk'a bir mektup göndermiş, TÜSİAD Başkanı Halis Komili de Cindoruk'u ziyaret etmişti.¹³⁴ DYP'nin muhalif milletvekillerinden Münif İslamoğlu, Hüsamettin Cindoruk'a kongrede aday olması için teklif etmelerinin temel nedeninin; Çiller'in başarısızlığı ve Cindoruk'un Demirel dönemini reddetmesi olduğunu söylüyordu.¹³⁵

5 Kasım 1993 günü Demirel ile Cindoruk arasında bir saat yirmi dakika süren bir görüşme gerçekleşti. Demirel, Cindoruk'a milletvekillerinden genel başkan olarak kendisini görmek istediklerine yönelik baskıların geldiğini söyledi. Cindoruk, buna karşılık olarak, aday olmayacağını daha önce ifade ettiğini, kongrenin ertelenmesini istediğini fakat bu konuda anlaşmanın sağlanamadığını belirtti.¹³⁶ Kongre öncesinde 250 kongre delegesiyle bir anket yapılmıştı. Anket sonucunda, delegelerin %80'i Çiller'in, %20'si Cindoruk'un genel başkan olmasını istemekteydi.¹³⁷ Tansu Çiller de kongre öncesinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşmüştü. Çiller, Demirel'e kongrede karşısına bir rakip çıkaracağına ilişkin iddiaları belirtti. Demirel, böyle bir durumun söz konusu olmadığını söyledi. Çiller, kongrede muhalif gruptan bir kişinin rakip olarak aday olmasını istemekteydi.¹³⁸ Çiller'in karşısına kongrede bir rakip çıkarmak için İsmet Sezgin, Köksal Toptan, Bedrettin Dalan ve İlhan Kesici aralarında anlaşmaya varamamışlardı. Bir anlaşmaya varılsaydı, İlhan Kesici genel başkanlığa adaylığını ilan edecekti.¹³⁹

IV. Büyük Kongre'de bütün mücadele GİK'e girecek 40 kişi içindi. GİK üyeliği, kabine değişikliğinde bakan olma olasılığını artırmakta ve genel seçimlerde tekrar milletvekili adayı olmayı sağlamaktaydı.¹⁴⁰ GİK, partinin en üst karar organıydı. DYP'de milletvekili ve belediye seçimlerinde adayların önemli bir

¹³³ **Yeni Asır**, 4 Kasım 1993, GİK toplantısına 30 üye katıldı, **Milliyet**, 4 Kasım 1993.

¹³⁴ **Sabah**, 5 Kasım 1993.

¹³⁵ Şamil Tayyar, "DYP'de Kongreye Doğru", **Milliyet**, 15 Kasım 1993, s. 13.

¹³⁶ **Hürriyet**, 6 Kasım 1993.

¹³⁷ Cüneyt Arcayürek, **Baba'sının Kızı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 113.

¹³⁸ Yalçın Doğan, "Çiller Meydan Okuyor", **Milliyet**, 7 Kasım 1993, s. 13.

¹³⁹ Yalçın Doğan, "Kesici'nin Çıkışı ve DYP Senaryoları", **Milliyet**, 16 Kasım 1993, s. 15.

¹⁴⁰ Ahmet Tan, "Doğru Yol'da Yol Bulmak", **Sabah**, 11 Kasım 1993, s. 16.

bölümü GİK tarafından belirlenmekteydi. 27 Mart 1994'te yerel seçimlerin olması ve DYP'nin de iktidarda yer alması GİK üyeliğinin önemimin artırmaktaydı.¹⁴¹

DYP IV. Büyük Kongresi, 20 Kasım 1993 günü Ankara Spor Salonu'nda yapıldı. Milli Savunma Bakanı Mehmet Gölhan'ın açış konuşmasıyla başlayan kongrede, divan başkanlığı'na Ali Naili Erdem seçildi.¹⁴² Atatürk Spor Salonu, DYP ve Türk bayraklarının dışında “*Memura, emekliye, dul ve yetime refah*”, “*Kar eden sanayi, kar eden ticaret*”, “*Gençliğimize eğitim, kadınlarımıza iş kurma imkanı*”, “*İşsize iş ortamı hazırlayan devlet*” ve “*Esnaf ve sanatkara devlet desteği*” yazılı pankartlarla donandı. Kürsünün üzerindeki platforma ise üzerinde “Bu vatan hepimizin” yazılı büyük Atatürk, Demirel ve Çiller resimleri asıldı.¹⁴³ Kongreye gelen misafirler arasında ANAP'tan Avni Akyol, Metin Emiroğlu, Sebahattin Çakmakoglu, RP'den Abdullah Gül, Kemalettin Göktaş, MHP'den Mustafa Mit, Mehmet Eke, SHP'den Mehmet Kahraman, Halil Çulhaoğlu, AP'li eski Meclis Başkanları'ndan Sabit Osman Avcı ve Turgut Toker de bulunmaktaydı.¹⁴⁴

Çiller, kongredeki konuşmasının büyük bir bölümünü bölücü teröre ayırdı. Terörle mücadelede bundan sonrada gerekli olan mücadelenin yapılacağını belirten Çiller, terörle mücadele için özel güvenlik kuvvetlerini oluşturmaya başladıklarını söyledi.¹⁴⁵ Terörün Türkiye'nin son 10 yılına damgasını vuran en önemli sorunu olduğunu, diplomatik girişimlerin terör konusunda önemini vurgulayan Çiller, ABD ve Almanya'nın PKK'yı terör örgütü olarak açıkça ilan ettiklerini, Fransa'nın ise PKK'ya yönelik büyük operasyonlar düzenlediğini vurguladı.¹⁴⁶ Konuşmasında, 27 Mart 1994'te yapılacak yerel seçimlerden DYP'nin büyük bir zaferle çıkacağını belirten Çiller, kesin hedeflerinin bütün demokratların DYP çatısı altında birleşmeleri olduğunu söyledi.¹⁴⁷

Genel başkanlık seçiminde, 1215 delegeden 1134'ü oy kullandı. Geçerli 1074 oyun 1045'ini alan Tansu Çiller yeniden genel başkanlığa seçildi. Diğer aday İstanbul delegesi Mehmet Karaküçük, 29 oy da kaldı. 60 oy ise geçersiz sayıldı.¹⁴⁸

¹⁴¹ **Yeni Asır**, 20 Kasım 1993.

¹⁴² **Milliyet**, 21 Kasım 1993.

¹⁴³ **Yeni Asır**, 21 Kasım 1993.

¹⁴⁴ Tamer Korkmaz, “Muzip Liste Bile vardı”, **Zaman**, 21 Kasım 1993, s. 3.

¹⁴⁵ **Yeni Asır**, 21 Kasım 1993.

¹⁴⁶ **Sabah**, 21 Kasım 1993.

¹⁴⁷ **Zaman**, 21 Kasım 1993.

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Zaman**, 21 Kasım 1993.

Kongrede, GİK'e seçilen üyelerin isimleri şöyledir. Köksal Toptan (1065), Cemal Alişan (1051), Rıfat Serdaroğlu (1045), İsmet Sezgin (1021), İsmail Kalkandelen (999), Baki Tuğ (985), Ali Yavuz (982), Sümer Oral (979), Haydar Baylaz (967), Salim Ensarioğlu (960), Mustafa Küpeli (950), Esat Kırathlıoğlu (946), Mehmet Ali Yılmaz (939), İsmail Attila (896), İsmail Köse (874), Mustafa Zeydan (854), Şinasi Altın (848), Nahit Menteşe (845), Mehmet Batallı (842), İrfan Demiralp (834), Halit Dağlı (832), Hayri Doğan (825), Haluk Müftüler (819), İbrahim Yaşar Dedelek (815), Abdülbaki Ataç (813), Hasan Peker (806), Ahmet Küçük (802), Ali Şevki Erek (801), Cemal Özbilen (800), İsmail Karakuyu (799), Bahattin Şeker (798), Refaiddin Şahin (791), Mehmet Gölhan (760), Nevfel Şahin (748), Hasan Ekinci (727), Necmettin Cevheri (725), Cavit Çağlar (724), Tefvik Diker (677), Ayvaz Gökdemir (668), Sait Kemal Mimaroglu (646).¹⁴⁹ GİK listesi Demokrat Parti'den bu yana ilk kez bu kongrede delinmeden geçti.¹⁵⁰ Adnan Menderes'ten bu yana ilk defa, bir genel başkanın listesi delinmeden geçiyordu.¹⁵¹ 13 Haziran 1993'teki Olağanüstü Kongre'de, Çiller ile genel başkanlık yarışına giren Köksal Toptan (1065), İsmet Sezgin (1021) oyla GİK listesine giriyorlardı. Kongrede, Sezgin'i destekleyen Cavit Çağlar da (724) oyla GİK'e seçiliyordu. DYP GİK, ağırlıkla hukukçu ve müteahhit milletvekillerinden oluştu. Oluşan GİK'in bir başka özelliği ise, üyelerinin hemen hemen %90'ının en az bir yabancı dil bilmesiydi. GİK'te sadece 7 üye üniversite mezunu değildi.¹⁵² DYP IV. Büyük Kongresi'nde Çiller'in isteğiyle tüzük komisyonu oluşması ve parti tüzüğü'nün değiştirilmesi delegelerin oylarıyla kongrenin gündeminden çıkarıldı.¹⁵³

25 Kasım 1993 günü yapılan GİK toplantısında Esat Kırathlıoğlu teşkilat, İsmail Karakuyu Basın ve halkla ilişkiler, Sümer Oral ekonomi, Rıfat Serdaroğlu yerel yönetimler, Halit Dağlı sosyal işler, İbrahim Yaşar Dedelek, gençlik ve kadın, Şinasi Altın de seçim işlerinden sorumlu genel başkan yardımcılığı'na getirildiler. Hasan Peker genel sekreterliğe, Bahattin Şeker de genel muhasipliğe getirildi.¹⁵⁴ Çiller, kongre sonrası yaptığı açıklamada, 5 aylık Başbakanlığı döneminde, GİK ve

¹⁴⁹ **Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet**, 22 Kasım 1993; **Yeni Asır**, 21 Kasım 1993; Çiller, GİK listesini il başkanlarının yaptığı, bazı isimleri kendisinin değerlendirdiğini belirtti, **Milliyet**, 22 Kasım 1993.

¹⁵⁰ **Milliyet**, 26 Kasım 1993.

¹⁵¹ Güneri Civaoglu, "Menderes Çiller Hattı", **Sabah**, 22 Kasım 1993, s. 23.

¹⁵² **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1993.

¹⁵³ **Hürriyet**, 21 Kasım 1993.

¹⁵⁴ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 26 Kasım 1993.

partiyeye hakim olamadığını söylüyordu.¹⁵⁵

5.5. 27 MART 1994 YEREL SEÇİMLERİ

DYP, 27 Mart 1994 yerel seçimleri için seçim kampanyasının ilk mitingini 18 Aralık 1993'te Eskişehir'de yaptı. Tansu Çiller, Eskişehir'den sonra sırasıyla Antalya, Adana, Malatya, Afyonkarahisar, Sinop, Sakarya, Kastamonu, Sivas, Amasya, Edirne, Balıkesir, Çanakkale, Isparta, Denizli, Manisa, Aydın, Muğla, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Ankara, İstanbul ve İzmir'de halka seslendi.¹⁵⁶

Tansu Çiller seçim kampanyasında “Kırat”, “Baba”, “Süvari” adlı seçim otobüsleriyle mitinglere katıldı. Çiller, konuşmalarında ağırlıklı olarak terörle mücadeleye, ekonomiye ve ANAP lideri Mesut Yılmaz'a yer verdi. Konuşmalarında terör üzerinden propaganda yapan, DYP'ye verilecek her oyun PKK'ya darbe vuracağını belirten Tansu Çiller, mitinglere çok sayıda bakan ve milletvekilinin yanı sıra parti içi muhalefetin önemli isimlerini de götürerek, DYP'nin taban desteğini kamuoyuna gösterdi. Örneğin Afyon mitingine Münif İslamoğlu, Antalya mitingine de Orhan Keçeli katılmıştı. DYP, yerel seçimlerde kadın seçmenin desteğini alabilmek için eşarp dağıttı. Çiller, seçim kampanyası döneminde yalnızca 15 Ocak 1994'te Malatya'da gerçekleştirdiği mitingte protestolarla karşılaştı. Bundan dolayı Malatya'dan sonra ANAP'ın güçlü olduğu Samsun ve Trabzon mitinglerini erteleyen Çiller, Afyon'da büyük sevgi gösterileriyle karşılandı.¹⁵⁷ Çiller'in Afyon mitingini Demirel dönemiyle karşılaştırıldığında, kadınların sayısı belirgin bir biçimde artmış ve DYP tabanı gençleşmişti.¹⁵⁸

DYP, 27 Mart 1994 yerel seçimleri için Cenajans ile anlaştı.¹⁵⁹ Tansu Çiller, 1994 yerel seçimleri öncesinde kadın seçmenlere “*Tansu Çiller'den Kadınlara Mektup*” başlıklı 4 sayfadan oluşan bir mektup gönderdi. Mektubun ön ve arka yüzünde Çiller'in kadınlarla çektiği fotoğraflar vardı. İç yüzdeki iki sayfada ise Türk kadınının toplumda hak ettiği yere mutlaka getirileceğine yönelik mesajlar yer

¹⁵⁵ Sedat Ergin, “Kongre'den Sonra Bakanlar İstifa Eder”, **Hürriyet**, 22 Kasım 1993, s. 32.

¹⁵⁶ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 19 Aralık 1993–26 Mart 1994; **Yeni Asır**, 12 Mart 1994; **Sabah**, 29 Ocak 1994.

¹⁵⁷ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 19 Aralık 1993–26 Mart 1994.

¹⁵⁸ Taha Akyol, “Çiller'in Penceresinden”, **Milliyet**, 23 Ocak 1994, s. 15.

¹⁵⁹ **Doğru Söz**, Aralık 1993, Yıl: 18, Sayı: 213, s. 6.

almaktaydı.¹⁶⁰ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e göre, DYP seçim kampanyasında yanlış yapmıştı. Demirel'e göre seçim kampanyasında, Turgut Özal'ın Mesut Yılmaz'ı eleştiren sözlerinin kullanılması yanlıştı. DYP, 20 Ekim 1991 seçimlerinde Turgut Özal Cumhurbaşkanı olmasına rağmen, Özal'ı hedef almıştı. Fakat 1994 yerel seçimlerinde ise Özal'ın sözleriyle propaganda yapılmaktaydı. Demirel'in düşüncesi ise, DYP seçim kampanyasında iktidardayken yaptığı icraatlarını, başarılarını anlatmalıydı.¹⁶¹

DYP yerel seçimler için propaganda filmi hazırlamıştı. İlk propaganda filminde Celal Bayar, Adnan Menderes, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller'in görüntüleriyle DP'den DYP'ye uzanan çizgi anlatılmıştı. Çiller'in görüntüleriyle, Çiller'in genel başkanlık dönemine değinilmişti.¹⁶²

Bedrettin Dalan'ın DYP'den İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı adaylığı ve Ahmet Özal'ın DYP'ye geçeceği söylentileri yerel seçimler öncesinde gündeme gelmişti. Hüsamettin Cindoruk bu duruma "*Oldu olacak Kenan Evren'i de DYP'ye onursal Genel Başkan yapalım... Ondan sonra da bana rahmetli Turgut Özal'ın kabrine gidip, özür dilemek düşer*" sözleriyle tepki veriyordu.¹⁶³ Cindoruk, eski ANAP'lı Bedrettin Dalan'ın DYP'den İstanbul Belediye Başkanlığı'na adaylığını tasvip etmiyordu. Cindoruk "Ben olsam Dalan'a oy vermem" diyordu.¹⁶⁴ 27 Mart 1994 yerel seçimlerinin önemli bir özelliği de Türk siyasetinde önemli bir yere sahip olan Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Erdal İnönü'nün katılmadığı ilk seçim olmasıydı.¹⁶⁵

¹⁶⁰ **Milliyet**, 14 Mart 1994.

¹⁶¹ Yavuz Donat, "Süleyman Bey'in Yazılmamak Kaydıyla Anlattıkları", **Milliyet**, 24 Mart 1994, s. 2.

¹⁶² **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1994.

¹⁶³ **Yeni Asır**, 19 Aralık 1993.

¹⁶⁴ **Milliyet**, 30 Nisan 1995.

¹⁶⁵ Cüneyt Ülsever, Noktalama "Seçim 94", **Nokta**, 20-26 Mart 1994, Sayı: 13, s. 22.

Tablo 7: 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları

İL GENEL MECLİSİ ÜYELİĞİ SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 31.960.555

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 29.456.498

Seçime Katılma Oranı: %92.165

Geçerli Oy Sayısı: 28.208.036

Seçimi Yapılan Asil Üyelik Sayısı: 3.018

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı:93

Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Üye Sayısı	Oranı
ANAP	5.923.111	%20.997	744	%24.652
BBP	355.418	%1.259	6	%0.198
CHP	1.304.997	%4.626	39	%1.292
DP	153.269	%0.543	5	%0.165
DSP	2.473.705	%8.769	72	%2.385
DYP	6.048.103	%21.441	1.085	%35.950
İP	79.146	%0.280	-	-
MP	126.367	%0.447	-	-
MHP	2.248.013	%7.969	130	%4.307
RP	5.385.357	%19.091	686	%22.730
SHP	3.827.128	%13.567	241	%7.985
SBP	80.573	%0.285	-	-
YDP	105.752	%0.374	1	%0.033
Bağımsızlar	97.097	%0.344	9	%0.298
Toplam	28.208.036	%100	3.018	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 7 Mayıs 1994, Sayı: 21927.

DYP, 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde¹⁶⁶ il genel meclisi üyeliği seçimlerinde %21.44 oy oranıyla 1085 üyelik kazanarak birinci parti oldu. ANAP %21.00 oy oranıyla 744 üye ile ikinci, RP ise %19.09 oy oranıyla 686 üyelik kazanarak 3. parti oldu. DYP il genel meclisi seçimlerinde yine en yüksek oyu Ege'den (%29.9) almıştır. Ege'yi Akdeniz (%27.4), Marmara (%25.2), Güneydoğu (%24.4), Karadeniz (%24.3), Doğu Anadolu (%19.4), İç Anadolu (%17.9) izlemiştir. DYP Isparta'dan (%41.7), Muğla'dan (%36.2), Burdur'dan (%35.1), Şanlıurfa'dan (%33.8), Artvin ve Hakkari'den (%33.3), Çanakkale'den (%33.1), Kastamonu'dan (%32.9), Sinop'tan (%32.6), Bilecik'ten (%32.3), Afyonkarahisar'dan (%32.2),

¹⁶⁶ DYP'nin 1994 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

Antalya'dan (%32.1), Balıkesir'den (%32.0), Kütahya'dan (%31.2), Aydın ve Manisa'dan (%30.3), Denizli'den (%30.0) oranında oy almıştır. DYP, 17 ilde %30 ve üzerinde oy alırken, 31 ilde (20 ila 30), 28 ilde de %10'un üstünde oy almıştır. DYP %10'un altında hiçbir ilde oy almamıştır. 1994 seçim sonuçları, 1989 seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında DYP Ağrı, Artvin, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Diyarbakır, Edirne, Gümüşhane, Hakkari, İzmir, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Siirt, Sinop, Sivas, Tokat, Tunceli, Şanlıurfa, Yozgat'ın yer aldığı 24 ilde oylarını arttırmıştır.¹⁶⁷

DYP, il genel meclisi seçimlerinde 35 ilde birinci olmuştur. DYP, Alevi nüfusun yoğun yaşadığı Çankırı (%26.11), Hatay (%23.06), Kahramanmaraş (%22.29), Nevşehir (%22.08) ve Tokat'ta Türkiye ortalamasının üzerinde oy almıştır. Kürt nüfusun yoğun yaşadığı Ağrı (%25.00), Batman (%25.38), Bingöl (%23.52), Hakkari (%33.28), Iğdır (%21.74), Mardin (%27.75), Siirt (%25.30), Şanlıurfa'da (%33.83) da Türkiye ortalamasının üzerinde oy almıştır. Nüfus açısından DYP, en yüksek oyu 100.001-250.000 diliminde (%26.24) alırken, en az oyu ise 1.000.000 ve üstünde (%19.42) almıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Muhalli İdareler Seçimi Sonuçları 27.3.1994, DİE Yayın No: 1713, Ankara, 1994.

¹⁶⁸ Oya Çitçi, Yerel Seçimler Coğrafyası 1963-1999, TODAİE Yayını No: 329, YYAEM No: 18, Ankara, 2005, ss. 408-410.

Tablo 8: 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 23.366.089

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 21.142.499

Seçime Katılma Oranı: %90.484

Geçerli Oy Sayısı: 19.897.335

Seçimi Yapılan Başkanlık Sayısı: 2.695

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı: 469

Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Başkan Sayısı	Oranı
ANAP	4.527.710	%22.755	789	%29.309
BBP	188.284	%0.946	11	%0.409
CHP	869.921	%4.372	63	%2.340
DP	63.376	%0.319	6	%0.223
DSP	1.581.599	%7.949	23	%0.854
DYP	3.774.378	%18.969	882	%32.764
İP	32.089	%0.161	-	-
MP	34.208	%0.172	-	-
MHP	1.500.523	%7.541	118	%4.383
RP	3.769.721	%18.946	324	%12.036
SHP	3.348.869	%16.831	432	%16.048
SBP	18.403	%0.092	-	-
YDP	33.875	%0.170	-	-
Bağımsızlar	154.379	%0.776	44	%1.634
Toplam	19.897335	%100	2.692	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 7 Mayıs 1994, Sayı: 21927.

1994 yerel seçimlerinde il merkezi belediyelerin sayısı Aksaray, Ardahan, Bartın, Batman, Bayburt, Iğdır, Karaman ve Şırnak'ın il olmasıyla 76'ya çıkmıştır. DYP, 2.512 yerleşmede seçimlere katılırken, 32 ilçe ve 166 belde de seçimlere katılmamıştır. DYP, 1994 belediye başkanlığı seçimlerinde en yüksek oy ortalamasını Ege Bölgesi'nden (%25.76) almıştır. Ege'yi Akdeniz (%22.68), Güneydoğu Anadolu (%21.55), Karadeniz (%19.77), Doğu Anadolu (%16.90), Marmara (%16.11), İç Anadolu (%15.25) izlemiştir. 1989 seçimlerine göre DYP'nin oy oranı, en az Ege Bölgesi'nde olmak üzere tüm bölgelerde düşmüştür. DYP, yerleşme kategorisinde en yüksek oyu belde de (%29.06) almıştır. En az oyu ise Büyükşehir ilçe (%13.09) de almıştır. Nüfus kategorisinde ise DYP en yüksek oyunu 2.000 ve altı bölümünde (%31.56) alırken, en az oyunu 250.001-500.000 (%13.15) bölümünde elde etmiştir.

2695 belediye başkanının seçildiği 1994 yerel seçimlerinde DYP, belediye başkanlıklarının %32.76'sını, ANAP %29.31'ini, SHP %16.10'unu, RP %11.99'unu, MHP %4.38'ini, CHP %2.34'ünü, bağımsızlar %1.63'ünü, DSP %0.85'ini, BBP %0.41'ini kazanmıştır. DYP Akdeniz Bölgesi'nden (200), İç Anadolu'dan (182), Akdeniz'den (137), Karadeniz'den (124), Marmara'dan (111), Doğu Anadolu'dan (75), Güneydoğu'dan (57) belediye başkanlığı çıkarmıştır. DYP, Büyükşehir belediye başkanlıklarını (Antalya, Eskişehir, İzmir) de, Büyükşehir ilçe belediye başkanlıklarını (İzmir-Gazimemir ve Karşıyaka) da, il merkezi belediye başkanlıklarını (Balıkesir, Gümüşhane, Isparta, Ardahan, Artvin, Bilecik, Iğdır, Mardin, Uşak) ta, kazanmıştır. DYP'nin ilçe merkezinde çıkardığı belediye başkanlığı (223), belde de ise (645) tir. DYP'nin belediye başkanlıklarının %82.34'ünü nüfusu 10.000 altında olan yerleşmelerde kazanması, partinin bu yerleşmelerde ne kadar güçlü olduğunun kanıtıdır. DYP Afyonkarahisar, Amasya, Aydın, Çankırı, Erzurum, Kütahya, Manisa, Muş, Nevşehir, Rize, Tokat'ta belediye başkanlıklarını kaybetmiştir.¹⁶⁹ DYP'den Burhan Özfatura'nın İzmir Belediye Başkanlığı'nı kazanmasında, Fethullah Gülen'in desteğinin önemli bir payı vardır.¹⁷⁰

1994 yerel seçimlerinde RP, büyük bir başarı elde etti. RP, Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlıkları dışında 28 ilde belediye başkanlığı, ilçe ve belde de 338 belediye başkanlığı kazandı. RP'nin başarısında, sağlam bir örgüte sahip olmasının, kapı kapı dolaşarak propaganda yapılmasının, düzenli ve sistemli bir çalışma programının uygulanmasının önemli bir payı vardır. Ayrıca RP'li kadınlar da partinin başarısında önemli bir yere sahiptir. RP'li kadınlar, 1992'de 924.466, 1993'te 1.641.569, 1994'ün Ocak-Kasım ayında 2.531.018 kişiye ulaşırlarken; yardım organizasyonlarıyla 1992'de 26 bin, 1993'te 40 bin, 1994'te 65 bin aileye ulaşımlardır. Ayrıca, terör olaylarının yanı sıra ekonomik ve toplumsal sorunlardan dolayı, bazı kesimlerin RP'ye yöneldiğini söyleyebiliriz.¹⁷¹

Tansu Çiller, 13 Haziran'da DYP Genel Başkanı olduğunda "İki kongre arası Başbakanı" olarak değerlendirilmekteydi. Çiller, Kasım ayındaki kongrede büyük bir başarı kazandı. Başbakanlığı'nın ilk 2-3 ayında çok zor günler geçiren Çiller, bu

¹⁶⁹ Çitçi, a.g.e., ss. 352-379.

¹⁷⁰ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

¹⁷¹ Doğan Duman, **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1997, ss. 111-238.

dönemde hiç uyumadığını belirtmektedir. 27 Mart yerel seçimleriyle Çiller'in bütün yorgunluğu gitmişti. Çiller, Başbakanlığı'nı 27 Mart yerel seçimleriyle sağlamlaştırmıştı.¹⁷²

Yerel seçimler öncesinde, o zamana kadar ki Türk Hava Kuvvetleri'nin en kapsamlı sınırdışı operasyonu gerçekleştirilmişti. Türk savaş uçakları, PKK'nın Kuzey Irak'taki en önemli üssü olan Zeli kampını bombalamıştı. Çiller, yaklaşan yerel seçimlerden dolayı böyle bir operasyonu gerçekleştiriyordu.¹⁷³ Değınmemız gereken önemli bir noktada, 2 Mart 1994'te dokunulmazlıkları kaldırılan DEP milletvekillerinden Hatip Dicle ve Orhan Doğan'ın TBMM çıkışında polis tarafından gözaltına alınmalarıdır. Dicle ve Doğan'ın dışında DEP'li Leyla Zana, Ahmet Türk, Sırrı Sakık ve bağımsız Mahmur Alınak'ın da dokunulmazlıkları kaldırılmıştı.¹⁷⁴ 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde DYP'nin almış olduğu oyların büyük bir bölümü, DYP'nin terörle mücadelede göstermiş olduğu performanstan kaynaklanmaktaydı.¹⁷⁵ DYP'nin yerel seçimlerde birinci parti olduğu illerin tümünün kırsal ağırlıklı olmaları, DYP'nin DP-AP çizgisinin devamı olduğunun göstergesidir.¹⁷⁶ 27 Mart yerel seçimleri bir genel seçim olarak değerlendirildiğinde DYP 162, RP 153, ANAP 105, SHP 30 milletvekili çıkaracaktı.¹⁷⁷ DYP'nin 1994 yerel seçim sonuçlarını, bir önceki yerel seçim sonuçlarıyla (1989) karşılaştırdığımızda, DYP'nin kazanç ve kayıpları şöyledir:

Tablo 9: 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde DYP'nin Kazançları

	İl	İlçe	Belde	Toplam
SHP'den	7	62	81	150
ANAP'tan	1	60	104	165
RP'den	-	3	8	11
MHP'den	-	-	6	6
DSP'den	-	4	7	11
IDP'den	-	1	-	1
Bağımsızlardan	-	3	10	13
Toplam	8	133	216	357

Kaynak: Erol Tuncer, **27 Mart 1994 Yerel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirmeler**, TESAV, Ankara, 1994, s. 130.

¹⁷² Yavuz Donat, "İkinci Bahardan Üçüncü Yıla", **Milliyet**, 12 Haziran 1995, s. 12.

¹⁷³ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 29 Ocak 1994.

¹⁷⁴ **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000)**, s. 430.

¹⁷⁵ Taha Akyol, "Dağılma Devri", **Milliyet**, 29 Mart 1994, s. 13.

¹⁷⁶ Erhan Karaesmen, "Bir Seçimin Anatomisi", **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1994, s. 4.

¹⁷⁷ Yılmaz Gümüşbaş, Işık Kansu, "27 Mart Seçimlerinin Matematiksel Anlamı", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1994, s. 4.

Tablo incelendiğinde, DYP'nin 1994 yerel seçimlerinde, ANAP ve SHP'den en büyük kazancı olduğu görülmektedir.

Tablo 10: 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde DYP'nin Kayıpları

	İl	İlçe	Belde	Toplam
DYP'den SHP'ye	-	12	19	31
DYP'den ANAP'a	4	63	101	168
DYP'den RP'ye	6	22	31	59
DYP'den MHP'ye	2	19	10	31
DYP'den DSP'ye	-	2	1	3
DYP'den CHP'ye	-	6	1	7
DYP'den BBP'ye	-	2	-	2
DYP'den DP'ye	-	1	1	2
DYP'den bağımsızlara	-	3	4	7
Toplam	12	130	168	310

Kaynak: Erol Tuncer, **27 Mart 1994 Yerel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirmeler**, TESAV, Ankara,1994, s. 127.

Tabloya bakıldığında, DYP'nin en çok ANAP'a kayıplarının olduğu görülmektedir. DYP'nin RP'ye olan kaybı da küçümsenecek oranda değildir.

5.6. DYP-CHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-ÇETİN KOALİSYONU)

Başbakan Tansu Çiller ve CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, hükümet konusundaki ilk görüşmesini 9 Mart 1995 günü yaptılar. İki lider görüşmede uzlaşmaya varamadılar. Çiller, hükümetin bazı değişikliklerle sürdürülmesini, Çetin ise yeni bir hükümet kurularak yeni bir protokolün hazırlanmasını istedi. Çiller ve Çetin, 13 Mart günü yaptıkları ikinci görüşmede, mevcut hükümetle koalisyonun devam etmesi konusunda anlaştılar. Hükümetin uygulama programını hazırlamak için yapılan çalışmalarda DYP'den Bekir Sami Daçe, Necmettin Cevheri, Rıfat Serdaroğlu, Nevzat Ercan; CHP'den Ali Topuz, İsmail Cem, Hasan Fehmi Güneş,

Ercan Karakaş, Onur Kumbaracıbaşı yer aldılar. CHP Parti Meclis'i, 21 Mart günü yaptığı toplantıda 12 ret oyuna karşı 73 kabul oyuyla 50. hükümete devam etme kararı aldı. Bunun üzerine 23 Mart günü DYP lideri Tansu Çiller ve CHP lideri Hikmet Çetin koalisyon protokolünü TBMM'de düzenlenen törenle imzaladılar. Adalet Bakanı Mehmet Moğultay dışında CHP'nin bütün bakanları değişti. Erdal İnönü Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 27 Mart günü kabine listesini onayladı.¹⁷⁸ Çiller-Çetin koalisyon hükümetinin ömrü 9 Eylül'de yapılacak olan CHP Kurultayı'na bağlıydı. Kurultayda, Deniz Baykal'ın genel başkan seçilmesi durumunda, Tansu Çiller Deniz Baykal ile koalisyona soğuk bakmaktaydı. Çiller, böyle bir olasılığa karşı grup toplantısında “*Hükümette bir olumsuzluk olursa, azınlık hükümetini gündeme getiririz*” sözleriyle cevap vermişti.¹⁷⁹

Çiller ile Çetin'in ilk buluşmasından önce, TÜSİAD Başkanı Halis Komili ve iş adamı Şarık Tara, DYP-ANAP koalisyonu için Çiller'den olumlu yanıt aldıktan sonra Mesut Yılmaz'ı ziyaret etmişlerdi. Çiller'in 2 şartı vardı. Çiller'in şartları, kendisinin Başbakanlığı ve kurulacak hükümetin seçim hükümeti olmamasıydı. ANAP lideri bu öneriyi kabul etmemişti.¹⁸⁰ Bu gelişmeden sonra Tansu Çiller, bir girişimde bulunuyordu. Çiller, koalisyon hükümeti devam ederken, ANAP lideri Mesut Yılmaz'a Büyükelçi Volkan Vural aracılığıyla koalisyon önerisi yapıyordu. Yılmaz, DYP liderinin bu önerisini kabul etmiyordu.¹⁸¹

Çiller-Çetin koalisyonunda ilk anlaşmazlık, Tansu Çiller ile Aydın Güven Gürkan arasında yaşandı. 13 Nisan günü Tansu Çiller, emeklilik yaşını yükselten SSK yasa tasarısına karşı çıkan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Aydın Güven Gürkan'ın istifasını istedi. Gürkan'ın, 15 Nisan günü tasarımı imzalamasıyla anlaşmazlık aşılmış oldu. 4 Haziran'da yerel ara seçimler vardı. Kilis, Yalova, Karabük ile birlikte Tarsus'un da il olmasını isteyen ve Tarsus dahil edilmezse KHK'yi imzalamayacağını açıklayan Gürkan, 3 Haziran günü kararnemeyi

¹⁷⁸ Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı: Hikmet Çetin, Dışişleri Bakanı: Erdal İnönü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Aydın Güven Gürkan, Sanayi ve Ticaret Bakanı: Hasan Akyol, Turizm Bakanı: İrfan Gürpınar, Bayındırlık ve İskan Bakanı: Erman Şahin, Kültür Bakanı: Ercan Karakaş, Devlet Bakanı: Aysel Baykal, Devlet Bakanı: Algan Hacaloğlu, Devlet Bakanı: Ziya Halis, Devlet Bakanı: Onur Kumbaracıbaşı, **Resmi Gazete**, 27 Mart 1995, Sayı: 22240 (Mükerrer); **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 10–28 Mart 1995.

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1995.

¹⁸⁰ Fatih Çekirge, “Yılmaz'la Gizli Buluşma”, **Sabah**, 3 Mart 1995, s. 11.

¹⁸¹ Yalçın Doğan, “Çiller'in Mesut Yılmaz'a Yeni Koalisyon Önerisi”, **Milliyet**, 18 Mayıs 1995, s. 13.

imzaladıktan sonra istifa etti.¹⁸² CHP lideri Hikmet Çetin de Aydın Güven Gürkan'ın Tarsus'tan dolayı kararnameyi imzalamadığını açıklamıştır.¹⁸³ Hükümetin iki ortağı arasındaki önemli bir sorun 17 Mayıs günü yaşandı. Afyon Bağımsız milletvekili Gaffar Yakın'ın, kamu çalışanlarına Cuma günleri için öğlen tatilinin Cuma namazı saatine göre belirlenmesine ilişkin yasa önerisi, DYP'lilerin de desteğiyle 61 ret oyuna karşı 132 kabul oyuyla TBMM gündemine alınması, hükümeti sarstı. DYP'den 42 milletvekilinin kabul oyu kullanması, DYP'nin verdiği desteği göstermektedir. Oylama öncesinde Hikmet Çetin, Çiller'e bu yasa önerisiyle ilgili çekincelerini belirtmişti. Koalisyonda kriz yaratan bu teklifi, Çetin "Bölücülük" olarak niteledi.¹⁸⁴

Çiller-Çetin koalisyon hükümetinin yaşadığı en önemli anlaşmazlıklardan biri, Terörle Mücadele Yasası'nın (TMY) 8. maddesinde yapılacak olan değişiklikti. CHP değişiklikten yana iken, DYP'de bu maddenin değiştirilmesini istemeyen büyük bir muhalefet grubu vardı. TMY'nin 8. maddesiyle ilgili çalışmaları, DYP adına Bekir Sami Daçe, CHP adına Mehmet Moğultay yaptı. DYP'nin muhafazakar milletvekillerinden İsmail Amasyalı, yasanın kaldırılması durumunda DYP'den 60-70 arasında milletvekilinin istifa edeceğini söylemesi, DYP'nin tavrını açıkça ortaya koymaktaydı.¹⁸⁵ 8. maddeyle ilgili bir tepki de DGM Başsavcılarında geldi. Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesinin kaldırılmasına karşı çıkan DGM Başsavcıları, hazırladıkları mektubu 200 milletvekiline göndererek tepkilerini gösterdiler. DGM Başsavcıları'nın dışında Genelkurmay da 8. maddenin kaldırılmasına karşıydı. Genelkurmay İkinci Başkanı Ahmet Çörekçi, yaptığı açıklamada "*TMY'nin 8. maddesinin olduğu gibi kalmasından yana olduklarını*" söyledi. Bundan dolayı, koalisyon hükümeti döneminde, bu maddenin değiştirilmesi ya da kaldırılmasına yönelik bir girişim olmadı.¹⁸⁶

İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in bir polis memurunun cenaze töreninde ki açıklamaları, CHP'nin sert tepkisine yol açtı. Necdet Menzir'in, DYP il binası önünde uğradığı silahlı saldırıda yaşamını yitiren polis memurunun, 10 Haziran günü yapılan cenaze töreninde, CHP'li bakanları eleştirmesi koalisyonda

¹⁸² **Milliyet, Sabah**, 14-16 Nisan 1995; **Milliyet**, 4 Haziran 1995.

¹⁸³ Fikret Bila, "Kilis Değil Tarsus Krizi", **Milliyet**, 5 Haziran 1995, s. 15.

¹⁸⁴ **Cumhuriyet, Sabah**, 18-19 Mayıs 1995.

¹⁸⁵ **Cumhuriyet, Milliyet**, 27 Nisan-4 Mayıs 1995.

¹⁸⁶ **Sabah**, 2 Mayıs 1995; **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1995.

sıkıntıya neden oldu. Menziri, konuşmasında şunları söylemişti: “Bugün bu ülkede bulunanlar yurtdışına çıkıyorlar, yargısız infazdan bahsediyorlar ve bugün yine iktidar koltuğunda oturabiliyorlar. Artık canımıza yetmiştir. Biz, bu memleketin devletine, polisine, milletine sahip çıkan insanlar istiyoruz.”¹⁸⁷ CHP’li bakanlar 29 Haziran günü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısına katılmayarak tepkilerini dile getirdiler. Hikmet Çetin, ani bir kararla Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in heyetine katılarak KKTC’ye gitti. Onur Kumbaracıbaşı, DYP’nin verdiği sözleri yerine getirmediğinden, Bakanlar Kurulu toplantısına CHP’li bakanların katılmadıklarını açıkladı.¹⁸⁸

Çiller-Çetin koalisyon hükümetinin gerçekleştirdiği en önemli icraat, Anayasa değişikliği paketinin TBMM’de kabul edilmesidir. TBMM’de 14 Haziran günü görüşülmesine başlanan Anayasa değişikliği paketi, 23 Temmuz günü 32 ret oyuyla karşı 360 oyla kabul edildi. Böylece, 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmı ile 33, 52, 53, 67, 68, 69, 75, 84, 85, 93, 127, 135, 149 ve 171. maddeleri değiştirildi. Anayasanın başlangıç kısmının tamamı değiştirildi. Başlangıç kısmındaki 12 Eylül 1980 darbesiyle ilgili ifadeler kaldırılmış oldu. Derneklerin, sendikaların siyaset yapmasını engelleyen maddeler değiştirildi. 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçme ve halkoylamasına katılma hakkı verildi. TBMM’deki milletvekili sayısı 550’ye çıkarıldı.¹⁸⁹ DYP, SHP, ANAP grup yöneticileri 21 maddelik Anayasa değişiklik paketini imzalayarak, 13 Ocak 1995 günü TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk’a sunmuşlardı.¹⁹⁰ ANAP milletvekili Güneş Taner ise Anayasa değişikliği görüşmeleri devam ederken, ANAP’lı milletvekillerinin ret oyu kullanmaları için “Anayasa değişikliğini Çiller’e maletmeyiz” şeklinde bir açıklaması da olmuştu.¹⁹¹

TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk’un, Ağustos ayının sonunda DYP liderine yönelik eleştirileri yoğunlaştı. Özer Çiller tarafından İstanbul il idare kurulu ve ilçe başkanlarının listesi oluşturulunca Cindoruk, tepkisini “DYP’yi Çiller ve aile yönetiyor” şeklinde dile getirdi.¹⁹² Cindoruk’un bu sert eleştirilerinden bir gün sonra

¹⁸⁷ Cumhuriyet, 11 Haziran 1995.

¹⁸⁸ Cumhuriyet, Milliyet, 30 Haziran 1995.

¹⁸⁹ Ergun Özbudun, Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller, (Çeviren: Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul, 2003, s. 64-65; Milliyet, Sabah, 24 Temmuz 1995.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, Milliyet, 14 Ocak 1995.

¹⁹¹ Sabah, 7 Temmuz 1995.

¹⁹² Derya Sazak, “Cindoruk’un İsyanı”, Milliyet, 27 Ağustos 1995, s. 12; Şebnem Bursalı’nın Cindoruk ile yaptığı röportaj, Yeni Asır, 31 Ağustos 1995, s. 9.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i Kırgızistan'a uğurlamaya Çiller ve DYP'li hiçbir bakan gelmedi.¹⁹³ Bu durum, Çiller'in, Cindoruk ve Demirel'i protestosu şeklinde yorumlandı. 21 Ağustos günü, DYP Ankara milletvekili Tınaz Titiz, 4 yıllık zaman diliminde birikiminden yararlanılmadığını gerekçe göstererek istifa etti. Titiz'in istifasıyla DYP'nin Meclis'teki sandalye sayısı 182'ye indi.¹⁹⁴

Çiller-Çetin koalisyonunda yaşanan anlaşmazlıklar Bakanlar Kurulu'na da yansımaktaydı. Bunun en çarpıcı örneği, Bakanlar Kurulu'nun 47 gün sonra 8 Ağustos 1995 günü toplanmasıydı. Bu durum, koalisyon hükümetindeki anlaşmazlıkların yansımalarıydı.¹⁹⁵

9 Eylül 1995 günü yapılan CHP'nin 27. Kurultay'ında Genel Başkanlığa Deniz Baykal seçildi. Baykal, 1068 delegenin 681'inin oyunu alırken, Murat Karayalçın 309 oyda kaldı. CHP'nin yeni lideri Deniz Baykal ile ilk köprüyü 13 Eylül günü TOBB Başkanı Yalım Erez kurdu. Çiller-Baykal görüşmesi ise 20 Eylül günü gerçekleşti. 20 Ekim 1991 seçimleri sonrasında, Demirel ve Erdal İnönü ortaklığında başlayan koalisyon hükümeti, 20 Eylül günü Çiller ile Baykal'ın 3 saatlik görüşmesinden sonra sona erdi. Çiller, koalisyonun Menzir krizinden dolayı sona erdiğini açıkladı. Hikmet Çetin de Menzir olayının hükümetin sona ermesinde etkili olduğu konusunda Çiller ile hem fikirdir. Baykal'a göre neden ise, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki kadrolaşma sorununun bir takvime bağlanmamasıydı.¹⁹⁶ DYP-CHP hükümetinin sona ermesinin diğer bir nedeni de kamu işçilerinin zam isteklerinin hükümetçe kabul edilmemesiydi.¹⁹⁷ Tansu Çiller'in Başbakanlığı'nda kurulan DYP-SHP ve DYP-CHP koalisyon hükümetleri 2 yıl 2 ay 15 gün sürdü. Bu dönem içerisinde, tam 13 kez kabine değişikliği yapıldı.¹⁹⁸

¹⁹³ **Milliyet**, 28 Ağustos 1995.

¹⁹⁴ **Yeni Asır**, 22 Ağustos 1995.

¹⁹⁵ **Yeni Asır**, 9 Ağustos 1995.

¹⁹⁶ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 10-22 Eylül 1995.

¹⁹⁷ Yıldırım Kılıç, "Grevler ve DYP-CHP Koalisyonu'nun Sona Ermesi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Ekim 1995, Yıl: 32, s. 61.

¹⁹⁸ "Türkiye'de Koalisyonlar Tarihi", Hazırlayan: ABC Basın Ajansı, **Milliyet**, (Yazı Dizisi: 24-27 Eylül 1995), 27 Eylül 1995, s. 19.

5.7. DYP AZINLIK HÜKÜMETİ

Tansu Çiller istifasını verdikten sonra, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından tekrar hükümeti kurmakla görevlendirildi. Çiller'e muhalif isimlerden Münif İslamoğlu, Tansu Çiller ile beraber koalisyon görüşmelerine katılıyordu. İslamoğlu'nun görüşmelere katılması, Demirel'in Çiller'e desteği olarak değerlendiriliyordu. Çiller, ANAP lideri Mesut Yılmaz ile koalisyon kurabilmek için 3 defa görüştü. Çiller, Yılmaz'a Haziran 1996'da erken seçim şartıyla koalisyon öneriyordu. 27 Eylül'deki son görüşme, sert tartışmalarla sonuçlanınca, DYP-ANAP koalisyonu rafa kalkıyordu. İki liderin kişisel tavırlarından dolayı bir sonuç alınamıyordu. Her iki lider de ağır bir dille birbirlerini suçluyordu.¹⁹⁹ ANAP, DYP ile koalisyona sıcak bakmıyordu. ANAP Teşkilat Başkanı İlker Tuncay da ANAP örgütünün DYP ile koalisyona karşı olduğunu açıklıyordu.²⁰⁰

MHP lideri Alparslan Türkeş, 2 Ekim günü Türk-İş'i ziyaret ettikten sonra, DYP Azınlık Hükümeti'ne toplu sözleşmeler imzalanmadığından dolayı, destek vermeyeceğini açıklamıştı. Aynı gün Tansu Çiller, kabine listesini Demirel'e sundu. Demirel, Ecevit ve Türkeş'in desteğinin netleşmediğini gerekçe göstererek, kabineyi onaylamamıştı. Daha sonra Türkeş, Çiller ile hükümete destek konusunda anlaştı. Çiller ile Türkeş, MHP'nin 7 maddelik destek koşullarını içeren protokolü Başbakanlık Konutu'nda imzaladılar. Türk-İş Başkanı Bayram Meral ise, azınlık hükümetinin grevleri erteleme halinde, bütün sorumluluğun Ecevit ve Türkeş'te olacağını belirtiyordu. Hükümet ile Türk-İş yetkilileri arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamıyordu.²⁰¹ Çiller ile Türkeş arasında imzalanan destek protokolünü Rıza Müftüoğlu, Tunca Toskay, Ercüment Konukman ve Yaşar Erboz hazırlamıştı.²⁰²

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Tansu Çiller başkanlığında kurulan DYP Azınlık Hükümeti'ni 5 Ekim 1995'te onayladı.²⁰³ Çiller, Azınlık Hükümeti'nde

¹⁹⁹ **Milliyet**, 25-28 Eylül 1995.

²⁰⁰ Yavuz Donat, **Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 40; Yavuz Donat, "Adım Adım Bunalıma Doğru", **Milliyet**, 27 Eylül 1995, s. 10.

²⁰¹ **Hürriyet**, 3-9 Ekim 1995.

²⁰² Güneri Civaoglu, "Vicdan ve Pişman", **Sabah**, 6 Ekim 1995, s. 19.

²⁰³ Başbakan: Tansu Çiller, Devlet Bakanları: Necmettin Cevheri, Cavit Çağlar, Münif İslamoğlu, Aykon Doğan, Esat Kıratlıoğlu, Refaiddin Şahin, Ayvaz Gökdemir, Ömer Barutçu, Mehmet Batalı, Baki Tuğ, Işıl Saygın, Salim Ensarioğlu, Adalet Bakanı: Bekir Sami Daçe, Milli Savunma Bakanı: Vefa Tanır, İçişleri Bakanı: Nahit Mentеше, Dışişleri Bakanı: Coşkun Kırca, Maliye Bakanı: İsmet Attila, Milli Eğitim Bakanı: Turhan Tayan, Bayındırlık ve İskan Bakanı: Tunç Bilget, Sağlık Bakanı:

kendisini daha önce bir deklarasyonla eleştiren 37'ler grubundan Cavit Çağlar, Münif İslamoğlu, Ömer Barutçu, Mehmet Batallı, Baki Tuğ, Coşkun Kırca, Tunç Bilget ve Köksal Toptan'a da yer verdi. Ayvaz Gökdemir, Refaiddin Şahin, İsmet Attila, Baki Tuğ, Bilal Güngör ve Hamdi Üçpınarlar milliyetçi kanadın temsilcileri olarak kabinede yer aldılar. DYP Azınlık Hükümeti'nin yaş ortalaması 56.8 iken, en yaşlı üye ise 78 yaşındaki Münif İslamoğlu'ydu.²⁰⁴

MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, geniş tabanlı bir hükümet istediğini Tansu Çiller'e söylemişti. Bunun üzerine Türkeş, ANAP lideri Mesut Yılmaz ile bu konuda görüşmüştü. Yılmaz, Tansu Çiller'in Başbakan olacağı bir hükümeti istemediğinden dolayı, geniş tabanlı hükümet kurulamamıştı. Bu gelişmeden sonra Tansu Çiller Azınlık Hükümeti için çalışmalarına başlamıştı.²⁰⁵

Tansu Çiller'in Azınlık Hükümeti kurmasından sonra, DYP'de istifalar yaşandı. 12 Ekim 1995 günü Orhan Kilercioğlu (Ankara), Akın Gönen (Manisa), İbrahim Arısoy (Niğde) ve Şerif Ercan (Edirne) DYP'den istifa ettiler.²⁰⁶ Bu 4 istifadan bir gün sonra Ersin Faralyalı DYP'den istifa etti.²⁰⁷ TBMM Başkanı Hüsamet Cindoruk, 29 Eylül günü görevinden istifa etti. Cindoruk, Çiller'in istifasını geri alması önerisini kabul etmedi.²⁰⁸ DYP'de istifalar yaşanırken, DYP'nin önemli isimlerinden Hüsamet Cindoruk, DYP Azınlık Hükümeti'nin güven oylamasından önce çekilmesini istiyordu.²⁰⁹ Cindoruk, DYP Azınlık Hükümeti kurulmadan önce Çiller ile yaptığı görüşmede, Demirel'in 12 Eylül öncesinde kurmuş olduğu azınlık hükümeti örneğini göstererek, azınlık hükümetine karşı olduğunu söylemişti. Demirel'in kurduğu azınlık hükümetinde, Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen düşürülmüş, Maliye Bakanı İsmet Sezgin hakkında da önerge verilince, siyasi atmosfer karışmıştı. Bu siyasi durum, 12 Eylül'ün sebeplerinden biri de olmuştu. Ayrıca görüşmede Cindoruk, Deniz Baykal ile eski hukukuna dayanarak,

Doğan Baran, Ulaştırma Bakanı: Ali Şevki Erek, Tarım ve Köyişleri Bakanı: Nafiz Kurt, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Ateş Amiklioğlu, Sanayi ve Ticaret Bakanı: Baki Ataç, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Şinasi Altıner, Kültür Bakanı: Köksal Toptan, Turizm Bakanı: Bilal Güngör, Orman Bakanı: Hasan Ekinci, Çevre Bakanı Hamdi Üçpınarlar, **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1995; **Nokta**, 8-14 Ekim 1995, Yıl: 13, Sayı:41, s. 15; **Yankı**, 9-15 Ekim 1995, Sayı: 104, s. 15.

²⁰⁴ **Hürriyet**, 6 Ekim 1995.

²⁰⁵ Ertuğrul Özkök, "Bu Bir Tür Koalisyonudur", **Hürriyet**, 6 Ekim 1995, s. 33.

²⁰⁶ **Milliyet**, 13 Ekim 1995; DYP'den istifa eden 4 milletvekili ANAP'a katıldılar, **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1995.

²⁰⁷ **Milliyet**, **Hürriyet**, 14 Ekim 1995.

²⁰⁸ **Yeni Asır**, 30 Eylül 1995.

²⁰⁹ **Milliyet**, **Sabah**, 14 Ekim 1995.

Çiller'e CHP ile koalisyon kurma konusunda aracı olmayı önermişti. Çiller, bu öneriyi de kabul etmemiştir.²¹⁰

DYP Azınlık Hükümetini güvenoyu öncesinde Devlet Bakanı Aykon Doğan, hükümetin güvenoyu alamayacağını gördüğünü söylüyordu. Türk-İş ile görüşmede Aykon Doğan “İstedığınız rakamları bizden sonra gelen versin. Gidin sözleşmeleri Cumhurbaşkanı Demirel ile yapın” diyordu.²¹¹ 15 Ekim 1995'te Tansu Çiller başkanlığında kurulan DYP Azınlık Hükümeti TBMM'den güvenoyu alamadı. 421 milletvekilinin katıldığı oylamada 230 milletvekili ret, 191 milletvekili kabul oyu kullandı. Oylamada DYP'den Gökberk Ergenekon, Bedrettin Dalan, İsmail Amasyalı, Cemal Alişan, İrfan Köksalan, Cemal Özbilen ve İbrahim Gürdal ret oyu kullandılar. Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Ali Yılmaz, Veysel Atasoy, Sadık Avundukluoğlu, Ahmet Neidim ve Abdürrezzak Yavuz oylamaya katılmadılar. Hükümet, işçi ile anlaşamadığından dolayı, DSP 10 milletvekiliyle ret oyu veriyordu. DSP kabul oyu kullansa bile sonuç değişmeyecekti. MHP, 17 milletvekiliyle kabul oyu veriyordu.²¹² Tansu Çiller'in kurduğu DYP Azınlık Hükümeti'nin ömrü 10 gün sürdü. Böylece, DYP Azınlık Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kısa süreli hükümeti oldu.²¹³

Güven oylamasından sonra toplanan DYP Meclis Grup Yönetim Kurulu, güven oylamasında ret uyu veren ve oylamaya katılmayan milletvekillerini tedbirli olarak kesin ihraç istemiyle Disiplin Kurulu'na sevk edilmesi kararı aldı. Bu karar, olağanüstü toplanan GİK'te oybirliğiyle benimsendi. Oylamadan sonra Mehmet Ali Yılmaz, Bedrettin Dalan ve Veysel Atasoy, DYP'den istifa etmişlerdi.²¹⁴ 16 Ekim 1995 günü toplanan DYP Müşterek Disiplin Kurulu, güven oylamasına katılmayan Hüsamettin Cindoruk, Sadık Avundukluoğlu, Ahmet Neidim, Abdürrezzak Yavuz ve ret oyu veren İrfan Köksalan, Gökberk Ergenekon, İbrahim Gürdal, Cemal Özbilen, Cemal Alişan, İsmail Amasyalı'yı savunmalarının alınmasına gerek görmeden partiden ihraç etti.²¹⁵ 28 üyeli Müşterek Disiplin Kurulu'nda yalnızca Mehmet Muhsinoğlu, Turgay İçöz, Mehmet Üstünoğlu ve Cafer Tayyar Sadıklar karşı oy

²¹⁰ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

²¹¹ **Hürriyet**, 13 Ekim 1995.

²¹² **Milliyet, Sabah**, 16 Ekim 1995.

²¹³ **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1995.

²¹⁴ **Hürriyet**, 16 Ekim 1995.

²¹⁵ **Sabah, Milliyet**, 17 Ekim 1995.

kullanmışlardı.²¹⁶ Cindoruk, ihraç edildiğini ANAP lideri Mesut Yılmaz'dan öğrenmişti.²¹⁷ İhraç kararlarının alındığı saatlerde, DYP İstanbul İl Teşkilatı da yaptığı toplantıda, eski DYP İl Başkanı Orhan Keçeli'yi de partiden ihraç ediyordu.²¹⁸ DYP'den ihraç edilen veya istifa eden milletvekillerinden Yaşar Topçu, Şükrü Erdem, İbrahim Gürdal, Sadık Avundukluoğlu, Cemal Alişan, Cemal Özbilen, Ahmet Neidim, İrfan Köksalan, Abdürrezzak Yavuz ve Sümer Oral 26 Kasım 1995 günü törenle ANAP'a katıldılar.²¹⁹

5.8. DYP-CHP HÜKÜMETİ DÖNEMİ (ÇİLLER-BAYKAL KOALİSYONU)

15 Ekim 1995'te DYP Azınlık Hükümeti TBMM'den güvenoyu alamamış ve Çiller istifasını Demirel'e vermişti. 16 Ekim günü DYP ve CHP liderleri, DYP-CHP koalisyon hükümeti için ilk görüşmelerini gerçekleştirdiler. Liderlerin onayı ile ilk görüşmeyi, DYP'den Hasan Ekinci ile CHP'den Onur Kumbaracıbaşı yaptılar. Anayasa'nın 114. ve 116. maddelerindeki süreç işlemeden bir koalisyon hükümetinin oluşturulması konusunda görüş birliğine vardılar. Baykal, İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in istifasını istedi. Bunun üzerine Çiller-Baykal görüşmesi gerçekleşmeden Menzir görevinden istifa etti.²²⁰ Çiller, Menzir'in istifa haberinin Baykal'a ulaşması için görüşmeye 10 dakika geç gitti. Baykal da Menzir'in istifa haberini gazetecilere gösterdikten sonra Çiller ile görüşmeye geldi. Bu gelişmeler, Menzir'in istifasının koalisyonun kurulması için ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi.²²¹

Görüşmede her iki lider koalisyon hükümetinin oluşturulmasında ilke birliğine vardılar. 17 Ekim günü Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini tekrar Çiller'e verdi. DYP ile CHP yetkilileri arasında, 19 Ekim günü gerçekleşen ilk koalisyon görüşmesi olumlu geçmişti. Meclis'te yapılan görüşmeye DYP'den Necmettin Cevheri, Bekir Sami Daçe, Coşkun Kırca, Rıfat Serdaroğlu, İhsan Saraçlar, Nevzat Ercan; CHP'den ise Adnan Keskin, Ali Topuz, Erol Çevikçe, Onur Kumbaracıbaşı, İrfan Gürpınar ve Abdülkadir Ateş katıldı. 22 Ekim günü yapılan

²¹⁶ **Cuma**, 27 Ekim-2 Kasım 1995, Yıl: 5, Sayı: 270, s. 14.

²¹⁷ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

²¹⁸ **Cuma**, 20-26 Ekim 1995, Yıl: 5, Sayı: 269, s. 19; Orhan Keçeli, 12 Aralık günü ANAP'a katıldı, **Zaman**, 13 Aralık 1995.

²¹⁹ **Zaman**, 27 Kasım 1995.

²²⁰ Taha Akyol, "DYP ve CHP", **Milliyet**, 17 Ekim 1995, s. 13.

²²¹ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 17 Ekim 1995.

toplantıyla, DYP ve CHP koalisyonun kurulmasında son aşamaya geldiler.²²²

Baykal'ın koalisyon görüşmelerini ağırdan alması üzerine Çiller, 25 Ekim günü ANAP lideri Mesut Yılmaz'a "24 Aralık'ta gerekirse mevcut yasayla seçime gidelim" önerisinde bulundu. Yılmaz, Çiller'in teklifini kabul etti. Bu gelişme üzerine Baykal, Çiller ile görüşmesinde seçim yasasının seçim tarihiyle birlikte en kısa sürede TBMM'ye gelmesi konusunda anlaştı.²²³ 24 Aralık'ta seçim yapılmasına ilişkin önerge, 26 Ekim günü TBMM'de 279 oyla kabul edildi. DYP Azınlık Hükümeti öncesinde, kamu işçilerini ilgilendiren toplu sözleşme görüşmelerinde anlaşmaya varılamamıştı. Çiller, 26 Ekim günü Türk-İş Genel Başkanı Bayram Meral ile yaptığı görüşmede anlaşma sağlandı.²²⁴

Koalisyonun iki kanadı arasındaki anlaşmazlıklardan biri olan, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesinde, Çiller-Baykal koalisyonunda anlaşmaya varıldı. 27 Ekim günü Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişi için Avrupa Parlamentosu'nun en önemli şartı olan, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesi ANAP ve RP'nin işbirliğine rağmen, DYP ve CHP'nin oylarıyla değiştirildi. Oylamaya 276 milletvekili katıldı. Oylamada 189 kabul, 83 ret, 2 çekimser, 2 de geçersiz oy çıktı.²²⁵

Necdet Menziri'nin istifası, Türk-İş ile anlaşmanın sağlanması ve TMY'nin 8. maddesinin değiştirilmesiyle, CHP'nin istekleri yerine getirilmiş oldu. Tansu Çiller'in Başbakanlığı'nda kurulan DYP-CHP Hükümeti 30 Ekim 1995'te Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylandı.²²⁶ Çiller, Gümrük Birliği başarısını Dışişleri Bakanı olan CHP lideri Deniz Baykal'a kaptırmak istemediği

²²² **Sabah, Hürriyet, Milliyet**, 17-23 Ekim 1995.

²²³ **Hürriyet**, 26 Ekim 1995.

²²⁴ **Cumhuriyet, Milliyet**, 27 Ekim 1995.

²²⁵ **Sabah, Hürriyet**, 27-28 Ekim 1995.

²²⁶ Başbakan: Tansu Çiller (DYP), Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı: Deniz Baykal (CHP), Devlet Bakanı: Necmettin Cevheri (DYP), Devlet Bakanı: Cavit Çağlar (DYP), Devlet Bakanı: Aykon Doğan (DYP), Devlet Bakanı: Abdülkadir Ateş (DYP), Devlet Bakanı: Ali Dinçer (CHP), Devlet Bakanı: Ayvaz Gökdemir (DYP), Devlet Bakanı: Münif İslamoğlu (DYP), Devlet Bakanı: Ömer Barutçu (DYP), Devlet Bakanı: Adnan Ekmen (CHP), Devlet Bakanı: Mehmet Sevigen (CHP), Devlet Bakanı: Coşkun Kırca (DYP), Devlet Bakanı: Işıl Saygın (DYP), Devlet Bakanı: Mehmet Alp (CHP), Devlet Bakanı: Salim Ensarioğlu (DYP), Adalet Bakanı: Seçim nedeniyle atama yapılamadı, Millî Savunma Bakanı: Vefa Tanır (DYP), İçişleri Bakanı: Seçim nedeniyle atama yapılamadı, Maliye Bakanı: İsmet Atilla (DYP), Millî Eğitim Bakanı: Turhan Tayan (DYP), Bayındırlık ve İskan Bakanı: Adnan Keskin (CHP), Sağlık Bakanı: Doğan Baran (DYP), Ulaştırma Bakanı: Seçim nedeniyle atama yapılamadı, Tarım ve Köy İşleri Bakanı: Nafiz Kurt (DYP), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Mustafa Kul (CHP), Sanayi ve Ticaret Bakanı: Fuat Çay (CHP), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Şinasi Altınar (DYP), Kültür Bakanı: Fikri Sağlar (CHP), Turizm Bakanı: İrfan Gürpınar (CHP), Orman Bakanı: Hasan Ekinci (DYP), Çevre Bakanı: Hamdi Üçpınarlar (DYP), **Hürriyet, Sabah**, 31 Ekim 1995; Yalansız, a.g.e., s. 506; **Önder Türkiyem**, Kasım 1995, Sayı: 12, s. 7.

için, Coşkun Kırca'yı Avrupa Birliği ile ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanlığı'na atadı. Ayrıca Çiller, CHP'nin itirazlarına rağmen Ayvaz Gökdemir'i de kabineye aldı. Baykal da Çiller'in malvarlığını araştıran TBMM Malvarlığı Komisyonu'nu Başkanvekili Mustafa Kul'u kabineye alarak karşılık verdi.²²⁷

31 Ekim günü Başbakan Tansu Çiller, seçim nedeniyle görevlerinden çekilen Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanlıkları'na Anayasa'nın 114. maddesi gereğince yeni atamalar yaptı. Adalet Bakanlığı'na Onursal Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Firuz Çilingiroğlu, İçişleri Bakanlığı'na İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürü Teoman Ünüsan, Ulaştırma Bakanlığı'na da Ulaştırma Bakanlığı müsteşarı Oğuz Tezmen getirildi.²²⁸ Adalet Bakanlığı'na atanan Firiuz Çilingiroğlu tarafından 6 Nisan 1984'te DYP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmıştı. Çilingiroğlu, 28 Mart günü dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile görüşmesinde “*DYP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açayım mı?*” şeklindeki sorusuna, Evren'den olumsuz yanıt almıştı.²²⁹

DYP Genel Başkanı Tansu Çiller Başkanlığında kurulan 52. hükümet, 172 ret oyuna karşı 243 kabul oyuyla 5 Kasım günü TBMM'den güvenoyu aldı. Kabul oyunun 162'si DYP'den, 59'u CHP'den, 17'si MHP'den, 4'ü bağımsızlardan, 1'i de ANAP'tan verildi. Bağımsız milletvekillerinden Salih Sümer, Gürol Soylu, Hasan Çakır, Erdal Koyuncu, ANAP'tan da Timur Demir kabul oyu kullandılar.²³⁰

Anayasa Mahkemesi'nin 18 Kasım günü seçim yasasının bazı maddelerini iptal etmesinden sonra, seçim yasasının yenilenmesinde DYP'nin ANAP ve RP ile ilke anlaşmasına varması, koalisyonda ipleri koparma noktasına getirdi. DYP'nin bu tutumunu CHP tarafı “*Hükümetin kuruluş gerekçesi ortadan kalktığı, anlaşmanın bozulduğu*” şeklinde yorumlarken, Çiller ise Anayasa Mahkemesi'ne seçim yasasının iptali için yapılan başvuruda 13 CHP'linin imza atmasıyla, anlaşmayı bozan ilk tarafın CHP olduğunu belirtiyordu.²³¹ DYP ve CHP arasındaki bu sorun, 20 Kasım günü DYP ve CHP kurmaylarının bir araya geldiği toplantıda aşıldı.²³²

²²⁷ **Hürriyet**, 31 Ekim 1995.

²²⁸ **Önder Türkiyem**, Kasım 1995, Sayı: 12, s. 6; **Sabah, Zaman**, 1 Kasım 1995.

²²⁹ Yalçın Doğan, “Çilingiroğlu İstifa”, **Milliyet**, 3 Kasım 1995, s. 11.

²³⁰ **Milliyet, Sabah**, 6 Kasım 1995.

²³¹ Fatih Çekirge, “Koalisyonda Deprem”, **Sabah**, 20 Kasım 1995, s. 20.

²³² **Sabah**, 21 Kasım 1995.

Çiller-Baykal koalisyon hükümeti dönemindeki en önemli gelişme 13 Aralık günü Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişini, 149 ret oyuna karşı 349 kabul oyuyla onaylamasıydı.²³³ Bu koalisyon döneminde 23 Ekim'de Yaşar Topçu, 5 Aralık'ta Coşkun Kırca Devlet Bakanlığı'ndan, 25 Kasım'da Sümer Oral DYP'den istifa etmişlerdi. 31 Ekim günü Mehmet Döner, 7 Kasım'da Gürol Soylu, 20 Kasım'da Kamer Genç, Salih Sümer, Erdal Koyuncu DYP'ye katılmışlardı.²³⁴

Süleyman Demirel ve Tansu Çiller'in Başbakanlığı'nda kurulan DYP-SHP ve DYP-CHP hükümetleri döneminde, ekonomiye ilişkin bazı veriler şöyledir:

Tablo 11: DYP-SHP ve DYP-CHP Hükümetleri Dönemine İlişkin Ekonomik Veriler

	Süleyman Demirel Dönemi		Tansu Çiller Dönemi		
	1991	1992	1993	1994	1995
Büyüme	0.4	6.4	7.6	-6	7
Kişi başına GSMH (Dolar)	2675	2786	2933	2200	2750
İşsizlik	7.4	8	7.3	10.5	8.8
Enflasyon (TEFE-12 ay %)	59.2	61.4	60.3	149.8	65

Kaynak: **Hürriyet**, 7 Mart 1996.

Tablo incelendiğinde, en olumsuz verilerin 1994 yılında yaşandığı görülmektedir. 1992'de (6.4), 1993'te (7.6) olan büyüme, 1994'te (-6) olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılındaki büyüme ise (7) olmuştur. Enflasyon verilerini incelediğimizde, 1992'de (61.4), 1993'te (60.3) olan enflasyon, 1994 yılında (149.8)'e yükselmiştir. 1995 yılında ise enflasyon (65)'e gerilemiştir.

Tansu Çiller'in Başbakanlığı'nda kurulan, DYP-CHP Azınlık Hükümeti (Çiller-Baykal koalisyonu) ile 24 Aralık 1995 genel seçimlerine gidildi.

²³³ **Milliyet, Sabah**, 14 Aralık 1995.

²³⁴ **Cumhuriyet**, 24 Ekim- 6 Aralık 1995; **Sabah**, 1-26 Kasım 1995.

5.9. 24 ARALIK 1995 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

DYP'nin seçim bildirgesi "*Hedef 2000'ler Tek Çözüm Çiller*" sloganıyla yayımlandı. Çiller'in kişisel seçim bildirgesi olarak hazırlanan DYP seçim bildirgesinde, Çiller'in vaatlerine yer verilmişti. 76 sayfalık bildirmede, vaatlerin yanında hedeflere de yer ayrıldığı görülmektedir. Bildirmede yer alan bazı vaat ve hedefler şöyledir: "*Üniversitelere öğretim üyesi yetiştirilmek üzere 10 bin öğrenci yurtdışına lisansüstü eğitime gönderilecek. Meslek Yüksek Okullarının sayısı 600'e, öğrenci kapasitesi 300 bine çıkarılacak. 735 bin hektar alana sulama şebekesi kurulacak. 290 bin hektar alanda tarla içi geliştirme yapılacaktır. Turizmde yatak kapasitesi 1.3 milyona yükseltilecek. Yıllık turizm döviz girişi 14 milyar dolar olacaktır. İzmit Körfez Köprüsü, Çanakkale Boğaz Geçişi, İstanbul Boğaz Tüp Geçişi gerçekleştirilecek. Herkese bir vatandaşlık numarası verilecek. Sigortalılara hastane ve hekim seçebilme özgürlüğü getirilecek.*" Bildirmede, hangi üretime ağırlık verileceği, hangi konulara yatırım yapılacağı, yatırımların kaynağının nereden bulunacağına değinilmediği görülmektedir.²³⁵

1995 seçimlerinde DYP'nin propaganda faaliyetlerinde, özellikle kadın kolları ve gençlik kolları ön plandaydı. Kadın kolları ev ziyaretleri, çay, kermes gibi aktiviteler düzenlerken, gençlik kolları ise konserler, paneller tertip ederek seçmene ulaşmaya çalışmışlardı.²³⁶ 1995 seçimleri öncesinde Tansu Çiller, DYP'nin tabanını oluşturan köylü kesime destek vermişti. Önce gübre sübvansiyonu %30'dan %50'ye çıkartılmış, daha sonra da Ziraat Bankası 18 trilyon liralık ucuz faizli hayvancılık kredisi vermişti.²³⁷

24 Aralık 1995 seçimleri öncesinde, DYP-MHP ittifakının sağlanması için her iki tarafın kurmayları görüşmelerde bulunmuşlardı. Birçok konuda mutabakat sağlanmıştı ama milletvekili dağılımının nasıl gerçekleşeceği konusunda sorun çıkmıştı. DYP'nin MHP'ye teklifi 2'ye ayrılmıştı. Birincisi, partilerin en son genel seçimlerde aldıkları oy oranları esas alınarak milletvekili sayısı hesaplanacaktı. Bu hesaplama göre MHP'ye 17 milletvekili düşmekteydi. Teklifin ikinci kısmı, Türkiye milletvekilliği için ayrılan 100 kontenjandan çıkarılan milletvekili sayısı, iki

²³⁵ Ali Rıza Kardüz, "DYP Seçim Bildirgesi'nde Tek Çözüm Çiller", *Sabah*, 12 Aralık 1995, s. 9.

²³⁶ Nur Ündey, *Siyasi İktidarların Kazanılması veya Kaybedilmesinde Propagandanın Rolü*, Ege Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998, s. 156.

²³⁷ *Sabah*, 21 Ekim 1995.

parti arasında yarı yarıya paylaşılacaktı. DYP'lilerin tahminine göre, Türkiye milletvekilliğinde DYP, 40 milletvekili çıkarabilirdi. 1 hafta süren görüşmeler neticesinde MHP, bu teklifi kabul etmedi. MHP ise DYP'den toplamda 45 milletvekilliğini garanti etmesini istemekteydi.²³⁸

DYP içinde MHP ile ittifaka karşı olanlar bulunmaktaydı. Bunlardan biri de Salim Ensarioğlu idi. Ensarioğlu, MHP ile seçim ittifakı yapılması durumunda, Güneydoğulu 13 il teşkilatının istifa edeceğini, Tansu Çiller'e söylemişti. 18 Kasım günü Anayasa Mahkemesi, Türkiye milletvekilliğinin iptal edildiğini açıklamıştı. Aynı gün MHP Kadın Kolları 1. İstişare Toplantısı'nda MHP lideri Alparslan Türkeş, MHP'nin tek başına seçime gireceğini söylüyordu. Türkeş'in bu kararı almasında, Salim Ensarioğlu'nun çıkışı ve MHP'ye verilen milletvekili sayısındaki anlaşmazlık neden olmuştu.²³⁹ Orta ve Doğu Anadolu'daki illerde, MHP'li adayların liste başlarına konmasına, DYP'nin milliyetçi-muhafazakar kanadı sert tepki göstermişti. MHP'de DYP ile ittifaka karşı olan partililer ise İzmir il merkezini basmışlardı.²⁴⁰ Türkeş, bir televizyon kanalına yaptığı açıklamada, Çiller'in yaptırdığı bir araştırmaya göre, DYP'nin MHP ile ittifak yapması durumunda, DYP'nin 28 milletvekili fazla çıkardığını ve DYP liderinin 20'sini MHP'ye teklif ettiğini söylemekteydi. Daha önce MHP'ye 50-58 civarında milletvekilliği önerilmişti. Çiller'in son önerisini, MHP'nin yetkili kurulları reddetmişti.²⁴¹ İlk olarak, DYP-MHP ittifak görüşmelerini DYP'den Rıfat Serdaroğlu, MHP'den Rıza Müftüoğlu yürütmüştü. Büyük ölçüde sorunlar aşılmış, iller bazında da değerlendirmelere geçilmişti. Fakat, DYP içindeki ciddi tepkilerden dolayı, Tansu Çiller, Serdaroğlu'nu bu görevden aldı. Serdaroğlu'ndan sonra bu ittifak görüşmelerini İbrahim Yaşar Dedelek yürüttü. Serdaroğlu'na göre, "*Dedelek'in görevi bu işi sabote etmektir. Sonuçta bu ittifak sabote edildi.*"²⁴² DYP'den ihraç edilen Hüsamettin Cindoruk ise MHP lideri Alparslan Türkeş'in "*Adnan Menderes,*

²³⁸ MHP kurmayları Alparslan Türkeş'e bu görüşmelerle ilgili bilgi verdiler. MHP kurmayları DYP'nin MHP'ye 17 milletvekili teklif ettiğini söylerlerken, Türkiye milletvekilliğinin yarıya yarıya paylaşılacağını söylemediler. Bu durum üzerine Türkeş, 1995 seçimlerine MHP'nin tek başına katılacağını açıkladı. Esat Kıratlıoğlu seçimler sonrasında Türkeş ile görüşmesinde, DYP'nin 2 yönlü teklifini anlattığında MHP lideri çok üzüldü. Kıratlıoğlu'nun ifadesiyle "*Türkeş, arkasına yaslandı. 5 dakika konuşmadı. O kadar üzüldü.*", Esat Kıratlıoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007.

²³⁹ **Zaman**, 17-19 Kasım 1995.

²⁴⁰ Tanıl Bora, Kemal Can, **Devlet ve Kuzgun 1990'lardan 2000'lere MHP**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 345-346.

²⁴¹ **Zaman**, 8 Aralık 1995.

²⁴² Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı astıran adam” olduğunu belirterek ittifak girişimini eleştiriyordu.²⁴³ 24 Aralık seçimlerinde danışmanları, Çiller’e CHP ile ittifak yapmasını önerdiler. Çiller, 1995 seçimlerinde CHP ile ittifaka gitmedi. Seçimlerden sonra Çiller, danışmanlarının CHP ile seçim ittifakı önerisini dinlemediği için pişman olduğunu söylüyordu.²⁴⁴

DYP, 24 Aralık 1995 seçimleri için temayül yoklaması yaptı. GİK kararıyla bir ekip oluşturuldu. Bu ekip, her ilin liste sırasını belirlemek için her ilin il başkanı, il genel meclisi üyeleri, belediye başkanı, milletvekilleriyle aday tespiti yaptılar. Bu toplantılarda not tutan tek kişi Refaiddin Şahin idi. DYP, 13 ilde de ön seçim kararı almıştı. Aday tespiti toplantısında, her ildeki temayül yoklamasındaki sıralama değiştirildi. Ön seçim yapılacak illere sıra geldiğinde, ön seçim sonuçları da değiştirildi. Çiller’in genel başkanlığı döneminde, AP’de olduğu gibi “Yeminli Grup” oluşturulmuştu. Yeminli grupta Necmettin Cevheri, İsmet Sezgin gibi isimler vardı. Bundan dolayı, toplantıda muhalif grup azınlıkta kalmıştı ve sayıları 17 idi. DYP GİK, 40 kişiden oluşmaktaydı ve temayül yoklaması, ön seçim sonuçları değiştirildi. Toplantıda ciddi kavgalar çıkması üzerine Çiller, toplantıyı bir sonraki güne saat 10.00’a erteledi. Toplantının ertelendiği günün akşamı saat 17.00’e kadar listeler, YSK’ya verilmeliydi. Fakat, GİK toplantıya çağrılmadı. Muhalif grup üyelerinin imzaları olmadan listeler, Yeminli grubun istediği şekilde oluşturularak YSK’ya verildi.²⁴⁵ 24 Aralık seçimleri öncesinde, Çankaya Köşkü’nde gerçekleşen Demirel-Çiller görüşmesinde çok sert bir tartışma yaşanmıştı. Demirel çok sinirlenmişti. Rıfat Serdaroğlu’nun “*Süleyman Demirel, Tansu Çiller’i pencereden atacaktı*” sözleri Demirel’in, Çiller’e ne kadar kızdığını göstermektedir.²⁴⁶ Bu sert tartışmadan dolayı, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller’in, Demirel’e yakınlıklarıyla bilinen Ekrem Ceyhun, Münif İslamoğlu ve Bekir Sami Daçe’ye milletvekili aday listelerinde yer vermediği iddia edilmektedir.²⁴⁷

²⁴³ **Cuma**, 10-16 Kasım 1995, Yıl: 5, Sayı: 272, s. 20.

²⁴⁴ **Milliyet**, 27 Eylül 1996.

²⁴⁵ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

²⁴⁶ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

²⁴⁷ **Yankı**, 4-10 Aralık 1995, Sayı: 109, s. 13.

5.9.1. DYP'nin Seçim Kampanyası

DYP lideri Tansu Çiller, 24 Aralık 1995 seçim kampanyasını DP ve AP geleneğine uygun olarak Erzurum'dan başlattı. Erzurum'dan sonra Antalya, Ankara, Muğla, Çanakkale, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Mardin, Adana, Konya, Kırklareli, Manisa, Isparta, Kilis, Afyon, Trabzon, Kayseri'de halka hitap etti.²⁴⁸ DYP'nin de seçim kampanyalarını Samsun veya Erzurum'dan başlattığını görmekteyiz. DYP'nin izlediği bu strateji, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı başlatırken izlediği yoldur.²⁴⁹ Erzurum'da DYP lideri Çiller'e ilgi azdı. Köy işlerinde, geçici statü ile görev yapan işçilere verilen kadro sözü tutulmadığından ötürü, Erzurumlular tepkilerini miting alanına gelmeyerek gösterdiler.²⁵⁰

Çiller, seçim konuşmalarını “Baba” ve “Ana” adlı seçim otobüsleriyle gerçekleştirdi. DYP seçim kampanyası için Cenajans Grey ile anlaştı. Çiller, çoğu mitingte beklediği ilgiyi bulamadı. Çiller, kendini Cumhuriyet kadını, laik Türkiye'nin temsilcisi olarak tanıttı. 24 Aralık seçimlerinin Cumhuriyet tarihinin en önemli seçimleri olduğunu vurguladı. Alanları dolduran kalabalıklarda çok sayıda kadın bulunmaktaydı. Konuşmalarında sivil Anayasa, özelleştirme, ANAP dönemi yolsuzlukları ve ekonomiye değinen Çiller, terörle mücadelede uyguladığı kararlı politika üzerinde de durdu. Miting alanları çoğunlukla “Çelik Yürekli Başbakan” ve “25 Aralık Sabahı Güneş DYP İktidarıyla Doğacak” afişleriyle donatıldı. Seçim kampanyası döneminde Çiller, kaza tehlikesi atlattı. 19 Aralık günü meydana gelen olayda, Manisa'ya giderken Çiller'in de içinde bulunduğu DYP seçim otobüsü, uçurumun kenarında güçlkle durdu.²⁵¹

Çiller'e göre 24 Aralık seçimlerinin anlamı, değişimi isteyen DYP ile değişimi istemeyen diğer partiler arasında olmasıydı. Bundan dolayı Çiller, seçim stratejisini eski-yeni tartışması üzerine kurdu.²⁵² Ayrıca DYP seçim stratejisini, Çiller'in şahsı ve Gümrük Birliği üzerine de kurdu. Çiller'in şahsi propagandası yapıldı. DYP'nin gazetede yayınlanan ilanlarına baktığımızda, DYP'nin yapacaklarından çok, RP lideri Erbakan ve ANAP lideri Yılmaz'ın yaptıklarına

²⁴⁸ **Cumhuriyet, Milliyet, Sabah**, 14 Kasım-23 Aralık 1995.

²⁴⁹ Güngör Mengi, “Seçim Yapılır”, **Sabah**, 17 Kasım 1995, s. 3.

²⁵⁰ Fehmi Kuru, “Kampanyanın İlk Günü”, **Zaman**, 14 Kasım 1995, s. 10; Taha Kıvanç, “Erzurum Gezisinden Notlar”, **Zaman**, 15 Kasım 1995, s. 3.

²⁵¹ **Cumhuriyet, Milliyet, Sabah**, 14 Kasım-23 Aralık 1995.

²⁵² Derya Sazak, “Muhafif Çiller”, **Milliyet**, 1 Aralık 1995, s. 14.

değindiği görülmektedir.²⁵³ Çiller, seçim kampanyasında ANAP lideri Mesut Yılmaz ve RP lideri Necmettin Erbakan'a yüklendi. Erbakan'ın dini istismar ettiğini, Yılmaz'ın ise Gümrük Birliği'ne destek vermediğini mitinglerde dile getiren Çiller, iki lideri insan hak ve özgürlüklerine karşı çıkmakla ve geçmişte kalan karanlık siyaset anlayışının temsilcileri olmakla suçladı. 29 Kasım günü Başbakan Tansu Çiller'in çalışma odası, DYP'nin seçim afişleriyle süslendi. Başbakanlık konutu ilk defa bir siyasi partinin genel merkezi gibiydi. Çiller, 17'si bayan, 39 adaydan oluşan yıldız isimleri basına tanıttı. DYP, seçim kampanyası için, ön yüzünde Mesut Yılmaz figürünün, arka yüzünde ise “*Bir bardak suda erir*” yazısının yer aldığı tabletler hazırladı.²⁵⁴

DYP, 1995 seçim kampanyasında iktidar olmanın olanaklarından yararlanmıştı. Çevre Bakanlığı “*Çevreciseniz, Doğru Yol'dasınız*” afişleriyle meydanları süslerken; Vakıfbank ve Özelleştirme İdaresi de reklamlarıyla DYP'nin propagandasına destek olmuşlardır. DYP propaganda döneminde “*Haydi Türkiye'm ileri*” ana sloganını ve “*Tek başımıza deneyin*” sloganını kullanmıştır. Bu seçimlerde, DYP özellikle Sabah grubundan en büyük desteği almıştır.²⁵⁵

İspanya, İngiltere ve Almanya'da gerçekleştirdiği Gümrük Birliği temaslarının ardından Çiller, 6 Aralık günü seçim kampanyasına devam etti. Seçim öncesinde Çiller'in Avrupa'ya yaptığı bu gezilerin, Gümrük Birliği'nden seçimlerde faydalanmak için olduğunu söyleyebiliriz.²⁵⁶

5.9.2. Seçim Sonuçları

1995 seçimleri sonucunda RP, oyların %21.38'ini alarak, 158 milletvekiliyle birinci parti oldu. DYP²⁵⁷ %19.13'lik oy oranıyla 135, ANAP %19.65'lik oy oranıyla

²⁵³ Fehmi Kuru, “Seçime Beş Kala DYP”, **Zaman**, 23 Aralık 1995, s. 10.

²⁵⁴ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, **Sabah**, 14 Kasım-23 Aralık 1995.

²⁵⁵ Zeynep Karahan Uslu, “Siyasal İletişim ve 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri”, **Yeni Türkiye**, Eylül-Ekim 1996, Yıl: 2, Sayı: 11, s. 793-794.

²⁵⁶ Derya Sazak, “Erkekler Kulübü'ndeki Kadın”, **Milliyet**, 26 Kasım 1995, s. 14.

²⁵⁷ DYP'nin 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde çıkardığı milletvekillerinin isimleri şöyledir: Mehmet Halit Dağlı, İ. Cevher Cevheri, Mustafa Küpeli, Veli Andaç Durak (Adana), Mahmut Nedim Bilgiç (Adıyaman), İsmet Atilla, Nuri Yabuz, Yaman Törüner (Afyon), Cemil Erhan (Ağrı), Ahmet İyimaya (Amasya), Saffet Arıkan Bedük, Mehmet Gölhan, Ünal Erkan, İlhan Aküzüm (Ankara), Emre Gönensay, Hayri Doğan, Osman Berberoğlu (Antalya), Hasan Ekinci (Artvin), Nahit Menteşe, İsmet Sezgin, Ali Rıza Gönül (Aydın), Abdülbaki Ataç, İlyas Yılmazyıldız, Ahmet Bilgiç (Balıkesir), Bahattin Şeker (Bilecik), Edip Safder Gaydalı (Bitlis), Necmi Hoşver (Bolu), Mustafa Çiloğlu (Burdur), Cavit Çağlar, Turhan Tayan, Ali Osman Sönmez, Abdülkadir Cenkçiler (Bursa), Nevfel Şahin, A. Hamdi Üçpınarlar (Çanakkale), Ahmet Uyanık (Çankırı), Bekir Aksoy (Çorum), Haluk

132, DSP %14.64'lük oy oranıyla 76, CHP %10.71'lik oy oranıyla 49 milletvekili çıkardı.²⁵⁸

24 Aralık 1995 seçimlerinde DYP'nin²⁵⁹ bu oy oranını elde etmesinde 3 unsur etkili olmuştur. Birincisi, DYP'nin seçimlere devlet olanaklarını kullanarak girmiştir. İkincisi, milliyetçilik söylemiyle sınırlı da olsa bir seçmen tabanına hitap etmiştir. Üçüncüsü de DYP liderinin laik Türk kadını imajıdır. Bu da kadın oylarının DYP'ye akmasına sebep olmuştur.²⁶⁰ RP, 1995 seçimlerinden birinci parti olarak çıktı. 1980'lerden sonra ekonomi ve modernleşmedeki gelişmeler taşra ile şehir arasındaki eşitsizliği, uçurumu daha da artırmıştı. Dışlanan, horlanan taşralı kesimin büyük bir bölümü 1995'te RP'yi destekledi. Ayrıca DYP ve ANAP'ın birleşmeyi sağlayamamalarından, birbirleriyle kavga etmelerinden, partilerindeki tartışmalardan dolayı önemli bir seçmen grubu da RP'ye yöneldi.²⁶¹

1995 seçimlerinde DYP'nin Nurculardan destek aldığı, Süleymanlıların ise RP'ye yöneldiği görülmektedir. DYP'den seçilen ve Nurculara yakın oldukları iddia

Müftüler, Mehmet Gözlükaya, Kemal Aykurt (Denizli), Mehmet Salim Ensarioğlu, Salih Sümer (Diyarbakır), Evren Bulut, Ümran Akkan (Edirne), Mehmet Açar, Cihan Paçacı (Elazığ), Zeki Ertugay, İsmail Köse (Erzurum), İbrahim Yaşar Dedelek, Demir Berberoğlu (Eskişehir), Mehmet Batallı (Gaziantep), Ergun Özdemir (Giresun), Mustafa Zeydan (Hakkari), Abdülkadir Akgöl, Ali Uyar (Hatay), Abdullah Aykon Doğan, Halil Yıldız, Ömer Bilgin (Isparta), Ayfer Yılmaz, Turhan Güven, Fevzi Arıcı (İçel), Tayyar Altıkulaç, N. Kemal Zeybek, Sedat Aloğlu, Necdet Menzir, Yıldırım Aktuna, Cefhi Kamhi, Bahattin Yücel, Tansu Çiller, Hayri Kozakçıoğlu, Hasan Tekin Enerem, Meral Akşener (İstanbul), Işıl Saygın, Mehmet Köstepen, Ufuk Söylemez, Rifat Serdaroğlu, Turan Arınç, Gencay Gürün, Hasan Denizkurdu (İzmir), Sabri Güner (Kars), Nurhan Tekinel, Haluk Yıldız (Kastamonu), Ayvaz Gökdemir, Osman Çısal (Kayseri), A. Sezai Özbek (Kırklareli), Ömer Demir (Kırşehir), İsmail Kalkandelen (Kocaeli), Mehmet Ali Yavuz, Necati Çetinkaya, Ali Günaydın (Konya), İsmail Karakuyu, Mehmet Korkmaz (Kütahya), Tevfik Diker, Rıza Akçalı, Yahya Uslu, Aysel Göksoy (Manisa), Mehmet Sağlam (Kahramanmaraş), Muzafer Arıkan, Mahmut Duyan (Mardin), Yalım Erez, İrfetin Akar, Mustafa Dedeoğlu (Muğla), Necmettin Dede (Muş), Esat Kıratlıoğlu (Nevşehir), Doğan Baran, Ergun Özkan (Niğde), Refaiddin Şahin (Ordu), Nevzat Ercan, Ertuğrul Eryılmaz (Sakarya), İrfan Demiralp, Nafiz Kurt (Samsun), Kadir Bozkurt (Sinop), Tahsin İrmak (Sivas), Hasan Peker, Nihan İlgün (Tekirdağ), Ali Şevki Erek (Tokat), Yusuf Bahadır (Trabzon), Kamer Genç (Tunceli), Necmettin Cevheri, Sedat Edip Bucak, M. Fevzi Şihanlıoğlu (Şanlıurfa), Hasan Karakaya (Uşak), Mahmut Yılbaş (Van), Yusuf Bacanlı (Yozgat), Ömer Barutçu (Zonguldak), Nevzat Köse (Aksaray), Hacı Filiz (Kırıkkale), Faris Özdemir (Batman), Mehmet Tatar, Bayar Ökten (Şırnak), Köksal Toptan (Bartın), Saffet Kaya (Ardahan), Şamil Ayrım (İğdir), Şinasi Altın (Karabük), Doğan Güreş (Kilis), Cevdet Aydın (Yalova). DYP 6 ilde milletvekili çıkaramadı. Bu iller Bingöl, Erzincan, Gümüşhane, Malatya, Rize, Siirt'tir, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1996; http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12 (16.02.2008)

²⁵⁸ Rabia Bahar Üste, **Türkiye'de Seçim Sistemi Arayışları –Bir Alternatif Model**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998, s. 159.

²⁵⁹ DYP'nin 1995 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

²⁶⁰ Aydın Köymen, Necat Erder, Ahmet Kardam, "TÜSES Araştırması Seçim Sonuçları ve Sosyal Demokrasinin Krizi Üzerine", **Sosyal Demokrat Değişim**, Mart-Nisan 1996, s. 11; Ümit Cizre Sakalhoğlu, "24 Aralık 1995 Alacakaranlık Kuşağı Seçimleri", **Birikim**, Ocak 1996, Sayı: 81, s. 27.

²⁶¹ Ruşen Çakır, Kemal Can, Tanıl Bora, "Merkez Nasıl Çöktü", **Milliyet**, (Yazı Dizisi: 12-18 Ağustos 1996), 12-13 Ağustos 1996, s. 10.

edilen milletvekillerinin simleri şöyledir: Rıza Akçalı, Saffet Arıkan Bedük, İsmail Köse, Necati Çetinkaya, Namık Kemal Zeybek, Mehmet Gölhan, İsmail Karakuyu, Yahya Uslu, Nevzat Ercan, Esat Kıratlıoğlu ve Necmettin Cevheri. Ayrıca DYP'den Kadirilerden Hasan Ekinci, Rifailerden Ayvaz Gökdemir TBMM'ye girdiler.²⁶²

5.10. DYP-ANAP AZINLIK HÜKÜMETİ

24 Aralık 1995 seçimleri sonrasında kamuoyunun beklentisi, DYP ile ANAP'ın koalisyon hükümeti kurmasıydı. Kamuoyu beklentisine paralel olarak DYP ve ANAP il başkanlarının büyük bir bölümü de ANAYOL'u istemekteydi.²⁶³ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 9 Ocak 1996'da hükümeti kurma görevini RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a verdi. Hükümeti kurma görevini aldıktan sonra Tansu Çiller ve Mesut Yılmaz ile görüşen Erbakan, koalisyon için her iki liderden olumsuz yanıt aldı. Bunun üzerine RP lideri hükümeti kurma görevini 19 Ocak günü Cumhurbaşkanı'na iade etti. Demirel, aynı gün hükümeti kurma görevini DYP lideri Tansu Çiller'e verdi. Çiller de parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde hükümeti kurma konusunda anlaşmaya varamadı ve 3 Şubat günü görevi Cumhurbaşkanı'na iade etti. Demirel, Tansu Çiller'den sonra hükümeti kurma görevini ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verdi. 8 Şubat günü Yılmaz ve Çiller, ANAYOL için 4. kez bir araya geldiler. Bu görüşmeden de bir sonuç alınamadı. Yılmaz ile Çiller köprüleri attıktan sonra ANAP-RP (ANAREFAH) Koalisyon Hükümeti görüşmeleri başladı. Yılmaz ile Erbakan, 19 Şubat günü ANAREFAH için 5. kez bir araya geldiler. ANAP Genel Başkan Yardımcısı Ekrem Pakdemirli, Yılmaz Başbakanlığı'nda kurulacak ANAREFAH Koalisyon Hükümeti'nin 23 Şubat günü açıklanacağını, 29 Şubat'ta da Bakanlar Kurulu listesinin Çankaya Köşkü'ne gönderileceğini açıklamaktaydı. Fakat Yılmaz, Erbakan ile koalisyonu göze alamadı ve 24 Şubat'ta iki lider yaptıkları görüşmenin sonunda anlaşamadıklarını açıkladılar. Yılmaz anlaşmazlığın, ekonominin ANAP yönetimine verilmemesinden ve Diyanet İşleri'nde iki partinin ısrar etmesinden kaynaklandığını söyledi. Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman'ın, TBMM Başkanı Mustafa Kalemli üzerinden ANAP-RP (ANAREFAH) Koalisyon Hükümeti'nin olmaması için devreye girmeleriyle, ANAP ile RP

²⁶² Cumhuriyet, 6 Ocak 1996.

²⁶³ Milliyet, 8 Ocak 1996.

arasındaki koalisyon görüşmeleri sona erdi. Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, TBMM Başkanı Mustafa Kalemli'yi telefonla arayarak, ANAP-RP koalisyonunun kurulmaması gerektiğini belirtmişti. Bundan sonra ANAYOL Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasına ağırlık verildi. ANAYOL'da en büyük sorun hangi liderin ilk önce Başbakan olacağıydı. Bu sorunda aşıldı ve 28 Şubat'ta Başbakanlık'ta bir araya gelen iki lider, ANAYOL için ilke düzeyinde anlaştılar.²⁶⁴ 24 Aralık 1995 genel seçiminden 11 Şubat 1996'ya kadar geçen süre diliminde, 35 hükümet formülünün ortaya atılması, yaşanan zorluğu göstermektedir.²⁶⁵

3 Mart 1996 günü Mesut Yılmaz ile Tansu Çiller, ANAYOL Azınlık Hükümeti'nin koalisyon protokolünü imzaladılar. 5 yıllık işbirliği öngören protokole göre, Başbakanlık 1996 yılında ANAP'ta, 1997 ve 1998'de DYP'de, 1999'da tekrar ANAP'ta olacaktı. 2000 yılında iki parti seçim tarihini belirleyecekler ve DYP'li bir kişinin Başbakanlığı'nda seçim hükümeti kurulacaktı. Ayrıca partiler Cumhurbaşkanlığı seçiminde de ortak hareket edeceklerdi.²⁶⁶ 24 Aralık seçim sonuçları, siyasi partilerin özveride bulunmalarını ve Başbakanlığın dönüşümlü olduğu bir hükümet oluşumunu zorunlu hale getirmişti. DSP ve BBP'nin, ANAYOL Azınlık Hükümeti'nin kurulmasına kolaylık sağlayacakları yönündeki açıklamaları dikkate alınmıştı.²⁶⁷

ANAYOL Azınlık Hükümeti görüşmelerini DYP'den Yalım Erez, ANAP'tan da Mustafa Taşar yürüttü. Taşar'ın ANAP içinde bir görevi yoktu. Koalisyon protokolünü Erez ve Taşar hazırladı. Bu sırada, ANAP-RP koalisyon görüşmeleri de devam etmekteydi. RP'nin iktidara gelmesi, bazı kesimlerce istenmedi ve ülkede bir sıkıntı ortaya çıkmıştı. Halkın beklentisi de ANAYOL'du ve Erez ile Taşar 3 günde yaptıkları çalışmayla koalisyonu oluşturdular. Koalisyon protokolü, aynı gece önce Yılmaz'a daha sonra Uludağ'da olan Çiller'e imzalatıldı. 28 Şubat'ta Başbakanlık'ta yapılan Çiller-Yılmaz görüşmesine, Erez ve Taşar da katıldılar. Yılmaz görüşmede,

²⁶⁴ **Cumhuriyet, Milliyet**, 10 Ocak–29 Şubat 1996; Ali Bayramoğlu, **28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 45; Ali Eşref Turan, **Türkiye'de Seçmen Davranışı Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No: 54, İstanbul, 2004, s. 160.

²⁶⁵ **Milliyet**, 12 Şubat 1996.

²⁶⁶ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 4 Mart 1996.

²⁶⁷ **ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Mesut Yılmaz Tarafından TBMM'ye Sunulan ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti Programı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1996, s. 1.

Erez'e “*Koalisyonun kurulması sizin çalışmanızla oldu*” diyerek teşekkür etti.²⁶⁸

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Mesut Yılmaz Başbakanlığı'nda kurulan ANAYOL Azınlık Hükümeti'ni, 6 Mart 1996'da onayladı. ANAP lideri Mesut Yılmaz, ANAYOL Azınlık Hükümeti'nin ilk Başbakanıydı. Tansu Çiller, bu hükümette yer almadı. 33 Bakanlıktan 17'si DYP'nin, 16'sı ANAP'ın oldu. İlk kez üç kadın bakan kabinede görev aldı.²⁶⁹ Tansu Çiller'in ANAYOL Azınlık Hükümeti için tek endişesi, ülkenin çözülecek çok önemli sorunlarının olmasına karşın, ANAP ve DYP'nin TBMM'deki sayısının yetersiz olmasıydı.²⁷⁰ Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan ANAYOL Azınlık Hükümeti'nin güven oylaması, 12 Mart 1996'da yapıldı. Güven oylamasına 544 milletvekili katıldı. DYP ve ANAP'lılardan oluşan 257 milletvekili kabul, CHP ve RP'lilerden oluşan 207 milletvekili ret, DSP ve BBP'lilerden oluşan 80 milletvekili de çekimser oy kullandı. ANAYOL Azınlık Hükümeti DSP ve BBP'nin çekimser oy kullanmasıyla güvenoyu aldı.²⁷¹

Ayrıca 12 Mart günü, DYP'de yönetim değişikliği yaşandı. Necmettin Cevheri Siyasi İşler Genel Başkan Yardımcılığı'na; Hasan Ekinci, Seçim İşleri Genel Başkan Yardımcılığı'na; Esat Kıratlıoğlu, Ekonomik ve Mali İşler Genel Başkan Yardımcılığı'na; Abdülbaki Ataç, Basın ve Propaganda Genel Başkan Yardımcılığı'na; Ali Şevki Erek, Genel Sekreterliğe; Hasan Peker, Sosyal İşler Genel Başkan Yardımcılığı'na seçildiler. Mehmet Gölhan, İsmail Karakuyu, İsmail Köse, Bahattin Şeker yerlerini korudular.²⁷²

²⁶⁸ Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

²⁶⁹ Başbakan: Mesut Yılmaz (ANAP), Başbakan Yardımcısı: Nahit Menteşe (DYP), Devlet Bakanı: Ufuk Söylemez (DYP), Devlet Bakanı: Yaman Törüner (DYP), Devlet Bakanı: Ayfer Yılmaz (DYP), Devlet Bakanı: Ünal Erkan (DYP), Devlet Bakanı: Yaşar Dedelek (DYP), Devlet Bakanı: Ayvaz Gökdemir (DYP), Devlet Bakanı: Halit Dağlı (DYP), Devlet Bakanı: Rüşdü Saraçoğlu (ANAP), Devlet Bakanı: İmren Aykut (ANAP), Devlet Bakanı: Ali Talip Özdemir (ANAP), Devlet Bakanı: Cemil Çiçek (ANAP), Devlet Bakanı: Ersin Taranoğlu (ANAP), Devlet Bakanı: Abdülkadir Aksu (ANAP), Devlet Bakanı: Eyüp Aşık (ANAP), Adalet Bakanı: Mehmet Ağar (DYP), Milli Savunma Bakanı: Oltan Sungurlu (ANAP), İçişleri Bakanı: Ülkü Güney (ANAP), Dışişleri Bakanı: Emre Gönensay (DYP), Maliye Bakanı: Lütfullah Kayalar (ANAP), Milli Eğitim Bakanı: Turhan Tayan (DYP), Bayındırlık ve İskan Bakanı: Mehmet Keçeciler (ANAP), Sağlık Bakanı: Yıldırım Aktuna (DYP), Ulaştırma Bakanı: Ömer Barutçu (DYP), Tarım ve Köyişleri Bakanı: İsmet Atilla (DYP), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Emin Kul (ANAP), Sanayi ve Ticaret Bakanı: Yalım Erez (DYP), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Hüsnü Doğan (ANAP), Kültür Bakanı: Agah Oktay Güner (ANAP), Turizm Bakanı: Işıl Saygın (DYP), Orman Bakanı: Nevzat Ercan (DYP), Çevre Bakanı: Mustafa Taşar (ANAP), **Resmi Gazete**, 6 Mart 1996, Sayı: 22572 (Mükerrer); Yalansız, a.g.e., s. 506-507; Kara, a.g.e., s. 277-278; **Cumhuriyet, Milliyet**, 7 Mart 1996.

²⁷⁰ Taha Akyol, “ANAYOL Hükümeti”, **Milliyet**, 7 Mart 1996, s. 13.

²⁷¹ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 13 Mart 1996.

²⁷² **Hürriyet, Milliyet**, 14 Mart 1996.

ANAP ile DYP arasında ilk sorun, vali ve üst düzey ekonomi bürokrasisindeki atamada yaşanmıştı. Çiller, İçişleri Bakanı Ülkü Güney'in kararnamelerle ilgili olarak Adalet Bakanı Mehmet Ağar, Devlet Bakanı Ünal Erkan, DYP Çorum milletvekili Bekir Aksoy ile görüşmesini istemişti. Güney ise kararnamelerle ilgili olarak sadece Başbakan Yardımcısı Nahit Menteşe ile görüşmek istemiş, bu şekilde sorunu halletmeyi tercih etmişti. DYP ile ANAP arasındaki sorun bundan kaynaklanmaktaydı.²⁷³ Kararname üzerinde, İçişleri Bakanı Ülkü Güney ve Başbakan Yardımcısı Nahit Menteşe'nin çalışmaları sonucunda, bu sorun kısa sürede çözülmüş oldu.²⁷⁴

Nisan ayında, Hüsametdin Cindoruk'un önderliğinde, Tansu Çiller'i devirebilmek için Olağanüstü Kongre'nin toplanmasına yönelik çalışmalar hızlandı. DYP tüzüğüne göre "*Olağanüstü Kongre'nin toplanması için, delege sayısının beşte birinin*" dilekçeye imza atması gerekiyordu. Görevlerinden uzaklaştırılma olasılığına karşı milletvekillerinden, il başkanlarından, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelerinden, belediye başkanlarından imza alınmadı.²⁷⁵ 2 Nisan günü DYP kurucuları ile eski ve yeni milletvekilleri, Olağanüstü Kongre'nin 18 Nisan günü toplanması için, 251 delegenin noter onaylı imzalarını içeren dilekçeyi, Çankaya 2 numaralı İlçe Seçim Kurulu'na verdiler. Dilekçeyi, GİK üyeleri Sait Kemal Mimaroğlu, Baki Tuğ, Refaiddin Şahin ve eski DYP milletvekili Gökberk Ergenekon da imzaladı. Tansu Çiller, eski başbakanlık müsteşarı Arif Yüksel'in aracılığıyla dilekçeye imza atan delegelerin isimlerine ulaştı. 3 Nisan'da Çankaya İlçe Seçim Kurulu, Olağanüstü Kongre başvurusunu yetkisizlik gerekçesiyle reddetti. 3 Nisan günü, Olağanüstü Kongre başvurusunu içeren dilekçe, Genel Merkeze de verildi. 6 Nisan'da Olağanüstü Kongre'nin toplanması için tekrar Çankaya Seçim Kurulu'na başvuruldu. 7 Nisan günü, ikinci başvuru reddedildi. İkinci başvurunun reddedilmesinden sonra Cindoruk, Olağanüstü Kongre isteğinden vazgeçtiğini açıkladı.²⁷⁶ Olağanüstü Kongre başvurusunun organizatörü Refaiddin Şahin idi. Şahin, başvuruyu seçim kuruluna götürmüştü. Hakim izinli olduğu için başvuruyu vekili almıştı. Bundan sonraki süreçte, Çiller'in talimatıyla imza atan delegeler

²⁷³ Yavuz Donat, "Atama Krizi", **Milliyet**, 29 Mart 1996, s. 12.

²⁷⁴ **Yeni Asır**, 9 Nisan 1996.

²⁷⁵ Güneri Civaoglu, "Eski Asker", **Milliyet**, 30 Mart 1996, s. 15.

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 3-8 Nisan 1996.

aranarak, imzalarını çekmeleri konusunda tehdit edildiler. Bundan dolayı, dilekçeye imza atan kişilerin sayısı da azalmıştı. Şahin'e göre, Olağanüstü Kongre kararı alınsaydı, Çiller genel başkanlığı kaybedecekti.²⁷⁷ İmzasını çekmesi konusunda tehdit edilenlerden biri de, DYP kurucusu Orhan Dengiz'in eşi Halide Dengiz idi. DYP Genel Merkezi'nden üst düzey bir yetkili, Halide Dengiz'i telefonla arayarak, imzasını çekmemesi durumunda Ulaştırma Bakanlığı'nda müsteşar yardımcısı olan oğlunun iş durumunun tehlikeye gireceği tehdidinde bulundu.²⁷⁸ DYP'li muhaliflerin, mevcut delegelerle olağanüstü kongrenin toplanmasına ilişkin açtıkları dava, Ankara 6'ncı Sulh Hukuk Mahkemesi'nce reddedildi.²⁷⁹

24 Aralık 1995 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan RP'nin, ANAP ile yaptığı koalisyon görüşmeleri sonuçsuz kalmıştı. RP, Anayol Hükümetini sona erdirmek için, DYP lideri Tansu Çiller ile ilgili soruşturma önermelerini vermeye başladı. Bu doğrultuda RP, 2 Nisan 1996 günü TEDAŞ'ta yapıldığı iddia edilen yolsuzluklar için soruşturma komisyonu kurulması talebiyle, TBMM Başkanlığı'na önerge verdi. Meclis soruşturma önergesinin kabul edilmesi durumunda, Tansu Çiller'e Yüce Divan yolu açılabilecekti.²⁸⁰ RP'nin planı; Anayol'u bölmek, Tansu Çiller'i Yüce Divan'a göndermek, DYP ve Çiller ile ilgili soruşturma önermelerini TBMM'ye vererek, ANAP'ı zor durumda bırakıp, yanına çekmekti.²⁸¹ Tansu Çiller'i Yüce Divan'a göndermeyi amaçlayan RP'nin TEDAŞ önergesi, 24 Nisan 1996 günü TBMM'de 179 ret oyuna karşı 232 evet oyuyla kabul edildi. 29 ANAP milletvekilinin destek verdiği oylamaya, DYP lideri Çiller katılmadı.²⁸² TEDAŞ önergesi öncesinde, DYP Samsun milletvekili Nafiz Kurt istifa etti. Kurt'un istifasıyla DYP'nin Meclis'teki sandalye sayısı da 134'e düştü.²⁸³ TEDAŞ'ın yanında Çiller ailesinin Kuşadası'ndaki çiftliklerini, önce yardımcıları Suna Pelister'in üzerine geçirmeleri daha sonra da bunun ortaya çıkması, DYP lideri Tansu Çiller'i güç durumda bıraktı.²⁸⁴

²⁷⁷ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

²⁷⁸ İsmet Solak, "İmza Şantajı", **Hürriyet**, 4 Nisan 1996, s. 36.

²⁷⁹ **Yeni Yüzyıl**, 6 Temmuz 1996.

²⁸⁰ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1996.

²⁸¹ Şebnem Bursalı, "RP'den ANAYOL'u Bölme Taktiği", **Yeni Asır**, 3 Nisan 1996, s. 5.

²⁸² **Yeni Asır, Cumhuriyet**, 25 Nisan 1996.

²⁸³ **Hürriyet, Milliyet**, 20 Nisan 1996; Nafiz Kurt, 19 Haziran'da tekrar DYP'ye döndü, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1996.

²⁸⁴ Fikret Bila, **Phoenix Ecevit'in Yeniden Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001, s. 359.

Bazı ANAP milletvekillerinin önergeye destek olmasından dolayı, DYP milletvekilleri koalisyonun bozulmasını istediler. ANAP'ın Tansu Çiller hakkındaki TEDAŞ önergesine destek vermesinden dolayı, 3 Mayıs günü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısına 6 DYP'li bakan katılmadı. Bakanlar Kurulu toplantısına Halit Dağlı, Ayfer Yılmaz, Ayvaz Gökdemir, Yalım Erez, Turhan Tayan ve Ömer Barutçu katılmadılar.²⁸⁵ TEDAŞ'tan ötürü Bakanlar Kurulu toplantısına katılmadıklarını doğrulayan Yalım Erez, Yılmaz'ın kendilerine söylemese de istifalarının istendiğinin bilindiğini söyledi.²⁸⁶

DYP'lilerin tepkisi 6 Mayıs günü de sürdü. 6 Mayıs günü Mesut Yılmaz'ın Başbakanlık binasında 50 günlük Anayol Azınlık Hükümeti'nin icraatlarını değerlendirdiği ve yeni dönemde yapmayı hedefledikleri reformları anlatmak için düzenlediği basın toplantısına, hiçbir DYP'li kabine üyesi katılmadı.²⁸⁷

TEDAŞ'tan sonra RP'nin ikinci önergesi TOFAŞ'tı. RP'nin "*TOFAŞ'ın devlete ait hisselerinin özelleştirilmesi sırasında nüfuzunu kullanarak ihaleye fesat karıştırmak suretiyle devleti zarara uğrattığı ve görevini kötüye kullandığı*" gerekçesiyle DYP lideri Çiller hakkında verdiği TOFAŞ önergesi, 9 Mayıs günü Meclis'te 373 oyla kabul edildi.²⁸⁸ Yılmaz'ın da içinde olduğu 97 ANAP'lının kabul oyu kullandığı oylamada, DYP'den yalnızca Tansu Çiller kabul oyu kullandı.²⁸⁹ RP Grup Başkanvekilleri Necati Çelik, Abdullah Gül ve İsmail Kahraman, Tansu Çiller hakkındaki yolsuzluk dosyalarının, ANAP tarafından kendilerine verildiğini açıklamaları, ANAP'ın oynadığı oyunu gözler önüne sermekteydi.²⁹⁰

TOFAŞ oylamasından 2 gün sonra basında, Tansu Çiller'in Başbakanlık'tan ayrılmadan önce örtülü ödenekten 500 milyar lira çektiğini kanıtlayan belge yayımlandı. Başbakan Mesut Yılmaz, Çiller'in 500 milyarı nereye harcadığını kendine açıklamak zorunda olduğunu, aksi taktirde hesabını soracağını belirterek, DYP liderine sert çıktı. Örtülü ödenek tartışmalarının iki hafta sürdüğü zaman diliminde, koalisyonun her iki tarafından da çok sert eleştiriler geldi. Çiller, bunun devlet sırrı olduğunu belirterek, bir açıklama yapmadı. Cumhurbaşkanı Demirel de

²⁸⁵ Yalçın Doğan, "Semt_i Meçhulde Altı Bakan", *Milliyet*, 4 Mayıs 1996, s. 11.

²⁸⁶ Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

²⁸⁷ *Cumhuriyet*, *Milliyet*, 7 Mayıs 1996.

²⁸⁸ *Milliyet*, 10 Mayıs 1996.

²⁸⁹ *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1996.

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1996; Nahit Menteşe de bu bilgiyi doğruladı, Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

bu gelişmeden oldukça rahatsızdı. Esenboğa havalimanında Moldova Cumhurbaşkanı'nı beklerken Demirel, Nahit Menteşe'ye gelişmeden duyduğu rahatsızlığını "*Partinin canına okudu. Sen de biliyorsun, biz bu partiyi canımızı ortaya koyarak buralara kadar getirdik*" sözleriyle dile getirdi. Bu gelişmeler üzerine DYP'li devlet Bakanlarından Ayvaz Gökdemir ve Ünal Erkan 22 Mayıs günü istifa ettiler. Çiller ise 22 Mayıs günü grup toplantısında yaptığı konuşmada, Yılmaz'ın "*Çamurda oturmam*" sözüne gönderme yaparak "*Üç aylık tartışmalı Başbakan, çamur adam*" demesi, iki parti arasında iplerin kopma noktasına geldiğini göstermekteydi.²⁹¹

RP, Anayol Azınlık Hükümeti'nin güven oylamasında aldığı 257 kabul oyuyla, Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülen oylama esaslarına uyulmadığı, bu sebeple de güven oylamasının geçersiz olduğunu öne sürerek, Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Anayasa Mahkemesi, 14 Mayıs 1996'da güven oylamasını iptal ederken, yürürlüğün durdurulması istemini ise reddetti.²⁹² Anayasa Mahkemesi, güven oylaması ile çekiç güç ve olağanüstü halin uzatılmasına ilişkin oylamaların 2'ye karşı 9 oyla iptaline karar verdi.²⁹³

Güven oylamasının iptal edilmesinden sonra, 24 Mayıs günü yapılan DYP GİK'te, Anayol Azınlık Hükümeti'ne desteğin çekilmesi kararı alındı.²⁹⁴ Yılmaz ise Meclis'te yeni bir hükümet oluşumu ortaya çıkmadan istifa etmeyeceğini açıkladı. 27 Mayıs günü RP, Anayol Azınlık Hükümeti'ni düşürmek için gensoru önergesi verdi. DYP de önergenin gündeme alınması durumunda destek vereceğini açıkladı.²⁹⁵ Çiller, 2 Haziran 1996 yerel ara seçimleri için gittiği Bursa ve Kocaeli'nde Mesut Yılmaz'ı bir daha Başbakan yapmayacağını söylüyordu.²⁹⁶ Çiller, bu ifadeleri Anayol Azınlık Hükümeti sona erdikten sonra da söyledi. 2 Haziran 1996'da, 41 yerde yerel ara seçimler yapıldı. Seçimler Sivas, Rize, Zonguldak, Bingöl il merkezleriyle 7 ilçe ve 30 beldede yapıldı. 41 belediye başkanlığı için yapılan seçimlerden şu sonuç çıktı: ANAP 13, DYP 10, RP 8, CHP 6, MHP 2, DSP 1, 1

²⁹¹ **Hürriyet**, 11-23 Mayıs 1996.

²⁹² **Milliyet**, 15 Mayıs 1996.

²⁹³ **Yeni Asır**, **Milliyet**, 15 Mayıs 1996.

²⁹⁴ Bila, a.g.e., s. 361.

²⁹⁵ **Yeni Asır**, 25-28 Mayıs 1996.

²⁹⁶ **Hürriyet**, 1 Haziran 1996.

bağımsız.²⁹⁷ Oysa, Anayol Azınlık Hükümeti kurulurken, her iki partide 2 Haziran'daki yerel ara seçimlerine tek listede katılmayı kararlaştırmışlardı.²⁹⁸

RP'nin Başbakan Mesut Yılmaz hakkında verdiği gensoru önergesinin görüşülmesi, 3 Haziran günü TBMM'de 122 ret oyuna karşı 316 evet oyuyla kabul edildi. Bu durum Anayol Azınlık Hükümeti'nin bittiğinin göstergesiydi. Gensoru oylaması 8 Haziran günü yapılacaktı. DYP Meclis grubu da oybirliğiyle önergeyi destekleme kararı almıştı. Bunun üzerine, 6 Haziran'da Yılmaz istifasını Cumhurbaşkanı Demirel'e verdi.²⁹⁹ RP'nin önemli isimlerinden Abdullah Gül'ün de belirttiği gibi, Mesut Yılmaz 2 Haziran yerel ara seçimlerine, Başbakan olarak girmek için istifasını ertelemişti.³⁰⁰ Anayol Azınlık Hükümeti'nin dağılmasından sonra Mesut Yılmaz'a yakınlığıyla bilinen, ANAP Bayburt milletvekili Ülkü Güney, DYP'den Nahit Menteşe, Necmettin Cevheri ve Ünal Erkan ile Mustafa Taşar'ın bürosunda görüştüler. Görüşmede, Anayol'un yeniden kurulması ele alınmıştı. DYP grubunda Mesut Yılmaz'a karşı büyük bir tepki olduğundan böyle bir koalisyon yeniden kurulamazdı.³⁰¹

Anayol Azınlık Hükümeti'nin sona ermesinden sonra 19 Haziran günü, DSP'nin örtülü ödenekten usulsüz harcama yaptığı iddiasıyla Tansu Çiller ve Maliye Bakanı İsmet Attila, hakkında verdiği soruşturma önergesi, TBMM'de RP ve DYP'nin oylarıyla 246 kabul oyuna karşı 264 hayır oyuyla reddedildi. İki partinin bu dayanışması, REFAHYOL'un ilk icraatı olarak değerlendirilmekteydi.³⁰² 19 Haziran'da Hamdi Üçpınarlar, DYP'nin DP-AP çizgisinden uzaklaştığını gerekçe göstererek istifa etti. DYP'den istifa eden Hamdi Üçpınarlar, BTP'ye katıldı.³⁰³

²⁹⁷ **Hürriyet**, 3 Haziran 1996; Hikmet Çetinkaya, "Kim Kazandı?", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1996, s. 5.

²⁹⁸ Erez'e göre, tek listeyle seçimlere girilseydi, bu birliktelik ANAP-DYP birleşmesinin önünü açacaktı, Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

²⁹⁹ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 4-7 Haziran 1996.

³⁰⁰ Taha Akyol, "ANAYOL Bitti", **Milliyet**, 24 Mayıs 1996, s. 15.

³⁰¹ Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

³⁰² **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 20 Haziran 1996; Kemali Saybaşı, "Refah-Yol Koalisyonu ve Demokrasi", **Sosyal Demokrat Değişim**, Eylül-Ekim 1996, Sayı: 4, s. 10.

³⁰³ **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1996.

5.11. REFAHYOL HÜKÜMETİ DÖNEMİ

DYP ile RP arasındaki koalisyon için ilk görüşmeleri DYP'den Yalım Erez, Necmettin Cevheri, RP'den ise Necmettin Erbakan, Fehim Adak yaptılar. Daha sonra ortaya çıkan pürüzlerin aşılması için zaman zaman devreye girenler oldu. Bu isimlerden biri de RP'den Gürcan Dağdaş'tı. Koalisyon görüşmelerini DYP'den Yalım Erez yürüttü. En son görüşmeyi de Yalım Erez, Necmettin Cevheri, Şevket Kazan, Fehim Adak yaptılar ve anlaşmayı imzaladılar. RP lideri Erbakan'ın, Başbakanlığın RP'de olmasında kesin tavrı vardı. DYP lideri Çiller ise, ilk dönem Başbakanlığın kendisine verilmesini istiyordu. Koalisyon görüşmelerinde RP, İçişleri Bakanlığı ve Diyanetten sorumlu Devlet Bakanlığı'ndan birini almak için çok uğraştı. Fakat Erez, görüşmelere başlarken Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanlığı ve Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanlığı'nın RP'ye verilmeyeceğini söylemişti. DYP ile RP arasında yapılan son görüşme de Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanlığı içindi. DYP, bu bakanlığı RP'ye vermedi. Refahyol hükümeti kurulduğu zaman bir komite oluşturulmuştu. Bazı konular, bu komitede görüşülmeden Bakanlar Kurulu'na gelmiyordu. Bu komite, daha sonra çeşitli nedenlerle toplanamadı.³⁰⁴

RP ile DYP arasındaki ilk buluşma, Fehim Adak'ın Altınpark'taki Anfa tesislerinde, DYP'den Yalım Erez, Necmettin Cevheri, RP'den Erbakan ve Recai Kutun arasında olmuştu. Erez, Erbakan'ın Aşağı Ayrancı semtindeki evinde 2 defa, Balgat'taki evinde de 2 kez olmak üzere, Erbakan ile 4 defa görüştü. Erez, bu görüşmelerin yanı sıra RP'den Şevket Kazan, Gürcan Dağdaş, Fehim Adak ile DYP'den Mehmet Açar, Bekir Aksoy arasındaki öngörüşmelerin ve protokol hazırlıklarının da baş aktörüydü. Son görüşmede, RP Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanlığı'nı istemekteydi. Erez'in "*Fehim Adak, şu anda Allah bile inse yukarıdan ben size Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanlığı'nı vermem. Ya kabul edersiniz ya da bu işi burada bitirelim*" sözleri sonrası, Adak'ın Erbakan ile yaptığı telefon görüşmesi sonrasında, Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanlığı DYP'ye bırakılıyordu. Mesut Yılmaz, kendi el yazısı ve imzasıyla hem Çiller'e hem de Erbakan'a gönderdiği mesajlarda, hükümet kurmayı teklif etmişti. Çiller, Yılmaz'ın bu samimiyetsizliğinden dolayı RP ile koalisyon kurmaya karar vermişti.³⁰⁵ Refahyol hükümeti kurulmadan önce, ANAP ile DYP arasında tekrar Anayol'un kurulması

³⁰⁴ Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

³⁰⁵ Şebnem Bursalı, "Refah-Yol Hikayesi", **Yeni Asır**, 9 Temmuz 1996, s. 9.

için arabuluculuk yapan Alpaslan Türkeş'in girişiminden de bir sonuç çıkmamıştı.³⁰⁶

Anayol Azınlık Hükümeti'nin sona ermesinden sonra hükümet kurulması için DYP Başkanlık Divanı toplantılarında, milletvekillerinin %75'i Refahyol hükümetini istediğinden dolayı, Refahyol hükümetine onay verilmişti.³⁰⁷ RP ile koalisyon olasılığı ortaya çıkınca, Tansu Çiller bir araştırma yaptırmıştı. Bu araştırmanın sonucuna göre, RP'de 3 grup vardı. Birinci grup, DYP gibi DP-AP çizgisinde olanlar, ikinci grup aşırılar, üçüncü grup ise pragmatiklerdi.³⁰⁸ Nahit Mentеше, Refahyol hükümetinin müzakerelerine katılmadı. Mentеше, Refahyol hükümetini benimsemediği için de müzakerelerin olduğu zaman Abant'a gitti. Çiller, daha sonra DYP'li milletvekilleriyle Bilkent'teki çalışma ofisinde, 20'şerli gruplar halinde görüştü. DYP grubunun büyük bir bölümü, Refahyol hükümetini onaylamıştı. Çünkü, DYP grubunun büyük bir bölümü, Mesut Yılmaz'ın DYP ve Tansu Çiller ile ilgili beyanatlarından oldukça rahatsız olmuşlardı.³⁰⁹ DYP'li milletvekilleriyle görüşmelerinde Çiller, 4'lü veya 3'lü koalisyon istediğini ama bunun olmayacağını belirtiyordu. Bundan dolayı, tabanı küstürmeden RP ile koalisyon kurulmasının gerekli olduğunu, görüştüğü milletvekillerine söylüyordu.³¹⁰ Nahit Mentеше, Mehmet Gölhan ve Necmettin Cevheri, Erbakan'ın Başbakanlığı'nda kurulacak bir hükümete karşıydılar. Çünkü RP ile koalisyon DYP'nin merkez partisi vasfını kaybettirirdi.³¹¹ DYP'nin bu 3 önemli ismi, Refahyol hükümetinin kabinesinde yer almadı.

DYP lideri Tansu Çiller ile RP lideri Necmettin Erbakan, ilk görüşmelerini 14 Haziran günü gerçekleştirdiler. 21 Haziran ve 25 Haziran günü yapılan görüşmelerden de bir sonuç çıkmamıştı.³¹² DYP lideri Çiller, bir taraftan RP ile koalisyon görüşmelerine devam ederken, 20 Haziran günü CHP lideri Deniz Baykal, 24 Haziran'da da DSP lideri Bülent Ecevit ile görüşüyordu. Çiller, Ecevit ve Baykal'a genel başkanların dışında 3'lü (ANAP-DYP-CHP) ve 4'lü (ANAP-DYP-CHP-DSP) hükümet modelleri öneriyordu. Her iki liderden de ret yanıtı alıyordu. Her iki lider de CHP ile DSP'nin arasında ANAP ile DYP'nin arasında olduğu gibi

³⁰⁶ Ertuğrul Özkök, "Keşke Kursalar", **Hürriyet**, 27 Haziran 1996, s. 33.

³⁰⁷ **Zaman**, 1 Temmuz 1996.

³⁰⁸ Taha Akyol, "Çiller'e Göre RP", **Milliyet**, 12 Temmuz 1996, s. 13.

³⁰⁹ Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

³¹⁰ İsmet Solak, "Çiller'in RP İçin İkna Turları", **Hürriyet**, 10 Haziran 1996, s. 32.

³¹¹ Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007; Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007; Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

³¹² **Cumhuriyet, Yeni Asır**, 15-26 Haziran 1996.

sorunların varolduğunu söylüyorlardı. Çiller'in bu girişimleri, RP ile koalisyona kılıf arama olarak değerlendiriliyordu.³¹³ Çiller, RP ile kuracağı koalisyona yönelik baskılara karşı bütün yolları denediğini, sonuç alamadığı için RP ile koalisyon kurduğunu söyleyebilmek için bu girişimlerde bulunuyordu.³¹⁴ RP ile koalisyona karşı çıkan DYP milletvekillerinden İbrahim Yaşar Dedelek, Tevfik Diker, Şinasi Altiner ve İrfan Demiralp istifa ederek, 21 Haziran günü ANAP'a katıldılar.³¹⁵

Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı'nda kurulan RP-DYP (Refahyol) koalisyon hükümeti, 28 Haziran 1996'da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylandı.³¹⁶ 19 Haziran günü DYP'den istifa edip daha sonra tekrar DYP'ye dönen Nafiz Kurt'un kabinede yer alması sürpriz oldu. Ayrıca RP ile koalisyona çekincelerini dile getiren Bahattin Yücel, Turizm Bakanı olarak görev aldı.³¹⁷ Erbakan, Turhan Tayan'ın Milli Eğitim Bakanı olmasına itiraz etmişti. Tayan, Milli Savunma Bakanlığı'na atanırken, Milli Eğitim Bakanlığı'na da Mehmet Sağlam getirildi. Çiller'in itirazı sonucunda da Temel Karamollaoğlu kabine listesinden çıkarılmıştı.³¹⁸ RP lideri Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı Silahlı Kuvvetlerde rahatsızlık yarattı. Başbakanlığı döneminde Tansu Çiller'e destek verilmesi görüşünde olan kuvvet komutanları, Erbakan'ın Başbakan olmasıyla Çiller'e ateş püskürdüler.³¹⁹

³¹³ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 21-25 Haziran 1996.

³¹⁴ Tamer Korkmaz, "Kara Kaşı Kara Gözü İçin Yapmıyor", **Zaman**, 21 Haziran 1996, s. 11.

³¹⁵ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1996.

³¹⁶ Başbakan: Necmettin Erbakan (RP), Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı: Tansu Çiller (DYP), Devlet Bakanı: Fehim Adak (RP), Devlet Bakanı: Nevzat Ercan (DYP), Devlet Bakanı: Abdullah Gül (RP), Devlet Bakanı: Işıl Saygın (DYP), Devlet Bakanı: Sabri Tekir (RP), Devlet Bakanı: Nafiz Kurt (DYP), Devlet Bakanı: Mehmet Altınsoy (RP), Devlet Bakanı: Namık Kemal Zeybek (DYP), Devlet Bakanı: Lütfü Esengün (RP), Devlet Bakanı: Salim Ensarioğlu (DYP), Devlet Bakanı: Ahmet Cemil Tunç (RP), Devlet Bakanı: Bekir Aksoy (DYP), Devlet Bakanı: Gürcan Dağdaş (RP), Devlet Bakanı: Ufuk Söylemez (DYP), Devlet Bakanı: Teoman Rıza Güneri (RP), Devlet Bakanı: Ayfer Yılmaz (DYP), Devlet Bakanı: Sacit Günbey (RP), Devlet Bakanı: Bahattin Şeker (DYP), Devlet Bakanı: Ahmet Demircan (RP), Adalet Bakanı: Şevket Kazan (RP), Milli Savunma Bakanı: Turhan Tayan (DYP), İçişleri Bakanı: Mehmet Ağar (DYP), Maliye Bakanı: Abdüllatif Şener (RP), Milli Eğitim Bakanı: Mehmet Sağlam (DYP), Bayındırlık ve İskan Bakanı: Cevat Ayhan (RP), Sağlık Bakanı: Yıldırım Aktuna (DYP), Ulaştırma Bakanı: Ömer Barutçu (DYP), Tarım ve Köyişleri Bakanı: Musa Demirci (RP), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Necati Çelik (RP), Sanayi ve Ticaret Bakanı: Yalın Erez (DYP), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Recai Kutun (RP), Kültür Bakanı: İsmail Kahraman (RP), Turizm Bakanı: Bahattin Yücel (DYP), Orman Bakanı: Halit Dağlı (DYP), Çevre Bakanı: Ziyaeddin Tokar (RP), Kara, a.g.e., s. 288-289; Yalansız, a.g.e., s. 507; **Cumhuriyet, Zaman**, 29 Haziran 1996.

³¹⁷ **Zaman**, 29 Haziran 1996.

³¹⁸ Faruk Bildirici, "Türkiye'yi Titreten Pazarlık", **Hürriyet**, (Yazı Dizisi: 11-13 Temmuz 1996), 13 Temmuz 1996, s. 16.

³¹⁹ Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

Aralarında DYP'nin eski Genel Başkanları Yıldırım Avcı ve Hüsametdin Cindoruk, DYP GİK üyesi Refaiddin Şahin'in de yer aldığı 40 kurucu üye yaptıkları yazılı açıklamada, DYP milletvekillerine çağrıda bulunarak, Erbakan ve Çiller'in Meclis soruşturmalarından aklanmak için kurdukları Refahyol hükümetine hayır oyu vermelerini istediler.³²⁰ Bu bildiriye karşılık olarak, 4 Temmuz 1996'da ise, DYP'nin İstanbul, Bursa, Edirne, Tekirdağ, Kocaeli, Karabük, Yalova, Kütahya, Bilecik ve Eskişehir il başkanları yayınladıkları ortak deklarasyonda, RP ile koalisyonu desteklediklerini ifade ettiler.³²¹ İlk olarak DYP'den Necdet Menzir istifa etti. Menzir'den sonra 1 Temmuz 1996 günü, DYP Bitlis milletvekili Edip Safter Gaydalı istifa etti. Gaydalı, merkez sağdaki bütünleşmenin ANAP'ta gerçekleşeceğine olan inancından istifa ettiğini söyledi.³²²

Refahyol hükümetinin güven oylamasından önce DYP'de başka istifalarda yaşandı. 6 Temmuz 1996 tarihinde DYP Mardin milletvekili Muzaffer Arıkan ve 3 gün önce DSP'den DYP'ye geçen Kubilay Uygun istifa ettiler. Bu istifalarla DYP'nin milletvekili sayısı 127'ye düştü.³²³ Ret oyu vereceğini daha önce açıklayan DYP İstanbul milletvekili Tekin Enerem'in evi, gece yarısı bazıları silahlı bir grup DYP'li tarafından basıldı. Bu yaşanan olay, güven oylamasından önceki atmosferin ne kadar da gerilimli olduğunu göstermekteydi.³²⁴

8 Temmuz 1996 günü TBMM'de Refahyol hükümetinin güven oylaması yapıldı. Refahyol hükümeti 7 BBP'li milletvekilinin de desteğiyle 265 ret, 1 çekimser oya karşılık, 278 oyla güven oyu aldı. DYP'den 10 milletvekili ret oyu kullandı. DYP milletvekili Cefhi Kamhi ise çekimser kaldı. DYP'den Doğan Güreş, Hayri Kozakçıoğlu, Demir Berberoğlu ve Tekin Enerem ise oylamaya katılmadılar. DYP'den ret oyu veren 10 milletvekilinin isimleri şöyledir: Emre Gönensay, İsmet Sezgin, Köksal Toptan, Cavit Çağlar, Mehmet Batallı, Gencay Gürün, Mehmet Köstepen, Rifat Serdaroğlu, Ayseli Göksoy, Refaiddin Şahin.³²⁵ ANAP milletvekilleri Abdülkadir Aksu, Cemil Çiçek, Ali Coşkun ve Korkut Özal oy kullanımının bitmesinden sonra, güvenoyu garantilenince salona girdiler. TBMM

³²⁰ **Milliyet, Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1996.

³²¹ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1996.

³²² **Cumhuriyet, Milliyet**, 2 Temmuz 1996.

³²³ **Cumhuriyet, Yeni Yüzyıl**, 7 Temmuz 1996, Kubilay Uygun, 30 Temmuz 1996'da yeniden DYP'ye geçti, **Zaman, Milliyet**, 31 Temmuz 1996.

³²⁴ **Hürriyet**, 9 Temmuz 1996.

³²⁵ **Milliyet, Yeni Yüzyıl**, 9 Temmuz 1996.

Başkanı Kalemlî'nin genel kurulda olmayan milletvekillerinin isimlerini tekrar okuması sırasında, ret oyu kullandılar. Bu milletvekillerinin bu şekilde bir tutum sergilemeleri, RP'nin “ANAP'ta adamlarımız var” sözünün doğruluğunu göstermekteydi.³²⁶

Refahiyol hükümetinin ilk icraatı kamu çalışanları, emekliler, sözleşmeliler ve SSK'lılara yılın ikinci yarısında %50 oranında zam oldu. DYP lideri Tansu Çiller ise batının tepkisini azaltmak istiyordu. Bu amaçla, Refahiyol hükümeti güvenoyu aldıktan sonra Tansu Çiller, NATO, G7 ve AB'nin Ankara'da bulunan büyükelçilerine bir yemek verdi. Batı'nın kaygılarını gidermek maksadıyla düzenlenen yemekte, kaygılanacak bir durumun olmadığı, Refahiyol hükümetiyle Türkiye'nin dış politikasının değişmeyeceği belirtildi.³²⁷

DYP'nin kuruluşunda Necmettin Cevheri ve İsmet Sezgin'in çalışmalarının çok önemli bir katkısı vardı. Güven oylamasından önce Necmettin Cevheri, İsmet Sezgin'i telefonla arayarak, güven oylamasında kabul oyu vermesini istemişti. Fakat İsmet Sezgin kabul oyu veremeyeceğini söyledi. Yaklaşık iki saat süren bu telefon görüşmesinde, taraflar arasında tek bir incitici sözün geçmemesi, birbirlerine olan saygının bir göstergesiydi.³²⁸ Tansu Çiller de güven oylamasına ret vereceğini belirten Köksal Toptan ve İsmet Sezgin'i telefonla aramıştı. Çiller, Toptan'a ulaşamamıştı. Sezgin, ise Çiller'e ret oyu vereceğini tekrarlamıştı.³²⁹ 16 Temmuz günü, Refahiyol hükümetinin güven oylamasında ret oyu veren 8 DYP milletvekili istifa etti. İstifa eden milletvekillerinin isimleri şöyledir: İsmet Sezgin, Köksal Toptan, Cavit Çağlar, Rıfat Serdaroğlu, Mehmet Köstepen, Mehmet Batallı, Refaidin Şahin, Emre Gönensay.³³⁰ İstifa eden milletvekili sayısı 8 idi. Oysa Cavit Çağlar, RP ile koalisyon hükümeti kurulması durumunda 22 milletvekilinin ret oyu vermek için yemin ettiğini söylemişti.³³¹ Tansu Çiller, servetinin hesabını veremiyordu. Artık, DYP aile partisine dönüşmüştü. DYP'nin kuruluşunda ve sonrasında büyük emeği geçen İsmet Sezgin, bu nedenlerden ötürü, DYP'nin

³²⁶ Mustafa Balbay, “Çukur Bir Dönem”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1996, s. 19; Mustafa Balbay, **Dönkrasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 131.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1996.

³²⁸ Yavuz Donat, “Ankara Raporu”, **Milliyet**, 6 Temmuz 1996, s. 10; İsmet Sezgin, böyle bir konuşmanın geçtiğini doğruladı, İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

³²⁹ Yavuz Donat, “Meclis Sokağın Gerisinde”, **Milliyet**, 10 Temmuz 1996, s. 10.

³³⁰ **Hürriyet**, **Milliyet**, 17 Temmuz 1996; Köksal Toptan, 2 Nisan 1997'de DYP'ye geri döndü, **Milliyet**, 3 Nisan 1997.

³³¹ İsmet Solak, “DYP 'de 22 Yeminli Adam”, **Hürriyet**, 9 Haziran 1996, s. 29.

kurucusu olmasına rağmen istifa etti.³³² Bu istifalarla TBMM’de milletvekili dağılımı şöyle oldu: RP:159, ANAP:130, DYP:120, DSP:75, CHP: 49, BBP:7, BTP:1, Bağımsız: 9.³³³

Demirel’in de DYP’de yaşanan bu gelişmelerden dolayı rahatsız olduğunu söyleyebiliriz. Cumhurbaşkanı Demirel ile 40 yıllık dostlukları olduğunu ve ara sıra görüştüğünü belirten DYP eski milletvekili İsmet Sezgin, Demirel’in DYP’nin bu duruma gelmesine çok üzüldüğünü söylüyordu.³³⁴ Silahlı Kuvvetler de Erbakan’ın Başbakanlığı’nda Refahyol hükümeti’nin kurulmasından rahatsız olmuşlardı. 23 Temmuz 1996 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı, Necmettin Erbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerine bir brifing verdi. Brifingte, İran’ın irticai faaliyetlere sağladığı desteğin yanı sıra, PKK ile mücadelede sağlanan gelişmeler, İran ve Suriye’nin PKK’ya sağladığı yardım hakkında bilgi verildi.³³⁵ İlk kez Necmettin Erbakan’ın başkanlık ettiği Yüksek Askeri Şura’da, disiplinsizlik nedeniyle 13 subay ve astsubayın bulunduğu 29 kişinin ordudan atılması kararı alındı.³³⁶

Erbakan, ilk yurt dışı gezisini Doğu’ya gerçekleştirdi. Başbakan Erbakan’ın ilk yurt dışı gezisini İran, Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya’nın yer aldığı ülkelere yapması tartışmalara sebep oldu. Erbakan’ın bu 10 günlük resmi ziyaretinin ilk durağı İran’dı.³³⁷ İran ile Türkiye arasında doğalgaz anlaşmasını, Türkiye adına Enerji Bakanı Recai Kutan, İran adına Petrol Bakanı Gulam Rıza Agazade imzaladı.³³⁸ Recai Kutan, Erbakan İran’a gelmeden önce doğalgaz anlaşmasını imzaladı. Bir açıklama yapan Tansu Çiller ise, doğalgaz anlaşmasının kendi Başbakanlığı döneminde imzalandığını söylüyordu.³³⁹

DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Gölhan ise Erbakan’ın İran gezisinde kullandığı İslam Ortak Pazarı, İslam NATO’su gibi ifadelerin koalisyon protokolünde yer almadığını ve bunların dile getirilmesini onaylamadığını belirtiyordu. Ayrıca Gölhan, tek taraflı davranışların koalisyonda, sıkıntılara neden

³³² 8’den fazla kişinin istifası söz konusuydu. Fakat daha sonra bazıları kararlarından döndüler, İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

³³³ **Milliyet, Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1996.

³³⁴ **Zaman**, 3 Ağustos 1996.

³³⁵ **Yeni Asır, Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1996.

³³⁶ **Milliyet**, 5 Ağustos 1996.

³³⁷ **Zaman**, 11 Ağustos 1996.

³³⁸ **Milliyet**, 13 Ağustos 1996.

³³⁹ Fikret Bila, “Peşin İmza”, **Milliyet**, 17 Ağustos 1996, s. 10; **Milliyet**, 13 Ağustos 1996.

olabileceğini de söylüyordu.³⁴⁰ 10 günlük ziyarette Pakistan, Malezya ve Endonezya ile daha çok savunma sanayi alanında işbirliğinin gerçekleştirilmesi konusunda mutabakata varılıyordu.³⁴¹ Erbakan'ın İran, Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya'yı kapsayan 10 günlük gezisi, Türk dış politikasında farklı bir teşebbüstü. Erbakan'ın gezisi Müslüman halklar arasında ekonomik ve siyasi birlik sağlama girişimi olarak değerlendirilebilir. Gezide dikkat çeken bir nokta da Erbakan'ın resmi görüşmelerde Dışişleri yetkililerine yer verirken, ikili görüşmelerde Dışişleri yetkililerine yer vermemesiydi.³⁴² Hükümetin güvenoyu almasından 1 ay sonra Erbakan'ın bu geziye çıkması, Refahiyol hükümeti için iyi bir başlangıç olmamıştı.

Refahiyol hükümeti döneminde, RP Van milletvekili Fethullah Erbaş'ın esir askerler için girişimde bulunması tepkiyle karşılandı. Fethullah Erbaş, PKK'nın esir aldığı askerlerin serbest bırakılması amacıyla İHD ve Mazlum Der Başkanları ve asker yakınlarıyla Kuzey Irak'a gitti. Erbaş'ın teröristlerden oluşan birliği tören düzeninde selamlaması ve PKK bayrakları altında görüşmesi büyük tepki topladı.³⁴³

Refahiyol'un ilk 3 aylık dönemine bakıldığında, bürokrasideki atamalarla yüzlerce üst düzey bürokrat yerinden edilmişti. Özellikle, RP'li bakanların atamalarla bakanlıklarda köklü kadrolaşmaya gittiği görülmüştü.³⁴⁴ RP, başta Ankara ve İstanbul olmak üzere belediyelerden bürokrasiye pek çok atama yaptı. En yoğun kadrolaşmanın yaşandığı bakanlıklar: Tarım Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kültür Bakanlığı idi. Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın 1416 hakim ve savcının tayin ve atamaları, en belirgin örnekti. Ayrıca SSK Genel Müdürü Kemal Kılıçdaroğlu, İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü Mete Törüner görevlerinden alınırken, Maksam, Etibank, TMO Genel Müdürleri de değiştirildi.³⁴⁵

DYP milletvekili Esat Kırathlıoğlu, Refahiyol hükümeti döneminde, RP kanadının iktidarın verdiği olanakları kullanarak, devlet içinde kadrolaşmasını eleştiriyordu. Kırathlıoğlu'nun bu eleştirilerine, DYP Genel Başkan Yardımcı Hasan Ekinci de paylaşıyordu. Kadrolaşma yönündeki endişelerin Çiller'e iletildiğini

³⁴⁰ **Milliyet**, 13 Ağustos 1996.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1996.

³⁴² Fikret Bila, "Hoca'nın Yeşil Hat'tı", **Milliyet**, 19 Ağustos 1996, s. 10.

³⁴³ **Yeni Asır**, 31 Ağustos 1996; Rehin alınan askerlerden 2'si 16 Eylül 1996'da serbest bırakıldı, **Milliyet**, **Yeni Asır**, 17 Eylül 1996; PKK'nın elindeki 6 askerimiz serbest bırakıldı, **Milliyet**, 10 Aralık 1996.

³⁴⁴ Bkz. RP ve DYP'li bakanların ayrıntılı atamaları için, **Milliyet**, 26 Eylül 1996.

³⁴⁵ Şebnem Bursalı, "RP Kadroları İş Başında", **Yeni Asır**, 29 Eylül 1996, s. 10.

söyleyen Ekinci, DYP'lilerin yerine RP ve ANAP'lıların geçmesinin endişe verici boyutlara ulaştığını belirtiyordu.³⁴⁶ İktidarda olan parti DYP idi. Fakat atamalarda, devletin olanaklarının paylaşımında, DYP'den daha çok ANAP yararlanıyordu. Bu durum, DYP örgütünde rahatsızlığa neden oluyordu.³⁴⁷ Ocak ayında Refahyol'da bürokrat atamaları ve kadrolaşma konusundaki anlaşmazlık hükümet protokolünü sarsacak boyuta gelmişti.³⁴⁸ 28 Haziran 1996'da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanan Refahyol Hükümeti, 2 Aralık 1996'ya kadar geçen zaman diliminde, 67 binin üzerindeki kadroya atama yapmıştı. Atamaların %70'i eğitim ve sağlık alanında olmuştu.³⁴⁹

Erbakan'ın Libya'ya yapacağı gezi gündeme oturdu. DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Gölhan, DYP Genel Başkan Yardımcısı Cihan Paçacı, İçişleri Bakanı Mehmet Ağar ve grup başkanvekili Saffet Arıkan Bedük Necmettin Erbakan'ın Libya'ya yapacağı geziye karşıydılar.³⁵⁰ Dışişleri Bakanlığı, Erbakan'ın dış politikadaki uygulamalarından rahatsızlık duymaktaydı. Erbakan'a Afrika gezisinin Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olduğu konusunda uyarıda bulunulmuştu. Çünkü, İran ve Suriye gibi Libya ve Sudan da teröre destek veren ülkeler arasındaydı.³⁵¹ Askeri kanat da Refahyol hükümetinin bazı icraatlarından rahatsızlığını dile getirmeye başlamıştı. 30 Eylül 1996 günü, Çin'in milli günü vesilesiyle resepsiyona katılan Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, koalisyon hükümetinin bazı uygulamaları nedeniyle ülkede işlerin kötü gittiğini, DSP Grup Başkanvekili ve eski Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal'a ifade ediyordu.³⁵²

RP lideri Erbakan'ın, Afrika gezisinin ilk durağı olan Mısır'da, karşılama töreninde Türk bayrağı krizi yaşandı. Tören kıtasında, Türk bayrağı bulunmadığı gibi havaalanında göndere Türk bayrağı çekilmedi.³⁵³ Uğurlama töreninde de, Türk bayrağı tören kıtasında yer almadı.³⁵⁴ Ankara'daki Mısır Büyükelçisi Muhammed Fadlallah, Erbakan'ın gezisinin resmi olmamasından dolayı, Türk bayrağının

³⁴⁶ **Milliyet**, 15 Ocak 1997.

³⁴⁷ Güneri Cıvaoğlu, "Yollar", **Milliyet**, 18 Ocak 1997, s. 17.

³⁴⁸ Orhan Tokatlı, "REFAHYOL'da Kadrolaşma Sıkıntısı", **Milliyet**, 6 Ocak 1997, s. 19.

³⁴⁹ **Milliyet**, 1 Şubat 1997.

³⁵⁰ **Milliyet**, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1996.

³⁵¹ **Milliyet**, 20 Eylül 1996.

³⁵² **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1996.

³⁵³ **Yeni Asır**, **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1996.

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1996.

asılmadığını söylüyordu.³⁵⁵ Mehmet Ağar, Erbakan'ın Libya gezisine, Kaddafi'nin konuşmalarında PKK'nın taraftarı gibi konuştuğu için karşı çıkmaktaydı. RP'li Abdullah Gül de Ağar'ın tepkisinin haklı olduğunu, Kaddafi'nin tutumundan rahatsız olduklarını söylemekteydi.³⁵⁶ Erbakan'ın Afrika gezisinin Libya ayağı, tam bir hayal kırıklığına sebep oldu. Libya lideri Kaddafi'nin Erbakan ile düzenlediği basın toplantısındaki sözleri asla kabul edilemezdi. Basın toplantısında yer alan Abdullah Gül, Kaddafi'nin bu sözlerinden sonra artık gezinin bir anlamının kalmadığını, müteahhitlerin alacaklarının da bir öneminin olmadığını söylemekteydi.³⁵⁷ Erbakan'ın Libya gezisinden önce Libya'nın kuruluş yıldönümüne Abdullah Gül ve Namık Kemal Zeybek katılmışlardı. Kaddafi'nin konuşması kelimesi kelimesine şöyleydi: “.... Onları her gün katleden Türk bıçağını durdurun. Türkiye’de bağımsızlık isteyen milyonlarca kürt var. Ve onlar, Türk bıçağı ile kıyılıyorlar... Onların durumu, Osmanlı Devleti’nden bağımsızlık elde etmek istemiş Araplar gibidir.... Cellat yorulunca kamçısını, kılıcını veya bıçağını yere düşürecektir. Bir zamanlar kamçılanan ve katledilenler tarafından yerden alınıp kullanılacaktır.”³⁵⁸ Kaddafi, Erbakan'ı çölde kurduğu çadırda kabul etmişti. Kaddafi'nin “*Ortadoğu da bir kürt devleti kurulmalı*”, “*Türkiye Kürtlere zulüm uyguluyor*” sözleri karşısında şok olan Abdullah Gül “*Olacak şey değil, çılgınlık...Bunu nasıl anlatırız*” diye söyleniyordu.³⁵⁹ DYP'nin önemli isimlerinden Nahit Menteşe, Libya'da yaşananlardan sonra tansiyonu yükselmiş, ilaç kullanmaya başlamıştı. Menteşe, 1976'da AP Ulaştırma Bakanı olarak Libya'ya gitmişti. Kaddafi ile çöldeki çadırında görüşmeyi kabul etmeyerek, geri dönmüştü.³⁶⁰

DYP lideri Tansu Çiller, Erbakan'ı arayarak Libya ile öngörülen anlaşmaların imzalanmamasını istemişti. Fakat, Erbakan ise Çiller'i dinlemedi ve anlaşmaları imzaladı.³⁶¹ Başbakan Erbakan, gezilerin ülkenin menfaati için yapıldığını söylüyordu. Afrika gezisinde yapılan anlaşmalarla bu ülkelerle yapılan ticaret 5 milyar dolara çıkmıştı. Erbakan'ın, Asya ve Afrika'da ziyaret ettiği ülkelerle

³⁵⁵ **Milliyet**, 9 Ekim 1996.

³⁵⁶ Fikret Bila, “Kaddafi Sıkıntısı”, **Milliyet**, 28 Eylül 1996, s. 12.

³⁵⁷ Fikret Bila, “Değer miydi?”, **Milliyet**, 7 Ekim 1996, s. 12.

³⁵⁸ Güneri Civaoglu, “Devlet Adamlığı”, **Milliyet**, 8 Ekim 1996, s. 17.

³⁵⁹ **Yeni Asır**, 7 Ekim 1996.

³⁶⁰ Taha Akyol, “Libya Faciası”, **Milliyet**, 8 Ekim 1996, s. 15.

³⁶¹ Bila, a.g.e., s. 368.

Türkiye'nin yıllık 3.1 milyar dolar olan ticaret hacmi, 14 milyar dolara çıkmıştı.³⁶² Libya skandalı, alternatif hükümet arayışlarını hızlandırdı. DSP lideri Bülent Ecevit, şartlı olarak ANAP-DYP hükümetine destek vereceklerini açıklarken; DYP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Ekinci, Anayol kabusunu bir daha yaşamak istemediklerini söylüyordu.³⁶³

Refahyol hükümetinin kuruluşundan çok kısa bir süre sonra Erbakan'ın gerçekleştirdiği geziler ve D-8 projesi Türkiye'nin dış politikasında sapmalara sebep olmuştu. Hiçbir ülke, Başbakan ve Cumhurbaşkanı düzeyinde, Refahyol Hükümeti'nin iktidara gelmesinden beş yıl öncesine kadar, İran ve Libya'ya ziyaret gerçekleştirmemişti. Refahyol hükümetinde Dışişleri Bakanı Tansu Çiller olmasına rağmen RP, Dışişleri'nde belirleyici olmuştu.³⁶⁴ D-8 (Developing Eight) Gelişmekte olan 8 ülkeyi ifade eden kuruluş, 15 Haziran 1997'de Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'nin katılımıyla İstanbul'da yayınlanan bir deklarasyonla kurulmuştu.³⁶⁵

16 Ekim 1996'da ANAP, DSP ve CHP'nin hükümetin dış politikası hakkında verdiği gensoru önergelerinin TBMM'de gündeme alınması, 257'ye karşı 270 oyla reddedildi. DYP'den oylamaya İstanbul milletvekilleri Sedat Aloğlu, Cefhi Kamhi ve Tekirdağ milletvekili Hasan Peker katılmadılar. Refahyol hükümetinin güven oylamasında ret oyu veren, DYP İzmir milletvekili Gencay Gürün gensoru oylamasından önce istifa etmişti. Gürün'ün istifasıyla DYP'nin Meclis'teki sandalye sayısı 120'ye düştü.³⁶⁶ 24 Ekim 1996 günü, TBMM'de gensoru önergelerinin görüşülmesinde kabul oyu veren DYP Manisa milletvekili Ayseli Göksoy istifa etti.³⁶⁷

3 Kasım 1996 günü 1 il, 1 ilçe ve 10 belde de olmak üzere toplam 12 yerleşim yerinde belediye başkanlığı için yerel ara seçim yapıldı. Seçimlerde DYP 7, RP 3, ANAP 1, CHP 1 belediye başkanlığı kazandı. Seçimin galipleri DYP ve RP idi.³⁶⁸ 3 Kasım seçimlerinde DYP ve RP, iktidarın verdiği güçten yararlanarak, seçim

³⁶² **Milliyet**, 7 Ekim 1996; **Zaman**, 11 Ekim 1996.

³⁶³ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 15-16 Ekim 1996.

³⁶⁴ Seçil Özyanık, **Refahyol Hükümeti'nin Dış Politikası**, Ankara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 93-94.

³⁶⁵ Ahmet Oğuz, **Mahalli İktidardan Merkezi İktidara Başbakan Erbakan**, Usta Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 97.

³⁶⁶ **Yeni Asır**, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1996.

³⁶⁷ **Yeni Asır**, **Milliyet**, 25 Ekim 1996.

³⁶⁸ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 4 Kasım 1996.

yerlerine maddi destek sağlamışlardı. DYP taban itibariyle bu seçimlerde de beldelerde başarılı olmuştu.³⁶⁹

Susurluk kazasından sonra 8 Kasım 1996'da İçişleri Bakanı Mehmet Ağar görevinden istifa etti. Ağar'ın yerine İçişleri Bakanlığı'na İstanbul milletvekili ve DYP Genel Başkan Yardımcısı Meral Akşener getirildi.³⁷⁰ Mehmet Gölhan, Meral Akşener'in İçişleri Bakanı olmasına karşıydı. Gölhan, bir bayanın İçişleri Bakanlığı'nda görev yapabilmesinin oldukça zor olmasından dolayı, Akşener'in İçişleri Bakanlığı'na atanmasına itiraz etmişti.³⁷¹ Yalım Erez ise, İçişleri Bakanlığı'na Akşener'in gelmesiyle, Özer Çiller'in bakanlığa hakim olacağından Akşener'e karşıydı.³⁷²

10 Kasım'a gelindiğinde, RP'nin Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe, toplumun tüm kesimlerini rahatsız eden bir açıklamada bulunuyordu. Şükrü Karatepe, 10 Kasım törenlerinden sonra İl Divan toplantısında yaptığı konuşması tepkilere neden oluyordu. Karatepe'nin konuşmasının bir bölümü şöyleydi: *“Hakim güçler ‘Ya bizim gibi yaşarsınız ya da her türlü fitneyi fesadı içinize sokarız’ diyorlar. Bu yüzden de RP’li Bakanlar bile kendi dünya görüşlerini bakanlıklarına yansıtamıyorlar. Bu sabah ben de resmi görevim, sıfatım nedeniyle bir törene katıldım. Süslü püslü görünüşüme bakıp ta laik olduğumu sakın sanmayın. İnancımıza saygı duyulmadığı sövüldüğü bir dönemde, içim kan ağlayarak bugünkü törenlere katıldım. Belki Başbakan’ın, bakanların, milletvekillerinin bazı mecburiyetleri vardır. Ancak, sizin hiçbir mecburiyetiniz yok. Bu düzen değişmeli. Müslümanlar içlerindeki hırsı, kini, nefreti eksik etmesin.”*³⁷³

25 Kasım 1996'da, TEDAŞ ihalelerinde görevini kötüye kullandığı iddiasıyla Tansu Çiller hakkında oluşturulan TBMM Soruşturma Komisyonu, Çiller'in Yüce Divan'a sevkine gerek olmadığına karar verdi. Çiller'in eylem ve işlemleriyle görevi kötüye kullanma suçunun oluşmadığı, 13'e karşı 2 çekimser oyla kabul edildi. İkinci oylamada ise görevini ihmal ettiği suçlaması, 8'e karşı 7 oyla reddedildi.³⁷⁴ Çiller

³⁶⁹ Güneri Civaoglu, “Güzel Eyler”, **Milliyet**, 5 Kasım 1996, s. 17.

³⁷⁰ **Yeni Asır**, **Milliyet**, 9 Kasım 1996.

³⁷¹ Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

³⁷² Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

³⁷³ **Yeni Asır**, 11 Kasım 1996.

³⁷⁴ **Milliyet**, 26 Kasım 1996.

hakkında soruşturma açılmasını sağlayan RP'nin 5 üyesi, Çiller lehine oy kullandı.³⁷⁵ 28 Kasım 1996 günü, TOFAŞ'ın özelleştirilmesi sırasında nüfusunu kullanmak ve ihaleye fesat karıştırmak suretiyle, devleti zarara uğratarak görevini kötüye kullandığı iddiasıyla, Tansu Çiller hakkında kurulan TBMM Soruşturma Komisyonu, Çiller'in Yüce Divan'a gönderilmesine gerek olmadığına karar verdi. Çiller'in ihaleye fesat karıştırmak iddiasıyla ilgili oylamada, 10 ret, 4 kabul ve 1 çekimser oy kullanıldı. Görevini suiistimal iddiası, 7'ye karşı 8 oyla reddedildi.³⁷⁶

DYP Azınlık Hükümeti oylamasına katılmadığı için Hüsamettin Cindoruk DYP'den ihraç edilmişti. Refahiyol hükümetinin kurulması sonrasında da aralarında İsmet Sezgin, Rıfat Serdaroğlu ve Refaiddin Şahin'in yer aldığı önemli isimler DYP'den istifa etmişlerdi. Bu 2 önemli kopuş, 7 Ocak 1997 günü partilileşmeye gitti. 7 Ocak 1997'de Hüsamettin Cindoruk başkanlığında Demokrat Türkiye Partisi (DTP) kuruldu. 67 kişilik kurucular listesinde İsmet Sezgin, Rıfat Serdaroğlu, Mehmet Batallı, Refaiddin Şahin, Necdet Menzir, Hamdi Üçpınarlar gibi önemli isimler vardı.³⁷⁷

Refahiyol hükümeti döneminde meydana gelen en önemli gelişmelerden biri 11 Ocak 1997 günü yaşandı. İlk defa Başbakan'ın davetiyle cemaat ve tarikat liderlerine Başbakanlık'ta iftar yemeği verildi. Erbakan yemekte yaptığı kısa konuşmasında "*Allah-u Teala'nın yardımı, sizlerin himmetiyle Başbakanlıkta size hizmet mümkün oldu*" şeklinde katılanlara teşekkür etti.³⁷⁸ RP'li devlet bakanlarının da katıldığı yemeğe DYP'den katılan olmadı. Yemeğe katılanlar arasında Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, eski Diyanet İşleri Başkanı Sait Yazıcıoğlu, Yeni Asya gazetesinin sahibi Mehmet Kutlular, Memur-Sen Genel Başkanı Akif İnan, Zaman gazetesi imtiyaz sahibi Alaattin Kaya, Nakşibendî tarikatı temsilcisi Kutbeddin Can, Caferi mezhebi temsilcisi Selahattin Özgündüz yer almaktaydı.³⁷⁹ İftar yemeğine 57 kişi davet edildi. Davet edilenlerin büyük bir kısmı iftara katıldı.

³⁷⁵ **Yeni Asır, Cumhuriyet**, 26 Kasım 1996.

³⁷⁶ **Yeni Asır, Milliyet**, 29 Kasım 1996.

³⁷⁷ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1997; Cindoruk, 11 Mayıs 1999'da DTP Genel Başkanlığı'ndan istifa etti, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1999.

³⁷⁸ Faruk Bildirici, **Hanedanın Son Prensi Mesut Yılmaz ve ANAP'lı Yıllar**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 315.

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1997; Yemeğe katılanlar arasında İsmail Ağa cemaatinden Mahmut Osmanoğlu, Emin Acar, Süleymancılar Cemaati lideri Kemal Kaçar, Erzincanlı şeyh Mehmet Naif de bulunmaktaydı, **Milliyet**, 12 Ocak 1997.

Fethullah Gülen, rahatsızlığı sebebiyle iftara katılmadı.³⁸⁰ Refahiyol hükümetinde yaşanan tek ilk, Erbakan'ın Başbakanlık'ta cemaat ve tarikat liderlerine iftar yemeği vermesi değildi. Diğer bir ilk de askeri savcılığın, RP'nin bakanlarından Necati Çelik hakkında, orduya hakaret davası açmasıydı.³⁸¹

Tansu Çiller'in malvarlığının soruşturulmasına ilişkin RP'li Lütfü Esengün ve 62 milletvekilinin verdiği önerge, 5 Haziran 1996'da RP, DSP, CHP ve ANAP'ın oylarıyla kabul edilmişti.³⁸² 15 Ocak 1997 günü Malvarlığı Soruşturma Komisyonu 7'ye karşı 8 oyla Çiller'in Yüce Divan'a gitmesine gerek olmadığına karar verdi. RP ve DYP'li 8 üyenin oylarına karşı ANAP, DSP ve CHP'li 7 üye aksi yönde oy kullandı. Böylece Çiller, RP'nin desteğiyle Yüce Divan'a gönderilmiyordu. 28 Ocak 1997 günü, TURBAN'daki yolsuzluklara göz yumduğu ve TURBAN'ın bazı imkanlarından usulsüz yararlandığı gerekçesiyle Tansu Çiller hakkında, ANAP tarafından verilen soruşturma önergesi, TBMM'de 242'ye karşı 247 oyla reddedildi. Oylama sonucu tutanaklarda, 242 kabul oyuna karşı 244 ret olarak yer aldı.³⁸³ Bu oylamada sahtecilik yapıldığı iddialarını araştıran komisyon raporu, TBMM Başkanlık Divanı'nda ele alındı. Divan Başkanı Mustafa Kalemli, oylamada 483 oyun geçerli olduğunu, oylardan 241'nin kabul 240'nin ret olduğunu belirtti. Kabul ve ret oyları karar yeter sayısı oluşturmadığı için, oylamanın yenilenmesi gereği ortaya çıktı. 5 Şubat 1997'de Çiller hakkında TURBAN konusunda verilen soruşturma önergesi, 259 karşı 269 oyla reddedildi.³⁸⁴ Erbakan, oylamaya bizzat katılarak Çiller'e desteğini gösteriyordu. Ayrıca Erbakan, gruptaki konuşmasında da RP'li milletvekillerini oylamaya katılmaları konusunda da uyarıyordu. Erbakan'ın uyarısına rağmen, oylamaya 21 RP milletvekili katılmamıştı. Erbakan ağırlığını koymasaydı, sonuç çok farklı olacaktı.³⁸⁵

RP ile DYP arasında önemli krizlerden biri, valiler ve emniyet müdürleri kararnamesinde yaşanmıştı. Emniyet müdürleri ve valiler kararnamesinden dolayı RP ile DYP arasında çıkan görüş ayrılığı krize dönüşmüştü. Erbakan, kararnamenin Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasına rağmen, Resmi Gazete'de yayımlanmasını

³⁸⁰ **Zaman**, 12 Ocak 1997.

³⁸¹ Derya Sazak, "Refah Sıkıntısı", **Milliyet**, 13 Ocak 1997, s. 14.

³⁸² **Milliyet**, 16 Ocak 1997.

³⁸³ **Milliyet**, 16-29 Ocak 1997.

³⁸⁴ **Zaman**, 6 Şubat 1997.

³⁸⁵ Taha Akyol, "Siyasi Yorgunluk", **Milliyet**, 30 Ocak 1997, s. 15.

durdurdu. Erbakan, Çiller ile yaptığı görüşmede, 29 il için vali kontenjanı isteyince, Çiller toplantıyı terk etti. Ertesi gün yapılan Bakanlar Kurulu toplantısına DYP'li bakanlar, Çiller'in talimatıyla geç katıldılar. Erbakan, bu protesto sonucunda geri adım atarak, kararnamede hiçbir değişiklik yapılmadan, kararnameyi yayımlanmak üzere Resmi Gazete'ye gönderdi.³⁸⁶

Ocak 1997'de Refahyol Hükümeti'nde artan sıkıntılar, toplum ve askeri kesimde artan tepkiler, DYP lideri Tansu Çiller'i, RP'siz hükümet arayışlarına itiyordu. 1997'nin Ocak ayında Tansu Çiller, kendisinin Başbakanlığı'nda bir koalisyon hükümeti kurulması teklifini ANAP'a yapıyordu. 26 Ocak günü yapılan ANAP Başkanlık Divanı'nda Çiller'in teklifi, oybirliğiyle reddediliyordu.³⁸⁷

RP'nin bazı uygulamaları, bazı yöneticilerinin söylemleri askeri kanatta rahatsızlık yaratıyordu. 30 Ocak 1997 günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, MGK Genel Sekreteri İlhan Kılıç'ı, MİT Müsteşarı Büyükelçi Sönmez Köksal'ı ve Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'yı kabul etti. Taksim'e cami; türban; ramazan için mesai saatlerinin değiştirilmesi; kurban derileri ve karadan hac olmak üzere 5 konu, bu görüşmelerde konuşuldu.³⁸⁸

RP'nin yöneticileri çıkışlarına devam ediyorlar ve ülkedeki tansiyonu daha da yükseltiyorlardı. 1 Şubat 1997 günü Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs gecesinde, Hamas ve Hizbullah örgütü liderlerinin posterleri altında konuşan İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri, Hamas ve Hizbullah'ı desteklediklerini belirtiyordu.³⁸⁹ Bagheri, konuşmasında "*Hizbullahçı ve şariatçılar İran'da olduğu gibi, Allah'ın yardımıyla başka zaferlere de imza atacaktır, zafer Müslümanların olacaktır....Cihad-ı İslam bugün çok daha güçlüdür, bu bize ümittir*" sözleriyle Cihad çağrısında bulunmaktaydı. Bekir Yıldız ise, "*Laiklere zorla şariat enjekte edeceğiz*" sözleriyle gerçek niyetini söylüyordu.³⁹⁰ RP'li Belediye Başkanı Bekir Yıldız ve İran Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri'nin katılımıyla, ülkemizi hedef alan Sincan'daki şariat gösterisine, 4 Şubat günü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin zırhlı birlikleri, manevra tatbikatı gerekçesiyle, Sincan'dan geçerek protestolarını

³⁸⁶ **Yeni Asır**, 24 Ocak 1997.

³⁸⁷ **Milliyet**, 27 Ocak 1997.

³⁸⁸ Donat, a.g.e., ss. 367-369; Yavuz Donat, "Hassas Günler", **Milliyet**, 31 Ocak 1997, s. 10.

³⁸⁹ **Yeni Asır**, 2 Şubat 1997.

³⁹⁰ Yalçın Doğan, "İran'lı Kuveyt'ten Kovulmuştu", **Milliyet**, 4 Şubat 1997, s. 11.

gösteriyorlardı.³⁹¹ 13 Şubat 1997’de Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi, Sincan’da düzenlenen Kudüs gecesinden sonra gözaltına alınana 11 kişiden, Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız ve *Selam* gazetesi yazarı Nurettin Şirin’in de aralarında bulunduğu 10 kişiyi tutukladı.³⁹² Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın cezaevinde Bekir Yıldız’ı ziyaret etmesi, DYP tarafından tepkiyle karşılanıyordu.³⁹³ Kudüs gecesini “*Bardağı taşıran son damla*” olarak niteleyen Nahit Menteşe, koalisyon hükümetinin bu olayla bir emrivaki durumuna geldiğini söylüyordu.³⁹⁴

18 Şubat 1997’de TBMM’de, Tansu Çiller’in TEDAŞ ile ilgili olarak Yüce Divan’a gönderilmesine ilişkin önerge, 172 evet oyuna karşı 327 hayır oyuyla, TOFAŞ ihalesiyle ilgili önerge ise 257 evet oyuna karşı 271 hayır oyuyla reddedildi.³⁹⁵ 18 Şubat günü DYP Kütahya milletvekili Mehmet Korkmaz partisinden istifa etti. Korkmaz, Çiller’in TEDAŞ, TOFAŞ ve malvarlığıyla ilgili oylamalarında sorumluluk almak istemediği için istifa etti. Korkmaz’ın istifasıyla DYP’nin Meclis’teki milletvekili sayısı 118’e düştü.³⁹⁶ 19 Şubat 1997’de TBMM’de Tansu Çiller’in malvarlığıyla ilgili yapılan oylamada 263 milletvekili Çiller’in Yüce Divan’a gitmesi yönünde oy kullanırken, 270 milletvekili ret oyu verdi.³⁹⁷ DYP’nin önergesi üzerine, RP-Süleyman Mercümeç ilişkilerini araştırmak üzere kurulan komisyonda, RP’li üyelerin hazırladığı “*RP ile Süleyman Mercümeç arasında hukuk dışı maddi bir ilişki tespit edilemedi*” neticesine varan rapor, DYP’lilerin desteğiyle kabul edilmişti. Çiller, RP’nin desteğiyle TEDAŞ, TOFAŞ, malvarlığıyla ilgili olarak Yüce Divan’a gitmekten kurtulurken, DYP’de RP’yi Mercümeç komisyonunda aklamıştı. 25 Mart 1997 günü de TBMM’de, RP-Mercümeç arasındaki mali ilişkinin olmadığına ilişkin önerge, DYP’nin desteğiyle kabul edildi.³⁹⁸ Böylece, DYP iktidar olmanın diyetini ödemiş oluyordu. TBMM’de 25 Şubat 1997 günü, CHP ve DSP’nin Refahyol hükümeti hakkında ayrı ayrı hazırladıkları gensoru önergeleri birleştirilmişti. Yapılan oylamada gensorunun gündeme alınması, 246 evet oyuna

³⁹¹ **Milliyet, Cumhuriyet**, 5 Şubat 1997.

³⁹² **Yeni Asır, Milliyet**, 14 Şubat 1997.

³⁹³ **Yeni Asır**, 16 Şubat 1997.

³⁹⁴ **Milliyet**, 9 Şubat 1997.

³⁹⁵ **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1997.

³⁹⁶ **Cumhuriyet, Milliyet**, 19 Şubat 1997.

³⁹⁷ **Yeni Asır, Milliyet**, 20 Şubat 1997.

³⁹⁸ **Cumhuriyet, Milliyet**, 12 Aralık 1996; **Milliyet**, 26 Mart 1997.

karşı 281 hayır oyuyla reddedilmişti.³⁹⁹

Ocak 1997’de yapılan MGK toplantısında, Oramiral Güven Erkaya, aşırı dinci akımların ülkenin en önemli sorunu haline geldiğini, bu konunun MGK gündemine alınması gerektiğini ifade ettikten sonra, bu akımların ülkenin geleceğini tehlikeye atmaması için hükümete, tavsiye kararının alınması gerektiğini söylemişti.⁴⁰⁰ Diğer taraftan da, Anayol ve Refahyol hükümetinin mimarı Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım Erez, Çiller’e TEDAŞ, TOFAŞ ve malvarlığı soruşturmalarından aklandığını ifade ederek, koalisyondan çekilelim önerisini yapıyordu.⁴⁰¹ Erez, Aralık ayında koalisyondan çekilelim önerisini yapmıştı. 11 Ocak günü Başbakanlık’ta verilen iftar yemeğinin ertesi günü Erez, Çiller’e hükümetten çekilelim önerisini tekrarladı. Fakat, Çiller bu öneriyi de kabul etmemişti.⁴⁰²

28 Şubat’taki MGK toplantısı öncesinde, Cumhurbaşkanı Demirel, DYP lideri Tansu Çiller ile yaptığı 1 saatlik görüşmede, DYP’nin hükümetten çekilmesini istiyordu.⁴⁰³ 28 Şubat tarihli MGK toplantısına değinmeden önce, 28 Şubat’tan önceki gelişmelere baktığımızda, Türkiye’nin bu noktaya nasıl geldiğini çok daha iyi görmekteyiz. 30 Ağustos 1996’da YAŞ kararıyla TSK ile ilişkisi kesilenlere, bazı belediyelerin sahip çıkmasını, başlangıç olarak kabul edebiliriz. Daha sonra Adalet Bakanlığı’nın general Silahçıoğlu ile ilgili suç duyurusu; bir hükümet üyesinin “omuzu kalabalıklar” sözü; Şükrü Karatepe’nin 10 Kasım törenlerinde yaptığı konuşma; bir hükümet üyesinin Orgeneral Eşref Bitlis’in ölümünde sabotaj ihtimaline değinmesi; Susurluk komisyonunun Genelkurmay Başkanı ile Jandarma Genel Komutanını dinlemek istemesi; Ramazan ayında Taksim’e, Çankaya’ya cami söylemleri; Başbakanlıkta tarikat liderlerine verilen iftar yemeği; Sincan’da Kudüs gecesinde yaşananlar, 28 Şubat’a nasıl gelindiğini göstermektedir.⁴⁰⁴

28 Şubat’taki MGK toplantısında, askerlerin dosyaları iki bölüme ayrılmaktaydı. Birinci bölümde cumhuriyetin temel niteliklerinden, ikinci bölüm ise 20’den fazla alt başlığa ayrılmaktaydı. Bu alt başlıklar içinde RP’nin kadrolaşması, sivil silahlanma, adaletin ağır işlenmesi ve türban gibi ifadeler yer almaktaydı.

³⁹⁹ **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1997.

⁴⁰⁰ Donat, a.g.e., s. 398-399; Yavuz Donat, “Demokrasiyi Seviyoruz”, **Milliyet**, 25 Şubat 1997, s. 10.

⁴⁰¹ **Cumhuriyet**, 4 Mart 1997.

⁴⁰² Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

⁴⁰³ **Yeni Asır**, 27 Şubat 1997.

⁴⁰⁴ Donat, a.g.e., s. 421-422; Yavuz Donat, “Dün ve Bugün”, **Milliyet**, 7 Mart 1997, s. 12.

MGK'da, askerler belgelerle bu durumun gerçekliğini gösterdiler.⁴⁰⁵ MGK bildirisini ve tavsiye kararları, 9 saatlik toplantını sonucunda ortaya çıkmıştı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in bir iki noktanın daha iyi ifade edilebilmesi için düzeltme istemesiyle, imzalar hemen atılmadı. MGK'da, Erbakan'ın MGK bildirisine ve tavsiye kararlarına hiçbir itirazı olmadı. Erbakan, muhalefet liderleriyle görüşmelerinde destek bulamayınca, imzalamak durumunda kalmıştı.⁴⁰⁶ MGK üyesi bir komutan, RP Genel Başkanı Erbakan'ın MGK'da farklı, dışarıda farklı konuştuğunu ve MGK'da öne sürülen görüşlerin tamamına katıldığını belirtmekteydi.⁴⁰⁷ Çiller, RP lideri Erbakan'la görüşmesinde hükümet protokolünün ihlal edildiğini belirterek, MGK kararlarının imzalanmaması durumunda DYP'nin hükümetten çekileceğini ifade etmişti. Bunun üzerine Erbakan, MGK kararlarını imzaladı. Başkanlık Divanı'nda yaptığı açıklamada Erbakan, “*İmzalamasaydım, Çiller koalisyonu bozacaktı*” diyordu.⁴⁰⁸

28 Şubat'tan sonra DYP'de hükümetten çekilme sesleri daha da artmıştı. 9 Nisan 1997'de yapılan ve yaklaşık 5 saat süren DYP GİK toplantısı, hükümetten çekilelim tartışmalarına sahne olmuştu. Turan Arınç ve Osman Çilsal, Refahiyol hükümetinin DYP'yi yıprattığını belirtirken, Ünal Erkan ve İlhan Aküzüm ise DYP'nin hemen hükümetten çekilmesini önerdiler. Çiller, ise alternatif olmadan hükümetin bozulmayacağını söyledi.⁴⁰⁹ GİK'te hükümete sert eleştirilerde bulunan, Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım Erez ile Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna'nın disiplin kuruluna sevkedilmelerine karar verildi.⁴¹⁰

26 Nisan 1997 günü, Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım Erez ile Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna, MGK toplantısından önce görevlerinden istifa ettiler. Tansu Çiller, Erez ile Aktuna'nın istifalarını kendisinin istediğini açıkladı.⁴¹¹ Tansu Çiller, bütün bakanların istifa mektuplarını, göreve geldikleri gün almıştı.⁴¹² Anayol'dan itibaren Çiller, bakanların istifalarını almıştı. İstifa mektubunu vermeyen tek bakan Yalım

⁴⁰⁵ Donat, a.g.e., s. 408; Yavuz Donat, “İşte Gerçek”, **Milliyet**, 2 Mart 1997, s. 12.

⁴⁰⁶ Fikret Bila, “7 Kere 7”, **Milliyet**, 6 Mart 1997, s. 12.

⁴⁰⁷ Yalçın Doğan, “2 Mart Muhtırası”, **Milliyet**, 4 Mart 1997, s. 13.

⁴⁰⁸ **Yeni Asır**, 19 Mart 1997.

⁴⁰⁹ **Zaman**, 11 Nisan 1997.

⁴¹⁰ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1997.

⁴¹¹ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 27 Nisan 1997; Yıldırım Aktuna, Refahiyol hükümetinin Mayıs'ta sona ereceğini iddiasında bulundu, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1997.

⁴¹² Mehlika Türkmenoğlu, “Bakanların İstifaları Çiller'in Elinde”, **Yeni Asır**, 30 Nisan 1997, s. 6.

Erez'di.⁴¹³ Yalım Erez'in yerine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na Ali Rıza Gönül, Yıldırım Aktuna'nın yerine İsmail Karakuyu getirildi.⁴¹⁴ Yalım Erez ve 25 DYP milletvekili 26 Nisan günü yapılacak MGK toplantısı öncesi, Çiller ile yaptıkları görüşmede, DYP'nin koalisyondan ayrılması gerektiğini belirtmişlerdi.⁴¹⁵ 26 Nisan günü Sanayi Bakanlığı'ndan istifa eden Yalım Erez, Refahyol hükümetini sona erdirip, yerine ANAYOL-SOL hükümetinin kurulması için Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz ve Deniz Baykal ile yaptığı görüşmelerde, ANAYOL-SOL hükümeti için destek almıştı. Erez'in bu temaslardaki amacı, Refahyol'u sona erdirmektir. Bu görüşmelere giderken, Erez'in cebinde 28 DYP milletvekilinin istifası vardı.⁴¹⁶

26 Nisan 1997'de yapılan ve yaklaşık 8 saat süren MGK toplantısında, 28 Şubat'ta alınan kararlar gözden geçirildi ve Bakanlar Kurulu'nun bu maddeleri kısa, orta, uzun vadeli bir dönemde hayata geçirmesi için, etkin bir çalışma yapması konusunda görüş birliğine varıldı.⁴¹⁷ Mart ayında yapılan MGK'da Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman, RP'li İstanbul, Kayseri ve Erzurum Belediye Başkanları ile Oğuzhan Asiltürk ve Hasan Hüseyin Ceylan'ın söylemlerinin rejimi tehdit ettiğini, bu türlü söylemlerle ordunun yıpratılmak istendiğini, fakat bundan asıl zararı RP'nin göreceğini belirterek tepkisini dile getirmişti.⁴¹⁸ Yalım Erez ve Yıldırım Aktuna'dan sonra 17 Mayıs 1997'de, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Işıl Saygın bakanlık görevinden istifa etti.⁴¹⁹

Mayıs ayına gelindiğinde, DYP içinde Tansu Çiller'e karşı isyan çok açık bir şekilde belli oluyordu. Muhalefetin hükümet hakkında verdiği gensoru önergesi, DYP içinden destek buluyordu. 20 Mayıs 1997 günü TBMM'de Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında ANAP, DSP, CHP ve Demokrat Türkiye Partisi (DTP) tarafından verilen gensoru önergesinin gündeme alınması 265 kabul oyuyla karşı 271 oyla reddedildi. 1 oy da geçersiz sayıldı. Işıl Saygın, pusulaya imza atmadığı için oyu geçersiz sayıldı. DYP'den Ünal Erkan, Cefhi Kamhi, Hasan Karakaya, Haluk Müftüler, Mahmut Duyan ve Mustafa Zeydan oylamaya

⁴¹³ Erez, Tansu Çiller'e "Ben seni Başbakan yaptım. Bundan sonra sen bir daha Başbakan olamayacaksın" demişti, Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008

⁴¹⁴ **Milliyet**, 14 Mayıs 1997.

⁴¹⁵ Şebnem Bursalı, "Menderes'ten Hoca'ya 'Çekilin' Mektubu", **Yeni Asır**, 26 Nisan 1997, s. 10.

⁴¹⁶ Güneri Civaoglu, "Sağduyu ve Cinnet", **Milliyet**, 10 Mayıs 1997, s. 17.

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 27 Nisan 1997.

⁴¹⁸ Yalçın Doğan, "MGK'da RP'ye Ültimat", **Milliyet**, 3 Nisan 1997, s. 13.

⁴¹⁹ **Yeni Asır**, 18 Mayıs 1997; Işıl Saygın, 26 Haziran'da DYP'den istifa etti, **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 27 Haziran 1997.

katılmazken; Doğan Güreş, Yalım Erez, Yıldırım Aktuna, Turan Arınç, İlhan Aküzüm, Hikmet Aydın ve Hasan Denizkurdu kabul oyu verdiler.⁴²⁰ Oylama öncesinde Yalım Erez, Yıldırım Aktuna, Hasan Denizkurdu, Turan Arınç, Mustafa Zeydan, Hasan Karakaya, Osman Berberoğlu, Mahmut Duyan, İlhan Aküzüm, Haluk Müftüler, Cefhi Kamhi, Şamil Ayrım, Mustafa Dedeoğlu bir araya gelerek çok ağır bir metne imza atmışlardı. Metinde özet olarak “.....*Vazgeçilmeyecek laiklik ve cumhuriyetçilik ilkeleri tehlikeye girdiği için RP’li hükümetin bir an önce görevden uzaklaştırılmasına inanıyoruz. Ve bunun için icap ederse partiden istifa edeceğiz. Sözcümüz Yalım Erez’dir*” ifadelerine yer verilmişti. Bu kişiler Kuran üzerine yemin de etmişlerdi. Yalnızca Yahudi olan Cefhi Kamhi, Tevrat üzerine yemin etmişti. Fakat Tansu Çiller bu isimlerden Yalım Erez, Yıldırım Aktuna, Hasan Denizkurdu dışındakilerle tek tek görüşüp, oylamaya katılmamaları ya da ret oyu vermeleri konusunda ikna etmişti. Bundan dolayı, Refahyol hükümeti hakkındaki gensoru önergesi reddedilmişti.⁴²¹

6 Aralık 1996’da Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı, Türkiye’deki laik rejimi yıkıp yerine şeriat devleti kurmaya yönelik faaliyetlerini gerekçe göstererek, RP’nin kapatılması talebiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na suç duyurusunda bulunmuştu.⁴²² 21 Mayıs 1997 günü Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, RP’nin Anayasanın laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle kapatılması için Anayasa Mahkemesi’ne dava açtı.⁴²³

Refahyol hükümetinde Tansu Çiller’in en büyük destekçilerinden biri olan Necmettin Cevheri, Mayıs ayındaki Başkanlık Divanı toplantısında, DYP’nin hükümetten çekilmesi gerektiğini söylüyordu. DYP Başkanlık Divanı’nda Tansu Çiller, başta Necmettin Cevheri olmak üzere, toplantıda yer alan Mehmet Gölhan ve Cihan Paçacı’ya sert ve kırıncı bir üslupla konuşuyordu. Çiller, Refahyol ile koalisyonun bitmesini söyleyen Cevheri’ye “*Böyle düşünen toplantıyı terk edebilir*” diyerek toplantıdan ayrılmasını istiyordu.⁴²⁴ Bu gelişme üzerine 23 Mayıs günü, DYP’nin önemli isimlerinden Necmettin Cevheri, Genel Başkan Yardımcılığı görevinden istifa ediyordu. Cevheri’nin istifası, Tansu Çiller’e vermiş olduğu desteği

⁴²⁰ **Milliyet, Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1997.

⁴²¹ Şebnem Bursalı, “Kuran Üzerine Yemin Edip Dönenler”, **Yeni Asır**, 21 Mayıs 1997, s. 12.

⁴²² **Cumhuriyet, Milliyet**, 7 Aralık 1996.

⁴²³ **Yeni Asır, Milliyet**, 22 Mayıs 1997.

⁴²⁴ Yalçın Doğan, “DYP: Depremle Yıkılan Parti”, **Milliyet**, 24 Mayıs 1997, s. 13.

çektığının göstergesiydi. Cevheri ile aynı gün, Iğdır milletvekili Şamil Ayrım ve Çanakkale milletvekili Hikmet Aydın istifa ettiler.⁴²⁵ Ayrım ve Aydın'ın istifalarından bir gün sonra Ankara milletvekili İlhan Aküzüm ve İstanbul milletvekili Cefhi Kamhi istifa ettiler.⁴²⁶ 30 Mayıs günü de DYP İstanbul milletvekili Yıldırım Aktuna istifa etti. Aktuna'nın istifasıyla DYP'nin TBMM'deki milletvekili sayısı 116'ya düştü.⁴²⁷ 28 Mayıs günü yapılan DYP grup toplantısında, Fuzuli'nin "Horlanan bir padişah olmaksızın şerefli bir dilenci olmak evladır" sözüne değinen Necmettin Cevheri, hükümetten çekilerek muhalefette kalınmasını önerdi.⁴²⁸ Ülkedeki gergin hava, DYP'deki koalisyonun bitmesi yönündeki gelişmeler, koalisyon hükümetinin çalışmasını da etkiliyordu. Bakanlar Kurulu 55 günlük bir aradan sonra 28 Mayıs 1997 günü toplanıyordu.⁴²⁹

1 Haziran 1997 günü Erbakan, Çiller ile birlikte gerçekleştirdiği basın toplantısında, Başbakanlığı Haziran ayında bırakacağını açıkladı.⁴³⁰ Askerin de hükümetin sona ermesi yönünde görüşleri olduğu belirtilmekteydi. Mehmet Ağar, Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir ile 2 saate yakın yaptığı görüşmenin ardından, grup toplantısında şunları söylüyordu: "RP'li hükümet ülkeye ve rejime zarar verir hale geldi. DYP bir an önce hükümetten çekilmelidir."⁴³¹ DYP grubu, 11 Haziran 1997'deki toplantısında Erbakan'ın Başbakanlığı 18 Haziran'a kadar bırakmaması durumunda hükümetten çekilme kararı aldı.⁴³² 18 Haziran'da Başbakan Erbakan, Cumhurbaşkanı Demirel'e istifasını sundu.⁴³³ 20 Haziran günü Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verdi. DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, bu görevlendirmeye ilgili olarak, "Çankaya darbesiyle" karşı karşıya kaldıklarını ve bu tutumun demokrasi açısından

⁴²⁵ **Milliyet, Zaman**, 24 Mayıs 1997; 27 Şubat 1997'de DSP'den istifa eden Çanakkale milletvekili Hikmet Aydın ve Bilecik milletvekili Şeref Çim DYP'ye katılmışlardı, **Milliyet, Yeni Asır**, 28 Şubat 1997; DYP Azınlık Hükümeti'ne hayır oyu verdiği için DYP'den ihraç edilen ve 1995 seçimlerinde ANAP Samsun milletvekili olarak TBMM'ye giren Cemal Alişan 16 Nisan 1997'de DYP'ye katılmıştı, **Zaman**, 17 Nisan 1997.

⁴²⁶ **Yeni Asır, Milliyet**, 25 Mayıs 1997.

⁴²⁷ **Milliyet**, 31 Mayıs 1997; 2 Haziran 1997 günü Yalım Erez, partiden ihraç edildi, **Milliyet**, 3 Haziran 1997.

⁴²⁸ **Cumhuriyet, Milliyet**, 29 Mayıs 1997.

⁴²⁹ **Yeni Asır**, 29 Mayıs 1997.

⁴³⁰ **Milliyet, Yeni Asır**, 2 Haziran 1997.

⁴³¹ Şebnem Bursalı, "Askerlerin Görüştüğü DYP'li Bakanlar", **Yeni Asır**, 15 Haziran 1997, s. 11.

⁴³² **Milliyet, Cumhuriyet**, 12 Haziran 1997; Cüneyt Arcayürek, **Uzakta Kalan Tarih**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s. 439.

⁴³³ **Yeni Asır**, 19 Haziran 1997.

utanç verici olduğunu söyledi.⁴³⁴ ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın görevlendirilmesinden sonra DYP'de ilk istifa 22 Haziran günü, Denizli milletvekili Haluk Müftüler'den geldi.⁴³⁵

25 Haziran'da Erbakan, Çiller ve BBP lideri Muhsin Yazıcıoğlu bir basın toplantısı düzenleyerek, hükümetin kurulması için 278 milletvekilinin imzaladığı listenin hazır olduğunu kamuoyuna açıkladılar. 278 imzalı metni RP Grup Başkanvekili Salih Kapusuz ve DYP Grup Başkanvekili Saffet Arıkan Bedük, Cumhurbaşkanı Demirel'e sundular. Tansu Çiller'in RP ile tekrar hükümet kurmak istemesi, DYP'deki istifaların sürmesine neden oluyordu. Aynı gün Hasan Denizkurdu, DYP'den istifa etti.⁴³⁶ 27 Haziran'da Erzurum milletvekili İsmail Köse, Afyon milletvekili Kubilay Uygun, Muş milletvekili Erkan Kemaloğlu ve İstanbul milletvekili Tekin Enerem istifa ettiler.⁴³⁷ Bu istifalardan bir gün sonra da İzmir milletvekili Turan Arınç, Edirne milletvekili Evren Bulut ve Hatay milletvekili Ali Uyar istifa ettiler.⁴³⁸ 29 Haziran'da İstanbul milletvekili Bahattin Yücel ve Konya milletvekili Ali Günaydın istifa ettiler. Bu istifalarla DYP'nin TBMM'deki milletvekili sayısı 104'e düştü.⁴³⁹ 30 Haziran'da Nuri Yabuz, DYP'den istifa etti.⁴⁴⁰

Refahyol Hükümeti döneminde 3 kaynak paketi açıklanmıştı. 1. kaynak paketi 31 Temmuz'da, 2. kaynak paketi 19 Eylül'de, 25 Kasım 1996'da da 3. kaynak paketi açıklanmıştı. Refahyol hükümetinin açıklamış olduğu 3 kaynak paketi hayal kırıklığı yaratmıştı.⁴⁴¹ Toplam 43 milyar 191 milyon dolar gelir hedeflenmesine karşın, gerçekleşen ve hazineye aktarılan miktar ise 4 milyar 216 milyon dolarda kalmıştı.⁴⁴² Refahyol Hükümeti, iktidardayken popülizmi artırarak, istikrarsızlığı da arttırmıştır. Refahyol'un parasal alandaki kararsızlığı da istikrarsızlığın büyümesine sebep olmuştur. Refahyol'un son zamanlarında ortaya çıkan siyasal tepki döneminde, ekonomide işlerin iyi gitmediği görülmüştür.⁴⁴³

⁴³⁴ **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1997.

⁴³⁵ **Milliyet, Yeni Asır**, 23 Haziran 1997.

⁴³⁶ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1997.

⁴³⁷ **Cumhuriyet, Milliyet**, 28 Haziran 1997.

⁴³⁸ **Yeni Asır**, 29 Haziran 1997.

⁴³⁹ **Milliyet, Cumhuriyet**, 30 Haziran 1997.

⁴⁴⁰ **Yeni Asır**, 1 Temmuz 1997.

⁴⁴¹ Kemali Saybaşı, "Refah-Yol Hükümeti Kuşatma ve Demokrasi", **Sosyal Demokrat Değişim**, Kasım-Aralık 1996, Sayı: 5, s. 14-15.

⁴⁴² **Milliyet**, 27 Haziran 1997.

⁴⁴³ Taner Berksoy, "Refahyol İktidarı Döneminde Para ve Finans", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XXI, Sayı: 200, s. 13.

Temmuz ayında da DYP’de istifalar devam etti. 3 Temmuz’da Cemal Alişan, 9 Temmuz’da Hasan Peker, 11 Temmuz’da Demir Berberoğlu ve Ömer Demir, 12 Temmuz’da Yaman Törüner, 14 Temmuz’da Doğan Güreş, Mahmut Yılbaş ve Mustafa Zeydan, 18 Temmuz’da Ufuk Söylemez, 23 Temmuz’da Sedat Aloğlu istifa ettiler.⁴⁴⁴ DYP de yaşanan istifalar Çiller için “Çin işkencesine” dönüşmüştü. DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Gölhan, yaşanan bu istifalarla ilgili ilginç bir benzetmede bulunuyordu. Gölhan şöyle diyordu: “Kaz gibi tüylerimizi yoldular. Gelen yoldu, giden yoldu. Tüyler seyrelti. Yolunacak tüy kalmadı.”⁴⁴⁵

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümeti kurmakla 20 Haziran günü ANAP lideri Mesut Yılmaz görevlendirdi. Mesut Yılmaz’ın temasları neticesinde ANASOL-D Hükümeti kuruldu. ANASOL-D Hükümeti 30 Haziran 1997 günü Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. ANASOL-D Hükümeti 12 Temmuz günü 256’ya karşı 281 oyla güvenoyu aldı. 25 Kasım 1998’de, Mesut Yılmaz ve Güneş Taner hakkında verilen gensoru önergesinin kabul edilmesiyle ANASOL-D hükümeti sona erdi. 2 Aralık’ta Demirel, hükümeti kurma görevini DSP lideri Bülent Ecevit’e verdi. Ecevit, yaptığı temaslardan bir sonuç alamayarak görevi iade etti. Demirel, 23 Aralık’ta hükümeti kurma görevini, eski bir DYP’li olan Muğla bağımsız milletvekili Yalım Erez’e verdi. 4 Ocak 1999’da DYP lideri Tansu Çiller, Yalım Erez’in hükümet kurmasını engellemek için, Bülent Ecevit’in kuracağı Azınlık Hükümeti’ne koşulsuz destek vereceğini açıkladı. Bunun üzerine Yalım Erez, 6 Ocak günü hükümeti kurma görevini iade etti.⁴⁴⁶

Yalım Erez, Demirel’in kendisini görevlendirmesinden bir gün önce Mesut Yılmaz ve Bülent Ecevit ile görüşmüştü. Ecevit ve Yılmaz görüşmede Erez’e, hükümeti kurmak için kendisinin adının Demirel’e verileceğini söylediler. Erez, en uygun hükümet modelinin DYP, ANAP, DSP olacağını fakat buna Çiller’in destek vermeyeceğini, bundan dolayı da CHP’nin hükümette yer almasının gerektiğini söyledi. Ecevit, CHP’nin hükümette yer almasına karşı çıktı ve Erez’in RP ile hükümet kurmasını söyledi. Oysa Ecevit, hükümet kurma çalışmalarında RP ile görüşmemişti. Ecevit’in bu tavrından ötürü Yalım Erez, hükümeti kurma görevini alırken, Demirel’e bu hükümeti kuramayacağını ifade etmişti. Erbakan, Erez’e

⁴⁴⁴ Cumhuriyet, 4-24 Temmuz 1997.

⁴⁴⁵ Yeni Asır, 15 Temmuz 1997.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 21 Haziran 1997-7 Ocak 1999.

kuracağı hükümette, RP'nin dışarıda kalması durumunda bile destek vereceğini belirtti. Erez, bu durumu siyasi ahlak açısından doğru bulmamıştı. CHP lideri Deniz Baykal da Erez'e görevi iade etmemesini söylemişti. Yalın Erez, hükümeti kurması durumunda 18 Nisan seçimlerine girmeyecekti.⁴⁴⁷

Çiller, Yalın Erez'in Başbakanlığı'nda bir hükümetin kurulmasından korkmaktaydı. Çünkü, Erez başarılı olduğu takdirde, sonraki aşamada DYP Genel Başkanlığı'na aday olabilirdi. Bundan dolayı Çiller, Bülent Ecevit'e destek vermişti.⁴⁴⁸ 11 Ocak günü, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda kurulan Azınlık Hükümeti'nin kabine listesi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylandı. 17 Ocak'ta Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda kurulan 56. Azınlık Hükümeti, 188 ret oyuna karşı 306 kabul oyuyla güvenoyu aldı. Böylece, 18 Nisan 1999 seçimlerine Ecevit'in Başbakanlığı'ndaki Azınlık Hükümeti ile girildi.⁴⁴⁹ DSP'nin TBMM'deki milletvekili sayısı ise 61 idi. FP'nin milletvekili sayısı 150, ANAP'ın 138, DYP'nin 95, DTP'nin 15, BBP'nin 7, MHP'nin 3'tü.⁴⁵⁰

5.12. DYP BEŞİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1996)

DYP V. Büyük Kongresi 21 Temmuz 1996 günü Ankara Atatürk Spor Salonu'nda yapıldı. Kongreye, konser havası hakimdi. Kongre, başkanlık divanının oluşumunun ardından, İzel'in şarkılarıyla başladı. Divan Başkanlığı'na Bursa İl Başkanı Mehmet Gazioğlu seçildi.⁴⁵¹ Çiller, eski devlet bakanı Bekir Sami Daçe'ye divan başkanlığını önermişti. Daçe'nin kabul etmemesi üzerine, Gazioğlu'nun divan başkanlığına getirilmesi kararlaştırıldı.⁴⁵²

DYP kongresinin yapıldığı Atatürk Spor Salonu'ndaki ilk yenilik, delegeler için hazırlanan mescitti. RP haricindeki parti kongrelerinde görülmeyen "Mescide gider" levhaları izlendikten sonra, bir dönüşle kongre salonu girilmekteydi. Salonda, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i simgeleyen fötr şapkanın karşısında "*Seni seviyoruz. Gölge etme, başka ihsan istemez*"; Mesut Yılmaz'ın posterinin karşısında "*3 ay sana çok bile*"; DSP'nin ak güvercininin karşısında "*Karaoğlan değil, çekimser*

⁴⁴⁷ Yalın Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

⁴⁴⁸ Orhan Birgit, "Çiller Niçin Bu Kadar Hırçın", **Nokta**, 3-9 Ocak 1999, Yıl: 17, Sayı: 882, s. 26.

⁴⁴⁹ **Cumhuriyet**, 12 Ocak-18 Ocak 1999.

⁴⁵⁰ **Yörünge**, 17-30 Ocak 1999, Sayı: 412, s. 18.

⁴⁵¹ **Yeni Yüzyıl, Milliyet**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁵² **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1996; **Nokta**, 28 Temmuz- 3 Ağustos 1996, Yıl: 14, Sayı: 31, s. 8.

oğlan”; CHP’nin 6 okunun karşısında “*Muhalefet kaderin, barajlar korkun olacak*” sözlerinin yer aldığı pankartlar dikkat çekmekteydi.⁴⁵³

DYP V. Büyük Kongresi, Çiller yönetimindeki DYP’nin değişimini göstermekteydi. DYP’nin geçmişle bağlarını kuran kadroların büyük bir bölümünün ayrılmış olması, salondaki tabloda kendini göstermekteydi. Diğer DYP kongrelerinden farklı olarak, gençler ve kadınlar bir konsere gelmiş gibiydiler.⁴⁵⁴ Demirel’in genel başkanlığı döneminde yapılan kongrelerdeki kasketli, cepkenli, erkek ağırlıklı görüntü yerini kepiyle, dekolte kıyafetiyle müziğe ayak uyduran kadın ağırlıklı görüntüye bırakmıştı.⁴⁵⁵ DYP, DP ve AP’nin devamı olan bir siyasi partidir. Bayar-Menderes ile başlayan, Demirel ile devam eden bu çizgi, köylü tabana dayanmaktaydı. Çiller genel başkan seçildikten sonra yakın çevresine “*DYP’yi sabahları ağzı çorba kokanların partisi olmaktan çıkaracağım*” demişti. Kongredeki tabloya baktığımızda, bu durumun gerçekleştiği görülmektedir.⁴⁵⁶

DYP V. Büyük Kongresi’nde genel başkanlığa Tansu Çiller, Mehmet Dülger ve Nurullah Aydın aday oldular. Çiller, konuşmasına, “*Dava arkadaşlarım, bu kongre Kıratın yeniden şaha kalkış kongresi olacaktır. Davamız bir büyük Türkiye davasıdır*” sözleriyle başladı. Çiller Menderes, Zorlu ve Polatkan’ı andıktan sonra Cumhurbaşkanı Demirel’e de saygılarını sundu.⁴⁵⁷

DYP Kongresi Refahyol hükümeti kurulduktan sonra yapıldı. Bundan dolayı Çiller konuşmasında, RP ile koalisyona da değindi. Çiller, Refah Partisi’yle koalisyon yapmaya mecbur kaldığını, kendisinin bu koalisyonda teminat olduğunu ifade etti. DYP’nin, kadınların ve laikliğin güvencesi olduğunu söyleyen Çiller, kırat var olduğu müddetçe kadınların zarar görmeyeceğini söyledi.⁴⁵⁸

Konuşmasında Süleyman Demirel’e ve Mesut Yılmaz’a yüklenen DYP lideri Tansu Çiller, Anayol’da yaşamış olduğu sıkıntıyı da anlattı. Çiller, isim vermeden Cumhurbaşkanı Demirel’i ver-kurtul politikası izlemekle, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’ı da ülkeyi teröristlere teslim etmek ve Ankara’da Türk bayrağını indirmekle suçladı. Çiller konuşmasında, DYP’nin kendi genel başkanlığı döneminde

⁴⁵³ Bülent Sarıoğlu, “DYP’nin Mescit’e Giden Kongresi”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1996, s. 5.

⁴⁵⁴ **Yeni Asır**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁵⁵ Ali Aslan Kılıç, “Doğru Yol’da Değişim Rüzgarı”, **Zaman**, 22 Temmuz 1996, s. 11.

⁴⁵⁶ İsmet Solak, “Artık Çiller’in Partisi”, **Hürriyet**, 22 Temmuz 1996, s. 22; Ömer Laçiner, “DP, ANAP ve Sonunda AKP”, **Birikim**, Kasım-Aralık 2002, Sayı: 163-164, s. 16.

⁴⁵⁷ **Zaman**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁵⁸ **Yeni Asır**, 22 Temmuz 1996.

bölünerek, kan kaybettiğini de kabul etti.⁴⁵⁹ 24 Aralık 1995 seçimleri sonrasında Anayol Azınlık Hükümeti'nde Meclis Başkanlığı'nın ve Başbakanlığın ANAP'a verildiğini, bu süreci “300 gündür açık Yassıadadayım” diye tanımlayan Çiller, DYP'siz ve Çiller'siz bir Türkiye'nin istendiğini söyledi.⁴⁶⁰ Çiller, ilk kez Hz. Muhammed'in bir hadisine değindi. Bu hadisi, kongrenin en önemli mesajını vermek için kullandı. Hz. Muhammed'in “*Davaya inananlar, müminler bölünmemeli*” dediğini söyleyen Çiller, DYP bölünmeseydi, tek başına iktidarda olacağını belirtti.⁴⁶¹

DYP V. Büyük Kongresi'nde Tansu Çiller'e karşı genel başkan adayı olan Mehmet Dülger, ses düzeni bozularak, hakaret edilerek, hain denilerek, üzerine çeşitli maddeler atılarak engellenen konuşmasında, Çiller'i sert bir biçimde eleştirdi. Dülger konuşmasında, ihtilalleri aştıklarını, tanklar karşısında ezilmediklerini, bugünkü mücadelelerinin otorite kurmak isteyenlere karşı olduğunu ifade etti.⁴⁶² Kongre salonundaki hava, bir partinin genel kongresinden çok, genel başkana bağlılıklarını gösterme toplantısına benzemektedir. Divan başkanı Gazioğlu'nun, Dülger yuhalanırken sık sık “*Dülger, konuşmanızı toparlayın, geç kaldık*” sözleri de dikkat çekiciydi.⁴⁶³ İstanbul İl Başkanı eski MHP'li Celal Adan ile Isparta milletvekili Ömer Bilgin'in organize ettiği söylenen bir grup, Mehmet Dülger'i konuşturmamak için her yola başvurdu.⁴⁶⁴ Dülger, arkadaşlarının İçişleri Bakanlığı'na talebiyle siyasi yaşamında ilk kez koruma kullandı. Dülger, kongreye 4 korumayla geldi. Dülger, konuşmasını yapmak için merdivene çıkarken, Celal Adan Dülger'e: “*Abi biz seni çok severiz*” dedi. Adan'ın bu ifadesi “*Sen oraya çıkma*” anlamına gelmekteydi. Yaklaşık 50 DYP kurucusu, Mehmet Dülger'in Tansu Çiller'in karşısına aday olarak çıkmasına karar vermişlerdi. Dülger, bunun üzerine aday olmuştu.⁴⁶⁵ Oktay Ekşi “Bir Son Böyle Başlar” başlıklı yazısında, DYP kongresi'nin “*tertip ve dalkavuk*” dolu bir ortamda geçtiğini, CHP-DP arasında (1946-1960) görülen sabotaj tertiplerinin, Dülger'e de yapıldığını ifade ediyordu.⁴⁶⁶

⁴⁵⁹ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁶⁰ **Yeni Asır**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁶¹ Ferai Tınç, “Çiller'in Kadınları Yoktu”, **Hürriyet**, 22 Temmuz, 1996, s. 16.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁶³ Mustafa Balbay, “DYP: Defolu Yalı Partisi”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1996, s. 6.

⁴⁶⁴ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁶⁵ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

⁴⁶⁶ **Hürriyet**, 23 Temmuz 1996.

Nurullah Aydın, DYP V. Büyük Kongresi öncesinde genel başkanlığa adaylığını açıklamıştı. Fakat, Aydın, kongre sabahı yaptığı açıklamada adaylıktan çekildiğini ilan etti.⁴⁶⁷

Toplam 1208 delegenin oy kullandığı kongrede, Tansu Çiller, 1095 oyla üçüncü kez genel başkanlığa seçilirken, Mehmet Dülger 79 oy aldı. 34 oy da geçersiz sayıldı. Eski Genelkurmay Başkanlarından Doğan Güreş, geç kaldığı için oy kullanamadı.⁴⁶⁸ DYP'nin III. Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, DYP V. Büyük Kongresini bir tasfiye kongresi olarak değerlendiriyordu. Cindoruk, kongrede “*Şeftali güzeli*” seçildiğini söylüyordu.⁴⁶⁹

Daha sonra GİK seçimine gidildi. İl Başkanları ve milliyetçilerin listeleri dışında, kurucuların ve korsan liste diye adlandırılan 4 liste ile seçime gidildi. Seçimi il başkanlarının hazırladığı liste kazandı.⁴⁷⁰ Kongrede, GİK'e seçilen üyelerin isimleri şöyledir: İrfettin Akar (934), Rıza Akçalı (923), Ümran Akkan (930), Meral Akşener (906), İlhan Aküzüm (905), Sedat Aloğlu (920), Turan Arınç (926), Baki Ataç (928), İsmet Attila (939), Cevdet Aydın (934), Kemal Aykurt (937), Osman Berberoğlu (927), Mahmut Nedim Bilgiç (930), Evren Bulut (934), Necmettin Cevheri (891), Osman Çilsal (945), Necmettin Dede (925), Hayri Doğan (926), Veli Andaç Durak (937), Hasan Ekinci (818), Ali Şevki Erek (863), Ünal Erkan (878), Hacı Filiz (935), Mehmet Gölhan (848), M. Sabri Güner (912), Necmi Hoşver (924), İsmail Kalkandelen (940), İsmail Karakuyu (920), Erkan Kemaloğlu (854), Hayri Kozakçıoğlu (607), İsmail Köse (922), Nahit Menteşe (919), Ergun Özdemir (939), Cihan Paçacı (920), Hasan Peker (871), Ali Osman Sönmez (909), Nevfel Şahin (938), Nurhan Tekinel (920), Mehmet Ali Yavuz (934), Mustafa Zeydan (922).⁴⁷¹ GİK listesinin hazırlanmasında Özer Çiller'in de etkisi olmuştu. Adını açıklamayan bir il başkanı, Özer Çiller'den bakanların GİK'e konulmaması direktifinin geldiğini söylüyordu. GİK'te dikkati çeken bir noktada, ANAP'tan DYP'ye geçen Erkan Kemaloğlu, Nurhan Tekinel, İlhan Aküzüm ve Ergun Özdemir'in listeye

⁴⁶⁷ **Zaman**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁶⁸ **Hürriyet**, 22 Temmuz 1996; DYP, delegelerini Ankara'nın en lüks otellerinde ağırlamıştı. Bu otellere 733 delege için 6 milyar 700 milyon lira ödenmişti, **Nokta**, 28 Temmuz-3 Ağustos 1996, Yıl: 14, Sayı: 31, s. 11.

⁴⁶⁹ **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1996.

⁴⁷⁰ 4 listede yer alan isimler için Bkz. **Nokta**, 28 Temmuz-3 Ağustos 1996, Yıl: 14, Sayı: 31, s. 9.

⁴⁷¹ **Hürriyet, Yeni Yüzyıl**, 22 Temmuz 1996.

alınmasıydı.⁴⁷² Milletvekilleri ve il başkanlarının tavrı sebebiyle Yalım Erez, Mehmet Ağar, Ufuk Söylemez GİK'e giremediler. 25 kişi GİK'in yeni üyesi oldu.⁴⁷³

21 Temmuz 1996 günü yapılan DYP V. Büyük Kongresi'nde Çiller'in önerdiği tüzük değişiklikleri de yapıldı. Tüzükte yapılan değişiklikle, genel başkan seçimli olağanüstü kongrenin, delegelerin en az üçte ikisinin noter onaylı imza vermesiyle yapılabilmesi karara bağlandı. Buna göre, Olağanüstü Kongre çağrısı yine delegelerin beşte birinin başvurusuyla yapılacak fakat genel başkan ve GİK seçimi için gerekli delege sayısı üçte iki olacak. V. Büyük Kongre'de il, ilçe başkanı veya yönetim kurulu üyesi olan kişilerin görevden alınmaları durumunda, disiplin suçu işlememişlerse, delege olarak kongrelerdeki oy haklarının devam etmesi sağlandı. Partiye kayıt yaşı 21'den 18'e indirilirken, genel başkan ve GİK üyelerinin önerceği isimlerden oluşacak 15 kişilik yüksek danışma kurulu kuruldu. Tüzük değişikliklerinde yetkili kurullardaki kadın üye sayısını artırma maksadıyla düzenleme yapılırken, iki cinsiyetin de güvence altına alınması kararlaştırıldı. Buna göre, yetkili kurullardaki üyelerle milletvekili listelerindeki adayların, her iki cinsiyetten en az %10 oranında temsil edilecek biçimde seçilmesi karara bağlandı.⁴⁷⁴

8 Ağustos 1996'da yapılan DYP GİK toplantısında Başkanlık Divanı'na seçilen kişiler ve görev bölümü şöyledir: Necmettin Cevheri (Genel Başkan yardımcısı, siyasi işler), Mehmet Gölhan (Genel Başkan Yardımcısı, teşkilat), Hasan Ekinci (Genel Başkan Yardımcısı, seçim işleri), Hasan Peker (Genel Başkan Yardımcısı, sosyal işler), Hayri Kozakçıoğlu (Genel Başkan Yardımcısı, basın ve propaganda), Meral Akşener (Genel Başkan Yardımcısı, kadın ve gençlik), Rıza Akçalı (Genel Başkan Yardımcısı, yerel yönetimler), Nurhan Tekinel (Genel Sekreter), İsmail Karakuyu (Genel Muhasip).⁴⁷⁵

⁴⁷² **Hürriyet**, 23 Temmuz 1996.

⁴⁷³ **Milliyet**, 23 Temmuz 1996.

⁴⁷⁴ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1996.

⁴⁷⁵ **Zaman**, 9 Ağustos 1996.

5.13. 18 NİSAN 1999 GENEL VE YEREL SEÇİMLERİ

30 Temmuz 1998'de TBMM de milletvekili genel seçimleriyle mahalli idareler genel seçimlerinin 18 Nisan 1999 da yapılması 11 ret oyuna karşı 486 evet oyuyla kabul edilmişti.⁴⁷⁶ DYP lideri Tansu Çiller, 28 Şubat günü Ankara Atatürk Kapalı Spor Salonu'nda düzenlediği toplantıyla seçim kampanyasını başlattı. "1946'dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı" adıyla yayınlanan seçim bildirgesinde, ülke meselelerinin çözüme kavuşturulabilmesi için "tam demokrasinin" çözüm olduğu vurgulanmıştır. DYP seçim bildirgesi, siyasal hukukun demokratikleştirilmesi, adalet devleti, devletin yeniden yapılanması, ekonomide hak düzeni, insanca hayat, büyük değişim projeleri, 21. Yüzyıl projeleri olmak üzere 7 bölümden oluşmaktaydı. Bireysel hak ve özgürlüklere geniş ölçüde yer verildiği, millet iradesinin üstünlüğünü esas alan bir "sivil Anayasa", bildirgenin en önemli vaatlerindendir. Ayrıca bildirmede, hukukun üstünlüğüne ve yargı bağımsızlığına da vurgu yapılmıştır. Önemli noktalardan biri de devletin asli görevleri dışındaki faaliyetlerinin yerel yönetimlere devredilmesi, merkezi idarenin gücünün kurumlara dağıtılmasıdır. "*Ekonomide tam ve eksiksiz rekabet koşullarında hür teşebbüs düzeninin*" esas alındığı belirtilirken; Türkiye'nin geleceği olarak adlandırılan KOBİ'lerin her türlü konuda destekleneceği ifade edilmiştir. En büyük seçmen desteğini kırsal kesimden, sosyo-ekonomik açıdan da orta ve alt gruptan alan DYP'nin, özellikle çiftçilere, orta ve dar gelirlili vatandaşlara yönelik vaatlerinin bildirmede daha fazla olduğu görülmektedir. "*Büyükler arasında büyük Türkiye*" vaadiyle sona eren DYP seçim bildirgesinde, DYP'nin hedeflerinin; AB'ye tam üyelik, Türk Cumhuriyetleriyle serbest ticaret ve global talebe göre üretim olduğu belirtilmiştir.⁴⁷⁷

Çiller, 1999 seçimleri için vatandaşlardan tek başına iktidar istemişti. Gittiği her ilçeye il yapma vaadinde bulundu. Çiller, teknolojinin ilerlemesiyle liderlerin televizyondan propaganda yaptığı gerekçe göstererek İstanbul, İzmir Ankara gibi büyük şehirlerde miting yapmadı. İlk mitingini Kilis'te gerçekleştirdi. Kilis'ten sonra sırasıyla Erdemli, Kozan, Düzce, Elazığ, Kastamonu, Sakarya, Trabzon, Antalya,

⁴⁷⁶ Cumhuriyet, 31 Temmuz 1998.

⁴⁷⁷ II. Demokrasi Programı Özet Metin, DYP Yayınları, Ankara, t.y., ss. 1-24; İlder Ertuğrul, "Siyasal Partilerin Seçim Bildirgeleri Üzerine Bir Değerlendirme", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mayıs- Haziran 1999, Sayı: 216, ss. 50-56.

Erzurum, Bursa, Balıkesir, Muğla, Kayseri, Konya, Samsun, Giresun, Kocaeli ve Manisa’da gerçekleştirdiği mitinglerde halka seslendi. Çiller, Kilis’te seçmene verdiği vaatlerde inandırıcı olamadı. İlk miting olmasına rağmen miting, heyecansız ve sönüktü. Seçim gezilerindeki konuşmalarında, DSP lideri Bülent Ecevit ve ANAP lideri Mesut Yılmaz’ı sert ifadelerle eleştiren Çiller, Ecevit ve Yılmaz’ı usta-çıracık olarak niteledi ve Ecevit’i kendisinin Başbakan yaptığını belirtti.⁴⁷⁸ Çiller, bireyin özgürlük alanının genişletilmesine yönelik olarak, liberal bir dil kullandı. ANAP’ın 28 Şubat sürecinde liberal tezleri bırakması, DYP liderini bu söyleme yöneltmişti.⁴⁷⁹

Çiller ile Yılmaz arasındaki çekilme tartışması 1999 seçim kampanyasında da gündeme geldi. Çiller, miting meydanlarında başlattığı tartışmayı televizyon ekranlarına taşıdı. Çekilme tartışmasını, 1995 seçimlerinde olduğu gibi bu seçimde de Çiller gündeme getirdi. DYP lideri, seçim propagandası boyunca yaptığı konuşmalarda kartelci medya suçlamalarını sürdürdü. Konuşmalarında, kartelci medya olarak nitelediği Aydın Doğan’a yüklendi. Çiller, Erzurum mitinginde “İslam dinin kefilisi olduğunu” söyledi.⁴⁸⁰ Çiller’in Aydın Doğan’a yüklenmesi, Doğan grubunun DYP’ye yönelik olumsuz bir propaganda yapmasına sebep olmuştu. Çiller’in “Kartelci medya” suçlamaları da DYP’nin propagandasını olumsuz yönde etkilemiştir ve 1999 seçimlerinde DYP’nin oy kaybına neden olmuştur.⁴⁸¹

31 Mart’ta Çiller’e Elazığ mitinginde Mehmet Ağar taraftarları tepki gösterdi. Protestocuların bir kısmı Çiller’in otobüsüne yumurta attılar. Protestolar karşısında Çiller’in morali bozuldu. Elazığ’da 15 dakika konuşma imkanı bulabildi ve daha sonra Elazığ’dan ayrılmak zorunda kaldı.⁴⁸² DYP’nin Elazığ’daki seçim bürosuna “*Eşkîya Mehmet*” afişleri asıldı. *Öncü* gazetesinde manşetten bu ifade kullanıldı. Ağar’ın Altunhan’daki seçim bürosu bir kısım DYP’lilerin saldırısına da uğradı.⁴⁸³

Çiller, Adana milletvekili adaylarını tanıttığı toplantıda, partililer önseçim sonuçlarına müdahale edildiği için DYP liderine tepki gösterdiler. Çiller’in Adana gezisi daha önceki seçimlerle karşılaştırıldığında eskiye göre oldukça sönüktü.

⁴⁷⁸ *Cumhuriyet, Milliyet, Sabah*, 12 Mart-15 Nisan 1999.

⁴⁷⁹ Taha Akyol, “Sağda Deprem”, *Milliyet*, 8 Nisan 1999, s. 17.

⁴⁸⁰ *Cumhuriyet, Milliyet, Sabah*, 12 Mart-15 Nisan 1999.

⁴⁸¹ Özlem Kırılı, *Türkiye’de Medyanın Siyaset Üzerinde Rolü ve Etkisi*, DEU, S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004, s. 90.

⁴⁸² Yalçın Doğan, “Rakipler Değişiyor”, *Milliyet*, 1 Nisan 1999, s. 13.

⁴⁸³ *Milliyet*, 5 Nisan 1999.

Adana’da önseçimde birinci olan Ali Antepüzümü 4. sıraya çekilmişti.⁴⁸⁴ Ayrıca önseçim sonuçlarına müdahale edildiği için Kayseri ve Muğla mitinglerinde Çiller beklediği kalabalığı bulamadı. Bursa, DP ve AP’nin en güçlü olduğu illerin başında gelmektedir. Çiller, Bursa mitinginde 20 dakika konuştu. Bursa’daki mitingin sönük geçmesi sebebiyle Çiller’in morali bozuldu. Mitingte, Yeni Asya tarafından basılan “18 Nisan ve Altın Fırsat” başlıklı bir kitapçık dağıtıldı. Nurcuların Yeni Asya kolunun, Çiller’i desteklediğini gösteriyordu.⁴⁸⁵

Nahit Mentеше 1999 seçimleri öncesinde adayların hakim nezaretinde yapılacak bir ön seçimle tespit edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Mentеше bu teklifini, DYP Başkanlık Divanı’nda gündeme getirdi. Fakat Çiller, Mentеше’nin bu teklifinden son derece rahatsız oldu. Çiller, bu teklifi sert bir biçimde müzakereye açmadığını belirtince, Mentеше toplantıyı terk etti.⁴⁸⁶ 8 Ocak günü, DYP Ankara milletvekili Ünal Erkan, 10 Ocak’ta DYP Antalya milletvekili ve GİK üyesi Osman Berberoğlu, 16 Ocak’ta da DYP Kayseri milletvekili ve GİK üyesi Osman Çılsal DYP Genel Başkanı Tansu Çiller’in ön seçim sözünden dönmesinden dolayı DYP’den istifa ettiler.⁴⁸⁷ DYP’den 30, ANAP’tan 46, DSP’den 8, 55 milletvekili bulunan CHP’nin yarısı milletvekili aday listesi dışında kalmıştı.YSK’ya verilen listeler parti genel başkanlarınca hazırlanmıştı.⁴⁸⁸

5.13.1 18 Nisan 1999 Genel Seçim Sonuçları

18 Nisan 1999 genel seçimlerinde⁴⁸⁹ DSP 6.919.670 oyla oyların %22.19’unu alarak birinci parti oldu. MHP 5.606.583 (%17.98), FP 4.805.381 (%15.41), ANAP 4.122.929 (%13.22), DYP 3.745.417 (%12.01) oy aldılar. 1999 seçimlerinde DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86, DYP 85, bağımsızlar 3 milletvekili çıkardı. CHP ise 2.716.094 oyla oyların %8.71’ini alarak TBMM’ye giremedi.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ Yavuz Donat, “Acılı Adana”, **Sabah**, 11 Mart 1999, s. 23.

⁴⁸⁵ **Cumhuriyet, Sabah**, 8-9 Nisan 1999.

⁴⁸⁶ Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

⁴⁸⁷ **Cumhuriyet**, 9-17 Ocak 1999.

⁴⁸⁸ Ahmet Kamil Demir, “Küskünler Ordusu”, **Yeni Hedef**, 17 Şubat 1999, Sayı: 23, s. 7.

⁴⁸⁹ DYP’nin 1999 genel seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

⁴⁹⁰ DYP’nin 18 Nisan 1999 genel seçimlerinde çıkardığı milletvekillerinin isimleri şöyledir: Mehmet Halit Dağlı (Adana), Mahmut Nedim Bilgiç (Adıyaman), İsmet Attila (Afyon), Musa Konyar (Ağrı), Ahmet İyimaya (Amasya), Saffet Arıkan Bedük, Cihan Paçacı (Ankara), Mehmet Baysarı, Salih Çelen, Kemal Çelik (Antalya), Hasan Ekinci (Artvin), Ali Rıza Gönül (Aydın), İlhan Aytekin, İlyas Yılmazyıldız (Balıkesir), Necati Yönder (Bingöl), Yahya Çevik (Bitlis), Necmi Hoşver (Bolu), Mustafa Örs (Burdur), Teoman Özalp, Oğuz Tezmen (Bursa), Nevfel Şahin (Çanakkale), Bekir Aksoy

DYP 80 ilin 19'unda milletvekili çıkaramadı. DYP'nin milletvekili çıkaramadığı iller Bilecik, Çankırı, Edirne, Gümüşhane, Kars, Kırklareli, Kırşehir, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas, Uşak, Yozgat, Bayburt, Karaman, Bartın, Iğdır, Yalova, Osmaniye'dir.⁴⁹¹ DYP'de görev almış 13 eski milletvekili, 18 Nisan seçimlerinde ANAP'tan Meclis'e girdi. Bu milletvekillerinin isimleri şöyledir: Rıfat Serdaroğlu, Yaşar Topçu, Sümer Oral, Turhan Tayan, Işıl Saygın, İbrahim Gürdal, Cemal Özbilen, Evren Bulut, İbrahim Yaşar Dedelek, İlhan Aküzüm, Erkan Kemaloğlu, Veysel Atasoy, Edip Safder Gaydalı.⁴⁹²

1995 seçimleriyle karşılaştırıldığında, DYP'nin oy sayısının %30.9 azaldığı görülmektedir. %19.2'den %12'ye inen DYP'nin oy kaybı ise %37.5'tir.⁴⁹³ DYP'nin seçimde çok kötü bir netice almasında en büyük etken, çok kötü hazırlanan milletvekili aday listeleriydi. Teşkilat Başkanı Mehmet Gölhan da bu etkeni belirtiyordu. Teşkilat Başkanı Gölhan, listeler hazırlanırken kendisine, milletvekillerine ve il başkanlarına sorulmadığını, danışılmadığını söylüyordu.⁴⁹⁴ Ayrıca Gölhan'ın, teşkilat yöneticilerinden de MHP'ye oy verenlerin olduğunu söylemesi, DYP'deki sıkıntıyı göstermektedir.⁴⁹⁵

DYP lideri tüm baskılara rağmen DYP Genel Başkanlığı'ndan çekilmeyeceğini açıkladı. 28 Nisan günü yapılan Başkanlık Divanı toplantısında Çiller, Hasan Ekinci'nin toplu istifası önerisini geri çevirdi. DYP Genel

(Çorum), Mustafa Kemal Aykurt, Mehmet Gözlükaya (Denizli), Mehmet Salim Ensarioğlu, Nurettin Atik, Salih Sümer (Diyarbakır), Ali Rıza Septioğlu (Elazığ), Sebahattin Karakelle (Erzincan), Ayvaz Gökdemir, Zeki Ertugay (Erzurum), Mehmet Sadri Yıldırım (Eskişehir), İbrahim Konukoğlu (Gaziantep), Rasim Zaimoğlu (Giresun), Hakkı Töre (Hakkari), Mehmet Dönen (Hatay), Ramazan Gül (Isparta), Turhan Güven, Ayfer Yılmaz (İçel), Hayri Kozakçıoğlu, Tansu Çiller, Celal Adan (İstanbul), Ufuk Söylemez, Yıldırım Ulupınar (İzmir), Nurhan Tekinel (Kastamonu), Sevgi Esen (Kayseri), Meral Akşener (Kocaeli), Mehmet Gölhan, Mehmet Ali Yavuz (Konya), Cevdet Akçalı, İsmail Karakuyu (Kütahya), Rıza Akçalı, Mehmet Necati Çetinkaya (Manisa), Metin Kocabaş, Mehmet Sağlam (Kahramanmaraş), Metin Musaoğlu, Veysi Şahin (Mardin), İbrahim Yazıcı (Muğla), Mümtaz Yavuz (Muş), Doğan Baran (Niğde), Yener Yıldırım (Ordu), Nevzat Ercan (Sakarya), Kemal Kabataş, Erdoğan Sezgin (Samsun), Takiddin Yarayan (Siirt), Kadir Bozkurt (Sinop), Nihan İlgün (Tekirdağ), Ali Şevki Ereğ (Tokat), Ali Naci Tuncer (Trabzon), Kamer Genç (Tunceli), Necmettin Cevheri, Sedat Edip Bucak, Mehmet Fevzi Şihanlioğlu, Mehmet Yalçınkaya (Şanlıurfa), Hüseyin Çelik, Fetullah Gültepe (Van), Ömer Barutçu (Zonguldak), Murat Akın (Aksaray), Hacı Filiz (Kırıkkale), Burhan İsen, Faris Özdemir (Batman), Mehmet Sait Değer (Şırnak), Saffet Kaya (Ardahan), Mustafa Eren (Karabük), Doğan Güreş (Kilis), **Resmi Gazete**, 27 Nisan 1999, Sayı: 23678 Mükerrer.

⁴⁹¹ **Resmi Gazete**, 27 Nisan 1999, Sayı: 23678 Mükerrer.

⁴⁹² **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1999.

⁴⁹³ Tayfun Devecioğlu, "18 Nisan Seçimlerinin Matematik Analizi", **Sabah**, 24 Nisan 1999, s. 7.

⁴⁹⁴ Yavuz Donat, "Yorumsuz", **Sabah**, 27 Nisan 1999, s. 21.

⁴⁹⁵ **Sabah**, 23 Nisan 1999.

Başkanlığı'ndan çekilmesi yönündeki baskılara Çiller "Dere geçilirken at değiştirilmez" sözüyle yanıt veriyordu.⁴⁹⁶

5.13.2 18 Nisan 1999 Yerel Seçim Sonuçları

Tablo 12: 18 Nisan 1999 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim

Sonuçları

İL GENEL MECLİSİ ÜYELİĞİ SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 37.429.120

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 32.503.578

Seçime Katılma Oranı: %86.93

Geçerli Oy Sayısı: 31.468.511

Seçimi Yapılan Asil Üyelik Sayısı: 3.122

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı: 69

Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Üye Sayısı	Oranı
ÖDP	264.136	%0.84	-	-
İP	66.279	%0.21	-	-
DBP	6.581	%0.02	-	-
DEPAR	3.072	%0.01	-	-
ANAP	4.738.096	%15.06	431	%13.81
EP	29.511	%0.09	-	-
DTP	291.739	%0.93	7	%0.22
YDP	17.439	%0.06	1	%0.03
BBP	541.027	%1.72	9	%0.29
DP	47.153	%0.15	3	%0.10
DSP	5.873.769	%18.67	611	%19.57
FP	5.187.270	%16.48	526	%16.85
CHP	3.487.417	%11.08	190	%6.09
LDP	29.669	%0.09	-	-
BP	67.686	%0.22	1	%0.03
MP	85.957	%0.27	-	-
DYP	4.159.259	%13.22	484	%15.50
SİP	23.189	%0.07	-	-
HADEP	1.095.407	%3.48	128	%4.10
MHP	5.397.033	%17.15	730	%23.38
Bağımsızlar	56.822	%0,18	1	%0,03
Toplam	31.468.511	%100	3.122	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 26 Mayıs 1999, Sayı: 23706.

⁴⁹⁶ **Sabah**, 29 Nisan 1999.

1999 il genel meclisi seçimlerinde⁴⁹⁷ DYP en yüksek oyu Kütahya'dan (%24.8) aldı. Kütahya'yı Isparta (%24.7), Şanlıurfa (%23.0), Siirt (%22.3), Kastamonu (%22.1), Kilis (%21.1), Burdur (%20.9), Antalya (%20.8), Denizli (%20.8), Çankırı (%20.5), Karabük (%20.5) takip etti. DYP 11 ilde %20'in üzerinde, 64 ilde (10 ila 20), 5 ilde de (0 ila 10) arasında oy almıştır. 1994 yerel seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, DYP 1999'da Erzincan (%12.2-%15.1) ve Erzurum'da (%17.8-%19.8) oylarını artırmıştır. DYP en yüksek oyunu belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimlerinde olduğu gibi Ege bölgesinden (%17.9) aldı. Ege'yi, Güneydoğu (%17.3), Akdeniz (%16.6), Karadeniz (%16.3), Doğu Anadolu (%14.8), Marmara (%14.7), İç Anadolu (%13.4) izledi.⁴⁹⁸

Nüfus kategorisinde DYP 10.001-20.000 (%19.7) diliminde en yüksek oyu alırken, en az oyu 1.000.000 ve üstü (%8.04) diliminde aldı. DYP Alevi ve Kürt nüfusun yoğun yaşadığı illerde Türkiye ortalamasını üzerinde oy almıştır. 1994 yerel seçimlerinde 35 ilde birinci olan DYP, 1999'da 7 ilde (Artvin, Kütahya, Şanlıurfa, Siirt, Ardahan, Karabük, Kilis) birinci parti olmuştur. 1984 yerel seçimleri dışında 1989, 1994'ta DYP'ye destek veren Aydın, Balıkesir ve Manisa 1999'da DSP'ye; Afyonkarahisar, Antalya, Çankırı, Samsun ve Isparta MHP'ye destek vermiştir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ DYP'nin 1999 yerel seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

⁴⁹⁸ **Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları 18.4.1999**, DİE Yayın No: 2389, Ankara, 2000.

⁴⁹⁹ Çitçi, a.g.e., ss. 507-514.

Tablo 13: 18 Nisan 1999 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

Seçmen Sayısı: 28.889.819

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 24.601.491

Seçime Katılma Oranı: %85.16

Geçerli Oy Sayısı: 23.372.675

Seçimi Yapılan Başkanlık Sayısı: 3.200

Seçime Katılan Bağımsız Aday Sayısı: 419

Oyların Partilere Göre Dağılımı				
Partiler	Geçerli Oy	Oranı	Başkan Sayısı	Oranı
ÖDP	113.463	%0.49	2	%0.06
İP	20.509	%0.09	-	-
DBP	3.510	%0.02	1	%0.03
DEPAR	3.344	%0.01	-	-
ANAP	4.072.700	%17.43	778	%24.40
EP	21.498	%0.09	-	-
DTP	164.645	%0.70	14	%0.44
YDP	15.071	%0.06	-	-
BBP	285.961	%1.22	25	%0.78
DP	31.233	%0.13	4	%0.13
DSP	3.552.236	%15.20	184	%5.77
FP	4.304.897	%18.42	484	%15.18
CHP	3.227.096	%13.81	366	%11.48
LDP	20.013	%0.09	-	-
BP	36.834	%0.16	6	%0.19
MP	31.133	%0.13	-	-
DYP	2.986.988	%12.78	737	%23.12
SİP	1.227	%0.01	-	-
HADEP	788.087	%3.37	36	%1.13
MHP	3.541.220	%15.15	499	%15.65
Bağımsızlar	150.647	%0,64	52	%1.63
Toplam	23.372.675	%100	3.188	%100

Kaynak: **Resmi Gazete**, 26 Mayıs 1999, Sayı: 23706.

DYP 1999 yerel seçimlerinde belediye başkanlığında %12.75 ile 6. parti, belediye meclisinde %12.48 ile 6. parti, il genel meclisinde %13.10 ile 5. parti, Büyükşehir belediye başkanlığında ise %7.40 ile 6. parti oldu. DYP, 1999 belediye seçimlerinde en yüksek oyu Ege Bölgesinde (%17.48) aldı. Ege'yi, Akdeniz (%16.04), Doğu Anadolu (%14.84), Karadeniz (%14.40), Güneydoğu Anadolu (%14.22), İç Anadolu (%10.85), Marmara (%9.31) izledi. DYP Kilis il merkeziyle 73 ilçe merkezi ve 420 belde de seçimlere katılmadı. DYP Büyükşehir ve Büyükşehir

alt kademede belediye başkanlığı çıkaramadı. Antalya, Eskişehir ve İzmir Büyükşehir belediye başkanlıklarını kaybetti. Büyükşehir ilçede ise yalnızca İzmir-Narlıdere'yi (%35.10) kazandı. 1994'te 9 il merkezinde belediye başkanlığı çıkaran DYP, 1999'da Mardin, Denizli ve Karabük'te belediye başkanlığını kazandı. DYP, 1994 seçimlerinde belediye başkanlıklarının %82.34'ünü nüfusu 10.000 altındaki yerleşmelerde çıkarmıştı. 1999'da ise bu oran %91.58'e çıktı.⁵⁰⁰

5.14. DYP ALTINCI OLAĞAN KONGRESİ (1999)

18 Nisan 1999 genel seçimlerinden sonra DYP'de muhalif grup, Olağan Kongre'nin en kısa zamanda toplanması amacıyla birçok girişimde bulundular. Ayrıca muhalif grup, DYP'nin seçimlerdeki başarısızlığının nedenlerinin de değerlendirilmesini istemekteydi. DYP yönetimi, Olağan Kongre'nin 25 Aralık'ta yapılması görüşündeydi. DYP Teşkilat Başkanı Mehmet Gölhan'ın itirazıyla Olağan Kongre'nin Kasım ayında yapılması kararı alındı.⁵⁰¹

1999 genel seçimlerinde %12.01 oy oranı elde eden DYP lideri Tansu Çiller, baskılara rağmen DYP Genel Başkanlığı'ndan istifa etmedi. Kongrede genel başkanlığa adaylığını koyanlar şunlardı: Tansu Çiller, Köksal Toptan, Mehmet Dülger, Servet Harputluoğlu, Nurullah Aydın, Giray Balcı ve İsmet Seferoğlu. Mehmet Dülger, 1 Kasım 1999 günü DYP VI. Olağan Kongresi'nde genel başkanlığa aday olduğunu açıkladı.⁵⁰²

3 Kasım 1999'da DYP GİK toplandı. GİK, DYP tüzüğüne göre, üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 21 üyeye toplanabilmekteydi. Çiller'in yaklaşık 5 ay sonra topladığı GİK'te, muhaliflerden 5 kişinin imzasıyla toplantı yeter sayısına ulaşıldı. 12 dakika süren GİK'te Çiller, tüzük, hesaplar ve ülke sorunları komisyonları oluşturulması için yetki aldı.⁵⁰³ Kongre öncesinde birçok kişi Necmettin Cevheri'nin DYP Genel Başkanı olması için harekete geçmişti. Fakat Cevheri bu durumu Çiller'e söylememişti. 40 kişiden oluşan GİK'te 20 üye Cevheri'nin yanında yer almıştı. 21. kişi bulunsaydı Cevheri, genel başkan adayı olarak Çiller'in karşısını çıkabilecekti.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Çitçi, a.g.e., ss. 436-466.

⁵⁰¹ **Nokta**, 4-10 Temmuz 1999, Yıl: 18, Sayı: 908, s. 16.

⁵⁰² **Cumhuriyet, Yeni Asır**, 2 Kasım 1999.

⁵⁰³ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1999.

⁵⁰⁴ Esat Kırathoğlu ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.

Kongrede genel başkanlığa aday olmayan Necmettin Cevheri, Çiller'e karşı aday olacak kişinin mutlaka milletvekili olması görüşündeydi. Adaylara baktığımızda, Mehmet Dülger ve Köksal Toptan milletvekili değillerdi.⁵⁰⁵ 9 Kasım 1999 günü Köksal Toptan, DYP Genel Merkezi'nde kongrede aday olduğunu açıkladı. Toptan'ın adaylığını açıkladığı toplantıya Meral Akşener, genel başkan yardımcısı Rıza Akçalı, muhalif GİK üyeleri Ergun Özkan, İsmail Kalkandelen, Yusuf Bacanlı, Veli Andaç Durak, Haluk Yıldız'ın yanı sıra Mehmet Gözlükaya ve Kadir Bozkurt da katıldı. Çiller'in, Toptan'ın genel merkezden ayrılmasından sonra 50 milletvekilinin katılımıyla bir basın toplantısı yapması anlamlıydı.⁵⁰⁶ Toptan, muhalif gruptaki milletvekillere destek görmedi. Köksal Toptan'ın adaylığını açıkladığı basın toplantısına, Çiller'e karşı muhalefette yer alan isimlerden Mehmet Açar, Ayvaz Gökdemir, Nahit Menteşe, İsmail Karakuyu, Cihan Paçacı, Mahmut Nedim Bilgiç katılmadı.⁵⁰⁷ Genel başkan adaylarından Köksal Toptan, kongreyi kesin kazanacağını belirtmekteydi. Bunun dışında Toptan, 57. hükümeti iki ay içinde devireceklerini de ifade etmekteydi. Toptan, muhafazakar-gelenekçi ve yenilikçi çizgiyi temsil eden DYP'nin, Çiller yönetimi tarafından bu çizgiden uzaklaştırıldığını, DYP'nin yeniden bu çizgiye ulaşması ve halkla bütünleşmesi için aday olduğunu açıkladı.⁵⁰⁸ 19 Kasım günü DYP'nin 75 il başkanı, yayınladıkları bildiriyle Çiller'i desteklediklerini açıkladılar. Bildiriye Aydın, Denizli, Rize, Şanlıurfa ve Bartın il başkanları imza vermediler.⁵⁰⁹

DYP VI. Olağan Kongresi 20 Kasım 1999 günü Ankara Spor Salonu'nda yapıldı. Kongrede, 76 il başkanının imzasıyla divan başkanlığına, Tansu Çiller'e bağlılığıyla tanınan Ankara İl Başkanı Nevzat Ceylan seçildi. Salonda Atatürk, Adnan Menderes, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller'in Türkiye haritası üzerine resmedildikleri, "1946'dan 2000'li yıllara" yazılı büyük bir afiş yer aldı.⁵¹⁰ Kongreye ANAP'tan Miraç Akdoğan, CHP'den Cevdet Selvi, Veli Aksoy, İbrahim Tez, BBP'den Hanefi Çelik, Hasan Çağlayan ve Orhan Kavuncu, FP Genel Başkan Yardımcısı Lütfü Esengün, Grup Başkanvekili Bülent Arınç, MHP Genel Sekreter

⁵⁰⁵ Mehlika Türkmenoğlu, "DYP'de Kartlar Açılıyor", **Yeni Asır**, 5 Kasım 1999, s. 3.

⁵⁰⁶ **Sabah**, 10 Kasım 1999.

⁵⁰⁷ **Zaman**, 10 Kasım 1999.

⁵⁰⁸ Şebnem Bursalı, "Toptan İddialı", **Yeni Asır**, 10 Kasım 1999, s. 12.

⁵⁰⁹ **Öncü, Cumhuriyet**, 20 Kasım 1999.

⁵¹⁰ **Yeni Asır**, 21 Kasım 1999.

Yardımcıları Sait Gönenç ve Raif Babaoğlu katıldı.⁵¹¹

Kongrenin açılış konuşmasında, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den “Zincirbozan’ın meşakkatli yollarını Çankaya’ya bağlayan büyük genel başkanımız” şeklinde söz eden Tansu Çiller, her yerde ön seçim yapılacağını belirtmesiyle salondan büyük alkış aldı.⁵¹² Konuşmasında, siyaset ve liderliğin okulda değil deneyimle öğrenildiğini belirten Çiller, 18 Nisan 1999 seçimlerinde DYP’nin başarısızlığı için herhangi bir mazeretinin olmadığını ve bu dönemin kapandığını söyledi.⁵¹³

Çiller, konuşmasının büyük bir bölümünde en fazla mağdur olan çiftçi, memur, emekli, esnaf, küçük sanayici, dul ve yetimlerin sorunlarına değindi. Sık sık açlık ve yoksulluk sınırından söz eden Çiller, DYP iktidarında 318 dolar olan memur maaşının, 250 dolara kadar gerilediğini ifade etti. Çiller’in pamuk, tütün, buğday, fındık, çay fiyatlarının düşük olmasından, tarlada kalmasından bahsetmesi, DYP’nin tabanına yönelikti. Çiller’in çiftçinin en çok yakındığı mazot fiyatlarından söz etmesi, salondan büyük alkış aldı.⁵¹⁴ Çiller’in konuşması bittiğinde tarafsız olması gereken divan başkanı “Sayın genel başkanım yaptığınız bu muhteşem konuşmayla yeni yüzyılın lideri olduğunuzu gösterdiniz. Divan adına size teşekkür ediyoruz” sözleri divan başkanının tarafsızlığıyla bağdaşmamaktaydı.⁵¹⁵

Toptan konuşmasında, genel başkan olması durumunda ilk genel seçimde DYP’yi 1991 seçimlerinde elde ettiği %27.5’in üstüne çıkaracağını, aksi taktirde istifa edeceğini söyledi. Bunun dışında Toptan, genel başkan seçilmesi halinde, Mesut Yılmaz’ın ANAP’tan gideceğini, sağda birleşmenin önünün açılacağını belirtti.⁵¹⁶

Kongrede, Tansu Çiller, Köksal Toptan, Mehmet Dülger’in yanı sıra Servet Harputluoğlu, Nurullah Aydın, Giray Balcı ve İsmet Seferoğlu genel başkanlık için aday oldular.⁵¹⁷ Divan Başkanı Nevzat Ceylan’ın, diğer genel başkan adaylarını konuşturmamak için yaptığı oyalama taktikleri, kongredeki havayı gerdi. Çiller’i

⁵¹¹ **Sabah, Yeni Asır**, 21 Kasım 1999.

⁵¹² **Hürriyet**, 21 Kasım 1999.

⁵¹³ **Yeni Asır**, 21 Kasım 1999.

⁵¹⁴ Şahin Ali Şen, “Çiller/Sosyal Deprem/Yeni Sağ”, **Zaman**, 21 Kasım 1999, s. 7.

⁵¹⁵ Fikret Bila, “DYP Kongresi”, **Milliyet**, 21 Kasım 1999, s. 14.

⁵¹⁶ Mehlika Türkmenoğlu, “DYP’de Görev Tamamlandı”, **Yeni Asır**, 21 Kasım 1999, s. 3.

⁵¹⁷ **Milliyet**, 21 Kasım 1999; Mehmet Dülger ve Giray Balcı adaylıktan çekildiler, **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1999.

eleştirdiği bölümlerden sonra konuşurulmayan ve son sözlerini güçlükle tamamlayan Mehmet Dülger'in, Köksal Toptan lehine adaylıktan çekildiğini söylemesi, salonda hareketlenmelere neden oldu.⁵¹⁸ DYP'de parti içinde net bir ayrılık ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı Dülger, Köksal Toptan'ın lehine adaylıktan çekildi.⁵¹⁹

Oylama devam ederken, Toptan taraftarları Ankara ve İstanbul delegasyonunun oy kullandığı sandıklarda açık oyun dayatıldığını ileri sürdüler. Her iki grup arasında bazı tatsız olaylar yaşandı. Toptan, divan başkanlığına itiraz dilekçesi vererek, seçimin yenilenmesini istedi. Fakat, seçimler tekrar edilmedi.⁵²⁰ Kongrede, 1296 delegeden 1228'i oy kullandı. 1205 geçerli, 23 oy da geçersiz sayıldı. Tansu Çiller, 922 oyla yeniden genel başkanlığa seçilirken, Köksal Toptan 280 oy da kaldı. Servet Harputluoğlu 2, İsmet Seferoğlu da 1 oy aldı. Nurullah Aydın'a ise hiç oy çıkmadı.⁵²¹ DYP delegelerinin % 40.6'sı il ve ilçe başkanlarından, % 8.6'sı belediye başkanlarından, % 18'i genel merkezden, geriye kalan %32'si ise parti örgütünden gelenlerden oluşmaktaydı.⁵²²

Köksal Toptan, kongrenin dürüst yapılmadığı görüşündedir. Toptan, kongreyle ilgili olarak, 1946 seçimleri gibi şaibeli bir kongrenin yaşandığını, açık oy gizli tasnife şahit olduğunu, il başkanlarının delegeleri zorlayarak, kendisine ait pusulaların il başkanlarına verildiğini ve DYP tarihinde ilk defa seçim sandıklarının sayım aşamasında, polis kordonu kurulduğunu belirtti.⁵²³ DYP'nin önemli isimlerinden Necmettin Cevheri, Tansu Çiller'i 18 Nisan seçimleri sonrasında istifaya davet etmişti. Çiller'e muhalif grupta yer alan diğer bir isim de Mehmet Ağar'dı. Muhalif grup üyeleri Çiller'e karşı birlikte hareket edemediler. Cevheri ve Ağar'ın Köksal Toptan'a açıktan destek vermemeleri Çiller'in kongreyi kazanmasını kolaylaştırdı.⁵²⁴ Köksal Toptan, Tansu Çiller'in kongreyi kazanması için ANAP'ın da büyük gayret gösterdiğini iddia etti. Toptan, kongre salonunun sabah saat 6.30'da değil, gece yarısı 24.00'da açıldığını, bunun İçişleri Bakanlığı'nın talimatıyla

⁵¹⁸ Şebnem Bursalı, "Curcuna Gibi Kongre", **Yeni Asır**, 21 Kasım 1999, s. 14.

⁵¹⁹ Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.

⁵²⁰ **Hürriyet**, 21 Kasım 1999.

⁵²¹ **Cumhuriyet, Sabah**, 21 Kasım 1999.

⁵²² Muharrem Sarıkaya, "DYP'de Delegeye İktidar Vaadi", **Hürriyet**, 18 Kasım 1999, s. 24.

⁵²³ Fikret Bila, "Toptan Ara Veriyor", **Milliyet**, 22 Kasım 1999, s. 12.

⁵²⁴ Şebnem Bursalı, "Kongre Sonrası DYP", **Yeni Asır**, 22 Kasım 1999, s. 10.

olduğunu ve Çiller'in adamlarının salonu doldurduğunu söyledi.⁵²⁵

Kongrede, GİK'e seçilen üyelerin isimleri şöyledir: Halit Dağlı, İsmet Attila, Hasan Ekinci, İlyas Yılmazyıldız, Yahya Çevik, Necmi Hoşver, Mustafa Örs, Oğuz Tezmen, Nevfel Şahin, Salim Ensarioğlu, Ayfer Yılmaz, Hayri Kozakçıoğlu, Ufuk Söylemez, Mehmet Sağlam, Nurhan Tekinel, Hacı Filiz, Mehmet Ali Yavuz, Mehmet Gölhan, Erdoğan Sezgin, Celal Adan, Mümtaz Yavuz, Ali Şevki Ereğ, Fethullah Gültepe, Yusuf Bahadır, Ümran Akkan, Sabri Güner, İlhan Aytekin, Cihan Paçacı, Ali Rıza Gönül, Faris Özdemir, İsmail Karakuyu, Sevgi Esen, Ömer Barutçu, Yıldırım Ulupınar, Mehmet Baysarı, İbrahim Yazıcı, İbrahim Konukoğlu, Doğan Baran, Salih Çelen, Mustafa Eren.⁵²⁶ Tansu Çiller, Necmettin Cevheri, Nahit Mentеше ve Mahmut Nedim Bilgiç gibi önemli isimleri GİK'e almadı. Çiller, GİK listesinde 13 yeni isme yer verdi. Çiller'e muhaliflerden yalnızca Mehmet Baysarı ve İsmail Karakuyu GİK'e girebildiler.⁵²⁷

Çiller, kendisine karşı bildirge yayınlayan Haysiyet Divanı'nın tümünü değiştirdi. Teknik danışmanı Veysel Polat ve kolejden arkadaşı olan Mine Çubukçu'yu, Kuşadası'ndaki çiftliğinin bakımından sorumlu olduğu iddia edilen Levent Göktuna'yı, Öncü ve BTV'de yöneticilik yapan Bekir Altınok ile Mehmet Göktürk'ü de MKK üyesi yaptı.⁵²⁸ Çiller'in yalı komşusu Mustafa Özkan'ın oğlu Timur Özkan, devlet bakanlığı döneminde özel danışmanlığını yapan Ayla Özbek, Çiller ailesinin avukatı Çetin Özen de MKK'da yer aldılar.⁵²⁹

Bu isimlerin dışında Suna Pelister'in kardeşi Şefika Çolak da MKK üyesi oldu. Çiller'in yalı komşusu ve milletvekili adayı Atay Şevkatlioğlu, danışmanı Şükrü Karaca ve avukatı Atilla Özer de Yüksek Haysiyet Divanı'nda yer aldılar.⁵³⁰ Bu isimler dışında, REFAHYOL hükümeti döneminde gece yarısı baskınıyla Emniyet Genel Müdürü olan Kemal Çelik, Çiller'in "sırdaş sekreteri" olarak bilinen Nalan Kozan'ın yeğeni Merih Şahin, Çiller'in kolej arkadaşının eşi olan Ateş Çubukçu ve aile dostu Koray Büyükasar Yüksek Haysiyet Divanı'na girdiler.⁵³¹ Böylece Çiller, GİK, MKK ve Yüksek Haysiyet Divanı üyelerini kendine yakın

⁵²⁵ Muharrem Sarıkaya, "Toptan'ın İddiası", **Hürriyet**, 23 Kasım 1999, s. 24.

⁵²⁶ **Türkiye, Cumhuriyet**, 21 Kasım 1999; **Nokta**, 28 Kasım-4 Aralık 1999, Yıl: 18, Sayı: 929, s. 30.

⁵²⁷ **Nokta**, 28 Kasım-4 Aralık 1999, Yıl: 18, Sayı: 929, s. 30.

⁵²⁸ Hakan Akpınar, "DYP'de Ağır Topların Devri Bitti", **Hürriyet**, 22 Kasım 1999, s. 19.

⁵²⁹ **Milliyet**, 22 Kasım 1999.

⁵³⁰ **Sabah**, 22 Kasım 1999.

⁵³¹ **Milliyet**, 22 Kasım 1999.

isimlerden seçerek, partideki konumunu daha da sağlamlaştırdı.

20 Kasım 1999 günü yapılan DYP VI. Olağan Kongresi'nde, tüzük değişikliği ile partinin kuruluşlarında değişikliğe gidildi. Temel teşkilata ek olarak, yan kuruluşlar ve yurt dışı temsilcilikleri eklenmiştir. Yan kuruluşlar, kadın ve gençlik kollarından oluşmaktadır. Kongrede, madde 37'nin (b) maddesine (Tabii üyeler) şu bölüm eklendi: “*Büyük Kongre, en çok 3 yıl için, yan Kuruluş Genel başkanı ile 40 kişiden oluşan GİK'i seçer. Başkanlık Divanı'nun teşkili ile Genel başkanın ve GİK'in görev, yetki ve sorumlulukları yönetmelik ile belirlenir. Bu yönetmelik düzenleninceye kadar tüzüğün merkez teşkilatla ilgili hükümleri kıyas yolu ile uygulanır.*” Temsilciler Meclisi'nin yılda en az bir defa toplanması koşulu getirilmiştir. Diğer önemli bir değişiklik de Yüksek Danışma Kurulu'nun oluşturulmasıdır. Yüksek Danışma Kurulu genel başkan ile GİK tarafından seçilen 15 kişiden oluşmaktadır. Genel başkanın isteği durumunda, Yüksek Danışma Kurulu, oy hakkı olmadan GİK toplantılarına katılmaktadır. GİK'in görev bölümünde de değişikliğe gidilmiştir. 8 olan genel başkan yardımcılığı, 11'e çıkarılmıştır. Kadın ve gençlik kolları 2'ye ayrılmış, demokratik kitle örgütleri ile ilişkiler, yurtdışı çalışma ve ilişkiler adı altında genel başkan yardımcılıkları oluşturulmuştur.⁵³²

DYP VI. Olağan Kongresi için Fransız Yazar Lamartine'nin bir sözüne değinilebilir. Lamartine, siyasi tartışmaları yakından takip eden bir yazardı. Lamartine, 1848'de “beter olsunlar” sözleriyle kötü liderleri içine sindiren, yanlış insanları seçen halkı işaret etmekteydi. Bu söz daha sonraları “Toplumlar hak ettikleri yönetimlerle idare edilirler” sözüne dönüşmüştü.⁵³³

5.15. 3 KASIM 2002 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

3 Kasım seçimleri öncesinde DYP'nin önemli isimlerinden Necmettin Cevheri siyaseti bıraktığını Tansu Çiller'e söylemişti. Çiller, Cevheri'nin 3 Kasım seçimlerine girmesini ve aday listesini yapmasını istemişti. Cevheri bu öneriyi kabul etmedi.⁵³⁴ 3 Kasım 2002 seçimlerinde DYP lideri Tansu Çiller Trabzon, Aliğa, Eskişehir, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Edirne, Kırıkkale, Çorum, Amasya, Çanakkale, İzmit, Karabük, Düzce, Sinop, Muğla, Burdur, Ereğli, Zonguldak,

⁵³² **Doğru Yol Partisi Tüzüğü**, DYP Yayınları, Ankara, 1999, ss. 31-95.

⁵³³ Zeynep Atikkan, “DYP Lamartine ve Standartlar”, **Hürriyet**, 25 Kasım 1999, s. 8.

⁵³⁴ Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 16 Nisan 2008.

Adapazarı, Hatay, Adana, Samsun, Ordu, Giresun, Aydın, Kahramanmaraş, Mersin, Balıkesir, Yozgat, Kayseri, Gaziantep, Bergama, Malatya, Erzurum, Torbalı, Antalya ve Manisa'daki mitinglerde halka seslendi.⁵³⁵

Çiller, 2002 seçimlerini bir "Kurtuluş Savaşı" olarak niteledi. 3 Kasım 2002 seçimlerinde, vatandaşlardan tek başına iktidar talep eden Çiller, vatandaşların "20 saniyede verecekleri kararla, 20 yılı etkileyeceklerini" belirterek seçmenlerin DYP'ye oy vermelerini istedi. Çiller, propaganda döneminde AKP ve CHP'ye yüklendi. CHP'nin milletle, AKP'nin ise devletle kavgalı olduğunu söyledi. Çiller, AKP lideri Erdoğan ile CHP lideri Baykal'ı televizyonda açık oturuma davet etti. Fakat böyle bir oturum gerçekleşmedi. Kemal Derviş'e yönelik eleştirilerini mitinglerde sürdürdü. Konuşmalarında tüm liderleri eleştirdi. Çiller'e mitinglerde Mehmet Ali Bayar, Tuğrul Türkeş ve Yıldırım Akbulut da eşlik etti. Aydın Menderes de DYP'nin Aydın mitinginde seçmenlere seslendi. Çiller, mitinglerde işsizlik sorununu çözeceğini yineledi. İktidara gelmeleri durumunda çiftçi, esnaf ve köylünün sorunlarını çözeceklerini, ilk işlerinin çiftçi ve esnafın faiz borçlarını silmek olduğunu, herkesin eşit faydalanacağı mavi kartı uygulamaya sokacaklarını vaat etti. Kırşehir mitinginde "emekli", "esnaf", "memur" ve "işçi" yazılı tabutlarla karşılandı. Çanakkale'de ise domates üreticilerinin protestosuyla karşılaştı. DYP'nin son mitingi olan Manisa'da Çiller'in yorgunluk ve hastalık sebebiyle sesi kısılmıştı.⁵³⁶ Trabzon'da DYP liderine kadınlar ve gençler büyük ilgi gösterdiler. Bu kadar yoğun ilgide Yıldırım Akbulut, Aydın Menderes, Mehmet Ali Bayar ve Tuğrul Türkeş'in de etkisi vardı.⁵³⁷ 1999 seçim döneminde DYP kampanyasını demokrasi üzerine kurarken, 2002'de ise ekonomik sorunlara ağırlık verdi. Bunun dışında DYP'nin merkez sağın adresi olduğuna, yolsuzluğun sona erdirileceğine, DYP'nin uzman kadrolarıyla Türkiye'nin sorunlarının çözüleceğine vurgu yapıldı.⁵³⁸

DYP 3 Kasım 2002 seçimleri için Aydınlık Türkiye Partisi (ATP) ile işbirliğine gitti. ATP'lilerin "İşte Kırat işte Kürşat" sloganı seçmen tarafından benimsendi. Kürşat diye isimlendirilen DYP listesinden aday olan Tuğrul

⁵³⁵ **Milliyet, Sabah, Yeni Asır**, 1 Ekim-2 Kasım 2002.

⁵³⁶ **Milliyet, Sabah, Yeni Asır**, 1 Ekim-2 Kasım 2002.

⁵³⁷ Güneri Cıvaoglu, "Derviş Dışışleri'ne", **Milliyet**, 1 Ekim 2002, s. 17.

⁵³⁸ Tanju Tosun, **Siyasette Yeniden Mevzilenmeler Liberal Sosyal Sentez Muhafazakar Demokrat Sentez Ekseninde 3 Kasım 2002 Seçimleri**, Buke Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 174-206.

Türkeş'ti.⁵³⁹ DYP'nin Kayseri milletvekili adayı Tuğrul Türkeş'in seçim çalışmalarıyla ilgili Süleyman Demirel'e bilgi vermesi dikkat çekici gelişmelerdendi. Demirel de Çiller'e kırınlığına karşın, DYP'ye oy vermek istemeyen yakınlarına, Çiller'e rağmen DYP'ye oy vermelerini önermekteydi. Demokrat Türkiye Partisi'nin (DTP) DYP ile seçim işbirliğini kabul etmemesi, diğer önemli olaylardandı. DYP Çankırı milletvekili adayı Ahmet Uyanık, seçim çalışmalarını, üzerinde evet mühürü yer alan bir kırat ile gerçekleştirdi.⁵⁴⁰

Çiller'in 3 Kasım 2002 seçimleri için yaptığı kampanya etkili değildi. Konuşmalarında sürekli 1994 ekonomik krizine değinmesi, krizden etkilenen toplumsal kesimleri diğer partilere yöneltmiş oldu. Bu krizi seçmene hatırlatması büyük bir hataydı. Çiller'in diğer bir yanlışı da bütün parti liderlerini eleştirmesiydi. Çiller'in bu tutumu toplum tarafından hoş karşılanmadı. DYP'nin milletvekili adaylarına baktığımızda, Mehmet Ali Bayar ve Tuğrul Türkeş dışında Çiller'in genç isimlere yer vermediğini görmekteyiz. Bu da Çiller'in önemli yanlışılarındandı.⁵⁴¹ DYP, 16 ilde aday yoklaması, 12 ilde (13 seçim çevresi) ön seçim yaptı.⁵⁴²

DYP, 3 Kasım 2002 seçimlerinde⁵⁴³ barajın altında kaldı. DYP Genel Başkanı Tansu Çiller 3 Kasım seçimleri sonrasında istifa etti. DYP oyların %9.54'ünü (3.008.942) aldı. AKP ise oyların %34.28'ini alarak (10.808.229) 363 milletvekili çıkararak tek başına iktidara geldi. CHP ise %19.39'luk oy oranıyla 178 milletvekilliği kazandı. MHP %8.36 oy oranı (2.635.787), GP %7.25 oy oranı (2.285.598), DEHAP %6.22 oy oranı (1.960.660), ANAP %5.13 oy oranı (1.618.465), SP %2.49 oy oranı (785.489), DSP %1.22 oy oranı (384.009), YTP % 1.15 oy oranı (363.869) elde ettiler.

DYP 3 Kasım seçimlerinde 5 ilde (%20 ila %25), 10 ilde (%15 ila %20), 28 ilde (%10 ila %15), 32 ilde (%5 ila %10) 6 ilde (%5 ila %0) arasında oy almıştır. GSYİH aralıklarında yer alan illerdeki DYP'nin oy ortalamalarına baktığımızda,

⁵³⁹ Kürşat, 41 arkadaşıyla beraber kıratlarla Çin İmparatorluğu'nun sarayını basan bir Türk kahramanıdır, Yavuz Donat, "Karadeniz Havası", **Sabah**, 22 Ekim 2002, s. 19.

⁵⁴⁰ **Milliyet, Sabah**, 12 Ekim-29 Ekim 2002.

⁵⁴¹ Hurşit Güneş, "Kıratın Son Tırısı", **Milliyet**, 24 Ekim 2002, s. 9.

⁵⁴² DYP'nin aday yoklaması yaptığı seçim çevreleri: Adana, Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Denizli, Gaziantep, Hatay, İçel, Konya, Manisa, Ordu, Tokat, Trabzon, Karaman'dır. DYP'nin ön seçim yaptığı seçim çevreleri: Çorum, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İzmir (1), İzmir (2), Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Muğla, Van, Bayburt, Bartın'dır, Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2003, ss. 45.

⁵⁴³ DYP'nin 2002 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

DYP en yüksek oy ortalamasını %15.87 ile (2.500-2.941 Dolar/Kişi) aralığında, en düşük oy ortalamasını ise %6.17 ile (4.000-7.556 Dolar/Kişi) aralığında aldığı görülmektedir. DYP'nin %20 ila % 25 arasında oy aldığı iller: Muğla, Bilecik, Artvin, Kastamonu ve Burdur'dur. % 5'in altında oy aldığı iller ise Siirt, Sivas, İstanbul, Kırşehir, Elazığ ve Hakkari'dir. DYP'nin İstanbul'daki oy oranı %3.62'dir.⁵⁴⁴ 3 Kasım 2002 seçim sonuçlarıyla ilgili en çarpıcı verilerden biri de, DYP'nin 3 Kasım seçiminde 18-28 yaş grubundan aldığı oy oranının binde 8 olmasıydı.⁵⁴⁵

DYP'nin 3 Kasım seçimlerinde barajı geçmesi için 141 bin oy gerekliydi. Mehmet Açar bağımsız olarak, Köksal Toptan ve Mehmet Dülger ise AKP'den Meclis'e girmişlerdi. Eski DYP milletvekillerinden Mehmet Tatar (Şırnak), Mustafa Zeydan (Hakkari) ve DYP'nin eski il başkanı Sabahattin Cevheri (Şanlıurfa) bağımsız olarak seçilmişlerdi. Bu kişiler incitilmeyip, DYP'den aday olsalardı, DYP çok rahatlıkla barajı geçecekti.⁵⁴⁶

Seçim sonrasında 27 Kasım 2002'de, DTP'li Hamdi Üçpınarlar, Mehmet Batallı, Tunç Bilget, Muhtar Mahramlı, Erkut Şenbaş, Mehmet Korkmaz, Ömer Gökay, Adnan Turfan, Hüseyin Genç ve Medet Has, DYP'ye katıldılar.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, y.a.g.e., ss. 62-374.

⁵⁴⁵ Yavuz Donat, "Kırat'ın Röntgeni", **Sabah**, 11 Mayıs 2005, s. 21.

⁵⁴⁶ Yavuz Donat, "Siyasi Matematik", **Sabah**, 22 Kasım 2002, s. 19.

⁵⁴⁷ **Sabah**, 28 Kasım 2002.

ALTINCI BÖLÜM MEHMET AĞAR DÖNEMİ

6.1. DYP YEDİNCİ OLAĞAN KONGRESİ ve MEHMET AĞAR'IN GENEL BAŞKANLIĞI

DYP VII. Olağan Kongresi, 14-15 Aralık 2002 tarihlerinde yapıldı. İlk olarak 1 Aralık 2002'de Aydın Menderes, 2 Aralık günü Mehmet Ağar, 3 Aralık'ta İlhan Kesici ve Antalya Büyükşehir Belediyesi eski Başkanlarından Hasan Subaşı, 7 Aralık'ta da Ufuk Söylemez DYP VII. Olağan Kongresi'ne aday olduklarını açıkladılar.¹ 68 il başkanı, genel başkan adayları olarak İlhan Kesici'yi destekleme kararı almışlardı.² DYP Kurucular Kurulu ise kongreden bir gün önce bir basın toplantısı düzenleyerek, kongrede Mehmet Ağar'ı desteklediklerini açıklamışlardı.³

14-15 Aralık 2002 tarihlerinde yapılacak olan DYP Olağan Kongresi'nde genel başkanlığa aday olması için TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu'na teklif götürülmüştü. İstanbul'da yapılan "Türkiye'nin AB'ye Hazırlanmasında Ticaret ve Sanayi Odalarının Rolü" konulu konferansa katılan TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu, tekliften ötürü yoğun baskı altında olduğunu belirtmekteydi.⁴ Hisarcıklıoğlu, 3 Aralık günü yaptığı açıklamasında, aday olmayacağını ifade etti.⁵ Hisarcıklıoğlu'nun bu kararında, Ankara Ticaret Odası Başkanı Sinan Aygün ile yaptığı görüşme etkili oldu.⁶ Hisarcıklıoğlu'nun DYP'ye girmesini TOBB yönetiminden de isteyenler bulunmaktaydı. Çünkü, TOBB'dan DYP'den milletvekili adayları olmak isteyenlerin sayısı 25'i bulmaktaydı. Ayrıca, TOBB tabanı da DYP'ye yakındı.⁷

DYP VII. Olağan Kongresi 14-15 Aralık 2002 tarihlerinde Ankara Atatürk Spor Salonu'nda yapıldı. Divan başkanlığı için Mehmet Ağar'ın adayları Nevzat Ercan 710 oy alırken, Kesici'nin adayları Ayvaz Gökdemir ise 366 oyda kaldı. Bu sonuç, Mehmet Ağar'ın erken zaferi olarak değerlendirildi.⁸ Kongre salonunda kadın sayısı çok azdı. Kırsal kesimin partisi olarak tanımlanan DYP kongresinde, kasketli kişiler

¹ **Sabah**, *Türkiye*, 2 Aralık 2002; **Milliyet**, *Hürriyet*, 3 Aralık 2002; **Sabah**, *Türkiye*, 4 Aralık 2002; **Hürriyet**, *Yeni Asır*, 8 Aralık 2002.

² **Yeni Asır**, *Türkiye*, 2 Aralık 2002.

³ **Sabah**, 14 Aralık 2002.

⁴ **Zaman**, 3 Aralık 2002.

⁵ **Türkiye**, 4 Aralık 2002.

⁶ **Zaman**, 4 Aralık 2002.

⁷ Serpil Yılmaz, "TOBB Başkanı: Önce Birleşme", **Milliyet**, 3 Aralık 2002, s. 11.

⁸ **Hürriyet**, **Sabah**, 15 Aralık 2002.

dikkat çekmekteydi.⁹

Aydın Menderes, kongrenin başladığı dakikalarda genel başkanlık adaylığından çekildi. Menderes'in çekilmesinde, DTP eski Genel Başkanı Mehmet Ali Bayar'ın telkinleri önemli rol oynamıştı.¹⁰ Menderes, kongreye katılmadı. Adaylardan Takiddin Yarayan, Mehmet Sena Ekici ve İnci Savaş, İlhan Kesici lehine çekildi. Ağar lehine ise Mustafa Kuran ile Ömer Faruk Altıntaş, Ufuk Söylemez lehine de Nebahat Arslan adaylıktan çekildiler.¹¹

Tansu Çiller, kongre salonuna girdiğinde fazla alkış almadı. Çiller'i karşılayanlar arasında bulunan, İstanbul eski il başkanı Orhan Keçeli "*Gelirken ben getirmiştım, Ayrılırken de ben getirdim*" diyordu.¹² Tansu Çiller veda konuşmasında, 3 Kasım'da vatandaşın partilerin büyük bir bölümünü cezalandırdığını, DYP'nin barajı aşamamasında bütün sorumluluğun kendisinde olduğunu söyledi. Çiller konuşmasını, hayatının en büyük gururunun DYP'de genel başkanlık yapması olduğunu belirterek noktaladı.¹³

Mehmet Ağar kongredeki konuşmasında, DYP'nin ırkçı olmayan milliyetçiliği, gericiliği değil muhafazakarlığı, birey özgürlüklerini, hukuk devletini savunduğunu belirtti. Derin devletin, devletin derinliklerinde değil, milletin şuurunda olduğunu söyledi.¹⁴

Kongrede 1258 delegeden 1109'u oy kullandı. 5 delegenin oyu geçersiz sayıldı. Genel başkan adaylarından Mehmet Ağar, 815 delegenin oyunu alarak DYP Genel Başkanlığı'na seçildi. İlhan Kesici 227, Hasan Subaşı 47, Ufuk Söylemez 14, Dursun Atabek 1 oy alırken, Şaban Yiğit'e oy çıkmadı.¹⁵ Ağar, sonuçların açıklanmasından sonra yaptığı teşekkür konuşmasında, gerginliklerin, kırgınlıkların geride kaldığını belirtti. Ufuk Söylemez dışındaki genel başkan adayları kürsüye gelerek, Ağar ile birlikte salondakileri selamladılar.¹⁶

⁹ **Zaman**, 15 Aralık 2002.

¹⁰ **Yeni Asır**, 15 Aralık 2002.

¹¹ **Milliyet**, 15 Aralık 2002.

¹² **Türkiye**, 15 Aralık 2002.

¹³ **Hürriyet, Türkiye**, 15 Aralık 2002, Tansu Çiller, kongre sonrası yaptığı bir söyleşi de çok kişinin bu kongreye gitmemesi telkininde bulunduğunu söyledi. Ayrıca Çiller, Anadolu kadınının kendisini bağrına bastığını fakat şehirli kadınların kendisini sevmeyişi belirtti, Balçiçek Pamir'in Tansu Çiller ile yaptığı röportaj, **Sabah**, 23 Aralık 2002, s. 15.

¹⁴ **Milliyet, Türkiye**, 15 Aralık 2002.

¹⁵ **Sabah**, 15 Aralık 2002.

¹⁶ **Yeni Asır, Sabah**, 15 Aralık 2002.

Kongrenin ikinci gününde 1258 delegeden 617'si GİK seçimine katıldı. Seçim sonucunda en yüksek oyu, partinin yeni ve genç isimlerinden Serhan Yücel (480) aldı. En az oyu ise Turhan Tayan (404) aldı. Ağar, genel başkanlık yarışına girdiği İlhan Kesici ve Ufuk Söylemez'i de GİK'e almak istedi. Fakat, Kesici ve Söylemez bu öneriyi kabul etmediler.¹⁷

GİK'e seçilen kişilerin isimleri şöyledir: Bekir Sami Daçe, Nüzhet Kandemir, Nevzat Ercan, Kamil Turan, Ali Rıza Gönül, Hasan Subaşı, Kemal Kabataş, Reha Çamuroğlu, Mahmut Nedim Bilgiç, Mehmet Ali Bayar, Ahmet İyimaya, Oğuz Tezmen, Bilal Güngör, Saffet Kaya, Fezal Gülfidan, Salim Ensarioğlu, Hayri Kozakçıoğlu, Aykut Kuranel, Celal Adan, Bahattin Şeker, İlhan Parseker, Ümran Akkan, Yıldırım Ulupınar, Serhan Yücel, Mehmet Gözlükaya, İbrahim Konukoğlu, Saffet Arıkan Bedük, Mümtaz Yavuz, Fadıl Ünver, Turhan Tayan, Veysi Şahin, Nevfel Şahin, Ali Uzun, İlyas Yılmazyıldız, Cevher Cevheri, Ayla Özbek, Sebahattin Karakelle, Gönül Gürsoy, Zekeriya Er, Ramazan Gül.¹⁸

Ağar'ın GİK listesini, "Türkiye mozaiki" biçiminde hazırladığı görülmektedir. Listede alevi, kürt, liberal ve ülkücü kesimleri temsil eden kişilere yer verildiği görülmektedir. Ağar GİK listesine, Alevi cemaatinin önemli isimlerinden yazar Reha Çamuroğlu'nu, Çiller'in en önemli iki kadın kurmayı Ayla Özbek ve Ümran Akkan'ı, Çiller ailesine yakınlığıyla bilinen Ali Rıza Gönül'ü, devlet eski bakanlarından Bekir Sami Daçe'yi, MHP lideri Devlet Bahçeli'nin Cumhurbaşkanı adayı Prof. Kamil Turan'ı, ülkücü kökenli Celal Adan'ı, Necmettin Cevheri'nin oğlu Cevher Cevheri'yi, doğu ve güneydoğu aşiretleri üzerinde önemli bir ağırlığı olan Diyarbakır eski milletvekili Salim Ensarioğlu'nu, eski DTP Başkanı Mehmet Ali Bayar'ı, emekli büyükelçilerden Nüzhet Kandemir'i ve Hayri Kozakçıoğlu'nu aldı.¹⁹ DYP III. Genel Başkanı Hüsamet Cindoruk'a göre, GİK listesine bakıldığında, DYP'nin temelini yansıtan bir anlayış görülmekteydi.²⁰

Kongre sonrasında toplanan DYP Başkanlık Divanı'nda, Nevzat Ercan siyasi işlerden, Mümtaz Yavuz da teşkilattan sorumlu genel başkan yardımcılığı'na getirildi. Diğer genel başkan yardımcıları ve sorumluluk alanları şöyledir: Dış

¹⁷ **Milliyet**, 16 Aralık 2002.

¹⁸ **Sabah, Türkiye**, 16 Aralık 2002.

¹⁹ **Hürriyet**, 16 Aralık 2002.

²⁰ Şebnem Bursalı, "Bayar DYP Yönetiminde", **Yeni Asır**, 18 Aralık 2002, s. 15.

İlişkiler: Nüzhet Kandemir, seçim işleri: Ali Rıza Gönül, kadın kolları: Mahmut Nedim Bilgiç, ekonomik-mali işler: Oğuz Tezmen, gençlik kolları: Saffet Arıkan Bedük, demokratik kitle örgütleri: Kamil Turan, sosyal işler: Salim Ensarioğlu, yerel yönetimler: Hasan Subaşı, basın ve propaganda: Mehmet Ali Bayar. DYP Genel Sekreterliği'ne Serhan Yücel, Genel Muhasipliğe Bahattin Şeker getirildi.²¹ 22 Aralık 2002'de Aydın Menderes, Mehmet Ağar'ın DYP Genel Başkanlığı'na seçilmesine tepki göstererek istifa etti.²²

Mehmet Ağar'ın DYP Genel Başkanlığı'na seçilmesinde tabandaki gücü; geçmişinin ve isminin herkesçe bilinmesi; güvenilir ve hayırsever kişiliği; aktif politikadaki başarılı çalışmalarıyla siyaseti çok iyi bilmesi; devlet ve bürokrasiyi tanınması; milliyetçi, muhafazakar, hoşgörülü kişiliği; medya, iş alemi, bürokratlar ve yabancılarla iyi ilişkilerinin olması etken oldu.²³ DYP İkinci Genel Başkanı Yıldırım Avcı'nın kongreyle ilgili yakın çevresine söyledikleri oldukça anlamlıydı. Avcı, şunu söylemişti: “Çiller geldi, biz büyük bir kitle olarak gittik. Şimdi Çiller gidiyor, biz geliyoruz. Genel Başkan kim olursa olsun biz yuvamızdayız.”²⁴

6.2. 28 MART 2004 YEREL SEÇİMLERİ

28 Mart yerel seçimlerinde DYP lideri Mehmet Ağar sırasıyla Diyarbakır, Mersin, Adana, Aksaray, Kars, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane, İzmir, Trabzon, Rize, Bilecik, Eskişehir, Denizli, Afyon, Antalya, Kayseri, Karabük, Bartın, Sinop, Bafra, Amasya, Aydın, Muğla, İstanbul, Bolu, Kırklareli, Edirne, Manisa, Balıkesir ve Elazığ'da halka hitap etti.

Ağar, seçim kampanyasını eşiyile birlikte sürdürdü. Ağar konuşmalarında, AKP hükümetinin özellikle ekonomi ve dış politikadaki icraatlarını eleştirdi. Hükümetin Kıbrıs ve Irak politikalarını eleştiren Ağar, AKP hükümetinin dış politikada teslimiyetçi bir politika anlayışını takip ettiğini, hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarıyla halkın geçinemediğini, toplumun tüm kesiminin enflasyon altında ezildiğini dile getirdi. Ağar, seçim meydanlarında “Gün Ağar'ınca ampul sönecek” yazılı afişler altında partililere seslendi.²⁵

²¹ **Sabah, Hürriyet**, 22 Aralık 2002.

²² **Yeni Asır, Türkiye**, 23 Aralık 2002.

²³ Yaman Törüner, “Ağar Geleceği Şekillendirebilir”, **Sabah**, 17 Aralık 2002, s. 9.

²⁴ Mustafa Ünal, “Mehmet Ağar'ın Şansı”, **Zaman**, 18 Aralık 2002, s. 13.

²⁵ **Hürriyet, Milliyet**, 2-17 Mart 2004.

Ağar ekonomi, dış politika dışında başörtüsü sorunu, imam-hatip, dokunulmazlık konusunda da iktidara yüklendi. Erdoğan'ı seçim arifesinde imam-hatip meselesini istismar etmekle suçlayan Ağar, DP'den bu yana milletin manevi değerlerine sahip çıktığını, imamların kadroya alınmasının DYP iktidarı döneminde olduğunu söyledi.²⁶ Ağar, DYP Genel Başkanlığı'ndan önce vali, emniyet genel müdürü ve İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştı. Ağar için seçim gezilerinde, sıkı güvenlik önlemleri alındı. Ağar'ın gezilerinde dikkat ettiği bir nokta da, gittikleri yöreye uygun müzik parçalarının parti otobüsünden verilmesiydi.²⁷

28 Mart yerel seçimlerinde, demokrasinin balans ayarını halkın yapacağını belirten DYP lideri Mehmet Ağar, yerel seçimlerin Türkiye tarihinde görülmedik şekilde bir baskı ve tehdide dönüştüğünü vurguladı. Ağar, Muğla'daki konuşmasında, AKP'ye "*Hükümet tehditle oy istiyor. Allahın güneşi çıkınca ne lamba kalır ne ampul*" sözleriyle yüklendi.²⁸ DYP, ANAP ile seçim ittifakına gitti. Adana'da 2 Mart günü Ağar, ANAP ile ortak belirledikleri belediye başkan adaylarının tanıtımı için Adana'da bir tören düzenledi. Ayrıca, Kayseri'nin Akkışla ve Hacılar ilçelerinde DYP ve MHP seçim ittifakı yaparak, birbirlerinin adaylarını desteklediler.²⁹

Yerel seçim döneminde Başbakan Erdoğan'ın "*Ticaret yapamazsam geçinemem*" şeklinde bir açıklaması olmuştu. Başbakan'ın bu sözüne bir seçim gezisinde yanıt veren Ağar, Erdoğan'ın siyasetle ticareti karıştırdığını, eski Başbakan Adnan Menderes'in ticaret yapmak isteyen oğlu Yüksel Menderes'e "*Beni alır, beni satarsın. Ben Başbakan oldukça ticaret yapamazsın*" dediğini hatırlattı. 10 Mart günü Ağar, DYP'nin 14 ildeki Büyükşehir Belediye Başkan adaylarını tanıttı. Ağar tanıtım toplantısında, Türkiye'nin geleceğine yeni bir vizyon ve strateji geliştiren bir kadroyla vatandaşın karşısına çıktıklarını söyledi. 12 Mart günü gerçekleştirdiği Bilecik gezisinde, Şeyh Edibali türbesini de ziyaret etti.³⁰

16 Mart günü, ANAP'lı eski milletvekilleri İlhan Aküzüm, Beyhan Aslan, Şamil Ayrım, Yavuz Köymen, Feyzi İşbaşıran, Süleyman Hatinoğlu ve Seçkin Fırat törenle DYP'ye katıldı. Ayrıca aynı gün Turizm Bakanlığı eski müsteşarı Savaş

²⁶ **Zaman**, 16 Mart 2004.

²⁷ Cemil Kartal'ın Mehmet Ağar ile yaptığı röportaj, **Zaman**, 23 Mart 2004, s. 7.

²⁸ **Milliyet**, 8-21 Mart 2004.

²⁹ **Hürriyet**, 3 Mart 2004; **Milliyet**, 2 Mart 2004.

³⁰ **Sabah**, 7-12 Mart 2004.

Küce ve Dış ticaret müsteşar eski yardımcısı Mümin Aksoy da DYP'ye girdi.³¹ Propaganda döneminde Maliye Bakanı Kemal Unakıtan “Eğer bizim adayımızı seçerseniz, beni memnun edersiniz. Başbakanı da memnun edersiniz” sözleri tepkiyle karşılandı. Ağar, “Sen bu milleti tehdit mi ediyorsun? Milletin hazinesinin parasını babanın parası gibi harcamaya hakkın mı var” şeklinde Unakıtan’a sert cevap verdi. DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar, 26 Mart günü yaptığı son mitinginde, seçim bölgesi Elazığ’da gövde gösterisi yaptı. Ağar için yapılan karşılama töreninde 281 kurban kesildi.³²

Seçimler öncesinde TÜSES, yerel seçimlerle ilgili yaptığı araştırmanın sonuçlarını açıklamıştı. 28 Mart yerel seçimleri için TÜSES tarafından 22 Aralık 2003-7 Ocak 2004 tarihleri arasında 1806 kişiyle yapılan araştırmada, ortaya çıkan tablo şöyleydi: AKP: %52.49, CHP: %11.18, MHP: %3.43, DYP: %2.66, DEHAP: %2.21, ANAP: %0.72, SP: %0.44, DSP: %0.39, GP: %3.21, Diğer: %1.99, kararsız/yanıtsız: %15.84, oy kullanmayacak: %5.43.³³ TÜSES yaptığı ankette, DYP’yi %2.66 gibi düşük bir oy oranında gösteriyordu. Seçim sonuçları açıklandığında, anketteki tahminlerin büyük oranda tutmadığı ortaya çıktı. AKP’nin oyunun beklenenden düşük, muhalif partilerin ise beklenenden yüksekti. DYP’nin oy oranı da %9.97 şeklindeydi.

Tablo 14: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Oranı	Üye Sayısı
AKP	% 41.67	2.276
CHP	% 18.23	392
MHP	% 10.45	178
DYP	% 9.97	156
SHP	% 5.15	129
SP	% 4.02	19
GP	% 2.60	4
ANAP	% 2.50	26
DSP	% 2.12	9

Kaynak: Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, **28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2004, s. 52-53.

³¹ **Zaman**, 17 Mart 2004.

³² **Milliyet**, 13-27 Mart 2004.

³³ Derya Sazak, “TÜSES’in Seçim Analizi”, **Milliyet**, 2 Mart 2004, s. 17.

DYP 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde³⁴ 3 ilde (%20'nin üzerinde), 46 ilde (%10 ile %20 arasında), 32 ilde de %10'un altında oy aldı. Yerel seçimlerde DYP en yüksek oyu, Ağar'ın memleketi Elazığ'dan (%28.64) aldı. Elazığ'ı Gümüşhane (%21.36), Muğla (%21.00), Yalova (%19.28), Aydın (%19.20) izledi. DYP'nin en az oy aldığı iller Iğdır (%2.85), Malatya (%3.61), Hakkari (%3.77), İstanbul (%4.27), Ankara (%4.44) dir.³⁵

DYP 1999 yerel seçimlerinde il genel meclisinde 484 üye kazanırken, 2004 yerel seçimlerinde bu sayı 156'ya düşmüştür. 2004 yerel seçimleri, 2002 genel seçimleriyle karşılaştırıldığında, DYP'nin oyları % 4.51 oranında artmıştır. DYP, en yüksek oy oranını Trakya'dan (%16.43) almıştır. DYP, İçbatı Anadolu'da (%14.25), Ege Bölgesi'nde (%12.56), Karadeniz Bölgesi'nde (%12.06), Marmara Bölgesi'nde (%11.97), Güneydoğu Anadolu'da (%11.57), Akdeniz Bölgesi'nde (%10.85), Doğu Anadolu'da (%10.37), Orta Anadolu'da (%7.61) oranında oy almıştır.³⁶

Tablo 15: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Partiler	Büyükşehir	B. İlçe	B.Alt Kademe	İl Merkezi	İlçe	Belde
AKP	12	43	20	46	425	1.216
CHP	2	14	4	6	111	332
SHP	1	-	3	4	28	29
DSP	1	-	-	2	5	23
MHP	-	-	2	4	70	171
DYP	-	-	2	1	87	298
SP	-	-	-	1	12	50
ANAP	-	1	-	-	26	73
GP	-	-	-	-	3	10

Kaynak: Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, **28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2004, s. 100.

³⁴ DYP'nin 2004 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

³⁵ Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, **28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2004, ss. 232-234.

³⁶ Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, a.g.e., ss. 62-79.

DYP, 2004 yerel seçimlerinde Büyükşehir ve Büyükşehir alt kademedeki belediye başkanlığı kazanamamıştır. DYP, Büyükşehirler dışında 388 belediye başkanlığı çıkarmıştır. 1999 yerel seçimlerinde ise bu sayı 738 idi. DYP sadece Elazığ il merkezindeki başkanlık seçimini kazanmıştır. DYP'nin Büyükşehir Belediyelerinde oy oranı %5.40 iken, Büyükşehir dışındaki belediyelerdeki oy oranı ise %9.42'dir.³⁷ DYP, Belediye başkanlığı seçimlerinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde başarılı olmuştur. DYP, bu bölgedeki belediye başkanlıklarının %20'5'ini kazanmıştır.³⁸

Seçim sonuçlarını değerlendirdiği basın toplantısında, Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir baskı ve şantajla seçim sürecinin yaşandığını belirten Ağar, bazı güç odaklarını seçimin son günlerinde anketlerle siyasi yaşamını sona erdirmeye çalıştıklarını söyledi.³⁹ DYP Genel Başkan Yardımcısı Hayri Kozakçıoğlu, “*DYP nerede hata yaptı?*” sorusuna “*İçinde kavga olan eve kimse girmek istemez*” şeklinde yanıt verdi. Parti içindeki kavgalardan, tartışmalardan ötürü birlik sağlanamamıştı. Bundan dolayı da partiye olan ilgi de sınırlı kalmıştı.⁴⁰

DYP, yerel seçimlerde birçok yerde ANAP ile ortak aday gösterdi. Yerel seçim gezilerinde birçok ANAP'lı DYP mitinglerine katılarak, Ağar'a destek vermişti. Bunun dışında, DYP'nin oylarının artmasında Ağar'ın 100'den fazla ilçeyi dolaşıp, halkla birebir ilişki kurması da etkili olmuştu.⁴¹ DYP, Tansu Çiller'den sonra Mehmet Ağar'ın Genel Başkanlığı'nda girdiği ilk seçimde, AKP'den sonra sağın ikinci partisi oldu. Ağar, partideki konumunu güçlendirdi ve ilk seçimde teşkilattan güvenoyu aldı. Ayrıca seçim sonrasında, partiçi hareketlenmelerin de önünü kesmiş oldu. Ağar, muhalefet liderleri arasında kalesini koruyan tek isim oldu.

6.3. DYP SEKİZİNCİ OLAĞAN KONGRESİ (2005)

DYP VIII. Olağan Kongresi'nden önce 11 Mayıs günü eski Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Ali Bayar, Reha Çamuroğlu ile GİK üyesi ve Genel Sekreter Yardımcısı Salih Çelen, eski Merkez Karar Kurulu üyesi Alaattin Aldemir DYP'den istifa ettiler. Mehmet Ali Bayar istifasına gerekçe olarak, değişim ve yenileşme

³⁷ Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, a.g.e., ss. 100-143.

³⁸ Ahmet Demirel, “28 Mart'ta Ne Oldu?”, **Birikim**, Mayıs 2004, Sayı: 181, s. 67.

³⁹ **Zaman**, 30 Mart 2004.

⁴⁰ **Milliyet**, 29 Mart 2004.

⁴¹ **Sabah**, 29 Mart 2004.

hakkında DYP parti yönetimiyle görüş ayrılığının daha da açılmasını gösterdi. Çamuroğlu'nun istifa gerekçesi ise 2002'deki kadroların bugün de işbaşında olmasıydı.⁴² DYP Genel Başkanı Ağar, kongre öncesinde Fatih Terim ve Rıdvan Dilmen'e GİK üyeliği için teklif götürmüştü. Terim ve Dilmen, işlerini sebep göstererek üyelik teklifini kabul etmediler.⁴³

DYP 8. Olağan Kongresi 14–15 Mayıs 2005 tarihlerinde Ankara Atatürk Spor Salonu'nda yapıldı. Divan başkanlığına DYP'nin II. Genel Başkanı Yıldırım Avcı seçildi. Salonda Ağar'ın yanı sıra Atatürk, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Süleyman Demirel'in posterleri vardı. Ayrıca, “*Kaygılanma Türkiye, Senin Doğru Yolun Var*” pankartları da dikkat çekti.⁴⁴ Tansu Çiller, Recep Tayyip Erdoğan, Recai Kutan ve Yaşar Okuyan kongreye telgrafla kutlama mesajı gönderdiler. Çiller mesajında, DYP'nin kendisinin ailesi olduğunu belirtti. Salonda yer alan davetliler arasında Aydın Menderes ve eşi, eski bakanlardan Esat Kırathoğlu, Kamer Genç, eski TOBB Başkanı Fuat Miras ve Necdet Menziri bulunmaktaydı.⁴⁵ Kongre salonu batılı tarzda, anlayışta oluşturuldu. İsimleri koltuklara yazılı olan misafirlere yardım edildi. Taşralı tabana dayanan DYP'de, bu durum fazla uzun sürmedi ve partililer bir süre sonra yabancı konukları bile koltuklarından uzaklaştırarak oturdular. Salonda en çok alkışı Tansu Çiller'in mesajı aldı. Ağar'ın konuşmasında, daha muhafazakar ve milliyetçi söylem kullanması dikkat çekti.⁴⁶

DYP Genel Başkan Yardımcısı Mümtaz Yavuz'un açış konuşmasından sonra kürsüye gelen Mehmet Ağar, AKP hükümetini ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı eleştirdi. DYP'nin 8. Olağan Kongresi'ni milletin başkaldırısı ve iktidarın gidiş sesi olarak adlandıran Ağar, 127 çeşit bitki üretilen Türkiye'de, halinden memnun olan 127 çiftçinin bulunmadığını söyledi. Mehmet Ağar, salondaki yoğun ilgi karşısında heyecanına hakim olamayınca, rahatsızlanarak konuşmasına ara vermek mecburiyetinde kaldı. Ağar'ın tansiyonu 8/6'ya düştü.⁴⁷ Bir saat dinlendikten sonra konuşmasına devam eden Ağar, başörtüsü meselesini çözüme kavuşturacak iktidarın bu salondan çıkacağını, devlet ile millet arasında sıkıntı olduğunu, DYP iktidarıyla

⁴² Sırrı Yüksel Cebeci, “DYP Yol Ayrımında”, **Tercüman**, 14 Mayıs 2005, s. 9.

⁴³ **Milliyet**, 18 Mayıs 2005.

⁴⁴ **Tercüman**, 15 Mayıs 2005.

⁴⁵ **Akşam**, 15 Mayıs 2005.

⁴⁶ Muharrem Sarıkaya, “Delege Lideri Getirirken Götürür”, **Sabah**, 15 Mayıs 2005, s. 22.

⁴⁷ **Akşam**, 15 Mayıs 2005.

birlikte devlet ile millet arasında tutkal görevi göreceklerini ifade etti.⁴⁸ Ağar, kongredeki konuşmasında çarpıcı bir hedef ortaya koydu. Bu hedef, 1924 Anayasası'nı yeniden gündeme getirmektir. Böylece, Meclis'te egemenliği millete veren anlayış şekillenecektir.⁴⁹

DYP Kongresi'nin ikinci gününde GİK ve Yüksek Disiplin Kurulu üyeleri seçimi yapıldı. Ağar, DYP milletvekillerinden hiçbirini GİK'e almayınca, AKP'den DYP'ye geçen Reyhan Balandı, Ümmet Kandoğan ve İbrahim Özdoğan ile bağımsız seçildikten sonra DYP'ye geçen Dursun Akdemir istifa ettiler.⁵⁰ Ağar, GİK listesine alınmadıkları için istifa eden 4 milletvekilinin acele karar verdiklerini ve bu milletvekillerine daha iyi görevler vermeyi düşündüğünü açıkladı.⁵¹

Ağar'ın GİK listesinde Demirel'in ismi silindi. Tansu Çiller'in ekibi de tasfiye edildi. Yani, Ağar kendi listesini yaptı. Çiller'ci olarak bilinen genel başkan yardımcısı Saffet Kaya'nın "Olağanüstü Kongre" sözleri bu durumu göstermekteydi.⁵²

Eski GİK'ten 23 kişi yeni GİK listesine giremedi. Liste dışı kalan GİK üyeleri şunlardır: Serhan Yücel, Fadıl Ünver, İbrahim Konukoğlu, Zekeriya Er, Hasan Subaşı, Yıldırım Ulupınar, Mehmet Gözlükaya, Ramazan Gül, Fezal Gülfidan, Oğuz Tezmen, Gönül Gürsoy, Bilal Güngör, İlhan Parseker, Kemal Kabataş, Ahmet İyimaya, Nevfel Şahin, Saffet Kaya, İlyas Yılmazyıldız, Hayri Kozakçıoğlu, Turhan Tayan, Mustafa Tohumcu, Yücel Akbaba ve Coşkun Özkaya.⁵³

Ağar, GİK listesini oluştururken proje üretecek isimleri tercih etti. Dış politika kadrosunda Nüzhet Kandemir, Umut Arık, Doç. Dr. Çağrı Erhan, Selma Acuner ve Binhan Oğuz bulunmaktaydı. Kandemir, uzun yıllar Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olarak görev yaptı. Umut Arık, İtalya ve Avustralya'da büyükelçilik görevinde bulundu. Çağrı Erhan, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Öğretim üyesiydi. Selma Acuner, Avrupa Kadın Lobisi Türkiye Temsilcisi olarak görevde bulundu. Binhan Oğuz ise AB'nin tarım politikaları konusunda uzman bir kişidir.

⁴⁸ Ayşem Yeğinboy, "Bu Kongre Çok Konuşulacak", **Yeni Asır**, 15 Mayıs 2005, s. 18.

⁴⁹ Serpil Yılmaz, "Ağar: Tabana Bakarım Yıldız Aramam", **Milliyet**, 15 Mayıs 2005, s. 9.

⁵⁰ **Sabah, Akşam**, 16 Mayıs 2005.

⁵¹ **Zaman**, 19 Mayıs 2005.

⁵² Metin Aşık, "ANAP Lideri Mumcu: Fedakarlığa Hazırım", **Tercüman**, 16 Mayıs 2005, s. 8.

⁵³ **Tercüman**, 16 Mayıs 2005.

Ekonomi ve finans konusunda kadroda eski hazine müsteşarı, Tevfik Altınok'un dışında Altan Koçer, Aydın Yardımcı, Serdar Tosun, Birkan Erdal, Emin Dinleten de yer almaktaydı. Hukuk alanında emekli savcı Bekir Sami Daçe ve Tuncer Enginertan; güvenlik alanında eski Emniyet Genel Müdürü ve Ankara Valisi, Saffet Arıkan Bedük; sağlık alanında Prof. Dr. Timur Gürgan ve Prof. Dr. Taner Demirer; eğitim ve genlik konusunda Nevzat Karataş; çalışma hayatı alanında Enver Toçoğlu bulunmaktaydı.⁵⁴

6.4. DP ÇATISI ALTINDA DYP-ANAP BİRLEŞMESİ

3 Mayıs 2007 günü TBMM'de, genel seçimlerin 22 Temmuz'da yapılması kararı alındı. Genel seçimler öncesi, merkez sağda en önemli konu DYP-ANAP birleşmesiydi. DYP'den genel başkan yardımcıları Mümtaz Yavuz, Mahmut Nedim Bilgiç, Celal Adan; ANAP'tan genel başkan yardımcısı Mehmet Erdemir, grup başkanvekili Süleyman Sarıbaş, Bitlis milletvekili Edip Safder Gaydalı birleşme çalışmalarını yürüttüler. 5 Mayıs günü, ANAP lideri Erkan Mumcu ve DYP lideri Mehmet Açar, DP adı altında birleşmeyi öngören protokolü imzaladılar.⁵⁵

DP, 14 Mayıs 1950'de tek başına iktidara gelmişti. DP'nin iktidara gelişinin 57. yıldönümünde 14 Mayıs 2007'de Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda yapılan kutlamaya ANAP ve DYP liderleri dışında Yıldırım Avcı, Necmettin Cevheri, Nahit Mentеше ve Mehmet Ali Bayar gibi önemli isimler de katılmıştı. İki lider de çok samimi bir görüntü vermişlerdi.

Birleşme doğrultusunda, ilk olarak DYP Olağanüstü Kongresi'ni yapacaktı. 27 Mayıs 2007 tarihinde yapılan DYP III.Olağanüstü Kongresi'nde, DYP isim değişikliğine giderek "Demokrat Parti" ismini aldı. DP amblemi, "Türkiye haritası önünde sağ ön ayağı öne kalkmış kırat ile alt kısmında Demokrat Parti yazısı" olarak benimsendi. Tüzükteki DYP ifadeleri DP olarak değiştirilmiştir. GİK 40 üyeden oluşurken, yapılan değişiklikle GİK 50 asil ve 25 yedek üyeden oluştu.⁵⁶ Kongre sonunda ANAP lideri Erkan Mumcu ve DYP lideri Mehmet Açar "Türkiye sizinle gurur duyuyor" tezahüratı arasında salondakileri selamladılar. Kongrede, ATO

⁵⁴ **Milliyet**, 17 Mayıs 2005.

⁵⁵ <http://www.milliyet.com.tr/2007/05/05/siyaset/siy06.html>; <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=220442>; <http://www.milliyet.com.tr/2007/05/06/siyaset/asiy.html> (22.05.2009)

⁵⁶ **Demokrat Parti Tüzüğü**, DP Yayınları, Ankara, 2007, ss. 1-29.

Başkanı Sinan Aygün de resmen DP'ye katıldı. Bundan sonra ANAP, 2 Haziran'da yapacağı kongrede, DP'ye katılma kararı almasıyla birleşme süreci tamamlanacaktı.⁵⁷

Mumcu ile Ağar arasındaki en önemli sorunlardan biri, Mesut Yılmaz'ın DP'den adaylığıydı. Mumcu, Mesut Yılmaz'ın DP'den adaylığına karşı çıkarak, birleşmeyi bozma tehdidinde bulunuyordu. Ağar ise Mesut Yılmaz'ın DP'den aday olmasını istemekteydi. Ayrıca Yılmaz, Hikmet Çetin, Celal Doğan'ın da DP'den aday olmasını istiyordu. 2 Haziran'daki ANAP kongresinden 1 gün önce ANAP lideri Erkan Mumcu *"Her iki parti, her yönetim kademesinde eşit temsil edileceklerdi. Ancak, bir takım sorunlar çıktı. DYP başka bir süreci işletti"* sözleriyle, ANAP kongresinde kapatma kararının çıkamayabileceğini söylüyordu. Yılmaz'ın adaylığı ve 20 ANAP milletvekilinin listede yer almasının, Ağar tarafından kabul edilmemesi, ANAP'taki rahatsızlığı arttırdı.⁵⁸

2 Haziran'da yapılan ANAP kongresinde, ANAP'ın kendini feshederek, DP'ye katılma kararı alması öngörülüyordu. Fakat kongrede, DP'ye katılma kararı çıkmadı. Mesut Yılmaz ve arkadaşlarının aday gösterilmesi, teşkilatların birleşmesi ve aday listesi konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle birleşme sağlanamadı. Sıkışık olan seçim takvimi ve bazı hukuki sorunlardan dolayı eşzamanlı kongreler yapılamamıştı. DYP adını DP olarak değiştirmişti. ANAP'ta DP'ye katılarak birleşme tamamlanacaktı. Ancak, iki partinin bütünleşmesini sağlayan üçüncü kongre seçim sonrasına bırakılınca, iki parti arasında sorun çıktı. ANAP'ın 28 milyon dolar olduğu ifade edilen malvarlığıyla DP'ye katılacak olması ve bütünleşme için öngörülen üçüncü kongrenin seçim sonrasına bırakılması nedeniyle ANAP'ın durumu iltihak olarak değerlendirilmekteydi.⁵⁹

Siyasi partiler, 4 Haziran günü aday listelerini YSK'ya verdiler. Aday listelerindeki eksiklikler 8 Haziran'a kadar tamamlanacaktı. Birleşmenin sağlanamaması üzerine DP, ANAP ile seçime CHP-DSP modelinde olduğu gibi ittifak yaparak girme önerisinde bulundu. Ağar ile Mumcu arasında Sinan Aygün ve

⁵⁷<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/15/siyaset/axsiy02.html>; <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=221333> (22.05.2009)

⁵⁸<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/31/siyaset/axsiy01.html>; <http://www.milliyet.com.tr/2007/06/02/siyaset/asiy.html> (22.05.2009)

⁵⁹<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=223082> (22.05.2009)

Burhan Özfatura arabuluculuk yaptılar.⁶⁰

Fakat, DP ile ANAP, seçime CHP-DSP modelinde olduğu gibi ittifak yaparak girme konusunda anlaşamadı. Bu kararda, YSK'ya iletilen ANAP listesindeki isimlerin, DP'den aday olamayacaklarının YSK tarafından açıklanması etkili oldu. Seçim işbirliğinin sağlanması için yoğun arabuluculuk yapan Sinan Aygün adaylıktan çekildi. ANAP da seçimlerden çekilme kararı aldı. DYP-ANAP birleşmesinin sağlanmamasında, Mehmet Ağar ve Erkan Mumcu'nun birleşme sürecini iyi yönetememeleri önemli bir paya sahiptir.⁶¹

6.5. 22 TEMMUZ 2007 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde⁶² DP, oyların %5.42'sini alarak Meclis'e giremedi. AKP, oyların %46.58'ni alarak 341 milletvekiliyle ikinci kez tek başına iktidara geldi. 22 Temmuz seçimlerinde CHP %20.88 oy oranıyla 112, MHP ise %14.27 oy oranıyla 71 milletvekili çıkararak Meclis'e girdiler. DP en yüksek oy oranını Mehmet Ağar'ın memleketi Elazığ'da (%20.69) aldı. DP'nin Elazığ'dan sonra yüksek oy aldığı iller Artvin (%13.93), Zonguldak (%13.83), Yalova (%12.49), Isparta (%12.30) ve Muğla (%10.06) dır. DP'nin en az oy aldığı iller Hakkari (%1.99), Sivas (%1.99), Bitlis (%1.74), Malatya (%1.33), Erzincan (%1.22) ve Tunceli (%0.89) dir. DP İstanbul'da (%3.07), Ankara'da (%2.84), İzmir'de (%5.19) oranında oy aldı.⁶³

DP'nin 22 Temmuz 2007 seçiminde başarısız olmasının en önemli nedeni, seçimler öncesinde ANAP ile birleşmenin sağlanamamasıdır. Diğer bir neden olarak da Mehmet Ağar'ın teşkilattan gelmemesi olarak belirtilebilir. 2007 seçim propagandası döneminde her yerde vatandaş, Susurluk'tan rahatsızlığını belirtti. Bu konuyla ilgili Orhan Keçeli'nin "Nereye gitsek Susurluk önümüze çıktı" sözleri vatandaştaki rahatsızlığı ortaya koymaktaydı. Ayrıca Ağar'ın seçimlerden önce "Düz ovada siyaset" sözü oldukça tartışıldı. 2007 seçimlerinde DP'nin 57 il başkanı aday

⁶⁰<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/04/son/sonsiy45.asp>; <http://www.milliyet.com.tr/2007/06/07/siyaset/axsiy02.html> (22.05.2009)

⁶¹<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/09/siyaset/asiy.html>; http://www.radikal.com.tr/haber.php?haber_no=223589 (22.05.2009)

⁶² DP'nin 2007 seçimlerinde aldığı oyların illere göre dağılımı ektedir.

⁶³ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15 (20.12.2008)

olmuştu.⁶⁴ 2007 seçimlerinde çok yanlış aday saptamaları yapıldı.⁶⁵ Tabanla müzakere edildikten sonra adayların tespiti yapılmalıydı. Tabanın görüşleri dikkate alınmadan aday listesi yapılmıştı. Listede yapılan hatalara bir örnek olarak, Ankara Çankaya I. sıraya Almanya'dan bir tüccarın yerleştirilmesi gösterilebilir.⁶⁶ Diğer bir etken de AKP'nin "Dindar bir Cumhurbaşkanı seçtirmediler" şeklinde seçim döneminde yoğun bir biçimde uyguladığı propagandadır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde ANAP milletvekillerinin oylamaya katılmamalarının faturası DP'ye kesilmişti.⁶⁷ Ağar döneminde yapılan hatalardan birine değinmeden önce, çok güzel bir sözü hatırlatalım: "Kuş alayı ile uçar." Siyasette ne kadar çok olursan, o kadar başarılı olursun. Daha önce DYP'de görev almış kişilerin yarıya yakını dışarıda kalmıştı. DP'nin 81 il başkanının 49'unun Elazığlı olması, en önemli yanlışların biriydi.⁶⁸

⁶⁴ Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007; Cindoruk'a göre DP'nin başarısızlığını en önemli nedeni ANAP ile birleşmenin gerçekleşmemesidir, Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

⁶⁵ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

⁶⁶ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

⁶⁷ Esat Kıratlıoğlu ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.

⁶⁸ Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.

YEDİNCİ BÖLÜM

DYP'NİN İDEOLOJİK-SOSYAL TEMELLERİ

7.1. DYP'NİN İDEOLOJİK TEMELİ

Merkez sağıın tek başına hükümet olduğu veya koalisyon ortağı olduğu hükümet programları ve uygulamaları, partilerin seçim bildireleri, partilerin politikaları, zaman içinde değişen programları, Anayasa ile ilgili tartışmalar, Anayasa'nın yapılması süreçleri Türk merkez sağıının yol haritasını göstermekte ve merkez sağıın fikirlerini derlemek açısından önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

Merkez sağıın Türkiye'de ortaya çıkışı, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin şartlarıyla, ekonomi politikalarıyla, Türkiye'nin toplumsal yapısı ile ilişkilidir. Merkez sağ çizginin izlediğı yol, liberal ekonomik politikalarla toplumun inanç, değer ve hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesidir. Bu yol, büyük bir ölçüde yeni koşullara uyum sağlayarak devam ettirilmiştir. DP ve diğer merkez sağ partiler bir ölçüye kadar benzer bir siyaset anlayışını izlediler. Öncelikle ekonomik liberalizm, dini hassasiyetler ve milliyetçilikten meydana gelen bir merkez sağ siyaset anlayışı oluştu. DP'nin iktidara gelmesiyle Arapça ezan yasağını kaldırması partiye büyük bir avantaj sağladı. DP'den sonra gelen merkez sağ partiler DP'nin din üzerinden elde ettiği olumlu ortamı yakalamak için çaba sarfettiler.²

Dini eğitimin yaygın duruma getirilmesi, dini bilgilerle ilgili yayınların teşvik edilmesi, cami sayısının çoğaltılması, tarikatların çalışmalarındaki baskının hafifletilmesi, İslam'ı tonun ağır bastığı milliyetçilik, DP'den bu zamana kadar iktidarda bulunan merkez sağ partilerin, tabanın isteklerine göre uyguladığı politikalarlardır.³

DP-AP-DYP çizgisini göz önüne aldığımızda, DP'den itibaren merkez sağ partiler, kırsal kesime diğer partilere oranla daha fazla yakın olmuşlardır. Bu yakınlığın sebebi, ekonomiden ziyade ideolojik kaynaklıdır.⁴ Sağ partiler, ekonomide özel mülkiyeti, sosyo-kültürel alanda milli kültürü savunmaktadır.⁵ DP-AP çizgisinin

¹ Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

² Nuray Mert, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, ss. 20-135.

³ Ferruh Özder, **1980 Sonrasında Türkiye'de Muhafazakar Kimliğin Gelişimi ve Siyasal Partiler**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s. 87-88.

⁴ Hasan Bülent Kahraman, **Sağ Türkiye ve Partileri**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 19.

⁵ Agah Oktay Güner, "Sağın Siyasi Stratejisi", **Yankı**, 14-20 Ekim 1985, Sayı: 759, s. 13.

devamı olarak kurulan DYP de merkez sağda yer alan bir parti olarak, özel mülkiyete, milli kültüre önem vermiş, bunları savunmuştur.

Merkez sağ ve diğer sağ partileri birbirinden ayıran nokta aşırılıklara olan uzaklıklarıdır. Merkez sağ partiler aşırılıklara tam anlamıyla kapalı iken; diğerleri ise aşırılıkları belli bir oranda kendi bünyelerinde toplayabilen, aşırılıklara daha hoşgörülü partilerdir. Merkez sağ her şeyi orta yolunda, her şeyi dengesinde tutmaktır. Merkez sağ partilerin halka yakın olmaları ülkemizdeki kültürel farklılıkları birleştirmiştir. Merkez sağdaki en temel unsurlar; yerli değerlerle evrensel değerler arasında uyumun sağlanabilmesi, halkı devlete ve siyasi yaşama bağlayan köprülerin kurulmasıdır.⁶

DP ve AP'nin devamı olan DYP'nin ideolojik söylemine değinmeden önce, DYP'nin hangi anlama geldiğine ilişkin değerlendirmelere bakalım. Demirel, DYP'nin hangi anlama geldiğini şu cümlelerle anlatmıştır: “*Doğru Yol hareketi bir parti hareketini aşan bir şeydir. Parti zemindir. Doğru Yol, Türk demokrasisini gerçek demokrasiye çevirme, Türk milletinin refah ve saadetini sağlama ve mutlaka ileri, medeni memleketlerden birisi yapma mücadelesinin adıdır.*”⁷ Demirel Cumhurbaşkanlığı görevi sırasında ise, DYP'yi eli nasırlı, kasketli, kravatsız, horlanan insanların hareketi olduğunu söylüyordu.⁸ DYP, 1946'da başlayan halk hareketinin devamıdır. DP-AP-DYP çizgisi “*Ezan susmayacak, vatan bölünmeyecek, bayrak inmeyecek*” olarak tanımlanmaktadır.⁹ Demirel, AP'nin 28. kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmasında “*DYP, DP'nin fikirde, felsefede, kadroda ve reyde devamı olan AP'nin, fikirde, felsefede ve geniş çapta kadroda devamıdır*” diyordu.¹⁰ Milliyetçi kanadın önemli isimlerinden Refaiddin Şahin DP, AP, DYP'li olmayı şu cümlelerle anlattı: “*DP, AP, DYP'li olmak mütemadiyen Müslüman olmak, Türk vatanına, bayrağına sahip çıkmak, Türk vatandaşım diyebilmektir.*”¹¹

Cindoruk, DYP Küçük Kongresi'nde yaptığı konuşmasında DYP'yi şu cümlelerle anlatıyordu: “*Biz milliyetçiyiz. 26 Mayıs'ta Taksim'de elimizde bayrak meçhul kurşuna karşı yürüyenleriz. Biz sağcıyız, 1979 Aralık ayında Ayasofya'da*

⁶ Şakir Süter, **Merkez Sağda Tapu Kavgası**, Maviyağaç Yayıncılık, İstanbul, 2004, ss. 53-62.

⁷ Özer Esmer'in Süleyman Demirel ile yaptığı röportaj, **Yankı**, 10 Ocak 1988, Sayı: 876, s. 12.

⁸ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1995.

⁹ Yunus Çelik'in İsmail Köse ile yaptığı röportaj, **Süvari**, Yıl: 5, Sayı: 1994/8, 9, s. 6.

¹⁰ **Tercüman**, 12 Şubat 1988.

¹¹ Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.

kibleye karşı saf tutanlarız. Biz muhafazakarız, milliyetçiyiz, demokratız ve dindarız.”¹² Cindoruk, konuşmalarında DYP’nin milliyetçi, muhafazakar dindar bir parti olmasının yanı sıra laik ve sağ bir parti olduğunun da altını çizmektedir.¹³ Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, DYP’de toplumun inanç ve değerlerine saygı konusunda, temelde laik bir davranışın yer aldığı muhafazakar bir yapının varlığı söz konusudur.¹⁴ DYP’nin din konusunda duyarlı olduğu noktalar, dine saygı gösterilmesi, inananların rencide edilmemesi ve inananların kötü kişilerin yönlendirmesi altına girmemesidir.¹⁵ DYP, muhafazakar özelliğini göstermek için toplumun dini hassasiyetlerini ve dini sembolleri ön plana çıkarmıştır. Özellikle, 18 Nisan 1999 seçimleri öncesinde DYP’nin diğer partilere göre daha muhafazakar, milliyetçi bir siyaset anlayışını izlediği görülmektedir.¹⁶

DYP kurmayları partinin kimliğini açıklarken Cindoruk gibi ilk önce DYP’nin milliyetçi yönüne atıf yapmaktadırlar. Milliyetçilik partinin önemli isimlerince “*Toplumsal birlik ve beraberlik, toprak bütünlüğü, barışçı bir siyaset izlemek ve halk üzerinden yüksek bir milli bilinç yaratmak*” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ DYP için milliyetçilik, her türlü farklılıkları zenginlik sayan, herkesi kanun önünde eşit gören, maddi ve manevi değerleriyle ülkemizi sonsuza kadar yaşatacak bir güç kaynağıdır.¹⁸ Cindoruk’a göre DYP demokratik sağ bir partidir, demokratik sağ hareketin temsilcisidir. Cindoruk, demokratik sağ kavramını şu cümlelerle açıklamaktadır: “*Demokratik sağ cumhuriyetçidir, laiktir, ilericidir. Bu kavram cumhuriyeti savunmaktadır. Muhafazakarlığı, milletin geçmişiyle övünmesi, ona sahip çıkması olarak anlıyoruz. Dine karşı değiliz ama dinin devlet idaresi şekline gelmesine karşıyız.*”¹⁹ Cindoruk’a göre “*DYP tutucu değildir, yani muhafazakar değildir, korumacıdır. Milli değerleri koruyan bir görünüm içindedir. Ama ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yenilikçidir.*”²⁰ Muhafazakarlığı

¹² **Günaydın**, 12 Şubat 1986.

¹³ **Tercüman**, 21 Haziran 1986.

¹⁴ Tanju Tosun, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 233.

¹⁵ **Tercüman**, 21 Ocak 1987.

¹⁶ Nuray Mert, “Seçimlerden Önce Merkez Sağ”, **Birikim**, Nisan 1999, Sayı: 120, s. 40.

¹⁷ Feride Acar, “The True Parth Party 1983-1989”, (Ed. Metin Heper & Jacob M. Landau), **Political Parties and Democracy in Turkey**, (London: I.B. Tauris, 1991), s. 196.

¹⁸ **Doğru Yol Partisi 1987 Seçim Beyannamesi**, DYP Yayını, Ankara, 1987, s. 42.

¹⁹ Kurtul Altuğ, “Sağda Solda Ne Var Ne Yok”, **Tercüman**, 26 Haziran 1985, s. 2.

²⁰ **Nokta**, 30 Ekim 1988, Yıl: 6, Sayı: 43, s. 29; Acar, a.g.e., s. 197.

tanımlamada koruma yönünde vurgu yaptıkları zamanlar olduğu gibi dindarlığa vurgu yaptıkları zamanlarda olmaktadır.

AP'nin önemli kurmaylarından İhsan Sabri Çağlayangil'e göre DYP muhafazakar, milliyetçi, geleneklerine bağlı, dine saygılı, laiklikten uzak olmayan, sosyal adaletçiliği komünizme yakın olmayan bir partidir.²¹ DYP'nin önemli isimlerinden Mehmet Dülger de DYP'nin muhafazakar demokrat bir parti olduğunu vurgulamaktadır. DYP'nin anlayışına göre muhafazakarlık dine, gelenek-göreneklere, kültüre mutlak bağlılıktır. DYP'nin muhafazakarlığı, milletin manevi değerlerini korumak, bu değerleri dönemin koşullarına bağlı olarak, yeni yorumlarla geliştirmek olarak tanımlanmaktadır.²² Muhafazakarlıkta, geçmiş ile bugün, bugün ile gelecek arasında bağın koparılmaması esastır. Muhafazakar kişi, toptan değişime karşıdır. Bundan dolayı da, muhafazakarlıkta mevcut olana, sınanmış olana bağlılık vardır.²³

DP-AP çizgisinin devamı olan DYP'nin söyleminde, DP ve AP'de olduğu gibi milli irade, demokrasi, refah gibi temalara vurgu yapıldığı görülmektedir. DYP'nin söyleminde, özellikle milli irade ve demokratikleşme kavramları geniş ölçüde yer almıştır. DYP programının birinci maddesinde de partinin kuruluşunun, milli iradeyi üstün kılmak olduğu belirtilmiş ve demokrasi, refah, sosyal devlet olgusuna vurgu yapılmıştır.²⁴ DYP Genel Başkanları Hüsamettin Cindoruk ve Süleyman Demirel döneminde partinin demokratikleşme söylemi "anti-militarizm" ve "sosyal devlet ve insan unsuru" olmak üzere iki temel boyuttan oluşmaktadır. Cindoruk ve Demirel döneminin demokratikleşme söyleminin, Tansu Çiller döneminde tam anlamıyla değiştiği görülmektedir.²⁵ Demirel ve Cindoruk konuşmalarıyla DYP'nin 12 Eylül'e karşı olduklarını vurgulamışlardır. Cindoruk'un da belirttiği gibi, DYP militarizme karşı bir partidir.²⁶ Sakallıoğlu'nun da belirttiği gibi Çiller, askeri kesim ile daha önce hiçbir dönemde görülmemiş bir uyum içinde

²¹ **Yankı**, 4-10 Kasım 1985, Sayı: 762, s. 8.

²² **Yankı**, 27 Ocak-2 Şubat 1986, Sayı: 774, s. 22.

²³ Doğu Ergil ile yapılan söyleşi, **Yankı**, 27 Ocak-2 Şubat 1986, Sayı: 774, s. 23.

²⁴ **Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı**, DYP Yayınları, Ankara, 1983, s.75-76; Ümit Cizre Sakallıoğlu, "Doğru Yol Partisi", **CDTA**, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1258; Ümit Cizre, **Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık**, (Çeviren: Cahide Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 40-42.

²⁵ Ümit Cizre Sakallıoğlu, "Doğru Yol Partisi: Bir Kimlik Bunalımının Parametreleri", **Birikim**, Ekim 1994, Sayı: 66, s. 20.

²⁶ **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1990; Ahmet İnsel, "Militarizm ve Demokrasi", **Yeni Gündem**, 24-30 Mart 1986, Yıl: 2, Sayı: 3, s. 40.

olmuştur. Bu uyum 28 Şubat'a kadar devam etmiştir. Çiller döneminde demokrasi söylemi ise “Çoğulculuk, katılım, insan hakları, barış ve özgürlük kavramları yerine her fırsatta ‘birlik’, ‘bütünlük’, ‘bayrak’ ve ‘ezan’ türünden temalarla” milliyetçiliğin ağır bastığı bir ifade tarzıyla oluşturulmuştur.²⁷

DYP'nin bir misyon, dava partisi olduğuna, partinin yayınlarında vurgu yapılmıştır.²⁸ Bu misyon iddiasını İsmet Sezgin şu cümlelerle açıklamıştır: “*Bu misyon çağdaşlıkla muhafazakarlığın, hürriyetçilikle toplumsal adaletin, milliyetçilikle barışseverliğin Türkiye'ye en uygun sentezini zamanın gereklerine göre yaratmak, insan haklarının ve temel özgürlüklerin, bu meyanda din ve vicdan özgürlüğünün koruyucusu olmak ve bütün vatandaşlarımızı eşitlik içinde kucaklama iddiasıdır.*”²⁹ 1977 yılında Süleyman Demirel, AP'nin bir dava partisi olduğunu “*Dava sağlamdır. AP davanın etrafında toplanmıştır. Kopan, partiden değil, davadan kopmuş olur. Biz bir davanın partisiyiz, bir mücadelenin partisiyiz*” sözleriyle dile getirirken³⁰; Cindoruk, genel başkanlığı döneminde DYP'nin 40 yıllık bir davanın yorumu olduğunu söylüyordu.³¹ Dava söylemi, DP-AP-DYP çizgisinin tek parti iktidarına karşı verilen mücadeleye ve özellikle DP'nin tek başına iktidara geldiği 1950'den sonraki “Demokrat, serbest piyasa yanlısı, dine saygılı, darbe karşıtı” uygulamaları işaret etmektedir.³²

DYP Genel Başkanı Cindoruk'un genel başkanlığı döneminde yaptığı konuşmalarda dini değerlere önem verdiği görülmektedir. Cindoruk'un bu konuşmalarında bazı örneklere baktığımızda, din konusunda ne kadar hassas olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle seçim kampanyaları döneminde, dini söylem ve motiflerin çok sık kullanıldığı görülmektedir.³³ Cindoruk, 6 Eylül 1987 tarihli referandum kampanyası sırasında Yozgat'ta Türk bayrağına sarılı Kur'an-ı Kerim'i öperek başına koydu.³⁴ Cindoruk, Nevşehir'de konuşmasına başlamadan önce

²⁷ Sakallıoğlu, y.a.g.m., s. 1263.

²⁸ **DYP Seçim Bildirgesi**, DYP Yayını, Ankara, 1991, s. 19; **DYP 1986 Ara Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1986, ss. 39-41; **DYP Niçin Vardır? Ne İster? DYP'nin İleri Hedefleri**, DYP Basın ve Propaganda Başkanlığı, Ankara, 1987, ss. 1-5.

²⁹ **Milliyet**, 5 Temmuz 1996.

³⁰ **Yankı**, 5-11 Aralık 1977, Sayı: 351'den aktaran Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 111.

³¹ **Tercüman**, 20 Eylül 1985.

³² Yetivart Danzıkyan, “‘Dava Partisi’ Olarak DYP”, **Birikim**, Aralık 1997, Sayı: 104, s. 75.

³³ İsmail Safi, **Türkiye'de Muhafazakar Siyaset ve Yeni Arayışlar**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2007, s. 201.

³⁴ **Tercüman**, 1 Temmuz 1987.

toplantı salonunda bulunanları, Adnan Menderes'in ruhuna Fatiha okumaya ve saygı duruşunda bulunmaya davet etti.³⁵ Cindoruk, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinden önce gerçekleştirdiği basın toplantısındaki konuşmasını tamamladıktan sonra "*Allah'ın adıyla seçim kampanyasını açıyorum. Hayırlı olsun*" dedi.³⁶ Cindoruk, 28 Eylül 1986 ara seçimleri için Demirci ve Gördes'te halka hitap ederken şunları söyledi: "*İlk Kuran kursunu açan, ezanı Arapça okutan, okullara din dersi koyan, İlahiyat Fakülteleri açan DP idi. Cami yapan, cami onaran Demirel'di.*"³⁷

Cindoruk'un genel başkanlığı döneminde türban sorunu gündemdeydi. Cindoruk, üniversitelerdeki türban yasağının siyasete karıştırılmamasını istiyordu. Cindoruk, Türban yasağını protesto amacıyla açlık grevi yapan öğrencileri ziyaretinde, Şevket Kazan'ın konuyla ilgili bir kanun teklifini Meclis'e verilmesi isteğine "*Konuyu siyasete karıştırmak istemediklerini*" söyledi.³⁸ Cindoruk'un başörtüsüyle ilgili değerlendirmesi şöyledir: "*Başörtüsü yasalara aykırı değildir. Sokakta örtü takana karışılmazken, üniversitelerde neden karışılıyor? Başka ülkelerde rahibeler de başörtüsü ile dolaşiyor. YÖK çıkardığı bir yönetmelikle bu konuyu biraz yumuşattı ama yeterli değil. Başörtüsü yasağı özgürlüklere aykırıdır.*"³⁹

Kendisini "*....Ben milliyetçi, muhafazakar, hürriyetçi, demokrat, medeniyetçi, adaletçi, millet iradesinin üstünlüğünü savunan, imarçı, inşacı, sosyal adaleti savunan, sosyal güvenlikçi, refahçı, Büyük Türkiye'ciyim.*"⁴⁰ şeklinde tanıtan Süleyman Demirel'in ise konuşmalarında, Cindoruk'tan farklı olarak Kuran'daki surelerden örnekler verdiği görülmektedir. Ekonomiyle ilgili değerlendirmelerde rakamlarla konuşan Demirel, dini konulardaki söylemlerinde de örneklerle başvurmuştur. Demirel'in bu söylemi, 1990 yılına kadar sık kullandığını söyleyebiliriz. 24 Kasım 1990'da yapılan DYP kongresiyle başlayan DYP'deki değişim hareketiyle beraber Demirel, bu söylemi çok daha az kullanmıştır. 20 Ekim 1991 seçimleri sonrasında kurulan DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde ise demokratikleşme, sivilleşme gibi kavramlara daha fazla vurgu yaptığı görülmektedir.

³⁵ **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1985.

³⁶ **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1986.

³⁷ **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1986.

³⁸ **Tercüman**, 3 Mayıs 1987.

³⁹ **Milliyet**, 17 Kasım 1985.

⁴⁰ **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1986.

Demirel, 28 Eylül 1986 ara seçimleri için Ankara Nallıhan'da yaptığı konuşmada iki defa Kuran-ı Kerim'in çeşitli surelerinden bölümler,⁴¹ Niğde'de yaptığı konuşmada, Fatiha Suresinin "Allahtan başka kimseye kul olmayın" şeklindeki bölümünü,⁴² DYP Ankara İl örgütünün verdiği iftar yemeğinde, Ali İmran Suresi'nin "*Gevşemeyiniz, yılmayınız, bezmeyiniz, inanmışsanız üstün geleceksiniz*" diyen 139. ayetini okumuştur.⁴³ 28 Eylül ara seçimleri için gittiği Bingöl'de seslendiği kalabalığın çoğunun başında namaz takkesi bulunmaktaydı.⁴⁴ Ayrıca, 6 Eylül 1987 referandumu için gittiği Afyon'da halka hitap ederken Nisa suresinin 58. ayetinden ve Zap suresinin 26. ayetinden örnekler vermiş,⁴⁵ 1989 yerel seçimleri öncesinde Gerede'de yaptığı konuşmada da Fatiha ve Nasr suresine değinmiştir.⁴⁶ Said-i Nursi için okutulan mevlitle ilgili DGM tarafından açılan soruşturmayı kınayan Demirel, "*Camileri rahat bırakın. Ben mevlit okutmak isteyenlerin hakkını savunuyorum*" şeklinde yanıtlamıştır.⁴⁷ Demirel'in DYP Genel Başkanlığı döneminde 1988 bütçe görüşmeleri televizyondan naklen yayınlanmaktaydı. Demirel'in konuşma sırası çekilen kura sonucunda, öğle saatlerine rastlamaktaydı. Demirel'in konuşması Cuma namazına denk geldiği için pek çok insan Demirel'i dinleyemeyecekti. DYP'nin Meclis Danışma Kurulu'na verdiği öneriye ANAP ve SHP de destek verdi. Böylece ilk kez Meclis çalışmaları Cuma namazı saatine göre ayarlanıyordu.⁴⁸ İkinci gelişme de, Demirel'e yakınlığıyla bilinen DYP Isparta milletvekili Ertekin Durutürk'ün yasa önerisidir. Durutürk, yasa önerisinde Ayasofya'nın yeniden ibadete açılmasını ve Topkapı Sarayı'nın kutsal emanetler bölümünde sürekli Kuran okunmasını öngörmekteydi. Bu öneri DYP Meclis Grup yönetimi tarafından da onaylanmıştı. Bu iki gelişme, DYP'nin ve diğer siyasi partilerin, halkın dinsel duygularına yönelik siyaset anlayışına gösterilebilecek örneklerdendir.⁴⁹

Tansu Çiller'in Genel Başkanlığı dönemine baktığımızda, Çiller'in dini konularda kullandığı söylemin, önceki dönemlere göre çok daha sert bir tonda

⁴¹ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1986.

⁴² **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1986.

⁴³ **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1987.

⁴⁴ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1986.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1987.

⁴⁶ **Hürriyet**, 19 Mart 1989.

⁴⁷ **Hürriyet**, 1 Kasım 1990.

⁴⁸ Yalçın Doğan, "Namaza Göre", **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1988, s. 13.

⁴⁹ Ali Sirmen, "Süleyman Bey'in Dönüşü", **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1988, s. 3.

olduğu görülmektedir. Çiller, 1999 seçimleri öncesinde Erzurum mitinginde “İslam dininin kefilî olduğunu söylerken; 2 gün sonra gerçekleştirdiği Kayseri mitinginde ise söylemini daha da radikalleştirerek “*Dininizin, diyanetinizin, hürriyetlerinizin kefilî benim*” diyordu.⁵⁰ Demirel, Kuran’daki surelerden örnekler verirken, Çiller’in Hz. Muhammed’in birlik ve beraberliğe davet eden hadislerinden örnekler verdiği görülmektedir. 20 Şubat 1994’te yapılan DYP Genişletilmiş Temsilciler Meclis’i Toplantısı’nda,⁵¹ 21 Aralık 1996 günü yapılan DYP Yerel Yönetimler 1. Merkez Toplantısı’nda,⁵² İkinci Avrasya İslam Şurası’ndaki konuşmasında,⁵³ 20 Şubat 1994 günü 27 Mart 1994 yerel seçimleri için yapılan toplantıda,⁵⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı’yla Türkiye Diyanet Vakfının düzenlediği “Kutlu Doğum Haftası”nın açılış törenindeki konuşmasında bu örnekleri görmekteyiz.⁵⁵

DYP’nin en önemli siyasi yönlerinden biri milliyetçiliktir. Çiller’in milliyetçilik söylemi, daha önceki genel başkanlara kıyasla daha radikal bir çizgidedir. Bunun en tipik örneğini 27 Mart 1994 yerel seçimlerindeki propaganda döneminde görmekteyiz. Terör olaylarının arttığı bu dönemde, Çiller’in söyleminin milliyetçi tonlarında artış görülmektedir. Çiller, 27 Mart 1994 yerel seçimleri öncesinde, Ümraniye deki konuşmasında “... 10 yıl boyunca PKK masum insanlarımızı öldürmüştü. 27 Mart ta DYP’ye vereceğiniz her oy PKK’ya sıkılmış bir kurşundur” ifadesini kullanmaktaydı.⁵⁶ Kendisini “Çanakkale milliyetçisi” olarak adlandıran Çiller, Taksim toplantılarının 90’incisinde, milliyetçiliğin ve maneviyatçılığın yükselen değerler olduğunu vurguladıktan sonra “*Ben Çanakkale milliyetçisiyim. Milliyetçilikten vazgeçmem. Bu milliyetçiliğim ırkçılık değildir*” diyordu.⁵⁷

Çiller’in dini konularda kullandığı söylemin ve milliyetçilik söyleminin Cindoruk ve Demirel’den farklı olduğunu belirtmiştik. Çiller’i Cindoruk ve Demirel’den ayıran diğer önemli bir noktada, Çiller’in “Bayrak, ezan” söylemini Cindoruk ve Demirel’e oranla çok daha sık kullanmasıdır. DYP lideri bu söylemle

⁵⁰ **Milliyet**, 7 Nisan 1999; **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1999.

⁵¹ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1994.

⁵² **Zaman**, 22 Aralık 1996.

⁵³ **Milliyet**, **Yeni Asır**, 22 Ekim 1996.

⁵⁴ **Hürriyet**, 21 Şubat 1994.

⁵⁵ **Milliyet**, **Sabah**, 21 Nisan 1994.

⁵⁶ Yetvart Danzikyan, “Merkez-Sağ Devlet ve Tansu Çiller”, **Birikim**, Ocak-Şubat 1997, Sayı: 93, 94, s. 104; **Cumhuriyet**, 25 Mart 1994.

⁵⁷ **Hürriyet**, 14 Nisan 1996.

toplumun tüm kesimlerini DYP’de toplamayı hedeflemiştir.⁵⁸ Çiller, gerektiğinde Kudüs’te olduğu gibi namaz kılmış, gerektiğinde başını bağlamış, hediye edilen Kuran-ı Kerimleri öpüp alnına koyarak, dinine karşı hassas olduğunu göstermiştir.⁵⁹ Özellikle Çiller’in 24 Aralık 1995, 18 Nisan 1999 ve 3 Kasım 2002 genel seçimlerinin kampanya dönemlerinde, bu söylemi sıkça kullandığı görülmektedir. 13 Kasım 1995 Erzurum mitinginde, 7 Nisan 1999 Balıkesir konuşmasında, 4 Ekim 2002 İzmir’in Kiraz ve Beydağ, 31 Ekim 2002’de de Torbalı’daki konuşmalarında bu söyleme ağırlık vermiştir.⁶⁰ Çiller, “bayrak, ezan” söylemine paralel olarak “cami” vurgusunu da çok sık kullanmıştır. Camiyi Avrupa’ya götüreceklerinin⁶¹, bunun mücadelesini yaptıklarının⁶² altını çizen Çiller, DYP Azınlık Hükümeti’nin programını okurken “*İnancımızla, kitabımızla semalarda sonsuza kadar yankılanacak ezanımızla Gümrük Birliği’ne girileceğini*” söylüyordu.⁶³

Refahyol hükümeti döneminde Çiller, DYP’nin yeni tanımını grup toplantısında yaptığı konuşmasında açıklıyordu. Çiller, manevi değerleri koruyan, değişimi gerçekleştiren DYP’nin yeni tanımını “2D” (İki Değer) olarak belirtiyordu. İki değer “laiklik ve Müslümanlık” idi. Çiller 2D’yi “DYP’nin laikliğin teminatı aynı zamanda Elhamdülillah Müslümanlık” şeklinde açıklıyordu.⁶⁴ DYP Genel Başkanı Çiller, genel başkanlığı süresince dini kesimin önde gelen isimlerinden Fethullah Gülen ile iyi ilişkiler içinde oldu. 8 Aralık 1994’te Fethullah Gülen’i Başbakanlık Konutu’nda konuk etti.⁶⁵ Fethullah Gülen taraftarlarının kurduğu Asya Finans Kurumu’nun açılışını gerçekleştirdi.⁶⁶ Özel Yamanlar Lisesi’nin mezuniyet törenine katılan Çiller, Gülen ile yaklaşık 1 saat görüştü.⁶⁷ Çiller, Gülen dışında Yeni Asyacıların lideri Mehmet Kutlular ve Süleymancılarının lideri Kemal Kaçar ile de

⁵⁸ Vecihi Timuroğlu, “Siyasal Eylemin Yeni Boyutu: Bayrak ve Ezan”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1994, s. 14.

⁵⁹ Ruşen Çakır, “Çiller Takiyye mi Yapıyor?”, **Milliyet**, 12 Aralık 1994, s. 12.

⁶⁰ **Zaman**, 14 Kasım 1995; **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1999; **Yeni Asır**, 5 Ekim ve 1 Kasım 2002.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1995.

⁶² **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 16 Aralık 1995.

⁶³ **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1995.

⁶⁴ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1996.

⁶⁵ **Milliyet**, 13 Aralık 1994.

⁶⁶ **Yeni Asır**, 25 Ekim 1996.

⁶⁷ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1995.

görüştü.⁶⁸ Süleymancılar tarikatının lideri Kemal Kaçar 3 dönem AP'den milletvekili seçilmişti.⁶⁹

Çiller sonrasında Mehmet Ağar, DYP Genel Başkanlığı'na seçilmişti. Mehmet Ağar emniyet müdürü, vali, bakan olarak devletin çeşitli kademelerinde görev almış bir kişiydi. Bu özellikleriyle DYP'nin önceki genel başkanlarından ayrılmaktaydı.⁷⁰ Ağar, DYP'nin milliyetçi kanadının en önemli isimlerindendi. Ağar milliyetçi, muhafazakar ve otoriter bir parti lideri görüntüsündedir. Ağar döneminin söyleminde 1946 ruhuna ve 1946'dan bu yana DP-AP'nin savunduğu millet iradesinin üstünlüğüne vurgu yapılmıştır.⁷¹

Ağar döneminin milliyetçilik söylemi Tansu Çiller'den çok farklıdır. Çiller dönemindeki milliyetçilik söyleminin aşırılığı tamamen Ağar döneminde terkedilmiştir. DYP'nin milliyetçilik anlayışı, Ağar döneminde aşırılıktan uzak bir görünümde olmuştur. Ağar'ın, MHP'nin de konumunu dikkate alarak, Anadolu milliyetçiliğini öne çıkaran bir siyasi anlayışı amaç edindiğini söyleyebiliriz.⁷²

Demirel, konuşmalarında Kuran'daki surelerden örnekler verirken, Çiller ise Hz. Muhammed'in hadislerinde konuşmalarında yer vermişti. Ağar ise Demirel ve Çiller'den farklı olarak söylemlerinde bu tür örnekleri kullanmamıştır. Ağar'ın genel başkanlığı dönemiyle ilgili olarak iki örnek öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, Ağar'ın 28 Mart 2004 yerel seçimleri kapsamında gittiği Bilecik'te Şeyh Edibali Türbesi'ni ziyaretidir.⁷³ İkincisi de Ağar'ın DYP 8. Olağan Kongresi'nde yaptığı konuşmadır. Ağar, konuşmasında DP-AP çizgisinin toplumun inanç, gelenek ve göreneklerine gösterdiği saygıyı göz önüne alarak “*Ezan-ı Muhammedi'yi biz okuttuk, başörtüsününün çözümü de bu salondan çıkacak*” diyordu.⁷⁴ Genel Başkanlığı döneminde, DYP'nin DP-AP çizgisinin devamı olduğuna vurgu yapan Mehmet Ağar, DYP'nin “iman ve inancın partisi” olduğunu söylemektedir.⁷⁵

⁶⁸ **Yankı**, 30 Ocak 1995, Sayı: 73, s. 13.

⁶⁹ **Sabah**, 26 Ocak 1995.

⁷⁰ Rahim Er, “Elazığ'a Takdir Ağar'a Tebrik”, **Türkiye**, 17 Aralık 2002, s. 3.

⁷¹ Mehmet Ağar, **Ülkem ve Partim Üzerine Konuşmalar**, DYP Yayını, Ankara, 2003, ss. 4-42; Mehmet Ağar, **Türkiye'nin Gelecek Vizyonu**, DYP Yayını, Ankara, 2003, ss. 20-24.

⁷² Fikret Bila, “Ağar'ın Mesajları”, **Milliyet**, 15 Mayıs 2005, s. 18.

⁷³ **Hürriyet, Milliyet**, 13 Mart 2004.

⁷⁴ Mustafa Ünal, “Ağar: Ezanı Okuttuk Başörtüsünü de Çözeriz”, **Zaman**, 15 Mayıs 2005, s. 17.

⁷⁵ **Sabah**, 15 Mayıs 2005.

7.2. DYP'İN SOSYAL TEMELLERİ

7.2.1. DYP'nin Oy tabanı

7.2.1.1. DYP Oylarının İllere Göre Dağılımı

DYP'nin oy dağılımı, 1987'den 2002'ye kadar katıldığı beş genel seçim baz olarak incelendi. 29 Kasım 1987 genel seçiminde DYP en yüksek oyu Isparta'dan (%60.2) aldı. DYP'nin Isparta'dan bu oranda yüksek oy almasında Demirel'in memleketi olması en önemli etkidir. Isparta'yı Antalya (%32.5), Elazığ (%31.2), Samsun (%30.8) izledi. DYP 1987 seçiminde 31 ilde (20 ila 30), 25 ilde (10 ila 20), 7 ilde de (0 ila 10) oranından oy aldı. DYP'nin en az oy aldığı iller Tunceli (%4.1), Malatya (%4.7), Sivas (%7.4), Kars (%7.9), Kırşehir (%8.9), Yozgat (%9.5), Erzincan (%9.6) dir.⁷⁶

DYP 1987 seçimlerinde kentlerde başarılı olamadı. DYP'nin kırsal kesimden ve kasabalardan oy aldığı görülmektedir. Kırsal alanda hangi partiye oy verileceğini ailenin büyüğü belirlemektedir.⁷⁷ DP ve AP'nin devamı olan DYP, kırsal kesimde yaşça büyük kişilerden daha çok destek almıştır. 1987 seçimlerinde DYP genellikle merkez ilçeleri kapsayan birinci seçim çevrelerinde değil, Antalya, Aydın, Bursa, Hatay, Manisa ve Samsun'da kırsal kesimin ağırlık olduğu ikinci seçim çevrelerinde, daha yüksek oranlarda oy almıştır. DYP'nin kırsal kesimin ağırlıkta olduğu bu illerde, büyük bir oranda yerli adaylar sayesinde başarılı olduğu belirtilebilir.⁷⁸ 29 Kasım 1987 seçimlerinde DYP yerel liderlere bağlı olarak Elazığ (%31.2), Bingöl (%29.6), Artvin (%28.3), Erzurum (%26.1), Muğla (%25.8), Afyonkarahisar (%25.3) gibi illerde büyük oranda oy almıştır.⁷⁹

Üstün Ergüder 1987 seçimleriyle ilgili çalışmasında, illeri “endüstri-şehirlleşme” ve “kırlık-modernleşme” endekslerine göre sıraladı. Bu endekslerde, yüksek pozitif değeri olan iller, o endekse göre modernleşmiş illerdir. DYP'nin özellikle şehirlleşme ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu illerde, ülke ortalamasının altında oy aldığı görülmektedir.

⁷⁶ Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987, DİE, Yayın No: 1280, Ankara, 1988.

⁷⁷ İlhan Tekeli, Gencay Şaylan, “Seçim Sonuçlarının Toplumsal Profili”, Cumhuriyet, 1 Aralık 1987, s. 7.

⁷⁸ Nihal Kara, Günay Göksu Özdoğan, “1987 Seçimleri: Parti Sisteminin Geleceğine İlişkin Bazı Gözlemler”, İktisat Dergisi, Şubat 1988, Sayı: 279, s. 20-21.

⁷⁹ İkbine Doğru, 6- 12 Aralık 1987, Sayı: 50, s. 19.

Tablo 16: 1977 ve 1987 Seçimlerinde AP ve DYP'nin Seçmen Desteği

DYP'nin Seçmen Desteği	(1987)	AP (1977)
Endüstri-Şehirleşme Endeksi	- 07	- 04
Kırlık-Modernleşme endeksi	21	61

Kaynak: Üstün Ergüder, “Siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi”, **Tercüman**, 11 Aralık 1987, s. 2.

AP ve DYP'nin endüstri-şehirleşme endeksinde seçmen desteğinin çok yakın olduğu görülmektedir. Fakat DYP, kırlık-modernleşme endeksinde AP'ye göre daha zayıftır. Bunun nedeni ANAP'ın bu illerde DYP'ye rakip olmasıdır. Böylece DYP'nin oy oranı, AP gibi yüksek olmamıştır. DYP'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Türkiye ortalamasının üzerinde oy aldığı görülmektedir. Bu iller genellikle kırlık-modernleşme endeksinde düşük ya da negatif değerleri olan illerdir.⁸⁰

20 Ekim 1991 seçim sonuçlarına baktığımızda, DYP'nin 1987 seçimlerinde olduğu gibi en yüksek oyu Isparta'dan (%62.6) aldı. Isparta'yı Antalya (%43.2), Muğla (%39.5), Burdur (%38.8), Manisa (%37.3) takip etti. Bu 5 ilin dışında DYP 23 ilde %30'un üzerinde oy elde etti. DYP 1991 seçimde 30 ilde (20 ila 30), 13 ilde (10 ila 20), 2 ilde de (0 ila 10) oranında oy elde etti.⁸¹ 1991 seçiminde DYP'nin, DP ve AP'nin geleneksel oy tabanının güçlü olduğu illerde başarılı olduğu görülmektedir. Bu iller içe kapalı değil, dışa açık illerdir ve bu illerde tarımın yanında ticaret, sanayi gelişmiştir. Bu seçimlerle DYP'nin DP-AP'nin mirasını ele geçirme dönemine girdiği söylenebilir.⁸² DYP'nin %10'un altında oy aldığı iki il Tunceli (%3.4) ve Malatya (%6.6) dir. DYP'nin 1987 ve 1991 seçimlerinde en az oy aldığı 10 ili incelediğimizde 6 ilin ortak olduğu görülmektedir. Bu iller Tunceli, Malatya, Erzincan, Sivas, Kırşehir ve Yozgat'tır.

⁸⁰ Üstün Ergüder, “Siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi”, **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 5-12 Aralık 1987), 11 Aralık 1987, s. 2.

⁸¹ **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolara) 20.10.1991**, DİE, Yayın No: 1522, Ankara, 1992.

⁸² Tosun, a.g.e., s. 248.

1991 seçiminde DYP'nin 5 büyük ilde oylarını önemli ölçüde arttırdığı görülmektedir. 1987 seçiminde oy oranı İstanbul'da (%11.9), Ankara'da (%14.5), İzmir'de (%15.6), Bursa'da (%26.1), Adana'da (%19.2) iken, 1991 seçiminde İstanbul'da (%18.8), Ankara'da (%23.3), İzmir'de (%27.6), Bursa'da (%31.2), Adana'da (%30.0) oranında oy aldı.⁸³ DYP Ankara, Adana ve Bursa'da birinci parti olmuştur. Fakat bu seçimde DYP'nin İstanbul'da diğer illere göre başarısız olmasında, Demirel'in çatışmacı üslubunun, DYP'nin modern-kentsel imajını gölgelediği belirtilebilir.⁸⁴

24 Aralık 1995 seçiminde DYP, 1987 ve 1991 seçimlerinde olduğu gibi en yüksek oyu Isparta'dan (%40.3) aldı. Bu seçimde Isparta'yı Kilis (%37.2), Muğla (%35.3), Bilecik (%32.2), Çanakkale (%31.1), Denizli (%30.6) izledi. Bu 5 ilin dışında DYP 24 ilde (20 ila 30), 48 ilde (10 ila 20) 1 ilde de %10'un altında oy aldı. 1995 seçim sonuçlarını 1991 seçim sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda DYP'deki oy oranındaki düşüş gözler önüne serilmektedir. DYP 1991'de 28 ilde %30'un üzerinde oy almıştı. 1995'te ise %30'un üzerinde oy aldığı il sayısı 6'dır. DYP, 1991'de 30 ilde (20 ila 30) oranında oy alırken, 1995'te bu orandaki il sayısı 24'tür. En çarpıcı sonuçlardan biri de (10 ila 20) arasında oy alınan il sayısındadır. DYP 1991'de 13 ilde (10 ila 20) arasında oy alırken, 1995'te bu orandaki il sayısı 48'e yükseldi. DYP 1991'de Malatya ve Tunceli'de %10'un altında oy almıştı. 1995'te ise yalnızca Malatya'da %10'un altında oy aldı. DYP, 1995'te Tunceli'de %16.8 oranında oy aldı. Çünkü 1987 ve 1991 seçimlerinde SHP'den Tunceli milletvekili olarak Meclis'e giren Kamer Genç, 1995 seçiminde DYP'den Tunceli milletvekili olarak Meclis'e girdi.⁸⁵

DYP'nin kırsal kesimde, ziraatın ağırlıklı olduğu kasabalarda geleneksel oy tabanının sağladığı avantajla ve kadın seçmenlerin desteğiyle özellikle Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Elazığ, Eskişehir, Isparta, Kastamonu, Kütahya, Muğla, Manisa, Şanlıurfa'da başarı sağladığı görülmektedir.⁸⁶

18 Nisan 1999 seçiminde DYP %25'in üzerinde oyu hiçbir ilde alamadı. DYP en yüksek oyunu Kütahya'da (%24.2) aldı. Kütahya'yı Şanlıurfa (%23.8), Isparta

⁸³ **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolar) 20.10.1991.**

⁸⁴ Nihal İncioğlu, "İstanbul Merkez Sağa Kaydı", *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1991, s. 7.

⁸⁵ **Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995**, DİE, Yayın No: 1866, Ankara, Mart 1996.

⁸⁶ Erhan Karaesmen, "24 Aralık Seçim Sonuçlarının Sayısal ve Sosyo-Politik Değerlendirmesi", (Yazı Dizisi: 2-3 Ocak 1996), *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1996, s. 4.

(%23.1), Kilis (%23.0), Siirt (%22.1), Ardahan (%21.5) takip etti. DYP 62 ilde (10 ila 20), 12 ilde de %10'un altında oy aldı.⁸⁷ DYP, 1999'da %25'in üzerinde hiçbir ilde oy alamadı. 6 ilde %20'in üzerinde, 62 ilde (10 ila 20), 12 ilde de %10'un altında oy aldı. DYP, 80 ilin 74'ünün de %20'in altında oy aldı. Bu tablo DYP'deki çöküşü göstermektedir. 1999 seçiminde DYP'nin en az oy aldığı il İstanbul (%5.4) oldu. DYP Genel Başkanı Tansu Çiller kendi seçim bölgesi olan İstanbul 3. bölgede %5.7 oranında oy aldı. 3. bölgede %9.1 oranında oy alan CHP, %10'luk ülke barajını aşamadığı için Çiller çok az bir farkla milletvekili seçildi.⁸⁸

1999'da kırsal kesimden en yüksek oyu alan parti DYP'dir. DYP'nin en yüksek oyu aldığı ilk 50 ilçede, kırsal nüfus oranının %50'nin üzerinde olması, DYP'nin kırsal kesimdeki gücünü göstermektedir.⁸⁹ DYP'nin 1995 seçiminde oy oranı %19.2 iken 1999'da bu oran %12'ye düştü. Oy oranında %7.2'lik bir gerileme yaşandı. DYP'nin oy kaybı ise %37.5'tur.⁹⁰ 1999 seçim sonuçları merkez sağdaki çöküşü de göstermektedir. 1987'de merkez sağın oy oranı %56.4 iken bu oran 1991'de %51.0'e, 1995'te %38.9'a, 1999'da ise %25.0'e düştü.⁹¹

DYP'nin 1995 ve 1999 seçimlerinde aldığı oylar arasında anlamlı ve pozitif bir bağlantı vardır. DYP, 1999'da kendi tabanından oy almıştır. Fakat bu taban oldukça küçülmüştür. 1999 seçiminde DSP birinci parti oldu. DSP'nin en fazla oyunu arttırdığı 10 ille, DYP'nin en fazla oy kaybettiği 10 il kıyaslandığında, oy fazlalığının ve kayıplarının örtüştüğü görülmektedir. Bu 10 il arasında yer alan Muğla, Edirne, Çanakkale, İzmir, Kilis ve Aydın'ın ortak özelliği, ekonominin gelişmiş, tarım ve sanayinin güçlü, dışa açık iller olmalarıdır. Bu illerde DYP'nin ortalama 10 puanlık oy kaybına karşı, DSP'nin oylarının 10 puan yükseldiği dikkate alındığında, DYP ile DSP arasındaki oy kayması daha iyi görülmektedir. 1999 seçim sonuçları, DYP lideri Tansu Çiller'in söyleminin milliyetçi, muhafazakar ve taşralı seçmenler tarafından destek bulmadığını da göstermektedir. DYP oylarının tarım sektörüyle pozitif ilişkide olması, DYP'ye desteğin yalnızca tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu kırsal kesimden geldiğini göstermektedir. Seçim sonuçları

⁸⁷ Muharrem Kılıç, **18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri (Sonuçlar ve Analiz)**, BİLAY, Ankara, 1999, ss. 74-76.

⁸⁸ **Milliyet**, 24 Nisan 1999.

⁸⁹ M. Melih Pınarcıoğlu, Oğuz Işık, "1999 Genel Seçimleri Coğrafyası", **Birikim**, Sayı: 162, s. 44.

⁹⁰ **Sabah**, 24 Nisan 1999.

⁹¹ Taha Akyol, "Sağın Çöküşü", **Milliyet**, 19 Nisan 1999, s. 17.

incelendiğinde, tarımsal faaliyetlerin yüksek olduğu illerde, DYP oylarının ülke ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir. Şu noktayı hatırlatmak gerekir ki, 1995 seçiminde DYP oylarının sanayi, ticaret ve hizmet sektörleriyle az da olsa pozitif bir ilişkisi vardı.⁹²

3 Kasım 2002 seçiminde Meclis'e giremeyen DYP, en yüksek oyu Muğla'dan (%22.7) aldı. Muğla'yı Bilecik (%21.8), Artvin (%20.8), Kastamonu (%20.3), Burdur (%20.1) takip etti. 18 Nisan 1999 seçimleriyle karşılaştırıldığında DYP'nin 3 Kasım'da 19 ilde oyları artarken, 62 ilde ise oy oranı azalmıştır.⁹³

Tablo 17: DYP'nin 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 Seçimlerinde En Yüksek Oy Aldığı 10 İl

1987	1991	1995	1999	2002
Isparta %60.2	Isparta %62.6	Isparta %40.3	Kütahya %24.2	Muğla %22.7
Antalya %32.5	Antalya %43.2	Kilis %37.2	Şanlıurfa %23.8	Bilecik %21.8
Elazığ %31.2	Muğla %39.5	Muğla %35.3	Isparta %23.1	Artvin %20.8
Samsun %30.8	Burdur %38.8	Bilecik %32.2	Kilis %23.0	Kastamonu %20.3
Bingöl %29.6	Manisa %37.3	Çanakkale %31.1	Siirt %22.1	Burdur %20.1
Artvin %28.3	Bartın %36.9	Denizli %30.6	Ardahan %21.5	Aydın %19.8
Manisa %28.0	Kastamonu %36.2	Şırnak %29.3	Artvin %19.8	Manisa %19.2
Kütahya %27.0	Afyon %36.1	Balıkesir %28.9	Kastamonu %19.4	Isparta %18.9
Sakarya %26.7	Denizli %35.4	Edirne %28.9	Antalya %19.3	Denizli %18.0
Bursa %26.1	Kütahya %35.2	Aydın %28.8	Mardin %19.2	Ardahan %18.0

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987, DİE, Yayın No: 1280, Ankara, 1988; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolar) 20.10.1991**, DİE, Yayın No: 1522, Ankara, 1992; **Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995**, DİE, Yayın No: 1866, Ankara, Mart 1996; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 18.04.1999**, Cilt: I-VIII, DİE, Yayın No: 2387, Ankara, 2000; Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2003.

⁹² Tanju Tosun, Gülgün Tosun, "18 Nisan Seçimlerindeki Oy Kaymalarının İstatistiksel Yorumu", **Milliyet**, 30 Nisan 1999, s. 20.

⁹³ Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2003, ss. 277-376.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, 5 seçimde DYP'nin en yüksek oy aldığı 10 il içerisinde yalnızca Isparta ortaktır. Antalya (3), Kütahya (3), Manisa (3), Muğla (3), Denizli (3), Artvin (3) ve Kastamonu (3); Kilis'te (2) seçimde, ilk 10 arasında yer almaktadır. Antalya, Manisa, Denizli, Muğla ve Kütahya AP'nin en önemli kalelerindenidir. Bundan dolayı, AP'nin devamı olan DYP'nin bu illerde başarılı olması doğaldır. Kilis'te Doğan Güreş, Artvin'de ise Hasan Ekinci'nin etkili isimler olması DYP'nin bu illerde başarılı olmasını sağladı.

Tablo 18: DYP'nin 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 Seçimlerinde En Düşük Oy Aldığı 10 İl

1987	1991	1995	1999	2002
Tunceli %4.1	Tunceli %3.4	Malatya %8.1	İstanbul%5.4	Hakkari%1.5
Malatya %4.7	Malatya %6.6	Van %10.0	Malatya%6.0	Elazığ %1.8
Sivas %7.4	Erzincan%12.8	Erzincan%10.0	Ankara %7.3	Kırşehir%3.5
Kars %7.9	Sivas %13.3	Siirt %10.0	Sivas %7.9	İstanbul%3.6
Kırşehir %8.9	Bitlis %14.0	Sivas %10.6	Iğdır %8.0	Sivas %4.2
Yozgat %9.5	Kırşehir %14.3	Diyarbakır%10.8	Yozgat %8.2	Siirt %4.8
Erzincan %9.6	Şırnak %14.6	Rize %10.9	Kırşehir%8.8	Şırnak %5.2
Hakkari %11.0	Batman %14.7	Yozgat %11.0	Elazığ %9.0	Kayseri%5.2
İstanbul %11.9	Muş %14.9	Muş %11.2	Adana %9.4	Ankara %5.4
Diyarbakır%13.3	Yozgat %15.1	Bingöl %12.8	Kayseri%9.5	Sakarya%6.2

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987, DİE, Yayın No: 1280, Ankara, 1988; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolar) 20.10.1991**, DİE, Yayın No: 1522, Ankara, 1992; **Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995**, DİE, Yayın No: 1866, Ankara, Mart 1996; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 18.04.1999**, Cilt: I-VIII, DİE, Yayın No: 2387, Ankara, 2000; Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2003.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 5 seçimde DYP'nin en düşük oy aldığı 10 il içerisinde yalnızca Sivas ortaktır. Malatya (4), Kırşehir (4), Yozgat'ta (4) seçimde, ilk 10 arasında yer almaktadır. İstanbul (3), Erzincan (3); Tunceli (2), Muş (2), Diyarbakır (2), seçimde ilk 10 arasındadır.

DYP'nin doğuda, diğer illere oranla daha az gelişmiş, batıya kapalı ve Alevi kesimin yoğun olarak yaşadığı illerde zayıf olduğu görülmektedir.⁹⁴ DYP, Alevilerin yoğun yaşadığı 4 ilde Sivas, Yozgat, Malatya ve Erzincan'da başarılı olamadı. Fakat DYP Alevilerin yoğun yaşadığı Çorum, Amasya, Tokat ve Kahramanmaraş'ta belli bir oy yüzdesini yakalamıştır. DYP'nin Malatya'da 4 seçimde de %10'un altında oy almasının en önemli nedeni, Malatya'nın ANAP lideri Turgut Özal'ın memleketi olmasıydı.

Tablo 19: 1987–1991, 1991–1995, 1995–1999, 1999-2002 Seçimlerinde DYP Oylarının En Fazla Arttığı 5 İl

1987-1991		1991-1995		1995-1999		1999-2002	
Kars	+19.1	Şırnak	+14.7	Siirt	+12.1	Muğla	+6.0
Hakkari	+18.6	Tunceli	+13.4	Bayburt	+4.4	Edirne	+5.3
Eskişehir	+14.6	Mardin	+2.6	Erzincan	+3.7	Aydın	+5.1
İçel	+14.2	Malatya	+1.5	Bingöl	+1.7	Bilecik	+4.0
Muğla	+13.7	Bitlis	+1.1	Kırkkale	+1.2	Kırklareli	+3.7

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987, DİE, Yayın No: 1280, Ankara, 1988; Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolar) 20.10.1991, DİE, Yayın No: 1522, Ankara, 1992; Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995, DİE, Yayın No: 1866, Ankara, Mart 1996; Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 18.04.1999, Cilt: I-VIII, DİE, Yayın No: 2387, Ankara, 2000; Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2003.

1987–1991 döneminde DYP'nin en fazla oylarını artırdığı iki il Kars (+19.1) ve Hakkari (+18.6) dir. Kars ve Hakkari DYP'nin 1987 seçiminde en az oy aldığı 8 il arasında yer almaktaydı. 1991'de Kars'tan Abdülkerim Doğru ve M. Sabri Güner DYP'den milletvekili seçildiler. Abdülkerim Doğru 15. ve 16. dönemde Kars milletvekili olarak Meclis'e girmişti. CHP-MSP hükümetinde Sanayi ve Teknoloji Bakanı olarak yer almıştır.⁹⁵ Hakkari'de ise 1991 seçiminde DYP'den Mustafa Zeydan Meclis'e girdi. Zeydan Yüksekova doğumlu olup, Yüksekova Belediye

⁹⁴ Tosun, a.g.e., s. 254.

⁹⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClkerim_Do%C4%9Fru (23.05.2008)

Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Zeydan 1995 ve 2002 seçimlerinde Meclis'e Hakkari milletvekili olarak seçilmiştir.⁹⁶ Bu etkenler, DYP'nin 1991'de Kars ve Hakkari'de oylarını arttırmasına neden olmuştur.

1991–1995 döneminde Şırnak (+14.7) ve Tunceli (+13.4) DYP'nin oylarını en fazla arttırdığı illerdir. 1991'de Mahmut Alınak, Orhan Doğan ve Selim Sadak Şırnak'tan SODEP milletvekili seçildiler. DYP'nin 1991'deki oy oranı %14.6'dır.⁹⁷ 1995'te Şırnak'tan Mehmet Tatar ve Bayar Ökten Meclis'e girdiler. Tatar ailesi Şırnak'ın etkin ailelerindedir.⁹⁸ Daha önce de belirttiğimiz gibi 1995'te Tunceli'den Kamer Genç DYP'den Meclis'e girmiştir. 1995'te Şırnak ve Tunceli'de DYP oylarının artması yerel adayların o illerdeki etkinliğine bağlanabilir.

1995–1999 döneminde ise DYP oylarını en fazla yalnızca Siirt'te (+12.1) ile arttırmıştır. 1999'da Siirt doğumlu ve Siirt'in tanınmış isimlerinden Takiddin Yarayan DYP'den Meclis'e girmiştir.⁹⁹ 1999-2002 döneminde DYP oylarını en fazla güçlü olduğu illerde arttırdı. Bu oran Muğla'da (+6.0), Edirne'de (+5.3), Aydın'da (+5.1) şeklinde oldu.

Tablo 20: 1987–1991, 1991–1995, 1995-1999, 1999-2002 Seçimlerinde DYP Oylarının En Fazla Azaldığı 5 İl

1987–1991	1991-1995	1995-1999	1999-2002
Mardin -4.2	Isparta -22.3	Şırnak -19.1	Siirt -17.3
Rize -4.2	Antalya -16.7	Muğla -18.6	Hakkari -16.6
Siirt -3.9	Van -16.5	Edirne -17.7	Kütahya -11.5
Muş -3.5	Bartın -15.2	Isparta -17.2	Mardin -11.0
Bingöl -2.0	Bingöl -14.8	Kırklareli -15.4	Erzurum -10.3

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987, DİE, Yayın No: 1280, Ankara, 1988; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolar) 20.10.1991**, DİE, Yayın No: 1522, Ankara, 1992; **Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995**, DİE, Yayın No: 1866, Ankara, Mart 1996; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 18.04.1999**, Cilt: I-VIII, DİE, Yayın No: 2387, Ankara, 2000; Erol

⁹⁶http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=22&p_sicil=4562 (23.05.2008)

⁹⁷ **19. Dönem TBMM Albümü**, Ankara, Mart 1992.

⁹⁸ <http://www.stargazete.com/politika/partilerin-gozu-asiret-oylarinda-71231.htm> (23.05.2008)

⁹⁹http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi21?p_donem=21&p_sicil=5770 (23.05.2008)

Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2003.

1987–1991 dönemi incelendiğinde, DYP'nin Mardin, Rize, Siirt, Muş ve Bingöl'de çok fazla olmayan oy kaybına uğradığı görülmektedir.

1991–1995 döneminde ise DYP'nin 1991 seçiminde en fazla oy aldığı 6 ilde, oy kaybının en fazla olduğu görülmektedir. DYP 1991'de en yüksek oyunu Isparta'da (%62.6) almıştı. En yüksek oy aldığı ikinci il Antalya (%43.2) dır. En yüksek oy aldığı altıncı il ise Bartın (%36.9) dır.

DYP 1991–1995 döneminde en fazla oyu Şırnak'ta (+14.7) artırmıştı. Fakat 1995-1999 döneminde ise DYP'nin en fazla oy kaybına uğradığı il Şırnak (-%19.1) tır. 1995'te DYP'den Şırnak milletvekili olarak Meclis'e giren Mehmet Tatar ve Bayar Ökten 1999 seçiminde bağımsız aday olarak seçime katılmışlardır.¹⁰⁰ Isparta'daki düşüş bu dönemde de devam etmiştir. Ayrıca DYP, 1995'te en yüksek oy aldığı üçüncü il olan Muğla'da (-18.6), en yüksek oy aldığı dokuzuncu il olan Edirne'de (-17.7), 1999'da en fazla oy kaybına uğradığı görülmektedir. DYP'nin 1999-2002 döneminde, en fazla oy kaybına Siirt (-17.3) ve Hakkari'de (-16.6) uğradığı görülmektedir. Okuma yazma oranının düşük olduğu illerde, etnik ve dinsel liderlerin desteğiyle siyasi partiler, belli bir oranda oy oranı elde etmektedirler. Yerel liderlerin parti değiştirmeleri durumunda da oy oranlarında değişimler görülmektedir.¹⁰¹ Tablo incelendiğinde başta Şırnak olmak üzere Mardin, Muş, Siirt ve Bingöl gibi illerde bu durumun yaşandığı söylenilebilir.

¹⁰⁰ **Resmi Gazete**, 9 Mart 1999, Sayı: 23634.

¹⁰¹ Demirel, a.g.e., s. 90.

Tablo 21: Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Gruplarında DYP'nin 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 Seçimlerinde Oy Dağılımı

İl grupları	1987	1991	1995	1999	2002
I. Derecede Gelişmiş İller	%17.6	%25.2	%18.9	%10.0	%7.2
II. Derecede Gelişmiş İller	%21.3	%32.9	%24.8	%13.8	%13.7
III Derecede Gelişmiş İller	%23.0	%29.1	%20.6	%13.9	%10.9
IV Derecede Gelişmiş İller	%18.1	%25.2	%16.8	%14.7	%10.7
V. Derecede Gelişmiş İller	%17.0	%20.3	%17.9	%15.4	%9.6

Kaynak: Bülent Dinçer, Metin Özaslan, Erdoğan Satılmış, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)**, DPT Yayını, No: 2466, Ankara, 1996; www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3116/2003-05.pdf (20.03.2009)

DYP'nin bu 5 seçimde I. Derecede Gelişmiş İllerdeki ortalaması 15.8, II. Derecede Gelişmiş İllerdeki ortalaması 21.3, III. Derecede Gelişmiş İllerdeki ortalaması 19.5, IV. Derecede Gelişmiş İllerdeki ortalaması 17.1, V. Derecede Gelişmiş İllerdeki ortalaması 16.0'dır. Bu sonuçlara göre DYP'nin oy ortalamasının en yüksek olduğu bölüm II. Derecede gelişmiş illerdir. Bu grupta toplam istihdamın %54.53'ü tarım, %11.53'ü sanayi, %33.94'ü hizmetler sektörlerinde çalışmaktadır. Bu grupta yer alan illerin ortak özellikleri tarımsal üretimin ve tarıma dayalı sanayinin gelişmiş olmasıdır.¹⁰² Bundan dolayı, DYP'nin bu gruptan en yüksek oyu alması, geleneksel kimliğiyle uyumu göstermektedir.

¹⁰² Bülent Dinçer, Metin Özaslan, Erdoğan Satılmış, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)**, DPT Yayını, No: 2466, Ankara, 1996, s. 59-60.

Işın Çelebi, Aykut Toros ve Necati Aras 24 Aralık 1995 seçim sonuçlarının bazı ekonomik ve demografik göstergelerle ilişkisini inceledikleri çalışmalarına göre, DYP, sadece tarım sektörüyle pozitif; sanayi, ticaret, hizmet sektörleriyle negatif ilişki içindedir.¹⁰³ DYP, DP-AP çizgisinin devamı olan bir partidir. DP ve AP'nin orta ve küçük üreticiyi desteklemeye yönelik icraatları ve tarım kesimine yönelik popülist politikaları göz önüne alındığında, DYP'nin kırsal kesimle olan ilişkisinin anlamlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴

7.2.1.2. Kent Büyüklükleri Sıralamasına Göre DYP'nin Oy Dağılımı

Tablo 22: DYP Oylarının Kent Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Kent Grupları	1987	1991	1995	1999	2002
500.001 ve üstü	%17.3	%26.4	%17.7	%11.0	%8.5
100.001-500.000	%24.6	%28.5	%19.4	%14.4	%10.9
50.001-100.000	%18.8	%25.4	%19.3	%14.2	%10.3
25.001-50.000	%20.4	%24.6	%24.0	%14.7	%15.5

Kaynak: **1990 Genel Nüfus Sayımı**, DİE, Yayın No: 1457, 25.04.1991, Ankara; http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/nufus975.gif (23.05.2008); **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987**; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolar) 20.10.1991**; **Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995**; Kılıç, a.g.e., ss.74-76.

Not: 1987 ve 1991 yılları oy dağılımı 1990; 1995, 1999 ve 2002 yılları oy dağılımı ise 1997 nüfus sayımına göre hesaplanmıştır.

¹⁰³ Işın Çelebi, Aykut Toros, Necati Aras, **Siyasette Kilitleme ve Çözüm**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 71.

¹⁰⁴ Tosun, a.g.e., s. 259.

Tabloyu incelediğimizde, DYP'nin 100.001-500.000 kent grubunda oy ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu kent grubunda yer alan illerin ortak noktaları, orta ölçekli işletmelerin ve gelişmekte olan sanayi ve ticaret sektörlerinin yaygın olmasıdır. Ayrıca bu gruptaki illerde, tarım ekonomisinin ağırlığı fazladır. Bundan ötürü, DYP'nin toplumsal tabanının bu illerde daha kuvvetli olmasının sebebi anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

Tablo incelendiğinde ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç da DYP'nin 500.001 ve üstü kent grubundaki başarısızlığıdır. Tansu Çiller'in katıldığı 1995, 1999 ve 2002 seçiminde, DYP'nin en az oyu 500.001 ve üstü gruptan aldığı görülmektedir. Çiller, 13 Haziran 1993'te İsmet Sezgin ve Köksal Toptan'ı geride bırakarak, DYP Genel Başkanı olmuştu. Çiller'in seçilmesiyle DYP'nin şehirlerde başarılı olması beklenmekteydi. Fakat 1995, 1999 ve 2002 seçim sonuçları incelendiğinde, DYP'nin büyük kentlerde başarılı olamadığı görülmektedir. Özellikle DYP'nin 1999 ve 2002 seçiminde 500.001 ve üstü kent grubunda ortalamasının çok düşük olduğu görülmektedir.

7.2.1.3. DYP Oylarının Bölgelere Göre Dağılımı

Tablo 23: DYP Oylarının Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	1987	1991	1995	1999	2002
Marmara	%20.7	%29.4	%24.3	%13.1	%12.0
Ege	%22.7	%33.4	%27.2	%16.0	%17.0
İç Anadolu	%15.9	%23.9	%15.8	%12.0	%8.4
Akdeniz	%28.2	%37.2	%23.4	%15.4	%12.6
Karadeniz	%21.4	%26.6	%17.5	%14.2	%12.6
G.Anadolu	%19.3	%21.1	%19.8	%16.7	%9.2
Doğu Anadolu	%15.8	%21.2	%15.8	%13.1	%8.6

Kaynak: **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987**, DİE, Yayın No: 1280, Ankara, 1988; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (Özel Tablolar) 20.10.1991**, DİE, Yayın No: 1522, Ankara, 1992; **Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995**, DİE, Yayın No: 1866, Ankara, Mart 1996; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 18.04.1999**, Cilt: I-VIII, DİE, Yayın No: 2387, Ankara, 2000; Erol Tuncer, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel**

¹⁰⁵ Tosun, a.g.e., s. 262-263.

Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, TESAV, Ankara, 2003.

1987 seçim sonuçlarının bölgelere göre oy dağılımına bakıldığında, DYP en çok oy oranını Akdeniz Bölgesi'nden almıştır. 1987 seçimlerinde DYP'nin büyük kentlerde, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gücü çok sınırlıdır. Fakat DYP'nin gelişmiş tarım alanlarında önemli bir güce sahip olduğu görülmektedir.¹⁰⁶ Ayrıca, DYP'nin oylarının Batı Anadolu'da yüksek olduğu görülmektedir. DYP Karadeniz Bölgesi'nin kıyı şeridinin bazı illerinde, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bazı illerinde Türkiye ortalamasının (%19.1) üzerinde oy aldı.

1991 seçiminde DYP'nin Samsun-Adana hattının batısında, en çok oyu aldığı görülmektedir. Batı Karadeniz'in orman köylüsü ve Ege Bölgesi'nin sanayi için üretim yapan çiftçisi DYP'yi tercih etti. DYP, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da oldukça az oy aldı.¹⁰⁷

1995 seçimlerinde DYP Ege Bölgesi, Akdeniz ve Marmara Bölgesi'nde diğer bölgelere oranla daha başarılı olmuştur. İzmir 2. bölgede, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Balıkesir Çanakkale, Bursa, Bilecik, Burdur, Antalya, Afyon ve Isparta'da DYP'nin oy oranının yüksek olduğu gözlenmektedir.¹⁰⁸

DYP, 1991 seçiminde başarılı olduğu Trakya ve Batı Karadeniz'i 1995 seçiminde DSP'ye, Orta Karadeniz'i ANAP'a bıraktı. DYP Tansu Çiller ile girdiği ilk genel seçimde yine İstanbul (%15.4) ve Ankara'da (%13.1) başarılı olamadı. DYP önceki seçimlerde olduğu gibi Ege Bölgesi'ndeki hakimiyetini korudu. Çanakkale'den Antalya'ya kadar uzanan bölgede Uşak ve İzmir 2. bölge haricinde, bütün illerde diğer partileri geride bıraktı.¹⁰⁹ 1995'te DYP'nin Ege, Marmara ve Akdeniz Bölgesi'nde diğer bölgelere oranla daha başarılı olduğunu belirtmiştik. DYP'nin geleneksel tabanı, bu bölgelerde diğer bölgelere kıyasla daha güçlüdür. DYP'nin Ege Bölgesi'nde birinci parti olması kırsal kesimden aldığı destekle ilişkilidir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Nihal Kara, Günay Göksu Özdoğan, a.g.m., s. 20

¹⁰⁷ **Milliyet**, 23 Ekim 1991.

¹⁰⁸ Erol Tuncer, "24 Aralık 1995 Genel Seçimlerine İlişkin Sayısal ve Genel Bir Değerlendirme", **Sosyal Demokrat Değişim**, Mart Nisan 1996, s. 22.

¹⁰⁹ Ercüment İşleyen, "Doğu'da Refah Ege'de DYP", **Milliyet**, 26 Aralık 1995, s. 11.

¹¹⁰ Gülgün Tosun, Tanju Tosun, "27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinden 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerine: Siyasal Coğrafyaya İlişkin Gözlemler", **Amme İdare Dergisi**, Mart 1996, Sayı: 1, Cilt: 29, s. 51.

1987, 1991, 1995 ve 2002 seçimlerinde DYP'nin çok açık Akdeniz ve Ege Bölgesi'nde üstünlüğü görülmektedir. Fakat 1999'da ise DYP Güneydoğu Anadolu'dan en yüksek oyu almıştır. Belirtilmesi gereken önemli bir noktada, diğer seçimlere göre DYP'nin 1999'da Marmara Bölgesi'ndeki oy oranının oldukça düşmüş olmasıdır. DYP 1999'da Şanlıurfa, Kilis, Kütahya, Artvin ve Ardahan'da birinci oldu. Bu illerin 2'si Güneydoğu Anadolu, 1'i Ege, 1'i Karadeniz, 1'i de Doğu Anadolu Bölgesi'ndedir. DYP 1999'da 1995'e göre 73 seçim çevresinde oy kaybına uğramıştır.¹¹¹ Bu durum, 1999'da DYP'nin bölgelerdeki oy değişimini göstermektedir.

1999'da DYP özellikle Trakya, Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu'nun batısında olmak üzere, diğer tüm illerde önemli miktarda oy kaybına uğramıştır. En düşük oyu İstanbul'da (%5.4) alan DYP Ankara, İzmir ve Adana'da %10'un altında oy almıştır.¹¹² DYP 1999'daki oylarının %32.6'sını Güneydoğu, %22.2'sini Doğu Anadolu, %18.5'ini Karadeniz, %16.2'sini Akdeniz, %15.4'ünü Ege, %11.5'ini İç Anadolu, %9.5'ini Marmara Bölgesi'nden almıştır.¹¹³ 2002 seçimlerinde ise DYP'nin Ege (%17.0), Akdeniz (%12.6), Karadeniz (%12.6) ve Marmara'da diğer bölgelere oranla daha başarılı olduğu görülmektedir.

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde, DYP'nin bütün seçimlerde Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde diğer bölgelere oranla daha başarılı olduğu açıkça görülmektedir. Bunun yanında DYP'nin İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde oy ortalamasının en az olduğu görülmektedir.

Merkez sağın geleneksel oy tabanı, orta gelişmişlikteki illerle kırsal kesimdir. Batı Anadolu DP ve AP'nin oldukça güçlü olduğu bir bölgedir. 1995 seçiminde, DYP'nin Batı Anadolu'da oyların %55'ini alması, DYP oylarında geleneğin (DP-AP çizgisinin) önemini göstermektedir. Batı Anadolu oyları DYP oylarının 1/3'ü dür. Bu durum, DYP'nin başarısının bir yöreye bağlı olduğunu göstermektedir.¹¹⁴

¹¹¹ Ahmet Demirel, "28 Şubat Süreci Işığında 1999 Seçimleri", **İktisat Dergisi**, Ağustos- Eylül 1999, Sayı: 392-393, s. 77-78.

¹¹² Kılıç, a.g.e., s. 41.

¹¹³ Ömer Çaha, Ömer Demir, İbrahim Dalmış, "18 Nisan Seçimleri: Kaybedenler ve Kazananlar", **Liberal Düşünce**, Bahar 1999, Cilt: 4, Sayı: 14, s. 53.

¹¹⁴ Taha Akyol, "Sandıktan Çıkan Mesaj", **Milliyet**, (Yazı Dizisi: 27-30 Aralık 1995), 28 Aralık 1995, s. 13; Taha Akyol ile mülakat, **Ekonomik Forum**, 15 Ocak 1996, Yıl: 3, Sayı: 1, s. 31.

7.2.2. DYP'nin Oy Kaynağı

7.2.2.1. DYP Oy Kaynağının İşlevsel Bölünmelerle İlişkisi

7.2.2.1.a) DYP Seçmen, Üye ve Yandaşlarının Mesleki Dağılımları

Siyasi partilerin oy kaynaklarının ortaya çıkarılması, sosyal bölünmelerin partilerin bünyesine hangi derecede yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Siyasi partilerin sosyal tabanını belirli derecelerde de olsa gösterilebilmesi için, partinin tabanı ve tavanıyla olan bağlantının ele alınması gerekmektedir.¹¹⁵

Oy kaynağıyla işlevsel, etnik-dinsel bölünmeler arasındaki bağlantıyı değerlendirmek için bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilen çeşitli araştırmalardan yararlanıldı.¹¹⁶ DYP'nin tavanını incelediğimizde, milletvekili ve milletvekili adaylarının mesleki kökenlerinin incelenmesiyle, tavan ile tabandaki işlevsel bölünmeler arasındaki ilişki ortaya çıkarılmıştır.

İlk araştırma Korkut Boratav, Bahattin Akşit ve Bilsay Kuruç tarafından 1991'de İstanbul'un Kartal, Pendik, Eyüp, Bayrampaşa ilçelerinde ve 1992'de biri dışında tümü İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan 19 köyde yaptıkları çalışmadır. 1987'de partilerin oylarının dağılımının incelendiği araştırmada, DYP'nin niteliksiz hizmet işçileri, emekliler, esnaf ile marjinal işlerle uğraşan sosyal gruplardan daha fazla; beyaz yakalı ücretli, yüksek nitelikli ücretli ile küçük işveren gruplarından ise daha az destek görmüştür. Tarım kesiminde ise DYP'nin zengin çiftçiler ile orta köylülere en fazla desteği aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre, niteliksiz hizmet işlerinde çalışanlarla, tarım kesiminde memnun olanların DYP'yi seçtikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, kırsal kesimdeki seçmenin DYP'yi tercih ettiği görülmektedir.¹¹⁷

İkinci araştırma Boratav ve Yalman tarafından 1988'de yapılan Kartal anketidir. Anket sonuçlarına göre, 1987 seçimlerinde DYP'nin emeklilerden daha sonra da beyaz yakalılardan en büyük desteği aldığı görülmektedir. DYP'nin sanayi

¹¹⁵ Tosun, a.g.e., s. 269.

¹¹⁶ Korkut Boratav, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995; Korkut Boratav, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1991; Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Köktenci Sağ Partiler ve Seçmen Tercihleri", **Toplum ve Ekonomi**, S: 7, Ekim 1994; **Türkiye'de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı**, TÜSES VERİ A.Ş., Ankara, 1995; **Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri Kimlikleri ve Eğilimleri**, TÜSES VERİ A.Ş., Ankara, 1996; Ömer Çaha, Metin Toprak, İbrahim Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", **Yeni Türkiye**, Mayıs-Haziran 1996, Yıl: 2, Sayı: 9.

¹¹⁷ Boratav, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, ss. 107-110.

ve vasıfsız işçiden aldığı destek ise emekli ve beyaz yakalılara oranla çok daha azdır.¹¹⁸

Üçüncü araştırma Kalaycıoğlu'nun "Türkiye'de Köktenci Sağ Partiler ve Seçmen Tercihleri" adlı çalışmasıdır. Buradaki veriler, Ekim 1990'da rasgele belirlenen 16 ilde, çok aşamalı tabakalı gruplama örnekleme yöntemiyle seçilen 1030 kişiyle bire bir görüşülerek elde edilmiştir. Bu çalışmada köy örnekleme bakıldığında, DYP'nin en fazla desteği orta-alt Sosyo-Ekonomik Statü (SES) grubundan elde ettiği görülmektedir. Orta-alt grupta destek %20.9 iken, alt grupta %15.8, orta üst grupta %13.1'dir. Küçük kent ve büyük kentlere bakıldığında, DYP'ye destek yine alt SES grubundan gelmektedir. Küçük kent örnekleminde alt grupta destek %22.2, orta alt grupta %20.8, orta üst grupta %8.0'dir. Büyük kent örnekleminde alt grupta destek %26.8, orta alt grupta %19.2, orta üst grupta %12.1'dir. Bu çalışmada en çarpıcı sonuçlardan biri de, kendilerini en üst SES'te gören hiçbir seçmenin DYP'yi tercih etmemesidir. Bu sonuçlar ışığında, DYP'ye destek verme eğiliminde olanların SES göz önüne alındığında, kendisini alt veya yoksul tabakada görenlerin olduğu görülmektedir.¹¹⁹

Dördüncü araştırma TÜSES VERİ A.Ş.'nin Aralık 1993-Ocak 1994'te Türkiye genelinde 8253 denekle yapılan anketle, TÜSES VERİ A.Ş.'nin Kasım 1994'te İstanbul'da Zeytinburnu ve Ümraniye'de, Ankara'da Altındağ ilçelerinde 1200 denekle yaptığı çalışmasıdır. Aralık 1993 çalışmasının sonuçlarına göre, Türkiye genelinde ev kadını, esnaf/zanaatkar/ küçük çiftçi ve emekli kesimin DYP içinde temsil edilme oranlarının fazla olduğu görülmektedir. Esnaf/Zanaatkar/ küçük çiftçi kesiminin DYP yandaşları içindeki ağırlığının, ANAP'tan %16 daha fazla olması iki parti yandaşları arasındaki farkı ortaya koymaktadır. DYP yandaşlarının serbest meslek, devlet memuru, beyaz yakalı, işveren ve öğrenci kesimlerinde temsil edilme oranlarının oldukça az olduğu görülmektedir.¹²⁰

Beşinci araştırma TÜSES VERİ A.Ş.'nin 15 Mart- 7 Nisan 1996 tarihlerinde Türkiye genelinde 2396 denek üzerinde yapılan anket çalışmasıdır. Araştırma sonuçlarına göre, DYP'nin en büyük desteği küçük çiftçi (%35.2) ve ev kadınlarından (%30.2) aldığı görülmektedir. DYP en az desteği ise işveren/serbest

¹¹⁸ Boratav, 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, s. 125.

¹¹⁹ Kalaycıoğlu, a.g.m., ss. 70-78.

¹²⁰ Türkiye'de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı, ss. 44-46.

meslek (%4.1) ve beyaz yakalılardan (%6.3) almıştır. Ayrıca mavi yakalılardan (%12.1) en az desteği alan parti de DYP'dir. Bunun dışında DYP yandaşlarının %41.7'si orta alt, %25.6'sı orta tabakaya aittirler. DYP en az desteği %14.1 ile üst/orta üst grubundan almıştır.¹²¹

Son araştırma Ömer Çaha, Metin Toprak ve İbrahim Dalmış'ın RP, ANAP, DYP, DSP, CHP ve MHP'den 40'ar olmak üzere, toplam 240 kişilik bir örnekleme grubu üzerinde Kırıkkale'de yaptıkları araştırmadır. Araştırmada DYP üyelerinin DYP'yi seçmelerinde %30 oranında lider, %22 oranında ise siyasi görüş en önemli etkenlerdir. DYP, Demirel'in genel başkanlığı döneminde lidere bağlı bir partiydi. Bu araştırmadaki sonuç da bu durumun Çiller zamanında da DYP'ye yansımaları olarak değerlendirilebilir.¹²²

Tablo 24: 1995 ve 1999 Seçimlerinde Genç Oyların Dağılımı

Partiler	1995	1999	Değişim
MHP	%15.4	%28.0	+12.6
DSP	%15.9	%19.7	+3.8
ANAP	%24.1	%16.6	-7.5
RP/FP	%14.1	%12.2	-1.9
DYP	%14.9	%8.4	-6.5
CHP	%10.7	%7.7	-3.0
Diğer	% 7.3	%7.4	+0.1

Kaynak: Taha Akyol, "Genç Seçmen", **Milliyet**, 28 Nisan 1999, s. 17.

Tarhan Erdem'in yaptığı bir araştırmada, 1995 ve 1999'da gençlerin hangi partilere oy verdiği görülmektedir. Tablo incelendiğinde, 1999 seçiminde gençlerin en az CHP'yi (%7.7), daha sonra da DYP'yi (%8.4) destekledikleri görülmektedir. 1995 ile 1999 arasında değişimin negatif yönde olduğu partiler ise -7.5 ile ANAP ve -6.5 ile DYP'dir. Fakat ANAP 1999 seçiminde gençlerden %16.6 oranında destek görmüşken, DYP ise %8.4 oranında, yaklaşık ANAP'ın yarısı kadar destek görmüştür.¹²³

¹²¹ Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri Kimlikleri ve Eğilimleri, ss. 113-115.

¹²² Ömer Çaha, Metin Toprak, İbrahim Dalmış, a.g.e., ss. 205-225.

¹²³ Taha Akyol, "Genç Seçmen", **Milliyet**, 28 Nisan 1999, s. 17.

7.2.2.1.b) DYP Milletvekili ve Milletvekili Adaylarının Mesleki Kökenlerinin Dağılımları

Tablo 25: DYP Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerinin Dağılımı

Meslekler	XVIII.Dönem	XIX.Dönem	XX.Dönem	XXI.Dönem
Ticaret	% 8.4	% 11.2	% 6.6	% 3.5
Mühendis/ Müteahhit	% 23.7	% 15.1	% 12.5	% 12.9
Kamu Yön.	% 16.9	% 12.9	% 11.8	% 10.5
Avukat	% 18.6	% 15.7	% 10.3	% 10.5
Çiftçi	% 5.0	% 5.6	% 6.6	% 7.0
Eğitim	% 5.0	% 6.1	% 9.6	% 15.2
Sanayici	% 1.6	% 3.9	% 8.1	% 4.7
Tıp	% 10.1	% 7.3	% 5.9	% 8.2
Ziraatçı	% 3.3	-	% 0.7	-
Sigortacı	% 1.6	-	% 0.7	-
Özel Sek.Yön	% 1.6	% 3.3	% 5.1	% 3.5
Mimar	% 3.3	% 1.1	% 1.4	% 1.1
Mah. İdare Yöneticisi	-	% 6.7	% 2.9	% 3.5
Mülki İdare Amiri	-	% 2.2	% 8.1	% 5.8
Eleştirmen	-	% 0.5	-	-
Nakliyatçı	-	% 1.1	-	-
Gazeteci	-	% 1.6	-	% 1.1
Muhasebeci	-	% 0.5	-	% 3.5
Askerlik	-	% 2.2	% 1.4	% 2.3
Tüccar	-	% 1.6	% 2.2	% 3.5
Sendikacı	-	% 0.5	-	-
Ressam	-	-	% 0.7	-
Tiyatro Yazarı	-	-	% 0.7	-
Savcı	-	-	% 0.7	% 2.3
Din Görevlisi	-	-	% 0.7	-
Ekonomist	-	-	% 2.2	-

Kaynak: 18. Dönem TBMM Albümü, Ankara, 1988; 19. Dönem TBMM Albümü, Ankara, Mart 1992;http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste20(23.05.2008);http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste21(23.05.2008)

DYP'nin XVIII. dönemde milletvekillerinin mesleki dağılımlarına baktığımızda, mühendis/müteahhit, avukat ve kamu yöneticilerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu meslek gruplarını % 10.1 ile doktor/eczacı, %8.4 ile ticaret, %5.0 ile de çiftçi ve Öğretim üyesi/öğretmenler izlemiştir.¹²⁴ XIX. dönemde de mühendis/müteahhit, avukat ve kamu yöneticilerinin ağırlığı devam etmiştir. XVIII. dönemde olduğu gibi bu grupları doktor/eczacı, ticaret, çiftçi ve Öğretim üyesi/öğretmenler takip etmiştir. Aradaki tek fark XIX. Dönemde, mahalli idare yöneticilerinin oranının %6.7'ye yükselmesidir.¹²⁵

XX. dönemde, mühendis/müteahhit, avukat ve kamu yöneticilerinin ağırlığı önceki iki döneme oranla oldukça azalmıştır. Bu grubun XVIII. dönemdeki oranları toplamı %59.2, XIX. dönemde % 43.7 iken, bu oran XXI. dönemde %34.6'ya düşmüştür. XX. Dönemde mesleki dağılım açısından en önemli farklılık, mülki idare amirleri ve sanayicilerin %8.1, Öğretim üyesi/öğretmenlerin de %9.6'lık orana ulaşmalarıdır. 1995 seçimlerinde birçok mülki idare amiri DYP listelerinde yer almış. Bundan dolayı da Tansu Çiller'e parti içinde DYP'nin devlet partisine dönüştüğü şeklinde eleştiriler yöneltilmişti.¹²⁶

XXI. dönemde ise diğer 3 dönemden farklı olarak Eğitim (Öğretmen, öğretim üyesi) %15.2 ile ilk sırada yer almıştır. Eğitimi, mühendis/müteahhit %12.9, kamu yöneticisi %10.5, avukat %10.5, tıp (doktor, eczacı) %8.2, çiftçi %7.0, mülki idare amiri % 5.8 ile izlemiştir. Diğer dönemlere oranla muhasebeci %3.5, tüccar %3.5, savcı da %2.3 oranlarındadır.¹²⁷

4 dönemde çiftçilerin sırasıyla % 5.0, % 5.6, % 6.6, % 7.0 oranında temsil edildikleri görülmektedir. Çiftçilerin diğer partilere göre, DYP'de yüksek oranlarda temsil edilmesi DYP'nin geleneksel kırsal tabanı ile ilişkilidir.¹²⁸

¹²⁴ 18. Dönem TBMM Albümü, Ankara, 1988.

¹²⁵ 19. Dönem TBMM Albümü, Ankara, Mart 1992

¹²⁶ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste20(23.05.2008).

¹²⁷ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste21(23.05.2008)

¹²⁸ Tanju Tosun, Gülgün Tosun, "Parlamentar Demokrasiden Parlamentar Bürokrasiye Geçişin Öyküsü", **Sosyal Demokrat Değişim**, Temmuz-Ağustos 1996, ss. 34.

Tablo 26: DP ve AP Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerinin Dağılımı

Meslekler	DP (1946–1960)	AP (1961–1980)
Avukat	% 16.1	% 23.1
Tıp	% 9.9	% 6.9
Çiftçi	% 8.8	% 9.2
Tüccar	% 8.5	% 3.7
Yönetici	% 7.9	% 2.8
Ticaret	% 7.4	% 9.5
Eğitim	% 6.8	% 6.5
Askerlik	% 4.8	% 5.1
Mühendis	% 2.7	% 11.5
Kamu Yön.	% 2.4	% 0.3
Mahalli İdare Yöneticisi	% 2.4	% 0.1
Gazeteci	% 2.5	% 5.1
Bankacı	% 2.5	% 0.6
Hakim	% 2.3	% 0.5
Yargıtay Üyesi	% 1.5	% 0.1
Mülki İdare Amiri	% 1.5	% 2.0
Ziraat	% 1.6	% 0.6
Serbest	% 1.7	% 3.5
Savcı	% 0.9	% 0.3
Din Görevlisi/Vaiz	% 0.3	% 2.5
Sendikacı	% 0.1	% 2.3
Mimar	% 0.2	% 0.5
İşçi	% 0.9	-
Diplomat	% 0.6	% 0.4
Sanayici	% 0.4	% 0.1
Maliye/Muhasebe	% 0.8	% 0.5
Müsteşar	% 0.7	-
Diğer *	% 2.8	% 1.4

Kaynak: CDTA, Cilt 10, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 2683–2716.

* DP’de bu grupta Noter (1), Nakliyecisi (1), Danışman (3), Yazar (1), Ressam (2), Müfettiş (2), Teknisyen (1), İktisatçı (1), Armatör (1); AP’de ise İmalatçı (1), Tekniker (3), Arkeolog (1), Jeolog (1), Fabrikatör (3), Ev kadını (2) gibi meslekler yer almaktadır.

Tablo incelendiğinde, DP ve AP’de avukatların ön sırada yer aldığı görülmektedir. DP’de bu oran %16.1 iken, AP’de bu oran %23.1’dir. DP’de avukatları %9.9 ile tıp, %8.8 ile çiftçi, %8.5 ile tüccar, %7.9 ile yönetici, %7.4 ile ticaret, %6.8 ile eğitim, %4.8 ile de askerlik izlemektedir. AP’de ise avukatları mühendisler %11.5, ticaret %9.5, çiftçi %9.2, tıp %6.9, eğitim %6.5, askerlik %5.1, gazeteci %5.1 ile takip etmiştir.¹²⁹

DYP ile AP milletvekillerinin mesleki kökenleri dağılımları karşılaştırıldığında DYP ve AP’de ilk iki sırada mühendis/müteahhit ve avukat yer almıştır. DYP’de mühendis/müteahhit %16.5, avukatların oranı ise %13.7 iken; AP’de avukat %23.1, mühendis %11.5’tir. AP’de avukatların daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Her iki partide de ticaret, eğitim, çiftçi ve tıp oranlarının birbirine yakın olduğu gözlenmektedir. DYP’de ticaret %7.4 AP’de %9.5; eğitim DYP’de %8.9 AP’de %6.5; çiftçi DYP’de %6.5 AP’de %9.2; tıp DYP’de %7.8 AP’de %6.9 oranındadır.¹³⁰

DYP’de kamu yöneticisi, sanayici, mülki idare amiri ve mahalli idare yöneticisi oranları AP’ye göre daha yüksektir. DYP’de kamu yöneticisi %12.0 AP’de %0.3; sanayici DYP’de %4.5 AP’de %0.1; mülki idare amiri DYP’de %4.2 AP’de %2.0; mahalli idare yöneticisi DYP’de %3.2 AP’de %0.1 oranındadır. AP’de ise asker, gazeteci ve din görevlisinin oranları DYP’ye göre daha yüksektir. Askerlik AP’de %5.1 DYP’de %1.4; gazeteci AP’de %5.1 DYP’de %0.7; din görevlisi AP’de %2.5 DYP’de %0.2 biçimindedir.¹³¹

DYP ve AP’de mühendisler ilk iki sırada yer alırken DP’de mühendislerin oranının (%2.7) oldukça düşük olması en önemli farklardandır. DP’de avukatlar %16.1 ilk sıradadır. DYP’de avukat %13.7, AP’de ise %23.1’dir. DP’de avukatların oranının AP ve DYP ile uyumlu olduğu görülmektedir. DP ve DYP’de tıp, çiftçi, ticaret, eğitim, mahalli idare yöneticisi ve din görevlisi oranları birbirine yakındır. Tıp DP’de %9.9 DYP’de 5.8; çiftçi DP’de %8.8 DYP’de %6.5; ticaret DP’de %7.4 DYP’de %7.4; eğitim DP’de %6.8 DYP’de %8.9; mahalli idare yöneticisi DP’de %2.4 DYP’de %3.2; din görevlisi DP’de %0.3 DYP’de %0.2 oranındadır.¹³²

¹²⁹ CDTA, Cilt 10, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 2683–2716.

¹³⁰ Y.a.g.e, ss. 2683-2716.

¹³¹ Y.a.g.e, ss. 2683-2716.

¹³² Y.a.g.e, ss. 2683-2716.

DP'de tüccar, asker ve gazetecilerin oranları DYP'ye göre daha yüksektir. Tüccar DP'de %8.5 DYP'de %1.8; askerlik DP'de %4.8 DYP'de %1.4; gazeteci DP'de %2.5 DYP'de %0.7 şeklindedir. DYP'de ise kamu yöneticisi, mülki idare amiri ve sanayicilerin oranları DP'den daha yüksektir. Kamu yöneticisi DYP'de %12.0 DP'de %2.4; mülki idare amiri DYP'de %4.2 DP'de %1.5; sanayici DYP'de %4.5 DP'de %0.4 oranındadır.¹³³

Tablo 27: DYP Milletvekili Adaylarının Mesleki Kökenlerinin Dağılımı

Meslekler	XVIII.Dönem	XIX.Dönem	XX.Dönem	XXI.Dönem
Ticaret	% 4.9	% 2.6	%2.4	% 0.9
Mühendis/ Müteahhit	% 19.3	% 21.0	% 18.0	% 18.4
Kamu Yön.	% 9.3	% 7.0	% 2.0	% 4.1
Avukat	% 16.9	% 12.8	% 12.0	% 10.8
Serbest	% 1.5	% 4.7	% 2.5	% 0.9
Çiftçi	% 8.0	% 4.0	% 3.1	% 3.7
Eğitim	% 5.8	% 6.7	% 6.1	% 8.6
Sanayici	% 2.9	% 3.7	% 4.6	% 6.6
Tıp	% 7.6	% 9.3	% 9.1	% 10.5
Mimar	% 1.1	% 2.2	% 3.5	% 1.7
Mah. İdare Yöneticisi	% 0.7	% 1.0	% 0.9	% 1.3
Mülki İdare Amiri	% 0.7	% 1.1	% 2.0	% 1.1
Gazeteci	% 2.4	% 1.9	% 0.9	% 1.7
Askerlik	% 1.1	% 0.9	% 0.8	% 1.1
Esnaf/Tüccar	% 4.4	% 7.9	% 11.0	% 8.6
Sig. /Sendikacı	% 1.3	% 1.4	% 0.9	% 1.2
İktisatçı	% 5.8	% 5.6	% 10.0	% 8.8
İşçi	% 0.4	% 0.6	% 0.4	% 0.9
Mali Müşavir	% 1.8	% 1.5	% 2.0	% 2.4
Din Adamı	% 0.2	% 0.5	%1.0	% 0.8
İhracat-İthalat	-	-	% 1.7	% 2.0
Diğer *	% 2.9	% 2.6	% 4.3	% 2.4

Kaynak: **Resmi Gazete**, 22 Kasım 1987, Sayı: 19642; **Resmi Gazete**, 4 Ekim 1991, Sayı: 21011 (Mükerrer); **Resmi Gazete**, 6 Aralık 1995, 22485 (Mükerrer); **Resmi Gazete**, 9 Mart 1999, Sayı: 23634.

¹³³ Y.a.g.e, ss. 2683-2716.

* Diğer başlığı adı altında 1987’de Jeomorfoloğ (1), Sosyal Bilimci (1), Nakliyatçı (1), Şair ve Ozan (1), Araştırmacı (1), Bankacı (1), Turizmci (2), Yedek Parçacı (1); 1991’de Emekli (2), Noter (1), Ev Hanımı (1), Tekniker (3), Bankacı (2), Armatör (1), Hakem (1), Muhasebe (3), Müfettiş (1), Savcı (1), Hakim (1); 1995’te Biyolog (1), Bankacı (1), Sosyal Bilimci (1), Turizmci (3), Müzik prodüktörü (1), Jeomorfoloğ (1), Muhasebe (4) 1999’da İşletmeci (1), Madenci (1), Jeomorfoloğ (1), Müzik yapımcısı (1), Nakliyatçı (1), Bankacı (1), Ev Hanımı (1) gibi meslekler yer almaktadır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 4 dönemde de mühendis/müteahhitlerin ilk sırada, avukatların ise ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ayrıca 4 dönemde de tıp, esnaf/tüccar, eğitim ve iktisatçıların oranı diğer mesleklere göre yüksektir. DYP’den Meclis’e giren milletvekillerinin mesleki dağılımlarına baktığımızda, daha öncede belirtildiği gibi çiftçilerin yüksek oranda temsil edildikleri görülmektedir. Fakat yukarıdaki tabloya bakıldığında çiftçi adayların oranının XVIII. dönem de %8.0 iken diğer dönemlerde bu oranın %4.0, %3.1, %3.7’e gerilediği görülmektedir. Çiftçi kökenli milletvekili aday sayısı azalmıştır. Fakat bu adaylar, DYP’nin güçlü olduğu Güneydoğu Anadolu bölgesinden ilk sıralardan Meclis’e girdikleri için, temsil oranları yüksek olmuştur. Çiftçi adayların oranı azalırken, sanayici adayları oranının arttığı dikkati çekmektedir. XVIII dönem de sanayici adaylarının oranı % 2.9 iken, daha sonraki dönemlerde % 3.7, % 4.6, % 6.6’ya çıkmıştır. 1991 seçimleri öncesinde DYP’de yaşanan değişim, yenileşme hareketinin XXI. döneme ve diğer dönemlere yansıdığını söyleyebiliriz. 1991 seçimleri öncesinde Tansu Çiller, Ersin Faralyalı ve Tunç Bilget gibi isimler DYP’ye katılmışlardı.¹³⁴

7.2.2.2. DYP Oy Kaynağının Etnik-Dinsel Bölünmelerle İlişkisi

Dinsel bölünmeler içinde Alevilerin, etnik bölünmeler içinde ise Kürtlerin siyasal seçimine bakmamız gerekmektedir. Bundan dolayı Alevi ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde, DYP’nin aldığı oy oranı incelenmelidir. VERİ ARGE’den Ahmet Kardam’ın bulgularına göre, Alevi nüfusun yoğun olduğu iller Çorum,

¹³⁴ **Resmi Gazete**, 22 Kasım 1987, Sayı: 19642; **Resmi Gazete**, 4 Ekim 1991, Sayı: 21011 (Mükerrer); **Resmi Gazete**, 6 Aralık 1995, 22485 (Mükerrer); **Resmi Gazete**, 9 Mart 1999, Sayı: 23634.

Amasya, Tokat, Yozgat, Sivas, Erzincan, Malatya ve Kahramanmaraş'tır. Kürt nüfusun yoğun olduğu iller ise Ağrı, Muş, Van, Bitlis, Diyarbakır, Batman, Siirt, Mardin, Şırnak ve Hakkari'dir. Tunceli'de Alevi ve Kürt nüfus bir arada olduğundan Tunceli herhangi bir gruba dahil edilmemiştir.¹³⁵

Alevi seçmenlerin yoğun olarak yaşadığı illerde, DYP'nin 1987'de oy ortalaması %13.4 iken, 1991'de oy ortalaması %17.7'ye yükseldi. DYP'nin 1995'te oy ortalaması %13'e, 1999'da, %11.4'e, 2002'de ise %8.1'e kadar geriledi. DYP'nin Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Çorum, Amasya, Tokat ve Kahramanmaraş'taki oy ortalaması, diğer illere göre oldukça yüksektir. DYP'nin 5 seçimde oy ortalamasının Çorum'da %14.9, Amasya'da %17.2, Tokat'ta %15.2 ve Kahramanmaraş'ta %18.3 olması, DYP'nin Alevi seçmende belirli bir toplumsal tabana sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Nilüfer Narlı ve Sinan Dirlik'in özellikle 1995 ve sonrası için "*Kentleşmiş Alevi seçmenlerin artık az da olsa merkez sağ partilere de yönelme eğilimi gösterdikleri*" değerlendirmesi de bu durumu kanıtlamaktadır.¹³⁶

TÜSES VERİ A.Ş.'nin 1996'da yaptığı araştırmada, CHP yandaşı olan Alevilerin oranı %34.4, DYP yandaşı olan Alevilerin oranı ise %16.1'dir. DYP, CHP'den sonra en fazla Alevi yandaşı olan partidir. Yine aynı araştırmada, kentlerde yaşayan Alevilerin %42.6'sı orta alt, %26.2'sinin orta, %23'ünün alt, %8.2'sinin üst-orta ve üst tabakalarda yer aldıkları görülmektedir.¹³⁷

Kürt seçmenlerin yoğun olarak yaşadığı illerde, DYP'nin 1987'de oy ortalaması %16.7 iken, 1991'de oy ortalaması %19.8'e yükseldi. DYP'nin 1995'te oy ortalaması %15.3'e, 1999'da %14.4'e, 2002'de ise %7.2'ye geriledi. Bu sonuç DYP'nin Kürt seçmenin yoğun olduğu illerde, oy ortalaması düşse de bir tabanının var olduğunu göstermektedir. Bu illerin tümü Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Bundan ötürü, bu bölgenin sosyo-ekonomik yapısı göz önüne alındığında, DYP'nin diğer partiler gibi aşiret yapısının desteğiyle bir taban oluşturduğu görülmektedir.¹³⁸

¹³⁵ Ahmet Kardam, "Gidiş Nereye? Türkiye'nin Politik Coğrafyası 1989-1994", **Ada Kentliyim**, Şubat 1995, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 119.

¹³⁶ Nilüfer Narlı, Sinan Dirlik, "Türkiye'nin Siyasal Haritası", **Yeni Türkiye**, Mayıs-Haziran 1996, Yıl: 2, Sayı: 9, s. 143.

¹³⁷ **Türkiye'de Siyasal Parti Seçmenlerinin Nitelikleri Kimlikleri ve Eğilimleri**, ss. 43-117.

¹³⁸ Tosun, a.g.e., s. 278.

DYP 1999 seçimlerinde Türkiye genelinde 85 milletvekili çıkardı. 1999'da DYP'nin Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bu illerde çıkardığı milletvekili sayısı 15'tir. Bu sayı yaklaşık olarak, DYP'nin çıkardığı milletvekili sayısının 1/6'sına denk gelmektedir. Bu sonuç DYP'nin Kürt kesiminden aldığı desteği ortaya koymaktadır. Bunun yanında, DYP'nin 1987, 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde Alevilerin yoğun olarak yaşadığı illerde çıkardığı milletvekili sayısı 17 iken; Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde çıkardığı milletvekili sayısı ise 37'dir. Bu da DYP'nin Kürt kesimden daha fazla destek aldığını göstermektedir.

TÜSES VERİ A.Ş.'nin 1996'da yaptığı araştırmada DYP yandaşı olan Kürtlerin oranı %9.3'tür. Bu oran RP'de %28.8, HADEP'te %17.4 ve ANAP'ta %9.7'dir. DYP 4. parti konumundadır ve belli bir taban desteğine sahip olduğu görülmektedir.¹³⁹

1980 yılında istihdam nüfus yapımız %52 köylü, %15 sanayi, %33 hizmetler şeklindeyken, 2005 yılında %25 köylü, %22 sanayi, %53 hizmetler biçimine dönüştü. 1990'ların sonuna doğru ülkemizdeki bu sosyal değişimden dolayı, köylerin 1980 ve öncesinde olduğu gibi seçim sonuçlarını belirlemede etkisi kalmamıştır.¹⁴⁰ DYP seçimlerde en büyük desteği kırsal kesimden, köylerden almıştır. Ülkemizin 1990'larda yaşadığı değişim DYP'yi de etkilemiştir. Fakat DYP'nin başarısızlığında, parti yönetiminin uygulamaları önemli bir paya sahiptir.

DYP'nin toplumsal tabanını en iyi tanımlayanlardan biri AP ve DYP'nin önemli kurmaylarından İsmet Sezgin'dir. Sezgin'e göre DYP'nin toplumsal tabanı *"Harpte, askerlikte, vergide var olan ama hizmette, eğitimde, sağlıkta olmayan Anadolu'nun kara kuru insanıdır. Bu köylü, esnaf, işçi, küçük tüccar, sokaktaki işsiz, çaresiz insan demektir."*¹⁴¹

¹³⁹ Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri Kimlikleri ve Eğilimleri, s. 117.

¹⁴⁰ Aslan Özmen, *Merkez Sağda Yeni Oluşum*, Osmanlı Matbaası, İstanbul, 2005, s. 29-30.

¹⁴¹ İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

Tablo 28: DYP'nin 1987, 1991, 1995 ve 1999 Seçimlerinde Kentsel ve Kırsal Alandaki Oy Ortalamaları

	1987	1991	1995	1999
Kentsel	% 16.7	% 25.0	% 18.1	% 12.5
Kırsal	% 22.0	% 30.0	% 22.9	% 16.3

Kaynak: Yavuz Sabuncu, Murat Şeker, “Seçimler”, CDTA, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1156 (1987 ortalamaları); Tosun, a.g.e., s. 263 (1991 ve 1995 ortalamaları); **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 18.04.1999**, Cilt: I-VIII, DİE, Yayın No: 2387, Ankara, 2000 (1999 ortalamaları).

Tablo incelendiğinde, DYP oylarının 4 seçimde de kırsal kesimde daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da DYP'nin en büyük seçmen desteğini Anadolu'nun kırsal kesiminden aldığını göstermektedir. DYP'nin toplumsal tabanını kırsal kesimde, köy ve kasabada yaşayanlar, çiftçiler, küçük esnaf ve tüccarlar oluşturmaktadır.¹⁴²

Bundan ötürü DYP daha çok kırsal kesimin partisi olarak nitelendirilmektedir. DYP'nin kırsal kesime, tarım kesimine destekler, hizmetler vermesi, DYP'nin toplumsal tabanının taleplerini karşılamaya yöneliktir.¹⁴³ DYP'nin öncülü AP ise köylerden değil şehirlerden daha yüksek oy almıştır. Özellikle 1965 ve 1969 seçimlerinde bu durum görülmektedir. Bu nokta, AP ile DYP arasındaki önemli bir farkı göstermektedir.¹⁴⁴

Köylü kesim, genelde uzun zamandan beri aynı toprak parçasında yaşayan büyük ailelerden oluşmaktadır. Köyde yüz yüze ilişkiler hakimdir. Bunun sonucu olarak, köyde yaşayanlar için milletvekili adayının kimliği daha önemlidir. “Bizim

¹⁴² Yusuf Yetim, **Doğru Yol Partisi'nde Parti İçi Demokrasi**, Gazi Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000, s. 69.

¹⁴³ İbrahim Dıvarcı, **Türkiye'de Siyasi Parti İdeolojisi ve Sosyal Köken İlişkileri (DYP Örnek Olayı Üzerine Bir İnceleme)**, Selçuk Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1996, s. 75.

¹⁴⁴ Ergun Özbudun, **Social Change and Political Participation in Turkey**, (Princeton; Princeton University Pres, 1976), s. 122'den aktaran Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, s. 84.

köylü”, “hemşeri” olarak nitelenen adaylara, seçimlerde destek verilmektedir. DYP bu noktayı göz önünde tutarak, mahalli adaylara listelerinde yer verdi. DYP’ye özellikle zor günlerinde en büyük destek köylü kesimden gelmiştir. Bunun nedeni de, köylü ile en sıcak ilişkiyi kuran DYP’nin IV. Genel Başkanı Süleyman Demirel’e (Çoban Sülü) duyulan vefadır.¹⁴⁵

Süleyman Demirel köyde yetişen Türkiye’nin ilk Başbakanıdır. “Köy ve köylü meselesi bir beşeriyet meselesidir” değerlendirmesinde bulunan Demirel’in “Şehirde ne varsa, köyde o olacaktır” sözü köylü kesime verilen değeri göstermektedir.¹⁴⁶

DYP’nin III. Genel Başkanı Hüsamet Cindoruk’un, genel başkanlığı döneminde yurt içi gezilerinde tarlada çift sürmesi, yerli kıyafetleri giymesi DYP’nin köylü görünümünü güçlendiren görüntülerdendir. Hüsamet Cindoruk’un “*İşçinin sendikası varsa, DYP’de köylünün sendikasıdır*” sözleri DYP’nin öncelikle hangi sosyal kesime hitap ettiğini göstermektedir.¹⁴⁷ DYP’nin VI. Genel Başkanı Mehmet Ağar da DYP’nin temelinde köylü olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸

7.3. DYP-ANAP ARASINDAKİ FARKLAR

İki parti arasındaki farklara değinmeden önce Süleyman Demirel ile Turgut Özal arasındaki ilişkiye ve iki lider arasındaki farklılıklara değinelim. Süleyman Demirel ile Turgut Özal arasındaki yakınlık çok eskiye dayanmaktadır. Turgut Özal, Süleyman Demirel’e “ağabey” diye hitap etmekteydi. Turgut Özal’ı 1966’da DPT’nin başına getiren Süleyman Demirel idi. Özal, Demirel sayesinde 1979’da Başbakanlık Müsteşarı olmuştu.¹⁴⁹ Demirel-Özal arasında “abi-kardeş” ilişkisi bulunmaktaydı. 12 Eylül sonrasında Turgut Özal, Ulusu hükümetinde Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştı. Siyasi partilerin kurulmasına izin verildiği dönemde, Süleyman Demirel, Turgut Özal’ın BTP’ye girmesini istemişti. Özal ise

¹⁴⁵ Taha Akyol, “Sandıktan Çıkan Mesaj Seçim Sonuçlarının Sosyolojik Analizi”, **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 1-6 Ekim 1986), 1 Ekim 1986, s. 5.

¹⁴⁶ Nimet Arzık, **Demirel’in İçi Dışı**, Milliyet Yayınları: 50, İstanbul, 1985, ss. 24-34; Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, s. 276.

¹⁴⁷ Taha Akyol, “Sandıktan Çıkan Mesaj Seçim Sonuçlarının Sosyolojik Analizi”, **Tercüman**, (Yazı Dizisi: 1-6 Ekim 1986), 3 Ekim 1986, s. 5.

¹⁴⁸ **Milliyet**, 25 Aralık 2002.

¹⁴⁹ Nahit Mentşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007; Nedim Yalansız’ın Süleyman Demirel ile yaptığı görüşme, 22 Haziran 2002; Hasan Bülent Kahraman, **Türk Sağı ve AKP**, Agora kitaplığı, İstanbul, 2007, ss. 94-96.

ayrı bir parti (ANAP) kurmuştu. Böylece, Demirel ile Özal arasındaki yollar ayrılmış oldu.¹⁵⁰ Süleyman Demirel Nurcu, Turgut Özal ise Nakşibendi çevrelerinde yetişmiş, küçük yaşlardan itibaren bu çevrelerde dini eğitim görmüşlerdir.¹⁵¹ Demirel, Özal'a göre devlet işlerini daha ciddiye almıştır. Özal, olaylara bir iş adamı gözüyle bakarken, Demirel ise bir devlet adamı gözünden bakmaktadır.¹⁵² Demirel, davranış ve konuşmalarında devlet ciddiyetini ön planda tutmuştur. Özal ise devlet ciddiyetiyle bağdaşmayacak görüntüler vermiş, şortla birlikleri denetlediği görülmüştür.¹⁵³ Özal, modern bir dindar, liberal bir Müslüman ve yenilikçi bir muhafazakardı.¹⁵⁴ Turgut Özal tutum ve davranışlarıyla eski politikacı tipinin tam tersi bir görünüm sergilemiştir.¹⁵⁵

DP, AP ve DYP halka dayalı, halk tarafından örgütlenmiş hareketlerdi. DYP ile ANAP arasındaki en önemli fark, ANAP'ın 12 Eylül rejiminin izniyle kurulmasıdır.¹⁵⁶ Bu doğrultuda, ANAP Genel Başkanlarından Mesut Yılmaz da ANAP'ın tepeden, DYP'nin tabandan DP, AP geleneğinden geldiğini belirtmektedir.¹⁵⁷ ANAP'ın önemli isimlerinden Hasan Korkmazcan'a göre, "*ANAP 1980 sonrasının siyasi boşluğundan yararlanarak yukarıdan inşa edilmiş bir partidir. ANAP, kitlelere mal olmuş bir parti hüviyetini hiçbir zaman kazanamadı ve partiye halkın katılımı da sınırlı oldu. Yoksa, tek başına 2 dönem iktidara gelen bir partinin, sonraki 2 dönemde yok olup gitmesi söz konusu olamazdı. Bu, ANAP'ın kitlelere dayanmadığını göstermektedir.*"¹⁵⁸ ANAP 12 Eylül'ün ürünü bir parti olduğu için, hiçbir zaman 12 Eylül'ü ve getirdiğini eleştirmezken, DYP "demokratikleşme", "sivilleşme" kavramlarıyla 12 Eylül'e sert tenkitlerde bulunmuştur. DYP, DP-AP çizgisinin devamı olduğunu belirtirken ve 1946 ruhuna

¹⁵⁰ Taha Akyol, "Demirel ve Özal", **Tercüman**, 7 Eylül 1985, s. 6.

¹⁵¹ Çakır, a.g.m., s. 12.

¹⁵² Ege Cansen, "Demirel ve Özal", **Hürriyet**, 4 Haziran 1989, s. 4.

¹⁵³ Hayri Melih, "Şahsi Tutumlarında ve Devlet İdaresinde Demirel-Özal Karşılaştırması", **Doğru Söz**, Temmuz 1989, Yıl: 14, Sayı: 161, s. 22.

¹⁵⁴ Mustafa Erdoğan, **Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları: 3, Ankara, 2000, s. 246.

¹⁵⁵ Ülkü Demirtepe, **Frak'tan T-Shirt'e**, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 104-189; Ülkü Demirtepe, "Politikacılarımızın Röntgeni", **Milliyet**, (Yazı Dizisi: 19-26 Ekim 1991), 22 Ekim 1991, s. 11.

¹⁵⁶ Yavuz Donat, "Cindoruk: Ben Olsaydım", **Milliyet**, 22 Şubat 1995, s. 10.

¹⁵⁷ Hasan Cemal, "Çiller'den İzlenimler", **Sabah**, 22 Eylül 1994, s. 31.

¹⁵⁸ Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

vurgu yaparken, ANAP lideri Turgut Özal ise ANAP'ın 1980 sonrasının yeni partisi olduğunu belirtmekteydi.¹⁵⁹

DYP ise iki disiplinli bir partiydi. DYP örgütüyle özdeşleşen, çalışan ve genel başkanın düşüncelerini önemseyen ama aynen uygulamayan bir partiydi. Fakat ANAP'ta böyle bir durum söz konusu değildi. Cindoruk'a göre, ANAP, bir Özal partisiydi.¹⁶⁰ DYP lideri Süleyman Demirel'e göre, ANAP 4 eğilimi savunduğundan demokrat değildi ve milli iradenin üstünlüğüne inanmayan bir partiydi. Demirel'e göre DYP ile ANAP arasındaki farklar şunlardır: "*Doğru Yol milliyetçi, muhafazakar ve demokrat bir partidir. ANAP değildir. İkinci büyük farklılık kalkınma görüşündedir. ANAP tüccardır. Doğru Yol Türkiye'nin sanayi ve tarımla kalkınabileceğine inanır. ANAP, Türkiye'yi 83'den başlatır. Doğru Yol ise 46 köküne dayanır. ANAP sosyal devletçi değildir. Biz sosyal devletçiyiz.*"¹⁶¹ ANAP'lı yöneticiler, 4 eğilimin "*Sağın liberal, milliyetçi ve dinci kesimleri ile sosyal demokrasinin bazı uzantılarını temsil ettiğini*" ifade etmişlerdir.¹⁶² ANAP lideri Turgut Özal, 4 eğilimi alırken Japonya'daki iktidar partisinden esinlenmişti. Özal'ın düşüncesi, bütün eğilimleri parti içerisinde toplayarak, muhalefetin parti içinde yapılmasını sağlamaktı.¹⁶³ 4 eğilim, özünde uzlaşmaya dayalı, parti içinde farklı seslerden yana, bölücü değil birleştirici özellikleri sahipti. ANAP'ın en önemli araçlarından biri olan 4 eğilimle, AP, MHP, MSP ve CHP oylarının ANAP'ta toplanması amaçlanmıştır.¹⁶⁴

ANAP ve DYP 1980 sonrasında merkez sağda yer almışlardır. Merkez sağ partilerin milliyetçi, muhafazakar, demokrat ve liberal bir ideolojiye sahip oldukları görülmektedir. ANAP ve DYP'de bu özellikler görülmektedir. İki parti arasındaki en önemli farklılık, ANAP'ta muhafazakarlığın ayrı bir hizip olarak varolmasıdır. DYP'de de muhafazakar eğilimli kişiler yer almaktaydı. Fakat bu kişiler DYP'de ayrı bir klik olarak, özel bir talep içerisinde değillerdi. Değişik eğilimler sentez

¹⁵⁹ Turgut Özal ile yapılan röportaj, **Nokta**, 31 Ağustos 1986, Yıl: 4, Sayı: 34, s. 22.

¹⁶⁰ Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.

¹⁶¹ Tanju Cılızoğlu, **Zincirbozan'dan Bu Güne Demokrasi Mücadelesinde Demirel**, Matay basım, İstanbul, 1988, s. 238-239; Turgut Yılmaz Güven, **Demirel'li Yıllar Demokrasi Mahzeninden Atatürk'ün Mekanına (1987-1993)**, Sistem Ofset, Ankara, tarihsiz, ss. 76-78.

¹⁶² Hatice Erol, **Türk Siyasal Partilerinde Örgütlenme ve Liderler Oligarşisi**, DEÜ, S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997, s. 91.

¹⁶³ Ekrem Ceyhun ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.

¹⁶⁴ Ümit Cizre Sakallıoğlu, "1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası", **CDTA**, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1251.

haline getirilmişti. ANAP'ın muhafazakar kimliği açısından en önemli güçlüğü, dört farklı siyasal eğilimli yapıya sahip olmasıdır. DP, AP ve DYP'nin aşırı milliyetçi ve muhafazakar çevrelerle olan sınırı, ANAP'a göre daha belirsizdi. ANAP'ın siyasi kadrosu yalnızca eski AP değil, MSP ve MHP kökenli kişilerden oluşmaktaydı. Özellikle ANAP, gerçekleştirdiği eğitim politikası ve bürokrasideki bir kadrolaşmasıyla muhafazakarlığın toplumun bünyesinde artmasına katkı sağlamıştır.¹⁶⁵

ANAP, merkez sağda yer alan ve muhafazakarlığı benimseyen partiler arasında, tüzük ve programında muhafazakarlığı tanımlama çalışmalarına başlayan ilk partidir. Merkez sağdaki diğer partiler muhafazakarlık yerine milli ve manevi değerler kavramını kullanarak görüşlerini açıkladılar. Turgut Özal'ın 1989'da Cumhurbaşkanı olmasından sonra ANAP'ta Mesut Yılmaz'ın ağırlığı görülmektedir. 4 eğilim Özal sonrasında terkedilmiştir. Turgut Özal'dan sonra ANAP'ın siyasi kimliğinde liberalizm öne çıkmıştır. Turgut Özal dönemindeki ANAP'ın muhafazakar ve milliyetçi siyasi kimliğinden ayrılan bir siyaset anlayışı benimsendi.¹⁶⁶ ANAP içinde ılımlılar olarak adlandırılan liberaller, selametçiler olarak adlandırılan dindarlar ve hareketçiler olarak adlandırılan milliyetçiler olmak üzere gruplar yer almıştır.¹⁶⁷ İki partinin seçim dönemlerindeki konuşmalarında dini değerlere önem verdiği görülmektedir. ANAP'ın milliyetçi ve muhafazakar sembol ve söylemleri, kısa zaman içinde, en iyi kullanan merkez sağ parti olduğu belirtilebilir.¹⁶⁸

Bu noktada, iki partinin ekonomi politikalarına değineceğiz. ANAP Özal formasyonundan gelen bir yaklaşımla daha çok ekonomi ağırlıklıydı. ANAP serbest piyasa ekonomisini savunurken, DYP karma ekonomi teziyle gitmiştir.¹⁶⁹ DYP, öncülü AP gibi ithalata dayanan, daha çok küçük işletmeleri destekleyen bir ekonomi politikasını izlerken, ANAP ise büyük işletmelere, ihracata yönelik global bir ekonomi politikasını benimsemiştir.¹⁷⁰ DYP'nin ithal ikameci modelinden, ihracata

¹⁶⁵ Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.

¹⁶⁶ Safi, a.g.e., ss. 272-274.

¹⁶⁷ Özder, a.g.t., s. 132.

¹⁶⁸ Nuray Mert, "Türkiye'de Sağ Siyaset: Nereden Nereye", **Birikim**, Aralık 2001-Ocak 2002, Sayı: 152, 153, s. 138.

¹⁶⁹ Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.

¹⁷⁰ Doğu Ergil, "DYP'nin Seçim Şansı ANAP'ın Başarısına Bağlı", **Yankı**, 23-29 Haziran 1986, Sayı: 795, s. 15.

dayalı ekonomi modeline Özal döneminde geçilmiştir.¹⁷¹ 1979 yılında ihracat 2.3 milyar dolar iken, 1988’de ANAP iktidarında 11.7 milyar dolara çıkmıştı. Ayrıca 1979’da ihracatın yaklaşık %60’ını tarım ürünleri oluştururken, 1988’de ise bu oran %20’ye düşmüştü. Sanayi ürünlerinin ihracattaki payı %72’nin üstüne çıkmıştı.¹⁷² DYP lideri Tansu Çiller, DYP’yi ANAP’ın solunda bir parti olarak nitelendirmiştir. Çiller’e göre DYP’nin ANAP’tan ayrılan yönü, insan faktörünü dikkate almasıdır.¹⁷³

DYP-ANAP arasındaki en önemli farklardan biri de dayandıkları tabanlardır. DYP ve ANAP’ın Meclis’e girdikleri seçim sonuçları incelendiğinde, DYP’nin kırsal kesimde ANAP’ın ise şehirlerde daha güçlü olduğu görülmektedir. DYP oyları tarım sektörünün gelişmiş olduğu illerde yüksek iken; ANAP oyları ise sanayi, ticaret ve hizmet sektörünün geliştiği illerde daha fazladır. Ersin Kalaycıoğlu’nun “Türkiye’de Köktenci Sağ Partiler ve Seçmen Tercihleri” adlı çalışmasına göre, DYP kendini alt ya da yoksul gören sosyo ekonomik statüden destek alırken; ANAP ise kendini orta-üst sosyo ekonomik statüde görenlerden destek almaktadır.¹⁷⁴ 1989 yılında İnterstrateji tarafından yapılan araştırmada, ANAP tabanının DYP’ye oranla biraz daha sağda olduğu sonucu çıkmıştır.¹⁷⁵ DYP ve ANAP’ın tavanına; 1987, 1991 ve 1995 seçimlerinde Meclis’e giren DYP ve ANAP milletvekillerinin mesleki kökenlerinin dağılımlarına baktığımızda, en önemli farklılığın, çiftçi oranının ANAP’a göre DYP’de daha fazla olduğudur. Çiftçi oranının diğer partilere kıyasla DYP’de daha fazla olması, partinin geleneksel kırsal tabanı ile ilişkilidir.¹⁷⁶

ANAP şehirler partisidir. ANAP, turizmde, ekonomide, kültürde, sanatta gelişmiş olan şehirlere uygun bir politika anlayışını izlemiştir. Bu politikardan yarar sağlayan toplum kesimleri ANAP’ı desteklemişlerdir. Ayrıca Turgut Özal’ın genel başkanlığı döneminde, ANAP’ta siyasi katılım kanalları özellikle yeni nesillere DYP’den daha fazla açık olmuştur.¹⁷⁷ DYP, 1946’dan bu yana gelen bir felsefenin devamı olan bir partidir. 1980 sonrasında ANAP bu felsefenin şehirli kesimini, DYP

¹⁷¹ Atilla Yayla, “Özal, Özal Reformları ve Liberalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 587.

¹⁷² Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 429.

¹⁷³ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1990.

¹⁷⁴ Tosun, a.g.e., ss. 243-271.

¹⁷⁵ **Tercüman**, 30 Ekim 1989.

¹⁷⁶ Tanju Tosun, Gülgün Tosun, “Parlamentar Demokrasiden Parlamentar Bürokrasiye Geçişin Öyküsü”, ss. 32-34.

¹⁷⁷ Taha Akyol, “ANAP ve DYP”, **Tercüman**, 24 Temmuz 1987, s. 10.

ise aynı felsefenin köylü kesimini elde etmiştir.¹⁷⁸ İki partinin tabanı arasındaki farkın daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz. ANAP şehirlerden, DYP ise kırsal kesimden daha fazla destek almıştır.

DYP-ANAP arasındaki bu taban farkı, partilerin politikalarına da yansımıştır. 1980-1989 arasında tarım ürünlerinin fiyatı 14 kat, girdi fiyatları da 22 kat artmıştı. Çiftçinin satın alma gücü bu dönemde %40'ı aşan oranlarda gerilemişti. Çiftçi kesimi ANAP iktidarı döneminde çok zor durumdaydı. Çiftçi, 1974'te Bursa'da yapılan mitingten sonra ilk tepkisini, 7 Eylül 1989 günü Manisa Sultan Camii Meydanı'nda 1000'e yakın traktörün katılımıyla yaptığı mitingte gösterdi.¹⁷⁹ DYP'nin iktidar olduğu dönemlerde parti tabanını oluşturan kırsal kesime, çiftçiye, köylüye yönelik destekler sağlanmıştır. 1994 yılı için açıklanan taban fiyatları ve alımlar için çiftçiye yaklaşık 100 trilyon lira ayrılmıştı. Buğday'da %114'leri bulan fiyat artışları çiftçiye sevindirmişti. 1995 seçimleri öncesinde gübre sübvansiyonu %30'dan %50'ye çıkartılırken, Ziraat Bankası da 18 trilyon liralık ucuz faizli hayvancılık kredisi vermişti.¹⁸⁰ “Kentte ne varsa köyde de olacaktır” sözü DP-AP-DYP çizgisinin en önemli sloganlarından biriydi. DYP, kırsal kesimin sorunlarının çözümüne öncelik vermesi, partinin sloganlarına da yansımıştı.¹⁸¹

¹⁷⁸ Bedrettin Dalan ile yapılan röportaj, **Nokta**, 23-29 Mayıs 1993, Sayı: 22, s. 16.

¹⁷⁹ **Tercüman**, 7-8 Eylül 1989.

¹⁸⁰ **Milliyet**, 10 Eylül 1994; **Sabah**, 21 Ekim 1995.

¹⁸¹ Dıvarcı, a.g.t., s. 48.

SONUÇ

Türkiye’de iki köklü hareket vardır. Biri CHP, ötekisi de DP ve AP’de toplanır. Bu yapıya dayalı olarak Türk siyasi yaşamı 1980’e kadar karakteristiğini korumuştur. DP, AP “millet ağırlıklı”, CHP ise “devlet ağırlıklı” partileri temsil etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti bir mutabakat üzerine kurulmuştur. Bu mutabakat asker ile elit arasında gerçekleşmiştir. Asker içerisinde bürokrasi, üniversite (aydın kesim) de bulunmaktaydı. 1950’den itibaren bu mutabakatın içerisine halk girmiştir. DP, 7 Ocak 1946’da kurulmuştu. Merkez sağın en önemli isimlerinden, aynı zamanda DP’nin kurucularından olan Celal Bayar, 1946 ruhunun “*Atatürk ilkelerini yeniden memleket idaresine hakim kılmak ve Atatürk sevgisini ihya etmek*” olduğunu belirtmiştir.

Din, inanç DP-AP-DYP çizgisinde önemli bir unsurdur. DP milletvekillerinden Bahadır Dülger’in belirttiği gibi “*Inanç olmasa DP bir komünist partisi telakki edilebilirdi.*” DP’nin 4 özelliği vardır. Ölçülü derecede milliyetçi, ölçülü derecede muhafazakar, ölçülü derecede demokrat ve serbest piyasa taraftarı olmasıdır. DP siyasi bir hareket olmaktan ziyade insani bir harekettir. DP’nin öncelikli hedefi halkın egemenliğini sağlamaktır. DP halkın iradesinin demokratik düzen içerisinde egemen olmasını, halkın söz sahibi olmasını istemekteydi. Bu doğrultuda, DP’li yöneticiler, söylemlerinde millet iradesinin üstünlüğüne vurgu yapmışlardır. “Yeter söz milletindir” sloganı bunun göstergesiydi. 1950 seçimlerinde “Yeter söz milletindir” sloganı mimar Selçuk Milar tarafından bulunmuştu. 1950 seçimlerinde DP’nin büyük bir oy oranıyla iktidara gelmesiyle, toplumun çeşitli sosyal sınıflarının temsilcileri ilk defa Meclis’e girmişlerdi. Bu durum siyasi literatüre “Beyaz ihtilal” diye geçti. Fakat DP’yi kuran kadro, CHP’nin içinden ayrılan elitlerden oluşmaktaydı.

14 Mayıs 1950 seçimleriyle DP iktidara geldiğinde elit kesim “Bizi çarıkçılar, kasketliler mi yönetecek?” şeklinde tepki göstermişlerdi. Yassıada’da yargılanan DP’li milletvekillerinden Bahadır Dülger’in eşine bir hakim “*Benim oyumla sokadaki adamın oyu bir sayıldıkça senin kocan Yassıada’da daha yatar*” diyordu. Tek parti döneminin politikacı prototipini; harbiye, mülkiye ve hukuk alanında yetişen bürokrat kökenliler, yazarlar, üniversite öğretim üyeleri, toprak ağaları ve bu

kesimlerin Batılı eğitim, kültür tarzıyla yetişmiş çocukları oluşturmaktaydı. Cumhurbaşkanlığı'na seçilen Celal Bayar, Çankaya'ya kasketlilerle birlikte çıkmıştı.

Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sebebiyle çok büyük sıkıntılar çeken bir millete, DP lideri Adnan Menderes “Her mahallede bir milyoner yaratacağız” diyordu. İlk kez ekonomik bir slogan DP tarafından seslendiriliyordu. DP'nin özellikle 1950-1957 arasındaki iktidar dönemi, Türkiye'de imar ve inşaa faaliyetlerinin başladığı dönem olmuştur. Köprüler, yollar, barajlar, fabrikalar ülkenin dört bir yanında kurulmaya başlandı. DP iktidarının asıl önemi, iktidarı dönemindeki yaptıklarında değil, toplumda değişim temellerinin atılmasında, gelecekle ilgili tartışmaların başlamasında yatmaktadır. DP özel girişimciliği ön planda tutan bir iktisadi siyaset anlayışını takip etmiştir. Adnan Menderes ekonomik liberalizmi savunurken, siyasi liberalizmi içine sindiremediğini söyleyebiliriz.

27 Mayıs 1960 müdahalesi ile başlayan dönemde siyasal kurumların yeniden teşkilatlandığı, toplumsal ve ekonomik hayatın yeni amaçlara göre planlandığı, yeni oluşumların da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde, yeni bir Anayasa, yeni bir ekonomik düzenleme ve Türk siyasi yaşamına damgasını vuran AP siyasal sahneye çıkmıştır. AP iktidarda, muhalefette kaldığı dönemlerde toplumsal politikalara etkisini sürdüren bir partidir.

27 Mayıs 1960 sonrası DP tabanı AP'de toplanmıştı. 27 Mayıs ile beraber örgütsel olarak son bulan partinin felsefesi, fikirleri parlamenter rejime geçilmesiyle AP'de yeniden hayat bulmuştu. DP ve AP'nin hedefinde insan vardır. DP ve AP sosyal devletin kavgasını yapmıştır. DP ve AP halkın inançlarına, dinine, örf ve adetlerine saygı göstermiştir. DP direnme hareketi, ayağa kalkma hareketidir. Bu hareketin arkasında halk vardır. DP gibi AP de sosyal refah devletini gerçekleştirmeye koyulmuştur. Medeniyetin olanaklarının ülkenin en ücra köşesine kadar götüren AP'nin bu konuda anlayışı “Şehirde ne varsa köyde ve kasabada da o olacaktır” şeklindedir. DP ve AP'nin merkez sağın en önemli partileri olmalarının nedeni, halkın nabzını çok iyi tutmuş olmalarıdır. Halkın ihtiyaçlarına göre politika anlayışı takip edilmiştir.

Adnan Menderes, tek parti yönetiminin asker-sivil elit bürokratlarına karşı “kasketlilerin”, “çarıklıların” temsilcisiydi. Süleyman Demirel iktidarında ekonomide büyük kalkınma yaşanmıştır. Demirel, Türkiye'nin en büyük inşaa ve imar dönemine

damgasını vurmuş liderdir. Menderes dönemi, büyük bir oranda Türkiye’de sanayileşmenin alt yapılarının atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde biraz da ithal ikamesine dayalı sanayileşmeye çaba harcanmıştır. Bu dönem ithal ikamesine dayalı planlı ekonomiye geçiş dönemidir. Demirel döneminde ikinci beş yıllık planla birlikte Türkiye’de ilk kez ciddi bir biçimde sanayileşme modeli uygulanmıştır. Aslında Menderes dönemi kalkınmanın Türk insanına maledildiği, Demirel dönemi ise kalkınmanın sanayileşmeyle mümkün olacağını anlaşıldığı dönemdir. Menderes-Demirel politikası ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda “Topyekün kalkınma” politikasıdır.

Üstün Ergüder’in belirttiği gibi, AP’de DP’ye oranla yerel kökenleri güçlü olan insanların sayısı daha fazladır. Ayrıca AP’de DP’ye göre, daha az asker ve bürokrat kökenli kişiler bulunmaktaydı. Anadolu’nun yoksul ya da orta düzeydeki ailelerin çocuklarının siyasete girmeleri DP ile başladı ve AP döneminde de daha da fazlaştı. Siyasete atılan bu kişiler, tek parti döneminin uygulamalarını tepki duyarak büyümüşlerdi. Bundan dolayı da biraz daha dindar ve muhafazakar tutum içinde oldular. Süleyman Demirel ve Turgut Özal köy kökenli ailelerin çocuklarıydılar ve gençliklerinin büyük bir bölümü tek parti döneminde geçmişti.

DP ile AP arasındaki farklardan biri de muhalefet karşı gösterilen tutumda görülmektedir. AP muhalefete karşı DP’ye oranla daha müsamalı bir politika izlemiştir. DP’de, Tahkikat Komisyonu’nun kurulması gibi Yassıadaya sebebiyet verici kırılmalar olmuştur. AP döneminde ise tek bir antidemokratik yasa çıkarılmamıştır. 27 Mayıs sonrası DP’li yöneticilerin yaşadıklarını yaşamamak için böyle bir politikayı AP yöneticileri uygun görmüşlerdir. Ayrıca AP, DP gibi muhalifleri sindirme yoluna gitmemiştir.

DP ve AP hizmet fikrini benimsemişlerdir. DP ve AP hem taşrada hem de şehirde benimsenmiş ve destek bulmuşlardır. Fakat AP, 1973 ve 1977 seçimlerinde şehirlerde seçmen desteğini yitirmiştir. AP büyüyen, şehirleşen Türkiye’ye ayak uyduramamıştır. DP 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde şehirlerden destek görmüştü. Şehirler, 1965 ve 1969 seçimlerinde AP’ye, 1973’ten itibaren CHP’ye, 12 Eylül’den sonra da ANAP’a oy vermiştir. 1977 seçim sonuçları, AP’nin kırsal bölge partisi olma özelliğini belirginleştirmiştir. DP ve AP toplumun geniş kesimlerinden destek almışlardır. AP’ye şehirlerde destek 1973 ve 1977’de azalmıştır. DP ve AP

milletvekillerinin mesleki dağılımlarını incelediğimizde, iki partinin tavanı arasında da çok önemli farkların olmadığı görülmektedir. DP ve AP'de avukatların ön sırada yer aldığı görülmektedir. DP'de bu oran %16.1 iken, AP'de bu oran %23.1'dir. İki parti milletvekillerinin mesleki kökenlerinin dağılımları arasındaki en önemli fark, mühendis ve tüccarlarda görülmektedir. DP'de mühendislerin oranı %2.7 iken, AP'de bu oran %11.5'tir. DP'de tüccarların oranı %8.5 iken, AP'de ise bu oran %3.7'dir.

DP ve AP'nin Türk siyasi yaşamına en büyük katkısı partileşmede olmuştur. DP ve AP kitlesi, her zaman tabandan tavana kadar birbirlerine karşı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışma içinde olmuşlardır. Bunda parti liderlerinin kişilikleri etkilidir. Özellikle AP, bir bürokrat ve teknokrat kadronun oluşumuna çok büyük katkı sağlamıştır. AP kadroları partiye ve lidere gönülden bağlı kalmıştır. Bu bağlılık ve gönül birliği AP'nin başarısında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu kadroyu oluşturan kişiler AP iktidarları döneminde, devlet kademelerinde genellikle aynı görevleri üstlenmişler ve bundan dolayı da alanlarında uzlaşmışlardır. AP kadrolarının büyük bir bölümü 12 Eylül sonrasında ANAP'ta yer almışlardır. AP Türkiye'ye kalıcı eserler bırakmasının yanı sıra demokraside bir denge unsuru olmuştur. Fakat AP batılı anlamda liberal bir parti kimliğine ulaşamamıştır. AP Batı Avrupa'daki muhafazakar partilerin en büyüğü, en iyi organize edilmiş ve en dinamiğiydi. 1960 sonrasında olduğu gibi 1980 sonrasında vatandaş birinci ve ikinci sınıf vatandaş muamelesine tutulmuştur. AP felsefesi yok edilememiş, AP kadroları DYP'de siyasi mücadelesini sürdürmüştür.

DYP 1946'da başlayan halk hareketinin devamıdır. DYP bir dava partisiydi. Bu dava, DP'nin başlattığı demokrasi, milli irade, bayrak, ezan davası olarak belirtilebilir. DP'nin kapanmasıyla bu davayı AP sürdürmüştü. AP'nin kapatılmasıyla da bu idealleri gerçekleştirmek için DYP, siyaset sahnesinde yer aldı. DP-AP-DYP çizgisinde misyona, davaya sahip çıkan çok önemli insanlar olmuştur. Bu insanlardan biri de ilkeli, inançlı, namuslu bir adam olarak adlandırılan AP'nin Trabzon İl Başkanı Ali Kulaksızoğlu'dur. Kulaksızoğlu parasız, pulsuz her şeyini siyasete vermiş bir "destan adam" olarak siyasetin içinde yer almıştı.

DYP, kadro partisi olarak siyasi tarihimizde yer almıştır. Kadro partilerinin özellikleri DYP'de görülmektedir. Kitle partileriyle kadro partileri arasındaki

farklılık, üye sayılarından değil, yapılarından kaynaklanmaktadır. Kitle partilerinin ana ögesi üyelere aittir. Fakat, kadro partileri kitle partileri gibi üyelere partilerini açmışlardır. Ancak kadro partilerinde ön planda olan partiye oy sağlamaktır. Çok sayıda kişiyi partiye üye yapmak ikinci plandadır. Kadro partilerinde, seçimlere hazırlık, seçim kampanyasını yürütmek seçkinler tarafından sağlanmaktadır. Bu seçkinler arasında, partiye oy sağlayabilecek prestijli, nüfuslu, kampanyayı yönlendirmeyi bilen, kampanya masraflarını karşılayabilecek zengin kişiler bulunmaktadır. Kadro partilerinde temel çalışmalar seçim dönemlerinde fazlalaşır ve seçim çalışmaları küçük bir grup tarafından yürütülmektedir. Duverger'in de belirttiği gibi, kitle partileriyle kadro partileri arasındaki ayrım, sağ ve sol, "burjuva" ve "işçi" partileri ayrımıyla hemen hemen paraleldir.

1950 seçimleriyle iktidara gelen DP, Menderes-Bayar koalisyonu, ittifakıydı. AP ise Demirel-Bilgiç koalisyonuydu. DYP'de ise ittifak yoktu. Parti teşkilatı, bir ana fikre dayalı olarak bir liderle beraber hayat bulmaktadır. 1969 seçimleri öncesinde Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu çıkmayınca, ve seçimlerden sonra AP lideri Demirel, muhalif gruptan hiç kimseye kabinede yer vermeyince, Demirel-Bilgiç ittifakı bozuldu. 1975 yılında ittifakta sağlanan birliğe rağmen AP bir daha tek başına iktidara gelemedi. 12 Eylül sonrasında siyasi partilerin kapatılması yeni bir dönemin yaşanmasına yol açmıştır. 12 Eylül sonrasında bütün siyasi partilerin kapatılmasıyla DP-AP'nin devamı olarak DYP kurulmuştur. DP'nin kapanmasından sonra AP kurulduğu gibi, AP'nin kapanmasından sonra da DYP kurulmuştur. DYP'nin kuruluşundan önce DP-AP çizgisinin devamı olarak BTP kurulmuştu. Fakat BTP, MGK'nın 79 sayılı kararıyla 11. gününde kapatılmıştı. Halk arasında DYP'den kurulduğu ilk dönemlerde "Demirel'in Yeni Partisi" (DYP) olarak bahsedildi. DYP, Demirel'in siyasi yasağının kalkması için çalıştı. Siyasi yasaklı olduğu dönemde Demirel, yasakların kalkması ve AP tabanının DYP'de toplanması için mücadele etti. 6 Eylül 1987 tarihli halkoylamasıyla çok az bir farkla siyasi yasakların kalkmasından sonra, DYP Genel Başkanlığı'na Süleyman Demirel geldi. 12 Eylül'den sonra AP çizgisi, askeri yönetimin desteğiyle kurulan sağ partilere oylarını kaptırmamak için çalıştı. Bundan dolayı DYP, askeri rejimi eleştiren ve askeri yönetimle uzlaşmayı reddeden bir

politika anlayışı izledi. DYP'nin izlediği bu dengeli ve tutarlı siyaset anlayışı, AP tabanının büyük bir oranda Mart 1989'dan sonra DYP'de toplanmasını sağladı.

DYP, 20 Ekim 1991 genel seçimlerinde oyların %27.03'ünü alarak 1. parti olmuş ve 179 milletvekili çıkarmıştı. 1991 seçimleri sonrasında, Süleyman Demirel'in Başbakanlığı'nda DYP-SHP koalisyon hükümeti kuruldu. Demirel, 20 Ekim 1991 seçimleriyle 11 yıl aradan sonra tekrar Başbakan olmuştu. 1980 öncesinin siyasi kavgasının iki ayrı cephesini oluşturan AP ve CHP'nin devamı olarak kurulan DYP ile SHP'nin, 20 Ekim 1991 seçimleri sonrasında koalisyon hükümeti kurlmaları, Türkiye'deki siyasi anlayışın zaman içerisinde koşullara bağlı olarak değiştiğini göstermekteydi. Fakat, Demirel'in SHP ile hükümet oluşturmasında, İnönü'nün uzlaşmacı tavrı ve iki parti arasında 1990'da kurulan çalışma grubundaki uyum etkili oldu.

Demirel-İnönü koalisyonunda, demokratikleşme yönünde iki önemli adım: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) ve International Labour Organization (ILO) sözleşmeleridir. Seçim öncesinde her iki partinin vaatleri doğrultusunda koalisyon hükümetinden demokrasi ve özelleştirme alanında ciddi adımlar atması bekleniyordu. DYP-SHP milletvekillerinin zaman zaman muhalefet partileriyle işbirliğine gitmelerinden ötürü, birçok yasa çıkarılamıyordu. Koalisyon hükümetinin iki kanadı, anlaşmış olduğu konuları bile Meclis'ten geçirmekte zorlanıyordu. KİT reformu, vergi reformu, üniversite reformu gibi temel reformlarla ilgili herhangi bir sonuç alınamıyordu. DYP içinde muhalif grup milletvekillerinin SHP'siz koalisyon isteklerine karşın, Demirel ile İnönü'nün uzlaşmacı tavrı sayesinde koalisyon hükümeti arasındaki krizler aşıyordu.

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı üzerine, Süleyman Demirel 3. turda 244 oyla Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı oldu. Demirel, Türkiye'nin en genç genel müdürü, en genç Başbakanı ve İsmet İnönü'den sonra en uzun Başbakanlık yapmış siyasetçisidir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı üzerine 16 Mayıs 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı seçildi. Demirel özellikle 1990'dan sonra Cavit Çağlar, Yaşar Topçu gibi kendisine yakın olan isimlerin etkisinde kaldı. Demirel'in kısa şortlu, bir numara yazılı şapka ile olan fotoğrafları basında geniş yer aldı. Böyle bir değişime, Demirel'in yapısı ve kültürü müsait değildi. Demirel, çevresindekilerin etkisiyle bu görüntülerle basında yer almıştı. 1990'dan sonra

Demirel'in yakın çevresinde toplumun büyük bir kesimince tasvip edilmeyen bazı milletvekillerinin yer alması, Demirel'in bazı yanlış kararlar almasına neden oldu. Demirel'in AP ve DYP Genel başkanlık dönemleri karşılaştırıldığında, Demirel'in DYP Genel Başkanlığı'nda daha uzlaşmacı bir siyaset anlayışı izlediği görülmektedir. Türk siyasi yaşamına damgasını vuran Demirel ile ilgili yapılabilecek en güzel değerlendirme; inişlerle, çıkışlarla dolu siyasi yaşamında, demokrasiye ve milli iradeye olan bağlılığından asla vazgeçmemesidir.

Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla, 13 Haziran 1993 günü yapılan Olağanüstü Kongre'de genel başkanlığa Tansu Çiller seçildi. 24 Aralık 1995 seçimleri sonrasında Anayol ve Refahyol koalisyon hükümetlerinde yer alan DYP, Tansu Çiller'in Genel Başkanlığı'nda girdiği 3 Kasım 2002 seçimlerinde oyların %9.54'ünü alarak Meclis'e giremiyordu. Çiller'in partideki birlik ve beraberliği sağlayamayışı ve en önemlisi 1999 seçimlerinden sonra siyasetten çekilmemesi, DYP'nin bu sonucu almasına neden oluyordu.

DP-AP-DYP çizgisinde liderlerin çevresini saran bir takım gruplar olmuştur. Liderleri baştan çıkarırlar, bu gruptakiler olmuştur. Adnan Menderes böyle insanlara inandığı için "Odu bile aday göstersem, milletvekili seçilir" sözünü söylemiştir. Demirel'in çevresini saranlardan dolayı 1970 yılında AP bölünmüş, Demokratik Parti kurulmuştur. Tansu Çiller döneminde de bu çeşit insanlar Çiller'in yanında yer almışlardır. Çiller'in genel başkanlığı döneminde de AP'de olduğu gibi "Yeminli Grup" oluşturulmuştu. Yeminli grupta Necmettin Cevheri, İsmet Sezgin gibi isimler vardı.

Çiller'in genel başkanlığı döneminde milletvekili aday listelerinin belirlenmesinde DP ve AP'nin yürüttüğü prensiplerin dışına çıkıldı. Milletvekilleri merkez yoklaması ve hakim nezaretinde yapılmayan ön seçimle belirlendi. Bütün sonuçlar değiştirilerek, milletvekili listeleri hazırlandı. AP döneminde ise Demirel dahil herkes hakim nezaretinde ön seçime girmektedir. Demirel, siyasi hayatı boyunca halkla ve örgütle iç içe olmuştur. Ayrıca Demirel, partide görev alan insanların çok büyük bir bölümünü tanımaktaydı. Buna en iyi örnek Demirel ve Çiller'in genel başkanlıkları döneminde ilçe başkanı olan bir siyasetçinin söyledikleridir. Bir DYP ilçe başkanı, Çiller ile tanışmadığını, elini bir kez bile sıkamadığını söylüyordu. Çiller döneminde DYP, halktan kopmuştur. Bu DYP'nin

sonunu getiren en önemli sebeplerdendir. Demirel döneminde Başkanlık Divanı toplantıları her zaman partide yapılırken, Çiller döneminde ise bazı Başkanlık Divanı toplantıları Çiller'in Bilkent'teki evinde yapılmıştır. DYP lideri Tansu Çiller'in yaptığı önemli yanlışlardan biri de partiye kayıtlı binlerce üyenin kaydını silmesiydi.

DYP'nin kuruluşundan 1991 seçimine kadar geçen zaman diliminde partinin hedefleri, projeleri, ilkeleri belliydi. Örneğin, başkanlık divanının nasıl çalışacağı, örgütün nasıl ateşleneceği, medyaya nasıl mesaj verileceği, halka nasıl gidileceği, partinin nasıl iktidara geleceği belirlenmişti. Bu program aralıksız 8 yıl uygulandı ve DYP 20 Ekim 1991 seçimlerinde birinci parti oldu. Çiller döneminde ise partinin böyle bir çalışma programı olmamıştır. DP'nin en küçük yerleşimlerde bile örgütleri vardı. DP'de taban söz sahibiydi ve taban tavandan hesap sorabiliyordu. DP'nin il, ilçe, ocak, bucak kongrelerinde üyelerin konuşma hakkı bulunmaktaydı. Çiller döneminin DYP'sinde ise bir parti büyüğü veya genel başkan il kongresinde konuşur ve kongre biterdi. DP'de ise taban konuşurdu ve eleştirirdi. Çiller döneminde DYP'de diyalog noksanlığı ve güven bunalımı da vardı. Demirel döneminde hiç kimse parti içi tartışmaları, parti dışı zeminlere taşımazdı. Demirel döneminde hiçbir milletvekili parti toplantılarına kayıt cihazıyla gelmezdi. Çiller döneminde bu tür gelişmeler yaşanmıştır.

Türkiye'de tarikatlar, cemaatler Osmanlı'dan beri siyasette hakim olmuşlardır. Merkez sağda siyaset anlayışında tarikat, cemaat gerçeği göz ardı edilemez. İsmail Nacar'ın da belirttiği gibi *“Tarikatlar, çok güçlü olduklarını kanıtlamak için bir partiyi içten özel olarak destekler, açığa vurmazlar.”* Nurcular ve Süleymancılar DP-AP çizgisinin devamı olarak DYP'yi desteklediler. Nurcuların Mehmet Kutlular'ın liderliğindeki Yeni Asya grubu DP-AP-DYP çizgisini desteklemiştir. En güçlü temsilcisi DYP Manisa milletvekili Rıza Akçalı'dır. DYP milletvekili İsmail Amasyalı'nın da Süleymancıların önde gelen isimlerindedir. Köksal Toptan'ın da Nurcularla yakın temasta olduğu bilinmektedir. Nurcuların önemli kollarından biri olan Kırkinci Hoca grubu da İsmail Köse nedeniyle DYP'ye yakın olmuştur. Mehmet Kutlular da *“Biz kişilere değil, misyona bağlıyız. Önce Menderes'ti, sonra Demirel oldu, şimdi de Çiller”* sözleriyle desteğini belirtmiştir.

Süleymancıların lideri Kemal Kaçar 3 dönem AP'den milletvekili seçilmiştir. 1980 öncesi parlamentosunda AP'den Süleymancıların lideri Kemal Kaçar, Ali Ak,

Hüsnü Yılmaz milletvekiliydiler. Şerafettin Peker ise AP'nin Antalya senatörüydü. 1977-1980 AP'den TBMM'de "din adamı kökenli" 23 milletvekili ve senatör bulunmaktaydı.

1983 ve 1987 genel seçimlerinde ANAP'ı destekleyen Nurcular, Süleymancılar ve Nakşiler 1990'da DYP'ye yaklaştılar. Fakat, Nakşiler, Fethullah Hoca cemaati, Nurcuların bir kolu ve Kadiriler 1991 seçimlerinde ANAP'ı desteklediler. Fethullah Gülen grubu 1994 yerel seçimlerinde DYP'nin İzmir adayı Burhanettin Özfatura'yı desteklemiştir. DYP lideri Tansu Çiller 18 Nisan 1999 seçimlerinde Süleymancıların lideri Kemal Kaçar'ın telkiniyle milletvekili aday listesinde değişiklik yaptığı iddia edilmektedir.

Tansu Çiller'in istifasından sonra DYP Genel Başkanlığı'na Mehmet Ağar geldi. 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde oyların %9.97'sini alan DYP, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde büyük bir hezimete uğruyordu. 2007'de bu sonucun alınmasında, ANAP ile yapılan birleşme çalışmalarının sonuçsuz kalmasının payı oldukça büyüktü.

12 Eylül sonrasında merkez sağda iki büyük parti yer almıştır. ANAP, 1983 seçimleri sonucunda tek başına iktidara gelmişti. 1983 seçimlerine giremeyen DYP, merkez sağın lideri olabilmek için iktidar partisi olan ANAP ile mücadele etmiştir. Bundan dolayı merkez sağda oylar bölünmüştür. Önemli olgulardan biri de DYP seçmeninin giderek yaşlandığıdır. Ayrıca, Türkiye'de 1950'den günümüze iktisat politikaları değişmişti. 1950 sonrası iktisat politikalarında tarım sektörü önemli bir paya sahipti. Tarıma önemli kaynaklar ayrılmıştı. 1980 sonrasında ise tarım yatırımları azalmaya başlamıştır. 1970'lerde Türkiye nüfusunun %70'i köylerdeydi. 1990'larda ise nüfusun %60'ı kentlerdeydi. Çiftçi ve köylü 1980 sonrasında siyasetteki ağırlığını, 1980 öncesine kıyasla kaybetmişti. DYP, öncülleri DP ve AP'nin oy oranlarına ulaşamamıştır. Bu etkenlerin dışında en önemli faktörlerden biri de Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı sonrasında DYP ve ANAP liderlerinin birbirlerini siyasetten silmek için izledikleri siyaset anlayışıdır. Bu siyaset anlayışı, merkez sağda önemli bir gerilemeye neden olmuştu. DYP'nin oy oranının azalmasında, yolsuzluk, yozlaşma, güvensizlik gibi etkenlerin önemli bir payı olmuştur. DYP'nin aldığı en yüksek oy oranı (1991 seçimlerinde) %27.03'tür. DYP'nin başarısızlığında, Süleyman Demirel'den sonra gelen genel başkanları hep

savunmak zorunda kalmasının da etkisi vardır. DYP, özgür ve demokratik ortam içinde kalkınmaya yönelik, DP ile başlayan bir siyasi ve ekonomik hareketin temsilcisi olarak, siyaset sahnesinde yer almıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv

Hulusi Turgut Fotoğraf Arşivi

Resmi Yayınlar

ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Mesut Yılmaz Tarafından TBMM'ye Sunulan ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1996.

Başbakan Tansu Çiller'in TBMM DYP Grubunda 11 Ekim 1994 günü Yaptığı Konuşma, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1994.

1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE, Yayın No: 1457, 25.04.1991, Ankara.

Büyük Türkiye Partisi Programı, Ankara, 1983.

Büyük Türkiye Partisi Tüzüğü, Ankara, 1983.

Demokrat Parti Tüzüğü, DP Yayınları, Ankara, 2007.

DYP Anayasa Mahkemesinde, DYP Yayınları No: 5, Ankara, 1985.

DYP 1986 Ara Seçim Beyannamesi, Ankara, 1986.

Doğru Yol Partisi 1987 Seçim Beyannamesi, DYP Yayını, Ankara, 1987.

DYP Bir Yaşında (23 Haziran 1983-23 Haziran 1984), DYP Yayınları No: 3, Ankara.

DYP I. Büyük Kongre Vesikaları, DYP Yayınları No: 6, Kurtuluş Ofset, Ankara, 1985.

Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in DYP III. Büyük Kongresi'ni Açış Konuşması 24- 25 Kasım 1990, DYP Yayınları, Ankara, 1990.

DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Kongre Açış Konuşması: 14-15 Mayıs 1988 DYP Olağan Büyük Kongresi, DYP Yayınları, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1988.

Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991.

Doğru Yol Partisi Neyin Mücadelesini Yapıyor?, DYP Yayınları No: 1, Onur Ofset, Ankara, 1983.

DYP Niçin Vardır? Ne İster? DYP'nin İleri Hedefleri, DYP Basın ve Propaganda Başkanlığı, Ankara, 1987.

DYP'nin Doğru Görüşünden Parçalar (Ekonomi), DYP Ekonomi ve Mali İşler Başkanlığı, Ankara, 1983.

DYP Seçim Bildirgesi, DYP Yayını, Ankara, 1991.

DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin İlk Üç Ayı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1993.

Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı, DYP Yayınları, Ankara, 1983.

Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı, DYP Yayınları, Ankara, 1985.

Doğru Yol Partisi Tüzüğü ve Programı, DYP Yayınları, Ankara, 1988.

Doğru Yol Partisi Tüzüğü ve Programı, DYP Yayınları, Ankara, 1990.

Doğru Yol Partisi Tüzüğü, DYP Yayınları, Ankara, 1999.

II. Demokrasi Programı Özet Metin, DYP Yayınları, Ankara, t.y.

Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları 25.3.1984, DİE, Yayın No: 1109, Ankara, 1984.

Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları 26.3.1989, DİE Yayın No: 1393, Ankara, 1989.

Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları 27.3.1994, DİE Yayın No: 1713, Ankara, 1994.

Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları 18.4.1999, DİE Yayın No: 2389, Ankara, 2000.

Mehmet Ağar, **Ülkem ve Partim Üzerine Konuşmalar**, DYP Kitaplığı, Ankara, 2003.

Mehmet Ağar, **Türkiye'nin Gelecek Vizyonu**, DYP Kitaplığı, Ankara, 2003.

Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 29.11.1987, T.C Başbakanlık DİE Yayını No: 1280, Ankara, 1988.

Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 20.10.1991 (Özel Tablolar), T.C Başbakanlık DİE Yayını No: 1522, Ankara, 1992.

Milletvekili Genel Seçimi (İl Sonuçları) 24.12.1995, DİE, Yayın No: 1866, Ankara, Mart 1996.

Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 18.04.1999, Cilt: I-VIII, DİE, Yayın No: 2387, Ankara, 2000.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Günaydın

Güneş

Hürriyet

Milliyet

Öncü

Resmi Gazete

Sabah

Son Havadis

Tercüman

Türkiye

Yeni Asır

Yeni Yüzyıl

Zaman

Dergiler

Ada Kentliyim

Amme İdare Dergisi

Banka ve Ekonomik Yorumlar

Birikim

Cuma

Doğru Söz

Ekonomik Forum

İkibine Doğru

İktisat Dergisi

Liberal Düşünce

Mesaj

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Mülkiyeliler Birliği Dergisi

Nokta

Önder Türkiyem
Sosyal Demokrat Değişim
Süvari
Tempo
Toplum ve Ekonomi
Yankı
Yeni Düşünce
Yeni Hedef
Yeni Gündem
Yeni Türkiye
Yön
Yörünge

Kaynak Kişiler

Cevdet Aykan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.
Ekrem Ceyhun ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.
Esat Kıratlıoğlu ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007 ve 18 Aralık 2007.
Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.
Hüsamettin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007 ve 29 Kasım 2007.
İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007 ve 15 Nisan 2008.
Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007 ve 17 Nisan 2008.
Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.
Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.
Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.
Nedim Yalansız'ın Süleyman Demirel ile yaptığı görüşme, 22 Haziran 2002.
Necmettin Cevheri ile yapılan görüşme, 4 Ekim 2007 ve 16 Nisan 2008.
Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.
Refaiddin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.
Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.
Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.
Yıldırım Avcı ile yapılan görüşme, 20 Aralık 2006 ve 16 Ocak 2007.
Yüksel Çakmur ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2007.

Kitaplar ve Makaleler

ACAR, Feride, “The True Parth Party 1983-1989”, (Ed. Metin Heper & Jacob M. Landau), **Political Parties and Democracy in Turkey**, London: I.B. Tauris, 1991, ss. 188-201.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

ALTUĞ, Kurtul, **Demokrasinin Yaralı Yılları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1993.

APUHAN, Recep Şükrü, **27 Mayıs’tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Namı 864 Rakımlı Tepe Çankaya**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Bekleyen Adamın Gerçekleşen Düşü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Etekli Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Baba’sının Kızı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Çankaya Muhalefeti**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Uzakta Kalan Tarih**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.

ARZIK, Nimet, **Demirel’in İçi Dışı**, Milliyet Yayınları: 50, İstanbul, 1985.

ARZIK, Nimet, **Zincirbozan Bir Yaz Boyunca**, Mızrak Yayınevi, Eskişehir, 1986.

ARZIK, Nimet, **Yasaklı Liderin Dönüşü ve Özal**, Mızrak Yayınevi, Eskişehir, 1987.

ATALAY, Sırrı, **Bir Ömür Politika Kars’tan Zincirbozan’a**, (Yayına Hazırlayan: Hikmet Bila), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.

AYKAN, Cevdet, **Demokratik Süreç ve Anılar (1946-2000)**, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2007.

BALBAY, Mustafa, **Dönekrasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996.

BAYRAMOĞLU, Ali, **28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Bedrettin Dalan ile yapılan röportaj, **Nokta**, 23-29 Mayıs 1993, Sayı: 22, s. 16.

- BEKTAŞ, Arsev, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- BELER, Beliş, **Yazamadıklarım: Bayar-Demirel Kavgasında Tarihe Işık Tutacak Bir Eser**, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1993.
- BERKSOY, Taner, "Refahiyol İktidarı Döneminde Para ve Finans", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XXI, Sayı: 200, s. 13.
- BİLA, Fikret, **Phoenix Ecevit'in Yeniden Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001.
- BİLDİRİCİ, Faruk, **Hanedanın Son Prensi Mesut Yılmaz ve ANAP'lı Yıllar**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.
- BİLGİÇ, Saadettin, **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002.
- BİRAND, Mehmet Ali, Can DüNDAR, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.
- BİRAND, Mehmet Ali, Soner Yalçın, **The Özal Bir Davanın Öyküsü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2003.
- BİRGİT, Orhan, "Çiller Niçin Bu Kadar Hırçın", **Nokta**, 3-9 Ocak 1999, Yıl: 17, Sayı: 882, s. 26.
- BORA, Tanıl, Kemal Can, **Devlet ve Kuzgun 1990'lardan 2000'lere MHP**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- BORA, Tanıl, "Süleyman Demirel", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 550-576.
- BORATAV, Korkut, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1991.
- BORATAV, Korkut, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- Bugünkü Türkiye (1980-1995) Türkiye Tarihi 5**, Sina Akşin vd., Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- CEMAL, Hasan, **12 Eylül Günlüğü Demokrasi Korkusu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- CEMAL, Hasan, **Demokrasi Notları Tarihi Yaşarken Yakalamak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- CEMAL, Hasan, **Özal Hikayesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

CILIZOĞLU, Tanju, **Zincirbozan'dan Bu Güne Demokrasi Mücadelesinde Demirel**, Matay basım, İstanbul, 1988.

CİZRE, Ümit, **Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık**, (Çeviren: Cahide Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

COŞKUN, Süleyman, **Türkiye'de Politika (1920-1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, **Anılarım**, (Yayına Hazırlayan: Tanju Cılızoğlu), Güneş Yayınları, İstanbul, 1990.

ÇAHA, Ömer, Metin Toprak, İbrahim Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", **Yeni Türkiye**, Mayıs-Haziran 1996, Yıl: 2, Sayı: 9, ss. 205-225.

ÇAHA, Ömer, Ömer Demir, İbrahim Dalmış, "18 Nisan Seçimleri: Kaybedenler ve Kazananlar", **Liberal Düşünce**, Bahar 1999, Cilt: 4, Sayı: 14, s. 53.

Çankaya'da 7 Yıl Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in 7 Yıllık Etkinlikleri, Cumhurbaşkanlığı, Ankara, 1999.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

ÇELEBİ, Işın, Aykut Toros, Necati Aras, **Siyasette Kilitlenme ve Çözüm**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.

ÇİTÇİ, Oya, **Yerel Seçimler Coğrafyası 1963-1999**, TODAİE Yayını No: 329, YYAEM No: 18, Ankara, 2005.

ÇÖLAŞAN, Emin, **Sor Bakalım**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988.

DANZİKİYAN, Yetvart, "Merkez-Sağ Devlet ve Tansu Çiller", **Birikim**, Ocak-Şubat 1997, Sayı: 93, 94, s. 104.

DANZİKİYAN, Yetvart, "'Dava Partisi' Olarak DYP", **Birikim**, Aralık 1997, Sayı: 104, s. 75.

DEMİR, Ahmet Kamil, "Küskünler Ordusu", **Yeni Hedef**, 17 Şubat 1999, Sayı: 23, s. 7.

DEMİREL, Ahmet, "28 Şubat Süreci Işığında 1999 Seçimleri", **İktisat Dergisi**, Ağustos- Eylül 1999, Sayı: 392-393, s. 77-78.

DEMİREL, Ahmet, "Türkiye'de Seçimler: 1983-2002 Barajla Yaşamaya Mecbur muyuz?", **İktisat Dergisi**, Kasım 2002, Sayı: 431, s. 43.

- DEMİREL, Ahmet, “28 Mart’ta Ne Oldu?”, **Birikim**, Mayıs 2004, Sayı: 181, s. 67.
- DEMİREL, Süleyman, **Devran 50 Yıl**, (Editör: Hulusi Turgut), ABC Medya Ajansı, İstanbul, 2006.
- DEMİREL, Tanel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- DEMİREL, Tanel, “Adalet Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 568.
- DEMİRTEPE, Ülkü, **Frak’tan T-Shirt’e**, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1992.
- DİNÇER, Bülent, Metin Özasan, Erdoğan Satılmış, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)**, DPT Yayını, No: 2466, Ankara, 1996.
- DOĞAN, Necmi, **Doğru Yol Partisi İzmir’de 20 Ekim 1991’e Nasıl Geldi**, Cumhuriyet Matbaası, İzmir, 1993.
- DOĞAN, Yalçın, **Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Doğu Ergil ile yapılan söyleşi, **Yankı**, 27 Ocak-2 Şubat 1986, Sayı: 774, s. 23.
- DONAT, Yavuz, **Buyruklu Demokrasi (1980-1983)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- DONAT, Yavuz, **Özal’lı Yıllar 1983-1987**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- DONAT, Yavuz, **Demirel’in Yokluk Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- DONAT, Yavuz, **Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- DUMAN, Doğan, **Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1997.
- DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, çev: Ergun Özbudun, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları: 3, Ankara, 2000.
- EREL, Nursun, Ali Bilge, **Tansu Çiller’in Siyaset Romanı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.
- ERER, Tekin, **Lider Demirel**, Ceylan Matbaası, 1977.
- ERGİL, Doğu, “DYP’nin Seçim Şansı ANAP’ın Başarısına Bağlı”, **Yankı**, 23-29 Haziran 1986, Sayı: 795, s. 15.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

- ERTUĞRUL, İlter, “Siyasal Partilerin Seçim Bildirgeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Mayıs- Haziran 1999, Sayı: 216, ss. 50-56.
- FİNCANCIOĞLU, Yurdakul, **Süleyman Demirel: Demokraside Duraklama Yılları**, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih, “12 Eylül Rejimi”, **CDTA**, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 993.
- GÖKMEN, Yavuz, **Sarışın Güzel Kadın**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- GÜNER, Agah Oktay, “Sağın Siyasi Stratejisi”, **Yankı**, 14-20 Ekim 1985, Sayı: 759, s. 13.
- GÜVEN, Turgut Yılmaz, **Demirel’li Yıllar Demokrasi Mahzeninden Atatürk’ün Mekanına (1987-1993)**, Sistem Ofset, Ankara, tarihsiz.
- Hüsamettin Cindoruk ile yapılan röportaj, **Nokta**, 29 Mayıs 1988, Yıl: 6, Sayı: 21, s. 18.
- İNSEL, Ahmet, “Militarizm ve Demokrasi”, **Yeni Gündem**, 24-30 Mart 1986, Yıl: 2, Sayı: 3, s. 40.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, **Sağ Türkiye ve Partileri**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, **Türk Sağ ve AKP**, Agora kitaplığı, İstanbul, 2007.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, “Türkiye’de Köktenci Sağ Partiler ve Seçmen Tercihleri”, **Toplum ve Ekonomi**, S: 7, Ekim 1994, ss. 70-78.
- KALPAKÇIOĞLU, Özdemir, **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar**, 1. Cilt, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.
- KARA, Muzaffer Ayhan, **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.
- KARA, Nihal, Günay Göksu Özdoğan, “1987 Seçimleri: Parti Sisteminin Geleceğine İlişkin Bazı Gözlemler”, **İktisat Dergisi**, Şubat 1988, Sayı: 279, s. 20-21.
- KARDAM, Ahmet, “Gidiş Nereye? Türkiye’nin Politik Coğrafyası 1989–1994”, **Ada Kentliyim**, Şubat 1995, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 119.
- KILIÇ, Muharrem, **18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri (Sonuçlar ve Analiz)**, BİLAY, Ankara, 1999.

KILKIŞ, Yıldırım, “Grevler ve DYP-CHP Koalisyonu’nun Sona Ermesi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Ekim 1995, Yıl: 32, s. 61.

KÖYMEN, Aydın, Necat Erder, Ahmet Kardam, “TÜSES Araştırması Seçim Sonuçları ve Sosyal Demokrasinin Krizi Üzerine”, **Sosyal Demokrat Değişim**, Mart-Nisan 1996, s. 11.

LAÇİNER, Ömer, “DP, ANAP ve Sonunda AKP”, **Birikim**, Kasım-Aralık 2002, Sayı: 163-164, s. 16.

MELİH, Hayri, “Şahsi Tutumlarında ve Devlet İdaresinde Demirel-Özal Karşılaştırması”, **Doğru Söz**, Temmuz 1989, Yıl: 14, Sayı: 161, s. 22.

MERT, Nuray, “Seçimlerden Önce Merkez Sağ”, **Birikim**, Nisan 1999, Sayı: 120, s. 40.

MERT, Nuray, “Türkiye’de Sağ Siyaset: Nereden Nereye”, **Birikim**, Aralık 2001-Ocak 2002, Sayı: 152, 153, s. 138.

MERT, Nuray, “Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, (Ed. Stefanos Yerasimos ve diğerleri), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 50-51.

MERT, Nuray, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

NARLI, Nilüfer, Sinan Dirlik, “Türkiye’nin Siyasal Haritası”, **Yeni Türkiye**, Mayıs-Haziran 1996, Yıl: 2, Sayı: 9, s. 143.

OĞUZ, Ahmet, **Mahalli İktidardan Merkezi İktidara Başbakan Erbakan**, Usta Matbaacılık, Ankara, 1997.

19. Dönem TBMM Albümü, Ankara, Mart 1992.

18. Dönem TBMM Albümü, TBMM, Ankara, 1988.

ORAN, Baskın, **Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.

ÖZBUDUN, Ergun, **Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, (Çeviren: Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul, 2003.

Özer Esmer’in Süleyman Demirel ile yaptığı röportaj, **Yankı**, 10 Ocak 1988, Sayı: 876, s. 12.

ÖZKAN, Necati, **Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2004.

ÖZMEN, Aslan, **Merkez Sağda Yeni Oluşum**, Osmanlı Matbaası, İstanbul, 2005.

- PARLA, Taha, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- PINARCIOĞLU, M. Melih, Oğuz Işık, "1999 Genel Seçimleri Coğrafyası", **Birikim**, Sayı: 162, s. 44.
- SABUNCU, Yavuz, Murat Şeker, "Seçimler", **CDTA**, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1156.
- SAFİ, İsmail, **Türkiye'de Muhafazakar Siyaset ve Yeni Arayışlar**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2007.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, "Doğru Yol Partisi: Bir Kimlik Bunalımının Parametreleri", **Birikim**, Ekim 1994, Sayı: 66, s. 20.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, "24 Aralık 1995 Alacakaranlık Kuşağı Seçimleri", **Birikim**, Ocak 1996, Sayı: 81, s. 27.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, "1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası", **CDTA**, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1251.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, "Doğru Yol Partisi", **CDTA**, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1258-1260.
- SANAL, Türker, **Türkiye'nin Hükümetleri: Muvakkat Encümen'den 55. Hükümete**, Sim Matbaacılık, Ankara, 1997.
- SANAL, Türker, **Demirel Hükümetleri Koalisyon Protokolleri ve Programları**, Sim Matbaacılık, Ankara, 2000.
- SAYBAŞILI, Kemali, **DYP-SHP Koalisyonu'nun Üç Yılı**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.
- SAYBAŞILI, Kemali, "Refah-Yol Koalisyonu ve Demokrasi", **Sosyal Demokrat Değişim**, Eylül-Ekim 1996, Sayı: 4, s. 10.
- SAYBAŞILI, Kemali, "Refah-Yol Hükümeti Kuşatma ve Demokrasi", **Sosyal Demokrat Değişim**, Kasım-Aralık 1996, Sayı: 5, s. 14-15.
- SERDAROĞLU, Rıfat, **Türkiye'de Sistem Sorunu**, Kanomat Matbaacılık, Ankara, 2001.
- SOYSAL, İlhami, "12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri", **CDTA**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2137.
- SÜTER, Şakir, **Beyaz Elbiseli Kadın**, Fast Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- SÜTER, Şakir, **Merkez Sağda Tapu Kavgası**, Maviyağaç Yayıncılık, İstanbul, 2004.

ŞAHOĞLU, Fikret, **AP'nin İç Yüzü**, Ersa Kollektif Şirketi Matbaası, İstanbul, 1965.

Taha Akyol ile mülakat, **Ekonomik Forum**, 15 Ocak 1996, Yıl: 3, Sayı: 1, s. 31.

TAŞKIN, Hasan, **Demirel'in Kara Kutusu Orhan Keçeli**, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2007.

TOKER, Yalçın, **Cumhuriyet Kavgaları ve Türk Cumhurbaşkanları**, Toker Yayınları, İstanbul, 1994.

TOPUZ, Hıfzı, **Siyasal Reklamcılık Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.

TOSUN, Tanju, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

TOSUN, Tanju, **Siyasette Yeniden Mevzilenmeler Liberal Sosyal Sentez Muhafazakar Demokrat Sentez Ekseninde 3 Kasım 2002 Seçimleri**, Büke Yayınları, İstanbul, 2003.

TOSUN, Gülgün, Tanju Tosun, "27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinden 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerine: Siyasal Coğrafyaya İlişkin Gözlemler", **Amme İdare Dergisi**, Mart 1996, Sayı: 1, Cilt: 29, s. 51.

TOSUN, Tanju, Gülgün Tosun, "Parlamentar Demokrasiden Parlamentar Bürokrasiye Geçişin Öyküsü", **Sosyal Demokrat Değişim**, Temmuz-Ağustos 1996, ss. 32-34.

TUNCER, Erol, **27 Mart 1994 Yerel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirmeler**, TESAV, Ankara, 1994.

TUNCER, Erol, "24 Aralık 1995 Genel Seçimlerine İlişkin Sayısal ve Genel Bir Değerlendirme", **Sosyal Demokrat Değişim**, Mart Nisan 1996, s. 22.

TUNCER, Erol, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-1999**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002.

TUNCER, Erol, Coşkun Kasapbaş, Bülent Tuncer, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2003.

TUNCER, Erol, Coşkun Kasapbaş, **28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV, Ankara, 2004.

TURAN, Ali Eşref, **Türkiye'de Seçmen Davranışı Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No: 54, İstanbul, 2004.

- TURGUT, Hulusi , **12 Eylül Partileri**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1986.
- TURGUT, Hulusi, **Demirel'in Dünyası**, Cilt: 1, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1992.
- TURGUT, Mehmet, **18 Nisan 1999 ve 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Değerlendirmesi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Turgut Özal ile yapılan röportaj, **Nokta**, 31 Ağustos 1986, Yıl: 4, Sayı: 34, s. 22.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi , Ankara, 2007.
- Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri Kimlikleri ve Eğilimleri**, TÜSES VERİ A.Ş, Ankara, 1996.
- Türkiye'de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı**, TÜSES VERİ A.Ş, Ankara, 1995.
- Türkiye'nin 77 Yılı (1923-2000)**, Tempo Yayınları, İstanbul, 2000.
- USLU, Zeynep Karahan, "Siyasal İletişim ve 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri", **Yeni Türkiye**, Eylül-Ekim 1996, Yıl: 2, Sayı: 11, s. 793-794.
- ÜLSEVER, Cüneyt, Noktalama "Seçim 94", **Nokta**, 20-26 Mart 1994, Sayı: 13, s. 22.
- Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, (Editörler: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
- YALANSIZ, Nedim, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Büke Yayınları, İstanbul, 2006.
- YALANSIZ, Nedim, "Merkez Sağda Turgut Özal Dönemi (1983-1993)", **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim 2008**, Isparta, 2008, s. 362.
- YARATAN, Leyla, "Çiller Erez'i Buduyor", **Yön**, 24 Temmuz 1994, Sayı: 8, s. 10.
- YAŞAR, Muammer, **Zincirbozan Günleri**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- YAŞAR, Muammer, **Paşalar Politikası**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.
- YAYLA, Atilla, "Özal, Özal Reformları ve Liberalizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 587.
- Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999**, Birgül Ayman Güler (Proje Yöneticisi), Oya Çitçi (ed.), Örsan Ö. Akbulut, Sonay Bayramoğlu, Mustafa Şener, Hüseyin Yayman, TODAİE Yayını No: 306 YYAEM No. 14, Ankara, 2001.
- YILMAZ, Ensar, **Çankaya Savaşları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007.

YORGANCIOĞLU, Mehmet, **Politikamın İbret Dolu Seyir Defteri**, Dönence Yayınları, İstanbul, 2000.

Yunus Çelik'in İsmail Köse ile yaptığı röportaj, **Süvari**, Yıl: 5, Sayı: 1994/8, 9, s. 6.

YÜCEL, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.

YÜCEL, M. Serhan, **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

ZÜRCHER, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Tezler

AKKAŞ, Salih, **Adalet Partisi ve İdeolojisi**, Ankara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989.

ALPAN, Rabia Bahar, **Türkiye'de Koalisyon Yönetimleri ve DYP-SHP Örneği**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1994.

BELHAN, Şeyda, **Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi**, DEÜ A.İ.İ.T.E., İzmir, 2005.

DEMİRTAŞ, A. Şakir, **Türkiye'de 1991-1995 Dönemi Koalisyon Hükümetleri ve Siyasi Muhalefet**, Selçuk Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998.

DIVARCI, İbrahim, **Türkiye'de Siyasi Parti İdeolojisi ve Sosyal Köken İlişkileri (DYP Örnek Olayı Üzerine Bir İnceleme)**, Selçuk Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1996.

EROL, Hatice, **Türk Siyasal Partilerinde Örgütlenme ve Liderler Oligarşisi**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997.

GÜL, Hüseyin, **Türkiye'de 1982 Anayasası Döneminde Siyasal Partilerin Denetimi ve Kapatılması: Refah Partisi Örneği**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2001.

KARAKOÇ, İrem, **Türkiye'de Siyasal Parti Kimliği**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2000.

KIRLI, Özlem, **Türkiye'de Medyanın Siyaset Üzerinde Rolü ve Etkisi**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004.

- ÖZDER, Ferruh, **1980 Sonrasında Türkiye’de Muhafazakar Kimliğin Gelişimi ve Siyasal Partiler**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006.
- ÖZYANIK, Seçil, **Refahyol Hükümeti’nin Dış Politikası**, Ankara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- PEKTAŞ, Ethem Kadri, **Büyük Kent Belediyelerinin Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Siyasal Parti İdeolojilerinin Yansıması**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997.
- PİRA, Murat, **1980 Sonrası Siyasi Partilerde Örgüt İçi İletişim Kalitesinin Geliştirilmesinde Halkla İlişkilerin Rolü**, Ege Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000.
- ÜNDEY, Nur, **Siyasi İktidarların Kazanılması veya Kaybedilmesinde Propagandanın Rolü**, Ege Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998.
- ÜSTE, Rabia Bahar, **Türkiye’de Seçim Sistemi Arayışları –Bir Alternatif Model**, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998.
- YETİM, Yusuf, **Doğru Yol Partisi’nde Parti İçi Demokrasi**, Gazi Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000.

Ansiklopediler

- Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000)**, Cilt: 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, (1.-10.Cilt) İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, (11.-15. Cilt) İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Demokrasinin 50 Yılı Cilt: 2 (1971-1995)**, Aydın Kitaplar, İstanbul, 1995.

İnternet

- http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12 (16.02. 2008)
- http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15 (20.12.2008)
- http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9 (20.12.2008)
- http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15 (17.12.2008)
- http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/nufus975.gif (23.05.2008)

www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3116/2003-05.pdf (20.03.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/05/siyaset/siy06.html> (22.05.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/06/siyaset/asiy.html> (22.05.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/15/siyaset/axsiy02.html> (22.05.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/31/siyaset/axsiy01.html> (22.05.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/02/siyaset/asiy.html> (22.05.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/04/son/sonsiy45.asp> (22.05.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/07/siyaset/axsiy02.html> (22.05.2009)
<http://www.milliyet.com.tr/2007/06/09/siyaset/asiy.html> (22.05.2009)
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=221333> (22.05.2009)
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=220442> (22.05.2009)
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=223082> (22.05.2009)
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=223589> (22.05.2009)
<http://www.stargazete.com/politika/partilerin-gozu-asiret-oylarinda-71231.htm>
(23.05.2008)
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=22&p_sicil=4562 (23.05.2008)
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi21?p_donem=21&p_sicil=5770 (23.05.2008)
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste20(23.05.2008).
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste21 (23.05.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClkerim_Do%C4%9Fru (23.05.2008)

EKLER

EK 1- MGK'NIN 79 SAYILI KARARI

Milli Güvenlik Konseyi'nin 79 sayılı bildirisini şu şekildedir:

"1. 20 Mayıs 1983 günü İçişleri Bakanlığı'na verdiği başvuru bildirisini ile tüzel kişilik kazanmış olan Büyük Türkiye Partisi'nin bazı kurucularının, parti kurma faaliyetlerinin serbest bırakıldığı tarihten bu yana sürdürdükleri tutum ve davranışları ile ve vicdan sahibi vatandaşlarımızın gözleri önünde sahneledikleri oyunlarla, Milletçe yıllardan beri özlenen huzur ve sükuna kavuşmuş olan ülkemizde, vatandaşlarımız yeniden kamplara bölme, aralarına yeniden nifak tohumları serpmeye istidadı gösteren ve feshedilmiş bir siyasi partinin varlık ve felsefesinin devam ettirilmesi ihtirasının meydana getirdiği bir kin ve intikam bayrağı açmaya yeltendikleri apaçık ortaya çıkmıştır. Ayrıca Anayasa'nın geçici 4 nci maddesi ile siyasi kısıtlamaya tabi kılınan kişilerin de, Anayasa hükümlerini gözardı ederek parti kurma faaliyetlerine bizzat katıldıkları ve kamuoyunu, huzur bozacak şekilde ters yönde etkilemeye çalıştıkları tespit edilmiştir.

2. Ülkemizin ve Milletimizin varlık ve yaşayışını etkileyen her alanda ve özellikle Devlet yönetimi sorumluluğunun teslim edileceği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, bir daha 12 Eylül 1980 öncesi feci durumlara düşülmemesi için, gerekli her türlü tedbiri almayı amaç edinmiş Milli Güvenlik Konseyi, kamu vicdanını rahatsız etmeye başlayan yukarıdaki olumsuz gelişmeler karşısında, Anayasa'nın 177 ci ve geçici 2 nci maddelerindeki hükümlere dayanarak 2324 ve 2485 sayılı kanunlarla sahip bulunduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri ile aşağıdaki kararları almıştır.

a. Büyük Türkiye partisi bu kararın yayınlanması ile birlikte temelli kapatılmıştır.

b. Yapılacak ilk milletvekili genel seçimleri sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Başkanlık Divanı oluşup, göreve başlayıncaya kadar geçecek süre içinde;

(1) Büyük Türkiye Partisi kurucuları ile 2533 sayılı kanunla feshedilen siyasi partilerin 11 Eylül 1980 tarihindeki il ve ilçe başkanları ile il yönetim kurulu üyeleri 12 Eylül 1980'den sonra görevinden alınan Belediye başkanları, Milli Güvenlik Konseyi'nin yazılı izni olmadıkça, yeni bir siyasi partinin kurucusu ve hangi kademe olursa olsun yöneticisi olamayacaklar ve parti listesinden veya müstakil olarak milletvekili adayı gösterilmeyeceklerdir.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun il ve ilçe başkanlarının görev sürelerine ilişkin geçici madde 10. hükümleri, ilk milletvekili seçimleri sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı'nın oluşup göreve başladıktan sonra uygulamaya konulacaktır.

(2) Anayasanın geçici 4 ncü madde 1 b ve 2 nci paragraflarında belirlenen ve beş yıllık siyasi kısıtlılığı bulunan milletvekili ve senatörler, parti kuramama yasağına ilaveten yeni kurulmuş partilere üye olamayacaklar, halen üye olmuş bulunanların ise üyelik kayıtları silinecektir.

c. Anayasa'nın geçici 4 ncü maddesindeki hüküm gereğince siyasi partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kurması ve bir siyasi partinin kuruluş çalışmaları içinde bulunması yasaklanan ve 1 Ocak 1980 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üye bulunan milletvekilleri ve senatörlerden bu hükümlere uymayan aşağıda isimleri yazılı olanlar ile Büyük Türkiye Partisi'nin ilk iki kurucusu ve organizatörü Hüsametdin CİNDORUK ile Mehmet GÖLHAN Çanakkale ilinin bağlı bulunduğu Sıkıyönetim Komutanı nezaretinde Çanakkale'de ikamete tabi tutulacaklardır. Bu kişiler 2 Haziran 1983 saat 18.00'e kadar Çanakkale ili Sıkıyönetim Komutanı Yardımcılığına müracaat edeceklerdir.

3. Bu kara, basın dahil hiç bir şekilde tartışılmayacak, kararın getirdiği yasalara uymayan kişiler hakkında, fiilleri başka bir suç oluştursa dahi, ayrıca 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 16 ncü maddesi uyarınca yasal işlem yapılacak, siyasi partiler ise derhal kapatılacaktır.

Çanakkale'ye bağlı Zincirbozan Askeri tesislerinde Hüsametdin Cindoruk ile Mehmet Gölhan'ın dışında <mecburi ikamete tabi tutulanlar> şunlardır:

Süleyman Demirel, Ali Nail Erdem, Ekrem Ceyhun, Sadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil;Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç ve Yüksel Çakmur.

EK 2- DYP'NİN 1984 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Isparta % 34.6	Balıkesir % 15.8	Elazığ % 12.8
Denizli % 26.3	Mardin % 15.8	Çorum % 12.4
Gümüşhane % 23.4	Kütahya % 15.7	Gaziantep % 12.4
Kayseri % 23.0	Rize % 15.7	Tekirdağ % 12.2
Muş % 21.9	Çanakkale % 15.5	Bitlis % 11.8
Burdur % 21.8	Hatay % 15.4	Adana % 11.7
Nevşehir % 21.0	Antalya % 15.2	Erzincan % 11.7
Adıyaman % 20.5	Bursa % 15.2	Muğla % 11.7
Bilecik % 19.7	Konya % 15.1	Kırklareli % 11.4
Manisa % 19.7	Bolu % 15.0	Eskişehir % 11.3
Artvin % 19.6	Trabzon % 15.0	Zonguldak % 11.3
Şanlıurfa % 19.3	Ordu % 14.9	Kars % 11.2
Afyon % 18.1	Siirt % 14.7	Edirne % 11.0
Aydın % 17.1	Diyarbakır % 14.6	İçel % 10.4
Erzurum % 17.1	Uşak % 14.4	Sinop % 10.1
Tokat % 17.0	Amasya % 14.0	İzmir % 10.0
Kocaeli % 16.7	Bingöl % 14.0	Giresun % 9.9
Ağrı % 16.6	Çankırı % 13.7	Ankara % 8.4
Samsun % 16.5	Niğde % 13.7	Malatya % 7.6
Kastamonu % 16.4	Sakarya % 13.6	İstanbul % 5.3
Yozgat % 16.2	Kırşehir % 12.9	Sivas % 5.3
K.maraş % 16.0	Van % 12.9	Hakkari % 2.7

EK 3- DYP'NİN 1987 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Isparta % 60.2	Sinop % 22.6	Konya % 17.1
Antalya % 32.5	K. Maraş % 22.6	Giresun % 16.8
Elazığ % 31.2	Çanakkale % 22.5	Gaziantep % 16.7
Samsun % 30.8	Niğde % 21.8	Ordu % 16.6
Bingöl % 29.6	Aydın % 21.4	Bitlis % 15.7
Artvin % 28.3	Mardin % 21.3	İzmir % 15.6
Manisa % 28.0	Amasya % 21.1	Çorum % 15.1
Kütahya % 27.0	Bilecik % 20.3	Kayseri % 14.7
Sakarya % 26.7	Bolu % 20.1	Ankara % 14.5
Bursa % 26.1	Edirne % 20.1	Uşak % 14.4
Erzurum % 26.1	Hatay % 20.1	Van % 14.1
Muğla % 25.8	Kocaeli % 20.1	Diyarbakır % 13.3
Burdur % 25.3	Eskişehir % 19.5	İstanbul % 11.9
Afyon % 25.3	Adana % 19.2	Hakkari % 11.0
Zonguldak % 24.9	Gümüşhane % 19.2	Erzincan % 9.6
Kastamonu % 24.7	Tekirdağ % 19.0	Yozgat % 9.5
Denizli % 24.1	Trabzon % 18.8	Kırşehir % 8.9
Rize % 24.0	Şanlıurfa % 18.5	Kars % 7.9
Çankırı % 23.2	Muş % 18.4	Sivas % 7.4
Adıyaman % 23.1	Kırklareli % 18.3	Malatya % 4.7
Siirt % 22.9	Tokat % 17.9	Tunceli % 4.1
Balıkesir % 22.9	İçel % 17.6	
Nevşehir % 22.8	Ağrı % 17.2	

EK 4- DYP'NİN 1989 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Isparta % 56.0	Rize % 28.2	Sinop % 22.4
Antalya % 38.8	Amasya % 27.8	Kayseri % 22.2
Kütahya % 38.4	Sakarya % 27.8	Ankara % 21.8
Çankırı % 37.5	Zonguldak % 27.3	Trabzon % 21.8
Bursa % 35.4	Kırklareli % 26.8	K. Maraş % 21.0
Bolu % 34.8	Adana % 26.3	İzmir % 20.8
Balıkesir % 34.5	Kocaeli % 26.3	Ağrı % 19.3
Aydın % 33.7	Konya % 26.2	Muş % 19.1
Afyon % 33.5	Edirne % 25.7	Erzincan % 18.2
Samsun % 33.4	Adıyaman % 25.2	Kars % 18.1
Kastamonu % 33.1	Uşak % 25.1	Bingöl % 17.7
Denizli % 32.9	Niğde % 24.4	Kırşehir % 17.4
Manisa % 32.3	İçel % 24.2	Diyarbakır % 17.3
Muğla % 32.3	Mardin % 23.9	Bitlis % 15.9
Burdur % 32.1	Van % 23.8	Hakkari % 15.9
Nevşehir % 30.9	Gümüşhane % 23.6	İstanbul % 15.8
Eskişehir % 30.5	Ordu % 23.6	Yozgat % 15.5
Tekirdağ % 30.0	Elazığ % 23.3	Siirt % 12.6
Gaziantep % 28.9	Şanlıurfa % 23.3	Sivas % 10.8
Artvin % 28.6	Giresun % 23.2	Malatya % 9.1
Çanakkale % 28.6	Hatay % 23.1	Tunceli % 2.3
Bilecik % 28.4	Çorum % 23.0	
Erzurum % 28.2	Tokat % 22.7	

EK 5- DYP'NİN 1991 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Isparta % 62.6	Erzurum % 30.2	Ankara % 23.3
Antalya % 43.2	Zonguldak % 30.1	Uşak % 22.6
Muğla % 39.5	Adana % 30.0	Kayseri % 22.0
Burdur % 38.8	Hakkari % 29.6	Çorum % 21.9
Manisa % 37.3	Nevşehir % 28.5	Tokat % 21.7
Bartın % 36.9	Hatay % 28.4	Ordu % 21.1
Kastamonu % 36.2	Niğde % 28.2	Trabzon % 21.0
Afyon % 36.1	Ağrı % 28.2	Diyarbakır % 20.0
Denizli % 35.4	Sakarya % 28.1	Rize % 19.8
Kütahya % 35.2	Aksaray % 27.8	Bayburt % 19.1
Balıkesir % 34.7	Bingöl % 27.6	Siirt % 19.0
Çanakkale % 34.2	İzmir % 27.6	İstanbul % 18.8
Eskişehir % 34.1	Gaziantep % 27.5	Karaman % 18.3
Aydın % 33.8	Kırklareli % 27.1	Mardin % 17.1
Elazığ % 33.7	Kars % 27.0	Yozgat % 15.1
Samsun % 33.3	Sinop % 26.8	Muş % 14.9
Bilecik % 33.0	Kırıkkale % 26.7	Batman % 14.7
Bolu % 32.5	Konya % 26.6	Şırnak % 14.6
Çankırı % 32.5	Van % 26.5	Kırşehir % 14.3
İçel % 31.8	K. Maraş % 25.8	Bitlis % 14.0
Artvin % 31.4	Kocaeli % 25.5	Sivas % 13.3
Şanlıurfa % 31.3	Gümüşhane % 25.2	Erzincan % 12.8
Bursa % 31.2	Adıyaman % 24.9	Malatya % 6.6
Edirne % 31.1	Amasya % 24.5	Tunceli % 3.4
Tekirdağ % 30.6	Giresun % 24.5	

EK 6- DYP'NİN 1994 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Isparta % 41.7	İzmir % 25.8	Trabzon % 18.5
Muğla % 36.2	Bursa % 25.6	Erzurum % 17.8
Burdur % 35.1	Batman % 25.4	Van % 17.8
Şanlıurfa % 33.8	Siirt % 25.3	Bitlis % 17.7
Artvin % 33.3	Ağrı % 25.0	Sakarya % 17.7
Hakkari % 33.3	Eskişehir % 24.9	Muş % 17.6
Çanakkale % 33.1	Kırklareli % 24.8	Çorum % 17.3
Kastamonu % 32.9	Uşak % 23.6	Kocaeli % 17.2
Sinop % 32.6	Bingöl % 23.5	Konya % 17.1
Bilecik % 32.3	Giresun % 23.1	Adana % 16.9
Afyon % 32.2	Hatay % 23.1	Rize % 16.7
Antalya % 32.1	Tokat % 23.1	Yozgat % 16.3
Balıkesir % 32.0	Bolu % 22.9	Sivas % 16.3
Kütahya % 31.2	Ordu % 22.9	Karaman % 15.3
Aydın % 30.3	K.maraş % 22.3	Gaziantep % 15.2
Manisa % 30.3	Nevşehir % 22.1	Kırıkkale % 15.1
Denizli % 30.0	Zonguldak % 21.9	Kayseri % 14.8
Şırnak % 29.7	Iğdır % 21.7	Tunceli % 14.5
Bartın % 29.1	Kars % 21.6	İstanbul % 13.5
Tekirdağ % 28.5	Niğde % 21.5	Elazığ % 13.1
Mardin % 27.7	Amasya % 21.2	Kırşehir % 12.4
Edirne % 27.3	İçel % 21.1	Erzincan % 12.2
Samsun % 27.3	Aksaray % 19.5	Ankara % 11.8
Gümüşhane % 26.9	Bayburt % 19.5	Malatya % 10.5
Ardahan % 26.6	Adıyaman % 19.4	
Çankırı % 26.1	Diyarbakır % 19.4	

EK 7- DYP'NİN 1995 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Isparta % 40.3	Artvin % 22.6	Bitlis % 15.1
Kilis % 37.2	Bartın % 21.7	Kayseri % 14.6
Muğla % 35.3	Uşak % 20.4	Kırşehir % 14.5
Bilecik % 32.2	Iğdır % 19.8	Bayburt % 14.5
Çanakkale % 31.1	Mardin % 19.7	Konya % 14.4
Denizli % 30.6	Çankırı % 19.6	Batman % 14.3
Şırnak % 29.3	Sakarya % 19.5	Giresun % 14.1
Balıkesir % 28.9	Samsun % 19.3	Karaman % 13.8
Edirne % 28.9	Sinop % 19.3	Gaziantep % 13.7
Aydın % 28.8	Hatay % 19.2	Ağrı % 13.6
Afyon % 28.0	Hakkari % 19.0	Kocaeli % 13.5
Kastamonu % 27.6	Adıyaman % 18.6	Ankara % 13.1
Ardahan % 26.9	Aksaray % 18.5	Ordu % 12.9
Manisa % 26.7	Kars % 18.4	Kırıkkale % 12.9
Antalya % 26.5	Bolu % 18.0	Trabzon % 12.8
Burdur % 26.3	İçel % 17.7	Bingöl % 12.8
Kırklareli % 25.8	Adana % 17.4	Muş % 11.2
Şanlıurfa % 25.0	Amasya % 17.0	Yozgat % 11.0
Karabük % 24.9	Tunceli % 16.8	Rize % 10.9
Tekirdağ % 24.9	Zonguldak % 16.6	Diyarbakır % 10.8
Bursa % 24.5	K. Maraş % 16.6	Sivas % 10.6
Kütahya % 24.4	Nevşehir % 16.6	Siirt % 10.0
Elazığ % 24.0	Çorum % 15.7	Erzincan % 10.0
İzmir % 23.9	Erzurum % 15.5	Van % 10.0
Niğde % 23.8	Tokat % 15.5	Malatya % 8.1
Eskişehir % 23.1	İstanbul % 15.4	
Yalova % 23.0	Gümüşhane % 15.4	

EK 8- DYP'NİN 1999 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Kütahya % 24.2	Afyon % 15.5	Hatay % 11.6
Şanlıurfa % 23.8	Sakarya % 15.3	Kocaeli % 11.6
Isparta % 23.1	Samsun % 15.3	Tekirdağ % 11.6
Kilis % 23.0	Sinop % 15.2	Diyarbakır % 11.2
Siirt % 22.1	Aydın % 14.7	Edirne % 11.2
Ardahan % 21.5	Aksaray % 14.6	Van % 11.1
Artvin % 19.8	Bingöl % 14.5	İçel % 11.0
Kastamonu % 19.4	Kırıkkale % 14.1	Karaman % 10.9
Antalya % 19.3	Batman % 14.1	Trabzon % 10.8
Mardin % 19.2	Bitlis % 14.0	Uşak % 10.7
Manisa % 19.1	Çorum % 13.9	Kırklareli % 10.4
Bayburt % 18.9	Gümüşhane % 13.9	Gaziantep % 10.3
Burdur % 18.8	Konya % 13.9	Zonguldak % 10.2
Niğde % 18.4	Erzincan % 13.7	Şırnak % 10.2
Balıkesir % 18.4	Yalova % 13.6	Rize % 9.8
Hakkari % 18.1	Eskişehir % 13.5	İzmir % 9.6
Denizli % 18.0	Giresun % 13.3	Kayseri % 9.5
Bilecik % 17.8	Osmaniye % 13.0	Adana % 9.4
K.maraş % 17.6	Bursa % 12.8	Elazığ % 9.0
Çankırı % 17.1	Ağrı % 12.7	Kırşehir % 8.8
Karabük % 17.1	Amasya % 12.6	Yozgat % 8.2
Adıyaman % 17.0	Nevşehir % 12.4	Iğdır % 8.0
Muğla % 16.7	Bolu % 12.1	Sivas % 7.9
Erzurum % 16.6	Ordu % 12.0	Ankara % 7.3
Çanakkale % 16.3	Tokat % 11.9	Malatya % 6.0
Bartın % 15.9	Kars % 11.8	İstanbul % 5.4
Tunceli % 15.6	Muş % 11.7	

EK 9- DYP'NİN 1999 YEREL SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Kütahya % 24.8	Aydın % 17.5	Rize % 13.1
Isparta % 24.7	Bitlis % 17.2	Yozgat % 12.8
Şanlıurfa % 23.0	Bingöl % 16.9	Kırklareli % 12.7
Siirt % 22.3	Tekirdağ % 16.8	Edirne % 12.4
Kastamonu % 22.1	Bartın % 16.7	Karaman % 12.3
Kilis % 21.1	Sinop % 16.6	Tunceli % 12.2
Burdur % 20.9	Eskişehir % 16.4	Zonguldak % 12.2
Antalya % 20.8	Sakarya % 16.3	Hatay % 12.1
Denizli % 20.8	Samsun % 16.2	Batman % 12.0
Çankırı % 20.5	Yalova % 16.0	İzmir % 11.7
Karabük % 20.5	Ordu % 15.6	Uşak % 11.7
Manisa % 19.9	Hakkari % 15.5	İçel % 11.6
Balıkesir % 19.8	Aksaray % 15.4	Elazığ % 11.3
Erzurum % 19.8	Çorum % 15.3	Gaziantep % 11.2
Ardahan % 19.7	Giresun % 15.3	Kocaeli % 11.2
Gümüşhane % 19.6	Bursa % 15.2	Diyarbakır % 10.9
Artvin % 19.5	Bolu % 15.1	Iğdır % 10.7
Mardin % 19.5	Erzincan % 15.1	Kayseri % 10.4
Bayburt % 19.1	Muş % 14.6	Adana % 10.1
Muğla % 19.1	Nevşehir % 14.5	Sivas % 9.8
Şırnak % 18.9	Kırıkkale% 14.4	Malatya % 9.6
Niğde % 18.7	Osmaniye % 14.3	Kırşehir % 8.6
Çanakkale % 18.4	Kars % 14.1	Ankara % 6.4
K.maraş % 18.3	Konya % 14.1	İstanbul % 5.4
Bilecik % 18.2	Amasya % 13.8	
Afyon % 18.1	Trabzon % 13.5	
Ağrı % 17.8	Van % 13.5	
Adıyaman % 17.5	Tokat % 13.4	

EK 10- DYP'NİN 2002 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Muğla % 22.7	Ordu % 12.6	Mersin % 8.7
Bilecik % 21.8	Zonguldak % 12.6	Hatay % 8.5
Artvin % 20.8	Tekirdağ % 12.1	Mardin % 8.2
Kastamonu % 20.3	Düzce % 12.1	Yalova % 7.9
Burdur % 20.1	Bolu % 12.0	Çorum % 7.9
Aydın % 19.8	Muş % 11.6	Ağrı % 7.8
Manisa % 19.2	Adana % 11.5	Karaman % 7.6
Isparta % 18.9	Bursa % 11.5	Rize % 7.4
Denizli % 18.0	Sinop % 11.3	Konya % 7.3
Ardahan % 18.0	Niğde % 11.2	Malatya % 7.2
Çanakkale % 16.9	Uşak % 10.8	Diyarbakır % 7.2
Şanlıurfa % 16.5	Amasya % 10.8	Yozgat % 6.6
Edirne % 16.5	Trabzon % 10.7	Bingöl % 6.5
Kilis % 15.2	Kars % 10.6	Van % 6.5
Çankırı % 15.1	Nevşehir % 10.3	Gaziantep % 6.3
Balıkesir % 14.9	Erzincan % 10.1	Erzurum % 6.3
Antalya % 14.7	Giresun % 10.0	Kocaeli % 6.2
Bayburt % 14.6	Iğdır % 9.9	Sakarya % 6.2
Bartın % 14.2	Kırıkkale % 9.9	Ankara % 5.4
Kırklareli % 14.1	Aksaray % 9.8	Kayseri % 5.2
Karabük % 14.1	Adıyaman % 9.8	Şırnak % 5.2
Eskişehir % 14.0	Batman % 9.6	Siirt % 4.8
Afyon % 13.7	Osmaniye % 9.5	Sivas % 4.2
Gümüşhane % 13.3	İzmir % 9.3	İstanbul % 3.6
Tunceli % 13.2	Bitlis % 9.3	Kırşehir % 3.5
Samsun % 13.0	K.maraş % 9.0	Elazığ % 1.8
Kütahya % 12.7	Tokat % 9.0	Hakkari % 1.5

EK 11- DYP'NİN 2004 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Elazığ % 28.64	Ardahan % 13.81	Diyarbakır % 9.22
Gümüşhane % 21.36	Çankırı % 13.65	Yozgat % 9.01
Muğla % 21.00	Mardin % 13.58	Karaman % 8.99
Yalova % 19.28	Afyon % 13.46	Erzurum % 8.79
Aydın % 19.20	Balıkesir % 12.72	Bingöl % 8.77
Tekirdağ % 18.58	Osmaniye % 12.61	Van % 8.69
Kırıkkale % 18.48	Muş % 11.88	Tokat % 8.64
Antalya % 17.94	Bartın % 11.86	Kocaeli % 8.22
İsparta % 17.23	Trabzon % 11.85	Rize % 8.09
Karabük % 17.17	Çanakkale % 11.83	Hatay % 7.73
Manisa % 16.96	Eskişehir % 11.82	Kilis % 7.50
Şırnak % 16.72	Adıyaman % 11.61	Tunceli % 7.26
Denizli % 16.38	Samsun % 11.58	İzmir % 7.08
Bayburt % 16.23	Bursa % 11.55	Erzincan % 7.05
K.maraş % 16.17	Zonguldak % 11.51	Konya % 6.69
Burdur % 16.16	Bolu % 11.49	Mersin % 6.58
Bilecik % 16.05	Niğde % 11.42	Gaziantep % 6.10
Şanlıurfa % 15.82	Ağrı % 10.87	Kayseri % 6.01
Sakarya % 15.03	Giresun % 10.41	Kırşehir % 5.72
Düzce % 14.90	Çorum % 10.31	Batman % 5.71
Edirne % 14.84	Artvin % 10.07	Uşak % 5.67
Kırklareli % 14.57	Ordu % 10.00	Sivas % 4.87
Kastamonu % 14.34	Nevşehir % 9.91	Ankara % 4.44
Sinop % 14.17	Adana % 9.57	İstanbul % 4.27
Kütahya % 14.01	Bitlis % 9.54	Hakkari % 3.77
Aksaray % 13.96	Kars % 9.43	Malatya % 3.61
Amasya % 13.83	Siirt % 9.31	Iğdır % 2.85

EK 12- DP'NİN 2007 SEÇİMLERİNDE ALDIĞI OYLARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Elazığ % 20.69	Bolu % 6.62	Kars % 4.07
Artvin % 13.93	Şanlıurfa % 6.32	Gümüşhane % 4.00
Zonguldak % 13.83	Karabük % 6.27	Giresun % 3.90
Yalova % 12.49	Trabzon % 6.24	Çorum % 3.82
Isparta % 12.30	Sakarya % 6.15	Adıyaman % 3.49
Muğla % 10.06	Muş % 6.12	Osmaniye % 3.32
Aydın % 9.94	Kilis % 5.96	Nevşehir % 3.23
Antalya % 9.84	Konya % 5.92	Rize % 3.21
Kastamonu % 9.82	Bayburt % 5.91	Ardahan % 3.19
Burdur % 9.69	Samsun % 5.84	Kırıkkale % 3.16
Edirne % 9.57	Batman % 5.77	Tokat % 3.08
Manisa % 9.07	Bursa % 5.63	İstanbul % 3.07
Sinop % 9.07	Mardin % 5.59	Ağrı % 3.02
Kırklareli % 9.01	Amasya % 5.52	Kayseri % 2.96
Balıkesir % 8.86	Mersin % 5.47	Siirt % 2.91
Denizli % 8.75	Kocaeli % 5.33	Ankara % 2.84
Şırnak % 8.61	Adana % 5.28	Van % 2.74
Tekirdağ % 8.19	Diyarbakır % 5.22	Erzurum % 2.62
Bartın % 7.71	Ordu % 5.20	Gaziantep % 2.40
Bilecik % 7.69	İzmir % 5.19	Yozgat % 2.35
Çanakkale % 7.49	Çankırı % 5.17	Kırşehir % 2.14
Niğde % 7.41	Uşak % 5.16	Hakkari % 1.99
Eskişehir % 7.07	K.maraş % 4.43	Sivas % 1.99
Afyon % 6.80	Iğdır % 4.27	Bitlis % 1.74
Düzce % 6.72	Aksaray % 4.25	Malatya % 1.33
Kütahya % 6.71	Bingöl % 4.22	Erzincan % 1.22
Karaman % 6.69	Hatay % 4.12	Tunceli % 0.89

